1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri
Deliller ve Hükümler

Mebsût

Serahsî

(1009-1090)
Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed

Editör
Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit

6. Cilt

Gümüşev

6. CİLT TERCÜME ve TASHİH HEYETİ

Sayfa	Tercüme Eden	Tashih Eden
2-18	A.HAMDİ YILDIRIM	PROF. DR. ORHAN ÇEKER
19-57	DR. ABDÜSSELAM ARI	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN
57-69	SONER DUMAN	PROF. DR. ORHAN ÇEKER
70-88	SONER DUMAN	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR
88-143	DR. HÜSEYİN KAYAPINAR	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN
143-169	İHSAN KAHVECİ	PROF. DR. ORHAN ÇEKER
169-235	OSMAN GÜMAN	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR

Not:

Eserin tamamı Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit tarafından kontrol edilmiş ve dipnotlarla zenginleştirilmiştir.

Gümüşev Yayınları No: I
ISBN: 978-605-5779-00-9

"Mebsut kitabının bütün yayın hakları Gaye Vakfına ait olup, 3000 adeti kapsayan birinci baskısının yayın hakkı Gümüşev yayıncılığa devr edilmiştir."
Gaye Vakfı'nın yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt
Ege Basım
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:8 Göztepe / İstanbul
www.egebasim.com.tr / ege@egebasim.net ~Tel: +90 216 472 84 01 ~ Fax: +90 216 472 84 05

İSTEME ADRESİ

GÜMÜŞEV YAYINCILIK
Merdivenköy Mah. Özlem Sk. Kansu Apt. No: 8/A Kadıköy/İstanbul
Telefon: +90 216 467 03 85 ~ Fax: +90 216 467 23 27
www.mebsut.com

İÇİNDEKİLER

TALAK KİTABI 1

Talakın anlamı 1
Talakın (boşamanın) meşruiyeti 1
Veriliş yönünden talak çeşitleri 4
Ahsen talak 4
Hasen talak 4
Bir defada üç talakla boşamanın bid'at oluşu 5
Boşama hakkının birden çok olmasının anlamı 9
Aynı anda üç talak ve aynı anda iki talak 9
Vakit yönünden sünnete uygun boşama 10
İddetten maksat 12
Üç talakla boşanan bir hanımın eski kocasıyla evlenmesi 12
Eski kocasına helal etmek için boşanmış kadınla evlenmek 14
Hamile kadını boşamak 15
Yaşlı veya küçük hanımı sünnete uygun boşamak 17
İddette itibar edilen hesap 18
Âdet gören boşanan kadının iddet süresi 19
Hamilenin ve âdet görmeyenlerin iddeti 23
Müslümanın Ehl-i kitap olan eşinin iddeti 24
Câriyenin boşanmasında sünnet vakit 24
Bir kimsenin uzaktaki karısını sünnete göre boşama şekli 25
Zifafa girilmeyen kadının sünnete uygun boşanması 26
Bir kimsenin, hanımını âdetli iken boşaması 26
Bâin talakla boşama 29

İDDET SÜRESİ İÇİNDE KARIYA DÖNME 30

Ric'î boşamadan sonra hanıma dönme 30
Boşamadan sonra dönmede tanık tutma 30
Ric'î talakla iddet süresinde geri dönmenin sadece kocanın iradesi ile olabilmesi 31
Ric'î talakla iddet içinde kocanın karısıyla girdiği cinsel ilişki ile dönmesi 33

Ric'î talakta, iddet içindeyken kocanın karısını şehvetle öpmesi ve okşaması 34
Kadının, iddet içinde kocasını şehvetle öpmesi 35
İddet süresinde karıya dönüşün şarta bağlanması 35
Kocanın boşadığı karısına dönme hakkının sona ermesi 36
Ric'î talakta, iddet içinde kadınla baş başa kalmanın dönüş olup olmama durumu 37
Boşanan kadına dönmenin iddet içinde olup olmadığında karı koca anlaşmazlığı 38
Ric'î boşamada iddet bekleyen kadınla kocasının mirasçı olmaları 38
Ric'î talakla boşanan kadının süslenmesi 40
Bâin talakla boşanan kadına dönüş şekli 40
Halveti sahîhadan sonraki boşamada karıya dönüş durumu 40
Halveti bozan sonraki boşamada karıya dönüş 41
Boşanan kadının üç âdet görmesi mümkün olmayan sürede, iddetin bittiğini söylemesi 42
Kadının: "Çocuk düşürdüm" demesi 42
Organları belli olmayan düşükle iddetin sona erip ermeme durumu 42
Ay hesabıyla iddete başlayan kadının iddeti bitmeden âdet görmesi 43
Âdet hesabıyla iddete başlayan kadının iddet bitmeden âdetten kesilmesi 43
Kadının âdetten kesilme yaşı 43
İddet bekleyen bir kadının üçüncü hayızdan sonra geçersiz bir gusül ile yıkanmasının dönme hakkına etkisi 44

ÖLÜM İDDETİ ve KADININ EVİNDEN ÇIKMASI 47

Kocası ölen kadının iddeti 47
Ölüm iddetinin başlangıcı 50
Boşanmış kadının iddet süresinde evden çıkmaması 51
Kocası ölenin iddet sırasında evden çıkması 51
İddet bekleyen kadının ev kirasının karşılanması 53
İddet bekleyen kadının koca evinden çıkabileceği durumlar 54
Kocanın karısını yolculukta boşaması 54
İddet bekleyen kadının evin içerisindeki kalacağı yerler 56
İddet bekleyen kadının evinin yıkılması 57
İddet bekleyen kadının hacca gitmesi 57
Bir kimsenin karısını boşadıktan sonra ölmesi 60
İddet konusunda durumu dikkate alınan kişi 61
Hayızlı iken boşanılan kadının iddeti 63
İkiz bebeği olan kadının, bebeklerden birini doğurmasının iddetine etkisi 64
Boşanmış, iddet bekleyen kadının evlenmesi 64
Kocası ölmüş, iddet bekleyen kadının evlenmesi 66
İki karısından birisini ölüm hastalığında boşayan kişinin hanımlarına ait hükümler 67
Bâin talakla boşanan kadının iki yıl geçtikten sonra çocuk doğurması ve hamileliğin en az 6 ay olacağı 68
Hamileliğin en uzun süresi 69
Boşanan bir kadının, iki yıl içinde çocuk doğurması 70
Kocasının, talakını her çocuk doğurmasına bağladığı kadının iki doğurması 72
Kocası öldükten sonra kadının doğurması 72
Üç boşamadan sonra kadının doğurması 74
Evli bir kadının doğurduğu çocuğu kocasının inkâr etmesi 75

Boşanmış kadının üç hayızlık sürede iddetinin hayızla bittiğini ikrar etmesi ... 76
Kendisi ile zifafa girilmeyen kadının boşandıktan sonra altı ay içinde çocuk doğurması ... 76
Kocasından boşanan küçük yaştaki hanımın çocuk doğurması ... 77
Boşandıktan sonra iddet bekleyen kadının, evlenip çocuk doğurması ... 78
Yaşı küçük koca öldükten sonra karısının gebe olduğunun açığa çıkması ... 79
Çocuğun boşaması ve ergenlik yaşı ... 80
Akıl hastasının boşaması ... 82
Şüphe ile ilişki kurulan bir kadının iddet beklemesi ... 84

SÜNNETE UYGUN OLMAYAN (BİD'Î) BOŞAMANIN GEÇERLİ OLMADIĞINI SAVUNANLARA REDDİYE ... 86

Bid'î talakın geçerliliği konusundaki tartışmalar ... 86
Bid'î talakı geçerli saymayanların delilleri ... 87
Bid'î talakın geçerliliğinin delilleri ... 87

KADININ GÜZEL GİYİNMESİ VE GÜZEL KOKU SÜRÜNMESİ ... 88

Kesin olarak boşanan kadının süslenmesi ... 89
Süslenmemenin (hidâdın) şekli ... 90
Ric'î talakla boşanan kadının süslenebileceği ... 91
Müslüman bir erkek tarafından boşanmış Ehl-i kitaptan bir kadının süslenmesi ... 91
Müslüman câriyenin süslenmesi ... 91
Küçük kız çocuğunun süslenmesi ... 92

MUT'A VE MEHİR ... 93

Mut'anın hükmü ... 93
Mut'a verilecek kişiler ... 95
Mut'a ve mehir vermenin gerekli olmadığı durumlar ... 96
Mut'anın miktarı ... 96
Mut'ayı belirlemede durumu esas alınacak kişi ... 96
Kadının mehrin yarısını hak ettiği durum ... 97
Karı ya da kocanın mehri karşı tarafa bağışlaması ... 98
Geçersiz bir mehir üzerine evlenmek ... 98
Fâsit (geçersiz) bir nikahta mehir ... 99
Kölenin mehir ve mut'a borcu ... 99
Kocanın ölümünde, mehri belirlenenle belirlenmeyen hanımların bilinmemesi ... 99
Kadının, mehrini kocasına hibe etmesi ... 100
Kadının, mehri aldıktan sonra kocasına bağışlamaması ... 100
Kadının, mehri kocasından başkasına hibe etmesi ... 102
Kadının, mehri kabzetmesi ... 102
Mehir olarak belirlenen kölenin sakatlanması ... 102
Üç farklı akitle birden fazla kadınla evlenen kişinin durumu ... 103
Bu kadınlar arasında tek olarak evlenen kadının durumu ... 103
Tek akitle evlenen üç kadının durumu ... 104
Tek akitle evlenen iki kadının durumu ... 104
Bu kadınların mirastaki hükmü ... 104

TALAK'A BENZER BİR ŞEKİLDE AYRILIĞI MEYDANA GETİREN ŞEYLER 109

Kocanın, karısına: "Sen bana haramsın" demesi 109
Bir kimsenin, "Bütün helaller bana haramdır" demesi 112
Kocanın, karısını başkasının eşyasına benzetmesi 113
Kocanın, karısını aynî haram olan bir şeye benzetmesi 113
"Sen bâinsin" ve benzeri kinâî sözler 113
Kocanın, karısına: "İddet bekle" demesi 117
Ric'î talak 118
"Serbest bıraktım" sözü ile boşama. 121
Kocanın, karısına: "Git" demesi 121
Kocanın, karısına: "Ben senden boşum" demesi 122
Kocanın karısına: "Sen kesin olarak boşsun" demesi 123
"Sen benim karım değilsin" sözünün hükmü 126
Bâin talakla boşanılan kadına: "Sen haramsın" demek 128
Erkeğin hulu' veya bâin boşamadan sonra iddet bekleyen karısına: "Sen boşsun" demesi 130

EHL-İ HARBİN TALAKI 134

Küfür ülkesi vatandaşının talakı 134
Harbî ülke vatandaşı eşlerinin veya birisinin Müslüman olması 134
Müslüman erkeğin küfür ülkesinde ehl-i kitap kadınla evlenmesi 135

KADINA TALAKIN GERÇEKLEŞMEDİĞİ DURUMLAR 136

TALAKTAN BİR BÖLÜM (BOŞAMA İLE İLGİLİ BAZI MESELELER) 137

Zifafa girmeden boşama 137
Sayıya bitişik boşama 138
Tüm vücut yerine kullanılan bir organa yönelik boşama 138
Boşamanın, hanımın 1/3, 1/4 gibi şâyî' bölümüne dayandırılması 140
Eşini kastederek eşiyle birlikte başka kadını boşamak 141
Dört kadınla evli olan birisinin hanımlarına: "Bir boşama aranızda ortaktır" demesi 141
Üç talak verip birisini istisna etmek 142
"Üç talak müstesna, üç talakla boşsun" demek 143
Ricî talakta iddet içinde boşama, zıhar ve îlânın geçerliliği 144
Koşula bağlanan boşamada koşulun evlilik dışında gerçekleşmesi 145
Boşanan bir kadının eski kocasıyla tekrar evlenmesinde boşama hakkı 148
Boşanması koşula bağlanan bir kadını koşul gerçekleşmeden boşama 151
Talakın evlenmeye bağlanması 151
Bir kadına: "Seninle konuştuğum gün boşsun" demek 154
Kocanın eşine: "Seni boşadığım zaman sen boşsun" demesi 155
Kocanın eşine: "Sen sünnet üzere üç talakla boşsun" demesi 159
"Sen sünnet üzere boşsun" demek 159
"Sen âdet olduğun zaman boşsun" demek 160
Kocanın karısına: "Erkek doğurursan bir, kız doğurursan iki talakla boşsun" demesi 162
Kocanın karısına: "Her çocuk doğurduğunda boşsun" demesi 163

"Falanla konuştuğunda sen boşsun" demek 163
"Her erkek doğurduğunda boşsun" demek 163
Talakı çocuk doğurmasına bağlanan bir kadının düşük yapması 164
Kadının doğum yapması konusunda kocası ile anlaşamaması 164
Kocanın, karısına: "Âdet olduğun zaman boşsun" demesi 168
Kocanın, karısına: "Karnındaki şeyi doğurduğun zaman boşsun" demesi 169
"Her hamile oluşunda boşsun" demek 170
"Doğurmadığın sürece sen boşsun" demek 170
Bir kimsenin karısına: "Sen gebe olmadığın sürece boşsun" demesi 170
Bir kimsenin karısına: "Seni seninle evlenmeden boşadım" demesi 171
"Seni, ben uyurken boşadım" demek 171
"Falanca ile konuşursan sen boşsun" demek 171
"Seni boşamazsam üç talakla boşsun" demek 172
"Seni boşamazsam sen boşsun" demek 172
Talakı kadına vermek, tefvîz durumu 173
Gün kelimesi ile ilgili boşamalar 176
Ay ile ilgili boşama durumları 177
Kocanın, karısına: "Yarın boşsun" demesi 177
Kocanın karısına: "Bugün yarın boşsun" demesi 178
"Sen Mekke'de boşsun" demek 180
Bir kimsenin karısına: "Falan gelmeden veya filan ölmeden bir ay önce boşsun" demesi 181
Bir kimsenin, karısının talakını, onun ölümünden önceye bağlaması 184
Kocanın, karısının talakını kendi ölümüne bağlaması 184
İşaretle belirleyerek boşama 186
Boşamada parmakla işaret etmenin sayı yerine geçmesi 187
Talak (boşama) sayısının maksada değil, söze göre olması 187
Kocanın boşaması sırasında kadının ölmesi 188
İki karısı olan bir adamın, isim vermeden bir karısını boşaması 188
Çok eşli bir adamın, koşulla talak vermesi 190
Talakın çokluk bildiren bir sözle nitelenmesi 191
Bir kimsenin evli olmadığı kadını, evlenmesine bağlayarak boşaması 194
Boşamada, sözün sonundakinin, baş tarafı bağlaması 196
Aynı anda nikahlanılan iki kız kardeşin durumu 196
Yabancı bir kadına îlâ ve zıhar yapmak 197
"Sonsuza kadar evleneceğim her kadın boştur" demenin hükmü 199
"Evleneceğim ilk kadın üç talakla boştur" demek 200
Evleneceğim son kadın boştur demenin hükmü 201
"Tek bir kadınla evlenirsem o boştur" diyenin iki kadınla evlenmesi 203
Zifafa girilmeyen kadını aynı anda farklı sözlerle üç defa boşama 204
Bâin talakla üç talaka niyet etmek 206
Talakı, güçlendirici bir nitelikle nitelemek 207
Talakı, kadının yapmakta olduğu bir şeyi yapmasına bağlamak 207
Çok eşli birinin eşlerden birini sonra diğer birini boşaması 211
Kocanın, eşlerine: "Siz üç talakla boşsunuz" demesi 212
"Yarım talakla boşsun" demenin hükmü 212
Kesirli talakın tam sayılacağı 213

Talakı, yapılamayacak bir şeye bağlamak 213
Kocanın, karısına: "Seni dün boşadım" demesi 214
Sarih (açık) sözcükle boşamada sözcüğün dikkate alınıp niyetin değerlendirilmemesi 214
Eşine: "Kız kardeşim" demek 215
Erkeğin, karısına: "Talakını hibe ettim" demesi 215
"Eşime, boş olduğunu haber ver" demenin hükmü 216
İstek üzerine, "Talakını sana bağışladım" demek 216
Erkeğin, karısına: "Sen her gün boşsun" demesi 217
"Bugün, yarın ve yarından sonra boşsun" demek 217
"Başkasıyla evlen" sözü 218

DİLSİZİN BOŞAMASI 218

Dilsizin yazı ile boşaması 218
Dilsizin, işaretle boşaması 219

BOŞAMADA TANIKLIK (ŞAHİTLİK) 221

Tanıkların, kocanın iki hanımından birini boşadığına tanıklık edip, hangisini boşadığını bilmediklerini söylemesi. 221
Bir kimsenin, hanımının ismini söyleyerek talak vermesi 223
Bir kimsenin, birisi geçerli diğeri bozuk akitle nikahladığı hanımlarını boşaması. 224
Kocanın, karısının adını söyleyerek ama babasından başkasına nispet ederek boşaması 225
Tanıkların, talak sayısında ihtilaf etmeleri 225
Tanıkların konuda ihtilaf etmeleri 227
Boşamada bir erkek ve iki kadının tanıklığı 227
Oğlun, annesi lehinde talaka tanıklığı 228
Babanın, kızının boşandığı iddiasına tanıklığı 228
Zimmînin tanıklığı 228
Erkek kardeşin tanıklığı 228
Erkek ve kadın tanıklardan bazısının tanıklıktan dönmesi 229
İki kişinin cinsel ilişkiye, iki kişinin de boşamaya tanıklık etmeleri 229
Kadının yargıçtan kendisini adil birisinin yanına koymasını istemesi 231
Bir kişinin talaka tanıklığı 231
Boşamanın türünde tanıkların ihtilaf etmesi 231
Tanıklardan birinin talak vermeye, diğerinin talakı ikrara tanıklık etmesi 233
Yargıcın bir delille hüküm vermesinden sonra başka bir delilin getirilmesi 234

ÖLÜM HASTASININ HANIMINI BOŞAMASI 235

Kocanın ölüm hastalığında boşadığı kadının mirasçı olma durumu 235
Ölüm hastalığı sırasında boşadığı kadının iddeti bittikten sonra kocanın ölmesi 238
Ölüm hastalığında boşanan kadının ölmesi durumunda, kocanın mirasçı olması 238
Ölüm hastalığında boşamanın koşula bağlanması 239
Hastalık sırasında îlâ yapmak 241
Hastanın, boş olmayı hanımının isteğine bırakması 241
Hastanın, hanımının talakını ileriki bir zamana dayandırması 241
Hasta iken talak veren kişinin iyileşip sonra ölmesi 242

Kocanın hasta iken karısına para karşılığı boşama yetkisini vermesi ... 243
İrtidat durumunda mirasçılık durumu ... 247
Hasta kocanın, karısına zina isnadında bulunması ... 249
İnnîn kocanın, karısından ayrılması ... 250
Karı-koca dinden çıkıp birisinin İslam'a dönmesi ... 250
Kocanın boşama zamanında mirasçıların ihtilafı ... 251
Kocanın, hasta iken hanımını boşayıp öldürülmesi ya da başka hastalıktan ölmesi ... 254
Öldürülmek üzere olanın, karısını boşaması ... 254
Ölüm hastalığı hükmünde olan şeyler ... 255
Ölüm hastalığının ölçüsü ... 255

EŞLERİN AYRILMASI DURUMUNDA ÇOCUK KİMİN YANINDA KALIR ... 256

Annenin hulu' bedeli olarak çocuğu babaya bırakması ... 256
Annenin çocuğu ile başka bir şehre gitmesi ... 256
Annenin çocuğu ile başka bir köye taşınması ... 257
Annenin çocuğu ile dârulharbe taşınması ... 258
Annenin çocuğun malında tasarrufu ... 258
Çocuğa bakma ve terbiye etme hakkı ... 258
Ergenlik dönemindeki çocuk üzerinde babanın hakkı ... 259

MUHÂLEA (HUL') ... 259

Muhâleanın hükmü ... 259
Kocanın muhâlea yaptığı eşine nafaka vermemeyi koşul koyması ... 261
Muhâleada kabul muhayyerliği ... 262
Muhâleadan sonra bedel karşılığı boşamak ... 265
Ricî talaktan sonra bedel karşılığı boşama ... 266
Sarhoşun muhâlea yapması ... 267
Haram olmayan bir şeyle sarhoş olanın boşaması ... 268
Mükrehin muhâleası ... 268
Küçüğün boşaması ... 271
Bunak ve baygının muhâleası ... 271
Evli olan küçük kız çocuğunun muhâleası ... 271
Muhâleada vekil köle ... 272
Bir kimsenin, muhâlea bedeline kefil olarak evli olan küçük kızı için muhâlea yapması ... 272
Bedelin mal olmaması durumunda muhâlea ... 273
Babanın kefil olarak büyük kızı için hulû' yapması ... 273
Muhâlea yapan kadının, kocasının daha önce kendisini 3 talakla boşadığını ispat etmesi ... 273
Hulû' konusunda karı koca arasındaki ihtilaflar ... 276
Bir kimsenin aynı anda iki eşiyle birlikte muhâlea yapması ... 278
Muhâleada kocanın karısından mal almasının caiz olup olmadığı durumlar ... 278
Muhâleada genel kural ... 279
Muhâlea yapmayı vadetmek ... 280
Muhâlea teklifinin meclisle kayıtlı olması ... 281
Muhâleada tanıkların farklı bedellere tanıklığı ... 283
Kadının evindeki eşya ile muhâlea talebi ... 284

Kadının muhtemel bir mal karşılığı muhâleası 287
Birisinin takdir edeceği mal karşılığında muhâlea 287
Kadının, yeni evleneceği eşinin mehri karşılığı muhâleası 288
Hulu' bedelinin ölmesi durumu 291
Muhâlea bedelinin İslam'a göre haram olan bir şey olması 291
Kadının hasta iken muhâlea yapması 293
Sağlıklı kadının hasta kocası ile muhâlea yapması 294
Yabancı birinin muhâlea bedelini bağışlaması 295
Muhâleada vekâlet 295
Kocanın, bilmese de karısının elindeki şeyle muhâla'ası 296
Kadının vereceği muhâlea bedelinin kusurlu çıkması 298

KOCANIN EŞİNİ BOŞAMAYA (TEFVİZU'T-TALAK) YETKİLİ KILMASI 300

Kocanın, karısına: "İstersen boşsun" demesi 300
Kocanın, karısına: "İstersen kendini boşa" demesi 301
Kocanın, talakı kadının gönlündeki bir şeye bağlaması 301
Kocanın hanımına: "Kendini boşa" demesi 301
Kadının boşamada kocasının verdiği yetkiye aykırı davranması 304
Kadına: "Sen üç talakla boşsun istersen" denmesi 304
Kadına: "İstediğin zaman boşsun" denmesi 305
Kadına: "Her ne zaman istersen boşsun" denmesi 305
Üç talakla boşanıp başkasıyla evlenen kadının eski eşiyle evlenmesi durumunda yetkisi 305
Boşamayı, eve girmeye bağlama 306
Kocanın iki eşinin talakını onların isteklerine bağlaması 307
Talakını iste! veya talakını sev! sözü ile talak durumu 307
Talakta vekâlet ve elçilik 309
Kocanın iki kişiye: "Eşimi boşayın" demesi 310
Boşama yetkisi verdikten sonra, vekâletten azletmek 310
Kocanın: "Kendini boşa" deyip sonra menetmesi durumu 311
"İstersen boşsun" Sözüne "Evet" cevabının hükmü 311
Kocanın talakı, eşinin ve başka bir adamın isteğine bağlaması 311
"İstersen yarın boşsun" sözü 313
Kocanın karısına: "Sen nasıl istersen öyle boşsun" demesi 314
Kocanın karısının talakını ölü birisinin isteğine bırakması 316
Kadının talakını iyi veya kötü bir şeyi sevmesine bağlamak 317
Kocanın iki eşine birden: "Hanginiz isterse o boştur" demesi 319

KOCANIN EŞİNİ, BOŞANMA KONUSUNDA MUHAYYER BIRAKMASI 320

Kocanın, karısına: "Kendini seç" sözü 320
Muhayyerlik yetkisinin süresi 320
Muhayyer bırakmada meclis 322
Namazda muhayyer bırakma 323
Muhayyerlikten vazgeçmeyi gösteren davranışlar 323
Muhayyer kadının, kocasına: "Seni boşadım" sözü 325
Üç defa, "seç" sözünün etkisi 325
Bâin talakın ardından başka bir talakın gelmeyeceği 325

Muhayyer bıraktıktan sonra karısını boşama ... 326
Kocanın: "Aileni seç" demesi ... 327
"Kendini seç" sözünün etkisi ... 328
Kadının: "Kendimi boşadım" sözü ... 328
Muhayyer bırakmada vekâlet ... 329
Muhayyerlik süresinin bitmesi ... 329
"İhtiyar et" Sözü ile ilgili durumlar ... 331

KOCANIN: "EMRİN SENİN ELİNDE" DİYEREK EŞİNE TALAK YETKİSİ VERMESİ (EL-EMRU Bİ'L-YED) ... 336

Kocanın, karısına: "İşin elinde" demesi ... 336
Kadının, eşinin talakını çocuğun ya da akıl hastasının eline vermesi ... 338

ZIHAR ... 339

Zıharın tarifi ... 339
Zıhar âyetinin iniş sebebi ... 340
Zıhar kefâretinin nedeni konusundaki görüşler ... 341
Zıhar kefâretinde tertibe uymanın gerekliliği ... 342
Kişinin zıhar kefâreti sırasında unutarak eşiyle cinsel ilişkiye girmesi ... 343
Çok eşli birisinin tüm eşlerine zıhar yapması ... 344
Bir eşe birden çok zıhar yapmanın hükmü ... 344
Zıhar yapmanın şekli ... 345
Zıharın tanımı ve kapsamı ... 345
Kadının kocasına zıhar yapması ... 347
Câriyeye zıhar yapılması ... 347
Mahrem kadının zıhara konu olan veya olmayan organları ... 348
Bir kimsenin eşine: "Sen bana anam gibisin" demesi ... 348
Kişinin, eşine: "Sen bana anam gibi haramsın" demesi ... 349
Zıhar sayılan sözler ... 350
Kadının zıhar yapan kocasını yaklaştırmaması ... 351
Zıharın evliliğe dayandırılması ... 351
Zıharın koşula bağlanması ... 352
Zimmî'nin zıharı ... 352
Zıhardan sonra dinden çıkma ... 354
Zıharı hanımın isteğine bağlamak ... 354
Zıharın süreye bağlanması ... 354
Küçük çocuğun ve akıl hastasının zıhar yapması ... 355
Sarhoşun ve mükrehin zıharı ... 355
Dilsizin zıharı ... 356
Zıharda kefâret ödemenin süresi ... 356
Zıharı, cinsel ilişki koşuluna bağlamak ... 356
Bir eşe zıhar yaptıktan sonra diğer eşi de ona benzetmek ... 356
Zıharı, Allah'ın veya başka birisinin isteğine bağlamak ... 357
Kefâreti ödemede yerine getirme vaktinin dikkate alınması ... 357

KARMA İNDEKS ... 359

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

TALAK (BOŞANMA) KİTABI

كتاب الطلاق

Yüce ve zâhid imam, Şemsü'l-Eimme, Fahru'l-İslâm Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî yazdırmak suretiyle şunları söyledi: **[6/2]**

Talakın anlamı

Talak (boşama) sözlükte; bağı çözmek, anlamınadır. O, الْإِطْلَاق "Salı vermek" kelimesinden alınmıştır. أَطْلَقْت إبِلِي devemi salıverdim, وَأَطْلَقْت أَسِيرِي Esirimi salıverdim, طَلَّقْت امْرَأتِي Eşimi salıverdim (boşadım), derler. Bunların hepsi salıvermek الْإِطْلَاق / Itlak kelimesinden alınmıştır. Lafzın farklı olması, anlamın farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Kadında, talak tekrarlanır. Talakın tekrarı ile evlilik bağı ortadan kalktığında ikinci bir kez aynı zaman diliminde aynı bağın oluşması mümkün olmaz. Tef'il kalıbında (babında) mübalağa anlamı vardır. Bundan dolayı kadın için, boşandı طُلِّقَتْ / Tullikat denilir. Bu, Arapların حَصَانٌ / Hasân ve حِصَانٌ / Hisân kelimelerinde kullandıkları gibidir. Ata, sığınılması aşikar anlamında حِصَانٌ; kadına, korunması aşikar anlamında حِصَان demişlerdir. عَدْل / Adl ve عَدِيلٌ / Adîl kelimeleri de böyledir. İkisi de adalet ve muâdele (denklik) sözcüklerinden türemişlerdir. Ama sözlerdan biri (adl), sadece insana özgü bir anlam içerdiği için yalnızca insana kullanılır.

İslam'da talakın gereği; sayı üçe tamam olduğunda kadını nikaha mahal (konu) yapan helalliğin ortadan kalkmasıdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾

"Eğer erkek, kadını (üç talakla) boşarsa, bundan sonra kadın başka bir erkekle evlenmedikçe onu alması (boşayan erkeğe) helal olmaz." (el-Bakara, 2/230)

Talak, zifafa girilmiş olan (fiilen veya hükmen cinsel ilişkide bulunulmuş) kadında iddetin bitmesi, zifafa girilmemiş kadında iddetin olmaması ve hul'da[1] da bedelin bulunması ile kadının üzerindeki koca yetkisinin düşmesi bakımından mülkiyetin ortadan kalkması sonucunu doğurur.

Talakın (boşamanın) meşruiyeti

Talak ismi ıstılâhî (terimsel) bir sözcük olmakla beraber sözlük anlamını da içerir. Âlimlerin geneline göre, istenilmeyen bir şey ise de, talak vermek (boşamak) mübahtır.

Bazı âlimler ise, zorunluluk durumu dışında talak vermenin helal

---

[1] **Hul'** / الخلع (**Muhâlea** / المخالعة) : Nikah mülkiyetini kadının kabülüne bağlı olarak ortadan kaldırmaktır. Hanım tarafından kocaya verilecek bir bedel veya hanımın mehirden vazgeçmesi karşılığında tarafların rızası ile gerçekleştirilen boşanmadır.

olmayacağını, söylemişlerdir. Bunların delili Resûlüllah (s.a.v.)'ın şu sözüdür:

لَعَنَ اللهُ كُلَّ ذَوَّاقٍ مِطْلَاقٍ

"Zevkine düşkün, aşırı kadın boşayanlara Allah lanet etsin."[2]

Ayrıca Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ اخْتَلَعَتْ مِنْ زَوْجِهَا مِنْ نُشُوزٍ فَعَلَيْهَا لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

"İsyan ederek kocasından boşanma talep (hul') eden kadına Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti olsun."[3]

Benzer rivâyetler, hanımını hul' yolu ile boşayan koca için de vardır. Bir başka delil ise, talakta nankörlük bulunmasıdır. Çünkü evlilik, Allah'ın kullarına bir nimetidir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا﴾

"Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratması O'nun âyetlerindendir." (er-Rûm, 30/21)

Yine buyurmaktadır ki:

﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ﴾

"Nefsânî arzulara (özellikle) kadınlara,...karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı." (Âl-i İmrân, 3/14)

Nankörlük ise haramdır. Nankörlük, sünnete uygun olan nikahın kaldırılmasıdır. O ancak zorunluluk durumunda helal olur. Zorunluluk ise, ya yaşlılıktır; nitekim Resûlüllah (s.a.v.), aşırı yaşlanınca Sevde (r.a.)'yi boşamıştır. Ya da şüphedir; nitekim rivayet olunur ki:

[6/3] *"Bir adam Resûlüllah (s.a.v.)'a gelip, ya Resûlellah (s.a.v.), 'Hanımım kendisine dokunan hiç bir eli geri çevirmemektedir.' dedi.*

Resûlüllah (s.a.v.), *'Onu boşa o zaman.'* dedi.

Adam, 'ben onu seviyorum', deyince;

'O zaman bırakma, tut.' buyurdu."

Allahu Teâlâ'nın;

﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ﴾

"...kadınları boşarsanız bunda sizin için günah[4] *yoktur..."* (el-Bakara, 2/236) ve;

---

[2] Bkz. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/187; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VIII/24; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV/616.

[3] Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/309; bkz. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/195; Tirmizî, Talâk 11.

﴿يَاأَيُّهَاالنَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾

"Ey peygamber! Kadınları boşadığınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın." (et-Talak, 65/1)

Âyetlerine gelince bunların hepsi talak uygulamasının mübah olduğunu gösterir. Nitekim Resûlüllah (s.a.v.) Hafsa (r.a.)'yı ne yaşlılık ne de bir şüphe söz konusu olmadığı durumda boşadı. Sonra vahiy geldi ve ona geri dönmesini emretmişti. O, çok oruç tutan, geceleri çok namaz kılan bir hanımdır. Aynı şekilde ashâb (r.a.)'dan da hanımını boşayanlar olmuştur. Ömer (r.a.), (oğlu) Asım'ın annesini boşamıştı. Abdurrahman b. Avf (r.a.), Tümadır (r.a.)'ı boşamıştı. Muğire b. Şu'be (r.a.)'nin dört hanımı vardı. Bunları önüne dizdi. "Sizler güzel ahlaklı, zarif hayat arkadaşları ve de uzun boyunlusunuz, gidiniz artık boşsunuz." demişti. Hasan b. Ali (r.a.) Kûfe'de çok evlenmiş ve boşanmıştı. O kadar ki, Ali (r.a.) minberde iken: 'Bu oğlum çok kadın boşamaktadır. Kızlarınızı buna vermeyiniz.' dedi. Oradakiler de, kızlarımızı yine de yine de ona vereceğiz, dediler.

Ayrıca boşamak, iskat (düşürmek) yolu ile mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır. Köleyi özgürkılmak gibi aslında mübahtır. Bir açıdan boşama nankörlüktür, bir açıdan da köleliğin ortadan kaldırılması anlamı taşır. Evlilik (bir tür) köleliktir. Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

النِّكَاحُ رِقٌّ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ أَيْنَ يَضَعُ كَرِيمَتَهُ

"Evlilik köleliktir. Sizden biriniz kızını nereye verdiğine iyi dikkat etsin."[5] Bir rivâyette de:

بِمَ يَرِقُّ كَرِيمَتَهُ

"Neye kızını köle veriyor." şeklindedir.

Bu nedenledir ki, İslam, yakın akrabayı bu kölelikten korumuş; annelerle, kızlarla ve kız kardeşlerle evlenmeyi yasaklamıştır.

Resûlüllah (s.a.v.):

وَإِنَّ أَبْغَضَ الْمُبَاحَاتِ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ

"Allah katında en sevilmeyen mübah, talaktır."[6] Sözü ile buna işaret etmiştir.

---

[4] Burada müellifin "günah" anlamında aldığı خَنَاح sözcüğü bazı meallerde "mehir" şeklinde tercüme edilmiştir. Bkz. Kurân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli, TDV Yayınları.

[5] Said b. Mansûr, *Sünen*, I/163; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/82.

[6] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/187; İbn Mâce, Talâk 1; Ebû Dâvûd, Talâk 3: Hâkim, *Müstedrek*, II/214; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/322.

Boşamada köleliğin kaldırılması olduğu için mübah olduğuna, nankörlük olması açısından da sevilmeyen bir şey olduğuna açıkça delille işaret etmiştir.

Evliliğin nimet olması için huyların uyuşması gerekir. Huyların uyuşmaması durumunda evliliğin devam etmesi çekişmelerin uzamasına neden olur. Boşanmanın meşru olması da huyların uyuşmaması durumunda evlilik bağından kurtulmak içindir.

Veriliş yönünden talak çeşitleri

Boşama (Talak) iki türdür: a- Sünnî (sünnete uygun olan) talak, b- Bid'î talak.

Talakın sünnet olan şekilde yapılması da iki şekilde olur: Sayı açısından sünnete uygun olması, vakit açısından sünnetle uygun olması. Sayı açısından sünnete uygun olan şekil, konunun açıklamasına başlandığı şekilde olandır. Bu da iki kısımdır; hasen ve ahsen boşama.

Ahsen talak

Ahsen talak; sünnete uygun olan vakitte (kadın temizken) bir kere boşayıp, iddeti bitinceye kadar bir daha boşamamaktır. İbrahim en-Nehaî (rh.a.)'den böyle nakledilmiştir: Resûlüllah (s.a.v.)'ın ashâbı, iddeti bitinceye kadar bir kereden fazla talak vermemeyi güzel bulurlardı. Bu şekil, onlara göre her temizlik döneminde bir kere olmak üzere üç kere boşamaktan daha üstün tutulmuştur. Ayrıca talak, dinen sevilmeyen bir şeydir. Ama nikah bağından kurtulmak maksadı ile mübah kılınmıştır. Bu da bir kere boşama ile gerçekleşir. Ve de bir talak vermekle nimet olan helallik (ebediyen) ortadan kalkmaz. Dolayısıyla bununla yetinmek ahsen (en güzel) boşama şeklidir. **[6/4]**

Hasen talak

Hasen olan talak (boşama) ise üç temizlik içerisinde, her defasında bir talak vermek sureti ile üç kez boşamaktır. Mâlik (rh.a.) bir tek talaktan başka mübah olan talak bilmem, demektedir.

Bizim görüşümüzün doğru olduğunun delili; Resûlüllah (s.a.v.)'ın İbn Ömer (r.a.)'e söylediği şu sözüdür:

إِنَّمَا السُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقْبِلَ الطُّهْرَ اسْتِقْبَالًا فَتُطَلِّقَهَا لِكُلِّ طُهْرٍ تَطْلِيقَةً فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ

"(Boşamada) sünnet olan, temizlik süresinde başlaman ve her temizlik süresinde bir kez boşamandır. İşte bu, Allahu Teâlâ'nın kadınların boşanması için emrettiği sayıdır."[7] Resûlüllah (s.a.v.) bununla şu âyete işaret etmektedir:

﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾

"Onları (kadınları) iddetlerini gözeterek boşayın." (et-Talak, 65/1)

---

[7] Dârekutnî, *Sünen*, IV/31; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/330; Bkz. Buhârî, Talâk 1; Müslim, Talâk 1; Ebû Dâvûd, Talâk 4; Nesâî, Talâk 1; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/215.

Allahu Teâlâ talakı iddete karşı tutmuştur. Talak da sayılıdır. İddet de sayılı demektir Böyle olunca, boşamanın her biri, bir iddete karşılık olur. Bu aynen bir adamın, "Şu üç adama üç dirhem ver." demesi gibidir (her adama bir dirhem verin, anlamınadır). Ayrıca huyların uyuşmaması içsel bir durumdur. Gerçeğini öğrenmek mümkün değildir. Onun için İslam, onu gösterebilecek dışa ait bir nedeni -cinsel bir ilişkinin bulunmadığı temizlik süresini- huyların uyuşmaması için gerçek ihtiyaç yerine koymuştur. Çünkü kadının temizlik durumu kocanın hanımına hem dinen hem de doğal olarak istek duyduğu bir dönemdir. Bu dönemde ondan ayrılmayı tercih etmesi ancak bir zorunluluk durumunda söz konusu olur. Açık olan nedenin gizli olan neden yerine geçtiği durumlarda, hüküm de açık olan nedenin varlığına veya yokluğuna göre verilir. Bu açık olan neden de tekrarlandığından, onunla boşamanın da tekrarlanması mübah olmuştur. Bu durum, boşanmaya olan ihtiyacın yenilendiğini gösterir.

İbn Mes'ûd (r.a.) buna işaret ederek demiştir ki: "Hanımını sünnete göre boşamak isteyen koca, temiz olduğu dönemde cinsel ilişkiye girmeden bir kez boşar. Üç kere boşamak istiyorsa, hayız ve temizlik döneminden sonra hanımını boşar, sonra onu bırakır. Bir hayız ve temizlik süresi dolunca da bir kez daha boşar. Böylelikle üç defa talakla ondan kesin olarak ayrılmış olur." Kadın bir hayız daha iddet tutar.

Bir defada üç talakla boşamanın bid'at oluşu

Bu delile göre Hanefî âlimleri (rh.a.), bir kerede üç kez boşamayı bid'at saymışlardır.

Şâfiî (rh.a.) ise, "Üç kez boşamayı bir anda yapmanın bid'at, ayrı ayrı yapmanın da sünnet olduğuna dair bir şey bilmiyorum, hepsi mübahtır." der. Belki de, üç kez boşamayı bir anda yapmanın sünnet olduğunu söyler. Hatta ona göre, bir koca hanımına "Üç kez sen sünnet üzere boşsun." dese derhal hepsi birden meydana gelir (üç talakla) kadın kocasından boşanmış olur.

Üç talaka toptan niyet ederse, ittifakla hepsi gerçekleşmiş olur. Bu, sünnete uygun olmasaydı niyeti işlev görmezdi. Çünkü söylenen sözün aksine olan niyet geçersizdir. Şâfiî (rh.a.) bu hususta Aclânî'nin hadisini delil getirmiştir. O, hanımı ile lanetleşince "Hakkında yalan konuştum, ya Rasûlellah! Onu tutarsam üç talakla benden boştur." dedi. Resûlüllah (s.a.v.), onun üç talakı birden vermesini reddetmedi.

Fâtıma binti Kays (r.a.) "Kocam beni üç talakla boşadı." diye başlayan sözünün sonunda da şöyle demiştir: "Resûlüllah (s.a.v.) benim için hiçbir nafaka veya mesken belirlemedi."

Abdurrahman b. Avf (r.a.) ölüm döşeğinde iken hanımı Tümadır (r.a.)'ı üç defa boşamıştı. Hasan b. Ali (r.a.) de hanımı Şehba (r.a.)'yı Ali (r.a.)'nin hilafetinden sonra, halife olmasını tebrik ettiği için üç defa boşamıştı.

[6/5]

Bundaki anlam şudur. Mülkiyetin kaldırılması iskat (hakkı düşürme) yolu ile olduğunda, ister topluca ister tek tek olsun, köleyi özgür kılmada olduğu gibi, her durumda talakın mübah olması gerekir. Bunun delili şudur: Dört hanımı olan bir kimse hanımlarını bir defada topluca boşasa bu, aynen teker teker boşamış gibi mübahtır. Aynı durum tek hanım için de böyledir. Hatta daha da önceliklidir. Çünkü bu durumda bir kadına sahip olma hakkını kaldırırken yukarıdaki örnekte, talak dört kadına sahip olma hakkını kaldırmaktadır. Bir diğer neden de şudur: Talak, nikahla elde edilen mülkiyette tasarruf olduğu için asıl itibarı ile mübahtır. Haramlığı sonradan oluşan (ârizî) bir nedenden kaynaklanır. Mesela zıhârın[8] haram olması, çirkin ve yalan bir söz niteliği taşımasındandır. Îlâ'nın[9] haram olması, zarar verme kastı ve inatlaşma ile hanımla iyi geçimin bozulması anlamı taşımasındandır. Talak da böyledir; aslında mübahtır. Ancak haram bir özellik ilave edilmesi durumunda haram olur. Bu da, hayızlı iken kadını boşayıp iddet süresini uzun tutmak yolu ile kadına zarar vermektir veya cinsel ilişki kurulmuş bir temizlik içinde boşayıp, iddetleri karıştırmaktır. Çünkü kadın hamile olup iddeti çocuğun doğması ile mi?, hamile olmayıp hayız ile mi? olacağını bilmez. Talak, ister üçü birden isterse de bir kez olsun, bu sakınca, talakın cinsel ilişki olmamış bir temizlik süresinde verilmesi durumunda yoktur. "Bu talak şüpheden uzak olarak, hesaplanma vaktine denk düşmüş bir talaktır." sözünün anlamı işte budur.

Biz Hanefîlerin buradaki delili şudur. Allahu Teâlâ buyuruyor ki:

﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ﴾

"Talak iki keredir." (el-Bakara, 2/229)

Yani "İki defadır." Aynen "Ona iki kere verdim." veya "Onu iki kere dövdüm." sözü gibidir. Talak lafzındaki elif-lam cins içindir. Buna göre mübah olan her talakın iki kere olması gerekir. Üçüncü keresi ise tefsir âlimlerinin de ihtilafı göz önüne alınarak şu âyette:

﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾

---

[8] **Zıhâr /** الظهار : Bir kimsenin eşinin vücudunun tamamını veya yarısı, üçte biri gibi bir oranını ya da baş, boyun gibi vücudun tümüne delalet eden bir organını anası, kız kardeşi gibi kendisi ile ebediyyen evlenemeyeceği bir kadının, bakması haram olan bir organına benzetmesidir.

[9] **Îlâ /** الايلاء: Kocanın hanımına yaklaşmamak üzere yemin etmesidir. Böyle bir yeminde bulunan kocaya "mûlî", kendisine îlâ yapılan kadına "mûlâ minhâ" denir. Îlâ üç kısma ayrılır:

a. Îlây-ı Muvakkat; dört ay, sekiz ay... gibi bir vakitle kayıtlı olan îlâdır.

b. Îlây-ı Müebbed; ebediyen yaklaşmamak üzere yapılan îlâdır.

c. Îlây-ı Mechûl; belli bir müddet belirtilmeksizin veya ebediyet kaydı konulmaksızın yapılan îlâdır. Îlâ süresinde koca hanımına hiç yanaşmazsa bir bâin talak meydana gelmiş olur. Bu süre içinde hanımına yaklaşırsa kefâret gerekir.

"Eğer erkek kadını üçüncü defa boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe o (boşadığı kadını) alması kendisine helal olmaz." (el-Bakara, 2/230) âyeti ve;

﴿أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾

"...ya da onu güzellikle salıvermektir." (el-Bakara, 2/229) âyetinde anılmıştır.

Mahmud b. Lebîd (rh.a.)'in hadisinde de şöyle nakledilir:

أَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ مُغْضَبًا فَقَالَ أَتَلْعَبُونَ بِكِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ

"Bir adam Resûlüllah (s.a.v.)'ın önünde hanımını üç talakla boşamıştı. Resûlüllah (s.a.v.) kızgın bir durumda kalktı ve "Henüz ben aranızda iken Allah'ın Kitâbı ile oyun mu oynuyorsunuz?"[10] dedi.

Allah'ın Kitâbı ile oynamak Ona uymamaktır. Bu da göstermektedir ki toptan üç talak, Allah'ın Kitâbına uymaya aykırıdır.

﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾

"Onları iddetlerini gözeterek boşayın." (et-Talak, 65/1) âyetinden maksat iddet içindeki hayız sayısına göre talakları dağıtın, demektir.

Ayrıca görülüyor ki, âyet kocalara hitap etmekte ve iddeti saymalarını emretmektedir. Bunun yararı şu âyette belirtilmektedir:

﴿لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾

"...bilemezsin olur ki Allah bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir." (et-Talak, 65/1) Yani kocaya bir hal olur (fikir değiştirir) ve hanımına tekrar döner. Bu durum ise ancak boşamanın birer birer farklı zamanlarda olması durumunda sözkonusu olur, toptan olması durumunda değil.

Ubâde b. Sâmit (r.a.)'in hadisinde şöyle nakledilir:

Bir grup insan Resûlüllah (s.a.v.)'a geldi ve *"Babamız hanımını bin defa boşadı."* dediler. Resûlüllah (s.a.v.) da

بَانَتْ امْرَأَتُهُ بِثَلَاثٍ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ تَعَالَى وَبَقِيَ تِسْعُمِائَةٍ وَسَبْعَةٍ وَتِسْعِينَ وِزْرًا فِي عُنُقِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

[10] Nesâî, Talâk 6; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/349.

"Hanımı ondan üç talakla kesin olarak, Allah'a isyan ile boş oldu, kalan dokuzyüzdoksanyedi talak kıyâmete kadar boynunda günah olarak kaldı."[11] buyurdu.

Diğer bir hadiste:

İbn Ömer hanımını hayız durumunda iken boşayınca Resûlüllah (s.a.v.), hanımına tekrar dönmesini ona emretti. O da: "Onu üç talakla boşamış olsa idim bir daha bana helal olur muydu?" dedi, Resûlüllah (s.a.v.) da *"Hayır, senden tamamen ayrılmış olurdu, ama bu Allah'a isyandır."* buyurdu.

Bu hadislerden anlaşılıyor ki, Resûlüllah (s.a.v.)'ın Aclânî'nin yaptığını o zaman hoş karşılamadığını söylememiş olmasının nedeni, ona acımış olmasıdır. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.) biliyordu ki, Aclânî aşırı kızgınlığının sonucu belki de Resûlüllah (s.a.v.)'ın sözünü kabul etmeyecek ve küfre girecekti. Onun için, bu yaptığından hoşlanmadığını söylemeyi daha sonraya bıraktı ve şu sözü ile bu durumunu hoş karşılamadığını belirtti:

اذْهَبْ فَلَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا

[6/6]

"Git, artık o kadında hakkın yok."[12]

Ya da üç talakla toptan boşamanın istenmeyen bir şey olması, ihtiyaç olmadan telafi kapısının kapanıyor olmasındandır. Bu ise Aclânî'nin durumunda söz konusu değildir. Çünkü, lanetleşmede ısrar etmeleri durumunda lanetleşmiş iki kimse arasında telafi kapısı zaten kapalıdır. Ve Aclânî lanetleşmede ısrar etmekteydi.

Hanefîlerin bir delili de sahâbenin (r.a.) icmâıdır. Ali, Ömer, İbn Mes'ûd , İbn Abbas, İbn Ömer, ve İmran b. Huseyn (r.a.) hepsi farklı ifadelerle bir defada üç kez boşamayı mekruh görmüşlerdir.

Ebû Katâde el-Ensârî (r.a.)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İnsanlar hanımlarını emredildiği gibi boşasalar, ihtiyacı varken hiçbir erkek hanımından ayrılmaz. Fakat içinizden bazıları kalkıp hanımını üç talakla boşuyor. Sonra da oturup göz yaşı döküyor. Yavaş olun yavaş! Allah'ın bereketi üzerinize olsun. Önünüzde Allah'ın Kitâbı ve Resûlüllah (s.a.v.)'ın sünneti var. Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, Allah'ın Kitâbının ve Resûlüllah (s.a.v.)'ın sünnetinin dışındaki, sapıklıktır.

Kerhî (rh.a.) der ki, ilim adamları arasında, üç talakı toptan vermenin mekruhluğu konusunda bir ihtilaf olduğunu bilmiyorum. Ancak İbn Sîrîn'in bir aykırı görüşü vardır. Onun görüşü de delil olamaz.

---

[11] Dârekutnî, Sünen, IV/20; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV/622.

[12] Buhârî, Talâk 31; Müslim, Liân, 5; Ebû Dâvûd, Talâk 26; Nesâî, Talâk 44.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Abdurrahman b. Avf (r.a.)'ın hanımını üç defa boşaması üç ayrı temizlik döneminde olmuştur. Hasan b. Ali (r.a.), hanımı Şehbâ'ya şöyle söylemiştir: "Sen sünnet üzere üç talakla boşsun.". Biz Hanefîlere göre böyle söylemekte bir sakınca yoktur.

Bunun anlamı da şudur: İhtiyaç yokken sadece bir söz ile hanımı kendisine haram etmek, zıhar gibi mekruhtur. Hatta zıhardan daha ağır bir mekruhtur. Çünkü zıhar, mülkiyeti (sahip olma hakkını) kaldırmadan sadece hanımı ile cinsel ilişkiyi haram kılmaktadır. Üç talakla yapılan boşamada ise hem mülkiyet kalkmakta, hem de kadın haram olmaktadır.

Buradaki hikmet açıkladığımız gibidir: Talakın helal olması, eşler arasında huyların uyuşmaması durumunda nikah bağından kurtulmaya duyulan ihtiyaçtır. Bu ise bir talak ile yerine gelir. Bununla da kadın ebediyen haram da olmaz. Dolayısıyla kadını ebediyen haram kılan boşamaya ihtiyaç yoktur. Böyle olunca da aslen helal olmaması gerekir. Ancak temizlik dönemleri değiştikçe, yukarıda açıkladığımız üzere ihtiyacın yinelendiğine hükmolunduğu için helal kılınmıştır. Ayrıca üç talakla boşamada telafi kapısı kapanmakta, pişmanlık anında artık geriye dönüş imkanı kalmamaktadır. Bunda da dine karşı gelme anlamı bulunmaktadır.

Boşama hakkının birden çok olmasının anlamı

Köleyi özgür kılmak ve benzeri tasarruflarda olduğu gibi hakkı düşürme olan tararruflarda kural, işlemin birden fazla olmamasıdır. Ancak İslâmın talakta birden fazla sayı koyması, pişmanlık söz konusu olduğunda geriye dönme mümkün olsun diyedir. Din böyle bir imkanı onun için tanımışken, insanın kendisi için olan bu imkanı ortadan kaldırması helal olmaz. Nitekim hayız durumunda kadını boşaması da helal değildir. Çünkü hayız döneminde insan tabiatı kadından uzak durmayı yeğler. (Bu dönemde dinen talakın yasak olmasının hikmeti), açık olduğu üzere, temizlik dönemi girince pişmanlık duymasıdır. Pişman olma korkusundan dolayı ve ihtimali üzerine talakın hayızlı iken verilmesi mekruhtur. Bu da onun gibidir.

Bunun delili şudur: Hanımını biri temizlik döneminde, diğeri hayız döneminde olmak üzere iki kere boşasa bu mekruhtur. Oysa ikinci talakı hayız döneminde vermekte iddeti uzatma olmadığı gibi, iddetin karışması da söz konusu değildir. Bu da göstermektedir ki, burada talak vermenin mekruh oluşu, temizlik dönemi geldiğinde pişman olma ihtimali üzerinedir. Bu durum üç talak vermede daha açık olarak görüldüğü için mekruh olmuştur.

Bu konuda zifafa girilmiş olan ve girilmiş olmayan kadın aynıdır. Çünkü üç talak verilmesi durumunda cinsel ilişkinin haram oluş durumu, her iki durumda da aynı nitelikte meydana gelmektedir. **[6/7]**

Aynı anda üç talak ve aynı anda iki talak

Mekruh olmaları açısından üç talakı birden vermekle iki talakı birden vermek aynıdır.

Çünkü mekruh olmasının nedeni, ne gerçek ne de hükmî bir ihtiyaç duyulmaksızın talak verilmesidir. Bu durum üçüncü talakta olduğu gibi ikinci

talakta da vardır. Ayrıca her ne kadar iki talak ile kadın kocaya haram olmuş olmuyorsa da, ona yakınlaşmaktadır. Bu yakınlaşma da hüküm açısından dikkate alınır. Görmez misin kadın kocasına "Beni üç talakla bin (dirhem) para karşılığı boşa." dese, koca da hanımını bir talakla boşasa, kadının binin üçte birini vermesi gerekir. İki talakla boşasa binin üçte ikisini vermesi gerekir. Bunun yanısıra nasıl ki, gereksiz yere telafi kapısını kapamak haram oluyorsa, ona yakın olan şey de haram olur.

Vakit yönünden sünnete uygun boşama

Vakit yönünden sünnete uygun olan boşama; kendisiyle zifafa girilmiş kadın için söz konusudur. Bu da hayız dönemi bittiğinde, cinsel ilişkide bulunmaksızın kadını boşamaktır. *El-Mebsût* adlı kitapta deniliyor ki, bu bize Resûlüllah (s.a.v.)'dan böyle gelmiştir. Bununla kastedilen İbn Ömer (r.a.) hadisidir: O, hanımını hayız döneminde boşayınca Resûlüllah (s.a.v.) şöyle dedi:

مَا هَكَذَا أَمَرَكَ اللَّهُ يَا ابْنَ عُمَرَ إِنَّمَا السُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقْبِلَ الطُّهْرَ اسْتِقْبَالًا

"Ey İbn Ömer! Allah sana böyle emretmedi. Sünnet olan, temizlik döneminde başlayarak boşamandır."[13]

Bir rivâyette de Resûlüllah (s.a.v.) Ömer (r.a.)'e şöyle dedi:

إِنَّ ابْنَكَ أَخْطَأَ السُّنَّةَ مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا فَإِذَا حَاضَتْ وَطَهُرَتْ فَلْيُطَلِّقْهَا إِنْ شَاءَ طَاهِرَةً مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ أَوْ حَامِلًا قَدْ اسْتَبَانَ حَمْلُهَا فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ

"Oğlun sünnette hata yaptı. Emret ona, hanımına dönsün. Âdet görüp temizlik dönemi girdiğinde, dilerse cinsel ilişkide bulunmadığı temizlik dönemi içinde temizken veya hamileliği meydan çıkmış olarak onu boşasın. Allah'ın kadınların boşanmalarını emrettiği iddet budur."[14]

﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾

"Onları iddetlerini gözeterek boşayınız." (et-Talak, 65/1)

Âyetinin açıklamasında İbn Mes'ûd , İbn abbas ve İbn Ömer (r.a.)'den şöyle rivayet edilir: "Cinsel ilişkinin olmadığı temizlik döneminde kadını boşar."

Bundaki anlam şudur: Boşamak huyların uyuşmaması durumunda nikah bağından kurtulmak için mübah kılınmıştır. Bu durum hayız döneminde boşamakla ortaya çıkmaz. Çünkü hayız dönemi erkek tabiatının kadına karşı iştah duymadığı ve cinsel ilişkinin dinen yasak olduğu dönemdir. Bu durum onu boşamaya sevketmiş olabilir. Cinsel ilişkide bulunduğu temizlik dönemi de böyledir. Çünkü koca, kadından meramını elde ettiği için ona karşı arzusu azalır. Bu durumlarda boşamanın, huyların uyuşmamasından dolayı olduğu söylenemez. Ama cinsel

[13] Dârekutnî, Sünen, IV/31; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/330.

[14] Buhârî, Talâk 1; Müslim, Talâk 1; Ebû Dâvûd, Talâk 4; Nesâî, Talâk 1; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/215.

ilişkide bulunmadığı temizlik döneminde, kadına karşı arzusu çok olur. Dolayısıyla boşamaya girişmez. Buna rağmen boşuyor olması, ancak huylarının uyuşmaması nedeniyledir. Boşama da sadece bu nedenle helal olmuştur. Bu anlamdan dolayı Züfer (rh.a.), hayız döneminde boşamanın mekruh olması, zifafa girilmemiş kadın için de vardır, demiştir. Çünkü erkek tabiatının kadına karşı iştah duymaması ve cinsel ilişkinin dinen yasak olması, kadınla zifafa girilmiş veya girilmemiş olması ile değişmez. Buradaki bir diğer anlam da, hayız döneminde kadını boşamanın iddeti uzatması yönünden ona zarar vermesidir. Çünkü bu hayız, iddetten sayılmayacaktır. İddeti uzatmak da kadına zarar kabilindendir. Allahu Teâlâ:

﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا﴾

"Haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikah altında tutmayın." (el-Bakara, 2/231) buyurmaktadır.

Cinsel ilişkide bulunduğu bir temizlik döneminde boşamada kadına zarar verme vardır. Çünkü iddet bekleyeceği süresinde karışıklık vardır. Bu nedenle biz, zifafa girilmemiş olan kadının hayız döneminde boşanmasında bir sakınca olmadığını söylüyoruz. Çünkü bu durumda iddet süresini uzatma yoktur. Ayrıca bu kadına olan arzusu nikahla meydana gelmiştir. Bu arzu kadından amacını elde etmeden hayızlı diye azalacak değildir. Dolayısıyla bu durumda kadını boşamak, huyların uyuşmadığının göstergesidir. Zifafa girilmiş kadın ise böyle değildir. Çünkü nikahla amaçladığını elde etmiştir. Bundan sonra koca hanımına sadece temizlik döneminde arzu duyar. Çünkü onunla cinsel ilişki kurma imkanına sahiptir. Fakat, hayızlı iken durum böyle değildir. Yani, boşamanın helal olması, pişmanlıktan emin olma koşuluna bağlıdır. Nitekim Allahu Teâlâ: **[6/8]**

﴿لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾

"Bilemezsin olur ki Allah bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir" (et-Talak, 65/1) buyurmaktadır.

Zifafa girilmiş kadını hayızlı iken boşamada, temizlik dönemi girdiğinde ve kadına karşı arzu uyandığında pişman olmama garantisi yoktur. Aynı şekilde cinsel ilişkide bulunulan bir temizlik döneminde boşamada da pişman olmama garantisi yoktur. Çünkü, belki de kadın hamile çıkacaktır. Çocuğa olan şefkati onu, kadının kötü huylarına sabretmeye itecektir. İbn Mes'ûd (r.a.) şu sözü ile buna işaret etmiştir:

"Belki de çocuğa olan şefkati ona pişmanlık verecektir. Bundan dolayı bu iki dönemde boşama yapılması mekruh olmuştur."

Kadını üç talakla boşamak istiyorsa, hayızdan temizlenince bir defa boşar. Hanefîlerden bazıları bu boşamanın temizlik döneminin sonunda olmasını tercih etmişlerdir. Böylelikle iddet süresini uzatmaktan uzak kalmış olur. Muhammed

(rh.a.)'in *el-Asl*'daki ifadesinden anlaşılan ise, hayızdan temizlenir temizlenmez boşamadır. Çünkü boşamayı geciktirdiği zaman cinsel ilişkiye girmesi muhtemeldir. Boşama kasdı olan bu kimse bu defa, cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşama ile karşı karşıya kalır. Bu da mekruhtur. Bu nedenledir ki, hayızdan temizlenir temizlenmez boşar.

Âdet görüp bir daha temizlendiğinde ise ikinci kez boşar. Bu hayız aynı zamanda iddetinden sayılır. Üçüncü kez âdet görüp temizlendiğinde bir kez daha boşar. Bu durumda iddetinden bir hayız dönemi daha beklemek kalmıştır.

Şâfiî (rh.a.)'nin bir görüşüne göre ise, talaklar tekrarlanıyorsa iddet beklemeye son boşamadan sonra başlar. Bu görüşün delili şudur: Zifafa girilmiş kadını boşamak iddet beklemeyi gerektiren bir eylemdir. Bu, abdestli iken abdesti bozan bir şeyin olması abdest almayı gerektirmesi gibidir. Nasıl abdest organlarından bir kaçını yıkadıktan sonra abdesti bozan bir şey meydana geldiğinde abdeste baştan başlanıyorsa, talaklar da birbiri ardına olursa iddete baştan başlamak gerekir.

Fakat biz diyoruz ki, iddeti gerekli kılan zifaftır. Kadının iddeti, kocanın kendisini istememesi ile başlamış olur. Bu da birinci boşama ile olur, ikinci ve üçüncü boşama bu anlamı pekiştirir. Onu iptal etmez. Ancak boşadıktan sonra hanımına tekrar dönmesi ve sonra boşaması durumu farklıdır. Çünkü hanımına dönmekle bu anlam ortadan kalkmış ve koca hanımını ister duruma gelmiştir. Bunun açıklaması şöyledir: İddetten maksat, rahmin boş olup olmadığının ortaya çıkmasıdır. Bu ise boşamanın tekrarlanıp tekrarlanmaması ile değişmez. Bundan dolayıdır ki, kadının iddeti birinci talaktan itibaren başlar. Resûlüllah (s.a.v.)'ın ashâbı (r.a.) da bu görüşte birleşmişlerdir.

İddetten maksat

Üç talakla boşanan bir hanımın eski kocasıyla evlenmesi

Üç talakla boşadığı hanımı, bir başka koca ile evlenip, o koca cinsel ilişki kurmadan boşayan kocaya helal olmaz.

Talak üç kere ile sınırlıdır. Âlimler arasında iki talakın

﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ﴾

"Talak iki keredir." (el-Bakara, 2/229) âyetinde belirtildiğinde bir ihtilaf yoktur. İhtilaf ettikleri husus üçüncü talaktır. Bunun **[6/9]**

﴿أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾

"...veya güzellikle salıvermektir." (el-Bakara, 2/229) âyeti olduğu söylenilmiştir. Bu konuda rivayet edilmiştir ki:

Ebû Rezîn el-Ukaylî (r.a.) Resûlüllah (s.a.v.)'a "Kur'an'da iki talakı biliyoruz, üçüncüsü nerededir?" diye sordu. Resûlüllah (s.a.v.) da

فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾

"...'veya güzellikle salıvermektir' âyetidir." buyurdu.[15]

Âlimlerin çoğunluğu üçüncü boşamanın açıklamasının;

﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾

"Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkek ile evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz." (el-Bakara, 2/230) âyetinde olduğunu söylerler. Çünkü burada üçüncü talakı anarken onun hükmünü de anmaktadır. Hüküm de kadının bir noktaya kadar haram olmasıdır. Bunun anlamı şudur: Şayet koca, hanımını üçüncü defa boşarsa... Üç talakla boşanan kadının birinci kocasına helal olabilmesi için (ikinci koca ile), geçerli bir nikahın bulunması koşulu, âlimler arasında ittifakla kabul edilmiştir. Âlimlerin çoğunluğuna göre, bu evlilikte cinsel ilişkinin olması da koşuldur. Said b. Müseyyeb (r.a.) ise, koşul olmadığını söyler. Delili; Kur'an'da sadece evlilik aktinin bulunmasının koşul koyulmuş olmasıdır. Akıl ile Kur'an'a ilave yapılamaz. Ancak bu görüş muteber değildir. Bir yargıç bu görüş ile hüküm verse, bu karar geçerli olmaz. Çünkü cinsel ilişki koşulu meşhur haberlerle sabit olmuştur. Bir tanesi İbn Ömer (r.a.)'in şu hadisidir. Resûlüllah (s.a.v.) buyurmuştur ki:

إِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ بِزَوْجٍ آخَرَ لَمْ تَحِلَّ لِلْأَوَّلِ حَتَّى تَذُوقَ مِنْ عُسَيْلَتِهِ وَيَذُوقَ مِنْ عُسَيْلَتِهَا

"Kişi hanımını üç talakla boşamış ve kadın başkası ile evlenmişse, kadın ikincisinin balcağızından tatmadıkça ve (ikinci) koca onun balcağızından tatmadıkça birinciye helal olmaz."[16]

Bir diğeri Ayşe (r.a.)'nin rivayet ettiği şu hadistir:

Rifâe el-Kurazî (r.a.) hanımını kesin olarak boşamıştı. Kadın Abdurrahman b. Zübeyr (r.a.) ile evlendi. Sonra da Resûlüllah (s.a.v.)'a geldi. "Ondaki şeyi ancak şunun gibi buldum." dedi ve elbisesinin püsküllerini gösterdi. Resûlüllah (s.a.v.) gülümsedi ama kendini tutarak "Rifâe'ye geri dönmek mi istersin?" dedi. Kadın, evet, deyince, "Hayır, o senin balcağızından, sen de onun balcağızından tatmadıkça olmaz."[17] buyurdu.

Bir diğeri yine Ayşe (r.a.)'nin rivayet ettiği şu hadistir:

Amr b. Hazm (r.a.) hanımı Umeysâ (r.a.)'yı üç talakla boşadı. O da bir başkası ile evlendi. Kadın adamla yalnız kaldıktan sonra Resûlüllah (s.a.v.)'a gelip kadınlar

---

[15] Abdurrezzak, *Musannef*, VI/337; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/337; Dârekutnî, *Sünen*, IV/4; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/340.

[16] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/96; Buhârî, Talâk 6; Tirmizî, Nikâh 26; Ebû Dâvûd, Talâk 49; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/429.

[17] Buhârî, Talâk 3; Müslim, Nikâh 111; İbn Mâce, Nikâh 32; Tirmizî, Nikâh 26; Nesâî, Nikâh 43.

konusunda durumunun zayıf (iktidarsız) olduğundan şikayet etti. Resûlüllah (s.a.v.) da: "Sana temasta bulundu mu?" buyurdu, kadın, hayır, deyince Resûlüllah (s.a.v.):

"Sen onun balcağızından o senin balcağızından tatmadıkça Amr'a helal olmazsın." buyurdu.

Denilmiştir ki: Kur'an'da cinsel ilişkinin gerekli olduğu söylenmiştir. Kur'an, nikahı kocaya ve kadına bağlamıştır. Bu da evlilikten sonra nikah işinin, yani cinsel ilişkinin bulunmasını gerekli kılar.

Ayrıca sonraki evlilikten maksat, kocaların çokça boşama eyleminde bulunmalarının önüne geçmektir. Bu ise sadece evlilik akti ile gerçekleşmez. Cinsel ilişkinin bulunması ile gerçekleşir. Bu durum birinci kocanın onuruna dokunur. Oysa ikinci kocanın nikahla aldığı hanımı ile cinsel ilişkide bulunması helaldir. Ama birinciyi kocayı kızdırır. Nitekim çokça boşama eylemini gerçekleştirmek de dinin istemediği bir şeydir. Böylelikle ceza, suça göre olur.

Eski kocasına helal etmek için boşanmış kadınla evlenmek

Bu durumdaki bir kadını ikinci koca, birinci kocaya helal olabilmesi niyeti ile, akitte bu koşul koyulmaksızın evlenirse nikah geçerli olur. İkinci koca kadınla ilişki kurar. Ve ondan ayrılırsa kadın birinci kocaya helal olur. İkinci evlilik, birinci kocaya helal kılmak koşulu ile olursa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre hüküm aynıdır. Fakat bu koşul mekruhtur. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise nikah geçerlidir, fakat kadın birinci kocaya helal olmuş olmaz. Muhammed (rh.a.)'e göre ise nikah bozuktur. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.):

[6/10]

لَعَنَ اللّٰهُ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ

"Allah Muhallile[18] *de muhallel lehe*[19] *de lanet etsin."*[20] buyurmuştur.

Nikah akti sünnettir ve nimettir. Bunu laneti hak eden birisi yapamaz. Bu nikah da geçerli olmaz. Ayrıca burada süreli (muvakkat) evlenme söz konusudur. Süre koşul koyulması ise nikahı geçersiz kılar. Ebû Yusuf (rh.a.) bu nikahın süre koşulu ile evlenme olmadığını ancak dinen ertelenmiş bir şeyin öne alınması olduğunu, bu nedenle de sonuçtan mahrumiyetle cezalandırılacağını söyler. Bu kimse mûrisini (miras bırakanı) öldürüp de mirastan mahrum olan kimse gibidir, der.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle der: "Koşul, akti tamamlayan unsurların dışındadır. Bu koşul için en fazla söylenebilecek şey, onun bozuk bir koşul olduğudur. Bozuk koşullar ile de nikah batıl olmaz." Ayrıca bu koşulun yasaklanması, nikah dışında

---

[18] **Muhallil / المحلّل:** üç talakla boşanmış olan kadını birinci kocaya helal kılmak için hülle evliliği yapan kimsedir.

[19] **Muhallel leh / المحلّل له** ise; üç talakla boşadığı hanımını tekrar alabilmek maksadı ile hanımı ile evlenmesi için bir adama hülle evliliği yaptıran eski kocadır.

[20] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/323; İbn Mâce, Nikâh 33; Ebû Dâvûd, Nikâh 14; Tirmizî, Nikâh 27; Nesâî, Talâk 13.

bir nedenden dolayıdır. Bu nikah dinen kadının birinci kocasına helal olmasını gerektirir. Bu da gösteriyor ki yasak, yasak konusu olan şeyin dışında bir nedenden kaynaklanmaktadır. Bu da nikahı etkilemez. Bütün bu nedenlerledir ki, ikinci kocanın cinsel ilşkide bulunması ile bu geçerli nikahın hükmü olarak kadın birinci kocaya helal olur.

Hamile kadını boşamak

Hamile olan karısını boşamak istediğinde, dilediği zaman bir talakla boşar. Hatta cinsel ilişkinin peşi sıra bile boşayabilir.

Çünkü cinsel ilişkinin peşi sıra boşamanın mekruh oluşu, iddet konusunda kadının şüpheye düşmesi ve hamile çıkması durumunda pişman olma korkusu nedeni iledir. Burada bu bulunmamaktadır. Ayrıca hamilelik, kocanın hanımına olan isteğini artırır. Dolayısıyla, hamileliğin ortaya çıkmasından sonra boşamanın gerçekleşmesi, huylarının uyuşmadığının göstergesidir.

Koca, hamile olan hanımına ilişkide bulunduktan sonra üç talakla boşamak isterse; Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre boşayabilir. Ancak iki talak arasını bir ay ile ayırır. Muhammed ve Züfer (rh.a.)'e göre ise hamile olan kadını boşamanın sünnet olan şekli ancak bir talakladır. Muhammed (rh.a.) *el-Mebsût*'ta der ki; bu bize İbn Mes'ûd, Câbir (r.a.) ve Hasan-ı Basrî'den ulaştı. Fakih olması durumunda sahabinin sözü kıyastan öncedir. Bundaki anlam şudur: Sünnete uygun olan talakta asıl olan, iki talakın arasının, hayız gören ve hayızdan kesilmiş kadınlarda olduğu gibi, iddet dönemlerinden sayılan bir dönem (ay durumu veya bir ay gibi) ile ayrılmasıdır. Hamile kadın hakkında ay, iddet dönemlerinden sayılan bir dönem değildir. Dolayısıyla ay, sünnete uygun iki talakın arasında ayırıcı olamaz. Çünkü talakın iddet dönemlerine mukabil (karşın) gelmesi gerekir. Görmez misin câriyenin iddeti iki hayız dönemi olarak takdir edilince, kocası iki talak hakkına sahiptir. Cinsel ilişkinin bulunamayışı nedeni ile iddet dönemleri bulunmayınca boşama mülkiyeti (birden çok talak hakkına sahip olma) yok olmuş demektir. Şu kadar var ki, nikah cinsel ilişki için akdedildiğinden, boşamanın aslına malik olmaya etki etmez. Bütün bu nedenlerden anlıyoruz ki, tefrik (boşamada sayı hakkı) iddet dönemlerine itibarladır.

Hamilelik dönemi ister uzasın ister kısa olsun, tek dönem yerine geçer. Görmez misin istibrâ[21] bir dönem ile takdir edilir. Bir dönemde ise sünnete uygun şekilde birden fazla talak hakkına sahip değildir. Ayrıca bu, hayız gören kadınlar için ay kabul edildiğinden sünnete uygun talakta iki talakın arasını, temizlik dönemi uzamış olan kadında olduğu gibi ayırıcı olmaya elverişli değildir. Menopoz dönemine girmiş (âyise) kadında ve hayız görmeyecek kadar küçük çocukta ise elverişlidir. [6/11]

[21] **İstibrâ** /الاستبراء: Câriyenin rahminde çocuk bulunmadığının anlaşılması için, câriyeye yeni sahip olan efendinin onunla ilişki kuramaması.

Bu konuda bizim delilimiz ise şudur: Bu (hamilelik) iddetin bir çeşididir. Dolayısıyla hayızla veya aylarla iddet beklemede olduğu gibi, sahip olunan talakların sünnete uygun şekli ile verilmesine zemin oluşturabilir. Çünkü Allahu Teâlâ talakın uygulanacağı zemini iddet olarak belirlemiştir. Âyette:

﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾

" ..onları iddetlerini gözeterek boşayın." (et-Talak, 65/1) buyurulmaktadır.

Hamile kadının iddeti de iddet çeşitlerinden biridir. Hatta iddetten maksadın oluştuğu asıl iddettir. Çünkü iddet beklemekten maksat, rahmin boş olduğunun ortaya çıkmasıdır. Bu ise doğurmakla en üstün şekli ile ortaya çıkar. Buna göre, iddette kural olduğu üzere, talakların ayrıştırılmasına sahip olunamaz denilmesi mümkün değildir.

Âdet gören kadınlarda iddet dönemleri, kasıtla değil, öyle rastladığı içindir. Oysa dikkate alınan illet, kadını arzulama anının yenilenmesidir. Bu ise ancak bir âdet dönemi geçmesi ile olur.

Menopoz dönemine girmiş kadında (âyise) ve hayız görmeyecek kadar küçük çocukta bu incelik bulunmaz. Bunlar için bütün vakitler aynıdır. İddeti konusunda boşamaları bölmenin mübah olması kaçınılmazdır.

Bu nedenle bunlar hakkında ayla iddet beklemeyi, (âdet gören kadınların) hayızla iddet beklemeleri gibi kabul ettik. Çünkü ay da, âdet görme gibi iddet dönemlerinden biridir. Hamile kadında da bu illet (arzulama anının yenilenmesi) bulunmamaktadır. Öyle olunca onu iddeti içinde ayırmanın mübah olması kaçınılmazdır. Âyise kadın için ayı, iddet içinde âdet görülmeyen bir ay yerine koyduk.

Boşamada iddet dönemlerine itibar edilmediğinin delili şudur: Henüz büluğ çağına ermemiş hanımına, "Sünnet olan şekli ile üç talakla sen boşsun." dese o onda bir talak gerçekleşir. Bir ay geçtikten sonra bir talak daha gerçekleşir. Bir ay daha geçtikten sonra diğer talak da gerçekleşmiş olur. Bu esnada âdet görmeye başlarsa, iddet beklemeye baştan başlar. Böylece üç talak sünnet olan şekli gerçekleşmiş olur.

Bundan anlıyoruz ki iddet dönemlerine itibar edilmemektedir. Ayrıca hamile olan kadın âdet görmez. Âdet görmeyenler için ise ay, iddetin bitmesi ve talakların ayrıştırılması konusunda iddet dönemlerinden bir dönem olarak kabul edilmektedir. Ne var ki biz bu konuda iddetin bitimi konusunda ayla beklemeden daha güçlü olan çocuk doğurma bulunmaktadır. Talakların ayrıştırılmasında ise ayla olmasından daha güçlü bir şey bulamadık. Onun için ay; talakların ayrıştırılmasında bir iddet dönemi olarak kalmıştır. Tıpkı âdet görmeye başlayan çocukta olduğu gibidir.

Şu da bu konuyu açıklar: Hamilelik önceden haram olan bir şeyi yapmayı mübah kılmaktadır. O da cinsel ilişkiden sonra boşamadır. Böyle olunca da hamile kalmanın önceden mübah olan bir şeyi yasaklamada etkisinin bulunması mümkün değildir. Bu söylediklerimize hamilelik döneminin bitmesine bir gün kalması dahil değildir. Çünkü illetlendirme, hamilelik dönemi içindir. Bunun bir gün olması da düşünülemez. Ancak kusur, talakı, hamileliğin sonuna kadar geciktirmesi ile erkekten gelmiştir. Bu da asıl süreyi üç talakın ayrıştırılmasına elverişli olmaktan çıkaramaz. Nitekim bir kâfir Müslüman olduğunda kalan vakit, vaktin namazını eda edecek kadar değilse (bile) namaz ona farz olur. Çünkü Müslüman olmayı geciktirmek sureti ile kusur kendisinden kaynaklanmaktadır.

Muhammed (rh.a.)'in "Hamilelik dönemi bir âdet dönemi gibidir." sözünün bir anlamı yoktur. Aksine hamilelik dönemi iddetin tamamlandığı üç âdet dönemi gibidir. Ancak istibrâ (rahmin temiz olduğunun anlaşılması) hamilelik döneminin bir bölümü ile takdir edilmez. Çünkü maksat rahmin boş olduğunun anlaşılmasıdır ve bu doğumdan önce meydana çıkmaz. Onun için hamile olan câriyede istibrâ dönemi uzamaktadır. Yoksa bu hamilelik döneminin bir âdet dönemi anlamına geldiği için değildir. Hamile kadının mutlak anlamda âdet gören kadınlar gibi olduğunu kabul etmiyoruz. Çünkü bu dönemde âdetle bağdaşmayan bir durumu söz konusudur. Öyle ki, temizlik süresi uzayan kadının tersine, hamile kan görse bile bu âdet değildir. [6/12]

Yaşlılık veya küçüklükten ötürü hayız görmeyen hanımını boşamak isterse, Hanefîlere göre (sünnete uygun talak şeklinde) istediği zaman bir talakla boşar.

Yaşlı veya küçük hanımı sünnete uygun boşamak

Züfer (rh.a.), cinsel ilişkide bulunduktan sonra bir ay geçene kadar boşayamaz, demiştir. Çünkü koca, boşama ile cinsel ilşki arasını , hayız gören kadınlarda olduğu gibi, dönemlere bağlı olan iddette iki talak arasını ay hesabı ile ayırdığı şeyle ayırır. Âdet gören kadında iki talak arasını ay ile ayırdığı gibi, bu meselede de boşama ile cinsel ilişki arasını bir ay ile ayırır.

Fakat biz şöyle diyoruz. Yaşlı ve küçük kadın, iddet içinde hayız görmemesi yönünden hamile gibidir. Dolayısıyla cinsel ilişkinin ardından hamile bir kadını boşamak nasıl mübah ise, bu kadını boşamak da mübahtır. Sanki buradaki anlam şudur: Hayız gören kadınları cinsel ilişkiden sonra boşamak, hamile kalma ihtimali üzerine mekruh görülmüştür. Oysa burada bu ihtimal yoktur. Dolayısıyla bu kadını cinsel ilişkiden sonra boşamak mübahtır.

Bu kadını üç talakla boşamak isterse birinci talaktan bir ay geçtikten sonra bir daha boşar. Ardından bir ay geçtikten sonra bir daha boşar. Kadının iddeti ise ilk boşamadan başlamak üzere üç aydır. Bu hüküm Kur'an'da böyledir:

﴿وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ﴾

"Kadınlarınız içinde âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların iddeti de üç aydır..." (et-Talak, 65/4)

"Âdet görmeyenler"den maksat küçük çocuktur.

İddette itibar edilen hesap

Boşama ayın başında olursa eksik veya tam olsun (29 veya 30 gün sürsün) ittifakla- ay hesabında hilâle itibar edilir. Boşama ayın ortasında olursa, talakları ayırmakta her ay, gün hesabı ile hesap edilir. Bu da –ittifakla- otuz gündür. İddetin bitmesi konusunda da Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre üç ay gün hesabı ile hesaplanır. Muhammed ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise sadece bir ay gün hesabı ile hesaplanır, iki ay ise hilâle göre hesap edilir. Çünkü asıl olan hilaldir. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾

"Sana hilal şeklinde yeni doğan ayları soruyorlar. De ki; 'Onlar insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir.' " (el-Bakara, 2/189)

Gün hesabı, hilal hesabının alternatifidir. Bir ayda aslolana itibar edilmesi mümkün olmadığından alternatifine itibar edilmiştir. İki ayda ise aslolana itibar edilmesi mümkündür.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle der: Birinci ay tamamlanmadıkça ikinci ay başlamaz. Öyle olunca İkinci ayın başlaması ikinci ayın ortasında olacaktır. Üçüncü ay da böyledir. Dolayısıyla üç ayın da hilale göre hesap edilme imkanı yoktur. Bu yüzden hepsinin gün hesabına göre hesap edilmeleri gerekir. Boşandığı günden itibaren doksan gün geçmeden de kadının iddetinin bittiğine hükmedilmez.

Bazı âlimlerimiz âdet görmeyen kadın için bir aylık sürenin, âdet gören kadının bir âdet ve bir temizlik süresi yerinde olduğunu sanmışlardır. Bu doğru değildir. Aksine onun için bir aylık süre âdet gören kadının (bir) adeti yerindedir. Böyle olduğu için de bir aylık süre câriyede istibrâ (rahmin temiz olduğunun anlaşılması) için yeterli görülmüş ve sünnete uygun iki talak arasında ayraç kabul edilmiştir.

[6/13]

Bunun böyle olması şundandır: Âdet gören kadınlarda adete itibar edilir. Hayız da ancak iki temizlik süresinin arasında düşünülebilir. Aylar hesabında ise bu illet bulunmadığından bir ay, itibara alınan aslın yerine sayılmıştır.

Hanımını, geriye dönme imkanı veren bir veya iki (ric'î) talakla boşayan kimse, henüz kadın iddetini tamamlamadan evliliğe dönebilir (ric'at). Bu hüküm, kıyasa karşın delil ile sabit olmuştur. Çünkü kıyasa göre talakla mülkiyetin ortadan kalkması bir iskat (hak düşürmesi)tır. İskat ise köleyi özgür kılmak gibi

kendiliğinden tamam olur. Fakat İslâm, kocaya bir veya iki talakla boşadığı hanımına, pişmanlık durumunda iddet süresi içinde telafi olsun diye, dönme (ric'at) hakkı vermiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini (iddetlerini) bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın.." (el-Bakara, 2/231)

Buradaki 'Tutun' sözünün anlamı şudur: iddetleri bitmeye yakın onlara geri dönmek sureti ile onları tutun.

Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾

"Boşamak iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir." (el-Bakara, 2/229) Bu âyetteki 'tutmak' ifadesi ile, iki defa boşadıktan sonra henüz iddet beklerken kadına tekrar dönmek kastedilmektedir. Şu âyet bunu ispat etmektedir:

﴿وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا﴾

"Eğer kocaları barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler..." (el-Bakara, 2/228)

Âdet gören boşanan kadının iddet süresi

Âdet gören kadınların iddet süresi üç âdet (kuru')tir. Allahu Teâlâ Kitâbında:

﴿ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾

"...Üç kuru' (hayız)..." (el-Bakara, 2/228) buyurmaktadır.

Üç kuru' beklenilmesi âyet ile sabit kesin bir hükümdür. Sonra ictihada açık olan bir meseleyi gündeme getirerek "Kuru' âdettir.", demiştir. Bu Hanefîlere göre böyledir. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise kuru'; temizlik durumlarıdır. Şâfiî mezhebine göre, kadın üçüncü âdet dönemine girmekle iddetini tamamladığına hükmolunur. Hanefîlere göre ise üçüncü âdetinden temizlenmedikçe iddetini tamamladığına hükmolunmaz. İhtilafın kaynağı sahebe (r.a.) arasındaki ihtilaftır. Şa'bî (r.a.), aralarında Ebû Bekir, Ömer, Ali, İbn Mes'ûd , Ebû'd-Derdâ, Ubâde b. Sâmit ve Abdullah b. Kays (r.a.)'ın da bulunduğu hepsi de büyük âlim olan on küsür sahabîden şu sözü rivayet etmektedir:

الزَّوْجُ أَحَقُّ بِرَجْعَتِهَا مَا لَمْ تَحِلَّ لَهَا الصَّلَاةُ

"Kadına namaz kılması helal oluncaya (hayızdan temizleninceye) kadar, koca hanımına dönmeye hak sahibidir."[22]

İbn Ömer, Ayşe ve Zeyd b. Sâbit (r.a.)'ten de şunu rivayet etmiştir: "Kuru'; temizliktir.". İbn Abbas (r.a.) demiştir ki: "Üçüncü hayız dönemine girdiği zaman kocasından kesin olarak (talak-ı bâin ile) boş olur. Hayızı bitip temizleninceye kadar ise kadının başkası ile evlenmesi helal olmaz.

Dil bilginleri de 'kuru' ismini hem âdet hem de temizlik dönemi için kullanmaktadırlar. Bir şâir şöyle demektedir:

Nice kindar ve aşırı düşmanlık yapan var ki

Onun âdetli kadınınki gibi kuru'ları var.[23]

A'şâ diyor ki[24]:

Sen, her sene mi bir savaşın güçlüğünü üstleniyorsun?

En büyük savaş için sabrını güçlendiriyorsun.

O savaş; mal miras bırakan, kabileye de üstünlük verendir.

Çünkü o savaşta hanımlarının kuru'larından (temizliklerinden) kaybolmuştur.

Burada 'kuru'lardan maksat temizlik dönemleridir. Çünkü âdet döneminde, mevcut dahi olsa, (erkek açısından) kadın kaybolmuş demektir. Bu kelimenin sözlükte asıl anlamı; vakit (belli zaman)tir. Denilmiştir ki: إِذَا هَبَّتْ لِقَارِئِهَا الرِّيَاحُ "Onun zamanında rüzgarlar estiğinde."

Bazı âlimler, kuru'un anlamının; 'temiz olduğu vakit' diye olmasının daha uygun olduğunu söylemişlerdir. Çünkü kuru'; toplanmayı ifade eder. Araplar مَا قَرَأَتْ النَّاقَةُ سَلًا قَطُّ derler. Yani, deve rahminde hiç yavru toplamadı. demektir. Kadının rahminde kan toplanması da temizlik döneminde olur. Bazı âlimler de, anlamının; 'âdetli olduğu vakit' demenin daha uygun olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu durum kadınlar için geçici (ârizî) bir durumdur. Temizlik asıl olandır. Âdet vakti ise ârizî olandır. Ayrıca temizlik döneminde rahimde kanın toplandığı da gerçekten bilinmemektedir. Bu bilinse dahi bu zamana, toplanan kan itibarı ile

[6/14]

---

[22] Abdurrezzak, *Musannef*, VI/315; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX/323; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/417.

[23] يَا رُبَّ ذِي ضَغْنٍ وَضَبِّ قَارِضٍ لَهُ قُرُوءٌ كَقُرُوءِ الْحَائِضِ

'Aşırı düşmanlık yapan' diye terceme edilen وَضَبِّ قَارِضٍ aslında 'yaşlı keler' anlamındadır. Bu mana mecâzîdir.

'Âdetli kadının kuru'u gibi kuru'ları vardır.' sözü *Lisânü'l-Arap*'da 'Âdetli kadının heyecan duyduğu vakitler gibi vakitleri vardır.' demektir. (*Lisânü'l-Arap*, VII/205).

[24] مُورِثَةُ مَالٍ وَفِي الْحَيِّ رِفْعَةٌ لِمَا ضَاعَ فِيهَا مِنْ قُرُوءِ نِسَائِكَا

Bu beytin baş tarafı

أَفِي كُلِّ عَامٍ أَنْتَ جَاشِمُ غَزْوَةٍ تَشُدُّ لِأَقْصَاهَا عَزِيمَ عَزَائِكَا şeklindedir. Kitaptaki beytin anlaşılması bu beytin anlaşılmasına bağlıdır. Onun için beytin tercemesine bununla başlanmıştır. (*el-Muğrib*).

'kuru' denilir. Öte yandan dil bilginlerinin ihtilafa düştükleri yerde Resûlüllah (s.a.v.)'ın dili kullanımına yönelmek gerekir. Çünkü sahâbe (r.a.) التَّابُوت 'Tâbut' mu yoksa التَّابُوه 'Tâbuh' mu diye ihtilaf ettiklerinde Resûlüllah (s.a.v.)'ın kullandığı lugatı tercih ederek تاء 'Tâ' ile 'Tâbut' diye yazmışlardır. 'Kuru' kelimesi de Resûlüllah (s.a.v.)'ın dilinde âdet anlamındadır. Resûlüllah (s.a.v.) Fatıma bint. Hubeyş'e şöyle demiştir:

إِذَا أَتَاكِ قُرْؤُكِ فَدَعِي الصَّلاَةَ

"Kuru' (âdet) dönemin geldiğinde namazı bırak."[25]

Yine Resûlüllah (s.a.v.) buyurmuştur ki:

اَلْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلاَةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا

"Müstehâza (sürekli kan gören kadın) âdet (kuru') günlerinde namazı bırakır."[26]

الْقُرْء / kur' ve الْأَقْرَاء / akrâ' kelimelerinin her ikisi de çoğuldur. Bu فَلْس / fels ve فُلُوس / fülûs kelimeleri ile نُزُل / nüzül ve أَنْزَال / enzâl kelimeleri gibidir.

Şâfiî (rh.a.) 'kuru'un temizlik dönemi anlamına olmasını ثَلَاثَة kelimesindeki 'te / ة harfinden dolayı tercih etmiştir. Diyor ki; cemi müzekker (erkeğil), müennes (dişil) olarak kullanılır. Tuhur da müzekkerdir.[27]

Hanefîler ise, i'rab lafza uyar, anlama değil, derler. Nitekim ثَلَاثَةُ أَفْرَاسٍ 'üç at' ve وَثَلَاثُ دَوَابَّ 'üç davar' denilir.[28] Yine 'kuru' intikal (yer değiştirmek) anlamınadır, demiştir. Yine Şâfiî (rh.a.) der ki; "kur'u / الْقُرْء " kelimesi, intikal demektir. Araplar قَرَأَ النَّجْم sözünü 'Yıldız intikal etti.' anlamına kullanırlar. Üçüncü hayıza başlayan kadının da temizlikten üç defa intikali gerçekleşmiş demektir.

Ama bu söze de itibar edilmez. Çünkü hayızdan temizliğe intikale de 'kuru' denilir. Buna göre üçüncü hayıza başladığında iddetin bitmiş olması gerekirdi. Ama kimse böyle bir görüş ileri sürmemiştir.

Doğru olan, Hanefî âlimlerin görüşüdür: Allahu Teâlâ sayıya bitişik çoğul bir kelime kullandığında sayılan şeyin kâmil şeklini almak gerekir. Talak sadece temizlik durumunda mübah olduğundan, 'kuru' kelimesini temizlik olarak

---

[25] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/42, 83, 194; Buhârî, Hayz 8; Müslim, Hayz 62; Ebû Dâvûd, Tahâret 107; Tirmizî, Tahâret 93; Nesâî, Tahâret 135; İbn Mâce, Tahâret 115.

[26] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/118; Ebû Dâvûd, Tahâret 112; Tirmizî, Tahâret 93; İbn Mâce, Tahâret 115; Hâkim, *Müstedrek*, IV/62; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/386; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/416.

[27] Arapçada sayılan şey (3-10 arasında) müzekker ise, sayı müennes gelir. Sayılan şey müennes ise, sayı müzekker gelir.

[28] Feres فرس (kısrak) kelimesi ma'nen müennes, lafzan müzekkerdir. Dâbbe دابة (hayvan, koyun) kelimesi da bunun tersinedir. Buna rağmen sayıları, lafızlarına göre gelmiştir.

anlarsak, iddetin tamamlanması iki tam bir de yarım temizlik dönemi ile gerçekleşmiş olacaktır.[29] Bu tür küsürlü sayılar, rakamla bitişik olmayan çoğulda doğru olabilir. Nitekim:

﴿اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ﴾

"Hac, bilinen aylardadır..." (el-Bakara, 2/197) âyetinde böyledir.

Ama rakamla bitişik olan çoğulda sayılan şeyin eksiksiz olması gerekir. Bu âyette 'kuru' lafzının ancak âdet (hayız) olarak anlaşılması ile eksiklik mümkün olur. Bu takdirde iddetin tamamlanması üç tam âdet döneminin bitimi ile gerçekleşmiş olur.

Şâfiî (rh.a.) şu âyeti delil getirir: ﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾ *"Onları, iddetlerini gözeterek boşayınız."* (et-Talak, 65/1)

Ona göre âyet, "Onları iddetleri içinde boşayınız." anlamındadır. Mübah olan talak da temizlik döneminde verilen talaktır. Bundan anlıyoruz ki iddet beklemek temizlik dönemi ile olur. Resûlüllah (s.a.v.) İbn Ömer (r.a.)'e söylediği şu sözü ile böyle tefsir etmiştir:

إِنَّمَا السُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقْبِلَ الطُّهْرَ اسْتِقْبَالًا فَتُطَلِّقَهَا لِكُلِّ قُرْءٍ تَطْلِيقَةً فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللهُ تَعَالَى أَنْ يُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ

"Sünnet olan şekil, kadının temiz olduğu vakitte başlamandır. Her kuru'da (temizlikte) bir talakla boşarsın. İşte bu Allah'ın kadınların boşanmasını emrettiği usûldür."[30]

Hanefî âlimleri ise şu âyeti delil olarak göstermektedirler:

﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾

"Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanmışlarsa rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz." (el-Bakara, 2/228)

İbn Abbas (r.a.) anlamı "Rahimlerde olan hayız ve hamileliktir." demiştir. Bu 'kuru' ile kastedilen şeyi açıklamaktadır. Aynı şekilde Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ﴾

"Kadınlarınız içinde âdetten kesilmiş olanlar..." (et-Talak, 65/4)

---

[29] Şâfiî, talakın verildiği temizlik halini, eksik de olsa tam temizlik yani 1 kuru' kabul eder.

[30] Dârekutnî, Sünen, IV/31; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/330; Bkz. Buhârî, Talâk 1; Müslim, Talâk 1; Ebû Dâvûd, Talâk 4; Nesâî, Talâk 1; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III/215.

Hayız görmeyenlerde ay hesabına geçilmiş olması, aslolanın bulunmayışındandır. Bu da açıkça (nassen) 'kuru' sözüyle kastedilenin hayız olduğunu göstermektedir.

﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾

"Onları iddetlerini gözeterek boşayınız." (et-Talak, 65/1)

Âyetinin anlamı "iddetlerinden önce onları boşayınız."dır. Nitekim زَيَّنْتُ الدَّارَ لِقُدُومِ الْحَاجِّ "Hacılar gelecek diye evi süsledim." ve تَوَضَّأْتُ لِلصَّلَاةِ "Namaz için abdest aldım." denilir. Yani "hacılar gelmeden" ve "namazdan önce" demektir. İbn Mes'ûd okuyuşunda âyet, لِقُبُلِ عِدَّتِهِنَّ " iddetlerinden önce" şeklindedir. Bununla beraber âyette kastedilen iddet; talak vermek için kastedilen vakittir. Hanefîler de talak verme iddetinin temizlik dönemleri olduğunu söylerler. Talaktan sonraki iddet ise hayızla başlar. Bunun açıklaması Ayşe (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.)'in rivayet ettikleri şu hadistedir. Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **[6/15]**

طَلَاقُ الْأَمَةِ ثِنْتَانِ وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ

"Câriyenin talakı ikidir. İddeti de iki hayızdır."[31]

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşünün aklî gerekçesi olarak da şöyle der: Sünnete uygun olan talak, yaşlı ve küçük çocuğun iddetinde olduğu gibi, iddetten sayılan bir bölümü peşi sıra taşır. Bunun böyle olması için de iddetin temizlik dönemleri ile olması gerekir.

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Bu iddetten maksat, rahmin boş olduğunun açığa çıkmasıdır. Bu nedenledir ki, ancak rahimde çocuk bulunma şüphesi olduğu zaman gerekir. Bu nedenledir ki, kadının hamile olması durumunda çocuğu doğurmasına itibar edilmiştir. Rahmin temiz olduğunu da, temizlik dönemi değil, hayız gösterir. Böyle olunca hayıza itibar edilmesi daha yerinde olur. Ayrıca içinde biri birinden ayrılan rükünler barındıran ibadetlerde kural olan, hac ibadetinde olduğu gibi, ibadetin yerine getirilmesinin ona başlamakla bitişmemesidir. Rükünleri biri birine bitişik olan ibadetlerde ise ibadete başlamakla, ibadeti yerine getirmek birleşir. Namaz ve ay hesabı ile iddet beklemek gibi. Bunlar rükünleri bitişik ibadetlerdir. Bunlara başlamakla yerine getirme (edâ) bitişir. Hayız ile iddette biri birinden ayrı rükünler bulunduğundan, bunlara başlarken yerine getirmenin (edânın) bitişmesi gerekmez. Bu görüşümüzün delili, istibrâadır. Nass (delil) ile istibrâda itibar edilen, câriyenin hayız görmesidir. Maksat rahmin boş olduğunun anlaşılmasıdır. Aynı şekilde iddette de hayıza itibar edilir.

Hamilenin ve âdet görmeyenlerin iddeti

Hamile kadının iddeti çocuğunu doğurmasıdır.

[31] Dârimî, Talâk 30; İbn Mâce, Talâk 30; Ebû Dâvûd, Talâk 6; Tirmizî, Talâk 7; Hâkim, *Müstedrek*, II/223.

İsterse boşandıktan bir gün sonra çocuğu doğurmuş olsun.

Delili şu âyettir:

﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾

"Gebe olanların iddeti (bekleme süresi), çocuklarını doğurmalarıdır." (et-Talak, 65/4)

Ayrıca çocuk doğurmak, rahmin boş olup olmadığının anlaşılması maksadını, hayızdan daha çok ortaya çıkarır. Hayız görmeyen yaşlı (âyise) ve küçük çocuğun iddeti ise âyet ile üç ay olarak belirlenmiştir.

﴿وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ﴾

"Kadınlarınız içinde âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır..." (et-Talak, 65/4) âyetinin anlamı hakkında âlimler farklı şeyler söylemişlerdir.

Mâlik (rh.a.), "Kadının kendisi hakkındaki, bundan sonra âdet görür müyüm yoksa görmez miyim diye şüphede kalmasıdır. Kadın, durumunda şüpheye düşerse bir yıl bekler, sonra üç ay iddet tutar." demiştir. Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz:

﴿ثَلَاثَةُ قُرُوءٍ﴾

"...üç kuru'..." (el-Bakara, 2/2)

Âyeti nazil olduğunda sahâbe (r.a.) aralarında konuşmuşlar, yaşlılık ve küçüklükten dolayı hayız görmeyen kadınsa nasıl olacak, diye şüphede kalmışlardı, bunun üzerine bu âyet indi:

﴿وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ﴾

"Kadınlarınız içinde âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır..." (et-Talak, 65/4)

Sahabe (r.a.) aralarında, 'şayet hayız görmeyen kadın olursa' diye konuşmaları kuru' kelimesini hayız olarak anladıklarını gösterir.

Müslümanın Ehl-i kitap olan eşinin iddeti

Müslüman bir kocanın nikahındaki kitap ehli kadın (kitâbiyye), boşanma ve iddet konularında Müslüman kadın gibidir.

Çünkü sünnet olan zamanlamayı gözetmekle muhatap olan kocadır. Koca da Müslümandır. Kadına gerekli olan iddette de kocanın hakkı vardır ki koca (yine) Müslümandır.

Câriyenin boşanmasında sünnet vakit

Sünnet olan zamanlama konusunda câriye de özgür kadın gibidir

Çünkü sünnet olan zamanlamayı gözetmekle muhatap olan kocadır. Bu durum kadının özgür veya câriye olması ile değişmez. Câriyenin iddeti, hayız görenlerden ise, yukarıda rivayet ettiğimiz hadis gereği iki hayızdır. Ömer (r.a.)'in şu sözü de başka bir delildir: "Câriyenin iddeti iki hayızdır. Elimden gelse idi iddetini (bir tam ve bir yarım olmak üzere) bir buçuk hayız süresi yapardım."[32] Bununla, kölelik nedeniyle, özgür olanın yarısını alma kuralının iddette de sabit olacağını belirtmektedir. Ancak bu, imkan varsa olur. Bir tek hayız bölünemez. Câriye, hayız görmeyen yaşlı (âyise) ya da küçük çocuk olursa câriyenin iddeti bir buçuk aydır. Bunun delili Ömer (r.a.)'in sözüdür. Ayrıca bir ayın bölünmesi mümkündür. [6/16]

Mâlik (rh.a.)'in görüşüne göre, câriyenin iddeti ay hesabı ile olursa üç aydır. Çünkü âyetin görünüşü bunu göstermektedir.

Biz Hanefîler şöyle diyoruz: Kölelik sayı ile olan şeylerde yarısını almayı gerektirir. Bu cezalardaki değnek cezasında olduğu gibidir.

Câriye hamile olduğunda iddeti, -ittifakla- çocuğu doğurması iledir. Çünkü rahmin boş olup olmadığı daha öncesinde belli olmaz.

Hanımından uzakta olan bir kimse hanımını sünnete uygun talak ile boşamak isterse ona şöyle bir yazı yazar: "Bu yazım sana ulaştığında, âdet görüp temizlendikten sonra sen boşsun."

Bir kimsenin uzaktaki karısını sünnete göre boşama şekli

Böyle yazmasının nedeni, cinsel ilişkiye girdiği temizlik döneminin uzayabileceği ihtimalidir. Çünkü 'Bu yazım sana geldiğinde sen boşsun.' derse, cinsel ilişkiye girdiği temizlik döneminde hanımını boşamış olabilir. Bu sünnete aykırıdır. Bu nedenle 'âdet görüp temizlendikten sonra' kaydı ile kayıtlanmıştır. *Rakkiyât* adlı eserinde Muhammed (rh.a.), 'içeriğini öğrendiğinde' cümlesini de eklemiştir. Çünkü kadın kocasının mektubunu okumamış olabilir. Bu durumda boşandığı halde bundan habersiz olmuş olur. Fakat Zâhir'ür-rivâye eserlerinde ise bu cümleyi anmamıştır. Çünkü kocasından uzak olan kadının kocasından gelen mektuba karşı arzusu her şeyden fazladır. Genelde içindekini okumayı geciktirmeyeceğidir.

Üç boşama (talak) ile boşamak isterse şöyle yazar: "...sonra âdet gördükten ve temizlendikten sonra yine boşsun."

Öz yazmak isterse şöyle yazar: "Bu yazım sana ulaştığında sünnete uygun üç defa benden boşsun." Bu ifade ile boşama gerçekleşmiş olur. Çünkü uzakta olan kimsenin mektubu, yakında olan kimsenin sözlü ifadesi gibidir. Şayet kadın âdet görmeyen bir kadın ise ona şöyle yazar: "Bu yazım sana ulaştıktan sonra yeni ay başladığında benden boşsun." Dilerse de şöyle yazar: "Bu yazım sana ulaştığında

[32] Abdurrezzak, *Musannef*, VII/221; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/146; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/425; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/257.

sünnet olan şekli ile üç kez benden boşsun." Çünkü yukarıda da açıkladığımız üzere, âdet görmeyen bir kadını kocası, sünnete göre istediği zaman boşayabilir.

Zifafa girilmeyen kadının sünnete uygun boşanması

Henüz cinsel ilişkiye girmediği veya halvette (yalnız başına uygun koşullarda) kalmadığı hanımını dilediği zaman boşayabilir.

Züfer (rh.a.) buna aykırı görüştedir. Yukarıda bunu açıklamıştık.

Bu kadının iddet beklemesi de gerekmez. Çünkü âyette buyurulmaktadır ki:

﴿يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا﴾

"Ey iman edenler! Mümin kadınları nikahlayıp henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, sayacağınız bir iddet süresince onları bekletme hakkınız yoktur." (el-Ahzâb, 33/49)

Bizim Hanefî âlimlerimiz, bu âyet Allah'ın kitâbında okunan şekli ile böyle değil, şöyledir, demişlerdir:

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا﴾

"Ey iman edenler! Mümin kadınları nikahlayıp henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, sayacağınız bir iddet süresince onları bekletme hakkınız yoktur." (el-Ahzâb, 33/49)

Bu şekilde yazılmış olması yazandan kaynaklanan bir hatadır. Aynı şekilde şu ibare de konulmamıştır: "Kadınla halvette (yalnız başına uygun koşullarda) kalırsa o kadının talakı ve iddeti zifafa girdiği kadın gibidir.". Çünkü geçerli bir halvet (koşulları oluşmuş şekli ile bir kadın ile yalnız başına bir yerde kalmak), iddet konusunda cinsel ilişki konumundadır. Boşamada sünnet olan zamanlamaya riayet de iddetten dolayıdır. Dolayısıyla boşamada halvet de cinsel ilşki yerine geçer.

Bir kimsenin, hanımını âdetli iken boşaması

Hayızlı durumdaki hanımını boşayan kimse sünnete aykırı davranmış olur. Boşama ise gerçekleşmiştir.

Râfizîler, bu durumdaki boşamanın gerçekleşmeyeceğini, söylerler. Muhammed (rh.a.) *el-Mebsût*'ta onlara reddiye olarak bir bölüm yazmıştır. Bu konuda ayrıntılar o bölüme bırakılmıştır. Burada sadece İbn Ömer (r.a.) hadisini analım. Resûlüllah (s.a.v.), Ömer (r.a.)'e:

مُرِ ابْنَكَ فَلْيُرَاجِعْهَا

"Oğluna emret, hanımına dönsün."[33] demiştir. 'Dönmek' ise ancak boşama gerçekleştikten sonra olur. Rafiziler ise, فَلْيُرَاجِعْهَا (ona dönsün) emrinin, فَلْيُرَاجِعْهَ (onu döndürsün)[34] olarak rivayet edildiğini iddia etmektedirler. Gûya İbn Ömer (r.a.) hanımını evden çıkartmışmış da Resûlüllah (s.a.v.) onu eve döndürmesini emretmişmiş. Bu geçersiz bir sözdür. İbn Ömer (r.a.)'e; 'O talakı saydın mı?' diye sorulduğunda, 'Nasıl saymam, aptallığımdan veya cahilliğimden yapmış olsaydım talakım sayılmayacak mıydı' diye cevap vermiştir. Ömer (r.a.)'e Şûrâ'ya oğlunu da alması hatırlatılınca, "Subhanellah! Daha karısını boşamayı beceremeyen, âdet döneminde karısını boşayan birine Müslümanların işini nasıl yüklerim?"[35] demiştir. **[6/17]**

Bu söz, bu boşamanın gerçekleştiğini ve kişinin kendini bu durumdan korumasının gerektiğini gösterir.

Sonra doğru olan, Resûlüllah (s.a.v.)'ın emrettiği gibi hanımına dönmesidir.

Ayrıca o, hanımına döndüğü zaman, karısı ondan sakıncalı bir şekilde boşanmış olmaz. Kadından da iddetinin uzaması nedeniyle uğrayacağı zarar kaldırılmış olur. Şayet hanımına dönmezse haram olan bir şekilde kesin olarak (bâin talak ile) ondan boşanmış, iddetin uzaması illeti gerçekleşmiş olur. Bu nedenle adamın hanımına dönmesi gerekir.

Bu durumdaki kadın başka bir âdetten temizlendikten sonra dilerse koca onu (yine) boşar.

Bu söz göstermektedir ki boşamanın gerçekleştiği âdetten sonraki temizlik döneminde kadını boşamak mübah değildir.

Tahâvî (rh.a.), "Adet döneminde boşadığı karısını, bu âdetten temizlendikten sonra tekrar boşaması mübahtır." demiştir. Tahâvî'nin andığı bu görüşün Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşü olduğu söylenmiştir. Delili şudur: Sünnete uygun boşama vakti; cinsel ilişkiye girilmemiş olan temizlik dönemidir. Bu da burada bulunmaktadır.

Metinde anılan Muhammed ile Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüdür. Bu görüşün delili de şudur: Boşama arasındaki aranın tam bir âdet dönemi ile olması gerekir. Bu ise, söz konusu olan âdetten temizlenmesi ile gerçekleşmez. İbn Ömer (r.a.) hadisi iki rivayetle bize gelmektedir.

Şu'be yolu ile gelen rivâyette;

---

[33] Buhârî, Talâk 1; Müslim, Talâk 1; Ebû Dâvûd, Talâk 4; Nesâî, Talâk 1; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/215.

[34] Hadis metninde yer alan فَلْيُرَاجِعْهَا (ona dönsün) kalıbı, müfâale babındandır. Hanımı bir veya iki kez ric'î talakla boşadıktan sonra ona dönmek bu kalıpla ifade edilir. فَلْيَرْجِعْ kalıbı ise her türlü dönmeyi ifade etmek için kullanılır. Mesela 'eve döndü' diyeceksek bu kalıbı kullanırız.

[35] İbn Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, II/580.

مُرْ ابْنَكَ فَلْيُرَاجِعْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ وَتَطْهُرَ ثُمَّ لِيُطَلِّقْهَا إِنْ شَاءَ

"Oğluna emret, ona (hanımına) dönsün. Kadın temizlenip, âdet görünce ve tekrar temizlenince dilerse onu boşasın."[36] şeklindedir. Bu rivayet İmâmeyn (Ebû Yusuf ve Muhammed)'in görüşünün delilidir.

Bir başka yolla gelen rivayet ise şu şekildedir:

مُرْ ابْنَكَ فَلْيُرَاجِعْهَا فَإِذَا حَاضَتْ وَ طَهُرَتْ فَلْيُطَلِّقْهَا إِنْ شَاءَ

"Oğluna emret, ona (hanımına) dönsün. Kadın, âdet görüp temizlenince dilerse onu boşasın."[37]

Bu şekilde rivâyette, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünde olduğu gibi, boşamanın meydana geldiği âdet döneminin de kastedilmiş olması muhtemeldir. Âdet döneminde kadını boşarsa da durum böyledir.

Cinsel ilişkiye girmediği bir temizlik döneminde bir boşama ile (talakla) kadını boşar. Sonra sözlü olarak tekrar hanımına döner. Bu temizlik dönemi içinde sünnet şekli ile bir talak daha vermek isterse Ebû Hanîfe ve Züfer (rh.a.)'e göre bunu yapabilir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise böyle yapamaz. Muhammed (rh.a.)'in görüşü ile ilgili iki rivayet vardır.

Ebû Yusuf (rh.a.), sünnete uygun şekilde iki talak arasındaki aranın koşulu, bir tam âdet dönemidir, der. Nitekim Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

فَلْيُطَلِّقْهَا فِي كُلِّ قُرْءٍ تَطْلِيقَةً

"Her kur'da bir kez boşasın..."[38]

Ayrıca bir boşamanın gerçekleştiği temizlik döneminde ikinci kez boşamak, bu dönemde cinsel ilişkiye girmek gibi yasaktır. Nasıl bir temizlik döneminde cinsel ilişkiye girdikten sonra kadını boşaması câiz olmuyorsa, bir temizlik döneminde bir kez boşadıktan sonra ikinci kez boşamak da câiz değildir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise, iki talak arasını hayızla ayırmak, ikinci boşamanın iddet beklerken olması durumundadır, der. Burada ise, kadına dönmekle iddet ortadan kalkmış ve ikinci boşama, ilk kez yapılan boşama yerinde olmuştur. Bu da cinsel ilişkiye girilmeyen bir temizlik döneminde meydana gelmiştir.

Kadına dönmek, bütün iddeti düşürür. İki boşama arasında iddetin bir bölümünü düşüren bir eylemin bulunması durumunda bile ikinci boşama, sünnete uygun şekilde yerine gelmiş olur. İddetin tamamını düşüren bir eylem bulunması **[6/18]**

---

[36] Buhârî, Talâk 1; Müslim, Talâk 1; Ebû Dâvûd, Talâk 4; Nesâî, Talâk 1; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/215.

[37] Dârekutnî, *Sünen*, IV/14.

[38] Dârekutnî, Sünen, IV/31; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/330; Bkz. Buhârî, Talâk 1; Müslim, Talâk 1; Ebû Dâvûd, Talâk 4; Nesâî, Talâk 1; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/215.

durumunda ikinci boşama öncelikle sünnete uygun şekli ile yerine gelmiş olmaktadır.

Hanımına, öpmek veya şehvetle dokunmak gibi bir eylemle dönerse bu da sözle dönmek gibidir. Hatta Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre; bir adam şehvetle hanımının elini tutsa ve 'Sünnet şekli ile sen üç talakla boşsun.' dese, derhal kadın peş peşe üç talakla boş olmuş olur. Çünkü her boşama gerçekleştiğinde, tekrar hanımına dönmüş olmakta ve diğer boşama gerçekleşmektedir. Ama hanımına cinsel ilişki ile döner de, kadın hamile kalmazsa –icma ile sabittir ki- bu temizlik döneminde tekrar onu boşayamaz. Çünkü bu temizlik dönemi, içerisinde cinsel ilişkide bulunduğu dönemdir. Cinsel ilişkide bulunmakla hanımına döner, hanım hamile kalırsa Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, hanımını bir kez daha yine boşayamaz. Çünkü bu temizlik döneminde onu bir kez boşamıştır. Bir temizlik dönemi, sünnete uygun şekilde birden fazla boşamaya mahal değildir.

Ebû Hanîfe, Muhammed, ve Züfer (rh.a.)'e göre ise bu durumda birden fazla boşayabilir. Çünkü birinci iddet düşmüştür. Temizlik döneminde cinsel ilişkiye girildikten sonra boşamanın haram olması, kadının iddeti konusunda karışıklık olması ihtimalindendir. Hamile kaldığında ve hamileliği belirgin olduğunda böyle bir karışıklığa yer yoktur.

Bâin talakla boşama

Koca, bir bâin[39] (geri dönüşü olmayan) talakla hanımını boşarsa sünnete aykırı davranmış olur. Talak ise geçerlidir.

Muhammed (rh.a.), *Ziyâdât'üz-Ziyâdât* adlı eserinde ise şöyle demektedir: Sünnete uygun olan bâin talak ric'î talak gibidir. Çünkü Rükâne (r.a.)'nin oğlu, hanımını 'kesinlikle' diye boşadı ve onun boşamasını Resûlüllah (s.a.v.) kınamadı. Şayet bu sünnete aykırı olsaydı Resûlüllah (s.a.v.), İbn Ömer (r.a.)'in davranışını kabul etmediği gibi onun davranışını da kabul etmezdi. Bu, sözle gerçekleşen talak, bâin talaktır. Bunun delili, cinsel ilişkiye girmeden bir kadını boşamak veya hul' (mehrinden vazgeçerek veya mal vererek kadının boşanmayı talep etmesi) yapmakla da bâin talak gerçekleşmiş olur. Bunlar mekruh da değildir.

Zâhirü'r-rivâye'deki görüşün delili şudur: Talakın mübah olması, evlilik bağından kurtulmaya olan ihtiyaçtandır. Burada bâinlik niteliğini fazladan söylemesine ihtiyaç yoktu. Bunu söylemekle sanki sayıyı fazlalaştırmış gibi olur. Ayrıca böyle yapmakla, geri dönüş seçiminin yolunu kesmiş, pişman olması durumunda telafi kapısını kapamış ve dinin onun için gözetmiş olduğu yararı

---

[39] **Bâin Talak:** Bir kimsenin, hem boşamak hem de başka anlamlar için konulmuş olan (kinâî) sözcüklerle veya kesinlik bildiren lafızlarla hanımını boşamasıdır. Bu durumda boşama sayısı üçten az olsa bile koca, tek taraflı olarak hanımına dönemez. Bu, yeni bir akit ve mehir olmaksızın dönme imkanı olmayan boşama türüdür.

reddetmeyi kastetmiştir. Hul' de durum böyle değildir. Buna ihtiyaç duyulabilir. Koca geçimsizliğin kadından kaynaklanması durumunda vermiş olduğu mehri geri almak isteyebilir. Yine de hul' ancak ihtiyaç durumunda başvurulan bir yoldur. Bunun içindir ki, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den âdet döneminde hul' yapmanın mekruh olmadığı, rivayet edilmiştir.

Cinsel ilişkiye girmeden yapılan boşama ancak bâin olur. Cinsel ilişkiye girilmeyen hanıma âdet döneminde talak vermenin meşru oluşu göstermektedir ki, cinsel ilişkiye girilmemiş birini boşamak cinsel ilişkiye girilmiş birini boşamaya benzemez. Rükâne (r.a.) hadisinin yorumu ise şudur: O, hanımını cinsel ilişkiye girmeden boşamıştı. Cinsel ilişkiye girmeden de hangi sözcükle boşarsa boşasın zaten talak bâindir. Resûlüllah (s.a.v.)'ın bu eylemi reddetmeyi daha sonraki bir zamana bırakmış olması da muhtemeldir. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.), Rukâne'nin oğlunun aşırı siniri nedeni ile o vakit için kabul etmeyeceğini bilmiş olabileceğinden, uyarısını daha sonraya bırakmış olabilir.

Doğruyu en iyi Allah bilir. Dönüş ve varış ancak O'na olacaktır.

İDDET SÜRESİ İÇİNDE KARIYA DÖNME (Ric'at)

[6/19] Bir koca karısını temizlik veya hayız döneminde yahut cinsel ilişkiden sonra bir defa boşarsa, **kadın iddet içinde bulunduğu sürece** karısına dönme hakkına sahiptir.

Ric'î boşamadan sonra hanıma dönme

Çünkü Peygamber (s.a.v.) Sevde (r.a.)'yi اعتدّي ***"iddet bekle"*** **sözüyle boşamış sonra ona dönmüştür. Hafsa (r.a.)'yı da boşamış ve sonra cinsel birleşme ile ona dönmüştür. İddet süresi ister uzun ister kısa olsun hüküm değişmez. Çünkü iddet devam ettiği sürece karı ile koca arasında nikah bağı devam eder. Alkame (rh.a.)'nin karısını boşadığı, karısının 17 ay hayız görmediği, sonra öldüğü ve İbn Mes'ûd (r.a.)'un Alkame'yi karısına mirasçı yapıp "Doğrusu Allahu Teâlâ onun mirasını sana sakladı."[40] dediği rivayet edilmiştir.**

Koca karısına dönmeden önce iddet sona ererse artık dönüş hakkı kalmaz. Kadın ondan kesin olarak ayrılır. Koca ona talip olan yabancı erkeklerden biri durumuna gelir. Eğer uzlaşacak olurlarsa eski kocası, bu kadınla rızası ile yeniden evlenebilir.

Boşamadan sonra dönmede tanık tutma

Koca iddet bitmeden önce karısına dönmek isterse, bunun en güzel şekli, dönüşüne iki tanık tutmadıkça cinsel ilişkide bulunmamasıdır. Hanıma dönüşe tanık tutmak biz Hanefîlere göre müstehaptır.

---

[40] Abdurrezzak, *Musannef*, VI/342; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/168; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/419.

Şafi (rh.a.)'ye ait iki görüşten birisine göre karıya dönüşe tanık tutma koşuldur. Dönme ancak tanık tutmakla geçerli olur.

Bu, Mâlik (rh.a.)'in de görüşüdür. Bu, onun için şaşılacak bir görüştür. Çünkü Mâlik (rh.a.) nikaha bile tanık tutmayı koşul koymazken, karıya dönüşe tanık tutmayı koşul koyuyor. Buna da Allahu Teâla'nın ... وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ *"İçinizden adil iki kişiyi de tanık tutun"* (et-Talak, 65/2) âyetininin açık anlamını delil gösterip buradaki emir farz ifade eder, diyor.

Biz Hanefîlerin görüşü İbn Mes'ûd ve Ammar b. Yasir (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Çünkü karıya dönmek nikahı devam ettirmektir. Nikahı devam ettirmek için de tanık koşul değildir. Bunun açıklaması şöyledir. Allahu Teâlâ karıya dönmek için "elde tutmak (imsak)" ifadesini kullanmıştır. Elde tutma, süre bittikten sonra evlilik bağını ortadan kaldıran şeyin (talakın), etkisine engel olmaktır. Öyleyse îlâdaki (karısına yaklaşmamak üzere yapılan yemin) dönme gibi boşamadaki dönmeye de tanık tutmak koşul değildir. Âyette geçen tanık tutma emrinden maksat müstehaplık ifade etmesidir. Görmez misin âyette karıya dönme ve eşlerin birbirinden ayrılması birlikte anılıp sonra bu ikisine tanık tutma emredilmiştir. Eşlerin birbirinden ayrılmasına tanık tutmak farz değil beğenilen bir davranış (müstehap)tır. O durumda karıya dönüşe tanık tutma da böyle olmalıdır. Bu âyet, Allahu Teâlâ'nın:

﴿وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ...﴾

"Alış veriş yaptığınızda tanık tutun." (el-Bakara, 2/282) âyetinin bir benzeridir. Satış akti tanık tutmadan da geçerlidir. Karıya dönüş işleminde ise az veya çok bir bedel söz konusu değildir. Çünkü karıya dönüş, mülkiyeti devam ettirmektir. Herhangi bir bedeli gerektirmez. Bu nedenle karıya dönüşte ne karının ne de (karının câriye olması durumunda) sahibinin rızası dikkate alınmaz. Çünkü Allahu Teâlâ:

Ric'î talakla iddet süresinde geri dönmenin sadece kocanın iradesi ile olabilmesi

﴿وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ ...﴾

"Eğer kocaları barışmak isterlerse bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler." (el-Bakara, 2/228) buyurmuş, kocayı geri almaya daha fazla hak sahibi yapmıştır. Koca, sadece tek taraflı irade beyanıyla karısına dönüş yapmaya yetkili kılınırsa daha fazla hak sahibi olur.

(Âyette geçen بُعُولٌ kelimesinin tekili olan) "اَلْبَعْلُ" koca demektir. Ric'î boşamadan sonra ona ba'l denmesi eşler arasında evliliğin devam ettiğinin göstergesidir. Mübâ'ale de cinsel ilişki anlamındadır. O halde âyette de kocaya, ric'î talakla boşadığı karısıyla cinsel ilişkinin helal olduğuna işaret vardır. Bunu bizim âlimlerimiz "Dönüş imkanı veren (ric'î) boşama cinsel ilişkiyi haram kılmaz." şeklinde belirtmişlerdir. Fakat kocanın, dönüşüne tanık tutmadan karısıyla cinsel

ilişkide bulunması beğenilen bir durum (müstehap) olmaz. Çünkü o, bu takdirde, tanık tutmadan karısına dönen bir kimse olmuştur.

[6/20] Şâfiî (rh.a.)'ye göre karısına dönüş yapmadığı sürece kocanın onunla cinsel ilişkide bulunması haramdır. Bu nedenle o, karıya dönüşe tanık tutmayı koşul koymuştur. Çünkü karıya dönüş, cinsel ilişkinin helal olma nedenidir. Şâfiî (rh.a.) bu görüşüne Allahu Teâlâ'nın ... إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا *"Barışmak isterlerse"* (el-Bakara, 2/228) âyetini delil gösterir. Arayı düzeltmek, araya bozukluk girdikten sonra olur. Burada bozukluk, mülkiyetin aslı ortadan kaktığı için girmemiştir. Bundan anlıyoruz ki araya bozukluk, cinsel ilişkinin haram oluşundan dolayı girmiştir. Mülkiyetin aslı bulunduğu durumda cinsel ilişki haram olabilir. Nitekim câriyesiyle mükâtebe sözleşmesi yapan efendiye mükâtebe sözleşmesinden sonra mülkiyeti devam etse de o câriyeyle cinsel ilişkide bulunmak câiz değildir. Bundan dolayı kocaya mükâtebede olduğu gibi cinsel birleşme nedeniyle yeni bir mehir gerekmez. Ayrıca bu gerçekleşen bir boşamadır. Öyleyse أَنْتَ بَائِنٌ *"Sen bâinsin."* sözüyle meydana gelen boşamada olduğu gibi bunda da cinsel ilişki haram olur.

Bunun açıklaması şöyledir. Boşamadan sonra hayız (kuru') günleri, iddetten sayılır. Nikah mülkiyeti mutlak olarak devam ederken ise hayız günleri iddetten sayılmaz. Çünkü iddet bir yönden kocanın menisini (spermini) korumak içindir. Sperm, nikahla, iddetle olan korumadan daha iyi korunur. Diğer yönden iddet rahimin boş olduğunu açığa çıkarmak içindir. O halde bir yönden iddetin kadının rahminin boş olduğunu açığa çıkarma işlevi görmesi diğer yönden kocaya kadının rahmini doldurma yetkisi verilmesi mümkün değildir. Bunun delili kadın boşandıktan sonra iki yıla kadar çocuk doğuracak olsa bu çocuğun talaktan önceki bir döllenme sonucu meydana geldiğinin kabul edilmesidir. Eğer aralarında cinsel ilişki helalliği devam etseydi, çocuğun meydana geldiği döllenme, hamileliğin en az süresine dayandırılırdı ki bu da altı aydır.

Biz Hanefîlerin bu konuda delili şudur: Allahu Teâlâ karıya dönüşü elde tutma diye ifade etti. Elde tutma, nikah mülkiyetini devam ettirmektir. Öyle ise bu ifade, mülkiyetin mutlak olarak devam ettiğini gösterir. Nikah mülkiyeti, sadece cinsel ilişki helalliğini ifade eder. Çünkü koca, kadının ne kendisine (çıplak mülkiyetine) ne de hizmetlerine sahip olamaz. O halde câriye mülkiyetinde olduğu gibi nikah mülkiyetinin mutlak olarak devam etmesi - geçici haramlığa neden olan hayız, zıhar ve din ayrılığı gibi bir engel bulunmadıkça- cinsel ilişkinin helalliğinin devamına delil olur. Boşanmış olmasından dolayı câriyeyle cinsel ilişki haram olmaz. Çünkü bir kimse câriye olan karısını, boşadıktan sonra satın alsa onunla cinsel ilişkide bulunma hakkı vardır. Aynı şekilde nikah mülkiyetinde de boşama ile cinsel ilişki haram olmaz. Mülkiyetin mutlak olarak devam ettiğine delil, kocanın zıhar, îlâ, liân gibi tasarrufları yapma yetkisinin bulunması, eşlerin birbirlerine mirasçı olmaları ve hul' akti yaparak kocanın bundan bedel alma hakkına sahib

bulunması ki bedel alma hakkı, ancak mülkiyetin aslı devam ederse söz konusu olur. Kocaya cinsel ilişkinin karıya dönüşden sonra helal olmasıdır. Ayrıca karıya dönüşün asıl amacı cinsel ilişkinin helal duruma getirilmesi değildir. Onun için onda mehir ve kadının rızası dikkate alınmaz. Bunun delili, birinci boşamadan sonra ikinci boşamanın da meydana gelmesidir. Şayet birinci boşamanın hukukî sonucu, mülkiyetin ortadan kalkması olsaydı, birinci boşamadan sonra ikinci boşama meydana gelmezdi. Çünkü ortadan kaldırılmış olan bir şey tekrar ortadan kaldırılamaz. İkinci boşama, mülkiyet ortadan kalkmadan meydana geldiği gibi birinci de aynı şekilde mülkiyet ortadan kalkmadan meydana gelmiştir. Çünkü boşamanın aslî olan hukukî sonucu, boşama üçe ulaştığı zaman nikah mahallinden (kadından) helalliği kaldırmaktır. Boşamadan dolayı mülkiyetin ortadan kalkması, iddetin karıya dönmeden önce sona ermesi koşuluna bağlıdır. Koşula bağlı olan birşey koşulun gerçekleşmesinden önce yok sayılır. Allahu Teâlâ karıya dönmeyi, "geri alma" ve "ara düzeltme" diye isimlendirdi. Çünkü koca, karısına dönüş yapmakla onu, mülkiyetine değil, iddet sona erince kesin olarak ayrılmasın diye ilk durumuna döndürmüş olur. Nikah mülkiyeti, câriye mülkiyetinin bir benzeridir. Çünkü nikah mülkiyetinde, helallik niteliği süt kız kardeş ve Mecûsi câriyede olduğu gibi, başlangıç ve sonuçta mülkiyetin aslından ayrılabilir. Câriye mülkiyetinde de helallik niteliği başlangıç ve sonuçta mülkiyetin aslından ayrılabilir. Mükâtebe sözleşmesi yapmış olan câriye, üstlendiği bedel nedeniyle kendi canı üzerinde daha fazla hak sahibi olduğu gibi burada da koca, karısı üzerinde daha fazla hak sahibi olur.

Mükâtebedeki bu durumun benzeri, kocanın karısını bir bedel karşılığı boşamasıdır. Karıya dönüş sonrasında olduğu gibi, burada da boşamanın meydana gelmiş olması, mülkiyet devam etmekle birlikte cinsel ilişkinin haramlığına delil olmaz. Öyleyse cinsel ilişki helal olduğu durumda boşama meydana gelmiş olur. Çünkü mülkiyetin kaldırılması, ıskat (hakkı düşürme) yoluyla olur. Düşürülen bir şey, geri getirilmesi mümkün olmayacak şekilde yok olur. Hayız günlerinin iddetten sayılması, koca boşamakla karısını istemez duruma geldiği içindir. Nitekim, câriyesiyle cinsel ilişkide bulunup sonra onu satmak isteyen kimse mülkiyet ve helallik devam etmesine rağmen bir hayız görüp temizleninceye kadar (istibrâ süresi) bekler. **[6/21]**

Ric'î talakla iddet içinde kocanın karısıyla girdiği cinsel ilişki ile dönmesi

Çocuğun meydana gelmesine neden olan döllenmenin hamilelik sürelerinin en uzununa dayandırılması ise karıya dönüşü şüphe ile ispat etmekten kaçınmak içindir. Şayet bu döllenmeyi hamilelik sürelerinin en kısasına dayandıracak olursak, kocayı karısına şüphe ile döndürmüş oluruz. Bizim mezhebimize göre bu mesele, kocanın karısıyla iddet içinde cinsel ilişkide bulunmasının, karısına dönüş kabul edilmesi esasına dayanır.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise cinsel ilişki ile karıya dönüş olmaz. O, karıya dönüşü nikaha kıyas etmiştir. Asıl nikah, fiil (cinsel ilişki) ile sabit olmadığı gibi karıya dönüş de, fiil ile sabit olmaz. Gerçekte bu mesele daha önce geçmiş olan şu meseleye dayalıdır. Şâfiî (rh.a.)'ye göre karıya dönme, cinsel ilişkiyi mübah duruma getirme ve mülkiyette meydana gelen eksikliği giderme nedenidir. Dolayısıyla karıya dönüş sadece sözle olur. Bundan önce cinsel ilişki haramdır. Şu durumda cinsel ilişki, helalliğe neden olamaz.

Biz Hanefîlere göre karıya dönüş mülkiyeti devam ettirmekdir. Mülkiyete özgü bir fiil (cinsel ilişki), mülkiyeti devam ettirme iradesini sözden daha çok gösterir. Bu dönüş, îlâda karıya dönüşün (fey'in) bir benzeridir. Çünkü karıya dönüş, iddet bittikten sonra mülkiyeti kaldıran talakın işlevine engel olmaktır. Bu da cinsel ilişki ile meydana gelebilir. Ayrıca biz deriz ki, bu konuda en çok şöyle denilebilir. Boşama, mülkiyete son veren bir işlemdir. Mülkiyete son veren bu işlem, ne zaman ortaya çıkar ve peşinden belirli bir süre içinde mülkiyeti devam ettirme muhayyerliği gelirse, koca cinsel ilişki ile mülkiyeti devam ettirmiş olur. Nitekim üç gün muhayyer olmak koşuluyla câriyesini satıp sonra onunla cinsel ilişkide bulunan kimse, bu ilişki ile mülkiyetini devam ettirmiş olur. Hatta karıya dönüşte cinsel ilişki, mülkiyeti devam ettirmeye daha uygundur. Çünkü câriye meselesinde mülkiyeti sona erdiren nedenin (satış aktinin), ortadan kaldırılmasına (feshine) ihtiyaç vardır. Karıya dönüşte ise yapılan boşamanın ortadan kaldırılmasına ihtiyaç yoktur.

Ric'î talakta, iddet içindeyken kocanın karısını şehvetle öpmesi ve okşaması

Koca karısını şehvetle öper,şehvetle okşar veya onun cinsel organına şehvetle bakarsa da dönüş yapmış olur. Çünkü bu eylemler cinsel ilişki gibi helallik sonucu doğuran mülkiyete özgü fiillerdir. Kocanın bu eylemlerde bulunması, mülkiyeti devam ettirme iradesinin bir göstergesi olur. Görmez misin evlilik nedeniyle oluşan (sıhrî) haramlık konusunda bu eylemler, cinsel ilişki yerine kabul edilmiştir. Öyleyse bunlar karıya dönüş konusunda da cinsel ilişki yerine kabul edilirler. Koca için en iyisi, cinsel ilişkiden sonra dönüşüne iki kişiyi tanık tutmasıdır.

Karısını boşayıp bunu ona bildirmeyen, sonrada onunla cinsel ilişkide bulunan bir kimsenin durumu kendisine sorulduğu zaman Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir: "Karısını sünnete aykırı olarak boşamış ve sünnete aykırı olarak ona dönüş yapmıştır. Dönüşüne iki kişiyi tanık tutsun."

Karısının bedeninden cinsel organı dışında bir yere bakmak, ona dönüş sayılmaz.

Çünkü bu, sadece evli bir erkeğin karısına yapabileceği bir fiil değildir. Ayrıca bununla sıhrî yönden haramlık da doğmaz. Cinsel organa bakmak kadının cinselliğinden bir çeşit yararlanmaktır. Çünkü bu organa ya güzelliğinden dolayı ya da ondan yararlanmak amacıyla bakılır. Cinsel organda güzellik yoktur. O durumda diğer organlardan farklı olarak cinsel organa bakmak, ondan yararlanmak kasdıyla olur. Cinsel organa şehvetsiz olarak bakmak, bu tür bakış,

[6/22]

sadece evli bir erkeğin karısına yapabileceği bir fiil olmadığı için karıya dönüş olmaz. Çünkü ebe ve kadın sünnetçi de oraya bakabilmektedir.

Kadının, iddet içinde kocasını şehvetle öpmesi

Kadın kocasını şehvetle öper, şehvetle okşar, veya onun cinsel organına şehvetle bakarsa, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'a göre bunlarla karıya dönüş sabit olur. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre sabit olmaz. Çünkü koca tarafından yapılırsa bu fiiller, nikah mülkiyetini devam ettirme iradesinin bir göstergesidir. Halbuki kadının nikah mülkiyetini devam ettirme yetkisi yoktur. O halde kadına ait bu gibi fiillerle, dönüş gerçekleşmez.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) derler ki, kadının erkeğe yaptığı bir fiil, erkeğin kadına yaptığı fiil gibidir. Çünkü helallik ikisi arasında ortak bir hükümdür. Bir de kadının erkeğe yaptığı fiil, sıhrî yönden haramlık doğurması konusunda erkeğin ona yaptığı fiil gibidir. Öyleyse karıya dönüş konusunda da böyle olmalıdır.

Ebû Yusuf (rh.a.) Zâhiru'r-rivâye'de karıya dönüşle câriyeyi satıştaki muhayyerliği birbirinden ayrı görüp şöyle der: câriye muhayyerlik süresi içinde satıcıya bu fiilleri yaparsa, onlar satışın feshi (ortadan kaldırılması) olur. Ancak bu fiiller boşamada karı tarafından yapılırsa dönüş olmaz. Çünkü satışta muhayyerliğin düşürülmesi, kadına ait bir fiille de gerçekleşebilir. Bu fiil, câriyenin kendi vücuduna zarar verme veya kendisini öldürme şeklindeki fiilleridir. Karıya dönme ise hiçbir zaman kadının fiili ile meydana gelmez.

Bişr (rh.a.) Ebû Yusuf (rh.a.)'a ait görüşün her iki mesede de aynı olduğunu nakledip "Satışta muhayyerlik kadının fiili ile düşmez." demiştir.

Muhammed (rh.a.) bu iki konuyu birbirinden ayırıp şöyle der: Satışta muhayyerlik, kadının fiili ile düşer. Çünkü yetkisi olmadığı durumda kadına ait bu fiillerle, muhayyerlik hakkının satıcıya ait olması durumunda satış ortadan kaldırılmış (feshedilmiş), muhayyerlik hakkının müşteriye ait olması durumunda mülkiyet isbat edilmiş olur. Karıya dönüşte ise ne boşamanın feshedilmesi ne de mülkiyetin isbat edilmesi söz konusudur.

Ancak koca, kadının bu fiilleri şehvetle yaptığını ikrar ederse, kadının fiili ile de dönüş sabit olur. Ama kadın bu fiilleri şehvetle yaptığını iddia edip, koca inkar edecek olursa, bu fiillerle karıya dönüş gerçekleşmez. İki kişi karının bunları şehvetle yaptığına tanıklık ederse, karıya dönüş yine gerçekleşmez. Çünkü tanıklar bu fiillerin şehvetle yapıldığını ancak kadının sözü ile bilebilirler. Kadının sözü ise koca inkar ettiği zaman geçerli olmaz.

İddet süresinde karıya dönüşün şarta bağlanması

Karıya dönüşün koşula bağlanması ve ileriki bir zamana bağlanması geçerli değildir. Öyle ki, koca boşadığı karısına: "Yarın sana döndüm." veya "Yarın gelirse sana döndüm." derse bu dönüş geçersizdir.

Çünkü karıya dönüş nikah mülkiyetini devam ettirmektir. Dolayısıyla asıl nikah gibi karıya dönüş de koşula bağlanmayı kabul etmez. Koşula bağlanmayı ancak kendisiyle yemin edilebilen şeyler kabul eder. Karıya dönüş ile de yemin edilmez.

Boşama ise böyle değildir. Boşama, koşula bağlanmayı kabul eden köleye ticaret izni verme ve vekil atma işlemlerinin bir benzeridir. Çünkü bunlar tasarruf serbestliği verme ve sınırlamayı kaldırma amacı güden işlemlerdir. Köleyi tasarruftan men etmek (hacretmek-kısıtlamak), vekili azletmek ise koşula bağlanmayı kabul etmez. Çünkü bunlar sınırlama koyma amacı güden işlemlerdir.

Eğer koca "Dün sana dönmüştüm." derse, karısı hâlen iddet içindeyse sözü kabul edilir.

Çünkü koca, o anda yapmaya yetkili olduğu bir şeyi haber vermiştir. Bundan dolayı haber vermede yalancılık ithamı altında olmaz. Eğer bu sözü iddet bittikten sonra söylerse sözü kabul edilmez. Çünkü o anda yapmaya yetkili olmadığı bir şeyi haber vermiştir. Çünkü ikrar, yalan ve doğru olma ihtimali bulunan bir haberdir. Haber verme anında o şeyi yapmaya yetkili olursa, haberinden yalan ithamı kalkar. Haber verme anında o şeyi yapmaya yetkili olmazsa, haberine yalan ithamı söz konusu olur. Burada koca, satışa belirlenen vekil gibidir. Satışa belirlenen vekil azledilmeden önce "Ben malı falana satmıştım." derse sözü kabul edilir. Ama azledildikten sonra böyle derse sözü kabul edilmez.

İddet bittikten sonra kadın kocasını verdiği haber konusunda tasdik ederse koca doğrulanmış olur. Çünkü dönüş hakkı bu ikisinden başkasını ilgilendirmez. Onların dönüş üzerinde birbirlerini doğrulamaları asıl nikah konusunda birbirlerini doğrulamaları gibidir.

[6/23] **Kadın üçüncü hayızdan temizlenmiş fakat henüz yıkanmamış olursa, kocanın karısına dönüş hakkı devam eder.**

Kocanın boşadığı karısına dönme hakkının sona ermesi

Bu hüküm, kadının hayız süresi on günden az olursa böyledir. Ama süre on gün olursa, kanın kesilmesiyle kadının hayızdan çıktığını kesin olarak biliriz. Hayız süresi on günden az olursa, kanın devam etme ihtimali bulunduğu için kanın kesilmesiyle kadının hayzından çıktığını kesin olarak bilemeyiz. Bu bakımdan on günü geçmedikçe süre hala hayız süresi olur.

Sahabe (r.a.) "Kadın yıkanmadıkça veya namaz kılmak ona helal olmadıkça, koca karısına dönmeye daha fazla hak sahibidir." derler. Namazın helal olması da yıkanmakla olur. Kadın, kendisine en yakın namaz vakti geçene kadar yıkanmayı geciktirirse bize göre dönüş hakkı düşer, Züfer (rh.a.)'e göre ise düşmez. Onun bu görüşüne delil, sahâbe (r.a.)'nin "...ona namaz helal olmadıkça..." sözü ile, kanın tekrar gelip bunun da hayız olma ihtimalidir.

Fakat biz deriz ki, vaktin geçmesiyle namaz, kadının zimmetinde borç olmuştur. Bu da temiz kadınlara ait hükümlerden biridir. Kanın kesilmesine bu

hüküm de eklenince, kesilme, yıkanma gibi güçlü bir durum olur. Kanın tekrar gelme kuruntusu, yıkanmadan sonra dikkate alınmadığı gibi bundan sonra da dikkate alınmaz.

Denilmiştir ki, sahâbe (r.a.)'nin "...ona namaz helal olmadıkça..." sözü, vaktin geçmesinden dolayı kılması gerekip bu namaz ona borç olmadıkça, anlamınadır. Bu söz, Allahu Teâlâ'nın ... أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ *"Lanet onlar içindir."* (er-Ra'd, 13/25) âyetinin bir benzeridir.[41]

Kocası kendisine döner ümidiyle kadın yıkanmayı bir ay geciktirecek olsa, bu süre içinde karıya dönüş hakkı devam edecek mi? Bu davranış, çok çirkindir.

Kadının iddeti biter de, sonra koca "İddet içindeyken ben ona döndüm." dediğine veya onunla cinsel ilişkide bulunduğuna delil getirirse, bu karıya dönüş olur. Çünkü delille sabit olan şey, gözle görülerek sabit olan şey gibidir. Bu, en ilginç meselelerden biridir. Çünkü kocanın şu anda yapacak olsa kabul edilmeyecek olan ikrarı, delille sabit oluyor.

Kocanın bu konuda delili bulunmaz, karısı da onu yalanlar ve koca karısının yemin etmesini isterse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre onun karısından yemin isteme hakkı yokur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadının yemin etmesi gerekir. Çünkü bu karıya dönüş konusunda bir yemin isteğidir. Nikah konusunda açıkladığımız gibi Ebû Hanîfe (rh.a.) bu konuda yemin istenmesi görüşünde değildir. "Kadın iddetinin bittiğini iddia etse bu konuda onun yemin etmesi istenir. Sonra kadın yemin etmekten kaçınırsa kocanın dönüş hakkı olur değil mi?" denilecek olursa biz de buna cevap olarak şöyle deriz. Buradaki yemin isteği iddet konusundadır. Şayet kadın yemin etmekten kaçınırsa iddet devam eder. İddetin devam etmesi de karıya dönüşü helal kılar. Halbuki önceki yemin isteği, karıya dönüş konusundadır.

İddet bekleyen kadınla başbaşa kalma (halvet) karıya dönüş değildir. Çünkü bu sadece evli bir erkeğin karısına yapabileceği bir fiil değildir. Çünkü bir erkeğin, kendileriyle evlenilmesi câiz olmayan (mahrem hısımı) kadınlarla da başbaşa kalması helaldir. Öyleyse başbaşa kalma, mülkiyeti devam ettirme iradesinin göstergesi olamaz.

[6/24]

Ric'î talakta, iddet içinde kadınla baş başa kalmanın dönüş olup olmama durumu

Erkek boşamayı karısından saklasa sonra ona dönüş yapıp dönüşü de saklasa, koca tek taraflı olarak boşama ve dönüş yetkisine sahip olduğu için kadın, bu erkeğin hâlâ karısıdır.

Çünkü karıya dönüş, mülkiyeti devam ettirmedir. Bundan dolayı kadına hiçbir şey gerekmez. Öyleyse bu konuda kadının bilgisi dikkate alınmaz. Fakat koca

---

[41] Bu âyette "onların üzerine" anlamı لَهُمُ (lehüm) şeklinde ifade edilmiştir. Aslında bu anlam için Arapça da kullanılan sözcük عَلَيْهِمُ (aleyhim)'dir. Burada söz konusu edilen sahâbe sözü de مَا لَمْ تَحِلَّ لَهَا الصَّلَاةُ dır. Bu söz مَا لَمْ تَحِلَّ عَلَيْهَا الصَّلَاةُ anlamındadır.

müstehap olan karıya dönüşe tanık tutmayı terketmekle sünnete aykırı davranmış olur. İbn Ömer (r.a.)'in karısına dönmek istediği zaman tanık tutmadan ilişkide bulunmadığı haberi, bize nakledilmiştir.

Boşanan kadına dönmenin iddet içinde olup olmadığında karı koca anlaşmazlığı

İddet bekleyen kadının kocası ona "Sana dönmüştüm." der o da kocasına cevap olarak "İddetim bitmişti." karşılığını verirse Ebû Hanîfe (rh.a.)'a göre söz kadının sözüdür. Karıya dönüş gerçekleşmez. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre söz kocanın sözüdür. Karıya dönüş iddet zamanına rastladığı için geçerlidir.

Çünkü kadın bitişini haber vermediği sürece iddeti devam eder. Buna göre kadının bitiş haberinden öncesine rastladığı için dönüş geçerli olmuş ve iddet düşmüştür. Kadın, iddetin düşmesinden sonra bitişini haber vermiştir. İddetin düşmesinden sonra kadının bitişi haber verme yetkisi vardır.

Şayet kadın kocanın sözünden sonra bir süre susar, sonra haber verirse haberi kabul edilmez. Çünkü kadın kocanın dönüşünden sonra iddetin bitişini gecikmeli haber vermekle töhmet altında kalmıştır. O durumda haberi kabul edilmez. Nitekim müvekkil vekiline "Seni azlettim." deyip, vekilin "Ben malı satmıştım." cevabını vermesi durumu da böyledir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle der. Karıya dönüş, iddetin bittiği zamana rastlamıştır. Dolayısıyla geçerli değildir. Çünkü iddetin bitmesi, mutlak bir iddet değildir. Karıya dönüşün koşulu ise kadının mutlak iddet içinde olmasıdır.

Bunun açıklaması şöyledir. Kadın haber vermede kendisine güvenilen (emin) bir kişidir. Onun ancak iddet bittikten sonra haber vermesi mümkündür. Kadın bu haberi kocasına cevap olarak verince bitişin zorunlu olarak dönüş öncesi rastladığını öğrenmiş oluruz. İddet bitişinin en yakın zamanı, kocanın "Sana döndüm." dediği zamandır. Ama kadın kocanın sözünden sonra bir süre susarsa durum böyle değildir. Bu takdirde iddet bitişinin en yakın zamanı kadının sustuğu zaman olur. Kadına dönüşün iddetin bitiş zamanına rastlaması nadirdir denilemez. Çünkü iddetin bitişi mutlaka bir duruma denk gelir. Bazen bitiş o durumun tamamına, bazen bir gününe bazen da kocanın "Sana döndüm." sözünü söylediği zamana denk gelebilir. Nadir olan bir şeyin –ki bu kocanın tam iddetin bitişi sırasında karısına dönüş yapmasıdır- gerçekleşmesi mümkünse, kadın gecikmek suretiye haber vermede ihmalkar davranınca, töhmet altında kalır. Burada ise kadının ihmali yoktur. Çünkü o iddetin bitişini ancak iddet bittikten sonra haber verebilir. Fakat vekil haber vermede ihmalkar davrandığı için böyle değildir. Çünkü o satışı azledildiği sırada değil ondan önceki bir zamanda yapmıştır.

Ric'î boşamada iddet bekleyen kadınla kocasının mirasçı olmaları

Muhammed (rh.a.) *el-Asl* adlı eserinde koca, karısına "Seni boşamıştım." deyip kadının da ona cevap olarak "İddetim bitmişti." demesi meselesini anmamıştır. Denilmiştir ki burada da aynı görüş ayrılığı vardır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre koca, karısına; "İddetin biter bitmez boşsun." dediğinde olduğu gibi, boşama meydana

gelmez. En doğrusu, kocanın meydana gelişini ikrar etmesinden dolayı boşama meydana gelir. Nitekim koca iddetin bitmesinden sonra "Seni iddet içinde boşamıştım." dese o, karıya dönüşün aksine, bu konuda (kadının cevabı ile) tasdik edilir.

Koca ile ric'î boşamadan dolayı iddet bekleyen kadın birbirlerine mirasçı olurlar.

Çünkü aralarında devam etmekte olan evlilik ölümle sona ermiştir. Bu da onların birbirlerine mirasçı olma nedenidir. Bu konuda bir veya iki talakla boşamanın hükmü aynıdır.

Koca iddeti içinde Müslüman ve özgür olan karısına dönme hakkına sahip olduğu gibi, Ehl-i kitap ve câriye olan karısına da dönme hakkına sahiptir. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi karıya dönüş nikah mülkiyetini devam ettirmektir. Haklarında helalliği yarıya indiren kölelik devam ettiği için; mükâtebe, müdebbera ve ümmü veled boşama ve iddet konularında câriye gibidir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre mükâtebeye benzediği için müstes'âh (bir çeşit köle statüsü)[42] da böyledir.

Câriyenin iddeti bittikten sonra kocası, "Ben sana iddet içinde dönmüştüm." der de, efendisi onu doğrular fakat câriye yalanlarsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, söz câriyenin sözüdür. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, söz kocanın sözüdür. [6/25]

Çünkü câriyenin evliliği, efendisinin mülkiyetindedir. Kendisi ile ilgili bir meselede özgür bir kadın hangi durumdaysa, câriye ile ilgili bir meselede mevlâ (efendi) o konumda kabul edilir. Öyle ki, mevlânın câriyeyi evlendirmesi ve onun evli olduğunu ikrarı geçerlidir. O durumda mevlânın câriyeye dönüşü ikrar etmesi, özgür bir kadının kendisine dönüşü ikrar etmesi gibidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle der: Karıya dönüş, mevlânın söz söyleme hakkı olmayan bir nedene dayanır. Bu iddetin devam ettiğidir. Çünkü iddetin devamı ve bitişi hakkında geçerli olan söz, mevlânın değil câriyenin sözüdür. Öyleyse iddetin devamına bağlı olan dönüş konusunda da hüküm böyledir. Bunun açıklaması şöyledir. Karıya dönüş iddetin devamı durumunda geçerlidir. Mevlânın bu sırada câriyenin cinselliği üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkı bulunmadığı için, bu konuda geçerli olan söz, câriyenin sözüdür. Câriyeyi evlendirme ve onun nikahlı olduğunu ikrar meseleleri ise böyle değildir.

Kocayı doğrulayan câriye, yalanlayan mevlâ olursa, karıya dönüş gerçekleşmemiştir. Dönüşün isbat edilememesi Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e (İmameyne) göre açıktır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise, iddeti bittiği için câriyenin

---

[42] İki kişinin ortak malı olan bir köleyi, ortaklardan birisi kendi payını azat etse ve bu ortak fakir olsa, diğer ortak ise payını özgür kılmak istemese bu köle, özgür kılmayan sahibin payını ödemek için çalışır, Müstes'at bu durumdaki kadın köle (câriye)dir.

cinselliği artık sırf mevlânın hakkı olmuştur. Bu nedenle câriyenin bu konudaki sözü kabul edilmez.

Ric'î talakla boşanan kadının süslenmesi

Dönüş imkanı veren (ric'î) bir boşamadan dolayı iddet bekleyen kadın, kocasına karşı süslenir.

Çünkü aralarında karılık ve kocalık devam etmektedir. Karıya dönüş için koca teşvik edilmiştir. Kadının kocasına karşı süslenmesi, onda dönüşe rağbet artırır. Eğer kocanın dönme niyeti yoksa, en iyisi, hazırlanmasına imkan vermek üzere kocanın öksürerek veya ayaklarını yere vurarak karısının yanına gireceğini bildirmesidir. Bu, kadının yanına girmesi haram olduğu için değil, onun iş giysileri içinde bulnması, erkeğin gözünün kadının cinsel organına rast gelip bundan şehvet duyarak tanıksız bir şekilde karısına dönüş yapmış olma ihtimalinden dolayıdır. Tanıksız dönüş yapmak da mekruhtur. Şayet evliliği devam ettirme niyeti olmadığı durumda karısına dönüş yaparsa erkek yeniden boşamaya ihtiyaç duyar. Kadın da yeniden iddet bekler. Bu ise iddetin uzatılması şeklinde kadına zarar verme olur. Bundan dolayı Muhammed (rh.a.), "Eğer dönmek istemiyorsa erkeğin boşadığı karısını çıplak olarak görmesini mekruh sayarım." der. Şayet erkek onu bu durumda görecek olursa ona hiç bir şey gerekmez. Çünkü görmenin ötesinde olan cinsel ilişki bile erkeğe helaldir.

Bâin talakla boşanan kadına dönüş şekli

Kadın bâin talakla boşanmış veya kocasından hul', îlâ, liân, kadına kendisini seçme hakkı verilmesi veya serbestlik tanınması gibi bir nedenle ayrılmış olmasından dolayı iddet bekliyorsa erkeğin karısına dönüş hakkı yoktur.

Çünkü karıya dönme hükmü, kısaya aykırı olarak delilden (nasstan) öğrenilmiştir. Nass ise mutlak boşama hakkındadır. Öyleyse beynûnet (sürekli ayrılık) niteliğiyla kayıtlı olan boşama, kıyas kuralına bağlı kalır. Çünkü karıya dönüş sonrasında olduğu gibi kadının, mutlak olarak (boşsun, boş ol gibi sözlerle) boşanmış olması nikah mülkiyetini oratadan kaldırmaz. Ama kadının bâin olarak boşanması veya kadına kendisini seçme hakkı verilmesi nikah mülkiyetine aykırıdır. Birbirine zıt olan iki şey, aynı anda birarada bulunamaz. Kesin ayrılık ortaya çıkınca kocanın karısına dönüş hakkı bulunmaksızın nikah ortadan kalkar. Bir bedel karşılığında boşamada (hul') da kadın ödediği bedeli kocadan kurtulmak için kabullenmiştir. Kocadan kurtulma ise, mülkiyetin devamı ve kocanın dönüş hakkına sahip olması durumunda gerçekleşmez.

Halveti sahihadan sonraki boşamada karıya dönüş durumu

Boşama, karı koca başbaşa kaldıktan (halvetten) sonra olur ve koca "Ben başbaşa kaldığım sırada iken onunla cinsel ilişkide bulunmadım." derse kocanın karıya dönüş hakkı olmaz.

Çünkü koca bu iddiasıyla kesin ayrılığı (beynûnet) ve karıya dönüş hakkının düştüğünü ikrar etmektedir. Kocanın kendi aleyhinde ikrarda bulunması ise geçerlidir. Ayrıca halvet, karının zarar görmesini önlemek için mehir konusunda

[6/26]

kadının kendisini teslim sayılmıştır. Bu anlam karıya dönüş (ric'at) meselesinde söz konusu değildir. Çünkü karıya dönüş onunla cinsel ilişki imkanına sahip olan kocanın hakkıdır.

Halveti bozan sonraki boşamada karıya dönüş

Koca, karısı hayızlı iken, Ramazan orucu tutarken, ihramlı iken yahut cinsel organı bitişik iken (ilişkiye elverişli olmadığı durumda) başbaşa (halvet)'te bulunmuşsa kocanın karısına dönüş hakkı yoktur.

Çünkü bu durumlarda halvet, geçersizdir (fâsittir). Geçerli halvetle karıya dönüş hakkı doğmadığına göre, geçersiz halvetle hiç doğmaz. Bu durumda kocanın kadına yarı mehir vermesi gerekir.

Ancak İbn Ebû Leylâ (rh.a.), kocanın tam mehir vermesi gerektiğini söyler. Çünkü kadın bütün bilginlere göre iddet beklemek zorundadır.

Biz Hanefîler deriz ki; iddette Allah hakkı vardır. Karı ve koca bu konuda töhmet altındadır. Ama mehir kadının hakkıdır. Bu konuda geçerli halvetle geçersiz halvetin hükümleri birbirinden ayrı tutulur.

Halvetle ilgili hükümleri nikah konusunda açıklamıştık.

Koca iktidarsız, cinsel organı kesik veya burulmuş olarak karısıyla başbaşa (halvet)te bulunur ve onunla cinsel ilişki kuramazsa karısına dönüş hakkı olmaz.

Çünkü kocanın, kusursuz bir erkek olup hanımıyla cinsel ilişkide bulunmadığı durumda bile, iddet içinde karısına dönüş hakkı olmaz. Onun cinsel ilişkiye engel olan durumu açık olunca karısına iddet içinde dönüş hakkı öncelikle olmaz.

Karısı ile halvette bulunan koca, karısıyla cinsel ilişkide bulunduğunu iddia eder, kadın bunu inkar ederse, kocanın karısına dönüş hakkı vardır.

Çünkü görünüş, kocanın lehine bir tanıktır. Çünkü cinsel yönü sağlıklı bir erkek normal olarak, kendisine helal bir kadınla başbaşa kaldığında onunla cinsel ilişkide bulunur. Eğer, "Görünürdeki durum, hak sahibi olmayı defetme konusunda bir delildir. Halbuki koca söylediği sözle karıya dönüş hakkına sahip olduğunu belirtmek istiyor." denilecek olursa biz de şöyle deriz: "Hayır, aksine koca söylediği sözlerle mülkiyetini devam ettirmek ve kadının kendi nefsi üzerinde hak sahibi olduğunu def etmek istiyor. Görünürdeki durum ise bunun için yeterli bir delildir."

Koca boşayıncaya kadar karısıyla halvet olmaz ve cinsel ilişkide bulunduğunu iddia ederse onun karısına dönüş hakkı olmaz.

Çünkü o nedeni bilinmeyen yeni bir şey iddia etmektedir. Ayrıca bu durumda kadının bu kocadan dolayı iddet bekleme yükümlülüğü de yoktur. Çünkü, kadının iddeti gerektiren nedeni inkar etmesi, iddetin kendisini inkar etmesi gibidir. Karıya dönüş ise ancak iddet süresi içinde olur.

Boşanan kadının üç âdet görmesi mümkün olmayan sürede, iddetin bittiğini söylemesi

Kadın, üç hayız görmesi mümkün olmayan bir süre içinde "İddetim bitmiştir." derse onun bu iddiası kabul edilmez.

Çünkü güvenilir kimsenin haberi, imkansız veya nadir meydana gelen bir şey olmadığı takdirde kabul edilir. Kadın imkansız veya nadir meydana gelen bir şeyi haber verince, bu haberi kabul edilmez. Sonra kadının iddiasının kabul edilebileceği en kısa süre açıklanmıştır. Bu Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre iki ay, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre 39 gündür. Bu meseleyi ayrıntıları ile hayız bölümünün sonunda açıklamıştık.

Kadının: "Çocuk düşürdüm" demesi

Kadın "Organlarının tamamı veya bir kısmı belli olmuş bir bebek düşürdüm." derse onun bu sözü kabul edilir.

Çünkü kadın rahminde bulunan şeyle ilgili verdiği haberlerde yetkili ve güvenilir bir kimsedir. Allahu Teâlâ:

﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ ...﴾

"Rahimlerinde Allah'ın yarattığı şeyi gizlemeleri kendilerine helal olmaz." (el-Bakara, 2/228) buyurur.

Gizlemenin yasaklanması, açığa çıkarmanın emredilmesi demektir. Übey b. Ka'b (r.a.) "Rahminde bulunan şey konusunda kadına güvenilmesi emanet ile ilgili bir şeydir." der. Kadın bunu haber verir ve haber verdiği şey ihtimal dahilinde olursa, sözünü delilsiz olarak kabul etmek gerekir. Koca, karısını bu konuda yalan söylemekle itham ederse yargıç kadına yemin ettirir.

[6/27]

Azalarının hiçbiri belli olmayan bir düşükle iddet sona ermez.

Organları belli olmayan düşükle iddetin sona erip ermeme durumu

Çünkü bu hükmen çocuk değil, katılaşmış kan gibidir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu düşük, sıcak su içine atılarak denenir. Eğer su içinde erirse kan, erimezse çocuktur. Fakat bu fıkhı değil, tıbbı ilgilendiren bir konudur. Bunu hayız bölümünün sonunda açıkladık.

Kadın iki ay geçtikten sonra "İddetim bitmiştir." deyip koca da "O bana dün hiç hayız görmediğini haber verdi." der ve kadın kocayı yalanlarsa geçerli olan söz yeminiyle birlikte kadının sözüdür.

Çünkü koca, kadının aleyhine nedeni bilinmeyen bir iddiada bulunuyor. Kadın da bu iddiayı, verdiği haberle iddetin bitişi ortaya çıkmışken inkar ediyor. Şayet kadın kocasının bu iddiasını kabul ederse erkeğin karısına dönüş hakkı olur. Çünkü karşılıklı kabul ile sabit olan şey, gözle görülerek sabit olan şey gibidir. Kadının dün hayız görmediğini haber verdikten sonra bugün iddetinin bittiğini söylemesi, olması imkansız bir şeydir. Ayrıca dönüş hakkı eşlerden başkasını ilgilendiren bir konu değildir. Onlar da aralarında nikahın devam ettiği konusunda birbirlerini doğrulamışlardır.

Eğer kadın yaş küçüklüğü veya yaş ileriliğinden dolayı aylarla iddet bekler, sonra hayız görecek olursa aylarla beklediği önceki iddeti bozulur. Kadının yeniden üç hayız iddet beklemesi gerekir.

Ay hesabıyla iddete başlayan kadının iddeti bitmeden âdet görmesi

Yaşı ileri olan kadında önceki iddetin bozulma nedeni açıktır. Çünkü bu kadın hayız görünce onun henüz hayızdan kesilmediği sadece temizliğinin uzun sürmüş olduğu ortaya çıkar. Yaşı küçük olan kadında ise, hayız gördüğü zaman iddetin bozulma nedeni, "bedel" ile amaç gerçekleşmeden önce "asl"a gücünün yetmesidir. "Asl"a gücün yetmesi ise "bedel"in dikkate alınmasına engeldir. Bedeli asıl ile tamamlamak da mümkün değildir. Çünkü bunlar biri diğerine eklenecek şeyler değildir. O durumda iddete yeniden başlamak gerekir. Buna göre âlimler derler ki, koca henüz hayız görmeyen karısını bir talakla boşar, bir ay geçmeden önce kadın hayız görür ve temizlenirse, kocanın onu bir talakla daha boşama hakkı doğar. Çünkü iki talak arasını bir ayla ayırmak hayız görmeye başlamadan öncesine ait bir hükümdü.

Aynı şekilde kadın bir hayız görür sonra hayızdan kesilirse aylarla iddet bekler. Bunun süresi hayızdan sonra üç aydır.

Âdet hesabıyla iddete başlayan kadının iddet bitmeden âdetten kesilmesi

Çünkü "asl"ın "bedel" ile tamamlanması mümkün değildir. Öyleyse iddete yeniden başlamak gerekir.

Kadının hayızdan kesilme çağına (iyâs) girmesi, emsallerinin hayız görmediği yaşa girmesiyle olur. Çünkü hayızdan kesilme, kadının iç bünyesinde niteliği bilinmeyen bir nedenden ileri gelir. O halde bu konuda, görünürdeki nedeni dikkate almak gerekir. Kadın emsallerinin hayız görmediği yaşa, kendisinden kan gelmezken varırsa görünürdeki durum, onun hayızdan kesilmiş olduğudur.

Kadının âdetten kesilme yaşı

Muhammed (rh.a.) *el-Asl* adlı eserinde hayızdan kesilme yaşını takdir etmemiştir. Muhammed (rh.a.)'e ait zayıf bir görüş olarak 50 yaş, başka bir rivâyette 60 yaş takdir ettiği rivayet edilmiştir. Diğer bir rivâyette o, Rum kadınlarıyla Horasan kadınlarını birbirinden ayırmıştır. Çabuk ihtiyarladıkları için Rum kadınlarında hayızdan kesilme yaşını 50, Horasan kadınlarında 60 olarak takdir etmiştir. Âlimlerimizin çoğu 50'nin üzerinde bir yaş takdir edilmesi görüşündedir. Ayşe (r.a.):

إِذَا جَاوَزَتْ الْمَرْأَةُ خَمْسِينَ سَنَةً لَمْ تَرَ فِي بَطْنِهَا قُرَّةَ عَيْنٍ

"Kadın 50 yaşını geçince karnında kendisini sevindirecek ber şey göremez."[43] demiştir.

Erkek karısını bir talakla boşar, sonra ikinci hayız içinde ona dönüp temizlendikten sonra bir daha boşar ve üçüncü hayza kadar kadını bu durumda bırakır, sonra tekrar döner ve temzilendikten sonra tekrar

[43] İbn Cevzî, *et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf*, I/267.

boşarsa kadının üçüncü boşamadan sonra üç hayız iddet beklemesi gerekir.

Çünkü karıya dönüş iddet içinde gerçekleştiği için geçerlidir. Erkek karısını tekrar boşayacak olursa onun yeni bir iddet beklemesi gerekir. Fakat erkek kötü bir davranış sergilemiş olur. Çünkü kadının aleyhine olacak şekilde iddeti uzatmıştır.

﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا ..﴾

[6/28]

"Haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikah altında tutmayın." (el-Bakara, 2/231) âyetinin yorumunda, İbn Abbas (r.a.)'dan, bu âyetin burada söylediğimiz mesele hakkında indiği görüşü nakledilmiştir. Allahu Teâlâ'nın;

﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾

"Aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın." (el-Bakara, 2/232) âyeti ise, iddet bittikten sonra koca eski karısıyla evlenmek isteyip, velilerinin kadını bırakmak istememeleri konusunda inmiştir.

İddet bekleyen bir kadının üçüncü hayızdan sonra geçersiz bir gusül ile yıkanmasının dönme hakkına etkisi

İddet beklemekte olan kadın üçüncü hayızdan sonra yıkanır, ama bedeninde su değmeyen bir organ kalırsa, koca dönüş hakkına sahip olur. Eğer su değmeyen kısım bir organdan az olursa kocanın karısına dönüş hakkı kalmaz.

Muhammed (rh.a.) "Aslında bununla birinci mesele birbirine eşittir ancak ben istihsan yapıyorum." der.

Muhammed (rh.a.) el-Asl adlı eserinde kıyas ve istihsanın nerede olduğunu açıkça belirtmemiştir. Denilmiştir ki, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kıyas ve istihsan tam organda söz konusudur.

Kıyasa göre kadın yıkanmış sayıldığı için, ona dönüş hakkı sona erer. Çünkü o vücudunun çoğunu yıkamıştır. Bir şeyin çoğuna bütünün hükmü uygulanır. İstihsana göre karıya dönüş hakkı sona ermez. Çünkü dînen tam organı temizleme emri gelmiştir. Tam organın kuru kalması sanki bütün bedenin kuru kalması gibidir. Ayrıca normal olarak bir organ, o yıkanmadan başkasına geçilmediği için çabuk kurumaz. Bir organdan az olan kuru yer ise böyle değildir.

Muhammed (rh.a.)'e göre kıyas ve istihsan bir organdan az olan kuru yer konusundadır.

Kıyasa göre bu durumda cünüplük devam ettiği için karıya dönüş hakkı da devam eder. Nitekim Peygamber (s.a.v.)

تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ

"Her tüyün altında cünüplük vardır."[44] buyurmuştur.

Ayrıca bu haliyle o kadına namaz kılmak helal olmaz. O halde bununla tam bir organın kuru kalması aynı hükümde olur.

İstihsana göre karıya dönüş hakkı sona erer. Çünkü azlığından dolayı bir organdan az olan yer çabuk kurur. Dolayısıyla oraya suyun değmemiş olduğu kesin olarak bilinemez. Bu nedenle bir organdan az olan kuruluk meselesinde ihtiyatla hareket edilir ve karıya dönüş hakkı sona erer. Fakat ihtiyaten kuru kalan yeri yıkamadıkça o kadının evlenmesi helal olmaz. Çünkü görünüşte su oraya ulaşmamıştır.

Kadın yıkanma sırasında ağza veya burna su vermezse Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre karıya dönüş hakkı sona ermez.

Çünkü yıkanmamış olarak tam bir organ kalmıştır. Muhammed (rh.a.)'e göre âlimlerin görüş ayrılığına düşmelerinden kaynaklanan şüphe nedeniyle ihtiyaten bu hak sona erer. Çünkü bazı âlimler gusülde ağza ve burna su vermenin sünnet olduğunu söylemektedirler. Buna göre ihtiyat dönüş hakkının sona erdirilmesindedir.

Hayız süresi on günden az olan bir kadın temizlendikten sonra su kullanmaya gücü yetmeyip teyemmüm eder ve farz yahut nâfile namazları kılarsa, dönüş hakkı sona erer.

Çünkü kadının teyemmümle namaz kılmasını câiz gördüğümüz zaman, onun temizlendiğine hükmetmiş oluruz. Bu mesele, yıkanmamış olarak kadının üzerinden bir namaz vakti geçtiği durum gibidir. O meselede karıya dönüş hakkı sona eriyordu. Aynı şekilde bu meselede de sona erer. Bundan sonra kadın su bulacak olursa, yıkanır ve artık karıya dönüş hakkı olmaz. Çünkü kadının teyemmümle kıldığı namaz yeterlidir.

Bu mesele, uzun bir süre kesildikten sonra kadından tekrar kan gelmesi meselesinden farklıdır. Çünkü kanın tekrar gelmesi ile kanın önceki kesilmesinin temizlik olmadığı ortaya çıkmıştır. Halbuki suyun bulunmasıyla önceki teyemmümün temizlik olmadığı ortaya çıkmamıştır.

Ama kadın teyemmüm eder fakat namaz kılmazsa Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre istihsanen kocanın karısına dönüş hakkı vardır.

Muhammed (rh.a.)'a göre ise kıyasen karıya dönüş hakkı sona erer. Çünkü namaz kılmanın, mescide girmenin Kur'an okuma ve mushafa dokunmanın helal olmasından anlaşıldığına göre ihtiyata dayalı konularda su bulunmadığı zaman yapılan teyemmüm, su bulunduğu zamanki yıkanma gibidir. Bu durumlardan ihtiyatlı davranılması gerekir. Görmez misin, kadın yıkansa ve bedeninde su **[6/29]**

[44] Abdurrezzak, *Musannef*, I/262; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/101, VI/110; Ebû Dâvûd, Tahâret 97; Tirmizî, Tahâret 78; İbn Mâce, Tahâret 106.

değmemiş bir yer kalsa kendisine namaz kılmak helal olmasa da ihtiyaten boşayan kocanın dönüş hakkı sona erer. O durumda bu meselede dönüş hakkı öncelikle sone ermelidir. Aynı şekilde kadın başka su bulamayıp eşek artığı olan su ile yıkanırsa kadına namaz kılma helal olmakla birlikte ihtiyaten boşayan kocasının dönüş hakkı sonra erer. Teyemmüm meselesinde kadına namaz kılmak helal olduğundan dönüş hakkı öncelikle sona erer. Çünkü teyemmüm su bulunmadığı zaman temizlik (tahâret)tir. Allahu Teâlâ teyemmüm hakkında:

﴿وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ ...﴾

"Fakat sizi temizlemek ister." (el-Mâide, 5/6) buyurur.

Kadın teyemmüm edince, artık temizlenmekle yükümlü değildir. Bu nedenle dönüş hakkı sona erer. Nitekim Müslüman bir erkeğin nikahı altında bulunan Hıristiyan kadının gördüğü üçüncü hayzın, kanının kesilmesiyle birlikte kocanın dönüş hakkı sona erer. Çünkü o kadın temizlenmekle (gusletmekle) yükümlü değildir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) derler ki teyemmüm zayıf bir temizliktir. Karıya dönüş hakkı kanın kesilmesiyle sona ermediği gibi teyemmümle de sonra ermez. Bunun açıklaması şöyledir. Teyemmüm cünüplüğü kesin olarak ortadan kaldırmaz. Öyle ki teyemmümlü kişi, suyu bulduğu zaman önceki hadesten dolayı cünüp sayılır. Ayrıca teyemmüm gerçekte organları kirletme ve toza bulamadır. Bu da temizlenmenin zıddıdır. Teyemmüm sadece namaz kılma ihtiyacından doğan zorunluluk nedeni ile hükmen temizlik sayılmıştır. Çünkü namaz vakitle sınırlı bir ibadettir. Zaruret (zorunluluk) nedeniyle sabit olan şey, zaruret sınırını aşmaz. Öyleyse teyemmüm sadece namaz ve mescide girmek, Kur'an okumak, mushafa dokunmak gibi namazla ilgili hususlarda temizlik sayılır. Karıya dönüş konusunda zorunluluk yoktur. O durumda karıya dönüş konusunda su olmadığı zaman yapılan teyemmüm, su olduğu zaman yapılan teyemmüm gibi olur.

Bunun açıklaması şöyledir: Teyemmüm bir amaç için meşru kılınmıştır. Bu amaç, manevî pisliğin (hadesin) teyemmümle giderilmesi değil, namazın kılınabilmesidir. Bundan dolayı vakit girmeden önce su bulamayan kişinin teyemmüm etmesi istenmez. Bu kişi vakit girince de vaktin sonunu bekler. Bir amaç için meşru kılınan şey, o amacın bulunmadığı durumlarda zayıf kalır. Bu nedenle (ric'î talaktan sonraki) nikah mülkiyeti (âdet bittikten sonraki) teyemmümle sona ermez. Boşamaya iki kişinin tanıklık etmesi de böyledir. Amaç yargıcın tanıklığa dayanarak hüküm vermesi olunca, tanıklık yargıcın hükmüne dayanak oluşturmazsa, nikah mülkiyetini ortadan kaldırmaz. Bu mesele kadının (gusül sırasında) bedeninde su değmeyen bir yer kalmasına benzemez. Orada (hanıma) dönüş hakkının sona ermesi buraya suyun değdiği durumda çabuk kurumuş olma ihtimalinden dolayıdır. Öyleyse bu yıkanma, güçlü bir temizliktir.

Eşek artığı suyla yıkanmak da böyledir. Çünkü bu, su ile yıkanma olduğundan dolayı güçlü bir temizliktir. Fakat eşek artığı suyun temizliği konusundaki delillerin çelişkili olması nedeniyle, kendisine namaz kılmanın helal olması için ihtiyaten bu yıkanmayla birlikte teyemmüm etmesi de istenir.

Eşek artığı suda aslolan onun temiz olduğudur. Bundan dolayı (boşanan) kadın başka su bulunmadığı durumda, âdet bittiğinde eşek artığı su ile yıkanırsa bu yıkanma güçlü bir temizlik olduğu için kocanın dönüş hakkı yine sona erer. İhtiyatla hareket edilmesi gereken bir yerde temizliğin güçlü olduğu ortaya çıktığına göre, biz ihtiyaten dönüş hakkının sona erdiğine hükmederiz.

Suyun pis olma ihtimali de bulunduğu için ihtiyaten başka bir suyla yıkanmadıkça veya teyemmüm edip namaz kılmadıkça bu kadının başka bir erkekle evlenmesi helal olmaz. Hıristiyan kadın ise böyle değildir. Onun âdetten yıkanma yükümlülüğü yoktur. Bundan dolayı sadece kanın kesilmesi Hıristiyan kadın hakkında güçlü bir temizlik gibi olur. Halbuki burada kadının teyemmümden sonra yıkanması gereklidir. Ancak suyun yokluğundan dolayı yıkanma mümkün olmamıştır.

Muhammed (rh.a.) el-Asl adlı eserinde kadının teyemmüm edip namaza başlaması durumunda hükmün ne olacağına temas etmemiştir. Doğrusu Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadın namazı bitirmedikçe dönüş hakkı sona ermez. Çünkü kadının namaza başladıktan sonraki durumu, namaza başlamasından önceki durumu gibidir. Görmez misin kadın bu durumda suyu görecek olsa yaptığı teyemmümün hükmü kalmaz. Ama namazı bitirdikten sonraki durumu böyle değildir. Çünkü kadın bu durumda suyu görse bile teyemmümle kıldığı namaz onun için yeterli olur. **[6/30]**

İbn Mes'ûd (r.a.)'un "Namaz helal olmadıkça koca karısına dönüş yapmaya daha fazla hak sahibidir. Namaz da yıkanmayla helal olur." sözü şöyle yorumlanmıştır. İbn Mes'ûd (r.a.)'un, cünüp olanların ve hayız gören kadınların, bir ay süreyle bile su bulamasalar da teyemmüm etmelerini câiz görmediği sahih olarak nakledilmiştir.

Doğruyu en iyi Allahu Teâlâ bilir. Dönüş yalnız O'nadır.

ÖLÜM İDDETİ ve KADININ EVİNDEN ÇIKMASI

Özgür (Hür) olsun, câriye olsun, hayız gören, hayız görmeyen ve yaşça küçük kadınların iddetini daha önce açıklamıştık.

Kocası ölen kadının iddeti

Ölüm iddetine gelince bu, ancak geçerli (sahih) bir nikahdan dolayı gerekir. Ölüm iddetinde, gerdeğe (zifafa) girilen eşle girilmeyen eş, yaşça büyük olan eşle küçük olan eş, Müslüman bir erkeğin nikahı altında bulunan, Müslüman ve Ehl-i kitap eş eşittir. Bunların iddeti Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ... ﴾

"Sizden ölen erkeklerin geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler." (el-Bakara, 2/234) âyetinde belirtilen süredir. Bu âyette geçen وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا *"... geride bıraktıkları eşleri..."* sözü, iddetin ancak geçerli bir nikahtan dolayı gerektiğini ifade eder. Çünkü erkekle kadının birbirine eş olması, mutlak anlamda sadece nikahın geçerli olmasından sonra söz konusudur. "Eş" ismi verilmesinde gerdeğe girilmiş olan kadınla girilmemiş olan kadın eşittir. Çünkü iddet, sadece nikaha özgü bir haktır. Nikah ise ölümle sona erer Çünkü nikah ömür boyu sürmek üzere yapılan bir akit olup, ömür süresinin bitişi onu sona erdirir. Nikaha özgü bir hak olarak iddet gerekir.

Bu konuda önceki bilginler (selef) arasında görüş ayrılığı vardır. Bunlar dört bölümde toplanabilir.

Kocası vefat eden kadın için iki iddet vardır. Süresi bir yıl olan uzun iddet ve süresi dört ay on gün olan kısa iddet. Allahu Teâlâ;

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ﴾

"Sizden ölüp de geriye (dul) eşler bırakan kimseler, eşlerinin evlerinden çıkarılmadan bir yıla kadar bıraktıkları maldan yararlanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar (kendiliklerinden) çıkıp giderlerse kendi haklarında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur." (el-Bakara, 2/240) buyurur

Bu âyette, tam iddet süresinin bir yıl olduğu ve dört ay on günle yetinmenin kadına tanınan bir ruhsat olduğu bildirmektedir. Biz bu iddiaya karşı şöyle deriz: Bu âyetin hükmü kaldırılmıştır (nesh edilmiştir). Bu hüküm, İslam'ın başlangıç yıllarına ait bir hükümdür. Çünkü bu âyete göre, kocanın karısına bir yıllık nafaka ve barınma giderlerini vasiyet etmesi gerekir. Bu da, Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾

"Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri Kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler." (el-Bakara, 2/234) âyeti ile kaldırılmıştır. Bu görüşün delili, rivayet edilen şu hadistir. Kocası ölen bir kadın sürme çekmek için Resûlüllah (s.a.v.)'tan izin istemeye gelince o şöyle buymuştur:

كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا قَعَدَتْ فِي شَرِّ أَحْلَاسِهَا حَوْلًا ثُمَّ خَرَجَتْ فَرَمَتْ كَلْبَةً بِبَعْرَةٍ أَفَلَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

"Sizden biriniz cahiliye döneminde kocası ölünce, en kötü elbisesi içinde bir sene oturur, sonra dışarı çıkar, yanından bir köpek geçerken (yerden) bir deve tezeği (alıp arkaya) atardı. Sonuç olarak bu kadın kocasının vefatından sonra dört ay on gün sürmelenemez."[45]

2- Biz Hanefîlere göre kocası ölen kadının iddetinde dikkate alınan şey, beşinci aydan on gün ve on gecedir. Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre o, "Beşinci aydan on gece ve dokuz gün dikkate alınır. Hatta Allahu Teâlâ'nın; وَعشرًا *"on"* sözünün açık anlamına bakılarak kadının onuncu günde evlenmesi caizdir." demiştir. Çünkü on sayısı, müennes (dişil) kelimenin çoğulunda müzekker (eril), müzekker kelimenin çoğulunda ise müennes yapılıp عشرة أيام *"on gün"* ve وعشر ليال *"on gece"* denilir. Burada Allahu Teâlâ عشرًا dediğine göre maksadın on gece olduğunu anlarız. Fakat biz deriz ki, evet bu denildiği gibidir. Ancak gün ve geceleri ifade eden sayılardan bir tanesinin çoğul ifadeyle söylenmesi, onun karşılığındaki diğer sayının da buna girmesini gerektirir. Bunu itikaf konusunda açıklamıştık. **[6/31]**

3- Kocası ölen kadın gebe (hamile) olursa iddeti, biz Hanefîlere göre doğum yapana kadardır. Bu aynı zamanda İbn Ömer ve İbn Mes'ûd (r.a.)'un da görüşüdür. Ali (r.a.) de: "O iki sürenin en uzunu kadar, yani ya doğum yapana kadar ya da dört ay on gün iddet bekler." demiştir. Bu görüşün delili şudur: Allahu Teâlâ'nın:

﴿وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ...﴾

"Gebe olanların bekleme süresi (iddeti) ise yüklerini bırakmalarıdır (çocuklarını doğurmalarıdır)." (et-Talak, 65/4) buyruğu, kadına doğum yapana kadar iddet beklemeyi gerekli kılar.

﴿يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ...﴾

"Kendi başlarına (evlenmeden) beklerler." (el-Bakara, 2/234) buyruğu ise kadına dört ay on gün iddet beklemeyi gerekli kılar. İhtiyaten bu iki âyet birleştirilerek hüküm verilir. Kadın dört ay on günden önce doğum yaparsa evlenemez. Çünkü iddet, ihtiyatlı davranılması gereken bir konudur.

Fakat İbn Ömer ve İbn Mes'ûd (r.a.)'dan sahih olarak rivayet edildiğine göre Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ...﴾

"Gebe olanların iddeti..." (et-Talak, 65/4) âyeti, ... بأنفسهنّ يتربّصن *"Kendi başlarına (evlenmeksizin) beklerler..."* (el-Bakara, 2/34) âyetinin hükmünü kaldırır (nesheder). Hatta İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle der: "Dileyenle lanetleşebilirim. Şüphesiz,

[45] Buhârî, Talâk 44; Müslim, Talâk 58; Ebû Dâvûd, Talâk 41; Tirmizî, Talâk 18; Nesâî, Talâk 63.

ilerdeki Nisâ sûresinin "hamile kadınların iddeti" âyeti, Bakara suresindeki "dört ay on gün" âyetinden sonra inmiştir. Ömer (r.a.) de şöyle demiştir: "(Ölen) Kocası henüz yatağında yatarken kadın karnındaki çocuğu doğuracak olsa iddeti sona erer".

Bu görüşün delili, Sübey'a bint el-Hâris el-Eslemiyye (r.a.) hadisidir. Bu kadın, karnındaki çocuğu kocasının ölümünden dokuz gün sonra doğurdu da Ebu's-Senâbil b. Ba'kek (r.a.)'e "Evlenebilir miyim?" diye sordu. O da "Hayır tâ ki farz olan bekleme süresi bitinceye kadar evlenemezsin." dedi. Sonra o kadın Resûlüllah (s.a.v.)'a geldi. Ebû's-Senâbil'in dediklerini ona haber verdi. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.);

كَذَبَ أَبُو السَّنَابِلِ فَقَدْ بَلَغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ إِذَا أَرَدْتِ النِّكَاحَ فَاذْأَبِي

"O yalan söylemiş. Farz olan bekleme süresi bitmiştir. Nikahlanmak istiyorsan gayret et."[46]

Bu konu Ali (r.a.)'ye karışık gelmiştir. Çünkü doğumla rahmin boş olduğu anlaşılmış, dört ay on gün beklemede ise rahimde çocuk bulunup bulunmaması dikkate alınmamıştır. Hatta boşama iddetinden farklı olarak ölüm iddetinde yaşça küçük ve erişkin olan eş birbirine eşit tutulmuştur. Fakat biz şöyle deriz: İddet aslında, rahmin boş olduğunu anlamak için meşru kılınmıştır. Rahmin boş olduğunun anlaşılması da doğumla gerçekleşir. İddet hangi nedenle gerekirse gereksin gebe kadın hakkında başka bir şey dikkate alınmaz.

Ölüm iddetinin başlangıcı

4- Biz Hanefîlere göre ölüm iddeti kocanın ölüm anından itibaren geçerlidir. Bu, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas (r.a.)'ın görüşüdür. Ali (r.a.) ise, "Kadının, kocasının ölümünü öğrenmesinden sonra geçerlidir" demiştir. Hatta koca, yolculuk sırasında ölüp, ölüm haberi kadına iddet süresi bittikten sonra gelecek olsa Ali (r.a.)'ye göre kadının yeni bir iddet beklemesi gerekir. Çünkü ölüm iddetinde kadının yas tutması (hidâd / حداد) gerekir. O kadın yas tutma sünnetini ancak kocasının ölümünü öğrendikten sonra yerine getirebilir. Ayrıca bu iddet bir ibadet olarak gerekli olmuştur. O durumda kadının ibadeti yerine getirmiş olması için nedenini bilmesi gerekir.

[6/32]

Biz deriz ki: İddet sadece sürenin geçmesidir. Bu ise kadının bilgisi olmaksızın da gerçekleşir. O durumda ölüm iddeti ile boşama iddeti birbirine eşittir. Bu konuda en çok, "Kadın yas tutma sünnetini yerine getirmemiştir." denebilir. Bu ise, kocasının ölümünü bilmesi durumunda olduğu gibi iddetin bitişine engel değildir. İddetin ibadet yönü asıl maksat değil ikinci planda bir amaçtır. Görmez misin iddet, Müslüman erkeğin nikahı altında bulunan Ehl-i kitap bir kadına da gerekir. Halbuki o ibadetlerle yükümlü değildir.

---

[46] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/447; Tirmizî, Talâk 17; Nesâî, Talâk 56; İbn Hibbân, *Sahih*, X/135.

Kocası ölen kadın câriye, mükâtebe, müdebbera yahut ümmü veled ise ve gebe (hamile) değilse, iddeti 2 ay beş gündür.

Çünkü kölelik iddeti yarıya düşürür. Hamile olursa iddeti doğum yapana kadardır. Çünkü hamilelik süresi yarıya bölünemez. İddetin asıl amacı rahmin boş olmasının anlaşılmasıdır. O da doğumdan önce gerçekleşmez.

Boşanmış kadının iddet süresinde evden çıkmaması

Üç talakla veya bir bâin yahut ric'î talakla boşanmış bir kadının iddeti bitene kadar gece veya gündüz evinden çıkması doğru olmaz.

Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ...﴾

"Apaçık bir hayasızlık yapmaları durumu bir yana onlar evlerinden çıkmasınlar." (et-Talak, 65/1) İbrahim (en-Nehaî) (rh.a.) âyette geçen الْفَاحِشَةُ kelimesinin, kadının evinden çıkması anlamına olduğunu söyler. Ebû Hanîfe (rh.a.) bu görüşü almıştır.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a göre ise الْفَاحِشَةُ kadının zina edip cezası uygulanmak üzere evden çıkarılmasıdır. Ebû Yusuf (rh.a.) da bu görüşü almıştır. Abdullah b. Abbas (r.a.) ise "الْفَاحِشَةُ kadının itaatsizlik etmesi ve çirkin sözlü olup kocasının akrabalarına karşı kötü sözler sarfetmesidir." demiştir.

İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşü, bunların en doğrusudur. Çünkü İbn Abbas الْفَاحِشَةُ kelimesini evden çıkmama fiiline sınır (gaye) yapmıştır. Bir şey kendisine sınır yapılamaz. İbrahim (en-Nehaî) (rh.a.)'nin söyledikleri de olasıdır. Burada anlam, kadının evden çıkmasının, fâhişe olmasıdır. Nitekim şöyle denilir: "Peygamber (s.a.v.)'e ancak kâfir olan kimse söver. Zinayı ancak günahkar (fâsık) olan kimse yapar." Buna göre kadın hacc veya başka bir yolculuğa çıkamaz. Yolculuğa çıkmanın yasak oluşu, iddet süresiyle sınırlı olup iddetin bitmesiyle sona erer. Hac için yolculuğa çıkmak ise iddeti sona erdirmez. Dolayısıyla hac yolculuğuna çıkılması durumunda, yasağı sona erdirmeyen bir şey, yasağı sona erdiren bir şeyin önüne geçmiş olur.

Kocası ölenin iddet sırasında evden çıkması

Kocası ölen kadın gündüzleri ihtiyaçları için evden dışarı çıkabilir. Fakat evinden başka yerde geceleyemez. Çünkü Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'nin kız kardeşi, Ferî'a bint Mâlik b. Ebû Sinan, kocasının ölümünden sonra Hudra oğullarının arasında iddet beklemek için izin istemek üzere Resûlüllah (s.a.v.)'a geldi de Resûlüllah (s.a.v.):

اُمْكُثِي فِي بَيْتِكِ حَتَّى تَنْقَضِيَ عِدَّتُكِ

"İddetin bitene kadar evinde kal."[47] Buyurdu. O kadının fetva sormak için dışarı çıkmasını yadırgamadı. Alkame (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre, kocaları ölen kadınlar Abdullah b Mes'ûd (r.a.)'a yalnızlıklarından şikayetçi oldular. İbn Mes'ûd (r.a.) gündüzleri onların birbirlerini ziyaret etmelerine izin verdi. Evlerinden başka yerde gecelememelerini söyledi.

Bu hükmün gerekçesi şudur: Ölüm iddetinde kadının kocasından nafaka alacağı yoktur. Bundan dolayı ihtiyacı olan şeyleri sağlamak ve kendisine harcayacağı parayı kazanmak için gündüzleri dışarı çıkma ihtiyacı vardır. Boşanmış kadın ise böyle değildir. Çünkü ne şekilde olursa olsun boşama nedeniyle olan ayrılıkta, boşanan kadının ihtiyaçları karşılanmış, nafakası kocasına yüklenmiştir. Bu durumda boşanan kadının dışarı çıkma ihtiyacı yoktur. Eğer kadın, bir bedel karşılığı boşanmada (hul' veya muhâlea) kocasını (nafakadan) ibrâ etmişse o kendi kendine zarar vermiştir. Dolayısıyla bu dikkate alınmaz. İbn Semâa'nın Muhammed (rh.a.)'den rivayet ettiğine göre kocası ölen kadın, evinden başka yerde, geceleyin yarı geceden az bir süre kalabilir. Bu doğrudur. Çünkü kadına haram olan davranış, evinden başka yerde gecelemek ve bu gecelemenin gecenin tamamını veya çoğunu kapsamasıdır.

[6/33]

Kadın, müdebbera,[48] ümmü veled,[49] câriye veya mükâtebe[50] ise, boşama ve ölüm iddetlerinin her birinde dışarı çıkabilir.

Çünkü bunlara nikahlı oldukları sırada dışarı çıkmak yasak değildir. İddette iken dışarı çıkma yasağı da buna dayanır. Çünkü bunların hizmeti, sahiplerinin (mevlânın) hakkıdır. Dışarı çıkma yasağı ise ya dinin ya da kocanın hakkından dolayı konmuştur. Sahibinin hizmet hakkı ise bütün bunlardan önce gelir. Mükâtebe olan kadın kazanç sağlamak için dışarı çıkar. Mevlâ, kitâbet aktinin bedelini, ya onun kazancından alacak veya bu bedeli sağlamaktan âciz kalırsa kazancının tamamı efendisinin (Mevlâ) olacaktır. Müstes'âh / مستسعاة (bedelini ödemesi için çalışan) kadın da Ebû Hanîfe'ye göre mükâtebe gibidir.

Müslüman bir erkeğin nikahı altında olan Ehl-i kitap bir kadın da aynı şekildedir. Ric'î boşamada aralarında nikah devam ettiği için koca ona dışarı çıkmayı yasaklayabilir. Bâin talakta ise spermini korumak ve kendisinden olmayan bir çocuğun nesebine geçmesini önlemek için kocanın ona dışarı çıkmayı yasaklama hakkı vardır. Allahu Teâlâ'nın;

---

[47] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/370; Ebû Dâvûd, Talâk 44; Tirmizî, Talâk 23; Nesâî, Talâk 60; İbn Hibbân, *Sahih*, X/128.

[48] **Müdebber Köle:** Özgürlüğüne kavuşması efendisinin ölümüne bağlanmış bulunan erkek köle. Bu durumdaki cariyeye ise "müdebbere" denir.

[49] **Ümm-i veled / ام الولد:** Sahibinden çocuk dünyaya getiren cariyedir.

[50] **Mükâteb / المكاتب:** Özgür olmak için sahibi ile belli bir meblağ sağlamak ve getirmek üzere sözleşme yapan köle. Böyle bir anlaşma yapan bayan köleye ise "mükâteb" denir.

﴿لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾

"Bilmezsin, belki de Allah, bundan sonra yeni bir iş (yani çocuk) ortaya çıkarır." (et-Talak, 65/65/1) âyetinden kasdedilen anlam budur. Ama koca yasaklamazsa kadın dışarı çıkabilir.

Ölüm iddetinde de hüküm böyledir. Ehl-i kitap olan kadının evinden başka yerde geceleme hakkı vardır. Çünkü bu konudaki yasak, dinin hakkından dolayıdır. Bu kadın ise dinin emirleriyle yükümlü değildir. Buna işaret ederek Muhammed (rh.a.) "Ondaki şirk, iddet sırasında evden çıkmaktan daha büyük günahtır." demiştir.

Kadın yaşça küçük ise dışarı çıkabilir. Çünkü küçük kız çocuğu, namaz ve hadler (suçlar) gibi bundan daha önemli olan dini haklarda sorumlu değildir. Koca bâin talakta ona yasak koyamaz. Çünkü onun küçük hanımı üzerinde yetkisi kalmamıştır. Gebelik de söz konusu değildir. Dediler ki: ancak kadın gebe kalabilecek şekilde ergenliğe yaklaşmış biri (mürâhika) olursa o zaman bu, Ehl-i kitap kadın gibidir. Ric'î talakta ise, üzerinde kocanın mülkiyet hakkı devam ettiği için küçük hanım dışarıya ancak kocasının izniyle çıkabilir.

İddet bekleyen kadının ev kirasının karşılanması

Kadın kocasıyla birlikte kiralanmış bir evde otururken kocası onu bu evde boşasa, iddet bitene kadar kira kocasına aittir.

Çünkü barındırma kocanın görevidir. Kira da barınma masrafıdır. Dolayısıyla bu masraf nikahın devamı sırasında olduğu gibi iddet sırasında da kocaya ait olur. Ev sahipleri kadını çıkaracak olurlarsa kadın başka bir eve geçebilir. Çünkü evlerinde hak, ev sahiplerinindir. Kadın çıkarılırsa orada kalmaya gücü yetmez. Bu bakımdan evden çıkarılma, kadın için başka eve geçme konusunda geçerli bir özür olur. Nitekim ev yıkıldığında da hüküm böyledir.

Ölüm iddetinde ise evin kira ücreti kadına atittir. Çünkü kadın kocasından nafakayı hak etmediği gibi barınmayı da hak etmez. Eğer ev sahipleri kadına kira vererek oturma imkanı verirler, onun da buna gücü yeterse kadının burada oturması gerekir. Eğer buna gücü yetmiyorsa başka bir eve geçebilir. Çünkü onun bu evde oturması dinin hakkıdır. Bedelini ödeyerek kalmaya güç yetirebilirse burada kalması gerekir. Nitekim piyasa fiyatı ile su bulursa yolcu da böyledir Yanında parası varsa teyemmüm edemez. Parası yoksa teyemmüm edebilir. **[6/34]**

Aynı şekilde boşanan kadının kocası yoksa ve ev sahipleri kadını kira ödemek zorunda bırakırlarsa gücü yettiği takdirde kirayı verip o evde oturur.

Kadın kocasına ait bir evde otururken kocası öldüğü takdirde eğer bu evden kadına düşen pay kendisine yeterli ise onun iddet süresi içinde kendi payında oturması gerekir. Kocanın mirasçılarından mahrem olmayanlar, bu kadınla başbaşa (halvet) olacak şekilde yalnız kalamaz. Şayet kadına düşen pay kendisine yeterli

değilse, kocanın mirasçıları kadının orada oturmasına razı oldukları takdirde oturur. Razı olmazlarsa özründen dolayı başka bir eve geçebilir.

İddet bekleyen kadının koca evinden çıkabileceği durumlar

Kadın canına veya malına zarar gelmesinden korktuğu bir evde bulunuyorsa ve de yanında bir erkek yoksa oradan başka bir yere gidebilir. Çünkü orada kalması durumunda, kadının canına veya malına zarar gelmesi söz konusu olan bir durumda, korkuyla ikamet etmesi beklenemez. Bu durum, bir kimse ile su kaynağı arasında yırtıcı bir hayvan veya düşman bulunması durumunda olduğu gibi, dine ait bir hakkın düşürülmesi konusunda geçerli bir özürdür.

Kadın bir köyde bulunursa, yönetici veya başkalarından kendisine bir zarar gelmesinden korktuğu takdirde şehre gitmesi câiz olur. Çünkü burada kadın, korkusunu şehre gitmekle giderebilme imkanına sahiptir. Şayet korku bir evden başka bir eve geçmekle giderilecek olursa, kadının bulunduğu evden başka bir eve geçme hakkı olur. Korku köyden şehire gitmekle gideriliyor ise hüküm yine böyle olur.

Karısı, ailesinin evinde veya başkalarının evinde ziyaretçi olarak bulunduğu sırada koca kendisini boşarsa, kadının iddet beklemek için, kocasının evine dönmesi gerekir. Koca ister kendisi ile birlikte olsun isterse olmasın fark etmez.

Çünkü kadının görevi, kendisine nisbet edilen bir evde ikamet etmektir. Allahu Teâlâ ... لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ *"...onları evlerinden çıkarmayın..."* (et-Talak 65/1) buyurmuştur. Burada evin kadına nisbet edilmesi, kadın orada oturduğu içindir. O durumda bu nisbetten, kadına düşen görevin ayrılık vaktine kadar oturmakta olduğu evde ikamet etmek olduğunu anlarız. Çünkü kadının ziyaretçi olarak bulunduğu ev, kendisine nisbet edilmez. Bundan dolayı dinin hakkını yerine getirebilmek için onun oturmakta bulunduğu eve dönmesi gerekir.

Kocanın karısını yolculukta boşaması

Koca kadınla birlikte yolculuğa çıkar, sonra onu boşarsa; talak, ric'î ise kadın kocasından ayrılmaz.

Çünkü ric'î talak nikah bağını kesintiye uğratmaz. Ama kendi evinde iken kadını ric'î talakla boşarsa, bize göre kocanın dönüş yapmadan önce kadınla birlikte yolculuk etme hakkı yoktur.

Züfer (rh.a.)'e göre kocanın böyle bir hakkı vardır. Denilmiştir ki, bu mesele, boşadığı kadınla birlikte kocanın yaptığı yolculuğun, Züfer (rh.a.)'e göre dönüş sayılması meselesine dayanır. Çünkü bu, öpme ve şehvetle dokunma gibi mülkiyeti devam ettirme arzusunun bir göstergesidir.

Bize göre kadınla birlikte yapılan yolculuk, ona dönüş sayılmaz. Çünkü yolculuk, halvet gibi nikah mülkiyetine özgü fiillerden değildir. Yine denilmiştir ki, bu mesele başlı başına bir meseledir.

Buna göre Züfer (rh.a.) şöyle der: Karıyla koca arasındaki helallik ve nikah devam etmektedir. Şu durumda koca onunla birlikte yolculuk yapabilir.

Fakat biz şöyle deriz: O, iddet beklemekte olan bir kadındır. İddet bekleyen bir kadına mahremiyle yolculuk yapmak yasak olduğu gibi kocasıyla yolculuk yapmak da yasaktır. Çünkü olur ki iddeti yolculuk sırasında biter de kadın mahremsiz ve kocasız kalabilir.

Bâin talakta ise, eğer bulunduğu yer ile gideceği yer ve evi arasındaki uzaklık, yolculuk mesafesinden az ise onun evine dönmesi gerekir. Çünkü kadın evine dönünce mukîm olur. Devam edecek olursa gideceği yere ulaşmakdıkça yolcu sayılır. İddet içinde yolculuğa devam etmekten kaçınabildiği sürece kadın sadece bunu yapabilir. Eğer kendisi ile gideceği yer arasındaki uzaklık yolculuk mesafesinden az, kendisi ile evi arasındaki uzaklık yolculuk mesafesi kadar olursa gideceği yere doğru yolculuğa devam eder ve geri dönmez. Çünkü kadın yolculuğa devam edecek olursa iddet içinde yolculuk mesafesinde yolculuğa başlamış veya yürüyüşe çıkmış bir kimse kabul edilmez. Ama evine dönecek olursa yolculuğa başlamış kabul edilir. Bundan dolayı kadın gideceği yere doğru yolculuğa devam eder. Her iki yönde de yolculuk mesafesi uzaklık bulunur, boşama veya kocanın ölümü çöl gibi ikamet edilemeyecek bir yerde gerçekleşirse, ister beraberinde mahremi olsun isterse olmasın, kadın bunlardan istediği tarafa yönelebilir. Kadının bu iki taraftan daha kısa olanını seçmesi gerekir. [6/35]

Bu meselede kadın, dârülharpte Müslüman olup İslâm ülkesine mahremsiz hicret etme hakkına sahip olan kadın gibidir. Çünkü o, canına ve dinine zarar gelmesinden korkmaktadır. Çöldeki kadın da aynı şekildedir. Ama kadın ikamet edilebilecek şehirde veya köyde bulunursa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre iddeti bitene kadar buradan çıkma hakkı yoktur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadının yanında mahremi olmazsa hüküm böyledir. Mahremi olursa dilediği tarafa yolculuğa çıkabilir. Çünkü o burada gariptir. Garip olan eziyet görür. Kaba muameleye maruz kalır. Eziyete kim sabredebilir? Dolayısıyla kadın oradan çıkmaya mecbur kalmış olur. Çölde olduğu gibi onun dilediği tarafa yolculuk etme hakkı vardır. Ancak bu bir yönden yeni bir yolculuğa çıkmadır. Bu açıdan yanında mahrem bir kimsenin bulunması dikkate alınır. Dârülharpte Müslüman olan kadın meselesi ise böyle değildir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün iki açıklaması vardır.

1- Şu ana kadar kadın yolculukta kocasına bağlı idi. Görmez misin yolculuk ve ikamet konusunda geçerli olan, kadının değil kocanın niyetidir. Bâin talakla bu durum ortadan kalkmıştır. O halde kadın, güvenli ve yardım isteyebileceği bir yerden yeni bir yolculuğa başlamış olmaktadır. Evinde bulunduğu zamanki gibi iddet ona bu yolculuğu engeller. Çöldeki durum böyle değildir. Çünkü çöl, ikamet yeri değildir. Öyleyse kadın çölden ayrılmakla yeni bir yolculuğa çıkmış sayılmaz.

Âlimler bu birinci yaklaşıma göre dediler ki, kadın kocasız olarak mahremiyle birlikte yolculuğa çıkmış olsa, kendisine kocasının ölüm veya boşama haberi gelse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre orada ikamet etmesi gerekmez. Çünkü o eski yolculuğuna devam etmektedir. Yeni bir yolculuğa çıkmış değildir.

2- İddet, dışarı çıkma yasağına, mahremin bulunmayışından daha çok etki eder. Görmez misin kadın yolculuk mesafesinden daha kısa olan uzaklıklara mahremsiz çıkabilir. Halbuki iddet süresi içinde kadının yolculuk mesafesinden kısa yerlere çıkma hakkı yoktur. Sonra burada mahremin bulunmayışı yolculuğa çıkmayı ona bütün âlimlere göre yasaklar. O halde kadın, korkulacak bir yerde değilse iddet, yolculuğa çıkmayı öncelikle yasaklar. Çölde olduğu takdirde hüküm böyle değildir. Çünkü orada mahremin bulunmayışı yolculuğa çıkmayı yasaklamaz. [6/36] Çünkü çöl kalınacak bir yer değildir. İddet de aynen böyledir. Hatta kadın bir şehir veya köye varacak olsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bundan sonra artık onun yolculuğa devam hakkı olmaz.

İddet bekleyen kadının evin içerisindeki kalacağı yerler

İddet bekleyen kadın odasından evin diğer bölümlerine çıkabilir ve evin hangi odasında dilerse geceleyebilir.

Çünkü evin tamamı tek konaklama yeridir. Kadının da kendi konaklama yerinde gecelemesi gerekir. Bu da hangi odada gecelerse gecelesin gerçekleşmiş olur. Evin sofasına çıkmakla konakladığı yerden çıkmış olmaz. Görmez misin nikahın devamı sırasında koca kadına sofaya çıkmasını yasaklayamaz. Ancak evde başkalarına ait konaklama yerleri olursa o zaman kadın bu konaklama yerlerine çıkamaz. Çünkü bu takdirde evin sofası sokak mesâbesindedir. Kadın buraya gelmekle konaklama yerinden dışarı çıkmış olur. İddet süresi içinde kadına bu, yasaklanmıştır.

Erkek, tek bir odası varken, karısını, Bâin talakla boşarsa, kendisi ile karısı arasına bir perde koyması gerekir.

Çünkü nikah bağının kalkmasından sonra erkeğin karısıyla başbaşa kalması yasaktır. Bu nedenle o, bir odanın hükmen iki oda olması için kendisi ile karısı arasına bir örtü koyar. Aynı şekilde vefat durumunda, ölen kocanın başka kadından olma erkek çocukları bulunur ve bunlar kadına oturma imkanı tanır ve onun yanından çıkarlar, yahut kadınla kendi aralarına örtü çekerlerse, kadın iddeti bitene kadar orada ikamet etsin. Böyle yapmaktan kaçınırlarsa oradan başka yere geçsin. Bunun anlamı, evden kadına düşen pay kendisine yeterli olmayıp, onlar kadını evden çıkarırlar yahut kadın kendisine onlar tarafından bir zarar gelmesinden korkarsa, başka yere geçsin demektir. Eğer ev bu niteliklerde olmazsa kadının onlarla birlikte kalmasında bir sakınca yoktur. Çünkü ölen kocanın erkek çocukları kadına mahremdir. Ancak evde kalanlar ölen kocanın mirasçılarından kadına mahrem olmayan kimseler olursa kadın onlarla bilikte kalamaz.

Bize rivayet edildi ki, Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), Ömer (r.a.) öldürüldüğü zaman Ümmü Külsüm'ü başka yere nakletti.

Çünkü Ümmü Külsüm, emirlik binasında idi. Rivayet edildiğine göre Talhâ b. Ubeydullah (r.a.) öldürüldüğü zaman Ayşe (r.a.), kız kardeşi Ümmü Külsüm'ü, başka yere nakletmiştir.

İddet bekleyen kadının evinin yıkılması

Boşanan veya kocası ölen kadının evi yıkılırsa dilediği yere gidebilir.

Çünkü yıkılmış evde ikamet etmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu, başka yere geçmede geçerli bir mazerettir. Üzerinden nikah mülkiyeti kalktıktan sonra konaklanacak yeri seçme işi kadına aittir. Ric'î talakta ise konaklama yerini seçme kocaya aittir. Koca kadını istediği yere nakledebilir.

Aynı şekilde eğer koca kadının yanında bulunur ve onu bir özür nedeniyle başka bir konaklama yerine nakletmek isterse yer seçme işi Bâin talakta da kocaya aittir. Çünkü kocanın kadını elde tutma hakkı, iddet devam ettiği sürece devam eder. Barınma ve nafaka giderlerinden de koca yükümlüdür. O halde hoşlanmadığı bir olaydan korunmak için, kocanın kadını koruma hakkı vardır. Seçme hakkı, sadece kocanın ölmüş olması veya kadının yanında bulunmaması durumunda, özür yüzünden kadına ait olur.

İddet bekleyen kadının hacca gitmesi

Muhammed (rh.a.)'in *el-Asl* adlı eserinde geçtiği üzere, iddet bekleyen kadının mahremi ile birlikte veya mahremsiz olarak haccetmesi veya yolculuğa çıkması uygun olmaz.

Muhammed (rh.a.) der ki: "Bize, Ömer b. Hattab (r.a.)'ın, kocası ölen bir kadını Zülhuleyfe'den geri çevirdiği nakledilmiştir. Yine bize, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un kadınları Necef sarayından geri çevirdiği de nakledilmiştir. O kadınlar haccetmek için yola çıkmışlardı. Bunlar iddet bekleyen kadına haccetme ve yolculuğun yasaklanacağını gösterir.

[6/37]

Câriye, bir Ric'î talakla boşanır sonra özgür kılınırsa iddeti, özgür kadının iddetine dönüşür. Eğer talak Bâin ise onun iddeti özgür kadınların iddetine dönüşmez.

Mâlik (rh.a.)'e göre câriyenin iddeti her iki durumda da özgür kadınların iddetine dönüşmez. Bu, aynı zamanda Şâfiî (rh.a.)'ye ait iki görüşten biridir. Diğer görüşe göre Şâfiî (rh.a.), câriyenin iddeti her iki durumda da özgür kadınların iddetine dönüşür der.

Mâllk (rh.a.)'e ait görüşün delili şudur: Cezalarda (Hadlerde) olduğu gibi özgürlük ve köleliğe göre değişen şeylerde, gerekliliğin kararlaşması durumu dikkate alınır. Şâfiî (rh.a.) de iki görüşünden birine göre, Ric'î talakın helalliği kaldırdığı, bundan sonra özgürlüğe kavuşmanın helalliğe etki etmediği şeklindeki kuralına dayanarak, Mâlik (rh.a.)'le.aynı görüşü benimser. Dolayısıyla kesin boşama sonrasında olduğu gibi iddet değişmez.

Bu konuda biz Hanefîlerin delili şudur: Kölelik nedeniyle helallik yarıya indiği için nikah mülkiyeti özgürlük ve kölelikle farklılık gösterir. Bu hususu nikah bölümünde açıklamıştık. Öte yandan dönüş imkanı veren (ric'î) talak, nikah mülkiyetini ortadan kaldırmaz. Özgürlüğe kavuşma sonrasında câriyenin durumu en üst dereceye erdiği için, özgür kılınınca üzerindeki nikah mülkiyeti en üst dereceye ulaşmış olur. Tam olan nikah mülkiyetinde ise, iddet üç hayız olarak takdir edilmiştir. Ama kesin (bâin) boşamadan sonra mülkiyet ortadan kalkmıştır. Artık helallik sağlayamayan bu mülkiyet, özgür olma nedeniyle tam olan şekle ulaşmaz.

Bunun açıklaması şöyledir: Ric'î talaktan sonraki iddet, değişikliğe uğramakla karşı karşıyadır. Şöyle ki, hayızla beklenen iddet, kocanın ölümü ile aylarla beklenen iddete dönüştüğü gibi, câriyenin iddeti de özgür kılınma nedeniyle üç hayza dönüşür. Ama sağlıklı iken Bâin talakla boşanmasının ardından kocanın ölümü sonrasında kadının iddeti, hayızlardan aylara dönüşmediği gibi, Bâin talaktan sonra özgür kılınmakla da câriyenin iddeti de değişmez. Bunun açıklaması şöyledir: Ric'î boşamadan sonra nikah mülkiyeti, iddetin sona ermesi ile kalktığına göre, nikah mülkiyeti özgür bir kadın üzerinden ancak üç hayızla ortadan kalkar. Bâin boşamadan sonraki durum ile cezalar (hadler) ise böyle değildir. Çünkü iddette ihtiyat esas alınırken, cezalar, düşürülme esasına dayanır. Diğer ayrılık şekilleri de bu konuda boşama gibidir. Nikah mülkiyeti ölümle ortadan kalktığı için ölüm iddetinde de durum böyledir. Bizim her iki bölümdeki görüşümüz, Nehaî ve Şa'bî (rh.a.)'den rivayet edilmiştir.

Ümmü veledin kocası ve sahibi (mevlâsı) ölür ve bu ikisinden hangisinin önce öldüğü bilinmez ve ikisinin ölümü arasında iki ay beş günden daha az bir süre bulunursa ihtiyaten ümmü veledin son ölen kişiden sonra dört ay on gün iddet beklemesi gerekir. Burada hayız dikkate alınmaz.

Çünkü biz kesin olarak biliyoruz ki ümmü veledin hayızla iddet beklemesi söz konusu değildir. Şayet efendi (mevlâ) önce ölmüş kabul edilse, ümmü veled başkasının nikahlısı iken ölmüş olacağından dolayı ümmü veledin efendisini ölümü nedeniyle iddet beklemesi gerekmez. Çünkü efendi nedeniyle iddet beklemenin gerekli oluşu, efendinin ümmü veledle cinsel ilişki imkanının ortadan kalkmasından dolayıdır. Burada zaten mevlânın onunla cinsel ilişki imkanı kalmamıştır. Eğer efendi sonra ölmüş kabul edilse, o, ümmü veled kocasından iddet beklerken ölmüş olacağından, yine efendinin onunla cinsel ilişki imkanı olmayacaktır. Fakat bir yönden ümmü veledin iki ay beş gün iddet beklemesi gerekir. Bu kocanın önce ölmesi durumundadır. Bir yönden de dört ay on gün iddet beklemesi gerekir. Bu da kocanın sonra ölmesi durumundadır. Bu nedenle biz ihtiyaten onun dört ay on gün iddet beklemesi gerektiğini söyledik.

Eğer ikisinin ölümü arasında iki ay beş gün veya daha çok bir süre bulunduğu bilinirse, ümmü veledin iddeti dört ay on gün olup o, bu süre içinde üç hayzı da tamamlar. Çünkü bu durumda eğer koca önce ölmüş olursa iddeti iki ay beş günle bitmiş, sonra efendi ölmüştür. Bu takdirde onun üç hayızla bir iddet daha beklemesi gerekir. Çünkü efendi, ümmü veledle cinsel ilişki kurma imkanı doğduktan sonra ölmüştür. Eğer önce efendi ölmüş ise, ümmü'l- veled onun ölümüyle birlikte özgür olmuştur. Bundan sonra onun kocasının ölümü nedeniyle dört ay on gün iddet beklemesi gerekir. İddet ihtiyatlı davranılması gereken bir mesele olduğundan dolayı biz iki iddeti birleştirdik. [6/38]

Ama ikisinin ölümü arasındaki süre ve hangisinin önce öldüğü bilinmezse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, ümmü veledin hayızların dikkate alınmadığı dört ay on gün iddet beklemesi gerekir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ümmü veled bu iddet içinde üç hayzı da tamamlar. Çünkü önce kocanın ölüp onun ölümünden itibaren iki ay beş gün geçtikten sonra efendini ölmüş olma ihtimali vardır. İddette ibadet anlamı bulunduğu için ihtiyatlı olunması gerektiğinden, tek bir ihtimal üç hayızın gerekli olması için yeterlidir. Bu mesele akit meselelerinin bir benzeridir. Bir adam, bir akitle dört, ikinci bir akitle üç, üçüncü bir akitle iki kadınla evlense ve bir açıklama yapmadan ölse, ihtiyaten bu kadınların hepsinin ölüm iddeti beklemesi gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) der ki: Burada hayızla iddet beklemenin nedeni yoktur. O efendinin ümmü veledle cinsel ilişki imkanının ortadan kalkmasıdır. İhtiyatlı davranma ancak iddet nedeninin ortaya çıkmasından sonra olur. Bunun açıklaması şöyledir. Efendi önce ölmüş kabul edilirse, o, ümmü veled kocasının nikahı altında iken, sonra ölmüş kabul edilirse, ümmü veled kocasından iddet beklerken ölmüş olur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.), iki ölüm arasında iki ay beş günün geçme ihtimalinin olduğunu söyler. Biz de şöyle deriz: Evet bu ihtimal vardır. Fakat iki ölüm arasında bu sürenin geçmesi iddet değildir ki ihtiyatla davranılsın. Zaten iddeti gerektirecek hiç bir neden de yoktur. O halde tereddüt durumunda bu ihtimale göre hüküm verilmez. Her iki ihtimal de açık olduğundan ve bunlar arasındaki süre de bilinmediğinden her iki ihtimal birlikte ele alınıp efendi ile koca aynı anda ölmüş sayılır. Nitekim, bir gemide boğularak, yangında veya göçük altında kalarak can veren kimseler, kimin önce kimin sonra öldüğü belli olmadığı için birbirlerine mirasçı olamazlar. Bu meselede aynen böyledir.

Ayrıca burada üç ihtimal vardır. Eğer efendi önce ölmüş kabul edilirse ortada hayızla iddet beklemeye engel olan bir nikah vardır. Önce koca, sonra iki ay beş gün geçmeden efendi ölmüş kabul edilirse, hayızla iddet beklemenin vücubuna engel olan bir iddet vardır. Eğer efendi, kocanın ölümünden iki ay beş gün

geçtikten sonra ölmüş kabul edilirse, o takdirde hayızla iddet beklemek gerekir. Bir ihtimal, iki ihtimale karşı duramaz.

Bu mesele akit meselesine de benzemez. Çünkü o meselede nikahın ya geçerli (sahih) ya da geçersiz (fâsit) olma durumu nedeniyle her kadın hakkında iki ihtimal söz konusudur. Bu iki ihtimal birbirine karşı durabilir. Bu nedenle o meselede ihtiyatlı davranılır. Aynı şekilde iki ölüm arasında iki ay beş gün süre olduğu bilinirse de hüküm böyledir. Ama burada da, ya kocadan aylarla iddet beklemek veya efendiden hayızla iddet beklemek gibi iki ihtimal vardır. Bu iki ihtimalin birbirine karşı durabilmesi nedeniyle biz de ihtiyatlı davrandık.

Bu ihtimallerde koca ümmü veledi bir ric'î talakla boşamış olursa da hüküm aynı şekildedir.

Çünkü ric'î boşama nikah mülkiyetini ortadan kaldırmaz. Öyleyse bu ve önceki durumlar birbirine eşit olur. Ümmü veled kocasından miras alamaz. Çünkü koca önce ölmüşse o, karısı câriye iken ölmüş olur. Câriye de özgür bir kimseden miras alamaz. Efendi önce ölmüş kabul edilirse, ümmü veled mirasçı olur. Ancak miras şüphe ile sabit olmaz. Ümmü veledin kocasından miras almasının koşulu, onun ölümü sırasında özgür olmasıdır. Bu koşulun gerçekleştiği kesin olarak bilinmediği sürece o kocasından miras alamaz.

[6/39]

Bir kimse karısını ric'î[51] talakla boşar, sonra ölürse boşama iddeti geçersiz olur ve kadının ölüm iddeti beklemesi gerekir.

Bir kimsenin karısını boşadıktan sonra ölmesi

Çünkü eşler arasinda nikah ric'î boşamadan sonra da devam eder. Dolayısıyla nikah ölümle sona ermiş olur. Nikahın ölümle sona ermesi kadının ölüm iddeti beklemesini gerektirir. Ayrıca, ric'î boşamadan sonra hayızla iddet bekleme, nikah mülkiyeti bu iddetle sona ersin diyedir. O, burada ölümle sona ermiştir. O durumda kadının nikahın haklarından biri olan iddeti beklemesi gerekir. Bu da ölüm iddetidir.

Kadın, kocanın sağlıklı günlerinde herhangi bir şekilde ondan kesin (bâin) boşama ile ayrılmışsa o zaman iddeti ölüm iddetine dönüşmez.

Çünkü burada nikah ölümle sona ermemiştir. Oysa ölüm iddetini gerektiren neden ölümdür. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾

---

[51] **Ric'î talak:** Kadınla cinsel birliktelikten sonra gerçekleşen açıkça veya dolaylı olarak üç boşama veya bir bedel içermeyip bâin talak anlamına gelecek bir vasıfla nitelenmeyen ve bir şeye benzetilmeyen talaktır. Açık (sarîh) lafızlarla olabileceği gibi kinâye lafızlarıyla da gerçekleşebilir. Bu talakta yeni bir nikah gerekmeyip iddet süresi içinde geri dönme imkanı vardır. Ric'î talakta, veresiye olarak belirlenen (müeccel) mehir peşin (muaccel) hale gelmez fakat miras hükümleri işleme konulur.

"Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına dört ay on gün beklerler." (el-Bakara, 2/234)

Halbuki ölüm sırasında bu kadın, onun eşi değildir. Hatta kadın, eşi olarak ondan miras olarak hiçbir şey alamaz. Bu nedenle kadına ölüm iddeti beklemek de gerekmez.

Kocasının ölüm haberi, kadına, iddet süresi geçtikten sonra gelirse, iddet bitmiş olur.

Çünkü dediğimiz gibi burada dikkate alınan şey, kadının ölüm olayını öğrendiği vakit değil, ölüm vaktidir. Kadın kocasının ölüm vakti konusunda şüpheye düşerse, iddeti, onun ölümünü kesin olarak bildiği vakitten itibaren bekler. Çünkü iddet ihtiyatlı davranılması gereken bir konudur. İhtiyatlı davranma kesin bilginin esas alınmasındadır. Şüphe edilen vakitte ise kesin bilgi yoktur. Bundan dolayı kadın, ancak kesin bilgi bulunan vakitten itibaren iddet bekler.

İddet konusunda durumu dikkate alınan kişi

İster özgür ister köle bir erkeğin nikahı altında bulunsun, câriyenin iki talak (boşama) hakkı vardır ve iddeti de iki hayızdır. İster özgür ister köle bir erkeğin nikahı altında bulunsun özgür kadının üç talak hakkı vardır. İddeti de üç hayızdır. İddet konusunda kocanın değil, kadının durumununun dikkate alınacağı hususunda görüş birliği vardır.

Çünkü iddet bekleyecek olan odur. Görmez misin iddet, kadının küçük veya ergin olması, gebe olup olmaması yahut özgür veya câriye bulunmasına göre değişir. Boşamaya gelince bize göre yine kadının durumu dikkate alınır. Bu, Ali ve İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşleridir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise talak sayısında, özgür veya köle olmada erkeğin durumu dikkate alınır. Bu da Ömer ve Zeyd (r.a.)'in görüşüdür.

İbn Ömer (r.a.), eşlerden köle olanı dikkate alır. Öyle ki, ancak her iki eş de özgür olursa, erkeğin üç talak hakkı olur.

Şâfiîlerin bu konudaki delili, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir: الطَّلَاقُ بِالرِّجَالِ وَالْعِدَّةُ بِالنِّسَاءِ *"Boşamada erkekler, iddette kadınlar dikkate alınır."* Başka bir rivâyette يُطَلِّقُ الْعَبْدُ تَطْلِيقَتَيْنِ وَتَعْتَدُّ الْأَمَةُ بِحَيْضَتَيْنِ *"Köle iki talakla boşar, câriye iki hayızla iddet bekler."* buyurulmuştur.

Bunun akli delili de şudur. Koca, boşama yetkisine mâlik ve bu konuda tasarruf eden kişidir. Câriye mülkiyetinde olduğu gibi nikah mülkiyeti, mâlikin durumuna göre sabit olur. Görmez misin, boşamaya engel olan küçüklük ve akıl hastalığının kadında değil erkekte bulunup bulunmadığına bakılır. Şu halde, (üç) boşamaya, mâlik olmayı engelleyen (kölelik) de böyle olmalıdır. Ayrıca talak (boşama) sayısını belirlemede nikah sayısı dikkate alınır. Çünkü karısının üzerinde üç boşama yetkisine sahip olan erkek, onun üzerinde üç nikah bağına sahiptir. Karısı üzerinde iki boşama yetkisine sahip olan erkek, onun üzerinde iki nikah

bağına sahiptir. Akit mülkiyetinde de dikkate alınan, kocanın durumudur. Görez misin, özgür erkek dört, köle ise sadece iki kadınla evlenebilir.

Bizim âlimlerimiz (rh.a.) Peygamber (s.a.v.)'in;

طَلَاقُ الْأَمَةِ تَطْلِيقَتَانِ وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ

[6/40] *"Câriyenin boşanması iki talak, iddeti de iki hayızdır."*[52] hadisini delil getirmişlerdir.

Peygamber (s.a.v.) bu hadiste boşama ile iddeti birleştirmiştir. Şâfiî (rh.a.)'nin dayandığı, "Boşamada erkekler dikkate alınır." hadisi, ile ilgili olarak, bunun Zeyd (r.a.)'in sözü olduğu söylenir. Senedi (ravi zinciri) Resûlüllah (s.a.v.)'a varan merfû bir hadis değildir. Yine denildi ki bu sözün anlamı, talak yetkisini kullanma, erkeklere aittir, demektir. Yukarıda geçen *"Köle iki talakla boşar."* hadisinde o üçüncüyü boşayamaz anlamı yoktur. Ya da bu hadisin anlamı, nikahı altında câriye olursa köle iki talakla boşar, demektir. Resûlüllah (s.a.v.), kölenin görünürdeki durumuna bakarak ve nikah konusunda denkliği (kefâeti) gözönüne alarak böyle demiştir. Ayrıca Peygamber (s.a.v.), boşamayla iddeti karşılaştırmıştır. Karşılaştırma eşitliği gerektirir. Bütün bilginlere göre iddette kadının durumu göz önünde bulundurulur. O halde boşamada da böyle olmalıdır.

Karısı üzerinde birden çok sayıda boşama yetkisine sahip olan kişi, bu boşama yetkilerini, sünnete uygun olan boşama süresinin ilk bölümlerinde kullanabilir. İsa b. Ebân bununla Şâfiî (r.a.)'yi susturmuştur.

İsa İbn Ebân der ki, "Ey Fakih! özgür erkek câriye olan karısı üzerinde üç boşama yetkisine sahip olursa, o karıyı sünnete uygun vakitlerde nasıl boşayacak?

Şâfiî: "Karısını bir talakla boşar. Kadın hayız görüp temizlenince bir talakla daha boşar." diye cevap verir. Şâfiî (rh.a.) bir daha, "Karısı hayız görüp temizlenince." demek isterken İsa b. Ebân, "Yeter. Çünkü câriye olan eşin iddeti bitmiştir." der. Şâfiî (rh.a.) hayret içinde kalınca döner:"Talakları birleştirmede sünnete aykırılık (bid'at), onları ayırmada sünnete uygunluk yoktur." der.

Ayrıca boşama, nikahta sahip olunan bir tasarruftur. Bu tasarrufta zıhar ve îlâda olduğu gibi köle ile özgür, eşittir. Çünkü köle efendisinin rızasına ihtiyaç duymaksızın kendi iradesiyle boşama yetkisine sahiptir. O halde köle, kısas ikrar etme konusunda olduğu gibi boşama konusunda da asıl özgürlüğü üzere kalmış olur. Köle, mal gibi köleliğin etkilediği şeylere mâlik olma ehliyetini yitirmiştir. Boşama mülkiyetine ehil olarak kaldığına göre biz köleliğin buna etki etmediğini anlarız. Nikah, ise boşama kapsamında değildir. Çünkü kölelik ona etki eder. Ancak, kölelik nedeniyle yarıya indiği için, köle ancak iki kadınla evlenebilir. Çünkü

---

[52] Dârimî, Talâk 30; İbn Mâce, Talâk 30; Ebû Dâvûd, Talâk 6; Tirmizî, Talâk 7; Hâkim, *Müstedrek*, II/223.

nikahta mâlik olmak helalliğe itibarladır. Helallik de, bir nimet ve değer göstergesidir. O halde bu, özgür olanda köleden daha fazla olur. Görmez misin peygamberlik nedeniyle, bir değer göstergesi olsun diye, Resûlüllah (s.a.v.)'a tanınan helallik dokuz kadını kapsamaktadır. Ama nikah akti sayısını dikkate almanın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü insan karısı üzerinde sayısız nikah akti yapma hakkına sahiptir. Öyle ki eşler arasında boşama sayılmayan ayrılık defalarca meydana gelse, kendisine evlenilmesi haram olmadığı sürece, bunak olsa bile, erkek defalarca onunla evlenebilir. Bu, biz Hanefîlerin delilidir. Çünkü özgür bir erkeğin karıları üzerinde sahip olduğu nikah bağı onikidir. Bilindiği üzere bir erkek dört kadınla evlenebilir ve bunlardan her biri üzerinde üç nikah bağına sahiptir. Buna göre köle bu sayının yarısına sahip olmalıdır. Bu da iki özgür kadınla evlenmek suretiyle altı bağdır. Köle bu özgür kadınların her biri üzerinde üç nikah bağına sahip olur. Nitekim bizim görüşümüz de budur.

Yaş küçüklüğü ve akıl hastalığına gelince bunlar boşama mülkiyetine değil, sadece boşama işlemini yapan kişiye etki eder. Boşama işlemini yapan kişi de kocadır. Sonra koca, sünnete uygun ve bid'î nitelikte boşama ile karşı karşıyadır. O durumda boşamada dikkate alınacak şey, erkeğin durumu değil, hayız ve tuhurda (temizlik) olduğu gibi kadının durumudur.

Hayızlı iken boşanılan kadının iddeti

Erkek karısını hayızlı iken boşarsa, kadın bu hayzı iddetinden saymaz. İbn Abbas (r.a.), Şürayh ve İbrahim en-Nehaî (rh.a.) de bu görüştedir.

[6/41]

Çünkü bir hayız bütün olup parçalanma kabul etmez. Hayzın boşama olmadan önceki kısmı, iddetten sayılamaz. Bu durum, kalan kısmın da iddetten sayılmasına engel olur. Şayet kalan kısım iddetten sayılacak olursa, iddet bekleme tam üç hayızla olduğu için bu iddetin eksik kısmının dördüncü hayızla tamamlanması gerekir. Eksik kısmın, dördüncü hayzın bir bölümüyle tamamlanması gerekirse bütünüyle tamamlanması gerekir.

Bir kadın iki hayız süreyle iddet bekleyip sonra hayızdan kesilirse, aylarla (ay hesabıyla) yeni bir iddete başlaması gerekir.

Bunu daha önce açıklamıştık. Bunda bir problem vardır. Şöyle ki, bedelin asıl üzerine binâ edilmesi caizdir. Nitekim namaz kılarken istemeyerek abdesti bozulan kimse, su bulamazsa teyemmüm eder. Kalan rekatları tamamlar. Namaz kılarken rüku ve secdeden âciz kalan kimse de îma ile namazı tamamlar. Fakat biz deriz ki, teyemmümle kılınan namaz, abdestle kılınan namazın bedeli değildir. Bedellik tahâret konusundadır. İki tahâretten biri diğeriyle asla tamamlanamaz. Aynı şekilde îma ile kılınan namaz da rükû ve secde ile kılınan namazın bedeli değildir. Ama aylarla iddet bekleme, hayızla iddet beklemenin bedelidir. Bedelin asıl ile tamamlanması ise mümkün değildir.

Kadın âdetten kesilip bir veya iki ay iddet bekler sonra tekrar hayız görmeye başlarsa, hayızla iddet bekler. Bu âdeten olabilir. Çünkü kadın âdetten kesildikten

sonra artık hayız görmez. Âdetten kesildikten sonra tekrar hayız görme, peygamberlerden birine ait bir mucize idi. Yeniden âdet görmeye başladığı zaman, onun âdetten kesilmiş bir kadın değil, temizlik dönemi (tuhru) uzamış bir kadın olduğu anlaşılmıştır. Kadın âdet görecek olursa günlerle beklediği iddetinden önce geçen hayzı hesaba katar.

İddet bekleyen kadın, karnında başka bir çocuk daha varken doğum yaparsa, o çocuğu da doğurmadıkça iddeti sona ermez.

Ali, İbn Abbas ve Şa'bi (r.a.)'den böyle nakledilmiştir.

Çünkü Allahu Teâlâ:

﴿أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾

"Çocuklarını doğuruncaya kadar." (et-Talak, 65/4) buyurmuştur. Çocuk, kadının karnındakilerin tümüne verilen bir isimdir. Ayrıca iddetten maksat rahmin boş olduğunu öğrenmektir. Bu da karnındaki çocukların hepsini doğurmadıkça gerçekleşemez.

Boşanmış, iddet bekleyen kadının evlenmesi

Boşanma nedeniyle iddet beklemekte olan kadın bir erkekle evlenir, zifafa girer ve araları ayrılırsa, kadının ilk ve ikinci kocadan dolayı üç hayızla bir tek iddet beklemesi gerekir. Bu, biz Hanefîlerin görüşüdür.

Çünkü iki iddet vacip olursa bunlar biri birinin içine girer ve aynı cins oldukları takdirde bir tek sürenin geçmesiyle sona ererler. Bu Muaz b. Cebel (r.a.)'in görüşüdür.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu iki iddet birleşmez. Kadın önce birincisinden üç hayız, sonra ikincisinden üç hayız iddet bekler.

Erkeğin kesin boşamadan sonra iddet bekleyen karısı ile şüpheye dayalı cinsel ilişkide bulunması gibi iki iddet de aynı erkekten olursa, bize göre bunların tek bir süreyle bitmesinde hiç bir şüphe yoktur.

Bu aynı zamanda Şâfiî (rh.a.)'ye ait iki görüşten biridir. Diğer görüşünde o, ikinci cinsel ilişki nedeniyle iddet gerekmez der. Bu konuda onun delili şudur. İki iddet iki hak sahibi için sabit olur. Dolayısıyla iki mehirde olduğu gibi bunlar biribirinin içine girmezler. Ayrıca iddet belli bir süre içinde kadına gereken kaçınma (keff) farzıdır. Bir günde iki oruç tutma durumunda olduğu gibi bir sürede iki kaçınma birleşmez. İşte sözün üzerinde dönüp dolaşacağı husus budur. Şâfiî (rh.a.)'ye göre iddette ibadet tarafı dikkate alınır. Çünkü iddet, kocalardan ve dışarı çıkmaktan kaçınmaktır. O halde bu, oruç sırasında şehevî arzulardan kaçınma gibi bir ibadet olur. İki ibadetin bir vakitte yerine getirilmesi ise düşünülemez. İddette birleşmeye (tedâhule) hükmetmek câiz olsaydı, bu iddetin kuru'ları (hayız ve temizlenme) arasında öncelikle câiz olurdu. Çünkü maksat bununla hasıl olduğu

[6/42]

için tek bir kuru' ile yetinmek gerekirdi. Bu maksat da rahmin boş olduğunu öğrenmektir.

Biz Hanefîlerin bu konuda delilimiz şudur. İddet sadece bir süredir. Süreler, alacakların sürelerinde olduğu gibi, ister bir kişi ister toplulukla ilgili olsun, tek zamanla biter. Bunun açıklaması şöyledir. Allahu Teâlâ iddeti "(süre) ecel" diye isimlendirip;

﴿أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾

"Gebe olanların bekleme süresi (iddeti) çocuklarını doğurmalarıdır." (et-Talak 65/4) buyurdu. Allahu Teâlâ iddeti terabbus diye de isimlendirdi. Terabbus beklemek demektir. Böylece bekleme, sürenin nedeni olur. Nitekim alacağı istemek için sürenin sona ermesi beklenir. Süredeki amaç açısından, iki alacaklıdan her birinin amacı tek bir süre ile hasıl olur. Burada da iki iddet sahibinden her birinin amacı, üç hayızla hasıl olur. Bu amaç, kadının rahminde kendi menisinin bulunmadığını öğrenmektir. Ayrıca iddetteki ibadet yönü, asıl amaç değil ona bağlı, tâlî bir amaçtır. İddetin rüknü (unsuru) sadece dışarı çıkmanın ve evlenmenin haram olmasıdır. Görmez misin, Allahu Teâlâ iddetin unsurunu nehiy kipiyle anıp,

﴿وَلاَ يَخْرُجْنَ﴾

"Dışarı çıkmasınlar." (et-Talâk, 65/1) ve;

﴿وَلاَ تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ﴾

"Farz olan bekleme (iddet) dolmadan nikah kıymaya kalkışmayın." (el-Bakara, 2/235) buyurmuştur.

Nehyin (yasaklamanın) gereği ise haramlıktır. Haramlar da birleşebilir. Mesela ihramlıya, ihram ve harem mıntıkasının haramları nedeniyle harem mıntıkasında avlanmak yasaktır. Oruçluya şarap içmek, hem orucu, hem de içilecek şey şarap olduğu ve hem de şarap içmemeye yemin etmesi durumunda yemini nedeniyle haramdır. Ama orucun rüknü (unsuru) böyle değildir. Çünkü orucun rüknü emir kipiyle anılmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ﴾

"Sonra akşama kadar orucu tamamlayın." (el-Bakara, 2/187) Bu âyetten anlıyoruz ki,oruçta rükün, "yapmak" (eylem)tır.

Sonra kadının iddeti, o bilmese ve kendini dışarı çıkmaktan alıkoymasa da biter. Halbuki ibadetin, rüknü (unsuru) olmaksızın yerine getirilmesi düşünülemez. Ayrıca ikinci kocanın cinsel ilişkisi nedeniyle kadına iddet farz olmuştur. Farz olma nedeninin sübûtu durumunda iddetin başlaması, gecikmez. Çünkü kadının iddete başlaması mümkün olmayacak olsaydı, birinci iddetten dolayı mümkün olmazdı.

Halbuki birinci iddet nikahın sonucudur. Nikahın aslı, farz olma nedeninin sübûtu durumunda kadının iddete başlamasına engel değildir. Nitekim nikahlı bir kadınla şüphe üzerine cinsel ilişkide bulunulmasında da hüküm böyledir. O halde başkasından iddet beklemekte olan kadınla yapılan nikah, öncelikle engellenmemelidir. Çünkü bu iddet, kadının rahminin boş olduğunu anlamak içindir. Birinci iddetin bitmesiyle rahmin boş olduğu kesin olarak anlaşılır. Kadının, rahminin boş olduğunu kesin bir şekilde bilerek iddete başlamak mantıksızdır.

Şâfiî (rh.a.)'nin söylediği, bir iddetin kuru'ları meselesinin hiçbir anlamı yoktur. Çünkü bir iddet içindeki aylar, bir cezadaki değnekle vurma (celdler) sayısı birleşmez. Halbuki iki ceza birleşir. Çünkü birinci hayız rahmin boş olduğunu belirtmek, ikincisi nikahın saygınlığı, üçüncüsü de özgürlüğün fazileti içindir. Bir iddetin kuru'ları arasında tedâhul olur diyecek olursak bu amaç gerçekleşmez.

Muhammed (rh.a.) *Kitâbu'l-Asl*'ında şöyle demiştir: "Kadın hamile olup çocuğunu doğursa, her ikisinden dolayı iddet sona erer. Eğer kadın, birinci kocadan hamile kalmışsa, iki iddetten her birini hamile olarak beklemek gerekmiştir. Hamile kadının iddeti ise çocuğu doğurmakla sona erer. Şayet kadın ikinci kocadan hamile kalmışsa, hamile kalınca, kuru'larla iddetin düştüğüne hükmetmek gerekir. İddet düştükten sonra artık bir daha geri gelmez.

[6/43] Eğer kadın birinci kocadan olan iddetin bir hayzını görmüş sonra ikinci koca onunla zifafa girmişse, kadının üç hayız iddet beklemesi gerekir. İki hayız, birinci kocadan olan iddetin tamamlayıcısı ve ikinci kocadan olan iddetin baş tarafı, üçüncü hayız ise ikinciden olan iddeti tamamlamak içindir. Hatta ikinci erkek bu üçüncü hayız içinde o kadınla evlenecek olsa bu evlilik caizdir. Çünkü kadının bir erkekten beklediği iddet, o erkeğin kendisiyle evlenmesine engel değildir. Ancak bu erkekten başkasının bu üçüncü hayız bitene kadar kadınla evlenmesi câiz değildir.

Birinci koca kadını bir ric'î talakla boşamış ise ilk iki hayız içinde ona dönüş yapabilir. Çünkü dönüş, nikahı devam ettirmektir. Başkasının iddeti birinci kocanın nikahı devam ettirmesine engel değildir. Fakat o, diğerinden beklediği iddeti bitene kadar kadına yaklaşamaz. Birinci kocanın üçüncü hayız içinde karısına dönme hakkı yoktur. Çünkü karısı, kendisinden olan iddetin bitmesiyle kesin olarak ayrılmıştır. Birinci kocanın bu süre içinde kadınla evlenme hakkı da yoktur. Çünkü bu kadın başkasından iddet beklemektedir. Birinci koca kadını kesin talakla (boşamayla) boşamışsa da diğerinden beklemekte olduğu iddet bitmedikçe onunla evlenemez. Nitekim diğeri de birinci kocadan beklemekte olduğu iddet bitene kadar kadınla evlenemez. Bu iki iddet aylarla olsa da hüküm buna göredir.

Kocası ölmüş, iddet bekleyen kadının evlenmesi

Kadın ölüm iddeti içinde iken evlenir de, ikinci koca kendisi ile zifafa girer sonra araları ayrılırsa, kadının ölen kocadan kalan iddeti, dört ay on günü tamamlayana kadar, beklemesi gerekir.

Kadın, diğer kocadan da üç hayız iddet bekler. Sonra ayırmanın peşinden dört ay on günlük sürede gördüğü hayızlar diğer kocanın iddetinden sayılır. Burada aylar ile hayız arasında bir çelişki yoktur. Bu nedenle kadın iki iddete de başlamış olur. Süreyi birinci iddetten bu süre içinde gördüğü hayızları ikinci iddetten sayar.

İki karısından birisini ölüm hastalığında boşayan kişinin hanımlarına ait hükümler

Bir kimsenin iki karısı olsa, bunlardan birini kesin talakla boşamış olarak ölse ve boşanan eşin hangisi olduğu bilinmese, ihtiyaten eşlerin her birinin, içinde üç hayız bulunan dört ay on gün iddet beklemesi gerekir.

Çünkü bunlardan her birinin boşanan eş olma ihtimali vardır. Boşanan eşin hayızla iddet beklemesi gerekir. Yine bunlardan her birinin nikahlı eş olma ihtimali de vardır. Nikahlı eşin ise ölüm iddeti beklemesi gerekir. Bu durum, erkeğin hanımına "Bu gün eve girmezsem, üç talakla boşsun." deyip o gün geçtikten sonra ölmesi ve erkeğin eve girip girmediğinin bilinmemesi durumundan farklıdır. Burada kadının hayızla değil, ölüm iddeti beklemesi gerekir. Çünkü hayızla iddet bekleme nedeni boşamadır. Koşulun gerçekleşerek boşamanın gerçekleştiği ise bilinmemektedir. Neden gerçekleşmeden önce ihtiyatlı davranmanın anlamı yoktur. Yukarıdaki meselede ise boşamanın gerçekleştiği bilinmekte, mahalli (hangi eşte olduğu) bilinmemektedir. Bu nedenle biz ihtiyaten iki eşten her birine hayızla iddeti gerekli gördük.

Erkek karısını ölüm hastalığı (marazı mevt) sırasında üç talakla veya bir kesin (bâin) talakla boşar, sonra iddet bitmeden önce ölürse kadın, kocanın mirastan mahrum bırakma kasdı nedeniyle ona mirasçı olur. Bu kadının dört ay on gün iddet beklemesi gerekir. Bu meseleyi inşallah ilerde kendi konusunda açıklayacağız.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadın bu süre içinde üç hayzı tamamlar. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadının ölüm iddeti beklemesi gerekmez. Çünkü biz ikisi arasındaki nikah bağının boşama ile kalktığına hükmettik. Ölüm iddeti beklemenin gerekli olma nedeni nikahın ölümle sona ermesidir. Koşul gerçekleşmeyince, boşamanın sağlıklı günlerde yapılmasında olduğu gibi kadının ölüm iddeti beklemesi gerekmez. Kadın mirası, kocanın (onu mirastan) mahrum bırakma kasdıyla boşamış olması (şüphesi)ndan dolayı almıştır. Bu ise kadının ölüm iddeti beklemesini gerektirmez. Görmez misin İslamdan çıkan bir kişi ölse veya dinden döndüğü için öldürülse, Müslüman olan karısı ona mirasçı olur ve kadının ölüm iddeti beklemesi gerekmez. Çünkü nikah, kocanın ölümü ile değil, dinden dönmesi ile son bulmuştur. [6/44]

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) derler ki, kadın, kocanın hanımlara düşen mirasını ölüm nedeniyle almıştır. O halde onun ölüm iddeti beklemesi gerekir. Nitekim, erkeğin kadını bir ric'î talakla boşaması durumuda da böyledir. Çünkü biz kocası ölen kadına mirası, aralarındaki nikahı ölüm anına kadar hükmen var

sayarak, yahut iddeti hükmen asıl nikah yerine koyarak verdik. Çünkü mirası hak edebilmek için ölüm sırasında mirasçı olma nedeninin bulunması koşuldur. Miras şüphe ile sabit olmaz. Halbuki iddet şüphe ile sabit olur. Miras konusunda, nikah hükmen ölümle sona ermiş sayılınca, iddet konusunda öncelikle böyle sayılmalıdır. Kadının hayızla iddet bekleme nedeni hükmen sabittir. Bu yüzden biz kadının ölüm iddeti ile boşama iddetini birleştirmesini gerekli gördük. Mürteddin (dinden çıkan) karısına gelince Kerhî (rh.a.)'nin kitabında işaret ettiğine göre ona ölüm iddeti gerekmez. Mürteddin karısının ölüm iddeti bekleyeceğini kabul etsek bile şöyle deriz: Mürted meselesinde kadın mirası ölümle haketmemiştir. Çünkü vefat sırasında kadın Müslümandır. Müslüman bir kadın da kâfire mirasçı olamaz. Fakat mirasın hakedilmesi dinden çıkma anına dayanır. Dolayısıyla kadının ölüm iddeti değil, hayızla iddet beklemesi gerekir. Bu meselede miras, boşama sırasında değil ölüm sırasında hakedilmiştir. Bundan nikahın eşler arasında ölüm vaktine kadar devam ettiği sonucuna varıyoruz.

Bâin talakla boşanan kadının iki yıl geçtikten sonra çocuk doğurması, hamileliğin en az 6 ay olacağı

Bâin (kesin) boşamada kadın, kocasının boşadığı günden itibaren iki yıldan fazla bir süre içinde çocuk doğurursa, koca inkar ederse çocuk kendisine ait olmaz.

Bu mesele, hamileliğin en kısa ve en uzun süresinin bilinmesine dayanır. Hamileliğin en kısa süresi, altı aydır. Bunun delili rivayet edilen şu hadistir: Bir adam bir kadınla evlendi ve kadın altı ay içinde bir çocuk doğurdu. Osman b. Affân (r.a.) onu recmetmek istedi. İbn Abbas (r.a.) dedi ki: "Eğer o kadın sizi Allahu Teâlâ'nın kitabıyla dava etse, davayı kazanır. Allahu Teâlâ:

﴿وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾

"Onun (ana karnında) taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürer." (el-Ahkâf, 46/15) buyurur. Yine Allahu Teâlâ:

﴿وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ﴾

"Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olmuştur." (Lokman, 31/14) buyurur. Sütten kesilme için olan iki yıl (otuz aydan) çıkarılırsa hamilelik için sadece altı ay kalır.

Bunun üzerine Osman (r.a.) cezayı düşürdü ve çocuğun nesebinin kocadan olduğunu kabul etti.

Ali (r.a.)'den de böyle rivayet edilmiştir.

Ayrıca delille sabit olduğuna göre çocuğa dört ay sonra ruh üfürülür. Nitekim Peygamber (s.a.v.) İbn Mes'ûd (r.a.)'un rivayet ettiği hadiste;

إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا

"Sizden birininizin yaratılışı annesinin karnında kırk günde tamamlanır..."[53] buyurmuştur.

Ona ruh üfürüldükten sonra yaratılışı iki ayda tamamlanır. Yaratılışı tamamlanmış bir vaziyette ana karnından ayrılış da altı ayda gerçekleşir.

Hamileliğin en uzun süresi

Hamileliğin en uzun süresi biz Hanefîlere göre iki yıldır.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise dört yıldır. Bu görüşün delili şudur. Rivayet edildiğine göre bir adam hanımından iki yıl uzak kalır. Sonra gelir ve karısını hamile bulur. Ömer (r.a.) onu recmetmek (taşlama cezasıyla cezalandırmak) ister. Muaz (r.a.) der ki: "Senin o kadını cezalandırmaya hakkın olsa da karnındakini cezalandırmaya hakkın yoktur." Bunun üzerine Ömer kadını çocuk doğuncaya kadar serbest bırakır. Çocuğun kesici dişleri babasına benzer bir şekilde çıkar. Adam çocuğu görünce, "Kâbe'nin Rabbına yemin ederim ki bu benim oğlumdur." der. Bunun üzerine Ömer (r.a.) "Kadınlar Muaz gibilerini doğurmaktan âciz midirler? Muaz olmasaydı Ömer helak olacaktı." der. Kadın bu çocuğu iki yıldan uzun bir sürede doğurmuştu. Sonra çocuğun nesebinin o kocadan sabit olduğu kabul edildi. **[6/45]**

Denildi ki Dahhâk'ı annesi, kesici dişleri çıktıktan sonra dört yılda güler bir durumda doğurmuştu. Bundan dolayı ona Dahhâk (gülen) diye isim verilmiştir. Abdülaziz el-Mâcişûnî (r.a.)'yi de annesi dört yılda doğurmuştur. Bu, Mâcişün kadınlarında bilinen bir adettir. Onlar dört yılda doğururlar.

Biz Hanefîlerin delili, Ayşe (r.a.)'nin şu sözüdür. O demiştir ki:

لَا يَبْقَى الْوَلَدُ فِي رَحِمِ أُمِّهِ أَكْثَرَ مِنْ سَنَتَيْنِ وَلَوْ بِفَلْكَةِ مِغْزَلٍ

"Çocuk annesinin rahminde iki yıldan fazla iğ (kirmen) yumrusu (dönmesi) kadar bile kalmaz."[54] Böyle şeyler kanaatle (içtihadla) bilinmez. O halde Ayşe bu sözü Resûlüllah (s.a.v.)'dan duyarak söylemiştir. Ayrıca hükümler yaygın görüntüler üzerine bina edilir. Çocuğun annesinin karnında iki yıldan çok kalması son derece nadirdir. Öyleyse buna hüküm bina edilmez. Bu konuda Şâfiî (rh.a.)'nin naklettiği şeylerin aslı yoktur. Dahhâk ve Abdülaziz, kendilerinin böyle doğduğunu bilmiyorlardı. Aynı şekilde bunların dışındakiler de bunu bilmiyordu. Çünkü rahimde olanları Allahu Teâlâ'dan başka kimse bilmez. Ömer (r.a.) hadisinde Şâfiî (rh.a.)'nin görüşünü destekleyen hiç bir delil yoktur. Çünkü Ömer, nesebi halen eşler arasında var olan evlilikle veya kocanın ikrarı ile isbat etmiştir. Biz de böyle hükmediyoruz. O rivâyette geçen "Bir adam iki yıl hanımından uzak kaldı." sözü iki yıla yakın bir süre anlamına gelebilir. Bunun böyle olduğunu bilince deriz ki, ne zaman eşler arasında biribirlerinin cinselliğinden yararlanma helalliği bulunursa

---

[53] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/382; Buhârî, Bed'ul-halk 6; Müslim, Kader 1; İbn Mâce, İman 10; Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Tirmizî, Kader 4;

[54] Dârekutnî, *Sünen*,III/321; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/443; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III/265.

döllenme, hamilelik sürelerinin en kısasına dayandırılır. Bu da altı aydır. Ancak karıya dönüşün şüphe ile isbat edilmesi veya şüphe ile boşama vukuu bulunması söz konusu ise durum farklıdır. Döllenme o zaman hamilelik sürelerinin en uzununa dayandırılır. Çünkü boşama ve karıya dönüşe, şüphe ile hükmedilmez. Ne zaman eşler arasında helallik bulunmazsa nesebin isbatına duyulan ihtiyaç nedeniyle döllenme, hamilelik sürelerinin en uzununa dayandırılır. Nesebin isbatı ihtiyatlı davranmaya dayalı bir konudur.

Erkek, bir kadınla evlenir, kadın nikah vaktinden itibaren altı ay veya daha uzun bir sürede çocuk doğurursa çocuğun nesebi bu kocadan sabit olur.

Çünkü kadın çocuğu, o adamın nikahında iken ve nikah vaktinden itibaren tam bir hamilelik süresinde doğurmuştur.

Boşanan bir kadının, iki yıl içinde çocuk doğurması

Erkek karısıyla ilişkiye girdikten sonra onu ric'î talakla boşasa ve kadın boşama vaktinden itibaren iki yıl geçmeden bir çocuk doğursa nesep kendisinden sabit olur ve koca karısına dönüş yapmış olmaz. Aksine kadının iddetinin bittiğine hükmedilir.

Çünkü biz döllenmeyi hamilelik süresinin en uzununa dayandırırız. Bu da boşama öncesine rastlar. Şayet döllenmeyi hamilelik süresinin en kısasına dayandıracak olsak, koca karısına dönüş yapmış sayılır. Karıya dönüş ise şüphe ile sabit olmaz.

Kadın çocuğu iki yıldan daha uzun bir sürede doğursa ve iddetinin bittiğini itiraf etmezse, çocuğun nesebi yine kocadan sabit olur. Erkek karısına dönmüş sayılır. Çünkü mümkün olduğu sürece kadının durumunu iyiliğe yormak farzdır. [6/46] Şayet, kocanın iddet içinde kadınla cinsel ilişkide bulunup da onun hamile kaldığını kabul edersek bununla kadının durumu iyiliğe yorulmuş olur. Eğer kocadan başka birinin onunla cinsel ilişkide bulunduğunu kabul edersek, kadının durumu kötülüğe yorulmuş olur.

Eğer boşama kesin (bâin) olur, kadın da çocuğu boşama vaktinden itibaren iki yıldan az bir sürede doğurursa, çocuğun nesebi, döllenme boşama öncesine dayandırılmak suretiyle kocadan sabit olur. Çünkü bu mümkündür. Bununla kadının durumu iyiliğe yorulmuş olur.

Kadın çocuğu iki yıldan uzun bir sürede doğurursa nesep kocadan sabit olmaz. Çünkü bu durumda, ister kocadan ister başkasından sayalım, döllenmenin boşamadan sonra gerçekleştiğini kesin olarak biliriz. Bununla kadının durumu kötülüğe yorulmuş olur. O durumda çocuk başkasından kabul edilir. Çünkü çocuğun kocadan olduğunu kabul edersek bu sefer de kocanın durumunu kötüye yormuş oluruz. O da kocanın haram bir cinsel ilişkide bulunmasıdır. Bu da delilsiz câiz değildir. Küçük çocuğun hanımı üzerindeki nikahı gibi, erkeğin iddet

nedeniyle var olan firâşının (eşini yatağa alma hakkı) sübutu, çocuğun nesebini ispat edemez.

Bu durumda Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadının altı aylık nafakayı kocasına geri vermesi gerekir. Bu aynı zamada Bişr'in Ebû Yusuf (rh.a.)'dan bir rivayetidir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un kuvvetli olan görüşü, kadının nafakadan hiçbir şeyi geri vermemesidir. Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün delili şudur: Kadının iddetinin doğumdan önce bittiği açık değildir. O durumda iki yıldan önce doğum yaptığında olduğu gibi, bu meselede de nafakadan hiçbir şeyi geri vermesi gerekmez. Çünkü o, iddet bekleyen bir kadın olmaya devam ettiği sürece nafakayı haketmiştir. Iddetin bitme nedeni açıkça belli olmadıkça o, iddet beklemekte olan bir kadındır. Burada doğum dışında iddetin bitişini gösteren bir neden görülmemektedir. Şayet şüphe üzerine iddet içinde kadınla ilişkide bulunulduğunu kabul edersek nafaka hakkı düşmez. Iddet bittikten sonra kadının başka bir koca ile evlendiğini kabul edecek olsak, bir yönden kadının durumunu kötüye yormuş oluruz. Bu da nedeni bilinmeyen bir nikaha hükmetmenin yanında kadının kocasından haksız yere mal almış olmasıdır.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) derler ki, mümkün olduğu sürece kadının durumunu iyiye yormak gerekir. Şayet bu çocuğun, iddet içindeki bir döllenme sonucu olduğunu kabul edecek olursak, bununla kadının durumunu zinaya yormuş oluruz. Kadının iddeti bitip başka bir kocayla evlendiğini ve çocuğun bu kocadan olduğunu kabul edecek olursak kadının durumunu iyiye yormuş oluruz. O durumda bu ihtimali kabul etmekten başka çıkar yol kalmamıştır. Ayrıca kadının kendi kendine evlenmesi, iddetinin bittiğini ikrar yerinde veya ondan daha güçlü bir delildir. Böylece kadının nafakayı, iddeti bittikten sonra aldığı anlaşılmış olur. Dolayısıyla nafakayı geri vermesi gerekir. Çünkü kesin bilgi, hamileliğin en kısa süresi olan altı aylık miktardadır. Kadının nafakayı geri vermesi ancak kesin bilgi ile gerekir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un bu konudaki "...bununla kadının durumu kötüye yorulmuş olur. Bu da haksız yere mal almaktır." sözünün hiçbir değeri yoktur. Çünkü malın haramlığı, alınması izinle mübah duruma geldiği için zinanın haramlığından aşağı derecededir.. Haksız yere mal almakla kadının muhsanlığı düşmez ama zina ile düşer. Bir kimse bu iki musibetle imtihan edilirse bunlardan daha hafif olanını tercih eder.

Şayet kadınla iddet içinde şüphe ile ilişkide bulunulduğunu kabul etsek yine kadının nafaka hakkı düşer. Çünkü bu, kocanın dışında birinin spermiyle rahmini meşgul ettiği için, kadın tarafından sergilenmiş bir itaatsizlik (nüşûz) demektir. Kocanın iddetten amacı, kadının rahmini korumasıdır. Kadın bu korumayı yapamayınca bu durum onun kocasına itaatsizlik etmesinden ve iddet evinden [6/47]

kaçmasından daha büyük bir suç olur. Nafaka hakkı düşünce onun bunu haksız yere aldığı ortaya çıkmış olur. Bundan dolayı kadının onu geri vermesi gerekir.

Kocasının, talakını her çocuk doğurmasına bağladığı kadının iki doğurması

Bir erkek karısına, "Her çocuk doğuruşunda sen boşsun" der, kadın bir batında iki çocuk doğurursa, boş olma koşulu -ki bu koşul, çocuk doğurmaktır- gerçekleştiğ için kadın birinci çocukla bir defa boş olur ve bundan sonra iddet bekleyen bir kadın durumuna gelir. İkinci çocuğu doğurunca iddetinin bittiğine hükmederiz.

Çünkü o, karnındaki çocuğu doğurduğu için koşul gerçekleşmiştir. Artık iddet beklemekte olan bir kadındır. İkinci çocuğu doğurunca iddetinin bittiğine hükmederiz. Çünkü karnındaki bütün çocukları doğurmuştur. İddetin bitmesine neden olan çocukla boşama meydana gelmez. Çünkü boşamanın meydana gelme vakti, koşulun gerçekleşmesinden sonraki zamandır. Kadın ikinci çocuğu doğurduktan sonra, erkeğin nikahlısı veya onun iddetlisi değildir. Şayet kadın bir batında üç çocuk doğuracak olsa, iki boşama meydana gelir. Çünkü "her" kelimesi koşulun tekrarlanması durumunda "ceza"nın da tekrarlanmasını gerektirir. İkinci çocuğun doğmasıyla koşul tekrarlanmış ve de iddet bu doğumla bitmemiştir. Çünkü kadının karnında başka bir çocuk daha vardır. Dolayısıyla bir boşama daha meydana gelmiştir. Bundan sonra üçüncü çocuğun doğmasıyla kadının iddeti biter ve başka bir boşama meydana gelmez.

Her çocuk ayrı bir batında doğacak olsa; her iki çocuk arasında altı aylık bir süre bulunup çocukların ikiz olmadıkları anlaşılsa, kadın üç talakla boş olur ve üç hayız iddet beklemesi gerekir. Çünkü birinci çocuk doğmakla bir boşama meydana gelir. Altı ay veya daha fazla bir sürede ikinci çocuğu doğurunca bu çocuğun yeni bir döllenme sonucu olduğunu anlarız. Kadının durumu iyiye yorularak bu döllenme kocadan kabul edilir. Böylece koca karısına dönüş yapmış olur. Bundan sonra koşul, -ki bu koşul ikinci çocuğu doğurmaktır- gerçekleştiği için ikinci bir boşama daha meydana gelir. Aynı şekilde üçüncü çocuğu doğurduğu zaman koşul gerçekleştiği için, kocası kendisine dönüş yaptıktan sonra bir boşama daha meydana gelir. Sonuç olarak o üç talakla boşanmış olur. Üç hayız iddet beklemesi gerekir.

Kocası öldükten sonra kadının doğurması

Bir adam geride karısını bırakarak öldükten sonra, iki yıldan daha kısa bir sürede kadın bir çocuk doğuracak olsa, eğer kadın dört ay on gün geçmek suretiyle iddetinin bittiğini itiraf etmiş ve bundan sonra altı ay veya daha uzun bir süre içinde çocuk doğurmuşsa, çocuğun nesebi kocadan sabit olmaz.

Çünkü çocuk, kadın iddetinin bittiğini itiraf ettikten sonra yeni bir döllenmeden olmuştur. Mümkün oldukça, kadının sözünü doğru kabul etmek gerekir.

Kadın bir hamilelik iddia eder ve iki yıldan az bir zamanda çocuk doğurursa nesep kocadan sabit olur. Çünkü döllenmenin kocanın hayatta olduğu zamana dayandırılması mümkündür. Ayrıca bununla kadının durumu iyiye ve doğruya yorulmuş olur.

Kadın hamile olduğu iddiasında bulunmadan ve iddetin bittiğini itiraf etmeden, iki yıldan daha kısa sürede bir çocuk doğurursa biz Hanefîlere göre nesep kocadan sabit olur.

Züfer (rh.a.)'in görüşüne göre, kadın, çocuğu, kocanın ölümünü izleyen on ay on gün tamamlanınca doğursa nesep kocadan sabit olmaz. Çünkü hamilelik belli olmayınca nassa dayanarak dört ay on günün geçmesiye kadının iddetinin bittiğine hükmettik. Bu hüküm, kadının iddetinin bittiğini itiraf etmesi durumundaki hükümden daha güçlüdür. Şayet kadın iddetinin bittiğini itiraf etse ve sonra tam bir hamilelik süresi içinde bir çocuk doğursa, nesep kocadan sabit olmaz. Burada da durum aynen böyledir.

Fakat biz Hanefîler (çoğunluk) şöyle deriz. Kadının iddetinin dört ay on gün geçmeyle bitmesi bir koşula bağlıdır. O da kadının hamile olmamasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hamile ile ilgili âyet, dört ay on gün beklemeyle ilgili âyetin hükümünü kaldırmıştır (neshetmiştir). Bu koşul ancak kadın tarafından verilecek bir bilgiyle öğrenilir. Öyleyse kadın iddetin bitişini itiraf etmediği sürece, onun bittiğine hükmedilmez. Kadın çocuğu, döllenmenin, kocanın ölümünden önceki bir zamanda olma ihtimali bulunan bir sürede doğurmuştur. O halde hamileliği itiraf ettiğinde olduğu gibi çocuğun nesebi kocadan sabit olur. **[6/48]**

Kadının doğumu görülür veya mirasçılar kabul ederlerse çocuğun nesebi kocadan sabit olur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre mirasçılar bunu inkar ederlerse ancak iki erkek veya bir erkek iki kadının tanıklığı ile nesep kocadan sabit olur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre nesep tek bir kadının tanıklığı ile de sabit olur. O da ebedir. Bu konuda onların delili şudur: Doğum, erkeklerin görüp bilemeyeceği konulardan biridir. Erkeklerin görüp bilemeyeceği bir konuda tek kadının tanıklığı tam bir delildir. Şu durumda doğum konusunda ebenin tanıklığı da tam bir delil olur. Görmez misin, belli bir gebelik, devam eden bir evlilik veya koca tarafından bir gebelik ikrarı olsa, tek kadının tanıklığı ile doğum sabit olur. Burada da durum aynıdır. Çünkü bu tanıklıkla nesep ve miras değil, sadece kadının bu çocuğu doğurduğu sabit olur. Bundan sonra nesep ve miras, döllenmenin nikahın devam ettiği bir durumda gerçekleşmesi açısından sabit olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin iki yoldan delili vardır:

Birincisi, Muhammed (rh.a.)'in *Kitâbu'l-Asl*'ında işaret ettiği: "Çocuğun mirasçı olması açısından" demesidir. Bu söz, mirasın sübutu nesep ve ölüme bağlıdır, anlamına gelir. İki nitelikli bir illete dayandırılan hükmün varlığı, bu iki niteliğin sonuncusuna bağlanır. Bundan dolayı ölümden sonra nesebe tanıklık

eden tanıklar, tanıklıktan dönecek olurlarsa mirası öderler. Burada iki niteliğin sonuncusu neseptir. Öyleyse bu tanıklık, miras illetinin tamamına dayalı bir tanıklık tır. Miras da tek kadının tanıklığı ile sabit olmaz. Ayrıca iddetin bittiğini kesin olarak bildiğimiz için şimdiki durumda kadın bir yabancıdır. Yabancı bir kadının doğurduğu çocuğun nesebi yabancı bir erkekten, tek kadının tanıklığı ile sabit olmaz. Nitekim aralarında açık bir nikah olmadığı durumda da hüküm böyledir. Aralarında evliliğin devam etmesi durumunda ise hüküm böyle değildir. Çünkü bu durumda nesebin sübutu firâşa (kocanın kadından yararlanma hakkına) itibarladır. Tanıklıkla sadece doğum olayı ortaya çıkar. Aynı şekilde koca gebeliği ikrar ederse, bu durumda nesebin sübutu onun ikrarı ile sabit olur.Yine belli bir gebelik varsa bu durumda nesep, firâş devam ederken gebeliğin belli olması ile sabit olur. Tanıklıkla sadece doğum olayı ortaya çıkar. Bu nedenle koca gebeliği ikrar edecek olursa burada nesebin sübutu, kocanın ikrarı ile sabit olmuştur. Yukarıdaki meselede ise nesebin sübutu için tanıklık dışında hiçbir neden yoktur. Nesep de tek kadının tanıklığı ile sabit olmaz.

Bunun açıklaması şöyledir: Tek kadının tanıklığı zayıf bir delildir. Çünkü tek kadının tanıklığı aslında tanıklık dağildir. Bundan dolayı mal konusunda iki erkekle bir kadın tanıklık edip sonra bunlar tanıklıktan dönecek olsalar burada kadının hiçbir şey ödemesi gerekmez. Bu tanıklık doğumda, zorunluluk nedeniyle bir delil kabul edilmiştir. Dolayısıyla tek kadının tanıklığı bizatihi zayıftır. Zayıf olan bir şey desteklenmedikçe onunla hüküm verilmesi câiz değildir. Nitekim sadece kadınların mal konusundaki tanıklıkları böyledir. Destek ise, nikah, belli gebelik veya kocanın gebeliği ikrar etmesidir. Tek kadının tanıklığı bunlardan biriyle desteklenirse ona göre hüküm vermek gerekir. Aksi takdirde gerekmez. [6/49]

Kadın, iddetinin bittiğini ikrar eder, sonra altı aydan az bir süre içinde doğum yaparsa çocuğun nesebi kocadan sabit olur. Çünkü biz kadının önce söylemiş olduğu şeyi iptal ettiğini kesin olarak biliriz. Kadın hamile iken aylarla iddet beklemeyi ikrar etmiştir. Dolayısıyla ikrarı geçersizdir.

Üç boşamadan sonra kadının doğurması

Bir erkek karısını üç ric'î veya bir bâin talakla (boşamayla) boşasa, kadın boşamadan sonra iki yıl veya daha az bir süre içinde çocuk doğurursa koca, doğum ve hamileliği inkar ettiği halde tek kadın doğuma tanıklık etse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, iki erkek veya bir erkekle iki kadın buna tanıklık etmedikçe nesep kocayı bağlamaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre tek kadının tanıklığı ile nesep kocayı bağlar. Bu ve birinci mesele birbirine eşittir.

Çünkü kadın her ikisinde de şimdiki durumda kocasına yabancıdır. İddet bekleyen kadının Müslüman, kâfir, veya câriye olması farketmez. Çünkü çocuğun ana karnında kalma süresi bu nitelikler nedeniyle değişmez.

Kocasının yanında olan boşanmamış kadın bir çocuk doğursa ve koca gebeliği inkar etse, doğuma özgür ve Müslüman bir kadının tanıklığı kabul edilir. Bize göre neseb de sabit olur.

Evli bir kadının doğurduğu çocuğu kocasının inkar etmesi

Şâfiî (rh.a.)'ye göre doğumda sadece dört kadının tanıklığı kabul edilir. Çünkü tanıklıkta kural, delilin yalnız iki erkeğin tanıklığı ile tamam olmasıdır. Tanıklık konusunda iki kadın, delilden (nasstan) dolayı bir erkek yerine geçer. Nitekim mal ancak bir erkek ve iki kadının tanıklığı ile sabit olur. Erkeklerin görüp bilemeyeceği konularda tanıkta erkeklik niteliğini dikkate almak imkansızdır. O halde zaruret nedeniyle erkeklik niteliğini dikkate alma düşer. Bunun dışındaki hususlarda genel kurala bağlı kalınır. Dolayısıyla, iki erkek tanık yerinde olması için dört kadının tanıklığı koşul koyulur. Bunun geçerli bir tanıklık oluşunun delili, bu tanıklıkta özgürlüğün ve tanıklık lafzını kullanmanın[55] dikkate alınmasıdır. Zaruret nedeniyle doğum yapan kadına bakmanın helal olduğuna hükmedenlerin sözlerinde haklılık yoktur. Eğer zaruret bir kadınla gideriliyorsa ikinci kadının bakması helal olmaz. Çünkü siz, Hanefîler her ne kadar tek kadınla yetinilir deseniz de, iki kadın daha ihtiyatlı olur da diyorsunuz.

İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'nın görüşüne göre doğumda iki kadının tanıklık etmesi koşuldur. Çünkü tanıklıkta dikkate alınacak, sayı ve erkekliktir. Erkekliğin dikkate alınması burada zaruret nedeniyle düşmüştür. O halde sayı olduğu gibi kalır.

Hanefî âlimler Huzeyfe (r.a.)'nin hadisini delil gösterirler. Onun rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) doğuma ebenin tanıklığını câiz görmüştür. Başka bir hadiste Resûlüllah (s.a.v.):

شَهَادَةُ النِّسَاءِ جَائِزَةٌ فِيمَا لَا يَسْتَطِيعُ الرِّجَالُ النَّظَرَ إِلَيْهِ

"...Erkeklerin bakamayacağı konularda kadınların tanıklığı caizdir." buyurur.

اَلنِّسَاءُ (kadınlar) kelimesi cins isimdir. Bir kadını da, daha çok kadını da içine alır

Bu konudaki aklî delil de şudur: Doğum haberi, nakledilmesinde erkeklik niteliğinin dikkate alınmadığı bir haberdir. O durumda hadis rivayeti gibi bunda, sayı da dikkate alınmaz. Çünkü kadının cinsel organına bakmak haramdır. Öyleyse bu ancak zorunluluğun gerçekleşmesi durumunda helal olur. Zorunluluğun gerçekleşmesi durumunda aynı cinsin bakması erkeklerin bakmasından daha hafiftir. Erkek olma niteliği bu gerekçeyle düşünce, sayı da düşer. Çünkü bir kişinin bakması, çok kişinin bakmasından daha hafiftir. Aynı nedenle tanıkta özgürlük koşulu düşmez. Çünkü câriye ve özgür kadının bakması birbirine eşittir. İki kadın daha ihtiyatlı olur diyen kimse ikinci kadının bakması mutlaka helal olur demek istemiyor. Fakat eğer böyle rast gelirse daha ihtiyatlı olur, demek istiyor. Sayıyı [6/50]

[55] Hakim huzurunda tanıklık ederken tanığın, "tanıklık ederim ki....." demesi

koşul koyan ise, tek kadının bakması daha hafif olduğu durumda çok kişinin bakmasının farz (gerekli) olduğunu söylüyor.

Öte yandan bu tanıklık, -bir yönüyle haber, yargı meclisiyle ilgili olması bakımından- diğer yönüyle tanıklıktır. İki kural arasında yer alan bir şeye, bunların her ikisindeki payı eksiksiz verilir. Dolayısıyla doğuma tanıklıkta, tanıklık olması yönüyle, özgürlük ve tanıklık kelimesi dikkate alınır. Haber olması yönüyle de erkeklik niteliği ve sayı dikate alınmaz. Bunlar belirlenince tek kadının tanıklığı ile doğum ve doğumun zorunlu sonucu –ki bu çocuktur- sabit olur. Bundan sonra nesep, devam eden firâş (evlilik) yönünden sabit olur. Bu durum kocanın, kadının doğum yaptığını ikrar edip, çocuk benden değildir, demesi mesabesindedir. Bu durumda nesep, devam eden evlilikle sabit olur ve ancak liânla[56] reddedilebilir.

Boşanmış kadının üç hayızlık sürede iddetinin hayızla bittiğini ikrar etmesi

Boşanmış bir kadın, kendisi gibi bir kadının üç hayız görebileceği bir süre içinde iddetinin hayızla sona erdiğini ikrar eder, sonra bir çocuk doğurursa; eğer bu çocuğu altı aydan az bir zamanda doğurmuşsa, nesebi sabit olur. Çünkü söylediklerinde yalancılığını kesin olarak biliyoruz. Şayet ikrar anından itibaren altı aydan çok bir zamanda doğurursa bize göre nesep sabit olmaz.

Şafiî (rh.a.) ise kadın evlenmediği sürece, çocuğu altı ayda doğurduğu takdirde nesep kocadan sabit olur, der. Çünkü nesebin sabit olması çocuğun hakkından dolayıdır. Kadının çocuğun hakkını düşürme konunsundaki sözü ise kabul edilmez. O halde kadının ikrarının varlığı ile yokluğu bir olur. Kadın evlenecek olursa durum farklıdır. Çünkü burada nesep hakkı ikinci koca için sabit olup zorunlu olarak birinci kocadan reddedilir.

Bu konuda biz Hanefîlerin delilimiz, rahminde olan şeyleri haber verme konusunda kadının güvenilen bir kimse olmasıdır. Şayet kadın mümkün olan bir sürede, iddetinin bittiğini haber verirse haberini kabul etmek gerekir. İddetinin bittiği ortaya çıktıktan sonra tam bir hamilelik süresi içinde çocuk doğuracak olursa evlenmesi durumunda olduğu gibi nesep, boşayan kocadan sabit olmaz. Çünkü kadının sözünü doğru kabul etmek, bu mümkün olduğu sürece gereklidir.

Kendisi ile zifafa girilmeyen kadının boşandıktan sonra altı ay içinde çocuk doğurması

Bir kimse, kendisiyle zifafa girmediği veya başbaşa kalmadığı karısını boşar sonra kadın altı aydan az bir zamanda çocuk doğurursa bu çocuğun nesebi kocayı bağlar.

---

[56] **Mülâane /الملاعنة (Liân /اللعان):** Sözlükte lanetleşmek anlamındadır. Şer'î ıstılahta; kocanın karısına zina isnadında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hakim huzurunda şer'î usulüne uygun olarak dörder defa şahadette bulunduktan sonra kendilerine lanet ve gazap okumalarıdır. Koca "zina isnadında doğru olduğuna, eğer yalancılardan ise AllahTeâlâ'nın lanetinin üzerine olmasını"; kadın da "kocasının kendisine zina isnadında yalancı olduğuna eğer doğru ise Allah Teâlâ'nın gazabının üzerine olmasını" yeminle ifade eder. (en-Nûr 24/6-9) Yapılan bu yeminler, koca hakkında hadd-i kazif, kadın hakkında da hadd-i zina yerine geçer ve hakim tarafından araları ayrılır.

Çünkü biz çocuğun döllenmesinin boşamadan önce olduğunu kesin olarak biliriz. Mümkün olduğu sürece kadının durumunu iyiye yormak gerekir. O halde bu döllenme kocadan kabul edilir. Onun karısını zifafa girdikten sonra boşadığı açığa çıkmış olur. Kadın altı aydan çok bir sürede doğurursa nesep kocayı bağlamaz. Çünkü boşama ile nikah bağı, iddet bekleme gerekmeyecek şekilde ortadan kalkmış, kadın da çocuğu bundan sonra tam bir hamilelik süresi içinde doğurmuştur. Şayet boşama başbaşa kalma (halvet) olayından sonra olsaydı, iki yıla kadar bir sürede doğması durumunda çocuğun nesebi kocayı bağlayacaktı. Çünkü boşama ile nikah iddet bekleme gerekecek şekilde ortadan kalkmıştır. İddetin gerekliliği konusunda başbaşa kalmayı cinsel ilişki (zifaf) gibi kabul edince, zifafa dayalı olan şeyi de zifaf gibi kabul ederiz. Bu da, çocuğun nesebinin sübutudur.

Erkek, hayızdan kesildiği için iddeti aylarla olan karısını boşar, kadın üç ay iddet bekler, boşama vaktinden sonra iki yıl veya daha kısa bir süre içinde çocuk doğurursa ister iddetinin bittiğini ikrar etsin ister etmesin nesep kocadan sabit olur.

Çünkü o iddetinin aylarla bittiğini ikrar etmiştir. Çocuk doğurunca onun ikrarda bulunduğu konuda yanıldığı anlaşılmış olur. Çünkü hayzı kesilen kadın doğum yapamaz. Öyleyse o, âdetten kesilen bir kadın değil, temizlik süresi uzamış bir kadındır. Dolayısıyla iddeti aylarla bitmiş sayılmaz. Bu nedenle nesep kocadan sabit olur.

[6/51]

Kocasından boşanan küçük yaştaki hanımın çocuk doğurması

Kadın yaşça küçük olur, kendisi ile zifafa girdikten sonra kocası onu boşar, sonra kadın gebelik iddia edecek olursa, bu kendisinin ergin olduğunu ikrar etmesi demektir. Bu konudaki sözü geçerlidir. Bu durumda o, çocuğunun nesebi konusunda yetişkin hanım gibi olur. Boşandıktan üç ay sonra iddetinin bittiğini ikrar eder, sonra altı ay veya daha uzun bir süre içinde çocuk doğurursa nesep kocadan sabit olmaz.

Çünkü biz onun iddetinin bittiğine hükmederiz. Kadın yaşça küçük olursa iddeti delilden (nasstan) dolayı üç ayla sona erer. Kadın büyük olursa, ikrardan sonra tam bir hamilelik süresi içinde çocuk doğursa bile iddeti ikrarı ile sona erer. Ama iddetinin bittiğini ikrar etmez ve de gebelik iddiasında bulunmazsa, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre kocası boşadıktan sonra dokuz aydan az bir zamanda çocuk doğurursa, nesep kocadan sabit olur. Aksi takdirde nesep kocadan sabit olmaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadın kocası boşadıktan sonra iki yıldan az bir sürede çocuk doğurursa kesin (bâin) boşamada, nesep kocadan sabit olur. Dönme imkanı veren (ric'î) boşamada ise çocuğu 27 aydan az bir zamanda doğurursa nesep kocadan sabit olur. Bu süreden çok bir zamanda doğurursa nesep kocadan sabit olmaz. Ebû Yusuf (rh.a.)'un bu konudaki delili şudur: Mürâhikanın (ergenliğe

yaklaşmış kızın) gebe kalması, ihtimal dahilindedir. İddetin aylarla bitmesine hükmetmenin koşulu, onun hamile olmamasıdır. Bu da , yetişkin kadınla ilgili ölüm iddeti konusunda belirttiğimiz gibi ancak onun sözüyle bilinir.

O iki yıldan az bir zaman içinde çocuk doğurur ve iddetinin bittiğini ikrar etmezse, bu hamileliğin, boşamadan önceki bir döllenme sonucu olma ihtimali vardır. Bu ihtimal de nesep için yeterlidir. Ric'î boşamada ise çocuğu 27 aydan az bir zamanda doğurursa, bu çocuğun iddet içindeki bir döllenme sonucu olma ihtimali vardır. Bu da nesebin kocadan olduğunu isbat eder. Kocanın karısına döndüğüne hükmedilmesini gerektirir.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) derler ki, biz kadını küçük olarak tanıdık. Sabit olduğu kesin olarak bilinen bir şeyin ihtimal ile ortadan kalktığına hükmedilemez. Küçüklük niteliği hamile olmaya engeldir. Kadında küçüklük niteliği devam ettiği sürece delil (nass) nedeniyle iddetinin üç ayla bittiğine hükmedilir. Dolayısıyla bu hüküm, kadının iddetinin bittiğini ikrar etmesiyle verilen hükümden daha güçlü olur. O, bundan sonra tam bir hamilelik süresi içinde çocuk doğuracak olursa nesep kocadan sabit olmaz. Yetişkin kadın ise böyle değildir. Çünkü onda gebe kalmaya engel bir durum yoktur. Bu nedenle sürenin geçmesiyle iddetinin bittiğine ancak hamile olmazsa hükmedilir. Asıl olan (İstıshab deliline[57] göre) gebe olmamasıdır da denilemez. Çünkü bu kural nikahlı olmayan kadın için geçerlidir. Çünkü nikah gebe bırakmak için yapılır. Buna göre, küçük yaştaki karının kocası ölür, o da dört ay ongün sonra iddetinin bittiğini ikrar eder, sonra da altı ay veya daha uzun bir sürede çocuk doğurursa nesep kocadan sabit olmaz. Eğer gebelik iddia eder, sonra iki yıldan az bir zaman içinde çocuk doğurursa nesep sabit olur. Kadın iddetinin bittiğini ikrar etmez, gebelik iddiasında da bulunmazsa Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre on ay on günden az bir sürede çocuk doğurursa nesep kocadan sabit olur. Aksi takdirde nesep kocadan sabit olmaz. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kocanın ölümünden sonra iki yıldan az bir sürede çocuk doğurursa nesep ondan sabit olur. Bu ve birinci mesele birbirine eşittir.

[6/52]

Boşandıktan sonra iddet bekleyen kadının, evlenip çocuk doğurması

Kadın, kesin boşamadan dolayı beklediği iddet içinde evlenir, kocası kendisiyle zifafa girer ve kadın ilk kocasının boşadığı günden sonra iki yıldan az ve ikinci kocayla evlenmesinden sonra altı ay veya daha çok bir süre içinde çocuk doğurursa çocuk birinci kocaya aittir.

Çünkü ikinci nikah geçersiz (fâsit)dir. Fâsit nikah, nesebe hükmetme konusunda geçerli (sahih) nikah karşısında tutunamaz. O halde çocuk sahih nikah sahibinin olur. Kadın çocuğu ilk kocası kendisini boşadıktan sonra iki yıldan çok,

---

[57] **İstıshâb / الاستصحاب**: Geçmişte var olan bir şeyin, aksini ortaya koyan bir delil olmadıkça, şu anda da var olduğuna hükmetme ilkesi. Meselâ; on sene önce hayatta olduğunu bildiğimiz bir kimsenin vefatı hakkında herhangi bir delil bulunmadığı sürece o kişinin hayatta olduğuna hükmetmek gibi.

diğeri ile evlendikten sonra altı aydan az bir süre içinde doğurursa, nesep ilk kocayı da ikinci kocayı da bağlamaz. Çünkü biz, çocuğun döllenmesinin, birinciden boşandıktan sonra olduğunu kesin olarak biliyoruz. Dolayısıyla nesep ondan sabit olmaz. Aynı şekilde döllenmenin ikinciyle nikah akti yapmadan önce olduğunu da kesin olarak biliyoruz. Çünkü hamileliğin en kısa süresi, altı aydır. Kadın, ilk kocası kendisini boşadıktan sonra iki yıldan çok, diğeri ile evlenip zifafa girmesinden sonra altı aylık bir süre içinde çocuğu doğuracak olursa çocuk ikinci kocanın olur. Çünkü burada birinciyle nesep konusunda karşılaşma durumu söz konusu değildir. Çünkü biz çocuğun döllenmesinin boşamadan sonra olduğunu kesin olarak biliriz. Bu takdirde geriye çocuğun diğer kocaya ait olduğu hükmünü vermek kalır. Çünkü ikinci koca fâsit bir nikahla kendisiyle zifafa girdikten sonra tam bir hamilelik süresi içinde kadın çocuk doğurmuştur. Bu nedenle nesep ondan sabit olur.

Yaşı küçük olan koca ölüp karısını bırakır, ölümünden sonra karısında gebelik olduğu ortaya çıkarsa, gebeliğe bakılmaksızın bu kadının iddeti dört ay on gündür.

Yaşı küçük koca öldükten sonra karısının gebe olduğunun açığa çıkması

Çünkü, bu gebelik, ölümden sonra olan bir zinadandır. Ölümden dolayı olanın dört ay on gün olarak gereken iddetin hükmünü değiştiremez. Müteahhirûn (müctehit imamlardan sonra gelenler) Hanefî âlimlerinden bazıları yetişkin erkeğin karısı, onun ölümünden sonra gebe kalırsa iddetin bitmesi doğumla olur görüşünü ileri sürmüşlerdir. Halbuki hüküm böyle değildir. Her iki varsayımda da cevap birdir. Her ne zaman gebelik ölümden sonra meydana gelse bu, zina ürünü sayılır. Zina nedeniyle de iddetin hükmü değişmez. Sadece yetişkin erkeğin karısı iki seneden az bir sürede çocuk doğurduğu takdirde, döllenme ölümden öncesine dayandığı için iddet doğumla sona erer. Burada nesebin kocadan sabit olduğuna da hükmedilir. O halde bununla gebeliğin ölümden sonra meydana gelmediği anlaşılmış olur. Küçük erkekten nesep sabit olmayacağı için, onun karısında döllenme ölümden öncesine değil, hamilelik sürelerinin en kısasına dayandırılır. Küçüğün ölümü sırasında hamilelik belli olmaz ölümden sonra belli duruma gelirse bu gebelik yeni bir gebelik sayılır. Ama küçüğün ölümü sırasında kadının hamileliği belli olursa Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre iddeti istihsanen doğum yapana kadardır. Ebû Yusuf (rh.a.)'tan nakledilen zayıf bir görüşe göre kadının iddeti aylar iledir. Kıyasa göre de hüküm böyledir. Bu aynı zamanda Züfer ve Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüdür.

Bu görüşün delili şudur. Biz bu gebeliğin zinadan olduğunu kesin olarak biliyoruz. Öyleyse gebeliğin ölümden sonra belli olması durumu gibi iddetin bitmesi, çocuğu doğurana kadarki süre olarak takdir edilmez. Çünkü iddette doğum yapmanın dikkate alınması kocanın spermine değer vermek ve onu korumak içindir. Zina eden kimsenin sperminin ise hiçbir değeri yoktur. Ayrıca biz [6/53]

ölüm sırasında kadının rahminde kocaya ait meni olmadığını kesin olarak biliyoruz. Buna göre kocanın nikahına ait bir hak olarak kadının aylarla iddet beklemesi gerekir. Nitekim gebelik olmaması durumunda hüküm böyledir Fakat biz Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾

"Hamile kadınların iddeti, çocuklarını doğurmalarıdır." (et-Talak, 65/4) âyetinin açık anlamına dayanarak istihsanı esas aldık. Daha önce bu âyetin aylarla iddet bekleme âyetinin hükmünü yürürlükten kaldırdığını belirtmiştik. Çünkü bu âyet ondan sonra inmiştir. Bu âyetin genel anlamı, gebe kadın iddetin, ancak çocuk doğurmakla gerekmesini (onun iddetinin doğuma kadar olacağını) anlatır.

Aklî delili de şudur: Kadına iddet hamile iken gerekmiştir. Öyleyse iddet, yaşı büyük erkeğin karısında olduğu gibi, çocuk doğurmakla sona ermelidir. Aslında iddet rahmin boş olduğunu öğrenmek için meşru kılınmıştır. Bu da çocuk doğurmakla gerçekleşir. Burada kadın tarafında hamilelik vardır. Ancak kadının rahmi kocanın menisiyle meşgul değildir. İddeti sona erdiren şeyin koşulu, bunun kocadan olması değildir. Netikim iddeti sona erdiren, aylar ve hayız, böyledir. Ayrıca koca karısının gebeliğini reddedip, yargıcın eşleri lîân nedeniyle birbirinden ayırarak çocuğun kocadan olmadığına hükmetmesi durumunda da kadının iddeti çocuk doğurmakla sona erer. Zorunlu (hükmî) delil, kesin delil gibidir. Ölüm sırasında hamilelik belli olmadığı takdirde hüküm böyle değildir. Çünkü biz, kadının durumunu iyiliğe yorarak o sırada kadının rahminin boş olduğuna hükmeder kadına nikaha ait bir hak olarak aylarla iddet beklemeyi gerekli görürüz. Bundan sonra zinadan dolayı hamileliğin ortaya çıkışı ile bu hüküm değişmez.

Çocuk ve iddet konusunda burulmuş erkek sağlıklı erkek gibidir.

Çünkü onun evliliği de sağlıklı erkeğin evliliği gibidir. O baba olmaya elverişlidir Nesep konusunda cinsel ilişki dikkate alınan bir şey olmadığı durumda o cinsel ilişkide de bulunabilir. Hatta nesebi isbat etmek için cinsel ilişkide bulunma imkanı da koşul değildir. Ama küçük erkek çocuk böyle değildir. Çünkü o, baba olmaya elverişli değildir. Elverişlilik olmaksızın illet, sonuç doğurmaz.

Menisi geliyorsa cinsel organı kesik olan erkek de böyledir.

Çünkü o baba olmaya elverişlidir. Bu tür erkeklerin sürtme yoluyla gebe bırakma ihtimalleri vardır. Ebû Hafs (rh.a.)'ın rivayetinde "Eğer menisi gelmezse çocuk onu bağlamaz." fazlalığı vardır. Çünkü menisi çekilmişse o, küçük çocuk gibi veya ondan daha kötü bir durumdadır. Normal olarak küçük erkek çocukta içinde bulunduğu andan, ileride varlığına ihtimal verilinceye kadar meni yoktur. Böyle bir erkekte ise meni ileride varlığına ihtimal verilemeyecek şekilde yoktur. Şu durumda çocukta babalığa elverişlilik yoksa böyle bir erkekte öncelikle olamaz.

Çocuğun boşaması ve ergenlik yaşı

Ergin olana kadar çocuğun boşaması geçerli değildir.

Bunun delili; Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Ömer (r.a.)'in şu sözleridir:

كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاقَ الصَّبِيِّ وَالْمَعْتُوهِ

"Çocuğun ve ma'tûhun (bunak) boşaması dışında her boşama geçerlidir."[58] Bu sözler Peygamber (s.a.v.)'e dayandırılarak da rivayet edilmiştir.

Çocuğun ergenliğe geçişi ya belirti ile ya da belli bir yaşa ulaşma ile olur. Erkek çocukta belirti, ihtilam olmakla meninin gelmesi veya gebe bırakmak şeklinde olur. Kız çocukta ise ihtilam olma, hamile kalma ve hayız görmedir. Derler ki ergenliğe geçiş süresinin en erkeni erkek çocukta 12, kız çocukta 9 yaştır. Bunu hayız konusunda açıklamıştık.

Çocukların belli bir yaşa ulaşma ile baliğ olmasına gelince, Ebû Hanîfe (rh.a.) bu yaşı kız çocukta 17, erkek çocukta 19 yaş olarak takdir etmiştir. Vekâlet konusunun bir yerinde erkek çocukta 18 yaşı, diğer bir yerinde 19 yaşı anmıştır. Bazı âlimlerimiz bu iki görüşü bağdaştırıp şöyle demişlerdir. Maksat erkek çocuğun 18 yaşını tamamlayıp 19 yaşına girmesidir. Fakat Ebû Süleyman'ın nüshalarındaki vekâlet konusunda "ondokuz yaşını tamamlayana kadar" denilmektedir. Öyleyse bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.)'den nakledilen iki görüş var demektir.

Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu yaş erkek ve kız çocukta 15 yaş olarak takdir edilmiştir. Bunun delili İbn Ömer (r.a.)'in hadisidir. O şöyle der:

عَرَضْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ وَ أَنَا إِبْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ سَنَةً فَرَدَّ نِي ثُمَّ عَرَضْتُ عَلَيْهِ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَ أَنَا إِبْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً فَأَجَازَنِي

"Uhud savaşında 14 yaşında iken Resûlüllah (s.a.v.)'a savaşa katılmayı teklif ettim. Beni reddetti. Sonra Hendek savaşında 15 yaşında iken savaşa katılmayı teklif ettim. Bana izin verdi."[59] **[6/54]**

"Ömer b. Abdülaziz (rh.a.) bu hadisi işitince; "Bu baliğ (ergen) olanla olmayanı ayıran bir ölçüdür." dedi ve bunu ordu komutanlarına bir yazıyla bildirdi. Bunun nedeni yaygın olan âdete göre, ergenliğin bu süreden sonraya kalmamasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi hüküm nadir olan şeye değil yaygın olan şey üzerine kurulur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) diyor ki, kız ve erkek çocukta küçüklük niteliği kesin olarak bilinmektedir. Bu niteliğin kalktığına ancak onun gibi kesin bir delille hükmedilir. Görüş ayrılığı bulunan bir konuda ise kesinlik yoktur. Sonra erkek çocuğun, ergin olması için en kısa süre 12 yaştır. Buna bir süre ilave edilmesi gerekli olmuştur. O

---

[58] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/74; Tirmizî, Talâk 15; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/359; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/218.

[59] Buhârî, Şehâdât 18: Müslim, İmâre 91; Ebû Dâvûd, Harâc 15; Tirmizî, Ahkam 24; İbn Mâce, Hudûd 4.

durumda çocukluğun ilk dönemine kıyasla yedi yıllık bir süre ilave edilir. Nitekim Peygamber (s.a.v.):

مُرُوهُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغُوا سَبْعاً

"Onlara yedi yaşına geldiklerinde namazı emrediniz."[60] buyurarak buna işaret etmiştir. Tefsirciler Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾

"Yusuf erginlik çağına erişince ona (isâbetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik." (Yusuf, 12/22) âyetindeki الْأَشُدُّ (Ergenlik çağı) = kelimesinin tefsirindeki görüş ayrılığını açıklamışlardır. Hiç kimse 18 yaştan daha azını söylememişlerdir. O zaman ergenlik süresine bununla hükmetmek gerekir.

Fakat bayanlar normal olarak daha hızlı geliştiğinden onlar hakkında bir yıl eksiltilip 17 yaş takdir edilir.

İbn Ömer (r.a.) hadisinde bu konuyla ilgili bir delil yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) ona ergin olduğuna hükmettiği için değil aksine onu güçlü ve savaşa elverişli bulduğu için izin vermiştir. Rivayet edildiğine göre Resûlüllah (s.a.v.) çocuklardan savaşa elverişli olanlara izin veriyordu. Bir çocuk Peygamber (s.a.v.)'e savaşa katılması için teklif edildi. Onu reddetti. Denildi ki bu çocuk iyi bir atıcıdır. Bunun üzerine ona izin verdi. İki çocuk savaşa katılma teklifinde bulundular. Onlardan birine izin verip, diğerini reddetti. Reddedilen dedi ki "Ey Allah'ın Resûlü! Ona izin verdin beni reddettin. Şayet onunla güreş tutacak olsam, sırtını yere çalarım." Reddedilen çocuk onunla güreş tuttu, Resûlüllah (s.a.v.) ona da izin verdi.

Akıl hastasının boşaması

Akıl hastası bir erkeğin boşaması geçerli değildir. O geride hanımını bırakarak ölürse, iddet ve çocuk konusunda sağlıklı kimse gibi olur.

Çünkü akıl hastası cinsi ilişkide bulunup hamile bırakabilir. Nikah hükmüne göre onun eşiyle ilişki kurma hakkı vardır. Ayrıca o baba olmaya elverişlidir.

Sahibi, ümmü veled (efendisinden çocuğu olan) câriyesini bırakarak ölür veya onu özgür kılarsa, iddeti üç hayızdır. İleri yaşa gelmesi nedeniyle hayız görmüyorsa iddeti üç aydır.

Bunu, nikah konusunda açıklamıştık. Sahibinin ölümünden önce ümmü veled kendisine herhangi bir şekilde haram olacak olursa aynı şekilde iddet beklemesi gerekir. Çünkü ümmü veled kendisine haram olduktan sonra da efendisinin firâşıdır. Öyle ki efendi ümmü veledin çocuğunun kendisinden olduğunu iddia edecek olsa çocuğun nesebi efendiden sabit olur. Efendi iddia etmezse nesep kendisinden sabit olmaz. Çünkü nesebin, iddiasız sübutu durumunda efendi

[60] Dârimî, Salât 141; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/180,187; Ebû Dâvûd, Salât 26; Tirmizî, Salât 187; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/102; Hâkim, *Müstedrek*, I/311.

hakkında sû-i zan edilmiş ve onun haram bir cinsel ilişkide bulunduğuna hükmedilmiş olur. Bundan dolayı firâşın ümmü veledden kalkması, özgür kılınma ile gerçekleşir. Bu, ümmü veledi başkasıyla evlendirip sonra efendinin ölmesi veya özgür kılması durumuna aykırıdır. Çünkü burada efendinin firâşına kocanın firâşı engel olmuştur. Nikahtan doğan firâş hakkı, mülkiyetten doğan firâş hakkından daha güçlüdür. Zayıf olan firâş hakkı, güçlü olan firâş hakkı karşısında varlığını sürdüremez. Zayıf olan firâş hakkı varlığını sürdüremeyince iddeti gerektiren neden –ki bu efendinin firâş hakkının ümmü velede geçmesidir- özgür kılınma ile gerçekleşmiş olmaz.

Ümmü veled bir kocadan iddet bekliyor olsa da hüküm yine böyledir. Görmez misin, efendi iddia etse bile nesep ondan sabit olmaz. Dolayısıyla biz ümmü veled üzeride efendinin firâş (yatak) hakkının bulunmadığını anlamış oluruz. [6/55]

Efendi geride ümmü veledini bırakarak ölse veya onu özgür kılsa, ümmü veled de bundan sonra iki yıl geçinceye kadar bir çocuk doğursa, döllenmenin ölümden önce olma ihtimali bulunduğu için çocuğun nesebi efendiyi bağlar.

Çünkü özgür kılınma ile firâş, iddetle son bulmuştur. Bu firâş, döllenmenin gebelik sürelerinin en uzununa dayandırılması konusunda nikah firâşının benzeridir. Fakat efendi reddederse nesep reddedilmiş olur. Özgür kılmadan önce ise böyle değildir. Çünkü özgür kılınma ile ümmü veledin firâşı güçlenir. Öyleki efendi evlendirmek suretiyle onu başkasına nakletme hakkına sahip olamaz. Böyle olunca çocuğun nesebi, reddedemeyeceği şekilde efendiyi bağlar. Özgür kılmadan önce ise efendi, ümmü veledin firâşını evlendirmek suretiyle başkasına nakletme hakkına sahip olduğu gibi çocuğun nesebini reddetme hakkına da sahip olur. Çünkü hükmün varlığı nedenin varlığına bağlıdır.

Ümmü veled, çocuğu özgür kılındıktan sonra iki yıldan fazla bir süre içinde doğurursa çocuğun nesebi efendiyi ancak onun bunu iddia etmesi durumunda bağlar. Çünkü bu durumda biz, döllenmenin özgür kılınmadan sonra olduğunu bilmiş oluruz. Eğer efendi iddia edecek olursa, nesep kendisinden sabit olur. Çünkü ümmü veledle efendi, çocuğun efendiden olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu da onların haklarıdır. Görüş birliğine vardıkları şey, iddet süresi içinde ümmü veled efendiyle evlenmiş olabileceği için ihtimal dahilindedir.

Bir erkek, geride câriye olan karısını bırakarak ölse ve iki ay beş gün sonra karısı iddetinin bittiğini ikrar etse sonra ikrar ettiği günden itibaren altı aydan fazla bir süre içinde çocuk doğursa çocuğun nesebi, kocayı bağlamaz.

Çünkü câriye hakkında iki ay beş gün, özgür bir kadın hakkındaki dört ay on gün gibidir. Bundan sonra câriyenin iddetinin bittiğini ikrar etmesi, yalancılığı açığa çıkmadıkça geçerlidir. Burada da hüküm aynen böyledir. Eğer câriye iddetin

bittiğini ikrar etmezse iki yıla kadarki sürede çocuğun nesebi kocayı bağlar. Çünkü biz özgür kadında olduğu gibi doğurduğu çocuğun nesebini kocadan isbat edebilmek için döllenmeyi câriye hakkında da hamilelik sürelerinin en uzununa dayandırırız.

Efendi ümmü veledini hamile iken özgür kılar veya onu bırakarak ölürse ümmü veledin iddeti çocuğu doğurmakla biter.

Daha önce de açıkladığımız gibi, iddet kadına hamile iken gerekmiştir. Öyleyse nikah iddetinde olduğu gibi bu iddetin de, çocuğu doğurmakla sona ermesine hükmedilir. Hatta bu iddet doğumla sona ermeye daha elverişlidir. Çünkü bunda dikkate alınan şey, sadece rahmin boş olduğunun anlaşılmasıdır.

Bir kimse daha önce cinsel ilişkide bulunduğu câriyeyi veya müdebberayı bırakarak ölecek olursa bunlara iddet gerekmez. Özgür kılarsa da hüküm böyledir.

Çünkü câriyede firâş hakkı sadece cinsel ilişki ile sabit olur. Bu konu dava bölümünde geçmiştir. Firâş olmaksızın ise iddet gerekmez.

Muhammed (rh.a.) *Kitâbu'l-Asl* da şöyle der: Görmez misin ki efendi cinsel ilişkide bulunduktan sonra câriyeyi satacak olsa ona iddet gerekmez. Müşteriye gereken istibrâ ise iddet değildir. Çünkü iddet kadına, istibrâ ise müşteriye gerekir.

Müşterinin satınaldığı câriyeyi istibrâ yapmadan evlendirmesi caizdir.

Burada müşteriye istibrânın gerekli olması, onun câriyeyi küçük bir çocuktan, bir kadından, veya bakire olarak satınaldığı zaman gerekli olması gibidir.

Şüphe ile ilişki kurulan bir kadının iddet beklemesi

Bir erkek bir kadınla şüphe ile veya bozuk bir nikahla cinsel ilişkide bulunsa erkeğin mehir vermesi, kadının da özgür ise üç hayız, câriye ise iki hayız iddet beklemesi gerekir.

[6/56]

Nikah konusunda aktin geçersiz olması durumunda firâşın cinsel ilişki ile sabit olacağını açıklamıştık. O durumda eşlerin birbirinden yargıç tarafından ayrılması (tefrîk) nedeniyle firâşın ortadan kalkmasından dolayı iddet gerekir. Erkeğin geride kadını bırakarak ölmesi veya hayatta olduğu durumda aralarının yargıç tarafından ayrılması durumu eşittir. Çünkü bu iddet, sadece rahmin boş olduğunun anlaşılması için gerekir. Bu nedenle ümmü veledin iddeti gibi hayatta olma veya ölümle değişmez. Ölüm iddetinde aylarla bekleme, nikahın hakkını yerine getirmek içindir. Dolayısıyla ölüm iddeti zifaf ihtimali göz önüne alınmaksızın gerekir. Bu durum, ne şüphe ile cinsel ilişkide ne de geçersiz nikahta yoktur. Yaşça küçük veya büyük olmaktan ötürü kadın hayız görmüyorsa, eşler hayatta iken yargıç tarafından ayrılmaları sonucu iddet gerekmesi durumunda, bozuk (fâsit) firâş, geçerli firâşa kıyas edilerek, özgür kadının iddeti üç, câriyenin iddeti ise bir buçuk aydır.

Mükâtep[61] köle efendisinin kızıyla onun iznini alarak evlenir ve önce efendi, arkasından mükâtep köle (mükâtebe bedelini ödemeye) yeterli mal bırakarak ölürse, kadının iddeti dört ay on gündür. Kadının mükâtepten mehir alma hakkı vardır ve ona mirasçı da olur.

Çünkü efendinin ölmesiyle kadın, mükâtebe sözleşmesi devam ettiği için mükâtebin şahsı üzerinde hiç bir hakka sahip olamaz. Mükâtebin yeterli mal bırakarak ölmesi bize göre mükâtebe sözleşmesinin ortadan kaldırılmasını gerektirmez. Aksine kitâbet borcu ödenip onun hayatta iken özgür olduğuna hükmedilir. Böylece aralarındaki nikah, kocanın ölümüyle son bulmuş olur. Dolayısıyla kadının ölüm iddeti beklemesi gerekir. Kendisiyle zifafa girilmemiş olsa bile mehrin tamamını hakeder. Kocanın özgür olduğuna hükmedildikten sonra nikahın ölümle son bulmasından ötürü evlilik nedeniyle kadın ona mirasçı olur.

Mükâtep köle, mükâtebe bedelini ödemeye yeteri kadar mal bırakmaz ve karısıyla zifafa girmiş olursa kadının (mükâtepten-mükâtebe yapandan) mehir alma hakkı olur. Bunun anlamı; mehir, mükâtebin boynuna borç olur demektir. Mükâtep köleden kadına düşecek pay kadarı mehirden düşer. Çünkü mükâtebin borcunu ödemekten âciz olarak (borcuna yetecek mal bırakmaksızın) ölmesiyle, ölümden önce mükâtebe ortadan kalkmış olur. Çünkü ölümün eşiğine geldiği zaman acz gerçekleşmiş ve kadın babasından miras olarak kocasının bir kısmına sahip olmuştur. Bu da ikisi arasındaki nikah bağını bozan bir şeydir. Şu kadar var ki, zifaf dolayısıyla mehrin tamamı güçlenmiştir. Fakat mehirden mirasçı olarak kadının payına düşen kadarı eksiltilir. Kendisine borçlu köle bağışlanan alacaklı gibi, kadının kölesinden alacak hakkı olmaz. Mehirden, diğer mirasçılara düşen pay kadarı kadının alacağı olarak kalır. Bunu, mükâtebin geride bıraktığı kazancından alır.

Kadın kocasının bir kısmına sahip olduğu zaman, aralarında zifaftan sonra ve ölümden önce ayrılık meydana geldiği için, üç hayız iddet beklemesi gerekir. Bundan sonra kocanın ölümüyle bu hüküm değişmez. Eğer koca, karısıyla zifafa girmemişse kadının mehir alacağı yoktur. Iddet beklemesi de gerekmez. Çünkü ayrılık kadına dayalı bir neden yüzünden zifaftan önce meydana gelmiştir. Bu neden de, kadının köleden bir paya sahip olmasıdır. Bu ise mehrin tamamını düşürür.

---

[61] **Kitâbet/الكتابة (Mükâtebe / المكاتبة)**: Efendisi ile kölesi arasında bir bedel üzerinden köleliğin sona erdirilmesi amacıyla yapılan akittir. Bu akit gereği üstlendiği bedeli ödediği anda köle hürriyetine kavuşur. Köle bu akdin gerçekleştiği andan itibaren tasarruf hürriyetine ve mal edinme hakkına sahip olur ve bu sayede kendi adına çalışır, kitâbet bedelini ödeyince de azad olur. Böyle bir akit yapan köleye "mükâteb", bu anlaşmaya "mükâtebe" veya "kitâbet", üzerinde anlaşılan ücrete de "kitâbet bedeli" denir.

Mükâtep, kendisinden çocuk doğurmuş olan karısını satın alsa nikah batıl olmaz.

Çünkü kazancında onun için mülkiyet hakkı vardır. Nikah konusunda mülkiyet hakkının nikahın devamına engel olmadığını belirtmiştik. Eğer Mükâtep, mükâtebe bedelini ödemeye yeterli mal bırakarak ölürse, kitâbet borcu ödenir. Ölümünden önce özgür olduğuna hükmedilir. Bu ya özgürlüğe kavuşma ölümden öncesine dayandırılarak veya kitâbet borcu ödenene kadar hükmen diri sayılarak olur. Erkeğin özgür olduğuna hükmedilip sonra o karısına mâlik olunca, kadın onun ümmü veledi durumuna gelir. Nikah ortadan kalkar ve ümmü veled özgür olur. Ümmü veled efendisinin ölümü nedeniyle özgür olunca üç hayız iddet bekler.

Mükâtep kitâbet bedeli için yeterli mal bırakmazsa karısının iddeti 2 ay 5 gündür. Çünkü o âciz olarak (borcuna yetecek mal bırakmaksızın) ölmüştür. Buna göre nikah ölümle sona ermiştir. Kocasının ölümü durumunda câriyeye gereken iddet, iki ay beş gündür.

[6/57]

Mükâtep, yeterli mal bırakmış olduğu durumda kadın kendisinden çocuk doğurmamışsa, eğer o karısıyla zifafa girmişse iddeti iki hayızdır. Nitekim özgür bir erkek, câriye olan karısını onunla zifafa girdikten sonra satın alacak olursa iddeti yine iki hayızdır. Satınalan kimse bu kadını ancak iddet bittikten sonra başkasıyla evlendirme yetkisine sahip olur. Erkek için böyle bir ayrılık yoksa onun karısıyla cinsel ilişki hakkı olur.

Eğer karısıyla zifafa girmemişse onun iddet beklemesi gerekmez. Çünkü bu ayrılık hayatta iken zifafa girmeden önce meydana gelmiştir. Eğer mükâtebe bedelini ödemeye yeterli mal bırakmamış ve de karısıyla zifafa girmemiş veya zifafa girmiş ancak kadın kendisinden çocuk doğurmamış olursa da hüküm böyledir. Çünkü o âciz olarak (borcuna yetecek mal bırakmaksızın) ölmüştür. O durumda karısına malik olamaz. Aralarındaki nikah da ölümle son bulmuştur. Dolayısıyla karısının, mükâtebin efendisine ait bir câriye olarak iki ay beş gün iddet beklemesi gerekir.

Allahu Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş sadece O'nadır.

SÜNNETE UYGUN OLMAYAN (BİD'Î) BOŞAMANIN GEÇERLİ OLMADIĞINI SAVUNANLARA REDDİYE

Bid'î talakın geçerliliği konusundaki tartışmalar

Bu konuda bizim (Ehl-i sünnet) ile Şîa arasında iki temel konuda ihtilaf vardır:

1. Mesele: Fakihlerin çoğunluğuna göre kişi, hanımını hayızlı iken ya da kendisiyle ilişkide bulunduğu bir temizlik döneminde boşarsa, boşama gerçekleşir. Şîa'ya göre ise gerçekleşmez.

2. Mesele: Biz Hanefîlere göre, kişi hanımını bir sözde (aynı anda) üç boşama (talak) ile boşadığında üç boşama olur. Şîa'dan Zeydiyye'ye göre bir talak olur.

Bid'î talakı geçerli saymayanların delilleri

İmâmiyye ise talakın geçerli olmayacağı görüşündedir. İmamiyye bunun, Ali (r.a.)'nin görüşü olduğunu iddia ederler. Fakat bu onların Ali (r.a.) üzerine attıkları bir iftiradır.

Muhammed, (rh.a.) "Talak Kitabı"nda da, Ali ve İbn Mes'ûd (r.a.)'dan, koca tarafından bir defa da verilen üç talakın geçerli olacağını anmıştır.

Ali (r.a.)'den bu konuda rivayet edilen meşhur görüşe göre;

كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٌ إِلاَّ طَلَاقَ الصَّبِيِّ وَ الْمَعْتُوهِ

"Çocuk ve bunağın boşaması dışında bütün boşamalar geçerlidir."[62]

Şîa'nın (İmamiyye'nin) bu konuda kendilerince delil olarak ileri sürdüğü şeyler şunlardır:

Koca boşamayı dîne göre sünnete uygun olarak gerçekleştirmekle emrolunmuştur. Kocanın, karısını sünnete uygun bir şekilde boşaması emredilen – yani vekil olarak belirlenen kişi- boşamayı sünnete uygun olmayacak şekilde yaptığında bu boşama geçerli olmaz. Din tarafından sünnete uygun olarak boşamakla emrolunan kişinin (kocanın) boşaması da böyledir. Hatta bu boşamanın, vekilin boşamasına oranla geçersizliği daha önceliklidir. Çünkü dinin emri vekil edenin emrinden daha bağlayıcıdır.

Diğer taraftan kişinin tasarrufunun geçerli olması, dînen buna izin verilmiş olmasına bağlıdır. Din tarafından yasaklanan şeye izin verilmemiştir. Öyleyse bu tasarruf çocuk ve bunağın boşamasında olduğu gibi geçerli olmaz.

Biz Hanefîlerin bu konuda iki delili vardır;

Bid'î talakın geçerliliğinin delilleri

1. Delil: Bir şeyin yasaklanması, o şeyin gerçekleştiğine açık bir delildir. Çünkü gerçekleşmeyen bir şeyin yasaklanması düşünülmez. Çünkü; yasağın gereği, muhatap olan kişinin kendi seçmesi ile yasaklanan şeyi sona erdirmesidir. Ta ki kişi bu fiili terkedince sevabı, fiili işlediğinde de cezayı hak etsin. Eğer yasaklanan şeyin bizzat gerçekleşmesi mümkün değilse, yasağa muhatap olan kişi bu fiili terketme konusunda seçim hakkına sahip olamaz. Biz bu meseleyi "Bayram günü oruç tutmanın yasaklanması" ile ilgili bölümde genişçe ele almıştık.

2. Delil: Yasaklama, yasaklanan şeyin kendi mahiyeti dışındaki bir nedenden dolayı olduğunda, bu yasaklama, yasaklanan şeyi yok etmez. Dînen onun geçerliliğine engel de olmaz. Tıpkı gasp edilen (zorla alınan) arazide namaz

---

[62] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/74; Tirmizî, Talâk 15; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/359; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/218.

kılmanın ve Cuma günü ezan esnasında alışverişin yasaklanmasında olduğu gibi (Bu yasaklar, namaz ve alışverişin geçerliliğine engel olmaz).

Üzerinde durduğumuz meselede de yasaklama; iddeti uzatmak, kadını iddet konusunda şüphe ve tereddüde düşürmek ya da pişmanlık durumunda telafi imkânını ortadan kaldırmak gibi, boşamanın kendisi dışındaki bir nedenledir. Dolayısıyla bu yasaklama boşanmanın geçerli olmasını engellemez. [6/58]

Muhammed (rh.a.) "*Kitâbu'l-Asl*" adlı eserinde, bu tür boşamanın geçerli olacağına dair, bunlar dışında pek çok delil anmıştır. Bütün bu deliller, netice itibarıyla yukarıda belirttiğimiz iki delile dayanır.

Vekil olan kişinin, vekil edenin emrine aykırı olarak yaptığı boşamanın geçersiz olması bu meselenin benzeri değildir. Çünkü vekilin tasarrufu, vekil edenin emrine uymak koşulu ile geçerli olur. Vekil kendisine emredilen şeye aykırı davrandığında tasarrufu geçerli olmaz.

Bizim konumuza gelince; burada kocanın tasarrufu kendi yetkisi iledir. Koca nikah akti ile üç boşamaya (talaka) sahip olmuştur. Sahip olma, tasarrufa ehil olan kişinin tasarrufunun -her ne kadar bu, kendisine emredilmemiş ya da izin verilmemiş bir tasarruf olsa bile- geçerli olması için yeterli bir nedendir (illettir).

Bu mesele, çocuk ve bunağın boşamasına da benzemez. Çünkü çocuk ve bunağın boşamayı gerçekleştirme ehliyeti yoktur. Görmez misin çocuk ve bunağın; boşamayı koşula bağlaması, ergenlikten sonraya bağlaması, boşamaya başkasını vekil etmeleri geçerli değildir. Halbuki bütün bunlar kadının hayız durumunda – yaşını başını almış- erkeğin yapabileceği tasarruflardır. Muhammed (rh.a.) "*Kitâbu'l-Asl*" adlı eserinde bu ve benzeri hususları delil olarak getirmiştir.

KADININ GÜZEL GİYİNMESİ VE GÜZEL KOKU SÜRÜNMESİ

Bu konuda temel kural şudur; Kocası ölen bir kadının iddeti içerisinde süslenmemesi, koku sürünmesi (Hidâd)[63] gerekir. Bu, Arap dilinde "hıdâd" ve "ihdâd" şekillerinde ifade edilir. "Kadın yas tuttu" anlamında أَحَدَّتْ الْمَرْأَةُ تُحِدُّ ve حَدَّتْ تَحِدُّ denilir. Her iki ifade de doğrudur.

Süslenmemenin ve koku sürmemenin gerekliliğinin delili şudur: Rivayet edildiğine göre Ümmü Habîbe (r.a.)'ye babası Ebu Süfyan'ın vefat haberi ulaştığında üç gün geçtikten sonra güzel koku getirilmesini istedi. Getirilen kokuyu iki

---

[63] **Hidâd /الحداد (İhdâd /الإحداد) :** Sözlükte; men etmek, sınır koymak anlamındadır. Fıkıhta; ölüm veya kesin (bâin) boşama sebebiyle evliliği sona eren kadının evlenme yasağı bulunan iddet süresince çevresinin yadırgayacağı şekilde memnun ve mutlu görünmekten sakınmasını ifade eder. Hidâd kelimesini 'yas tutma' diye çevirmek doğru olamaz. Çünkü yas tutmak, genelde Türkçe'de ölünün arkasından bağıra çağıra ağlamak anlamına gelir. O da İslam'da yasaklanmıştır.

yanağına sürdü. Sonra şöyle söyledi: "Benim güzel kokuya ihtiyacım yok. Ancak ben Resûlüllah (s.a.v.)'ı şöyle söylerken işittim:

لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تَحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا عَلَى زَوْجِهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَ عَشْراً

"Allah'a, Resûlüne ve âhiret gününe inanan bir kadının herhangi bir ölü için üç günden fazla süslenmeyi ve koku sürünmeyi terketmesi helal olmaz. Ancak kocası için dört ay on gün olabilir."[64]

Yine Peygamber (s.a.v.) sürme çekmek için izin isteyen bir kadına şöyle buyurdu:

كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ....

"Sizden biriniz cahiliye döneminde..."[65]

Bu hadisin bütününü daha önce rivayet etmiştik.[66]

Kesin olarak boşanan kadının süslenmesi

Kocasından kesin bir şekilde ayrılmış bulunan (mebtûte) kadına gelince; bu, ya hul' yaparak[67] kocasından boşanma ya da kocası tarafından üç kere boşanmış olma veyahut tek bâin talakla boşanma sûretiyle olur. Biz Hanefîlere göre bu kadının iddeti içerisinde süslenmemesi ve koku sürünmemesi gerekir.

Şâfiî (rh.a.), onun süslenmemesinin gerekli olmadığını söylemiştir. Şâfiî (rh.a.)'nin delili şudur; iddet kadının rahminde çocuk bulunup bulunmadığının bilinmesi için gerekli kılınmıştır. Bu nedenle şüphe ya da geçersiz bir nikahla olan bir birleşme yüzünden iddet bekleyen kadının süslenip koku sürünmemesi nasıl gerekli değilse, kesin olarak boşanan kadının süslenmemesi de gerekli değildir. Diğer taraftan kocası ölen kadının süslenmemesinin gerekli olması; kendisine vefâlı davranan kocasının ölümü ve ölümden dolayı aralarındaki bağın kopması nedeniyle duyduğu üzüntüyü göstermek içindir. Oysa bu kocası tarafından kesin olarak boşanan kadın için geçerli değildir. Çünkü koca, onu boşamakla ona cefâ etmiş, başkasını ona tercih etmiştir. Bu durumda kadın evliliğin sona ermesinden dolayı üzüntü değil sevinç gösterir.

Biz Hanefîlerin delili ise Ümmü Seleme (r.a.)'nin şu hadisidir.

---

[64] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/286; Buhârî, Cenâiz 30; Müslim, Talâk 9; Nesâî, Talâk 55.

[65] Buhârî, Talâk 44; Müslim, Talâk 58; Ebû Dâvûd, Talâk 41; Tirmizî, Talâk 18; Nesâî, Talâk 63.

[66] Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, VI/30.

[67] **Hul'/ الخلع (Muhâlea / المخالعة):** Nikah mülkiyetini kadının kabülüne bağlı olarak ortadan kaldırmaktır. Hanım tarafından kocaya verilecek bir bedel veya hanımın mehirden vazgeçmesi karşılığında tarafların rızası ile gerçekleştirilen boşanmadır.

نَهَى الْمُعْتَدَّةَ أَنْ تَخْتَضِبَ بِالْحِنَّاءِ

"Peygamber (s.a.v.) *iddet bekleyen kadının kına sürünmesini yasaklamıştır."*[68]

Kına, güzel bir kokudur. Bu hadis, tüm iddet bekleyen kadınları kapsar.

Aklî delilimiz de şudur; Kesin olarak boşanan kadın, geçerli bir nikahtan dolayı iddet beklemektedir. Bu bakımdan o, kocası vefat eden kadın gibidir. Süslenmeme nikah ve bu nikahla helal olan cinsel ilişki nimetinin ortadan kalkmasından dolayı üzüntü göstermektir. Bu durum kocası ölen kadında olduğu gibi kocasından kesin olarak ayrılan kadında da vardır. Kocanın bizzat kendisi (maddî varlığı) kadının maksadı değildir ki, kadının üzüntüsü sadece kocanın maddî varlığının ortadan kalkmasına özgü olsun! Bilâkis kadının maksadı, belirttiğimiz gibi nikah nimetidir. Bu nimetin boşama ya da ölüm nedeniyle ortadan kalkması aynıdır. [6/59]

Geçersiz bir nikah ya da şüphe ile olan birleşmeden dolayı iddet bekleyen kadının süslenmemesi buna benzemez. Çünkü bu durumlarda kadın herhangi bir nimeti kaybetmemiş, aksine, araları ayrılmakla haramdan kurtulmuş olur.

Süslenmemenin (hidâdın) şekli

Süslenmemenin (حداد) şekli; kadının güzel koku ve yağ (krem) sürünmemesi (makyaj yapmaması), zînet eşyası takmaması, usfur[69] ya da za'ferânla[70] boyanmış elbise giymemesidir. Çünkü bu sayılanların tümü süslenmek maksadıyla yapılan şeylerdir. Süslenmek ise üzüntü gösterme ile bağdaşmaz. Ayrıca süslenmek, erkeklerin kadına rağbet etmesini sağlar. Oysa kadın, iddet beklediği sürece erkeklerden yasaklanmıştır.

Aynı şekilde kadın süslenmek maksadıyla asb denilen elbise ve hâlis ipekten olan elbise giyemez. "Asb"ın Yemen hırkası olduğu söylenmiştir. Doğrusu bu, yumuşak ketenden dokunan (kasb) bir kumaştır.

"*Nevâdir*" de Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayet edildiğine göre kadının, yumuşak ketenden dokunan kumaştan dikilmiş elbise ve kırmızı ipekli elbise giymesinde bir sakınca yoktur. Bu görüş şu şekilde yorumlanır: Kadın bunları süslenmek amacıyla giymezse bir sakınca yoktur. Süslenmek amacıyla giyerse "*el-Asl*" adlı kitapta belirtildiği gibi mekruh olur.

İddet bekleyen kadın başına süslenmek maksadıyla yağ süremez. Çünkü yağ, güzel kokunun (tıybın) aslıdır. Görmez misin güzel kokular yağın içine atılarak yağın daha pahalı olması sağlanır. Eğer kadın başındaki bir rahatsızlığı tedâvi

---

[68] Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/395; İbn Hibbân, *Sahih*, X/144; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/125.

[69] **Usfur:** Kırmızı boyası olan ve kumaş boyamada kullanılan bir bitki.

[70] **Za'ferân:** Kumaş boyamada kullanılan sarı renkli bir bitki. Bu renkler göz alıcı frapan renkler olduğu için zinet sayılır.

maksadıyla başına yağ sürerse bu câiz olur. Çünkü iddet tedâvi olmaya engel değildir, süslenmeye engeldir.

İddet bekleyen kadın, süslenmek maksadıyla sürme de çekemez. Ancak gözünün ağrıması nedeniyle siyah sürme çekmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü rivayet edildiğine göre kocası ölen bir kadın başlangıçta sürme çekmek için Peygamber'den izin istedi, Resûlüllah (s.a.v.) da izin verdi. Kadın dönüp giderken kapıya vardığında Resûlüllah onu geri çağırdı ve ona daha önce tamamını rivayet ettiğimiz şu sözü söyledi:

قَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ *"Sizden birisi câhiliye devrinde...idi."*[71]

Bu hadis şu şekilde yorumlanır: Peygamber (s.a.v.), önce kadının sürme çekme talebinin süslenmek için olmadığını düşündü. Sonra maksadının süslenmek olduğunu öğrenince bunu yasak etti.

Eğer kadının boyalı bir elbisesinden başka giyecek bir şeyi bulunmazsa, süslenme maksadı taşımaksızın onu giymesinde bir sakınca yoktur. Çünkü kadın, başka şekilde avret yerlerini örtme imkânı bulamaz. Kadın başka elbise bulamadığında maksadı süslenmek değil, örtünmek olduğu için renkli elbise giyebilir. Davranışlar (Ameller) niyetlere göredir.

Ric'î talakla boşanan kadının süslenebileceği

Ric'î olarak kocası tarafından boşanan kadının güzel koku sürünmesinde ve dilediği elbiseyi giyerek süslenmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü nikah ve cinsel ilişkinin helalliği henüz ortadan kalkmamıştır. Koca, ric'î talakla boşadığı hanımına dönmeye teşvik edilmiştir. Kadının süslenmesi, kocanın ona dönmesine yol açan şeylerdendir. Şu durumda kadın da süslenmeye teşvik edilmiş olmalıdır.

Müslüman bir erkek tarafından boşanmış Ehl-i kitaptan bir kadının süslenmesi

Müslüman bir erkeğin nikahı altında bulunan Ehl-i kitâba mensup bir kadının kocası, kendisinden ayrıldığında ya da öldüğünde, güzel koku ve süsten uzak durması gerekmez. Çünkü iddet esnasında süslenmemek dînin hakkı nedeniyledir. Kitâbî kadın ise dînî hükümlerle yükümlü değildir. "*el-Asl*" adlı kitapta Muhammed (rh.a.) şöyle demiştir: "Kitâbî kadın hidâd yapmaz. Çünkü kitâbî kadının içinde bulunduğu şirk, Allah'ın farzını terketmesinden daha büyük bir günahtır."

Müslüman câriyenin süslenmesi

Müslüman câriye, iddet esnasında -evden dışarıya çıkma hususu dışında-, özgür kadının sakındığı şeylerden sakınır. Çünkü o da özgür kadın gibi dinin hakkını yerine getirmekle yükümlüdür. Dışarıya çıkmasına, efendisinin onun hizmetinde hakkı olması nedeniyle engel olunamaz. Güzel koku sürünme ve süslenmede ise efendinin hakkı yoktur. Çünkü bunlar iddet bitmediği sürece câriyeye haramdır.

Biz Hanefîlere göre kız çocuğunun yukarıda belirtilen şeylerden uzak durması gerekli değildir. **[6/60]**

---

[71] Buhârî, Talâk 44; Müslim, Talâk 58; Ebû Dâvûd, Talâk 41; Tirmizî, Talâk 18; Nesâî, Talâk 63.

Küçük kız çocuğunun süslenmesi

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise kız çocuğu, bâliğa kadın gibidir. Veli nasıl onun içki içmesini engelliyorsa aynı şekilde güzel koku sürünmesi ve süslenmesini de engellemelidir. Bunların haramlığı dinin hakkı nedeniyledir. Nasıl ki, küçük kızın hamile olamayacağını kesin olarak bilmemize rağmen, dinin hakkı nedeniyle iddet beklemesi gerekiyorsa, aynı şekilde kocası öldüğünde de iddet içerisinde süslenmemesi gereklidir.

Biz Hanefîler ise bu konuda şöyle diyoruz: Küçük kız çocuğu, oruç ve namaz gibi süslenmemekten daha önemli hususlarda din tarafından yükümlü tutulmamıştır. süslenmeme, nîmete şükür anlamındadır. Çünkü süslenmeme, evlilik nimetinin ortadan kalkmasından dolayı duyulan üzüntüyü dışa yansıtmaktır. Küçük kızın dînen bunu yapması gerekmez. İddet meselesi ise bundan farklıdır.

Bizim bazı âlimlerimiz küçük kıza iddetin de gerekli olmadığını söylemişlerdir. Ancak veli, iddet bitinceye kadar onu bir başkasıyla evlendirmemekle yükümlüdür. Halbuki iddet, sürenin geçmesinden ibarettir. Küçük kız hakkında iddetin gerekli olması, kendisinin din tarafından muhatap olarak kabul edildiğini (dînî hükümlerle yükümlü olduğunu) göstermez. Süslenmeme ise böyle değildir.

Ümmü veledin (efendisinden çocuğu olan câriyenin) süslenmemesi

Ümmü veledin, iddeti esnasında yukarıda belirtilen (güzel koku, süslenme vb.) şeylerin hiçbirinden sakınması gerekmez. Çünkü onun, efendisinden dolayı iddet beklemesi ancak özgür kılındığında gerekli olur. Özgür kılınma durumunda ise, kölelikten kurtulma ve özgürlük nimetine kavuşma vardır. Dolayısıyla özgürlüğe kavuşma ile bir nimetten mahrum kalmadığı için üzülmesini gerektirecek bir şey yoktur. Onunla efendisi arasında cinsel ilişkinin helal olması, bir ceza mahiyetinde olan kölelik nedeniyledir. Öyleyse bu ilişkinin helalliği bir nimet ve lütuf sayılamaz. Bu nedenle bu birleşme ile muhsan[72] olma (ihsan) niteliği kazanılmış olmaz.

Ümmü veledin iddeti, geçersiz bir nikah nedeniyle olan iddet gibidir. Daha önce de açıkladığımız gibi, şüphe ile birleşme ya da geçersiz nikah nedeniyle iddet bekleyen kadınların iddet esnasında evlerinden çıkmaları engellenemez. Aynı şekilde süslenmeleri de engellenemez. Görmez misin bir adamın karısı başka birisiyle evlense, evlendiği adam kendisi ile cinsel ilişkide bulunduktan sonra yargıç onları ayırsa ve kadın ilk kocasına dönse bu durumda o kadın ilk kocasına karşı süslenebilir. Aynı zamanda diğer erkekle olan ilişkisi nedeniyle üç hayız süresi boyunca iddet beklemesi gerekir.

Kocasından (nikahla) çocuğu olan bir câriyeyi, kocası satın alsa aralarındaki nikah geçersiz olur.

---

[72] **Muhsan /المحصن:** Âkil, bâliğ, hür, Müslüman ve iffetli olan erkek anlamına gelir. Bu özelliklere sahip bayana ise "muhsane" denir. Bu şartlar kazf muhsanlığı için geçerlidir. Recim uygulaması için gerekli olan ihsanda bunlara ek olarak hür bir kadınla meşrû bir evlilik içinde fiilen cinsel ilişkide bulunmuş olma şartı da bulunmaktadır.

O kadın, (bundan böyle nikah nedeniyle değil), kocasının mülkü olması nedeniyle ona helal olur. Bu kadının kocası için süslenip güzel koku sürünmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü o, kocasının hakkı olarak iddet beklememektedir. Çünkü iddet nikahın sonucudur. Mülkiyet nikaha engel olduğu gibi, onun sonucu olan iddete de engel olur. Dolayısıyla, erkeğin kendisine olan rağbetini artırmak için kadının güzel koku sürünüp süslenmesinde bir sakınca yoktur.

Eğer satın alan erkek, onu bir başka erkekle evlendirmek isterse, kadın iki hayız iddet beklemedikçe, bunu yapması câiz olmaz. Çünkü bu kadın, kendisini satın alan kişiden başkasına karşı iddet beklemek zorundadır. Bu kadınla kocası arasındaki ayrılık, cinsel ilişkiden sonra, kocanın onu satın alarak mâlik olması nedeniyle meydana gelmiştir. Bu durumda da mutlaka iddet gerekir. Biz Hanefîler bu konumdaki kadını, her ne kadar kocası bakımından olmasa bile, kocası dışındaki erkekler bakımından, iddet bekleyen kadın gibi kabul ediyoruz.

Eğer kocası onu özgür kılarsa üç hayız süresi beklemesi gerekir. Çünkü koca ile olan nikahı sırasında çocuk doğurduktan sonra, koca onu satın alınca, o câriye kocanın ümmü veledi olur. Ümmü veledin de özgür kılındıktan sonra, üç hayız beklemesi gerekir. Nikah nedeniyle beklemesi gereken ilk iki hayız esnasında İstihsânen güzel koku ve süslenmeden uzak durur. Kıyasa göre bunu yapması gerekli değildir. Çünkü ayrılık gerçekleştiğinde süslenmemesi gerekmezken (özgür kılındıktan) sonra nasıl gerekli olur! Özgür kılınma ile, yalnızca daha önce var olan cinsel ilişkinin helalliği ortadan kalkar. Biz bunun bir nimet olmadığını belirtmiştik. [6/61]

İstihsânın delili ise şudur: Ayrılık nedeniyle bu kadının iddet beklemesi gerekli olmuştur. Ancak efendisinin hakkı nedeniyle iddet belirginleşmemiştir. Çünkü efendi ona mülkiyet yoluyla sahip olunca, cinsel ilişki helal olmuştur. Geçerli bir nikahtan sonra meydana gelen ayrılmadan sonra iddet içerisinde süslenmeme (hidâd) gereklidir. Kadın o erkeğe helal olduğu sırada, efendinin hakkının dînin hakkından önce gelmesi nedeniyle, kadının süslenmesi mümkün idi. Halbuki efendinin kadını özgür kılması durumunda bu ortadan kalkmıştır. İlk iki hayızda istihsânen hidâd (süslenmeme) gerekli olmakla birlikte üçüncü hayız esnasında süslenmeme gerekli değildir. Çünkü üçüncü hayız, nikah nedeniyle değil, ümmü veled olması hasebiyle özgür kılınmadan dolayı gerekli olmuştur. Ümmü veledin, efendisinden iddet beklerken süslenmeyi terketmesi gerekli değildir.

MÜT'A[73] VE MEHİR

Âlimler müt'a ile ilgili şu hususlarda ihtilaf etmişlerdir: **Müt'anın hükmü**

[73] **Müt'a / المتعة**: Mehir belirlenmeden nikahlanan bir kadının zifaftan ve halvetten önce boşanması durumunda, boşayan kocanın vereceği bir takım elbise ve baş örtüsüne denilir.

1. Mesele: Biz Hanefîlere göre müt'a farzdır.

Mâlik (rh.a.) ise müt'anın müstehap olduğunu söylemiştir. Onun delili şu iki âyetin açık ifadesidir:

﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾

"Muttakîler üzerine bir haktır." (el-Bakara 2/241) Diğer bir âyette de

﴿حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ﴾

"Muhsinler üzerine bir haktır." (el-Bakara 2/236). Bu ifâdeler müt'anın müstehap olduğuna işâret etmektedir. Çünkü farz,(sadece muttakîler üzerine değil) hem muttakî olanlar hem de olmayanlar üzerine "kesin" olarak gerekli olur. Kadı Şüreyh (rh.a.), hanımını boşayan bir adama müt'a vermesini emredince, adam "Ona müt'a olarak vereceğim birşeye sahip değilim." cevabını vermiş bunun üzerine Şüreyh "Eğer sen muhsinlerden ya da muttakîlerden isen ona müt'a ver." demiş fakat onu zorlamamıştır.

Mâlik (r.a.)in aklî delili de şudur: Müt'a boşamadan önce nasıl vacip değilse, boşamadan sonra da farz değildir. Çünkü boşama; yeni bir hakkı farz kılan değil, var olan hakkı düşüren bir fiildir. Eğer müt'a gerekli olsaydı, yalnızca nikah mülkiyeti nedeniyle gerekli olurdu. Halbuki zifaftan önce boşama ile koca, mülkiyeti hiçbir izi kalmayacak şekilde ortadan kaldırmıştır. Mülkiyet ortadan tamamıyla kalkmışken, onu nazarı itibara alarak müt'a nasıl gerekli olabilir?

Biz Hanefîlerin delili ise şudur: Âyette;

﴿وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾

"Boşanmış kadınların, hakkaniyet ölçülerinde, (münasib şekilde) kocalarından menfaat sağlamaları onların hakkıdır. Bu, Allah korkusu taşıyanlar üzerine bir borçtur." (el-Bakara 2/241) buyrulmuştur.

Allahu Teâlâ bu âyette (اَلْمُتْعَةَ) "müt'a" yı boşanmış kadınlara, temlik (mülkiyetine geçirme) anlamını ifade eden (لام) *"lam"* harfiyle birlikte kullanmıştır. Daha sonra (حَقًّا) *"haktır"* buyurmuştur ki bu sözcük müt'anın farz olduğuna delildir. Yine âyette (عَلَى الْمُتَّقِينَ) *"Muttakîler üzerine"* demiştir. Bu ifadedeki (عَلَى) *"üzerine"* sözcüğü farz oluşu ifade eder. Âyetlerde yer alan "muttakîler" ve "muhsinler" sözcükleriyle kastedilen, mü'minlerdir. Mü'min de İslam'ın hükümlerine uyan kimsedir. Allah, âyette وَمَتِّعُوهُنَّ *" Onlara müt'a verin."* (el-Bakara 2/236) buyurarak emir vermiştir. Emir de farz içindir. Diğer bir âyette de;

﴿فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾

"O durumda onları (bir bağışla) memnun edin ve güzel bir şekilde serbest bırakın." (el-Ahzâb, 33/49) buyurmuştur.

Aklî delilimiz de şudur; Ayrılma, nikahın geçerli olmasından sonra boşama yoluyla gerçekleşmiştir. Bu durumda ayrılma durumunda, tıpkı mehir belirlenen nikahta olduğu gibi, mutlaka kadına bir şey verilmesi gerekir.

Müt'a verilecek kişiler

Biz Hanefîlere göre müt'a sadece boşanan kadınların bir grubunda geçerlidir. O da mehir belirlenmeksizin yapılan akitten sonra kocası tarafından cinsel ilişki olmaksızın boşanan kadındır.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise müt'a ancak, mehir belirlenmiş ve cinsel ilişki kurulduktan sonra boşanmış kadın için gereklidir.

Biz Hanefîlerle Şâfiî (rh.a.) arasındaki bu ihtilafın sonucu, kendisiyle zifafta bulunulduktan sonra boşanan kadında görülür. Biz Hanefîlere göre bu kadın akitle belirlenen mehri, eğer nikah sırasında mehir belirlenmemişse mehri misli hak eder. Ona müt'a vermek farz değildir, fakat müstehaptır.

[6/62]

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise ﴿وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ *"Boşanmış kadınların, hakkâniyet ölçülerinde, kocalarından menfaat (müt'a) sağlamaları onların haklarıdır"*. (el-Bakara 2/241) âyetinin genel ifadesi nedeniyle bu kadına müt'a verilmesi farzdır.

Şâfiî (rh.a.) derki: Nikah sırasında mehir belirlenip de, zifaf olmadan boşanan kadınlar فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ *"Belirlediğiniz mehrin yarısı onların haklarıdır."* (el-Bakara 2/237) âyeti ile, bu genel hükümden çıkardık. Bu kadına kocanın ödemesi gereken şeyin belirlenen, mehrin yarısı olduğunu söyledik.

Şâfiî'nin aklî delili de şudur: Müt'a, nikah hakkını gözetmek için farz kılınmıştır. Akitte belirlenen mehir ya da mehri misil ise, kadına cinsel ilişki nedeniyle verilir. (Yani mehir ve müt'anın nedenleri farklıdır) Dolayısıyla mehir verilse bile müt'a, nikah nedeniyle kadına ödenmesi gereken bir hak olmaya devam eder. Mehir belirlendikten sonra, zifaftan önce boşanan kadın ise böyle değildir. Çünkü bu kadın belirlenen mehrin yarısını nikah hakkı nedeniyle hak eder. Çünkü onunla kocası arasında nikah akti dışında bir bağ olmamıştır. Halbuki zifaftan sonra boşanan kadınla kocası arasında nikah akti dışında bir bağ olmuştur ki bu da zifaftır. Öyleyse zifaftan önce boşanan ve mehrin yarısını hak eden kadına ayrıca müt'a verilmesini farz kılmaya ihtiyaç yoktur.

Biz Hanefîlere göre ise; bu kadın, tıpkı kocası ölen kadın gibi, kocasından mehrin tümünü almayı hak etmiştir. Bunun yanında bir de müt'a alamaz. Nikah bedelli bir haktır. Belirlenen mehri kadın hak ettikten sonra başka birşeye ihtiyaç yoktur.

Bunu şöyle açıklayabiliriz; Müt'a, mehrin yarısı –ki mehrin yarısı, mehir akitte belirlenip de zifaf olmadan kocanın boşaması durumunda gerekir- ile bir arada

bulunmaz. Mehrin yarısı ile bir arada olmayınca, mehrin bütünü ile hiç bulunmaz. Bunu şu şekilde ifade edebiliriz: Müt'a, mehri mislin yerine farz olur. Müt'anın farz olma vakti ise boşamadan sonradır. Müt'ayı, nikaha bağlı olarak başlangıçta farz kılmak mümkün değildir. Çünkü asıl olarak nikah nedeniyle gerekli olan bir şeyin farz olması, nikahın ortadan kalkmasına bağlı olmaz. Bundan da anlaşılmaktadır ki müt'a halef olarak (mehri misil yerine) farz olmuştur. Çünkü halef ile, hükümlerden farz olan şeyin varlığı devam eder. Halef ve asıl hiçbir şekilde bir araya getirilemez. Kadın, asıl durumunda olan mehrin tümünü ya da bir kısmını hak edince, müt'a gerekli olmaz. Mehir belirlenmeden ve zifaftan önce boşanan kadın ise asıl konumunda olan mehirden bir şey hak etmez. Bu nedenle ona müt'a verilmesi gerekli olur.

﴿إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾

"Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız gelin size boşama bedellerini vereyim de sizi güzellikle salıvereyim." (el-Ahzâb 33/28) âyeti nedeniyle zifaftan sonra boşanan kadına müt'a verilmesinin müstehap olduğu görüşündeyiz. Bu âyet indiğinde Peygamber (s.a.v.) hanımları ile zifafa girmiş idi. Bu da göstermektedir ki zifaf sonrası boşamada müt'a müstehaptır. Bu görüş İbn Abbas ve Şüreyh (r.a.)'ten de rivayet edilmiştir.

Aynı şekilde hangi nedenle olursa olsun kocadan kaynaklanan bütün ayrılmalarda müt'a müstehaptır.

Müt'a ve mehir vermenin gerekli olmadığı durumlar

Kadının neden olduğu ayrılmalarda ne mehir ne de müt'a gerekmez. Çünkü müt'a, belirlenmiş mehrin yarısı gibidir. Nasıl ki mehrin belirlendiği bir nikahta, zifaf öncesi kadından kaynaklanan bir nedenle olan ayrılmada, belirlenen mehirden hiçbir şey vermek gerekli değilse aynı şekilde mehrin belirlenmediği bir nikahta da, zifaf öncesi kadının neden olduğu ayrılmada müt'a gerekli olmaz.

Müt'anın miktarı

Müt'anın en azı; gömlek, baş örtüsü ve dış elbiseden oluşan üç parça elbisedir. Bu hususta Şâfiî (rh.a.)'ye ait iki görüş vardır. Bunlara göre müt'a;

1- Kocanın boşadığı hanıma, hatıra olsun diye verdiği değerli birşeydir. Biz bunu "Nikah Bahsi"nde açıkladık.

2 – Müt'a 30 dirhemdir.

Bu görüş doğru değildir. Çünkü Allahu Teâlâ âyette;

﴿وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ﴾

"Boşanan kadınların, hakkâniyet ölçüleri içinde (münasip bir şekilde) yararlanmak haklarıdır.".el-Bakara 2/236) buyurmuştur. Âyette yer alan (الْمَتَاعُ) "meta'" ismi dirhemleri kapsamaz. Müt'anın elbise olarak belirlenmesi Saîd b. Müseyyeb, Atâ, Hasan ve Şâ'bî (rh.a.)'den rivayet edilmiştir. İbn Abbas (r.a.) şöyle

derdi: "Müt'anın en üst miktarı bir hizmetçi (köle), ortası elbise, en azı da nafakadır."

Müt'ada kocanın durumu dikkate alınır. Çünkü âyette; [6/63]

﴿عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ﴾

"Zengin olan durumuna göre, fakir olan da durumuna göre vermelidir." (el-Bakara 2/236) buyurulmuştur.

Müt'ayı belirlemede durumu esas alınacak kişi

Kerhî (rh.a.) şöyle derdi: "Bu, müstehap olan müt'adadır. Farz olan müt'ada ise kadının durumu dikkate alınır. Çünkü müt'a mehri mislin yerinedir. Mehri misilde de kadının durumu dikkate alınır. Öyleyse aynı şekilde müt'ada da onun durumu dikkate alınır."

Kerhî'nin bu görüşü kuvvetli değildir. Çünkü kocanın ya da karının durumuna itibar edilmesi, farz olan yükümlülüklerde ve belli hüküm altına giren şeylerde söz konusu olur. Müstehapta olmaz. Diğer taraftan Allahu Teâlâ;

﴿عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ﴾

"Zengin olan durumuna göre, fakir olan da durumuna göre vermelidir." (el-Bakara 2/236) buyurmuştur. Bu âyette geçen (عَلَى) kelimesi farz için kullanılır.

Kadının mehrin yarısını hak ettiği durum

Delile göre; koca zifaf olmadan önce mehir belirlemişken kadını boşadığında, delil gereği kadın mehrin yarısını hak eder. Bu konuda kıyas ise iki şeyi gerektirir.

a- Belirlenen mehrin tümünün farz olması. Çünkü koca kendi isteğiyle kendi mülkiyetini ortadan kaldırmıştır. Bununla kadının bedeldeki (mehirdeki) hakkı ortadan kalkmaz. Nitekim müşteri, kabzetmeden önce satın aldığı malı itlaf etse, satıcının bedeldeki hakkı düşmez.

b- Hiçbir şeyin farz olmaması. Çünkü akde konu olan şey (kadının bud'u) kadının elinden çıktığı şekliyle ona geri dönmüştür. Bu ise bedeli düşürür. Nitekim seçimlik hakkının kullanılması ya da yerine başka akit koyarak (ikâle yoluyla) akit kaldırıldığında bedel düşer.

Kıyas bu iki durumu gerekli kılmakla birlikte biz delil nedeniyle kıyası terkettik.

Bu meselede âlimlerimizin benimsediği farklı iki yol vardır:

1. Yol: Boşama mehri mislin tümünü ortadan kaldırdığı gibi, belirlenen mehrin de tümünü ortadan kaldırır. Kadın, belirlenen mehrin yarısını müt'a yoluyla alır.

2. Yol: Burada boşama nedeniyle sadece belirlenen mehrin yarısı düşer. Çünkü mehir; akitle ve mehrin belirlenmesi ile pekişmiştir. Mehri misil ise böyle değildir.

Bu ikinci yol daha doğrudur. Şöyle ki; koca, hanımına, yılın çoğunda kırda yayılan (sâime) develeri mehir olarak vermek koşuluyla evlense ve bu develerin üzerinden bir yıl geçse, sonra da henüz zifaf olmamışken koca hanımını boşasa, zekâtın yarısını kadının ödemesi gerekir. Eğer belirlenen mehrin tümü düşüp daha sonra yarısı müt'a yoluyla farz olsaydı kadının zekâtı ödemesi gerekli olmazdı.

Her ne kadar zifaftan önce boşama nedeniyle, akitte belirlenen mehrin yarısı gerekli olsa da kadın ya da nikah bağını elinde tutan kişinin –yani kocanın-, Allahu Teâlâ'nın;

﴿إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ﴾

Karı ya da kocanın mehri karşı tarafa bağışlaması

"Ancak kadınların vazgeçmesi veyahut nikah bağını elinde bulunduran kişinin vazgeçmesi müstesna" (el-Bakara, 2/237) âyeti nedeniyle mehrin yarısını bağışlamaları menduptur. (Yani kocanın, vacip olan yarım mehir yerine belirlenen mehrin bütününü vermesi ya da kadının mehrin tümünden vazgeçmesi teşvik edilir.)

Biz Hanefîlere göre nikah bağını elinde tutan kişi kocadır. Bu İbn Abbas ve Şüreyh (r.a.)'in de görüşüdür. Mâlik (rh.a.)'e göre ise nikah bağını elinde tutan kişi kadının velisidir. Hatta Mâlik (rh.a.)'e göre, kadın kendi payını düşürmekten kaçınırsa velisi bunu düşürmeye teşvik edilir. Düşürürse bu da geçerlidir.

Bu görüş yanlıştır. Çünkü mehir kadına verilmesi gereken bir borç ya da kadının sahip olduğu bir eşyadır (aynî maldır). Veli kadının koca üzerindeki hakkını düşürme hakkına sahip değildir. Âyetten maksat kadının: "Benden hiçbir şekilde yararlanmadı, ben onun malından hiç birşey almam." diyerek mehirden vazgeçmesine ya da nikah bağını elinde tutan (kocanın): "Ondan ayrılmayı ben tercih ettim, mehrinden hiçbir şeyi tutmam." diyerek mehrin tümünü vermesine teşviktir. Âyetin görünen anlamı da bunu göstermektedir. Çünkü nikah bağını elinde tutan kişi nikah akti konusunda tasarrufta bulunandır. O da veli değil, kocadır.

Geçersiz bir mehir üzerine evlenmek

Eğer koca, içki ve domuz gibi dînen yasak olan bir şeyi mehir olarak verme koşulu ile kadınla nikah akti yaptıktan sonra zifaf olmadan boşarsa, Biz Hanefîlere göre müt'a vermesi gerekir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise mehri mislin yarısını vermesi gerekir. Şâfiî (rh.a.)'nin delili şudur: Burada mehri misil ittifakla aktin kendisi nedeniyle gerekli olmuştur. Dolayısıyla mehri müsemma (belirli mehir)da olduğu gibi, zifaftan önce boşama nedeniyle de mehri misil ikiye bölünüp (yarısı verilir).

[6/64]

Biz Hanefîler ise bu konuda şu görüşteyiz: (Zifaftan önce boşama durumunda akitte) belirlenen mehrin yarısının ödenmesi kıyasa aykırı olarak delille sabit olmuştur. Delil yoluyla kıyastan istisna edilen bir hükme, başka hükümler kıyas edilemez. Daha önce mehri mislin, her bakımdan akitte belirlenen mehir gibi

olmadığını belirtmiştik. Yukarıdaki durumda delil nedeniyle kadın müt'ayı hak eder.

Fâsit (geçersiz) bir nikahta mehir

Fâsit nikahta zifaftan ve halvetten önce karı-koca (hakim tarafından) ayrılsa ya da halvet bulunmakla birlikte koca ilişkinin olmadığını söylese, kadına bir şey borçlanmış olmaz. Çünkü müt'a, ya nikah hakkına riâyeten, ya da mehri misle halef olarak gerekli olur. Fâsit nikahta zifaf öncesinde asıl (mehri misil) farz olmaz. Dolayısıyla halef de farz olmaz.

Kölenin mehir ve müt'a borcu

Efendisinin izni ile evlenen bir köle de tıpkı özgür gibi mehir ve müt'a ödemekle yükümlüdür. Çünkü köle, mehir ve müt'anın farz olma nedeni olan nikah konusunda özgür olan ile eşittir. Öyle olunca nikah nedeniyle farz olanda (mehir ve müt'ayı ödeme borcunda) da özgür olana eşittir.

Kocanın ölümünde, mehri belirlenenle belirlenmeyen hanımların bilinmemesi

Akit sırasında birisi mehir belirlediği, birisi de belirlemediği iki hanımı olan bir adam, hanımlarından birini boşayıp ölse ve mehir belirlediği hanımın hangisi olduğu bilinmese, bu kadınların mehri misilleri eşitse, ikisi eşit olarak bir tam bir de çeyrek mehri paylaşırlar.

a- Çünkü ikisinin alabileceği en üst miktar 1,5 (bir buçuk) mehirdir. Bu da şöyle olur: Eğer koca, mehrini belirlediği hanımı zifaf öncesi boşamışsa bu kadın yarım mehir alır. Diğer kadın ise, ölüm nedeniyle mehir kesinleştiğinden tam bir mehri hak eder.

b-İki hanımın alabileceği en düşük miktar 1 mehirdir. Bu da şöyle olur: Eğer koca, mehir belirlemediği hanımı zifaf öncesi boşamışsa mehrin tamamı düşer. (Diğer kadın ise tam bir mehri hak eder)

Görüldüğü gibi iki hanım, her halükârda 1 mehri kesin olarak hak ettikleri halde, yarım mehir bir durumda (a şıkkında) bulunurken, diğer bir durumda (b şıkkında) bulunmamaktadır. Bu nedenle bu yarım mehir ikiye bölünür. Sonuç olarak ödenmesi gereken miktar bir tam bir de çeyrek mehir olmaktadır. (Hangi hanımın boşandığı tam olarak bilinmediği için) kadınlardan biri diğerinden daha öncelikli hak sahibi değildir. Dolayısıyla bir tam bir de çeyrek mehri eşit olarak paylaşırlar. Bu iki hanım müt'a almayı hak etmezler. Çünkü müt'a mehirle bir arada bulunmaz.

(Yukarıda anlattığımız durumda), Mehir belirlenen hanım bilinmekte ise bu kadın mehrin dörtte üçünü (3/4) hak eder.

Çünkü eğer kocası onu boşamışsa mehrin yarısını hak eder. Eğer onu değil de diğer hanımı boşamışsa bu kadın mehrin tümünü hak eder. Biz bu çeşitli durumları göz önüne alarak mehir belirlenen kadının mehrin dörtte üçünü almasına hükmettik.

Mehir belirlenmeyen diğer hanım ise mehr-i mislinin yarısını alır. Çünkü eğer kocası onu boşamışsa hiçbir şey alamaz. Eğer onu değil de diğer hanımı boşamışsa

mehrin tümünü alır. Bu farklı durumları göz önüne alarak bu kadının mehrin yarısını almasına hükmettik. Aslında kıyasa göre bu kadının yarım müt'a alması gerekirdi. Çünkü eğer boşanan o olsa tam bir müt'a, boşanan o değilse yarım müt'a alacaktı. Bu varsayımlar dikkate alınarak onun yarım müt'a almasına hükmedilecekti. Ancak istihsana göre müt'a olarak hiçbir şey alamaz. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi müt'a ile mehri misil bir arada bulunmaz. Çünkü müt'a, mehri mislin yerinedir. Bu kadın mehri mislin yarısını hak etmiştir, artık müt'a olarak bir şey alamaz. Diğer taraftan mehri misil, kadının cinsel yönünden yararlanmanın değeridir. Bu değerle birlikte başka bir bedel daha birlikte bulunmaz. Bu, geçersiz bir satışta satılan şeyin bedeli gerekli olduğunda, bunun yanında başka bir bedelin daha gerekli olmamasına benzer.

Kadının, mehrini kocasına hibe etmesi

Kadın, kocasına mehrini bağışlar da sonra da koca henüz zifaf olmamışken karısını boşarsa, kadın mehirden hiçbir şey kabzetmemişse (eline geçirmemişse) hiçbirinin diğerinde alacağı kalmaz.

Kıyasa göre koca mehrin yarısını kadından alabilir. Bu, Züfer'in görüşüdür. Kıyasın dayandığı delil şudur: Kadın mehri kocasına hibe etmekle tüketmiş olur. Bu, sanki mehrini kocasından alıp da tüketmesi gibidir. Bunun için kocası mehrin yarısını ondan geri alır. [6/65]

İstihsanın dayanağı ise şudur: Kocanın (zifaftan önce boşamaktan) maksadı, boşama durumunda herhangi bir bedel söz konusu olmaksızın mehrin yarısının kendisinde kalmasıdır. Kocanın bu isteği, boşama olmadan zaten gerçekleşmiştir. Boşama sırasında ayrıca başka bir şey almayı hak etmez. Bu şuna benzer: Vâdeli borcu olan kişi borcunu peşin ödediğinde, alacaklı vade bittiğinde ayrıca başka bir şey alamaz.

Bu şundan dolayıdır: Nedenler bizatihi kendileri itibarıyla değil, maksatları itibarıyla aranır (matlubdur). Farz olarak kastedilen şey, yerine gelince artık nedenin değişikliğine itibar edilmez.

Kadının, mehri aldıktan sonra kocasına bağışlamaması

Mehir bir eşya (aynî mal) olur da, kadın bunu kabzedip (eline geçirip) daha sonra kocasına bağışlarsa, kıyasa göre kadının bu malı kocasına ya da yabancı birisine bağışlaması eşittir. Boşama sırasında koca yarısını alır. İstihsana göre ise, kocanın isteği herhangi bir bedel ödemeden mehrin kendisine geri dönmesi nedeniyle yerine gelmiştir.

Mehir, kocanın zimmetinde bir borç olur da, kadın onu kabzettikten sonra kocasına hibe ederse, koca boşadığı zaman mehrin yarısını kadından alır.

Çünkü burada boşama esnasında, kocanın hakkı, kabzedilenin bizatihi kendisinde değildir. Ancak kadın muhayyerdir. Kocasına dilediğinden verir. Kadının, kocasından kabzettiğini ona hibe etmesi, başka bir malı hibe etmesi gibidir.

İlk belirttiğimiz durumda (mehrin eşya, ayn olmasında) ise, boşama esnasında kocanın hakkı, kadının kabzettiği şeyin yarısındadır. Bu da kadının hibe etmesi sonucu kendisine geri dönmüştür.

Anlatıldığına göre Züfer (rh.a.) şöyle demiştir: "Koca, belirli bir 1000 dirhem mehir vermek üzere kadınla evlenir de kadın bunu kabzettikten sonra kocasına hibe ederse, koca zifaftan önce onu boşadığında kadından bir şey alamaz." Züfer (rh.a.)'in bu görüşü kendi kabul ettiği "Akitlerde para belirlenmiş olur (taayyün eder)." prensibine dayanır. Bu meselede Züfer (rh.a.)'den biri istihsana uygun olan, diğeri de uygun olmayan iki rivâyet bulunduğu kabul edilmedikçe yukarıda aktarılan rivayet doğru olmaz. Züfer'in bu görüşü istihsana uygun olan rivayet doğrultusunda çıkarılmıştır.

Kadın mehrin yarısını eline geçirip (kabzedip), diğer yarısını da kocasına bağışladıktan sonra kocası onu boşarsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre hiçbiri diğerinden bir şey talep edemez. Ebû Yusuf ve Muhammed (İmâmeyn) (rh.a.)'e göre koca, kadının kabzettiğinin yarısını geri alır.

İmameynin görüşünün delili şudur: Kadının kabzdan önce mehrin yarısını kocasına hibe etmesi, mehirde indirim yapmak anlamına gelir. İndirim de aktin aslına katılır. (O da asıl akitten sayılır). Böylelikle indirilen miktar, bedel olmaktan çıkar. Sanki koca, karısıyla indirim sonrası geriye kalan ve kadının kabzettiği miktar üzerine evlenmiş gibi olur. Kadının hibe ettiği ve kabzettiği şeyde parça, bütüne kıyas edilir.(Cüz, küllün hükmüne tabidir)

Ebû Hanîfe ise şöyle demektedir: "Kadın mehrin yarısını teslim alsa, diğer yarısını da hibe etmese, kocası boşama esnasında kendisinden bir şey alamaz. Eğer kadın hibe ettikten sonra koca kabzedilenin yarısını geri alabilse idi, bunu hibe nedeni ile yapmış olurdu. Halbuki hibe teberrudur, teberruda bulunanın bağışladığı şeyi ödemesini gerektirmez. Diğer taraftan zifaftan önce kadının, mehrin yarısı üzerindeki mülkiyeti kuvvetlidir. Diğer yarısı üzerindeki mülkiyeti ise zayıftır. Talak ile düşer. Öyle olunca kadının kabzettiği miktar, mehirdeki mülkiyetinin kuvvetli olduğu kısımdan alınmış kabul edilir. Çünkü kabz mülkiyeti sağlamlaştırır. Kadının, kabzettiği şey üzerindeki mülkiyeti de ancak boşamadan sonra kocanın teslim ettiği yarım, belli olduktan sonra kuvvetlenir. Bundan da anlaşılır ki; kadın, boşama nedeniyle kocaya verilmesi gerekli olan yarımı ona henüz boşama olmadan, karşılıksız olarak hibe etmiştir

Bu ihtilafa bağlı olarak mesela bir kadın kocasından 600 dirhem mehir alsa 400'ünü ona hibe etse, sonra da kocası zifaftan önce onu boşasa;

[6/66]

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre koca kadından 100 dirhem geriye alır. Çünkü kadının hibe ettiği şey, boşama esnasında kocaya teslimi gereken bölümden verilmiştir. Kadın boşama olmadan önce kendiliğinden bu miktarı kocasına teslim

etmiştir. Çünkü hibe edilen şey, boşama sonrasında kocanın hakkı olan mehrin yarısındandır. Kocanın hakkının tamamlanması için sadece 100 dirhem kalmıştır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bu olayda koca geriye 300 dirhem alır. Çünkü indirilen miktar (yani kadının kocasına hibe ettiği miktar) hiç yokmuş gibi kabul edilir. Koca geriye yalnızca kabzedilenin yarısını alır.

Kadının, mehri kocasından başkasına hibe etmesi

Kadın mehrin tümünü teslim alıp bir yabancıya (kocasından başka birisine) hibe etse, o yabancı da kocaya hibe etse daha sonra da zifaf olmadan koca hanımını boşasa, koca verdiği mehrin yarısını geri alır. Bu hususta aynî mal ile para eşittir.

Burada kocanın maksadı, boşama esnasında mehrin yarısının kadın tarafından kendisine teslim edilmesidir. Halbuki bu teslim edilmemiştir. Bilakis, mal kendisine yabancı birisi tarafından hibe yoluyla teslim edilmiştir. Malın sahibinin değişmesi malın kendisinin değişmesi gibidir. Bu nedenle kadın mehri tüketmiş gibidir.

Aynı şekilde kadın teslim aldığı mehri kocasına satıp, sonra kocası onu zifaftan önce boşasa, koca verdiği mehrin yarısını alır. Çünkü kocanın maksadı gerçekleşmemiştir. Çünkü (kocanın mehir olarak verdiği) mal kendisine bir tazminat aktinin bedeli olarak ulaşmıştır.

Kadının mehri kabzetmesi

Kadın mehrini kabzetmeden önce bir yabancıya hibe edip, yabancı da bunu kabzettikten sonra koca zifaf olmadan karısını boşarsa mehrin yarısını geri alır.

Çünkü kadının verdiği yetki ile yabancı birinin mehri kabzetmesi, kadının bizzat kabzetmesi gibidir.

Mehir olarak belirlenen kölenin sakatlanması

Koca, mehir olarak bir köle vermek üzere kadınla evlense ve köleyi ona teslim etse, sonra da zifaf olmadan onu boşasa; kölenin değerinin yarısını kocaya geri verilmesine hükmedilse, kadın henüz teslim etmeden kölenin tek gözü kör olsa, bu durumda koca kölenin değerini yarısını alır ve kör gözün yarısını da kadına ödettirir.

Çünkü yargıcın hükmü ile kölenin yarısı üzerindeki mülkiyet kocaya geri dönmüştür. Bu, kadının elinde bulunup koca lehine ödemeye tâbi bir mülkiyettir. Bu köle tıpkı gasp edilmiş bir mal gibidir.

Köle, kocanın elinde olur da koca kadını boşarsa, kadın yarısını kabzetmeden önce kölede büyük bir kusur meydana gelirse, kadın muhayyerdir. Dilerse eksik olarak onun (değerinin) yarısını alır. Dilerse kölenin kusursuz olduğu durumdaki değerinin yarısını kocaya ödettirir. Çünkü boşama sonrasında kadının, kölenin yarısı üzerindeki mülkiyeti, boşama öncesi kölenin tümü üzerindeki mülkiyeti gibidir.

Eğer koca karısını boşamaz, bu arada kocanın elindeyken köleye bir kusur ârız olursa, kadının seçim hakkı olur. Dilerse kölenin tümünü noksanıyla birlikte alır.

Dilerse kölenin kusursuz olarak değerini ödettirir. Boşama sonrasında kölenin yarısında da böyledir.

Boşama sonrasında koca köleyi özgür kılarsa, bu özgür kılma, kölenin yarısında geçerli olur. Çünkü kadın köleyi kabzetmediğinde boşama ile kölenin yarısı üzerindeki mülkiyet kocaya dönmüştür. Bu kölenin durumu tıpkı iki kişinin ortak malı olup bunların birisi tarafından özgür kılınan köleye benzer.

Üç farklı akitle birden fazla kadınla evlenen kişinin durumu

Bir kimse bir akitte üç kadınla, bir akitte de iki kadınla ve bir akitte bir kadınla (yani üç ayrı akitte toplam 6 kadınla) evlenip, hiçbirisi ile zifafa girmeden hanımlarından (isim vermeden herhangi) birisini boşasa sonra da ölse bu kadınlar üç mehiri hak ederler.

Çünkü bu kadınların en çok alabileceği 3,5 mehirdir. Şöyle ki; üç kadının nikahı ile bir kadının nikahı geçerli olduğunda 4 mehir gerekir. Zifaf öncesi birisini boşamasıyla yarım mehir düşer (geriye 3,5 mehir kalır).

Bu kadınların en az alabileceği 2,5 mehirdir. Bu da şöyle olur: İki kadının nikahı ile bir kadının nikahı geçerli olduğunda 3 mehir gerekir. Sonra zifaf öncesi boşamayla yarım mehir düşer.

Her iki durum göz önüne alındığında; kadınlar 2,5 mehri kesin olarak hak ederler. Bir mehir bir durumda bulunmakta diğer durumda bulunmamaktadır. Bu nedenle bu 1 mehrin yarısı alınır. Sonuç olarak kadınlar 3 mehir hak ederler.

Bu kadınlar arasında tek olarak evlenen kadının durumu

Bu kadınlar içinde, kocanın bir akitte tek olarak evlendiği kadın mehrin 41/48 (kırk sekizde kırk bir)ini alır. Çünkü bu bir kadının nikahı kesin olarak geçerlidir. Burada iki durum söz konusudur:

a- Bu kadının nikahı, üç kadının nikahı ile birlikte geçerli olmuşsa bu kadın bir mehrin 7/8'ini (sekizde yedisini) alır. Çünkü zifaftan önce boşamayla bu kadının payına düşen çeyrek payın yarısı düşer. Bu da mehrin 1/8 (sekizde biri) eder. Geriye 7/8 kalır.

[6/67]

b- Eğer bu kadının nikahı, iki kadının nikahı ile birlikte geçerli olmuşsa bu kadın mehrin 5/6 (altıda beşi)ni alır. Çünkü talakla kadının payına düşen 1/3 (üçte bir) payın yarısı düşer. Bu da 1/6 (altıda bir) eder, geriye 5/6 kalır.

Görüldüğü gibi, mehir bir durumda (a şıkkında) 8'e, diğer durumda (b şıkkında) 6'ya bölünmektedir. (Her iki şıkta paydalar biribirinden farklı olmaktadır. Paydanın eşitlenmesi gerekir) Bu durumda çözüm 6 ile 8'i çarpmaktır ki sonuç 48 eder. Kadın ilk durumda (a şıkkında) mehrin 7/8 'ini alır ki bu 42 birim eder. İkinci durumda (b şıkkında) 5/6'sını alır, bu da 40 birim eder. Şu durumda kadın her iki durumda da 40 payı kesin olarak hak etmektedir. 2 pay ise bir durumda (a şıkkında) bulunmakta, diğer durumda (b şıkkında) bulunmamaktadır. Bu nedenle bu 2 payın yarısı alınır. Sonuç olarak kadın mehrin 41/48'ini hak eder.

Bu meselede, tek akitle evlenilen üç kadına gelince bunlar toplam (1. 5/16) mehir alırlar. Şöyleki ;

Tek akitle evlenen üç kadının durumu

a- Bu kadınların nikahı geçerli ise 3 mehir hak ederler. Boşama nedeniyle bir mehrin 3/8'i düşer. Geriye 2 tam mehir ve bir mehrin 5/8'i kalır. Toplam 42/16 (2. 5/8) mehir yapar.

b- Bu kadınların nikahı geçerli değilse, hiçbir şey alamazlar.

Her iki durum göz önüne alınınca, bu kadınlar 42/16 olan mehrin yarısını alırlar. Bu da 21/16, (1. 5/16) mehir yapar.

Tek akitle evlenen iki kadının durumu

Bir akitle evlenilen iki kadına gelince bunlar bir mehrin 5/6 (altıda beşini) alırlar. Çünkü;

a- Bu kadınların nikahı geçerli ise 2 mehir hak ederler. Boşama nedeniyle 1/3 (üçte bir) düşer. Geriye bir tam bir de 2/3 mehir kalır (toplam 5/3 mehir)

b- Geçerli değilse hiçbir şey alamazlar.

Şu durumda her iki durum göz önüne alınınca onlar mehrin 5/6 (altıda beşini) alırlar. Her iki kadın bunu yarı yarıya paylaşırlar.

Bu kadınların mirastaki hükmü

Mirasın hükmünü nikah konusunda açıklamıştık. Buna göre bir akitle evlenilen tek kadın, kadınlara düşen (toplam) 24 payın 7'sini alır. Geriye kalan (17/24) miktar, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre diğer iki grup (bir akitle evlenilen iki kadın, bir akitle evlenilen üç kadın) arasında yarı yarıya bölünür.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre bir akitle evlenilen üç kadın, kalandan (17/24'ten) 9 pay alır, bir akitle evlenilen iki kadın ise 8 pay alır.

Bu kadınların tümü ihtiyâten "vefat iddeti" beklerler.

Kişi bir akitte üç, bir akitte iki, bir akitte de dört kadınla (toplam 9 kadınla) evlenip, zifaftan önce hanımlarından herhangi birini boşayıp ölse kadınlar 2,5 mehir almayı hak ederler.

Şöyle ki;

a- Bu kadınların alabileceği en üst miktar 3,5 mehirdir. Bu da şu şekilde olur: Adam önce dört kadınla bir akitte evlenmiştir. (Böyle olunca diğer iki akit geçersizdir). Bu nedenle 4 mehir gerekli olmuştur. Sonra boşama ile yarım mehir düşmüştür. (Böylelikle geriye 3,5 mehir kalmıştır)

b- Bu kadınların alabileceği en düşük miktar 1,5 mehirdir. Bu da şu şekilde olur; Adam önce iki kadınla bir akitte evlenmiştir (Diğer iki akit geçersizdir). Bu nedenle 2 mehir gerekli olmuştur. Sonra boşama ile yarım mehir düşmüştür. (Böylelikle geriye 1,5 mehir kalmıştır).

Görüldüğü gibi her durumda (Hem a, hem de b şıkkında) kadınlar 1,5 mehri kesin olarak hak etmektedir. 3,5 mehre kadar olan fazlalık –ki bu da iki mehirdir- bir durumda bulunmakta (a şıkkında), diğer durumda (b şıkkında)

bulunmamaktadır. Bu nedenle bunun yarısı alınır. Sonuç olarak kadınlar 2,5 mehir almayı hak ederler.

Bu 2,5 mehrin birinde tek bir akitle evlenen iki kadın hak iddia edemez. Diğer iki grup ise (tek akitle evlenen üç kadın, bir akitle evlenen dört kadın) hak iddia ederler. Bu nedenle bu bir mehir, iki grup arasında ikiye bölünür. Geriye kalan 1,5 mehirde ise her üç grubun iddiası eşittir (Hepsi hak iddia edebilir). Bu nedenle bu 1,5 mehir üçte bir oranında üç gruba dağıtılır. Sonuç olarak 2,5 mehrin dağılımı şöyle olur:

- Bir akitle evlenen iki kadın yarım mehir alır.
- Bir akitle evlenen üç kadın bir mehir alır.
- Bir akitle evlenen dört kadın bir mehir alır.

Bu taksimat Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüdür. Muhammed (rh.a.)'in bu konudaki görüşü belirtilmemiştir. Nikah konusunda belirttiğimiz kurala dayanarak Muhammed (rh.a.)'in görüşünü şu şekilde belirlemek mümkündür.

Muhammed (rh.a.) her bir grubun durumunu tek olarak ele almaktadır. Buna göre;

• Dört kadının nikahı geçerli ise bunlar 3,5 mehir alır. Geçerli değilse hiçbir şey alamazlar. Onların nikahı bir durumda (bu aktin en önce yapılması durumunda) geçerli olup, diğer iki durumda (diğer akitlerden sonra yapılması durumunda) geçerli olmaz. Bu nedenle onlar 3,5 mehrin üçte birini alırlar. Bu da bir tam mehir bir de altıda bir mehir yapar. Toplam 7/6 (1. 1/6) mehir) **[6/68]**

• Üç kadının nikahı geçerli ise bunlar 2,5 mehir alır. Onların nikahı bir durumda geçerli olup, diğer iki durumda geçerli olmaz. Bu nedenle onlar 2,5 mehrin üçte birini alırlar. Bu da 5/6 mehir yapar.

• İki kadının nikahı geçerli ise bunlar 1,5 mehir alır. Onların nikahı da bir durumda geçerli olup, diğer iki durumda geçerli olmaz. Bu nedenle onlar 1,5 mehrin üçte birini alırlar. Bu da yarım (3/6) mehir yapar.

Bu üç grup kadın mirası üçte bir oranında paylaşır. Kadına düşen pay ister bütün mirasın dörtte biri, ister sekizde biri olsun, her bir grup kadın bu payın üçte birini alır. Çünkü mirası hak etme bakımından onların durumu eşittir. Yine bu kadınların her biri "vefat iddeti" beklerler.

Yukarıda geçen varsayımlardaki koca, iki hanımıyla zifafa girse, fakat bunların kim olduğu bilinmese, sonra da hanımlarından birini bir kere, diğerini üç kere boşasa, ardından iddet bittikten sonra bir kadınla evlense -mübhem (belirsiz-kapalı) bir talakta iddetin başlangıcı, açıklama vaktidir- sonra da ölse, son olarak evlendiği kadın mehrin tümünü alır.

Çünkü bu kadının nikahı geçerlidir. Kocanın bu nikaha girişmesi, diğer dört kadınla yaptığı nikahın geçersiz (fâsit) olduğunu ikrar demektir. Çünkü Müslüman yalnızca geçerli olan nikahı yapar. Dört kadının nikahı geçerli olsaydı bu bir kadının nikahı geçerli olmazdı. Koca, bu bir kadınla evlenmekle diğer dört kadının nikahının fâsit olduğunu açıklamış olmaktadır. Açıklama açık bir ifade ile olabileceği gibi, bazen delille de olabilir. Dört kadının nikahı geçersiz olunca bu kadınlar mehir ve mirastan pay alamazlar. İddet beklemeleri de gerekmez. Son olarak evlenilen kadın ise mehrin tümünü alır. Çünkü koca geçerli olarak evlendikten sonra, onu boşamamıştır. Bu kadının vefat iddeti beklemesi gerekir.

(Bu kadınların mirastaki payları şöyle olur):

* Tek olarak evlenen kadın mirasta (karıların) oniki de beşini (5/12) alır. Çünkü bu kadının nikahında iki durum söz konusudur.

- Diğer üç kadınla birlikte geçerli olmuşsa 4 pay alır.

- Diğer iki kadınla birlikte geçerli olmuşsa 6 pay alır.

Her iki durum göz önüne alınarak ikisinin ortalaması olan 5 pay almasına hükmettik.

Üç kadın ise mirasın 4/12 'sini alır. Çünkü bu kadınların;

- Nikahları geçerli ise mehrin üçte ikisi ve mirastan 8 pay alırlar.

- Geçerli değilse hiçbir şey alamazlar.

* İki kadın ise mirasın 3/12'sini alır. Çünkü bu kadınların;

- Nikahları geçerli ise 6/12 (yani yarısını) alırlar.

- Geçerli değilse hiçbir şey alamazlar.

Mehirlere gelince;

• Üç kadın 1,5 mehir alır. Çünkü bunların nikahı geçerli ise 3 mehir alırar, değilse hiçbir şey alamazlar.

• İki kadın da 1,5 mehir alır.

Bir akitle evlenilen üç kadın ve bir akitle evlenilen iki kadın, içinde üç hayız bulunan 4 ay 10 gün beklerler. Çünkü bu kadınların hepsinde de zifafa girilmiş olma ve zifaftan sonra boşanmış olma ihtimali vardır.

Bu son olayla ilgili olarak (*"el-Asl"* adlı kitaptan) yukarıya aldığınız hükümlerin (taksimatla ilgili cevapların) tümü yanlıştır. Bunları tek tek açıklayalım:

• Adamın son olarak evlendiği tek kadının mirastaki payı ile ilgili hükim yanlıştır. Çünkü;

a Bu tek kadının nikahı diğer iki kadınla birlikte geçerli olmuşsa, kocanın bu iki kadını boşamış olduğu kesin olarak ortaya çıkmıştır. Onların iddetleri de bittiğinden mirasın tümü tek olarak evlenilen kadına ait olur.

b- Diğer üç kadınla olan nikah geçerli olmuşsa, bu kadın mirasın üçte birini hak eder.

Her iki durum göz önüne alındığında tek olarak evlenilen kadın mirasın üçte birini her durumda almakla birlikte geriye kalan 2/3'ü birinci durumda almakta, ikinci durumda alamamaktadır. Bu nedenle bunun yarısını hak eder. Sonuç olarak bu tek kadın mirasın üçte ikisini alması gerekir.

• Kitaptaki üç kadının mirası ile ilgili hüküm doğru olmakla birlikte mehirle ilgili hüküm yanlıştır. Çünkü; [6/69]

a- Bu üç kadının nikahı geçerli ise mirasın üçte ikisini alırlar.

b- Geçerli değilse bir şey alamazlar.

Her iki durum göz önüne alınırsa, bu iki varsayımın ortalaması olan üçte bir alırlar. Bu da 12 payın 3'ünün karşılığıdır (3/12).

Mehirlerine gelince;

a- Eğer nikahları geçerli ise bu kadınların ikisi ile zifaf yapıldığı için 2 mehir kesinleşmiştir. Bunların üçüncüsüne gelince; eğer kocanın boşadığı kadın o ise yarım mehir alır. Eğer boşanan o değilse tam mehir alır. Ona iki durumun ortalaması olan bir mehrin dörtte üç (3/4)'ü verilir. Sonuç olarak bu üç kadının nikahı geçerli ise toplam olarak 2 tam mehir ve bir de dörtte üç mehir alırlar.

b- Eğer nikahları geçerli değilse bu kadınlar kitapta anıldığı gibi 1,5 değil, 1 tam 3/8 mehir alırlar.

• Kitapta iki kadının mehir ve mirası ile ilgili olarak anılan hükmün tümü yanlıştır. Çünkü biz onların mirastan pay alamayacaklarını kesin olarak bilmekteyiz. Şöyle ki; eğer onların nikahı geçerli ise, boşama işlemi onlar üzerinde gerçekleşmiş ve iddetleri de bitmiştir. Eğer nikahları geçerli değilse zaten bir şey hak etmezler.

Mehirlerine gelince;

a- Eğer nikahları geçerli ise 2 mehir alırlar.

b- Geçerli değilse hiçbir şey alamazlar.

Bu durumda onların, kitapta belirtildiği gibi 1,5 değil 1 mehir almaları gerekir.

Bu açıklamalardan *el-Asl*'da belirtilen cevapların doğru olmadığını anlamış bulunuyoruz.

Yukarıda ortaya koyduğumuz meselede koca, bu kadınların hiç birisiyle zifaf yapmasa ve başka birisiyle de evlenmese, bir akitle evlendiği kadının biri, diğer dört kadından birinin annesi olsa, hüküm daha önce belirttiğimiz gibidir. Ana ve kız mehirden de mirastan da mahrum bırakılmazlar.

Çünkü annenin içinde olduğu grubun nikahı ya caizdir ya da geçersizdir. Çünkü aynı anda iki grubun nikahının câiz olabileceği düşünülemez. Böyle olunca,

ana ve kız, kocanın nikahı altında birleşmiş sayılmazlar. Bu nedenle bu durumla yukarıda bildirilen durum eşit olur.

Eğer koca bir akitle evlendiği üç kadından birini boşasa, ilk olarak bu üç kadınla evlendiğini (dolayısıyla yalnızca bunların nikahının geçerli olduğunu) ikrar etmiş olur.

Çünkü kocanın boşama tasarrufu, mümkün olduğunca geçerli bir tasarruf olarak yorumlanır. Bu da ancak nikahın geçerli olmasından sonra olur.

Aynı şekilde bu üç kadından birine zıhar yapsa ya da biriyle zifafa girse, bu davranışıyla onların nikahının geçerli olduğunu açıklamış olur. Bu şekilde yapılan açıklamayla, açık sözle yapılan açıklama eşittir.

Bu durumdaki bir evlilikte mehir ve mirasla ilgili meseleleri nikah kitabında açıklamıştık.

Kocanın bir akitle evlendiği dört kadından biri câriye olsa, bu kadın miras ve mehirden bir şey alamaz. Çünkü biz; câriye ile kıyılan nikahın ya sonradan yapılmış olması ya da özgür kadınlarla bir arada yapılması nedeniyle onun nikahının geçersiz olduğunu kesin olarak bilmekteyiz. Onun nikahı geçersiz olunca geriye üç kadın, diğer bir akitle evlendiği üç kadın ve başka bir akitle evlendiği iki kadın kalmaktadır.

Hanımlarından birini boşadıktan sonra ölse kadınlar 2 mehir alırlar. Çünkü;

a- Bu kadınların alabileceği en üst miktar 2,5 mehirdir. Şöyle ki; üç kadının nikahı geçerli olunca üç mehir gerekli olur. Sonra boşama nedeniyle yarım mehir düşer.

b- Bu kadınların alabileceği en düşük miktar 1,5 mehirdir. Bu da iki kadının nikahının geçerli olmasıyla gerçekleşir.

Görüldüğü gibi her iki durumda da 1,5 mehir kesin olmakta, geriye kalan 1 mehir ise ilk durumda bulunmakta, ikinci durumda bulunmamaktadır. Bu nedenle bunun yarısı alınır. Sonuç olarak kadınlar 1,5 ve yarım yani toplam 2 mehir alırlar.

Bu 2 mehrin içindeki yarım payda, iki kadın hak iddia edemez. Bu yarım pay diğer iki grup arasında ikiye bölünür. Geriye kalan 1,5 mehirde ise üç grup da eşittir. Bu 1,5 mehirden her bir grup üçte bir alır. Bu Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüdür. Muhammed (rh.a.)'in görüşü ise, daha önce belirttiğimiz gibi her bir grubu bağımsız olarak ele almak suretiyle yapılacak bir inceleme ile çıkarılabilir.

Allah Sübhanehü ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş ve sonunda varış O'nadır.

TALAK'A BENZER BİR ŞEKİLDE AYRILIĞI MEYDANA GETİREN ŞEYLER

[6 /70]

Adam karısına: "Sen bana haramsın." dediğinde kendisine bununla ne kastettiği sorulur.

Kocanın, karısına: "Sen bana haramsın" demesi

Çünkü bu kişi birden fazla anlama ihtimalli olan, kapalı (müphem) bir söz söylemiştir. Kişinin sözü kendi maksadına göre yorumlanır. Kişinin bu maksadı da ancak kendisi tarafından yapılacak bir açıklama ile bilinebilir. İşte bu nedenle yukarıdaki sözü söyleyen kişiye niyetinin ne olduğu sorulur.

Eğer kişi bu sözle boşamaya niyet etmişse, bununla boşama meydana gelir. Çünkü kişi, sözün muhtemel olduğu bir manayı kastetmiştir. Şöyle ki; koca karısını kendisine haram olmakla nitelendirmiştir. Kadının kocaya haram olması ise talakın (boşamanın) gereklerindendir.

Adam bu sözünde üç talaka (boşamaya) niyet etmişse üç talak gerçekleşir. Çünkü kadının kocaya haram olması üç talakın gerçekleşmesi durumunda olur. Öyleyse kişi üçe niyet etmekle, haramlık türlerinden bir türe (ebedî haramlığa) niyet etmiştir.

Eğer koca bu sözle bir bâin talaka niyet etmişse, bir bâin talak gerçekleşir. Çünkü koca bu sözüyle, kadından yararlanma mülkiyetinin ortadan kalkması nedeniyle olan haramlığa niyet etmiştir. Bu ise ancak bir bâin talakla olur.

Biz Hanefîlerin kabul ettiği temel prensibe göre; koca herhangi bir bedel ya da sayı olmaksızın bâin talak yapmaya ve kadının cinselliğinden yararlanma mülkiyetini yok etme yetkisine sahiptir. Bu konuyu ileride inşaallah açıklayacağız.

Eğer koca bu sözle iki talaka niyet etmişse bize göre bir bâin talak gerçekleşir. Züfer (rh.a.)'e göre ise iki talak gerçekleşir. Züfer (rh.a.)'in delili Peygamber (s.a.v.)'in

وَ إِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى

"Herkes için niyet ettiği şey vardır."[74] hadisidir.

O'nun aklî delili de şudur: iki sayısı üçün bir kısmıdır. Bu söz, üç talaka niyet etmeyi kapsıyorsa, iki talaka niyet etmeyi haydi haydi kapsar. Görmez misin kadın câriye olsaydı bu sözle iki talaka niyet etmek geçerli olurdu. Özgür olan hakkında da durum bu şekildedir.

Biz (Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)) ise şöyle demekteyiz: İki talaka niyet etmede bir sayı söz konusudur. Halbuki kocanın söylediği söz sayıya muhtemel değildir. Çünkü bu söz tek bir kelimeden ibarettir. Birden fazla olma ihtimali yoktur. Niyet, sözün muhtemel anlamlarından değilse, bir etki meydana

[74] Buhârî, Bedeu'l-vahy, 1; Müslim, İmâre, 45; İbn Mâce, Zühd, 26; Ebû Dâvûd, Talâk, 11; Tirmizî, Fedâilu'l-cihâd, 16; Nesâî, Tahâret, 50.

getirmez. Üç talaka niyet etmenin geçerli olması sayı itibarıyla değil, kişinin haramlığa niyet etmiş olması itibarıyladır –ki bu haramlık ağır bir haramlıktır-. Ağır (ğaliz) haramlık ise üç talaktan aşağısı ile gerçekleşmez. Halbuki iki talak ile özgür kadın için, bir talakın sağlayamadığı daha üst bir haramlık gerçekleşmez. Sonuçta geriye sadece olarak sayıya niyet kalmaktadır. (Bu niyet ise belirttiğimiz gibi geçersizdir). Câriye ise böyle değildir. Çünkü, üç talakın özgür kadınlarda ebedî haramlığı gerektirmesi gibi, câriye hakkında da iki talak galiz haramlığı gerektirir.

Kocanın, özgür olan hanımını bir kere boşayıp sonra ona: "Sen bana haramsın." diyerek bununla iki talakı kastetmesi bu meseleye benzemez. Çünkü burada niyetinin herhangi bir etkisi yoktur. Çünkü galiz olan haramlık sadece iki talakla değil, iki talaka ek olarak daha önce meydana gelen bir talakla meydana gelir. Bu soyut olarak talak sayısına niyettir.

Talaka niyet etmekle birlikte, herhangi bir sayıya niyet etmese bu, bir bâin talak olur. Çünkü talak niyeti geçerlidir. Bununla kesin olarak bilinen şey meydana gelir. Kesin olarak bilinen de bir talaktır.

Kişi, "Sen bana haramsın." sözü ile talaka değil de yemine niyet etse söz, yemin olarak kabul edilir. Çünkü helal olan bir şeyi haram kılmak yemindir. Allahu Teâlâ:

﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاةَ أَزْوَاجِكَ وَاللهُ غَفُورٌ﴾

"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helal kıldığı şeyi seni niçin kendine haram kılıyorsun?" (et-Tahrîm 66/1)

﴿قَدْ فَرَضَ اللهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾

"Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır." (et-Tahrîm 66/2) buyurmuştur.

Tefsirde yer aldığına göre Peygamber, Kıbtî olan Mâriye'yi kendisine haram kılmıştı. Diğer bazı rivâyetlere göre ise balı kendisine haram kılmıştı.

Dahhâk'ın; Ebu Bekir, Ömer, İbn Mes'ûd , İbn Abbas ve Âyşe (r.a.)'den bu (Sen bana haramsın.) sözle ilgili olarak rivayet ettiğine göre, kişi bu sözle talaka niyet [6 /71] ederse, talak, yemine niyet ederse yemin olur. İbn Ömer (r.a.)'den de buna yakın bir görüş rivayet edilmiştir. Zeyd (r.a.)den rivayet edildiğine göre ise o şöyle demiştir: "Bu söz bir yemindir. Kişi bu söz nedeniyle kefâret verir".

Şâfiî (rh.a.) şöyle demektedir: "Helali haram kılmak yemin olmaz. Ancak yalnızca karı ve câriyeye özgü olmak üzere bu söz nedeniyle kefâret gerekir."

Kişi bu sözü söylerken herhangi bir niyeti olmasa, bu söz yine yemin olur. Çünkü yeminle sabit olan haramlık, boşama ile oluşan haramlıktan daha hafiftir/daha aşağıdadır. İhtimalli olan durumda ancak kesin olan şey sabit olur. Bu

nedenle bu söz yemin olur. Eğer (bu sözü söyledikten sonra) hanımı ile cinsel ilişki kurarsa, yeminini bozması nedeniyle kefâret gerekir. Dört ay geçinceye kadar hanımına yanaşmazsa îlâ[75] yoluyla kadın bâin talakla boşanmış olur.

Kişi bu sözü söylerken îlâya niyet etmesi ile yemine niyet etmesi eşittir.

Eğer bu sözle yalana niyet etmişse, bu söz yalan olarak kabul edilir. Hiç bir hükmü olmaz. Çünkü kişinin bu sözü görünüşte yalandır. Çünkü karısı kendisine helal olmasına rağmen onu haramlıkla nitelemiştir.

Bazı âlimler bu hükmün kişinin kendisi ile Allah arasında geçerli olduğunu, kazaî hüküm bakımından (hukukî açıdan) ise bunun kabul edilmeyeceğini söylemişlerdir. Çünkü akıl sahibi bir kişinin sözü geçerli bir anlama hamledilir. Dinen onunla amel edilir. Bir sözle amel etme imkanı varsa, geçersiz (mülgâ) sayılamaz. Bu söz yalana hamledildiğinde, bu, geçersiz kılmak olur (ki bu da doğru değildir).

Muhammed (rh.a.)'in "*Kitâbu'l-Asl*" adlı kitabında, kişi; "Bu sözle zıhara niyet ettim." dediğinde hükmün ne olacağı belirtilmemiştir. *en-Nevâdir*'de anıldığına göre, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bu zıhar olur. Çünkü kadın, kocasına talak yoluyla haram olduğu gibi zıhar yoluyla da haram olur. Bu nedenle kişinin niyeti, sözünün muhtemel olduğu anlamlardandır. Muhammed (rh.a.)'e göre ise zıhar olmaz. Çünkü zıhar, kişinin kendisine helal olan bir kadını harama benzetmesidir. ('Gibi' anlamındaki) benzetme harfi olan "ك / kâf " kullanılmadan zıhar olmaz. İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'ya göre bu ve bunun benzeri kinayelerde[76] kişi, -ki bu kinayeler üç tanedir- ne dînen ne de hukûken tasdik edilmez. Çünkü koca, karısını kendisine haram olmakla nitelendirmiştir. İki zıddın bir arada bulunması imkansız olduğundan, bir yerde haramlık, ancak helallik özelliğinin ortadan kalkması ile bulunabilir. Helallik özelliği ise ancak üç boşama ile ortadan kalkar. Öyleyse talakın gerçekleşmesi bu sözün hakîkaten gerçekleşmesini gerektirir. Başka bir durumda bu kişi tasdik edilmez. Biz (Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf) ise şöyle demekteyiz: Koca, karısını kendisine haram olmakla nitelendirmiştir. Haramlık ise birkaç çeşittir. Farklı nedenleri vardır. Koca bu haramlık çeşitlerinden ya da

---

[75] **Îlâ / الايلاء:** Kocanın hanımına yaklaşmamak üzere yemin etmesidir. Böyle bir yeminde bulunan kocaya "mûlî", kendisine îlâ yapılan kadına "mûlâ minhâ" denir. İlâ üç kısma ayrılır:

a. Îlây-ı Muvakkat; dört ay, sekiz ay... gibi bir vakitle kayıtlı olan îlâdır.

b. Îlây-ı Müebbed; ebediyen yaklaşmamak üzere yapılan îlâdır.

c. Îlây-ı Mechûl; belli bir müddet belirtilmeksizin veya ebediyet kaydı konulmaksızın yapılan îlâdır. Îlâ süresinde koca hanımına hiç yanaşmazsa bir bâin talak meydana gelmiş olur. Bu süre içinde hanımına yaklaşırsa kefâret gerekir.

[76] **Kinâye / الكناية:** Sözlükte; bir şeyi bir şeyle örtmek, edebiyatta ise "örtülü anlatım" demektir. Istılahta ise; söz içinde geçen asıl anlamın yanında ondan ayrı düşünülemeyen (lâzimî) bir başka mananın anlatıldığı tamlama (terkib) veya kelimedir. Meselâ; "eli açık" terkibiyle cömert kimsenin, "eli sıkı" ifadesiyle de cimri kişinin örtülü biçimde anlatılması gibi.

nedenlerinden birine niyet ettiğinde, bu niyeti, kullandığı ifadenin kapsamında olan anlamlardan olur. Bu nedenle niyeti geçerli olur.

Bir kimsenin, "Bütün helaller bana haramdır" demesi

Kişi "bütün helaller bana haramdır" dediğinde ona niyeti sorulur. Bununla yemine niyet ettiyse bu yemin olur. Karısı bu yeminin kapsamına girmez, ancak ona da niyet etmişse girer. Karısını kastetmemişse bu söz özellikle yiyecek ve içeceklere hamledilir.

Kıyasa göre –ki bu Züfer (rh.a.)'in de görüşüdür- yeminini bitirir bitirmez yemini bozulmuş olur. Kefâret gerekir. Çünkü gözleri açmak, oturmak ve ayakta durmak bu haram kılma kapsamına giren helal şeylerdendir. Kişi bunları yapınca haram kılmanın ardından yeminini bozmanın koşulu gerçekleşmiş olur.

Biz (çoğunluk Hanefîler) ise şöyle diyeruz: Kesin olarak bilmekteyiz ki kişi bu sözüyle geneli kastetmemiştir. Çünkü yemin eden kişinin maksadı yemininde durmaktır. Halbuki bu söz genele hamledilirse yeminde durmak düşünülemez. Genel anlamı mümkün olmayınca bu söz örfle bilinen şeye hamledilmiştir. Bu da bedenin yaşamını devam ettiren yiyecek ve içecektir.

Koca, hanımını da kastetmedikçe hanımı bu yemine girmez. Çünkü koca niyet etmeksizin hanımın bu yemine girmesi genellik anlamı gözetildiği durumda olur. Halbuki bu sözde genel anlamını gözetmek mümkün değildir. Diğer taraftan haram kılma ile kadın kastedildiği zaman âdeten yalnızca kadın anılır. Eğer karısının da bu yemin kapsamına girmesine niyet ederse o da girer. Çünkü niyet edilen şey, sözün muhtemel olduğu anlamlardandır. Ancak yiyecek ve içecek bu yeminin kapsamından çıkmaz. Bir şey yediğinde ya da içtiğinde veya hanımına yaklaştığında yeminini bozmuş olur. Çünkü, sözünün dış görünüşü yiyecek ve içeceği kapsar. Bu söz görünüştekinden başka anlama çekilemez. Yeminini bozarsa îlâ düşer. Çünkü kefâret gerekli olmuş ve yemin de ortadan kalkmıştır. [6 /72]

"Bütün helaller bana haram olsun." diyen kişinin bir niyeti olmasa bu söz yemin yerine geçer. Kefâretini öder. Çünkü yemin yoluyla haramlık, haramların en hafifidir.

Bu sözle talaka niyet ederse, durum ilk meselede anlattığımız gibi olur. Talaka niyet etme durumunda bu söz yemin olmaz. Çünkü bu tek bir sözdür. İki farklı anlamı (aynı anda) içeremez. Talak ise yeminden farklıdır. Kocanın niyeti talak konusunda geçerli olunca yemin anlamına itibar etme durumu düşer.

İsa b. Ebân'ın Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'den rivayet ettiğine göre, kişi iki hanımına: "Siz ikiniz bana haramsınız." dese ve birisi için talaka diğeri için yemine niyet etse, bu söz her ikisinde de talak yerine geçer. Yine birisi için üç talaka diğeri için bir talaka niyet etse, her ikisi için de üç talak gerçekleşir. Çünkü bu tek bir sözdür, iki farklı anlama gelmez. Bununla yalana niyet ederse önceki meselede açıkladığımız gibi bu söz yalan bir sözdür.

Koca, hanımına: "Seni kendime haram kıldım.", "Seni haram kıldım.", "Sen bana haramsın.", "Ben sana haramım.", "Nefsimi sana haram kıldım.", "Ben sana haram kılındım.", "Sen bana haram kılındın." derse bütün bu sözlerde hüküm tıpkı yukarıda açıklanan haram kılma durumu gibidir.

Çünkü haramlık iki taraf için sabit olur. Bu nedenle kocanın haramlık niteliğini gerek kendisine de karısına da dayandırması doğru olur. "Seni haram kıldım." cümlesinde olduğu gibi fiil anmak, sıfat anmak gibidir. Çünkü kadın, kocanın fiili olmaksızın ona haram olmaz.

Koca, karısına: "Sen benim için filanın bir eşyası gibisin." deyip bununla talaka ya da îlâya niyet etse bu söz hiçbir şey ifade etmez.

Kocanın, karısını başkasının eşyasına benzetmesi

Çünkü bu sözle koca karısını kendisine haram olmakla nitelendirmiştir. Çünkü başkasının eşyası bizatihi / aynından dolayı haram değildir. Görmez misin kişi sahibinin izniyle o eşyayı alabilir. Sahibi izin vermediğinde de, mahaldeki haramlıktan dolayı değil, sahibinin hakkı nedeniyle onu almak helal olmaz. Eşyanın sahibi harbî (düşman ülkesi vatandaşı) gibi hürmete (mal ve can dokunulmazlığına) layık olmayan biri ise onu almak mübah olur.

Koca, karısına: "Sen bana kan gibisin.", "Meyte (lâşe) gibisin.", "Domuz eti gibisin.", "Şarap gibisin." dediğinde ona niyeti sorulur.

Kocanın, karısını aynî haram olan bir şeye benzetmesi

Çünkü o bu sözlerle karısını aynından dolayı[77] (li aynihî) haram olan şeylere benzetmiştir. Gerçekten de bu maddeler şer'an aynından dolayı haram kılınmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ﴾

"Ölü, kan ...size haram kılındı." (el-Mâide, 5/3) Bu durumda yukarıdaki sözleri söylemek, sanki "Sen bana haramsın." sözünü kullanarak haram kılma gibi olur. Daha önce bu sözü söyleyenin niyetinin sorulacağını belirtmiştik. İkisinin farklı olduğunun delili zıhar konusudur. Şöyle ki; koca karısını yabancı bir kadına benzetirse zıhar yapmış olmaz. Annesine benzetirse zıhar yapmış olur. Çünkü anası kendisine haramdır. İşte bu da öyledir.

Koca, karısına: "Sen benden bâinsin.", "Bette'sin (kesin olarak ayrılmışsın.)", "Serbestsin.", "Berîsin." dese, bu sözlerle talaka niyet etmemişse talak gerçekleşmez.

"Sen bâinsin" ve benzeri kinâî sözler

---

[77] **Haram li aynihî**: Haramlığı o şeyin dışındaki bir nedene dayandırmayıp bizzat o şeyin kendisindeki bir özellik nedeniyle haram olandır. Metindeki maddeler bu türdendir. Haramlığı kendisindeki niteliğinden olmayıp dış bir nedene dayanırsa buna da "haram li ğayrihî" denir. Cuma namazı vaktinde alış veriş-yapmak gibi.

Çünkü koca, farklı olarak anlaşılması mümkün olan sözler kullanmıştır. Şöyle ki; beynûnet (bâin olma) bazen evden, bazen arkadaşlık ve beraberlikten, bazen de nikahtan olur. Böyle farklı anlamlara gelebilen bir söz, niyet ya da yaygın kullanım bulunmadıkça herhangi bir anlamda anlaşılamaz. Ayrıca niyet
[6/73] bulunmaksızın bu sözden talak anlamının anlaşılması şüphelidir. Şüphe yoluyla olan talak ise geçerli olmaz.

Eğer bu sözlerle talaka (boşamaya) niyet etmişse, onun niyet ettiği şey gerçekleşir. Eğer üç talaka niyet etmişse üç talak gerçekleşir. Çünkü koca üçe niyet etmekle beynûnet (ayrılık) çeşitlerinin en büyüğüne niyet etmiştir. Bilindiği gibi beynûnet bazen ardından yeniden bir araya gelme ihtimali bulunarak gerçekleşir. Bazen de başka bir koca ile evlenmeden, ardından yeniden bir araya gelme ihtimali olmaksızın gerçekleşir. Bu da üç talakla olur. Bu nedenle onun üç talaka niyet etmesi geçerli olur. Koca, iki talaka niyet ederse, bize göre bir bâin talak gerçekleşir.

Züfer (rh.a.)'e göre talak olmaz. İlk bölümde bu konuda gerekli açıklamayı yapmıştık.

Kocanın "bâin" sözü herhangi bir sayı anlamı taşımayan tek bir sözdür. Dolayısıyla eğer bir talaka ya da sadece talaka niyet ederse Hanefîlere göre bir bâin talak gerçekleşir. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise bir ric'î talak gerçekleşir.

Aynı şekilde ayrılmaya (firkat) benzeyen her sözle talak kastedildiğinde durum böyledir. "Senin ipin omuzundadır.", "Senin yolunu serbest bıraktım.", "Benim senin üzerinde bir mülkiyetim yok.", "Âilene katıl.", "Çık.", "Örtün.", "Baş örtünü tak.", "Kabul etsinler ya da etmesinler seni âilene hibe ettim.", "Senin nefsini benden bâin kıldım.", "Nefsimi senden bâin kıldım."... gibi sözlerin hükmü "Sen benden bâinsin." sözü konusunda söylediklerimiz gibidir.

Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre "Senin ipin omuzundadır." sözüyle kişi talaka niyet ederse talak gerçekleşir. Diğer taraftan bu sözlerin tümünde kocanın, karısı üzerindeki yetkilerinin (mülkiyetin) ortadan kalkması anlamı muhtemeldir. Şöyle ki: Devesini serbest bırakmak isteyen bir kişi, devenin ipini omuzuna bırakır ve onun yolunu açar: "Benim senin üzerinde bir mülkiyetim yok." cümlesi açıkça mülkiyetin bulunmadığını ifade eder. "Âilene katıl." sözünde, kocanın karısını ailesinin yanına dönmeye zorlaması vardır. Bu ise aralarındaki nikah bağının kopmasından sonra olur. "Dışarı çık.", "örtün.", "Başını ört." cümlelerinde de koca, karısını bu fiilleri yapmaya zorlamaktadır. Kadının bu fiilleri yapması ancak, onun üzerindeki yetkisinin (nikahının) ortadan kalkmasından sonra gerekli olur. Aynı şekilde kocanın hanımını ailesine hibe etmesi, kadın üzerindeki mülkiyetini gidermek suretiyle onun ailesinin yanına dönmesini emretmektir.

Durum böyle olunca bütün bu sözlerin hükmü "Sen bâinsin." sözünün hükmü gibidir. Bizim sonraki âlimlerimizden (müteahhirûn) bazıları bu sözlere

"kinaye" adını vermektedirler. Bu isimlendirme mecâzî bir isimlendirmedir, hakikat değildir. Bu sözler kinaye olamaz. Çünkü bize göre, anlamlarının gerektirdiği gerçek anlamlarında kullanılırlar. Bu nedenle bu sözcüklerle bâin talak gerçekleşir. Kinaye ise bir başka anlamda istiâre (iğreti) olarak kullanılan sözdür. Bu sözcüklere kinaye adının verilmesi ancak Şâfiî (rh.a.)'nin kuralına uygun olarak doğru olabilir. Çünkü o, bu sözcükleri, talak sözünden kinaye olarak kullanılmış sözcükler olarak kabul etmektedir. Bu nedenle ona göre bu sözcüklerle meydana gelen boşama bir ric'î talaktır.

Muhammed (rh.a.), bu anlama şu sözüyle işaret etmiştir: "Talaka benzeyenlerden, kendisiyle ayrılık meydana gelen her sözcükte de durum bu şekildedir."

Biz Hanefîlerle Şâfiîler arasındaki ihtilaf şu temele dayanmaktadır:

Şâfiî (rh.a.)'ye göre koca, zifaftan sonra, bir bedel koşul koyma durumu (hul') ya da talak sayısını (üçe) tamamlama durumu haricinde, karısı ile olan evliliği ortadan kaldırma hakkına sahip değildir.

Biz Hanefîlere göre ise koca (talak için konulan sözcüklerle), talak hakkına sahip olduğu gibi, karısı üzerindeki mülkiyetini (evliliğe dayalı haklarını) kaldırma hakkına da sahiptir. Bu nedenle koca, karısına: "Sen bâin olarak boşsun." dese biz Hanefîlere göre bir bâin talak, Şâfiî'ye göre ise bir ric'î talak gerçekleşir.

Şâfiî şu şekilde delil getirmiştir: Kocanın, boşadıktan sonra iddet içerisinde tekrar hanımına dönebilme seçeneği, kocanın zorunlu kılmasıyla değil dînen sabit olmuştur. Kocanın dînen bu seçeneği düşürme yetkisi yoktur. Bâin olarak boşama durumunda , hanımına dönme seçeneğini düşürme yetkisi vardır. [6/74]

Eğer koca açıkça: "Sen boşsun ve benim sana dönme hakkım da yoktur." deseydi, buna rağmen dönme hakkı düşmez. Böyle olunca, üzerinde durduğumuz meselede dönme hakkının düşmemesi daha önceliklidir.

Diğer taraftan nikah mülkiyetini ortadan kaldırma, câriye üzerindeki mülkiyeti ortadan kaldırmaya benzer/ona kıyas edilir. Câriye üzerindeki mülkiyeti ortadan kaldırma ise bazen bir bedel karşılığı olur, bu durumda mülkiyet kendiliğinden ortadan kalkar. Bazen de teberrû yoluyla olur, bu durumda mülkiyetin ortadan kalkması kabz/teslim gerçekleşene kadar gecikir. Kişi bu hükmü değiştirmeye çalışsa, buna yetkisi yoktur. Öyle ki kişi: "Ben sana (teslime gerek olmaksızın) bizzat mülkiyeti gerektiren bir şey hibe ettim." dese, bu hibe geçersiz olur. Nikah mülkiyetinin ortadan kaldırılması da aynı şekilde bazen bedelli olur -ki bu da hul' ile olur.- Bu durumda mülkiyet kendiliğinden ortadan kalkar. Bazen de bedelsiz olur. Bu durumda mülkiyetin ortadan kalkması iddetin bitimine veya talak sayısının üçe varmasına kadar gecikir. Koca açıkça söylemek suretiyle bu hükmü değiştiremez. Çünkü onun "Sen bâinsin." ifadesi, kendi mülkiyeti üzerinde değil, dinin hükmü üzerinde bir tasarruftur.

Öte yandan bu sözcükler, (kuvvet bakımından) sarih sözlerın (boşama için konulmuş açık sözcüklerin) altındadır. Niyet olmadan hüküm ifade etmezler. Daha kuvvetli olan sarih sözler kendiliğinden mülkiyeti ortadan kaldırmadığına göre, bunlar hiç kaldıramazlar. Bu sözcükler talaktan kinayedirler. Anlamlarının gerekli kıldığı şeylerin hakikatında etken değillerdir. Şöyle ki; hanımın kocasına haram olmasının gerçek anlamı, analarla evlenmenin haram olması gibi ebediyyen haram olmaktır. Bu ebedî haramlık ise bu sözlerle gerçekleşmez. Bu sözlerle gerçekleşen haramlık, talakla gerçekleşen haramlıktır. Bundan da anlıyoruz ki bu sözler talaktan kinayedir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili ise şudur: Kocanın "beynûnet"(ayrılık) niteliğini gerçekleştirmesi, tıpkı talakın kendisi gibi, onun kendi mülkiyetinde bir tasarruftur. Bu nedenle de geçerlidir.

Bu şöyle açıklanabilir: Nikahla, boşama yetkisi kocanın olmuştur. Bu yetki, ancak nikahın sorumluluğundan kurtulma nedeniyle kocanın olmuştur. Nikahın sorumluluğundan kurtulmak da ancak nikah mülkiyetini ortadan kaldırmakla olur.

Aynı şekilde koca, zifaftan önce nikah mülkiyetini kaldırma yetkisine sahiptir. Zifaf sonrasında bu yetki daha da pekişir. Mülkiyet yoluyla sabit olan nikahı kaldırma yetkisi, zifaftan sonra ortadan kalkmaz.

Yine koca, mülkiyetini ortadan kaldırma karşılığında bir bedel alma yetkisine sahiptir. Koca yalnızca sahip olduğu şeyin bedelini alabilir. Bundan da anlaşılıyor ki o, karısını bâin olarak boşama yetkisine sahiptir. Bunun için, verdiği talakı "bâin" olarak nitelemesi, kocanın kendi mülkiyeti üzerindeki bir tasarruftur. Mümkün olduğu kadar bu sözle amel edilmesi gerekir.

Bu temel kurala göre mülkiyetin bizzat talak ile ortadan kalkması gerekirdi. Ancak açık olarak yapılan boşamadan sonra kocanın karısına dönebilmesi hükmü kıyasa aykırı olarak dînen sabit olmuştur. Bu şekilde, kıyasa aykırı olarak dînen sabit olan bir hükme, aynı anlamda olmayan bir şey katılamaz. Üzerinde durduğumuz mesele de boşamada, açık sözlerin kullanılması anlamında değildir. Çünkü açık boşama sözcüğü nikah ile bir arada bulunabilir. Görmez misin açık olarak boşanıp sonra kocasının tekrar kendisine döndüğü kadına "mutallaka ve menkûhe" (boşanmış ve nikahlı) denir. Halbuki kadın "mübâne ve menkûhe" (kesin olarak boşanmış ve nikahlı) diye nitelenemez. Açık olmayan sözcüklerle boşamak, açık olarak boşamak gibi olmadığından burada kıyasa göre hüküm verilir.

Diğer taraftan "Sen boşsun." sözü bâin talaka da, bâin olmayan talaka da muhtemeldir. Kocanın "bâin olarak" sözü iki muhtemel şeyden birini belirlemek içindir. Bu, bizim "insanlar" dememize benzer. Bu söz, umum (tüm insanlara) ve hususa (bazı insanlara) muhtemeldir. Kişi "bütün insanlar" dediğinde bu ihtimal ortadan kalkar. Aynı şekilde kişi "Sattım." dediğinde bu söz "muhayyer (seçme

hakkı ile) olarak" ve "kesin olarak" satma anlamlarına gelebilir. Kişi "kesin olarak" derse bu ihtimal ortadan kalkar.

Hibe ise böyle değildir. Çünkü hibe, kendisindeki zayıflık nedeniyle, kendisini güçlendirecek bir şey ile -ki bu da kabz (alma) dır- pekişmedikçe mülkiyeti gerekli kılmaz. Mülkiyetin teslim olmadan da gerçekleşeceğini koşul koymakla hibe pekişmiş olmaz. Boşamada, kocanın: "Sen boşsun." sözünün kendiliğinden mülkiyeti ortadan kaldırmaması, sözün zayıflığından değildir. Çünkü bu söz kuvvetli ve bağlayıcıdır. Bu sözün, mülkiyeti kaldırmama nedeni, nikaha zıt olmamasıdır. Koca "Bâin olarak boşsun." deyince, nikaha aykırı olan bir şeyi açık olarak söylediğinden, mülkiyet kalkmış olur. [6/75]

Yukarıda geçen (kinâî) sözcükler, anlamlarının gerekli kıldığı gerçek anlamlarında etkendirler. Şöyle ki; hanımın kocasına haramlığı, koca üç talaka niyet ettiğinde bu sözcükle ebedî olarak gerçekleşir. Ancak kadının ikinci bir koca ile evlenmesi bu haramlığı ortadan kaldırır. Nitekim her ne kadar, talaktan sonra yapılan yeni akit mülkiyet ifade etse bile, talak yoluyla mülkiyetin ortadan kalkması ebedî olarak gerçekleşir (talak yoluyla mülkiyet ebedî olarak ortadan kalkar).

Kocanın, karısına: "İddet bekle." demesi

Ne var ki bu sözcüğün gereği olarak, olması gereken gerçek sonuç koca tarafından ancak talak ile gerçekleştirilebilir. Bu nedenle kocanın niyetinin, boşama konusunda etkili kılınması gerekli olur. Kocanın karısına: "Sen özgürsün." demesinde de durum böyledir. Çünkü bu sözde de mülkiyeti ortadan kaldırma anlamı vardır. Çünkü nikah bir nevi köleliktir. Karının özgürlüğüne kavuşması da bunun ortadan kalkmasıyla olur.

Karısına "إِعْتَدِّي" (say) dediğinde bu söz kinaye olur. Çünkü bu söz birden çok anlama gelebilir. Kocanın kastı "Allah'ın nimetini say." veya "Benim nimetlerimi say." olabileceği gibi "Nikahtan dolayı iddet bekle." de olabilir. Koca bu sözle talaka niyet ederse bir ric'î talak gerçekleşir. Çünkü talak, sözün gerçek anlamına göre meydana gelmiş değildir. Sözün gerçek anlamı hesap ile ilgilidir. Bunun ise mülkiyeti ortadan kaldırmaya etkisi yoktur. İddet başlangıçta da devam ederken de nikahla birlikte bulunabilir. Fakat kadının nikah nedeniyle iddet beklemesi için daha önce talakın bulunması zarurîdir. Öyleyse talakın gerçekleşmesi, kocanın sözünde bir hazf (gizleme) yapması suretiyle gerçekleşmiştir. Koca bu sözü söylemekle aslında sanki şöyle demiş olmaktadır: "Ben seni boşadım. Bundan dolayı iddet bekle.". Bu nedenledir ki koca bu sözü zifaftan önce söylerse, zifaftan önce iddet beklemesi gerekmediği durumda kocanın niyeti boşama konusunda etkin olur. Bundan anlıyoruz ki söz gerçek anlamında geçerli olmamaktadır. Ancak bu sözde talak anlamı gizlidir. Niyet edilmesi durumunda ortaya çıkar.

Biz bu sözle, talak meydana geldiğini delil ile (nassla) biliyoruz. Bu delil de Peygamber (s.a.v.)'in, Sevde (r.a.)'yi boşamak istediğinde söylediği: إِعْتَدِّي "İddet bekle."[78] sözüdür.

Aynı şekilde kocanın: "Rahmini temizle." sözü "İddet bekle." sözünün açıklaması gibidir. Çünkü "Rahmini temizle." sözü, iddette maksat olan şeyi açıklamaktadır.

Yine koca karısına "Sen teksin." dediğinde de durum söylediğimiz gibidir. Çünkü bu söz, birden çok anlama gelebilir. "Teksin" sözü hanımın niteliği olabilir. Bu durumda ifade şu anlamlara gelebilir: "Sen toplumun yanında teksin.", "Benim yanımda teksin.", "Senden başka yanımda kimse yok.", "Güzellikte dünya kadınları içinde teksin."... Bu söz boşamanın da niteliği olabilir. Bu durumda ifade; "Sen tek bir talakla boşsun." anlamına gelir. Dolayısıyla bu sözle niyet bulunmadıkça talak gerçekleşmez. Koca bununla talaka niyet ettiğinde bir ric'î talak meydana gelir. Çünkü talakın gerçekleşmesi, ifadede bir gizleme yapılması suretiyle olmuştur. Koca bu sözüyle, gizli olan şeyi açıklamış gibi olur.

Şâfiî (r.a.)'ye göre bu sözle, niyet etse bile, bir şey gerçekleşmez. Çünkü "teksin" sözü (boşamanın değil) kadının niteliğidir. Bu sözde de asla boşama anlamı yoktur.

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Akıl sahibi bir kişinin sözünü, bir anlam ifade edecek şekilde anlamak mümkün oldukça, söz bu anlama hamledilir.

Ric'î talak

Koca hanımına: أَنْتِ طَالِقٌ "Sen boşsun." dediğinde, boşama niyet etsin ya da etmesin, bununla bir ric'î talak meydana gelir. Çünkü bu söz nikahlı bir kadını

[7/76]

boşama konusunda, çok kullanılmasından dolayı, boşamada kullanılan (açık) bir sözdür. Bu sözde niyete ihtiyaç yoktur. Diğer yandan bu söz, sadece kadınlara karşı söylenir. Boşama (talak) sözcüğü yalnızca kadınlara izafe edilerek anılır. Kadınların dışındakiler için "إِطْلَاقٌ / ıtlâk" sözcüğü kullanılır. Kadınlara özgü olan anlam da nikahtır. Öyleyse talak (boşama) sözcüğü kadına izafe edildiğinde, nikahtan boşanmak anlamı olduğu, kesin olarak anlaşılır. "Seni boşadım. / قَدْ طَلَّقْتُكِ " "Sen boşanmışsın. / أَنْتِ مُطَلَّقَةٌ" sözleri gibi, talak sözcüğünden türeyen sözcüklerde de durum böyledir.

Ancak Muhammed (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre koca karısına: "Sen mutlakasın. / أنت مُطْلَقَةٌ "derse, niyet etmedikçe boşama olmaz. Çünkü bu sözcük kadınlara özgü değildir.

Koca, "أَنْتِ طَالِقٌ / Sen boşsun." sözüyle üç ya da iki talaka niyet etse, biz Hanefîlere göre niyeti geçerli olmaz. Bununla yalnızca bir ric'î talak gerçekleşir.

Züfer ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre neye niyet ederse o olur. Bu, aynı zamanda Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin ilk görüşüdür. Bu görüşün gerekçesi şudur: Açık (sarih), kapalıdan

---

[78] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/343.

(kinayeden) daha kuvvetlidir. "Sen bâinsin." sözünde kocanın üçe niyet etmesi geçerli olunca, "أَنْتِ طَالِقٌ / Sen boşsun." sözünde öncelikle geçerli olur. Çünkü talak kelimesinin bir sayıya dayandırılması mümkündür. Hatta talak kelimesi, " أَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا / Sen üç kere boşsun." cümlesinde olduğu gibi sayı ile açıklanır. Bu cümlede "ثَلَاثًا / üç" kelimesi tefsir anlamında olmak üzere üstünlü olarak kullanılır. "Filan karısını boşadı." denildiğinde, "Kaç kere boşadı?" denilerek açıklama yapılmasını istemek mümkündür. Diğer taraftan "Sen boşsun." sözü "Sen boşama ile boşsun." anlamındadır. Çünkü kadın ancak boşama ile boş olur. Koca: "Sen boşama ile boşsun." diye "boşama" sözcüğünü açıkça söyleyerek üçe niyet etse niyeti geçerli olur.

Koca hanımına "Kendini boşa." deyip bununla üçe niyet etse, niyeti geçerlidir. "Seni boşadım." dediğinde de böyledir. Çünkü her iki cümlede de fiil söylenmiştir.

Bizim bu konudaki delillerimiz ise şunlardır:

İbn Ömer (r.a.) karısını boşadı. Peygamber (s.a.v.) ona hanımına dönmesini emretti. Ondan bu boşamayla, üçe niyet edip etmediğini sormadı. Bu konuda ona yemin de ettirmedi. Eğer bu sözcük üçe niyet etmeyi içerseydi, İbn Rükâne (r.a.)'ye "الْبَتَّةَ / elbette" sözünden dolayı yemin ettirdiği gibi ona da yemin ettirirdi.

bundaki anlam şudur: Bu sözü söyleyen kişi (birden çok talaka niyet etmekle) sözün muhtemel olmadığı bir anlama niyet etmiştir, dolayısıyla niyeti geçerli olmaz. Nitekim karısına "Hacca git.", "Babanı ziyaret et.", "Bana dışarıdan su getir." deyip bununla talaka niyet etse, talak geçerli olmaz. Çünkü niyet edilen şey, sözün içerdiği anlamlardan değilse, niyet sözden ayrı kalmış olur. Böyle sırf niyet ile ise hiçbir şey gerçekleşmez.

Biz böyle diyoruz. Çünkü; kocanın "Sen boşsun." sözü tekil bir niteliktir. Bu nedenle sayı anlamı içermez. Görmez misin iki kadın için; "طَالِقَانِ / ikiniz boşsunuz", üç kadın için " طَوَالِقُ / sizler boşsunuz" sözü kullanılır. Bunlar boşamanın değil, kadınların niteliğidir. "Seni boşadım." sözü bir fiildir. Bu fiil, "ayağa kalktım", "oturdum" fiillerinde olduğu gibi, sayı anlamı taşımaz. Bu konuda hiç kimse muhalif değildir.

Şâfiî (r.a.)'ye göre burada niyetin geçerli olması, onun "boşama olmadıkça kadının boş olmayacağı" görüşüne binaendir.

Ancak burada "boşama / الطَّلَاقُ " sözcüğü, kocanın sözünün gereği, sabit olmaktadır. Bize göre bu sözün gereği (muktezâ), umum (geneli içeren nitelikte) olamaz. Çünkü muktezâ, sözün doğru olarak anlaşılması içindir. Nitekim eğer mukteza olmadan söz doğru olarak anlaşılabiliyorsa, mukteza sabit olmaz. Bizim meselemizde muktezâda umum (genellik) niteliği olmaksızın da söz doğru şekilde anlaşılabilir. Çünkü niteliğin anılması, lügat açısından, niteliği belirtilen şeye ait bir niteliği gerekli kılar. Ancak niteleyenin, sözünün doğru olması için bir niteliğe sahip

olması, lügat açısından değil, din açısındandır. "Seni boşadım." sözü de böyledir. Çünkü bu sözcük, kişinin kendi sözünü anlatmasından ibarettir. Herhangi bir sayıya ya da umuma muhtemel değildir.

[6/77] Ancak "Kendini boşa." sözü böyle değildir. Bu sözde kocanın niyeti geçerlidir. Diğer sözlerde bize göre niyet geçerli değildir. Öyle ki koca iki talaka niyet etse bu geçerli olmaz. Üç talaka niyet etmesi ise genel anlamının gözetilmesi itibarıyla geçerli olur. Çünkü "kendini boşa" ifadesinde, (boşama işlemini) karşı tarafa bırakma (tefvîz) anlamı bulunmaktadır. Başkasına devretmek genel olabileceği gibi özel de olabilir. Bu sözle kadına devredilen şey talaktır. Bu, belirtilen ifadede lügat bakımından sabittir. "Talak" cins isim konumunda olduğundan genele de özele de muhtemeldir. Bu nedenle kocanın niyeti genelde geçerli olur.

"Sen üç kere boşsun. / أَنْتِ طَالِقٌ ثلاثًا" cümlesindeki "ثَلَاثًا / üç kere" sözcüğünün, tefsir olmak üzere fetha / üstünlü olduğunu kabul etmiyoruz. Bilakis bu kelime, başındaki cer harfinin hazfedilmesi (düşürülmesi) nedeniyle üstünlü olmaktadır. Bunun anlamı, "üç talak ile / بِثَلَاثٍ" demektir. Bu, " مَا هٰذَا بَشَرًا / Bu insan değildir." cümlesindeki " بشرًا / insan" sözcüğü gibidir. Ya da "طَلَاقًا" kelimesi, hazfedilmiş bir masdarın bedeli olarak fethalı / üstünlüdür. Anlamı " طلاقًا ثَلَاثًا / üç talakla" demektir.

"Filanca kişi karısını boşamış." diye bir sözün aktarılması durumunda "Kaç kere?" diye sorarak açıklama istemek doğru olsa bile, bu, talak sözcüğünün sayı anlamı taşıdığını göstermez. Nitekim koşul ve bedelin açıklanması da istenebilir ama söz bunlara muhtemel değildir.

Koca: "أَنْتِ طَالِقٌ طَلَاقًا / Sen boşama ile boşsun." dediğinde, Ebû Yusuf'un Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayet ettiğine göre üç talaka niyet etmek geçerli olmaz. Çünkü masdar, sözü pekiştirmek için kullanılır. " أَكَلْتُ أَكْلًا وَ قُمْتُ قِيَامًا / öyle bir yedim, öyle bir kalkışla kalktım ki" cümlelerinde olduğu gibidir. Bu söz üç sayısını kapsamaz. Öte yandan üç talaka niyet etmek geçerli olsa bile bu, sayı bakımından değil, genelleme bakımından geçerli olur. Çünkü masdar çokluk anlamını taşır. Nitekim Allahu Teâlâ;

﴿وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا﴾

"Bir çok defalar yok olmayı isteyin." (el-Furkân, 25/14) buyurmuştur. Diğer taraftan masdar, isme benzer. Yukarıdaki sözle, أَنْتِ طَالِقُ الطَّلَاقَ ifadesi eşittir. Bu son ifadede üç talaka niyet etmek geçerlidir. Çünkü bu cins isimlerdendir. Umum ve husus anlamı taşır. Yine "ال / elif-lam", bilinmeyen şeylerde istiğrâk-ı cins (tüm cinsi kapsama) anlamını taşır.

"أَنْتِ الطَّلَاقُ / Sen boşamasın." cümlesi de böyledir. Bu cümlenin anlamı: "Sen boşamakla boşsun / أَنْتِ طَالِقٌ الطَّلَاقَ " demektir. Bu cümlede üçe niyet etmek geçerlidir.

Bazen masdar anılıp, bununla fiil kastedilebilir. Nitekim "Bu ancak bir geliş ve gidiştir (ikbal ve idbardır)." cümlesi giden ve gelenin nitelikleri olarak söylenir.

Buna göre koca karısına: "Sen talaksın / أَنْتِ الطَّلَاقُ " dese "Sen boşsun." cümlesinde olduğu gibi bununla talak gerçekleşir.

İbn Semaa (rh.a.) şöyle demektedir: "Kisâî (rh.a.), Muhammed (rh.a.)'e fetva sormak üzere bir mesele gönderdi. O da bunu bana verdi. Ben ona okudum. Soru şöyleydi: "Karısına:

فَإِنْ تَرْفُقِي يَا هِنْدُ فَالرِّفْقُ أَيْمَنُ وَإِنْ تَخْرِقِي يَا هِنْدُ فَالْخَرْقُ أَشْأَمُ

فَأَنْتِ طَلَاقٌ وَالطَّلَاقُ عَزِيمَةٌ ثَلَاثٌ وَمَنْ يَخْرِقْ أَعَقُّ وَأَظْلَمُ

'Ey Hind! Eğer yumuşak davranırsan, bil ki yumuşaklık uğurdur.

Ey Hind! Eğer sert olursan, bil ki sertlik uğursuzluktur.

Sen boşsun, üç kesin boşama

Kim sertlik yaparsa, o daha itaatsiz ve daha zalimdir.

diyen birisinin sözü hakkında kadı imam ne der?"

Muhammed (rh.a.) cevap olarak şöyle yazdı: Eğer "ثَلَاثٌ / üç" sözünü ötreli olarak söylerse bir boşama, üstünlü olarak söylerse üç boşama gerçekleşir. Çünkü ötreli olarak söylediğinde bu, öncekinden ayrı, başlıbaşına bir cümle olur. "Sen boşsun." sözü nedeniyle bir talak gerçekleşir. Üstünlü olarak söylediğinde ise bedel ya da tefsir anlamı bulunur ve bununla da üç talak gerçekleşir.

"Serbest bıraktım." sözü ile boşama.

Koca, karısına: "Seni serbest bıraktım.", "Senden ayrıldım." deyip bununla talaka niyet etmese, Biz Hanefîlere göre bir şey olmaz.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise boşama gerçekleşir. Bu iki ifade, Şâfiî'ye göre boşama konusunda açık sözlerdir. Çünkü Allah'ın kitabında bu sözler;

وَسَرِّحُوهُنَّ "Onları .... serbest bırakın." (el-Ahzâb, 33/49) şeklinde geçmektedir.

Biz bu konuda şöyle diyoruz: (Boşama konusunda) sarih (anlamı açık) sözcük, yalnızca kadınlara izafe edilip, nikah dışında kullanılmayan sözlerdir. Bu husus yukarıdaki iki ifadede bulunmamaktadır. Çünkü kişi (nikah dışında): "Devemi serbest bıraktım.", "Bana borçlu olan kişiden veya arkadaşımdan ayrıldım." der. (Yani bu iki söz nikah dışında da kullanılır). Bu iki sözcük, diğer müphem (anlamı kapalı) sözcükler gibidir. Niyet olmadıkça bunlarla boşama (talak) gerçekleşmez.

[6/78]

Kocanın, karısına: "Git" demesi.

Koca, karısına "Git" deyip bununla talaka niyet etse, bu bâin bir talak olur.

Çünkü kocanın mülkiyeti ortadan kalkmadıkça kadının gitmesi gerekmez. Koca "Git ve elbiseni sat." deyip bununla talaka niyet etse, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre talak gerçekleşmez, Züfer (rh.a.)'e göre gerçekleşir. Muhammed (rh.a.) bu konuyu "*Züfer ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un ihtilaf ettiği meseleler*" isimli eserde anlatmıştır.

Züfer (rh.a.)'in görüşünün delili şudur: Kocanın; "Git" sözünde talak niyeti geçerlidir. "Elbiseni sat." sözü ise fikir verme anlamındadır. Bununla ilk sözün hükmü değişmez.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demektedir: Kocanın sözü, "Elbiseni satmak için git." anlamına gelir. Bu durumda bu sözcük açık olmaktadır. Niyet edilen ise böyle değildir. Bu nedenle kocanın niyeti etken değildir.

Kocanın, karısına: "Ben senden boşum." demesi

Koca, karısına: "Ben senden boşum." dediğinde bununla talaka niyet etse bile biz Hanefîlere göre hiçbir şey gerçekleşmez.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise koca talaka niyet ederse talak gerçekleşir. Çünkü koca, karısına: "Ben senden bâinim.", "Ben sana haramım." deyip bununla talaka niyet etse talak gerçekleşir. Açık söz ise kinayeden daha kuvvetlidir. (Dolayısıyla "Ben senden boşum." dediğinde öncelikle gerçekleşir). Diğer taraftan nikah mülkiyeti karı-koca arasında ortaktır. Bu nedenle onlara "مُتَنَاكِحَيْنِ / mütenâkihayn (nikahlı ikili)" denir. Nikahta da, her ikisi anılarak başlanır. Nikah ikisinden birinin ölümüyle sona erer. Eşlerden biri diğerine mirasçı olur. İşte bu nedenlerle talak kelimesini ikisinden birine dayandırmak doğru olur. Ne var ki talakın kocaya dayandırılması alışılmış bir durum (örfle bilinen bir durum) olmadığından, niyet gereklidir. Talakın gerçekleştiği konu ise kadındır. Bu nedenle, kinaye sözlerde olduğu gibi, talakın onun üzerinde gerçekleşmesine niyet etmek koşuldur.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili şudur: Rivayet edildiğine göre bir kadın kocasına: "Eğer sana verilen yetki bana verilseydi ne yapacağımı görürdün!" dedi. Kocası da ona "Ben yetkimi sana verdim." deyince kadın, "Ben seni boşadım." dedi. Olay, Abdullah b. Abbas (rh.a.)'a anlatıldı. O: "Allah o kadının ağzını yırtsın! (mâdem ki boşanmak istiyor) 'Ben kendimi senden boşadım.' deseydi ya!" demiştir.

Muhammed (rh.a.)'in "*Kitâbu'l-Asl*" adlı kitabında daha başka gerekçeler de bulunmaktadır. Şöyle ki koca, karısından boş olmaz. Talakın anlamı serbest bırakmak ve göndermektir. Halbuki mülkiyet bağıyla bağlı olan koca değil kadındır. Görmez misin bu nedenle kadın evli iken başka birisiyle evlenemez. Ama koca evlenebilir. Öyleyse gönderme anlamı koca açısından gerçekleşmemektedir. Bu nedenle boşama kadın üzerine olur. Koca üzerine değil. Efendinin kölesi karşısında özgür kılıcı konumunda bulunması gibi, koca da karısı karşısında ancak boşayan konumunda olabilir. Efendi, kölesine: "Ben senden özgür oldum." dese köle özgür kılınmış olmaz. Talak da böyledir. Talak kelimesi işte bu yönüyle "beynûnet (bâin olma)" ve "haram olma" sözcüklerinden ayrılmaktadır. Çünkü

beynûnet, bağı koparmak demektir. Bağ ise karı-koca arasında ortaktır. Görmez misin "Kadın kocasından bâin oldu." denilebildiği gibi "Koca, karısından bâin oldu." da denilir. "Haram olma" ifadesi de böyledir. "Koca karısına haram oldu.", "Kadın kocasına haram oldu." diye kullanılabilir. Biz daha önce bu sözcüklerin, anlamlarının gerekli kıldığı gerçek yerlerde kullanılmadığını açıklamıştık. Şâfiî (rh.a.)'nin: "Nikah mülkiyeti karı-koca arasında ortaklıktır." sözü anlamsızdır. Aksine, kadın üzerinde kocaya özgü bir mülkiyet vardır. Bu nedenledir ki Müslüman erkek, kitabî (Yahudi ve Hıristiyan) kadınla evlenebilir. Ama kitabî erkek, Müslüman kadınla evlenemez. Bu konuda bizim âlimlerimizin geniş açıklamaları bulunmaktadır.

En iyisi şöyle demektir: "Kadının nikahla elde ettiği mehir ve nafaka mülkiyetidir." Bu da talaka uygun değildir. Kocanın kadın üzerindeki mülkiyeti ise cinsel ilişkinin helal olmasıdır. İşte karşılığında bir bedel bulunan aslî mülkiyet budur. Talak da bunu ortadan kaldırmak için meşru kılınmıştır. Bir şey ancak varid olduğu yerden kaldırılabilir. Başka bir yerden değil. Ayrıca, kadının nikahla elde ettiği mülkiyet kocanın mülkiyetine tâbidir. Biz Hanefîlere göre nikahta tâbi olan şey, kendisine talakın bağlanması için bir mahal oluşturamaz. Kocanın karısına: "Senin elin boştur.", "Ayağın boştur." sözü ile ilgili konuda açıklayacağımız üzere talak el ve ayağa dayandırılmadan da durum böyledir. [6/79]

Koca, karısına: "Sen kesin olarak boşsun. / أَنْتِ طَالِقٌ اَلْبَتَّةَ" dediğinde ona niyeti sorulur. Bir talaka niyet ederse, bir bâin talak gerçekleşir.

Kocanın karısına: "Sen kesin olarak boşsun" demesi

Çünkü "kesin olarak" sözü talakın niteliğidir. Anlamı "bâin" sözünde olduğu gibi, "nikahı kesecek şekilde" demektir. Bununla üç talaka niyet ederse üç talak gerçekleşir. Eğer niyeti yoksa, "Sen bâinsin." sözünde olduğu gibi bir bâin talak gerçekleşir.

Eğer koca, "sen boşsun" sözümle bir talaka, "kesin olarak" sözümle de başka bir talaka niyet ettim." derse kadın iki bâin talakla boşanmış olur. Çünkü koca, karısına "sen kesinsin / أَنْتِ بَتَّةٌ " deyip bununla boşamaya niyet etseydi, niyeti geçerli olacaktı. "Kesin olarak / بَتَّةٌ " sözüyle başka bir talaka niyet ettiğinde de durum böyledir.

Koca "boşsun" sözüyle bir talaka, "kesin olarak" sözüyle de iki talaka niyet ettiğini söylerse, kadın iki talakla boşanmış olur. Çünkü "kesin olarak" sözü iki sayısına niyet etmeye uygun değildir. Talaka benzeyen ve kocanın talak sözüne bitiştirdiği bütün sözlerde durum bu şekildedir. Ancak "iddet bekle (say)" sözü böyle değildir. Çünkü bu söz ric'î talakı gerektirir. Bu söz, üç talaka niyet etmeye uygun değildir. Çünkü "iddet bekle" sözüyle talakın gerçekleşmesi, bu sözün altında /gerisinde talak sözünün gizli olarak bulunması nedeniyledir. Bu söz, talak kelimesini açıkça söylediği ifadeden daha kuvvetli olamaz.

Koca, hanımına: "İddet bekle." dese ve "Talaka niyet etmedim." dese kendisine bu hususta yemin ettirildikten sonra, o kadın onun hanımı olmaya devam eder. Şimdiye kadar geçen bütün ifadelerde de koca "Talaka niyet etmedim." dediğinde aynı şekilde yemin etmesi gerekir. Çünkü o, kalbinde olanları haber verme hususunda emindir / sözüne güvenilecek kişidir. Eminin sözü yeminle birlikte kabul edilir. Yemin kendisinden töhmeti gidermek içindir. Görmez misin üç talak, "اَلْبَتَّةَ / kesin olarak" sözcüğünün kapsamı içinde bulunduğu için, Resûlüllah (s.a.v.) bu sözcükle üç talakı kastetmediğine dair Rükâne (r.a.)'ye yemin ettirmiştir.

Koca, hanımına: "İddet bekle, peşinden iddet bekle / اِعْتَدِّي فَاعْتَدِّي", "İddet bekle ve iddet bekle. / اِعْتَدِّي وَاعْتَدِّي", "İddet bekle, iddet bekle. / اِعْتَدِّي اعْتَدِّي " derse ve bu sözünde talaka niyet ettiğini söylerse, kazâî hüküm bakımından iki talak gerçekleşir. Koca, "Bir talakı kastettim." derse Allah'la kendi arasında (uhrevî hüküm bakımından) sözü kabul edilir.

Züfer (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre kocanın niyeti, kazâî hüküm bakımından da geçerlidir. Ebû Yusuf (rh.a.)'tan " فَاعْتَدِّي" kelimesi konusunda aynı görüş rivayet edilmiştir. "وَاعْتَدِّي" ifadesi ile "اِعْتَدِّي" ifadesi ise Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre Zâhiru'r-rivâye'de olduğu gibi iki talaktır.

Züfer (rh.a.) şöyle demektedir: (Bu ifadelerin tümünde) birinci kelime tekrar edilmiştir. Tekrar da pekiştirmek içindir, fazlalık için değil. Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demektedir: "ف" harfi bitiştirme içindir. Bu durumda anlam: "Bu boşama ile iddet bekle." şeklinde olur. Ayrı bir boşama şeklinde anlaşılmaz. "و" harfi ise atıf içindir (bağlaçtır). Atfın gereği (ma'tuf/bağlanan ile ma'tuf aleyh arasında hüküm bakımından) ortaklıktır. Bu nedenle "vav / و" harfi ile atfedilen ikinci "iddet bekle" sözü ilki gibidir. Bağımsız bir boşama yerine geçer.

Zâhiru'r-rivâye'deki hüküm delili ise şudur: Talakı gerçekleştirmeye niyet edildiğinde "iddet bekle" sözü açık (sarih) gibi olur. Koca, hanımına: "Sen boşsun ve boşsun. / أَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ" veya "Sen boşsun ardından boşsun. / أَنْتِ طَالِقٌ فَطَالِقٌ " ya da "Sen boşsun, boşsun. / أَنْتِ طَالِقٌ طَالِقٌ " dediğinde iki talak gerçekleşir. İşte, burada da durum aynıdır.

[6/80] Koca, hanımına: "İddet bekle, iddet bekle, iddet bekle." diyerek üç kere söyleyip bunların tümüyle tek bir talaka niyet etse, Allah'la kendisi arasında bu tek talak yerine geçer. Kazâî hüküm bakımından ise, daha önce açıkladığımız gibi, her bir söz ayrı bir talak olduğu için üç talak gerçekleşir. yargıcın görünüşe uyması emredilmiştir. Ancak ilk sözün tekrarlanmış olması da muhtemeldir. Allah kişinin iç âlemine vakıftır. Bu nedenle kendisiyle Allah arasındaki hüküm yönünden onun sözü tasdik edilir. Hanımın bu sözü duyduktan sonra o erkeğin yanında kalması câiz değildir. Çünkü görünene uymak yargıca emredildiği gibi kadına da emredilmiştir.

Koca; "İlk 'iddet bekle' sözüyle talaka, diğer ikisiyle de 'iddete' niyet ettim." dese kazâî hüküm bakımından tasdik edilir. Çünkü onun sözünün zahirdeki anlamı iddet beklemeyi emretmektir. İddet beklemeyi emretmek talak gerçekleştikten sonra doğru olur. Bu nedenle kazâî hüküm bakımından sözü kabul edilir.

Özet olarak bu meselenin 12 yönü vardır. Biz bunu "*el-Câmiü's-sağîr*" adlı eserin şerhinde açıkladık.

Koca, hanımına: "Sen boşsun iddet bekle." deyip "iddet bekle" sözüyle iddeti kastetse, kazâî hüküm bakımından sözü kabul edilir. Çünkü iddet beklemesini emretmek, bir talakın gerçekleşmesinden sonra doğru olur. Bununla başka bir talakı kastetse ya da birşeye niyet etmese, bu bağımsız bir talak olur. Çünkü bu kelime talakın anılmasından sonra söylenmiştir. Bununla iki talaka niyet ederse, bir ric'î talak gerçekleşir. Çünkü bu söz ikiye niyet etmeye uygun değildir. "Sen boşsun ve iddet bekle." ifadesi de aynen bu ifade gibidir.

Kadın, kocasına: "Beni boşa." dediğinde koca: "İddet bekle اِعْتَدِّي" deyip sonra da "Bununla talakı kastetmedim." derse, Biz Hanefîlere göre kazâî hüküm bakımından tasdik edilmez.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise tasdik edilir. Çünkü koca bu sözü kadın boşamayı istemeden önce söyleseydi, boşama niyeti olmadıkça bu sözün etkisi olmayacaktı. Kadının boşama isteğinden sonra da durum böyledir. Çünkü boşamada etkili olan kocanın sözüdür. Kocanın sözü de kadının boşama talebinin olup olmamasına göre değişmez. Kocanın bu sözdeki kastı; "Benim sana verdiğim nimetleri say, boşamayı talep etmekle uğraşma. Çünkü bu, nimete karşı nankörlüktür." anlamında olabilir.

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Boşama sonrasında söylenen bu sözle, âdeten ancak talak kastedilir. Yargıç zâhir ve mutad olana uymakla yükümlüdür.

Öte yandan aynı söz bazen övme, bazen de yerme anlamında olabilir. Bu anlamlar birbirinden sözün öncesindeki duruma ve durumun göstermesine (içinde bulunulan duruma) göre ayrılır. Eğer durumun gösterdiği göz önüne alınmazsa sözün övgü mü yergi mi olduğu anlaşılmaz. Bunu belirttikten sonra şunları ifade edebiliriz:

(Kocanın bu tür sözleri söylediği) durumlar üç türlüdür:

1-Boşamanın konuşulduğu durum,

2-Öfke durumu,

3-Hoşnutluk durumu. (Normal durum)

Boşamanın konuşulduğu durumda, yukarıdaki sözleri söyleyen koca, yargı açısından hiçbirisinde tasdik edilmez. Bilakis kocanın sözü kadının boşanma talebine verilen bir cevap olarak anlaşılır. Bu durumda, kadının boşanma talebi kocanın cevabında iade edilmiş / aynen kabul edilmiş sayılır.

Öfke durumunda koca şu üç söz konusunda tasdik edilmez: "İddet bekle.", "Evliliğe devam etmeyi ya da boşanmayı tercih et.", "Senin işin kendi elindedir.". Çünkü bu sözler sövme ve tehdit anlamında yorumlanamaz. Öfke anında kocanın (söylediği sözlerdeki) kastı ya kadını kötüleme ya da talaktır. Kocanın ifadesi kötüleme anlamı taşımadığında, bununla talakın kastedildiği ortaya çıkmış olur.

Öfke anında söylenen şu beş sözde kocanın iddiası yargı açısından tasdik edilir: "Sen bâinsin.", "Haramsın.", "Kesinsin.", "Serbestsin.", "Berîsin.". Çünkü bu sözler kötüleme (sövme) anlamı da taşırlar. Bu durumda bu sözlerin anlamı şöyle olur: "Sen dinden ayrılmışsın.", "Sen İslam'dan berîsin.", "Hayırdan uzaksın.", "Sohbet ve beraberliğe haramsın.", "Güzel ahlaktan uzaksın." Dolayısıyla bu sözlerden kesin olarak talak anlamı anlaşılmaz. Bunun için koca: "Bunlarla kötülemeyi kastettim." dese yargı açısından sözü kabul edilir.

[6/81] Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayet edildiğine göre o, bu ifadelere şu dört cümleyi de eklemiştir: "Senin yolunu serbest bıraktım.", "Senden ayrıldım.", "Benim sana bir yolum yok.", "Senin üzerinde mülkiyetim yok.". Çünkü bu sözler de kötüleme anlamına yorumlanabilir. Bu durumda anlamları şöyle olur: "Benim senin üzerinde bir mülkiyetim yok. Çünkü sen benim mülk edinmeme layık değilsin.", "Kötülüğün ve kötü ahlakın nedeniyle benim sana karşı bir yolum yok.", "Şerrinden korunmak için senden ayrıldım.", "Benim yanımda değersiz olduğun için yolunu serbest bıraktım."

Rıza ve hoşnutluk durumunda bu sözlerdeki niyeti konusunda kocanın sözü kabul edilir. Niyet olmadıkça bu sözlerle talak gerçekleşmez. Bunların dışındaki sözlerde de durum aynıdır.

"Sen benim karım değilsin." sözünün hükmü

Koca, hanımına: "Üç kere iddet bekle." der de "Ben bu sözle üç hayız iddet bekleyeceği tek bir talakı kastettim." derse yargı açısından onun bu sözü geçerli olur.

Çünkü "üç kere" sözünün talakın sayısı ve iddetteki hayızların sayısı olması mümkündür. "İddet" sözü kocanın ifadesinde yer almakta, "talak" ise kocanın kalbinde bulunmaktadır. "Üç kere" sözü, kocanın kalbinde yer alan düşüncenin açıklaması kabul edildiğine göre, ifadesinde yer alan bir sözün açıklaması olarak kabul edilmesi daha öncelikli olur. Bu nedenle hukûken kocanın sözü kabul edilir.

Koca, hanımına: "Sen benim karım değilsin." deyip bununla talaka niyet ederse, bu durumda hüküm, daha önce Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin " خَلِيَّة haliyye" ve " بَرِيَّة beriyye" sözleri konusundaki görüşünü açıklarken ifade ettiğimiz hüküm gibidir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) bu sözle kadının boş olmayacağını, kocanın bu ifadesinin hiçbir anlamı olmayan boş bir laf olduğunu söylerler. Çünkü Ömer b. Hattâb (r.a.)'ın hadisinde yer aldığına göre o şeyle dedi: إذا سُئِلَ الرَّجُلُ أَلَكَ امْرَأَةٌ فَقَالَ: لَا، فَإِنَّمَا هِيَ كَذِبَةٌ *"Bir adama senin karın var mı?" diye sorulduğunda (evli olduğu halde)*

hayır! Derse bu söz bir yalandan ibarettir."[79] Bunun anlamı şudur: Koca, o kadınla nikahının olmadığını ifade etmiştir. Aradaki evlilik bağının yok olduğunu söylemek boşama olmaz. Aksine onlar arasındaki evlilik bağı bilindiği için bu söz yalan (gerçek dışı) bir ifade olur. Nitekim kocanın şu sözleri söylemesi durumunda da, koca talaka niyet etse bile talak gerçekleşmez: "Vallahi sen benim karım değilsin.", "Eğer benim karım varsa, aleyhime delil olsun.", "Benim karım yok", "Ben, seninle evlenmedim."

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Kocanın: "Sen benim karım değilsin." sözü farklı anlamlarda anlaşılmaya uygun bir sözdür. Bu sözün anlamı: "Sen benim karım değilsin. Çünkü ben senden ayrıldım.", "Sen benim karım değilsin. Çünkü sen benim nikahımda değildin." olabilir. Böyle farklı anlamlarda anlaşılabilen bir sözün gereği, kocanın niyeti ile anlaşılır. Kocanın niyeti olmadıkça bu ifadelerle talak gerçekleşmez. Boşama niyeti bu ifadelerde geçerli olur. Çünkü "haliyye" ve "beriyye" sözlerinde olduğu gibi boşama, bu ifadelerin kapsamı dahilindedir.

Kocanın "Vallahi sen benim karım değilsin." sözüne gelince; kocanın yemini ancak geçmişteki bir şeyin olmadığını söylemek içindir. Bu ise, bu ifade ile talak kastedilmiş olması ihtimalini engeller. "Ben seninle evlenmedim." sözü de böyledir. Bu söz nikahı temelinden reddetmektir. Talak ise (var olan) nikah üzerinde tasarrufta bulunmaktır. Bir şeyi temelinden reddetmek, onun üzerinde tasarrufta bulunma anlamını taşımaz.

Kocaya; "Senin karın var mı?" diye sorulup "hayır" dediğinde, soruyu soran geçmişte olan nikahı sormaktadır. Kocanın sözü buna verilen cevaptır. Bu da geçmişteti nikahın olmadığını bildirmek anlamına gelir ki, Ömer (r.a.)'in de belirttiği gibi, bu yalan olur. Kocanın "لَسْت / değilsin" sözüne gelince, nikahı geçmişte değil, şimdi ve gelecekte yok saymaktır. Bu nedenle de talaka muhtemeldir.

Kocanın; "Benim karım yok." sözündeki " مَا / yok" harfi de geçmiştekini yok saymak içindir. Bu, "إِذْ" harfinin geçmiş, "إِذَا" harfinin gelecek için kullanılması gibidir. Nitekim koca: "طَلَّقْتُك اذْ دَخَلْتِ الدَّار / Eve girdiğinde seni boşadım." dese karısı derhal boşanmış olur. Bu cümlede إِذْ değil de, إِذَا olsaydı kadın eve girinceye kadar boşanmış olmazdı.

Koca: "Benimle senin aranda nikah yok.", "Benim sana karşı yolum yok." dediğinde bu ifadeler nikahı geçmişte değil, şimdi ve gelecekte yok saymaktır (nefyetmek). Bu ifade ile talaka niyet edilmesinin mümkün olduğunda ittifak vardır. Bu ittifak Ebû Hanîfe lehine bir delildir. **[6/82]**

Koca, hanımına: "Sen boşsun." deyip sonra da "Bağından boşsun." veya "Deveden boşsun." anlamını kastettim" dese yargı açısından tasdik edilmez. Çünkü bu, sözün görünüşüne aykırıdır. Ancak koca, kendisi ile Allah arasında

[79] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/110.

(diyâneten) tasdik edilir. Çünkü onun sözü farklı anlamlara muhtemeldir. Çünkü "طلاق / talak" sözü "إطلاق / serbest bırakmak" kelimesinden gelmektedir. "Itlak" kelimesi ise deve ve bağdan kurtulmada kullanılır. Bu nedenle "talak" kelimesi bu anlamlarda mecâzen kullanılmış olabilir. Bunun için koca diyâneten tasdik edilir.

Koca, hanımına: "Sen bağından boşsun." dese herhangi bir şey gerçekleşmez. Çünkü koca bununla kastettiği şeyi, "talak" sözüne bitişik olarak ifade etmiştir. Sözün anlamını değiştiren açıklama (Beyân-ı muğayyir) söze bitişik olarak yapıldığı zaman geçerli olur. Biz bu hususu "İkrar" konusunda açıklamıştık.

Koca, "Bu sözle, herhangi bir işten boşsun demek istedim." derse Hasan'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayet ettiğine göre bununla yukarıdaki eşittir. Zâhiru'r-rivâye'ye göre ise burada ne yargı ne de dînî hüküm bakımından tasdik edilmez. Çünkü talak kelimesi bir işten boş olma anlamında hakikat olarak da mecaz olarak da kullanılmaz. Ancak bunu talak kelimesine bitişik olarak "Sen işten boşsun." şeklinde söylemesi farklıdır. Bu durumda karısı, diyâneten hanımı olmaya devam eder. Yargı açısından hüküm bakımından ise bununla talak gerçekleşir. Çünkü bu söz bu şekilde kullanılmadığı için, görünüşte beyan olmaz. yargıcın, kocanın sözünü kabul etmediği bütün durumlarda, kadın da kabul etmez. Kadın kocasından bu sözü işittiğinde veya adil bir tanık, tanıklık ettiğinde, karının kocasını tasdik etmesi câiz değildir. Çünkü kadın da yargıç gibi ancak dış görünüşünü bilebilir.

Bâin talakla boşanılan kadına: "Sen haramsın." demek

Koca hanımını bir bâin talakla boşadıktan sonra ona iddet içerisinde: "Sen bana haramsın." ya da buna benzer bir söz söyler ve bununla talakı kastederse, kadın üzerine herhangi bir şey gerçekleşmez.

Çünkü hanımı bâin olarak boşayan kocanın onun kendisine haram olduğu sözü gerçektir/doğrudur. Bunun anlamı şudur: Kocanın "talak" veya "bâin" sözündeki ifade kalıbı bir niteliktir. Ancak bu niteliğin gerçekleşmesi için bu söz, boşamayı gerçekleştirme anlamında kabul edilir. Burada kocanın sözünün, boşamayı gerçekleştirme anlamında kabul edilmesine gerek kalmadan, boş olma niteliği gerçekleşmiştir. En doğru olarak şöyle söylenebilir: Kendisiyle haramlık ve beynûnetin (ayrılığın) gerçekleşmesi gibi hususlarda bu sözlerin gerçek anlamıyla amel edilir. Sabit olan bir şeyi isbat etmek (zâten var olan bir şeyi var kılmak) mümkün değildir. Bu sözler ancak ayrılığı kastetme veya nikahı ortadan kaldırma konusunda etkin olur. Bu ise ayrılık meydana geldikten sonra gerçekleşmez.

Koca, hanımına: "Eve girersen bâinsin." dedikten sonra onu bir bâin talakla boşasa, sonra da kadın iddeti içerisinde eve girse, Biz çoğunluk Hanefîlere göre kocanın bu sözü ile başka bir talak daha gerçekleşir.

Züfer (rh.a.) ise bununla bir şeyin gerçekleşmeyeceğini söylemiştir. Çünkü gerçekleşmesi koşula bağlanan bir şey, koşulun bulunması durumunda derhal gerçekleşmiş sayılır. Eğer koca bu durumda, "Sen bâinsin." sözünü (koşula

bağlamaksızın) söyleyiverseydi hiçbir şey gerçekleşmeyecekti. Koşul gerçekleştikten sonra da böyledir. Nitekim koca hanımına: "Eve girersen sen bana anamın sırtı gibisin." deyip sonra da onu bâin olarak boşasa, ardından kadın eve girse, ona zıhar yapmış olmaz. Bu kadının bâin talakla boşanmış iken zıhar yapması durumunda olduğu gibidir. Koca, karısına: "Yarın olunca evliliği sürdürme ya da son verme hususunda seçim hakkına sahipsin." deyip sonra da bâin olarak boşasa, ardından ertesi gün kadın (bâin olarak boşanmış iken) evliliğe son vermeyi tercih etse, beynûnetten sonra kadının hemen boşamayı tercih etmesi ile nasıl bir şey gerçekleşmiyorsa, bununla da gerçekleşmez.

Züfer (rh.a.) dışındaki âlimlerimiz ise şöyle derler: Yukarıda bahsi geçen olayda koşula bağlamak geçerli olarak gerçekleşmiş ve kadın boşanmaya elverişli bulunduğu durumda iken koşul yerine gelmiştir. Bu durumda koşula bağlanan şey de gerçekleşir. Nitekim koşul, ric'î talaktan sonra bulunsaydı ve koca hanımına: "Sen eve girersen boşsun." dedikten sonra bulunsaydı geçerli olurdu. Bunun nedeni şudur: Bu sözcükler ayrılma ve nikahı ortadan kaldırma niyetinin gerekli olması nedeniyle açık sözlerden ayrılırlar. Bu niyet, (boşamanın olması için) sözlerin söylendiği durumda bulunmuş olmalıdır. Bu sözler, ayrılıktan sonra söylenirse, boşamaya niyet etmek geçerli olmaz. Ayrılıktan önce söylenirse niyet geçerli olur. Talak koşula bağlanmış olur. Artık koşul gerçekleştiği zaman yeniden niyet etmeye gerek yoktur. Dolayısıyla bu sözler, koşul bulunduğu zaman boşamanın gerçekleşmesi konusunda açık sözler gibidir. Koşulun gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan şey, boşamanın söz konusu olduğu mahallin bulunmasıdır. İddete itibarla, kadın boşanmaya mahaldir. İşte mesele bu yönüyle zıhardan ayrılmaktadır. Çünkü zıhar konusunda kadın, iddet göz önüne alınarak zıhara uygun bir mahal olmaya devam etmedi. Çünkü zıhar, kendine helal olan kadını, haram olan bir kadına benzetmektir. Zıharın gereği, kefâret verinceye kadar birleşmenin geçici bir süre haram olmasıdır. Kadın üzerinde kocanın mülkiyetinin tamamen sona ermesinden sonra artık o kadın geçici bir haramlığa uygun bir mahal olmaz. **[6/83]**

Bu mesele kadını muhayyer bırakma konusundan da ayrıdır. Çünkü muhayyerlik durumunda boşamanın gerçekleşmesi, kocanın bunu yerine getirmesiyle değil, karının boşamayı seçmesiyle olur. Bu nedenledir ki muhayyerlik konusunda kocanın karısına ödediği mehri, gerektiğinde ödemesi gerekenler, kocanın karısına muhayyerlik hakkı tanıdığına tanıklık edenler değil, karının nikahı sona erdirmeyi tercih ettiğine tanıklık yapanlardır. Ayrılık zaten gerçekleştikten sonra, kadının boşanmayı tercih etmesi batıldır/geçersizdir. Çünkü ayrılık nedeniyle kadın zaten kendi üzerinde tek yetkilidir. Bu meselemizde ise koşulun bulunduğu esnada boşamanın gerçekleşmesi, daha önceki yemin iledir. Bu nedenledir ki üzerinde durduğumuz bu meselede gerektiğinde mehir bedelini ödemesi gerekenler, koşulun gerçekleştiğine dair tanıklık edenler değil, kocanın yemin ettiğine tanıklık edenlerdir. Daha önce belirttiğimiz gibi yemin geçerli olmuştur.

Muhammed (rh.a.) "*Kitâbu'l-Asl*" adlı kitapta şöyle demektir: Görmez misin koca, karısına îlâ yapıp (dört ay veya daha uzun süre ona yaklaşmamaya yemin edip) sonra da bir bâin talakla boşasa, ardından kadın iddet beklemekteyken îlâ süresi geçse, îla ile boşama gerçekleşir. Züfer (rh.a.) bu konuda da aksi görüştedir. Ancak Züfer (rh.a.)'in âdeti, ihtilaflı olan meselede sözü açıklamak için bir başka ihtilaflı meseleyi tanık olarak getirmektir.

Koca, hanımına: "Ben bâinim." deyip bununla, "Senden bâinim." demeyi kastetse fakat "senden" sözünü söylemese, bununla talakı kastetse bile, talak gerçekleşmez. Yine koca, "Ben haramım." deyip "sana" demese, durum aynıdır.

Erkeğin hul' veya bâin boşamadan sonra iddet bekleyen karısına: "Sen boşsun" demesi

Ancak "Sen bâinsin." ve "Sen haramsın." sözleri böyle değildir. Bunlarla diğerleri arasındaki fark şudur; Beynûnet (ayrılık) ortak bağı koparmaktır. Kadının kocasıyla arasındaki bağdan başka birliktelik yoktur. Çünkü kadının iki nikahlı olması düşünülemez. Dolayısıyla beynûnet kadına izafe edildiğinde her ne kadar koca kendine izafe etmese de, bununla kocası ile kendisi arasındaki bağ anlaşılır. Erkek açısından bakıldığında; onun karısı ile arasındaki bağ devam ederken başka bağların gerçekleşmesi de mümkündür. Bu nedenle koca, "Ben bâinim." dediğinde "senden" demedikçe bu sözle, karısıyla arasındaki bağ anlaşılmaz. "Haramlık" sözü de böyledir. Kadın yalnızca kocasına helal olur. Koca, "Sen haramsın." dediğinde bu sözle ortadan kaldırılan helallik, ikisinin arasındaki helalliktir. Koca, "Ben haramım." dediğinde ise ikisinin arasındaki helallik anlaşılmaz. Çünkü koca ile başka kadınlar arasında da helalliğin olması caizdir. Dolayısıyla koca "sana" demedikçe onun sözü boşamayı gerektirme bakımından tamamlanmış olmaz.

Biz Hanefîlere göre, koca hul' ya da bâin talaktan sonra iddet bekleyen hanımına: "Sen boşsun." dese, bu boşama geçerlidir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise bâin olarak yapılan bir talak başka bir bâin talak eklenemediği gibi, sarih talak da eklenemez. Bu nedenle Şâfiî (rh.a.)'ye göre hul'dan sonra koca karısına: "Sen bâinsin." dese, talaka niyet etse bile kadın boş olmaz. "Sen boşsun." demesinde de durum böyledir. Bunun nedeni şudur: Boşama niyeti ile kocanın söylediği, "Sen bâinsin." sözü açık gibi veya ondan da kuvvetlidir. Çünkü talak, nikah mülkiyetini ortadan kaldırmak için meşru kılınmıştır. Halbuki mülkiyet hul' ile ortadan kalkmıştır, bu nedenle iddetten sonraki boşamanın talakın geçerli olmaması gibi burada da talak gerçekleşmez. [6/84]

İddeti devam ediyor diye kadın, boşamaya ehil sayılamaz. Çünkü burada iddetin gerekli olması kocanın sperminin başkasının spermi ile karışmasını önlemek içindir. (Yani nesli korumak içindir). Bundan dolayıdır ki zifaftan önceki boşamada iddet gerekli değildir. Dolayısıyla buradaki iddet geçersiz bir nikah veya şüphe yoluyla olan birleşmeden dolayı beklenen iddet gibidir. Bu iddet nikahın sonucu olsaydı bile, bu sonuç mülkiyet geçersiz olduktan sonra -ki bu da üç talak ile

boşamadan sonra olur- kalan bir sonuçtur. Böyle bir kalıntı/sonuç nedeniyle kadın, nesep için mahal olmadığı gibi, talak için de mahal olmaz. Bu, talakın sonucudur. Ancak bu sonuç, talak gerçekleştikten sonra ediyor diye, buna bağlı olarak kadın boşanmaya mahal olmaz.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾

"Siz de karı ile kocanın Allah'ın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmesinden korkuya düşerseniz kadının erkeğe fidye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur." (el-Bakara, 2/229) Bu âyette kastedilen hul'dur. Daha sonra âyette şöyle buyurulmaktadır.

﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾

"Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz." (el-Bakara 2/230)

Bu âyetin başındaki "ف" harfi bitiştirme (vasl) ve izlemeyi ifade eder. Bu durumda âyet hul'dan sonra gerçekleştirilen üçüncü talakın geçerli olduğunu açıkça ifade etmiş olmaktadır.

Resûlüllah (s.a.v.)'tan rivayet edilen meşhur hadislerde yer aldığına göre o şöyle buyurmuştur:

اَلْمُخْتَلِعَةُ يَلْحَقُهَا صَرِيحُ الطَّلَاقِ مَا دَامَتْ فِي الْعِدَّةِ

"Hul' yapan kadına, iddeti devam ettiği sürece, açık (sarih) talak ulaşır."[80] Bunu Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) ve başka sahabiler rivayet etmiştir.

Bir başka hadiste belirtildiğine göre bir adam Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:

"Ben kardeşimle konuşmayacağım diye üç talak ile yemin ettim." dedi. Peygamberimiz de ona:

طَلِّقْهَا وَاحِدَةً وَاتْرُكْهَا حَتَّى تَنْقَضِيَ عِدَّتُهَا ثُمَّ كَلِّمْ أَخَاكَ ثُمَّ تَزَوَّجْهَا

"Karını bir kere boşa, iddeti bitinceye kadar onu terket (ona dönme). Sonra kardeşinle konuş, Sonra da o kadınla yeniden evlen." buyurdu. Eğer hul'dan sonra talak geçerli olmasaydı, adamın kardeşiyle arasındaki ayrılığın derhal sona ermesi için, ona hul' yapmasını tavsiye ederdi.

Bundaki anlam şudur: Kadın talak nedeniyle iddet beklemektedir. Kocanın sahip olduğu diğer talakları verirse bunlar gerçekleşir. Nitekim "Sen boşsun." veya "Bâinsin" sözü nedeniyle iddet bekleyen kadına verilen talak geçerli olur. Çünkü

---

[80] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/121; Said. b. Mansûr, *Sünen*, I/342;

bunun gereği, mülkiyetin ortadan kalkması değildir. Görmez misin ric'î talaktan sonra, talak geçerli olduğu halde mülkiyet devam etmektedir. Bu nedenle kocası tarafından bir kere boşanan kadın, ikinci defa boşanabilir. Eğer talakın gereği, mülkiyetin sona ermesi olsaydı bir kere boşamanın ardından diğer boşama yapılamazdı. Çünkü ilk boşama mülkiyeti ortadan kaldırsaydı, ikincinin gereği yerine gelmezdi. İlk talak mülkiyeti ortadan kaldırmıyorsa, ikinci de kaldırmaz. Aynı şekilde dönüşten (ric'attan) sonra da talak gerçekleşir. Ama onunla mülkiyet hemen ortadan kalkmaz. İkinci talaktan sonra da böyledir. Dînî nedenler, gerekli kıldıkları şeylerden ayrıldıklarında sonuç doğurmazlar. Talakın gereği mülkiyetin ortadan kalkması olmadığından, talakın geçerli olması için mülkiyetin bulunması gerekmez. Nitekim talakın gerçekleşmesi için câriye üzerinde mülkiyetin bulunması koşul değildir. Talakın asıl gereği, kadını nikaha mahal kılan helalliğin ortadan kaldırmasıdır. Bu mahal hul'dan sonra kaldığı için, kocanın bu durumda boşaması, boşamanın gerekli kıldığı sonucu doğurmaktadır.

Eğer "Bu, iddet bittikten sonra da vardır." denilirse şu şekilde cevap veririz; "Evet vardır, fakat kocanın boşaması; haramlık niteliğini ortaya koyup, helalliği ortadan kaldırmak suretiyle mahal (kadın) üzerinde tasarrufta bulunmaktır.
[6/85] Tasarrufunun geçerli olması için boşama mahalli üzerinde bir çeşit mülkiyete sahip olması gerekir. Bu mülkiyet de ya nikah mülkiyeti ya da iddetin devam etmesi nedeniyle olan mülkiyettir. Çünkü Biz Hanefîlere göre boşanan kadın kocasının evinde durur. Onun nafakasını alır. Şâfiî (r.a.)'ye göre bunlar, hamile ise kocaya aittir. Tasarruf bakımından bu mülkiyet (milk-i yed), ayn mülkiyeti gibidir. Görmez misin mükâteb bu yed mülkiyeti vasıtasıyla kendi kazancı üzerinde tasarrufta bulunur.

Mudârib[81] de; sermaye eşyaya dönüştükten sonra mal sahibi onu yasaklasa bile, o eşyada yed-i mülkiyeti nedeniyle tasarrufta bulunur.

İddet bittikten sonra ise kocanın kadın üzerinde mülkiyeti kalmamıştır. İşte bu açıdan iddet nesepten farklıdır. Çünkü çocuğun nesebi bakımından kocanın kadın üzerinde mülkiyeti kalmamıştır.

Kocanın, "Sen boşsun." sözü ile "Sen bâinsin." sözü arasındaki fark Muhammed (rh.a.)'in *Kitâbu'l-Asl*'da belirttiği gibidir. O, bu meseleyi kitapta uzunca açıklamıştır. Onun bu konudaki sözleri şu şekilde özetlenebilir:

Kocanın "Sen bâinsin." sözü ayrılık ya da nikahı ortadan kaldırma isteği olmadan geçerli olmaz. Beynûnetten (ayrılıktan) sonra bu gerçekleşmez. "Sen boşsun." sözü ise ayrılık ya da nikahı ortadan kaldırma isteği olmaksızın

---

[81] **Mudârib /المضارب:** Emek-sermaye ortaklığında (mudârebe akdi) sermayeyi çalıştırmak suretiyle emeğiyle katılan ortak (âmil).

kendiliğinden geçerlidir. Bu nedenle bu sözün geçerli olması için mahallin bulunması gerekir.

İki söz arasındaki farkı şöyle açıklayabiliriz:

Kocanın "Sen bâinsin." sözü, bu sözün gerekli kıldığı şeyin gerçeği bakımından geçerlidir. Ki bu da aralarındaki bağın koparılmasıdır. Aralarındaki nikah bağı zaten kesilmiştir. Bu sözün iddet bağını koparmada bir etkisi yoktur. Dolayısıyla bu söz gereğini ifade etmemektedir.

Talakın gereği ise daha önce açıkladığımız gibi helalliği ortadan kaldırmaktır. Koca, karısını bâin olarak boşadıktan sonra onu tekrar boşaması, talakın gereğinde geçerlidir. Çünkü boşama sayısı üçü bulduğunda kadın bu boşamayla kocasına haram olur.

Bu mesele, geçersiz nikah nedeniyle olan iddetten farklıdır. Çünkü iddetle, adamın kadın üzerinde mülkiyeti sabit olmaz. Bu nedenle de kadın kocasından nafaka ve barınma hak edemez.

Hul'dan sonra koca: "İddet bekle." deyip bununla talaka niyet etse başka bir talak daha gerçekleşmiş olur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayet edildiğine göre bununla bir şey gerçekleşmez. Çünkü bu söz kendi başına değil ancak talak niyeti olduğunda geçerli olur. Bu, tıpkı "Sen bâinsin." sözü gibidir.

Zâhiru'r-rivâye'de şöyle denmiştir: Bu söz ayrılmayı ya da nikahı bozma isteği olmaksızın geçerlidir. Bu sözle, açık sözde olduğu gibi ric'î talak meydana gelir. Çünkü bu söz gereğinin hakikati bakımından değil, sözün altında talak anlamının yatması nedeniyle geçerlidir. Onun için bu söz zifaf öncesi geçerlidir. Buna bağlı olarak gizli olan (talak) açıkça söylenmiş gibidir. Koca karısına: "Sen bâinsin." deyip iki talakı kastettiğinde, yalnızca bir talakın geçerli olacağını daha önce belirtmiştik.

Kitâbu'l-Asl da bununla üç talaka niyet etme arasında ayrım yapılmıştır. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi üç boşamaya niyet etmek etkilidir. Çünkü bununla beynûnet çeşitlerinden bir çeşide niyet eder. Halbuki bu durum câriye dışında iki talakın niyet edilmesinde bulunmaz. Koca, özgür karısını bir kere boşayıp sonra "Sen bâinsin." dese ve bununla iki talaka niyet etse bu sözle yine bir talak gerçekleşir. Çünkü koca bir sayıya niyet etmiştir, halbuki kullandığı sözün buna ihtimali yoktur. Aynı durumda koca üç talaka niyet etse iki talak meydana gelir. Çünkü beynûnet (ayrılık) türlerinden bir türe niyet etmesi itibarıyla kocanın niyeti geçerli olmuştur. Bu nedenle bu beynûneti gerçekleştiren şey geçerli olur. Bu da kalan iki talak ile olur.

Allah doğruyu en iyi bilendir. Dönüş ve varış da O'nadır.

EHL-İ HARBİN TALAKI

[6/86]

Gayr-i Müslim ülke vatandaşı olan, gayr-i müslim (harbî) eşlerden biri esir edilip, İslam ülkesine götürüldüğünde, ikisi arasındaki nikah bağı sona erer. Ama bu talak sayılmaz. Çünkü nikahın ortadan kalkması, ülkelerin farklı olmasının sonucu olarak meydana gelen bir hükümdür. Bu da (ülkelerin farklılığı da) nikah bağına aykırıdır. Evlenilmesi haram olan birisi ile olan evliliğin sona erdirilmesinde olduğu gibi, nikaha aykırı bir nedenle meydana gelen ayrılık da talak yerine geçmez. Diğer taraftan bu nedenle (ülkelerin farklılığında) her iki eş de ortaktır. Dolayısıyla ayrılık kendiliğinden meydana gelir. Eşlerden birinin diğeri üzerinde mülkiyet kurması nedeniyle meydana gelen ayrılıkta olduğu gibi burada da talak gerçekleşmez.

Küfür ülkesi vatandaşının talakı

Bu hükümdeki espri şudur: Talak konusunda kadına herhangi bir yetki verilmemiştir. Kadından kaynaklanan hiçbir ayrılıktan dolayı talak gerçekleşmez.

Koca bu olaydan sonra (ülkelerin farklılaşmasından sonra) karısını boşasa yine talak olmaz. Çünkü kadın daha önce iddet beklemesi gerekmeyecek tarzda kocasından ayrılmıştır. Çünkü (bilindiği gibi) koca önce esir edilirse düşman ülkesi vatandaşı (harbî) olan kadının iddet beklemesi gerekmez. Eğer kadın ilk önce esir edilirse, esir kadının zaten iddet beklemesi gerekmez. Çünkü o, delil (nass) gereği, istibrâdan sonra kendisini esir alan kişiye helal olur. Bundan sonra kocası da esir alınsa, aralarındaki nikah bağı geri dönmez. Çünkü bu bağ nikaha aykırı bir nedenle ortadan kalkmıştır. Bu durumda kocanın boşaması da gerçekleşmez. Çünkü kadın onun iddetini beklememektedir.

Koca, kadınla cinsel ilişkide bulunmuş olsun ya da olmasın, her iki eş de esir edilmiş olsun ya da eşlerden biri esir edilsin, kocanın mehirden bir şey ödemesi gerekmez. Çünkü kadın esir edildiyse mal edinmeye ehil olma durumunda n çıkmıştır. Koca esir edilmişse, diğer borçlarda olduğu gibi, özgür olan bir kimse esir edildikten sonra üzerinde borç kalmaz. Kölenin borcu ancak onun rakabe maliyetini kapsar.Oysa borç kendisine gerekli olduğunda o mal değildir, dolayısıyla ondan sonra onun maliyeti borçla dolu olmaz. Bu nedenle borç düşer.

Harbî ülke vatandaşı eşlerinin veya birisinin Müslüman olması

Eşler esir edilmeseler, fakat onlardan biri Müslüman olup İslam yurduna hicret etse, ülke farklılığı nedeniyle talak olmaksızın aralarında ayrılık meydana gelir. Bundan sonra koca, karısını boşasa bu boşama geçerli olmaz.

Koca Müslüman olduysa; harbî kadının iddet beklemesi gerekmez.

Kadın Müslüman olduysa; Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre İslam ülkesine hicret eden kadının da iddet beklemesi gerekmez.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise her ne kadar kadının iddet beklemesi gerekirse de bu iddet harbî olan koca için mülkiyeti gerektirmez. Bu

iddet geçersiz bir nikah ya da şüphe yoluyla olan birleşmeden dolayı beklenen iddet gibidir. Bu itibarla kocanın talakı geçerli olmaz.

Kadının Müslüman olmasından sonra koca da Müslüman olup İslam Yurduna hicret etse (ve kadını boşasa) yine talakı geçerli olmaz. Bu hükmün, Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşüne göre olduğu söylenmiştir. Bu aynı zamanda Muhammed (rh.a.)'in de görüşüdür. Ebû Yusuf (rh.a.)'un son görüşüne göre talak geçerli olur. Bu mesele, (câriye olan) karısını zifaftan sonra satın alıp sonra onu özgür kılan ve iddet içinde boşayan kişinin durumuna benzer. Bu talak, Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşü ve Muhammed (rh.a.)'e göre geçerli değildir. Ebû Yusuf (rh.a.)'un son görüşüne göre ise geçerlidir. Aynı şekilde kadın kocasını satın alıp, ardından özgür kıldığında hüküm aynıdır. Buna göre koca İslam'dan çıkıp harp ülkesine katıldığında da talak geçerli olmaz. Tekrar Müslüman olup boşadığında bu talakın geçerli olup-olmayacağı aynı şekilde ihtilaflıdır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşünün dayandığı delil şudur: Kadın, erkek küfür ülkesine (dârülharbe) katıldıktan sonra veya dârülharpte kalınca ya da satın alma suretiyle kocası kadına malik olunca, boşamanın geçerli olmayacağı bir duruma gelmiştir. Bu da, kadını boşamaya mahal kılan mülkiyetinin ortadan kalktığını gösterir. Mülkiyet ortadan kalktıktan sonra yenilenmedikçe geri dönmez. [6/87]

Ebû Yusuf (rh.a.)'un son görüşünün delili de şudur: Talakın meydana gelmesini engelleyen; hakîkaten veya hükmen ülkelerin farklı olması veya kocası kadını satın aldığında onun hakkında iddetin bulunmamasıdır. Bu engel, (kadın iddet içinde iken) koca onu özgür kıldığında ve İslam yurduna Müslüman olarak çıktıktan sonra ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla talak geçerli olur. Nitekim İslam yurdunda eşlerden biri Müslüman olsa ve diğerinin İslama girmemekte direnmesi nedeniyle araları ayrılsa, sonra da iddet içerisinde koca onu boşasa talak geçerlidir. Eğer koca onunla ilişkide bulunmuşsa, İslam Yurduna geldiğinde ondan mehrini isteyebilir. Çünkü zifaf nedeniyle mehir borcu erkeğe yüklenmiştir. Kadın Müslüman olduktan sonra da devam eder.

Zifaf olmamışsa ve ilk önce kadın Müslüman olup, İslam yurduna gelirse kocasından mehrin yarısını almaya hak kazanır. Çünkü kadın Müslüman olup koca şirkte ısrar ederek kâfir ülkesinde kalınca, ayrılma koca tarafına nisbet edilir.

Önce koca Müslüman olup, hicret ederse kadın mehri hak etmez. Çünkü zifaftan önce ayrılık kadın tarafından meydana gelmiştir.

Karı-koca ikisi birden aynı anda esir edilirlerse ülke farklılığı meydana gelmediği için onların nikahı devam eder. Biz bu konuyu "Nikah Kitabı"nda açıklamıştık.

Müslüman erkeğin küfür ülkesinde ehl-i kitap kadınla evlenmesi

Müslüman erkek dârülharpte kitâbî bir kadınla evlense, ardından kadın Mecûsi olsa, aralarındaki nikah bozulur.

Çünkü kitâbî (Ehl-i kitaptan olan) kadının Müslüman erkeğin nikahında iken Mecûsi olması İslâm'dan çıkma (riddet) gibidir. İslam Yurdunda kadının mürted olması durumunda olduğu gibi, bu meselede de iddet devam ettiği sürece talak geçerli olur. Çünkü ikisinin yurtları farklı olmamıştır. Nikah bağını koparan ise yurtların farklılığıdır. İrtidat (dinden çıkma) nedeniyle meydana gelen haramlığın, kadının İslama dönme (ihtimali) nedeniyle ortadan kalkması mümkündür. Dolayısıyla, üç talak ile haramlığın sabit olmasına engel değildir.

Koca, İslam yurduna hicret eder, kadın dârülharpte kalırsa; ülkeler hakikaten ve hükmen farklı olduğu için kocanın talakı gerçekleşmez.

Karı-koca İslam ülkesine (Müslümanların verdiği güvence ile) müste'men olarak girdikten sonra, onlardan birisi Müslüman olsa, kadın üç hayız görünceye kadar o adamın karısı olmaya devam eder. Biz "Nikah Kitabı"nda Müslüman olmayan eşe İslam'ın arzedilmesi konusundaki farklı rivâyetleri açıklamıştık. Kadın üç hayız görünce, talak olmaksızın aralarında ayrılık gerçekleşir. Nikah bağı kopar. Bu nedenle adam kadını boşarsa talak meydana gelmez. Çünkü onlardan şirki üzerinde ısrar eden, harp ülkesinin halkı sayılır. Görmez misin onun harp ülkesine dönmesine izin verilir. Bu nedenle o, talakın gerçekleşmemesi açısından hakikaten harp ülkesinde olan kişi gibidir.

Aynı şekilde karı-kocadan biri zimmî[82] olup diğeri bundan kaçınırsa bunların hükmü, İslam yurdu ve küfür yurdunda meydana gelen ayrılık konusundaki hükümle aynıdır. Çünkü zimmî, İslam yurdunun halkı olmuştur, diğeri ise dârülharp halkındandır. Bu konu ile alakalı diğer meselelerin açıklamasını "Nikah Kitabı"nda belirttik.

Allahu Sübhanehû en doğrusunu bilir. Dönüş de ancak O'nadır.

[6/88]

KADINA TALAKIN (BOŞAMANIN) GERÇEKLEŞMEDİĞİ DURUMLAR

(AYRILIĞA KARAR VERİLEN DURUMLAR)

Özgür bir kadın köle olan kocasını satın alsa veya onun tamamına ya da bir kısmına miras veya başka bir yolla sahip olsa araları ayrılır; bu, talak sayılmaz.

Çünkü bir erkeğe mal olarak sahip olmak, ona nikahla sahip olmaya zıttır. Bu zıtlık kadın ve erkeğin ikisinden de gerçekleşir. Dolayısıyla araları, talak olmaksızın ayrılır. Özgür erkeğin, karısının tamamına veya bir kısmına sahip olması da

---

[82] **Zimmî / الذمّي:** İslam ülkesi vatandaşı olan gayrimüslim erkek. Gayrimüslim kadına ise "zimmiyye" denir. Kendilerine bu hakkın tanındığı kimseler "ehl-i zimmet" diye isimlendirilir. Çünkü bunlar Müslümanların güvencesi altına girmiş ve bir takım haklara sahip olmuşlardır.

böyledir. Çünkü dinen bir kadına mal olarak sahip olmak ona nikahla sahip olmaya aykırıdır. Çünkü nikah, kadın erkek arasındaki helalliği ispat için meşru kılınmıştır. Oysa burada kadın erkeğe câriyelik yoluyla helaldir. Öyleyse bu helallik gerçekleşince, nikahla olan helallik kalkar. Bundan sonra erkeğin kadını boşaması ile talak meydana gelmez. Çünkü erkeğin kadına câriye olarak sahip olması nikah yoluyla sahip olmasına aykırı olduğu gibi, nikah nedeniyle olan mülkiyetine de aykırıdır. Oysa kadın bununla boşamaya mahal olmuştu. Onun için bundan sonra erkeğin onu boşaması geçersiz olur.

Kocanın babası veya oğlu kadınla; ya da koca, kadının annesi ile ilişki kursa araları ayrılır. Ama bu, talak sayılmaz. Çünkü musâheret (hısımlık) yoluyla olan haramlık başta nikahlanmaya da nikahın devamına da zıttır Emzirme veya nesebe bağlı haramlık gibidir. Eğer koca karısı ile ilişki kurmamış ise, ayrılıktan sonra kadının iddet beklemesi gerekir. Koca, kadını bu iddet sonrasında boşarsa yine talak meydana gelmez. Çünkü boşamanın gereği, sonraki kocanın ilişkisi ile aralarındaki haramlık kalkar. Oysa bu meselede karı koca arasındaki haramlık ebedîdir. Hiçbir şekilde kalkmaz. Bu durumda sonraki kocanın kuracağı ilişki ile, aralarındaki haramlığın kalkması düşünülemez. Neden gereğini yerine getiremiyorsa yok sayılır.

Söylediğimiz haramlık konusunda Müslümanla zimmî eşittir. Ancak zimmi, anılan ilişkiyi helal sayan bir dine mensupsa zimmet akti gereği helal saydıkları bu evliliğe izin verilir. Bu, annesiyle evlenen Mecûsi (ateşperest) konumundadır. Ebu Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) bu görüştedir. Ebû Yusuf (rh.a.)'un önceki görüşü de bu istikamettedir. Onun sonraki görüşüne göre ise, bu inanç sahipleri (bize göre) haram olan bir nikah üzere bırakılmazlar. Bu hükümler, Müslümanlara uygulandığı gibi onlara da uygulanır. Bunun için olayın mahkemeye götürülüp götürülmemesi arasında fark yoktur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un bu görüşü, sadece bu kitapta yer almıştır. Bu görüşün delilini 'Nikah Konusu'nda diğer meselerle birlikte açıkladık.

Allah Sübhanehû ve Teâlâ doğruyu en iyi bilir. Dönüş sadece Onadır.

TALAKTAN BİR BÖLÜM

(BOŞAMA İLE İLGİLİ BAZI MESELELER)

Zifafa girmeden boşama

Bir erkek, birleşmeden önce, eşine: "Sen üç kez boşsun." dese, biz Hanefîlere göre üç defa boşamış olur. Bu; Ömer, Ali, İbn Abbas ve Ebû Hüreyre (r. a.)'nin görüşüdür.

Hasan-ı Basrî (rh.a.)'ye göre, "Sen boşsun." sözü ile bir boşama gerçekleşir. Kadın kocasından geri dönülemez bir şekilde (bâin talakla) ayrılmış olur. Bu [6/89]

boşamadan dolayı iddet gerekmez. Dolayısıyla daha sonra söylediği "üç" sözü[83], yabancı bir kadına söylenmiş sayılır. Bununla başka bir boşama daha meydana gelmez. Sanki, peşi peşine üç kez"sen boşsun ve boşsun ve boşsun" demiş gibi olur.

Sayıya bitişik boşama

Biz Hanefîler diyoruz ki; "boşama (talak)" sözü, bir sayıya bitişik olarak söylendiği zaman, boşama, o sayı ile birlikte meydana gelir. Çünkü gerçekleştirilen o sayıdır. Dolayısıyla sayıyı açıkça söylediği zaman, "Sen boşsun." sözü değil, sayı etken olur. Bundan dolayı adam "Sen boşsun." deyip de "üç talakla" demeden kadın ölse boşama gerçekleşmez. Çünkü bu söylenilenlerin tamamı, hükmen tek sözdür. Çünkü üç defa boşamak, bundan daha kısa bir sözle ifade edilmez. Tek olan sözün bölünmesi de mümkün değildir. "Sen boşsun, boşsun, boşsun." sözü ise böyle değildir. Çünkü bu söz, farklı kelimelerden oluşmaktadır. Ama, "Sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun." dediği zaman, ilk "Sen boşsun." sözü ile kesin boşama (bâin) gerçekleşir. Sonraki söylenenler, eşi olmayan bir hanıma söylenmiş sayılır. Bu; Ali, İbn Mes'ûd, Zeyd (r.a.) ve İbrahim en-Nehâî (rh.a.)'nin de görüşleridir.

İbn Ebû Leylâ ise; bu sözün üçünün de aynı mecliste söylenmesi durumunda üç boşamanın gerçekleşeceğini söyler. Çünkü bir meclis, farklı kelimeleri birleştirir ve bunları tek bir söz durumuna getirir.

Buna karşılık biz Hanefîler diyoruz ki; bu şekilde söylenilen her söz, başlı başına bir boşamadır. Boşama da, ancak onu kabule uygun bir mahalde (nikahlı eşte) etki eder. Kadın, ilk "Sen boşsun." sözü ile kesin olarak boşanıp, iddet de gerekmeyince, sonraki boşamalar için uygun bir mahal olmaktan çıkmış bulunur.

Buna göre, bir kimse, zifafa girmediği eşine peşi peşine "Sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun." dediği zaman; Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, ikinci sözü bitirmeden birinci söz ile kadın boş olmuştur.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise; ikinci sözünü bitirdikten sonra boş olur. Çünkü sözünün sonuna bir koşul veya istisna eklemesi muhtemeldir. Ama bu, "Sen boşsun." sözleri arasına bağlaç (atıf harfi olan vav harfi) getirdiği zaman söz konusu olur. Bağlaç getirmemişse, bu iki arasında görüş ayrılığına mahal kalmaz. Çünkü bu sözler bağlaçsız söylendiğinde, koşul veya istisnanın eklenmesi düşünülemez.

Tüm vücut yerine kullanılan bir organa yönelik boşama

Bir kimse karısına: "Senin başın boştur." dese, kadın boş olur.

Ama bu, boşamayı kadının başına yönelttiği için değildir. Çünkü böyle değil de, "Baş senden boştur." dese veya elini eşinin başına koyup, "Bu organ senden boştur." dese boşama meydana gelmez. "Senin başın boştur." sözü ile boşamanın gerçekleşmesi, "baş" kelimesinin tüm bedeni ifade için kullanılır olmasından

---

[83] "Sen üç kez boşsun" sözünün Arapça karşılığı أَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا (enti talikun selâsen) şeklindedir. Üç anlamına gelen ثلاث sözcüğü "sen boşsun" anlamındaki أَنْتِ طَالِقٌ (enti talikun)den sonra gelir.

dolayıdır. (Meselâ, toplumun önder kişilerine işaret olmak üzere), "Bunlar toplumun başlarıdır." denilir. "baş" kelimesi, bir kişi için kullanıldığında da, tüm beden kastedilir. Meselâ "Sen hayatta olduğun sürece işim iyi.", anlamında "Başın kaldığı sürece işim iyi." denilir. "Yüz" kelimesi de tüm bedeni ifade için kullanılır. Mesela; "Ey Arabın yüzü!" diye hitap edilir. Ceset, beden, boyun, boğaz kelimeleri de, tüm bedeni ifade etmek için kullanılırlar. Şu âyetler bu kullanımların delilidir:

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾

"Bir köle (rakabe) özgür kılmak." (en-Nisâ, 4/92)

﴿اِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ﴾

"Biz dilersek onların üzerine gökten bir mucize indiririz de, ona boyunları eğilir kalır." (eş-Şuarâ, 26/4)

Bu âyetlerde köle için "boyun (rakabe)" sözcüğü kullanılmıştır.

"Ferc" (kadının cinsel organı) kelimesi de kadının tüm bedeni için kullanılır.

Peygamber (s.a.v.) (kadınların ata binmelerini hoş bulmadığını ifade için),

لَعَنَ اللهُ الْفُرُوجَ عَلَى السُّرُوجِ

"Allah eyerler üzerindeki ferçlere (kadınlara) lanet etsin."[84] buyurmuştur.

"Ruh" kelimesi ile de tüm beden kastedilebilir. Bu, Kefalet konusunda anlatılacaktır.

Erkek, boşama sözünü bu sayılan kelimelerden birisine bağlayıp dayandırarak söylerse, sanki "Sen boşsun." demiş gibi eşi boş olur. Ama "Elin boştur, ayağın boştur, parmağın boştur..." dese bize göre boşama olmaz.

Züfer (rh.a.) ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre bunlarla da boşama gerçekleşir. Çünkü bunu söyleyen kişi, boşama sözünü, kadının, nikah sözleşmesi ile yararlanma hakkı elde ettiği bir parçasına bağlamıştır. Dolayısıyla yüze ve başa bağladığında olduğu gibi, bununla da boşama meydana gelir. Çünkü boşamanın temeli, anılan organı diğerlerine üstün kılma (ğalebe) ve sirayet (bir organdan vücudun tamamına geçme) üzerinedir. Koca, kadının bir parçasını boşadığı zaman, boşama vücudunun tamamına geçer. Sanki (yarısı, üçte biri gibi) oranlı bir bölümü boşanmış gibi olur. Boşama yukarıda belirtilen bu niteliği ile evlilik (nikah) aktinden ayrılır. Çünkü nikah sirayet esası üzerine kurulmaz. Bundan dolayı nikahın, kadının yarısı, dörtte biri gibi vücudunun oranlı bir bölümüne dayandırılması doğru değildir. Çünkü helal veya haram olma özellikleri, aynı mahalde birlikte bulundukları zaman, hem başlangıç hem de sonuç olarak haramlık yönü tercih edilir. Buna delil şudur: Bir adam eşine, "Sen bir ay boşsun." dese, ebediyyen boş [6/90]

[84] Ibn Adiy, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, V/183; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/222.

olur. Ama, "Seninle bir aylığına evlendim." dese nikah geçerli olmaz. Her iki durumda da kadının bir parçasını söylemek, bir zaman parçası söylemek gibidir.

Bizim bu konudaki delilimiz şudur: Parmak, kendisine nikahın dayandırılmasına uygun bir mahal değildir. Aynı şekilde boşama için de mahal değildir. Çünkü parmak nikah hükmünde de, boşama hükmünde de tâbî (uyan)dir. Onun için hiç parmağı olmayan bir kadının evlenmesi de, boşanması da geçerlidir. Parmağın, evlendikten veya boşandıktan sonra yok olması, önceki evlenmenin veya boşanmanın devamına engel değildir. Çünkü nikah ve boşama kadının kendisine (asla) yönelik olur. Kollar bacaklar ise tâbîdirler. Bu, başkası üzerinde kısas hakkı bulunan bir köleyi satın alarak onun mülkiyetine sahip olduktan sonra, tâbî olarak kısas hakkına da sahip olmaya benzer. Parmağın tâbî olduğu sabit olunca, asıl (kadının tamamı) söylenildiği zaman tâbî de söylenilmiş sayılır. Tâbî söylenildiğinde ise, asıl söylenilmiş olmaz. Parmak tâbî olduğuna göre, tasarrufun (boşamanın) doğrudan kendisine yöneltilmesine uygun bir mahal olamaz. Bir tasarruf, tâbî ye, ancak mahalline bağlandıktan sonra geçebilir. Yüz ve baş meselesinde, boşamanın meydana gelişinin, (buralardan vücudun kalan kısmına geçme) sirayet yoluyla değil, bunlarla vücudun tümü ifade edildiği için olduğunu söylemiştik. Buna göre diyebiliriz ki; bir toplumda vücudun tamamını ifade için "el" kelimesinin kullanılması açık örf durumunu alırsa, boşamanın hanımın eline yöneltilmesi durumunda, o toplumda kadın boş olur. Burada, yükümlünün söylediği sözün, gizleme (ıdmâr) yoluyla geçerli sayılması da doğru olamaz. Yani adamın sözünü geçerli saymak için, boşamayı bedene yönelik saymak mümkün olmaz. Çünkü bu, doğru bir söz olsaydı aynı yolla nikahın da ele bağlanıp dayandırılması doğru olurdu. Çünkü gerekli kılınan, gerekli kılana tâbîdir. Bedeni parmağa tâbî kılmak imkansızdır. Burada, iktiza yoluyla, (yani bir organ olan parmak boş olunca, vücudun tamamı öncelikli olarak boş olur demekle) da boşama olamaz.

Boşamanın, hanımın 1/3, 1/4 gibi şâyî' bölümüne dayandırılması

Boşamanın, hanımın yarısı, üçte biri, dörtte bir gibi şâyî' (oranlı) bir bölümüne dayandırılması ise böyle değildir. Çünkü bu şekilde şâyî' olan bölüm, tâbî değildir. (satma, alma gibi) Diğer tasarrufların yöneltilebileceği mahaldir. Bir tasarrufun mahalline dayandırılması doğru olunca, sirayet (geçme) yoluyla veya bölünme kabul etmeyeceği prensibiyle, kadının tamamında boşama hükmünün varlığı sabit olur. Bölünme kabul etmeyen bir şeyin bir parçasını anmak, tamamını anmak gibidir. Bundan dolayı, "yarı, üçte bir" gibi şâyî' bir cüze nikahın bağlanması bize göre caizdir.

Bu, "Sen bir ay boşsun." demek gibi değildir. Çünkü bu sözde, boşamanın, mahalline (boşanmaya uygun bir yere) bağlanması doğru olmuştur. Boşama meydana geldikten sonra, artık kaldırılma ihtimali yoktur. Boşamanın zamanla sınırlanması durumunda , sürenin arkasında bulunan şey yok olmaz. Nikah bunun

aksinedir. Çünkü onun kaldırılmaya ihtimali vardır. Zamanla sınırlandırılınca, o vaktin dışında olan şey yok demektir. Dolayısıyla belirli vakit için olan (muvakkat) nikah geçerli değildir.

(Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin *el-Kâfî* adlı eserinin) bazı nüshalarında kocanın karısına: "Senin bud'un (cinsel organın) boştur." demesi durumunda , boşamanın meydana geleceği yer almaktadır. Ancak bu, kelimenin yanlış aktarılması veya yanlış yazılmasından kaynaklanan bir hatadır. Bunun doğrusu, "Senin ba'zın (bir bölümün) veya yarı kısmın boştur." şeklindedir.[85] "Bud'u (cinsel organ) kelimesi, tüm beden yerine kullanılmaz.

Müellif; kocanın karısına: "Sırtın boştur, karnın boştur." demesi durumunda , bunun boşama olup olmayacağı konusuna değinmemiştir. Ancak, ilk imamlardan sonraki gelen Hanefî âlimlerinden (Meşâyıh'tan) bazıları, bununla boşamanın meydana geleceğini söylemişlerdir. Çünkü sırt ve karın, beden (asıl) anlamındadır. Çünkü onlar olmadan nikah düşünülemez. Ama doğrusu, bundan sonra zıhar konusunda belirtildiğine göre bu sözlerle talak (boşama) olmaz. Orada şöyle denilmektedir: Adam eşine: "Senin karnın veya sırtın bana anamın sırtı gibidir." derse bununla zıhar yapmış olmaz. Çünkü sırt ve karın, vücudun tamamını ifade için kullanılmazlar. [6/91]

Bir adam eşi ile yabancı bir kadına: "İkinizden biriniz boşsunuz." dese ve bu sözü ile eşini kastettiğini söylese, o boş olur.

Eşini kastederek eşiyle birlikte başka kadını boşamak

Eşini kastettiğini söylemezse, boşama olmaz. Çünkü kullandığı söz, hem eşi hem de yabancı kadın için söylenmeye uygundur. Bu, mahal (boşanacak kadın) açısından kinayeli bir sözcük olur. Kinayeli sözcükler niyetsiz söylendikleri zaman, boşamanın meydana gelmesinde etken olmadıkları gibi, mahal açısından kinayeli olan da, niyet olmadan eşi için söylenmiş sayılmaz. Ancak bu sözü söyleyen kişi, eşini kastetmediğine dair yemin eder. Nitekim biz bunu Kinayeli sözcükler konusunda açıklamıştık.

Dört kadınla evli olan bir kimse dört karısına: "Bir talak (boşama) aranızda ortaktır." dese, her birisi bir talakla boşanmış olur.

Dört kadınla evli olan birisinin hanımlarına: "Bir boşama aranızda ortaktır" demesi

Çünkü bu kadınlardan her birine dörtte bir talak vermiştir. Bir talak bölünemeyeceği için, her bir hanıma düşen dörtte bir talak, tam talak demektir. İki talak aranızda ortaktır, demesi durumunda da hüküm aynıdır. Çünkü bu durumda da her bir eşine yarım talak vermiş olur. Ancak koca: "Ben bu sözümle her bir talakın aralarında ortak olmasını kastetmiştim." derse, o zaman kadınlar ikişer talakla boş olurlar. Çünkü bu takdirde, kadınlardan her birine iki defa dörtte bir

[85] Arapçada kadının cinsel organı karşılığında kullanılan "bud' / اَلْبَضْعُ " kelimesi ile, bir kısım (bazı) anlamında kullanılan " ba'z اَلْبَعْضُ" kelimeleri biri birine benzer. "Dat" harfi ile "ayn" harfinin yer değiştirmeleri, söz konusu kelimelerin birinin, yerine ötekinin yer alması sonucunu doğurur. Serahsî, *el-Kâfî*'nin bir nüshasında bu meselede böyle bir yanlışlığın yapıldığını belirtmektedir.

talak vermiş olur. Ama, böyle bir şeye niyet etmemişse, sözü buna hamledilmez. Çünkü cins (verilen talak) aynıdır. Aynı cinsin, kişiler arasında paylaşımı tek bir seferde olur. Ama her bir talakı ayrı ayrı pay etmeyi kastetmişse, talakı kendisi için kuvvetlendirmiş olur. Kullanılan sözcüğün de buna ihtimali vardır.

"Üç talak aranızda ortaktır." veya "Dört talak aranızda ortaktır." dediğinde de, her bir talakın aralarında ortak olduğuna niyet ettiğini söylemezse, tüm eşleri birer defa boşanmış olurlar.

Ama, her bir talakın aralarında ortak olduğunu kastettiğini söylerse, her eş üçer defa boşanmış olur.

Şayet "Beş talak aranızda ortaktır." derse, o zaman da her eşi ikişer defa boş olur. Çünkü bu durumda eşlerden her birine bir talak ve bir talakın dörtte biri verilmiş olur.

"Altı, yedi, sekiz talak aranızda ortaktır." dediğinde de durum aynıdır.

"Dokuz talak aranızda ortaktır." demesi durumunda ise bütün eşleri üçer defa boşanmıştır. Çünkü dokuz talak dört hanıma taksim edildiğinde, her birine iki talak ve bir talakın dörtte biri düşer.

"Sizi üç talaka ortak ettim." sözü de "Üç talak aranızda ortaktır." sözü gibidir. Çünkü ortak etme sözü ile, aranızda (ortaktır) sözü aynıdır. Ama bir kimse iki eşini boşayıp da sonra üçüncü eşine: "Onlara verdiğim talaka seni de ortak ettim." derse, bu üçüncü eş iki talakla boşanmış olur. Çünkü koca bu sözü ile, üçüncü eşini her talaka ortak etmiş olur.

Üç talak verip birisini istisna etmek

Bir kimse karısına: "Sen üç talakla boşsun birisi müstesna." derse, kadın iki talakla boş olur.

Çünkü istisna ile kayıtlanan bir söz, istisnadan sonra kalandan ibarettir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلاَّ خَمْسِينَ عَامًا﴾

"Andolsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de, o bin yıldan elli yıl eksik (elli yıl müstesna) bir süre onların arasında kaldı" (el-Ankebût, 29/14) Yani kavmi arasında 950 yıl kaldı.

Üzerinde durduğumuz meselede, istisnadan sonra kalan ikidir.

Şayet, "Sen iki talak hariç üç talakla boşsun." derse, bu tek talak olur. Ancak Ferrâ (rh.a.)'ya göre, bir sayıdan o sayının yarısından çoğunun istisna edilmesi doğru değildir. Çünkü Araplar arasında böyle bir kullanım yoktur. Biz istisnanın, bizim dediğimiz şekilde geçerli olduğunu söylüyoruz. Çünkü istisna, müstesna edilen şeyden geriye kalandır. Bunun doğru olmasının koşulu da, istisna edilenden sonra geride bir şeylerin kalmasıdır. Ta ki sözü, o kalandan ibaret olsun. Buna göre, istisna edilenin az veya çok olması arasında fark yoktur.

[6/92]

Bazı nahiv (Arap grameri) âlimlerinin dediğine göre istisnâ, o olmasaydı, cümlenin içine alacağı şeyi cümleden çıkarır. O zaman, âm söz (genel anlamlı söz) için, tahsis özele indirme) delili gibi olur. Bu konuda da azı ile çoğu arasında fark yoktur. Arapların, sözlerinde bir şeyi çok kullanmamaları, onların görüşlerine uygun düştüğü zaman, bu kullanımın doğru oluşuna engel olmaz. Nitekim onlar, küsürleri de istisna etmemişlerdir. Ama bu, geçerli bir istisnadır.

Bir adamın eşine: "Sen yarım talak müstesna üç talakla boşsun." demesi durumunda kaç talak meydana geleceği konusu, Muhammed (rh.a.)'in Kitâbu'l-Asl'ında yer almamıştır. Denildiğine göre, Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre bununla iki talak meydana gelir. Çünkü, bir talak verilirken bölünemeyeceği gibi, istisnasında da bölünmez. O zaman sanki bu kişi; "Bir talak müstesna..." demiş olur. Muhammed (rh.a.)'e göre ise kadın üç talakla boş olur. Çünkü talak verme, verilen şeydeki bir özellikten dolayı bölünmez. Bu özellik istisnada bulunmaz. Dolayısıyla talak istisna edilirse bölünebilir. Burada istisna edilen yarım talak olunca, sözü iki buçuk talaktan ibaret olmuş olur ki bu da üç eder.

"Üç talak müstesna, üç talakla boşsun" demek

Bir erkek, karısına: "Sen üç talak müstesna üç talakla boşsun." dese, kadın üç talakla boş olur.

Çünkü bu sözü ile, söylediğinin tamamını istisna etmiştir. Böyle bir istisna da geçersizdir. Çünkü (içerisinde istisna bulunan cümlede) muteber olan sözün, istisnadan sonra kalan kısmın olduğu söylenirse, sözünün tamamını istisna ettikten sonra geriye bir şey kalmaz. Eğer istisnanın, âmın tahsîsi gibi olduğu kabul edilirse bu, tamamını içine almaz. Çünkü bu durumda tahsis değil, nesh (önceki hükmü kaldırma) olur.

Âlimlerimizden bazıları, bir sözün tamamının istisna edilmesinin, o sözden dönme anlamında olup, tümden dönmenin de geçersiz olduğunu zannederler. Ama bu, hatadır. Nitekim vasıyet konusunda da, sözün tümünün istisnası geçersizdir. Oysa o, dönülebilen bir tasarruftur. Bu da, bizim dediğimizin doğru olduğunun delilidir.

Bir kimse, zifafa girmiş olduğu karısına: "Sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun bir talak müstesna." dese, kadın üç talakla boş olur.

Çünkü bu kişi sözünü ayırmakla, tüm söylediklerini sözlerinin sonunda istisna etmiştir. Böyle bir istisna da geçersizdir. "Sen boşsun." sözünü tekrarlarken aralarına bağlaç getirmesi (Sen boşsun ve sen boşsun demesi) durumunda da hüküm böyledir.

Şayet, "Sen üç talakla boşsun. Birisi ve birisi ve birisi müstesna." derse Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre üç talak meydana gelir. Çünkü kullandığı kelimeleri birbirine atfetmiş (bağlaçla bağlamış)tir. Atıf (bağlamak) ise, ortaklık ifade eder. Dolayısıyla bu şekildeki istisna ile önce, söylediğinin tamamını istisna etmiş olur. Sanki, "Sen üç talakla boşsun, üçü müstesna." demiş gibidir. (Bu

şekildeki bir istisna da geçersizdir.) Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayet edilen görüşün açık anlamı da bu şekildedir.

Yine Ebû Yusuf (rh.a.)'tan böyle bir durumda bir talak gerçekleşeceği de rivayet edilmiştir. Bu aynı zamanda Züfer (rh.a.)'in görüşüdür. Bu görüşün delili şudur: Üç talak veren kişi, peşinden "Biri ve biri müstesna." deseydi, iki talakı istisna etmiş olacaktı ve bu da geçerliydi. İstisnanın geeçersiz oluşunun nedeni, sözünün tamamını istisna etmiş olmasıdır.

Kocanın karısına: "Sen bir talakla boşsun, yarısı müstesna." demesi durumunda, tek talak meydana gelir.

Çünkü istisnadan sonra kalan, tam bir talak değildir. Bu, Muhammed (rh.a.)'in; talakın istisnada bölünebileceği tarzındaki görüşüne işarettir. Talakın istisnada da bölünemeyeceğini söyleyenlerin görüşüne göre bu, söylediği sözün tamamını daha sonra istisna etmek anlamına gelir. Bu da câiz değildir.

en-Nevâdir'de anıldığına göre koca, karısına: "Sen iki talakla ve iki talakla boşsun. İkisi müstesna." dese, bize göre bu istisna geçerlidir. Kadın iki talakla boşanmış olur.

Züfer (rh.a.)'e göre ise bu durumda üç talak meydana gelir. Çünkü bu kişi, iki sözden birisini istisna etmiştir. Bu da geçersizdir.

Ama biz diyoruz ki: Bu sözde istisnayı geçerli saymanın bir yolu vardır. Bu da, her iki sözden bir talakı istisna etmektir. Aklı başında olan kişinin sözünü imkan ölçüsünde geçerli sayma yoluna gidilmelidir.

[6/93]

Hişâm (rh.a.)'ın *Nevâdir*'inde şöyle denilmektedir: Koca, karısına: "Sen iki talakla ve iki talakla boşsun. Üç talak müstesna." dese, Muhammed (rh.a.)'e göre üç talak meydana gelir. Çünkü bu kişi, iki sözden birisini ve diğerinin bir kısmını istisna etmiştir. Böyle bir istisna da geçersizdir. İstisnanın bir kısmını geçerli sayıp, bir kısmını geçerli saymamak mümkün değildir. Ancak Muhammed (rh.a.)'in kuralına göre, bu hükümde bir problem var. Çünkü bu ifade tarzında, iki sözün her birinden bir tam bir de yarım talakı istisna etme imkanı vardır. Ona göre istisnada talak bölünebilir. O durumda bu yolla, iki talakın gerçekleşmiş olması gerekir.

Ricî talakta iddet içinde boşama, zıhar ve îlânın geçerliliği

Bir kimse eşini dönülebilir (ric'î) talakla[86] boşadığı zaman, kadının iddeti devam ettiği sürece kocasının, o kadını boşaması, zıharı[87] ve îlâsı[88]

---

[86] **Ric'î talak:** Kadınla cinsel birliktelikten sonra gerçekleşen açıkça veya dolaylı olarak üç boşama veya bir bedel içermeyip bâin talak anlamına gelecek bir vasıfla nitelenmeyen ve bir şeye benzetilmeyen talaktır. Açık (sarîh) lafızlarla olabileceği gibi kinâye lafızlarıyla da gerçekleşebilir. Bu talakta yeni bir nikah gerekmeyip iddet süresi içinde geri dönme imkanı vardır. Ric'î talakta, veresiye olarak belirlenen (müeccel) mehir peşin (muaccel) hale gelmez fakat miras hükümleri işleme konulur.

geçerlidir. Eğer ona zina isnad eder de dört tanıkla ispat edemezse, liân yoluna gidebilirler.[89] Kadın ve erkekten birisi bu zaman zarfında ölürse diğerine mirasçı olur.

Çünkü ric'î boşamadan sonra nikahın hükmü devam etmektedir. Ancak kesin (bâin)[90] talakla boşamışsa artık adamın bu eşi için zıharı da îlâsı da geçersizdir. Çünkü zıhar; helal olan bir kadını haram olan bir kadına benzetme olduğu için, gerçekte yalan ve kötü bir sözdür. Bâin talakla boşanan kadına zıhar yapılması durumunda, haram olan bir kadının helal olan bir kadına benzetilmesi söz konusudur. Îlâ yapan kişi de, kadının hakkı olan cinsel ilişkiyi men ettiği için kendisine zarar vermiş olur. Bâin talaktan sonra kadının cinsel ilişki hakkı kalmamıştır. Aynı şekilde bu kadına zina isnadında bulunursa lianlaşma yapılmaz. Aksine kocaya kazf (zina iftirası) cezası (haddi) uygulanır. Çünkü liân, nikahı kaldırmak için meşru kılınmıştır. Bâin talakla da nikah zaten kaldırılmıştır.

Koşula bağlanan boşamada koşulun evlilik dışında gerçekleşmesi

Bir koca, karısına: "Şu eve girersen üç talakla boşsun." dedikten sonra onu üç talakla boşasa ve kadın başka bir erkekle evlenip, onunla evliliği son bulsa ve yeniden eski kocası ile evlense ve daha sonra o eve girse biz Hanefîlere göre artık tekrar boş olmaz.

Züfer (rh.a.)'e göre eve girmekle kadın tekrar üç talakla boş olur. Çünkü nikah varken, boşamanın bir koşula bağlanması geçerlidir. Koşulun gerçekleşmesi de,

---

87 **Zıhâr /** الظهار : Bir kimsenin eşinin vücudunun tamamını veya yarısı, üçte biri gibi bir oranını ya da baş, boyun gibi vücudun tümüne delalet eden bir organını anası, kız kardeşi gibi kendisi ile ebediyyen evlenemeyeceği bir kadının, bakması haram olan bir organına benzetmesidir.

88 **Îlâ /** الايلاء. Kocanın hanımına yaklaşmamak üzere yemin etmesidir. Böyle bir yeminde bulunan kocaya "mûlî", kendisine îlâ yapılan kadına "mûlâ minhâ" denir. Îlâ üç kısma ayrılır:

a. **Îlây-ı Muvakkat;** dört ay, sekiz ay... gibi bir vakitle kayıtlı olan îlâdır.

b. **Îlây-ı Müebbed;** ebediyen yaklaşmamak üzere yapılan îlâdır.

c. **Îlây-ı Mechûl;** belli bir müddet belirtilmeksizin veya ebediyet kaydı konulmaksızın yapılan îlâdır. Îlâ süresinde koca hanımına hiç yanaşmazsa bir bâin talak meydana gelmiş olur. Bu süre içinde hanımına yaklaşırsa kefâret gerekir.

89 **Mülâane /** الملاعنة **(Liân /** اللعان**):** Sözlükte lanetleşmek anlamındadır. Şer'î ıstılahta; kocanın karısına zina isnadında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hakim huzurunda şer'î usulüne uygun olarak dörder defa şahadette bulunduktan sonra kendilerine lanet ve gazap okumalarıdır. Koca "zina isnadında doğru olduğuna, eğer yalancılardan ise AllahTeâlâ'nın lanetinin üzerine olmasını"; kadın da "kocasının kendisine zina isnadında yalancı olduğuna eğer doğru ise Allah Teâlâ'nın gazabının üzerine olmasını" yeminle ifade eder. (en-Nûr 24/6-9) Yapılan bu yeminler, koca hakkında hadd-i kazif, kadın hakkında da hadd-i zina yerine geçer ve hakim tarafından araları ayrılır.

90 **Bâin Talak:** Bir kimsenin, hem boşamak hem de başka anlamlar için konulmuş olan (kinâî) sözcüklerle veya kesinlik bildiren lafızlarla hanımını boşamasıdır. Bu durumda boşama sayısı üçten az olsa bile koca, tek taraflı olarak hanımına dönemez. Bu, yeni bir akit ve mehir olmaksızın dönme imkanı olmayan boşama türüdür.

nikah varken olmuştur. O zaman ceza (talak) meydana gelir. Nitekim bir kimse kölesine: "Eve girersen sen özgürsün." dese ve köle daha eve girmeden, onu satsa, sonra köleyi tekrar satın alsa ve köle bundan sonra o eve girse özgür olur.

Bunun gerekçesi şudur: İleride açıklayacağımız üzere, koşula bağlanan şey talak değildir. Adamın boşaması talaktır. Bu da koşula bağlanmış değildir. Koşula bağlanan şey ise, mahalline ulaşmış değildir. Öyle olunca, koşula bağlı olarak kalması için, mahallin (kadının, boşamayı koşula bağlayan erkeğin eşi olarak) bulunmasına itibar edilmez. Bulunması gereken, kadının koşulun gerçekleşmesi sırasında bu erkeğin karısı olmasıdır. Çünkü erkeğin verdiği talak, hanımına (talakın mahalline) koşulun gerçekleşmesi sırasında ulaşmaktadır. O zamanda da mahal (kadının adamın eşi olması) vardır.

Bu söylediklerimizin doğruluğunun delili şudur: Bir adam karısına: "Sen falan eve girersen,bana anamın sırtı gibisin." dese, sonra da üç talakla boşasa ve kadın başka birisiyle evlenip, bu evlilik son bulduktan sonra eski kocası ile tekrar evlense ve o eve girse zıhar geçekleşmiş olur.

Yukarıdaki; talakın kadının eve girmesine bağlanması meselesinde adam karısını iki talakla boşasa ve kadın başka bir adamla evlenip bu evlilik son bulduktan sonra tekrar eski kocası ile evlense ve o eve girse yeniden üç talakla boş olur. Üç talak hakkından bir kısmının koşulun gerçekleşmesinden önce verilmiş olması, koşula bağlanan boşamanın devamına engel olmayınca üç talakla boşama da engel olmaz.

Bu konuda biz çoğunluk Hanefîlerin dayandığı delil; Muhammed (rh.a.)'in *Kitâbu'l-Asl* adlı eserinde, hükme illet olarak söylediği şu sözlerdir: Koca, karısının boş olmasını eve girmesine bağladıktan sonra onu üç talakla boşayınca, bu evliliğe ait olan talak haklarının hepsi son bulmuştur. Bunun anlamı şudur: Yapılmış olan yeminin (koşula bağlı boşamanın) gerçekleşmesi, sahip olunan talaklara (boşama haklarına) itibarladır. Çünkü koşula bağlı olan boşama, ya nikahın bulunması ya da (mesela seninle evlendiğim zaman sen boşsun demesi gibi) (ileride olacak olan) nikaha dayandırılması durumunda olabilir. Burada nikaha dayandırma yoktur. O halde, yeminin meydana gelmesi, sahip olunan talaklara itibarla olur. Sahip olunan talak hakkı da üç ile sınırlıdır. Koca, kadın eve girmeden önce bu üçün hepsini vermiştir. "Hepsi"nin, birden fazla olması da düşünülemez. Böylece biz anlıyoruz ki talak olsun başka bir şey olsun, koşulun gerçekleşmesine bağlanan cezadan (burada talaktan) bir şey kalmamıştır. Ceza olmadan yemin oluşmayacağı gibi, ceza olmadan devam etmesi de düşünülemez. Görmez misin bir erkek karısına; "Sen her gün üç talakla boşsun." dese ve üç talak meydana gelse, sonra da bu kadın başka birisiyle evlenip bu ikinci evlilik son bulduktan sonra eski koca ile tekrar evlense bir daha boşama meydana gelmez. Aynı şekilde bir kimse eşine; "Sen her yıl üç olmak üzere dokuz talakla boşsun." dese ve kadın boş olduktan

[6/94]

sonra başka bir erkekle evlenip, o evlilik son bulsa ve eski kocası ile yeniden evlense, ikinci yılda bir daha boşama gerçekleşmez.

Züfer (rh.a.) bütün bu söylediklerimizde, diğer Hanefî imamlarına karşı çıkmakta ve kocanın, karısı üzerinde sahip olduğu talak haklarının sınırlı olmadığını, ama en fazla üç talakın meydana geleceğini söylemektedir. Züfer (rh.a.)'in gerekçesi şudur: Mahal (o andaki evlilik) ancak bu kadarını alabilmektedir. Nitekim nikah sözleşmesinin yenilenmesi ile, önceki verilen üç talaktan fazlası da meydana gelir.

Bir kimse eşine: "Sen bin talakla boşsun." dese, üç talak meydana gelir. Eğer erkeğin sahip olduğu talak hakkı üç tane olsaydı, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre hiç talak meydana gelmeyecekti. Nitekim birisi karısına: "Kendini bir talakla boşa." dese, ama kadın üç talakla boşasa, boşanma gerçekleşmiş olmaz.

Üzerinde durduğumuz asıl meselenin bizim açımızdan delillendirilmesi için şöyle dememiz daha doğrudur: Üç talakın gerçekleşmesi ile, kadın talaka mahal olmaktan çıkmıştır. Çünkü talak, karı kocanın biribirlerinin bedeninden yararlanma helalliğini kaldırmak için meşru kılınmıştır. Koşulun gerçekleşmesinden önce verilmiş olan üç talakla, bu helallik ortadan kalkmıştır. Koşul mahallinin yok olmasında olduğu gibi, ceza mahallinin yok olması (var olan evliliğin son bulması) da yemini ortadan kaldırır. Mesela bir kimse karısına: "Şu eve girersen boşsun." dese, sonra da o ev hamam veya bahçe durumuna getirilse artık yeminin hükmü kalmaz. İşte üzerinde durduğumuz mesele de böyledir.

Züfer (rh.a.)'in emsal gösterdiği köle meselesi ise böyle değildir. Çünkü köle, kölelik özelliği ile özgürlüğe kavuşturulmaya mahal idi. Satışla bu özellik yok olmadı. Nitekim bir şekilde kölelik son bulsa, artık yeminin hükmü kalmaz.

Yine Züfer (rh.a.)'in, eşinin boşanmasını eve girmesine bağlayan kişinin, kadın eve girmeden önce onu iki talakla boşaması ve kadının başka bir adamla evlenip, o evlilik son bulduktan sonra eski kocası ile evlenmesi durumunda eve girdiği zaman üç talakın meydana geleceği hükmünü emsal göstermesi de uygun değildir. Çünkü iki talak verildikten sonra da, kadının boşanmaya mahal olma niteliği devam etmektedir. Çünkü bu nitelik, karı kocanın birbirlerinin bedenlerinden karşılıklı yararlanmalarının helal olma özelliğine itibarladır. Bu da iki talaktan sonra halen vardır. O halde yemin de devam etmektedir. Ayrıca adam o kadınla tekrar evlenince, üzerine yemin verilmiş olan şeyin cinsinden daha başkalarına da sahip olmuştur. Yeminin hükmü sonradan sahip olunan bu mahalle de geçer.

Bu, şu meseleye benzer: Mudârabe (emek sermaye ortaklığı) de sermaye telef olup sadece bir dirhem kalsa mudârabe sözleşmesi tüm ana para üzerinden devam eder. Bu durumda mudârib (emek sahibi) bu parayı çalıştırıp kazanç sağlasa bu kazanç ana paraya katılır. Ama ana paranın tümü telef olsa mudârabe sözleşmesi sona erer.

Züfer (rh.a.)'in emsal gösterdiği zıhara yemin meselesi de, üzerinde durduğumuz meseleye uymaz. Çünkü orada, kadının zıhara mahal oluşu, üç talakla son bulmuyor. Çünkü karı koca arasında zıharla meydana gelen haramlık boşama ile meydana gelen haramlıktan başkadır. Çünkü zıhardaki haramlık kefâret ödeninceye kadar devam eder. Boşama ile meydana gelen haramlık ise onu kaldıracak olan ikinci bir evliliğin varlığına kadar devam eder. Şu kadar var ki kadın üç talakla boşandıktan sonra, ama eski eşi ile yeniden evlenmeden önce o eve girerse zıhar olmaz. Çünkü o anda aralarında evlilik (helallik) bulunmamaktadır. Zıhar, bir erkeğin kendisine helal olan bir kadını haram olan bir kadına benzetmesidir. Bu da ancak kadının eski eşi ile yeniden evlendikten sonra o eve girmesi durumunda meydana gelir.

Züfer (rh.a.)'in, "Koşula bağlanan şeyde mahalle itibar edilmez." sözü de zayıftır. Çünkü adamın sözü, mahalline (boşanmaya elverişli bir kadına) ulaşmamış bile olsa teklif, irade beyanı (îcap)dır. O da, ancak mahalle itibarla îcap olur. Öyleyse sözün koşula bağlı olarak kalması için mahallin (kadının adamın eşi olması durumunun) bulunması gerekir. Halbuki üç talakla boşandıktan sonra bu mahal kalmamıştır.

Buna göre bir kimse karısına: "Sen her âdet olduğunda boşsun." dese ve üç âdetten sonra kadın tümüyle boş olsa ve başka bir adamla evlenip bu evlilik son bulduktan sonra eski kocasıyla yeniden evlense artık âdet olunca tekrar boş olmaz.

Züfer (rh.a.)'e göre ise bu durumda yine boş olur.

Aynı şekilde adam dört ay veya daha fazla bir süreyle karısına yaklaşmayacağına yemin etse (îlâ yapsa) ve bu süre zarfında yaklaşmadığı için aralarındaki nikah son bulsa, sonra tekrar evlense ve yine yaklaşmasa aralarındaki nikah yine son bulur. Bu durum üç defa tekrarlar da kadın başka bir adamla evlenip bu evlilik son bulduktan sonra eski kocası ile evlenirse artık îlânın hükmü kalmamıştır. Fakat Züfer (rh.a.)'e göre eşine yaklaşıp da kefâret ödemedikçe îlâ yeniden başlar. Çünkü bozulmadığı sürece yemin devam eder. Çünkü yeminin oluşu ve devamı, helal olan evliliğe bağlı değildir. Eşine yaklaşınca yeminini bozmuş olur ve kefâret gerekir. [6/95]

Boşanan bir kadının eski kocasıyla tekrar evlenmesinde boşama hakkı

Eşi tarafından bir veya iki talakla boşanmış olan bir kadın, başka bir erkekle evlense ve bu evlilik herhangi bir şekilde son bulduktan sonra, eski eşi onunla tekrar evlense Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, koca yeniden üç talak hakkına sahip olur.

Bu, İbn Abbas, İbn Ömer, İbrahim en-Nehâî ve Abdullah b. Abbas (r.a.)'ın da görüşleridir.

Muhammed (rh.a.), Züfer (rh.a.) ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise, ilk boşamadan sonra kaç talak hakkı kalmışsa, o kadar talak hakkına sahip olur. Bu da; Ömer, Ali, Übey b. Kâ'b, İmran b. el-Husayn ve Ebû Hureyre (r.a.)'nin görüşleridir.

Âlimlerden (fakihlerden) gençler, ashâbın yaşlılarının görüşlerini, fakihlerden yaşlılar da ashâbın gençlerinin görüşlerini benimsediler.

Muhammed (rh.a.)'in bu konudaki delili şudur: İkinci koca, üç talakla meydana gelen haramlığın kalkması için gayedir (son sınırdır). Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmuştur:

﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾

"Eğer erkek kadını (üç defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe (evleninceye kadar) onu alması kendisine helal olmaz." (el-Bakara, 2/230)

Âyette geçen "hattâ" (حَتَّى) (dikçe, kadar) kelimesi gâye (son sınır) ifade eder. Bir veya iki boşama ile bu haramlık sabit olmaz. Çünkü haramlık, üç defa boşamaya bağlanmıştır. İlletin bazı unsurlarının (rükünlerinin) bulunmasıyla, hüküm sabit olmaz. O zaman, bir veya iki talakla boşamada) ikinci koca gâye olmaz. Çünkü haramlık bulunmadan önce gâye gerçekleşmez. Bu mesele şuna benzer: Bir kimse; "Ay başı geldiği zaman, vallahi falana danışmadan, filanla konuşmayacağım." dese, ay başı gelmeden o kişiye danışsa bu danışma dikkate alınmaz. Çünkü buradaki danışma yeminle sabit olan haramlık için son sınırdır. Yeminden (burada ay başı gelmeden) önceki danışmaya itibar edilmez. Gerçekleşmiş olan danışmaya itibar edilmediğine göre, onun varlığı ile yokluğu arasında fark yoktur.

Eğer bir veya iki defa boşanmış olan kadın, başka birisi ile evlenmeden veya ikinci koca ile zifafa girmeden önce, eski kocası ile yeniden evlenirse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre de, sadace önceki evlilikten kalan boşama haklarına sahip olur. O halde üç defa boşanıp da, başka birisi ile evlenip, bu evlilik son bulduktan sonra eski kocası ile yeniden evlenmesi durumunda da aynı olması gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre: İkinci kocanın önceki kocasından bir veya iki defa boşanmış olan kadın ile cinsel ilişkide bulunması, o kadını talakla ilgili hükümlerde önceki kocaya hiç evlenmediği yabancı bir kadın durumuna getirir. Üç defa boşandıktan sonraki gibi olur.

Bu hükmün açıklaması şudur: Kadın, üç talakla boşandığında hem boşanmış, hem de (boşayan kocaya) haram olma özelliği kazanmıştır. İkinci koca onunla cinsel ilişkide bulununca, hem boşanmış olma hem de haram olma özellikleri kalkar. Böylece kadın bu erkeğin hiç evlenmediği yabancı kadınlar gibi olur. Ama bir talakla boşandığında sadece boşanmış olma özelliğini alır. Bu da ikinci kocanın cinsel ilişkisi ile ortadan kalkar.

İkinci kocanın haramlığı sona erdiren değil, kaldıran olduğunun delili de şudur: Sona erdirilen şey kendi kendine sabitlenmiştir. İkinci kocanın ilişkisinden sonra, önceki koca ile evlenmesini haram kılan bir şey kalmamıştır. Bu da onun

haramlığı kaldırdığının delilidir. Ayrıca bu ilişki, kadının önceki kocasına helal olmasını gerektirir. Çünkü dinin sahibi (Allah veya Peygamber) onu, "helal kılan (Muhallil)" diye isimlendirmiştir. Sırf önceki kocaya helal olsun diye boşanan bir kadınla geçici bir süre için evlenen kişi için Peygamber (s.a.v.);

لَعَنَ اللهُ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ

"Allah helal kılana (Muhallile) ve kendisi için helal kılınana lanet etsin."[91] buyurmuştur. İkinci kocaya kadını önceki kocasına helal duruma getirdiği için Muhallil denilmiştir. Bunun zorunlu sonucu da, onun haramlığı kaldırmış olmasıdır. Bu açıklamadan anlaşılıyor ki, yukarıdaki âyette ikinci evliliğin gâye (son sınır) olması, mecâzî anlamdadır. Şu âyet de bu meselenin benzeridir:

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلاَةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلاَ جُنُبًا إِلاَّ عَابِرِي سَبِيلٍ﴾

"Ey İman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar cünüp iken –yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın." (en-Nisâ, 4/43)

Gusletmek, cünüplüğün gâyesi değil, temizleyici ve hadesi (manevî pisliği) kaldırıcıdır. Boşamaya ait hükümlerin bir zamana kadar değil ebedî oluşu buna delildir. Ancak ebedî olan bu hükümler, kendilerini kaldıran bir şeyin bulunması durumunda son bulurlar. Nitekim bir erkeğin bir kadına sahip olmaması da aslında geçici değildir. Fakat onu ortadan kaldıran nikah bulununca o engel kalkar. [6/96]

Üzerinde durduğumuz meselede ikinci kocanın kadını eski kocasına helal kılıcı olduğu sabittir. Bu, ancak üç boşama ile kalkan bir helalliği gerektirir. Bu ise bir veya iki boşamadan sonra bulunmamaktadır. İkinci evlilik, üç talak ile sabit olan haramlığı kaldırınca, sabit olmaya yüz tutan haramlığı öncelikli olarak kaldırır. Unsurları (rükünleri) bulunduğu zaman o haramlığın kalmasına öncelikli olarak engel olur.

Muhammed (rh.a.) şöyle diyor: Boşanan kadının, kendisini boşayan erkeğe haram oluşu, boşama nedeniyledir. Bu haramlık, ikinci koca ile değil yeni bir nikahla eski kocaya dönmesi ile kalkar. Hükmün varlığı, nedenin varlığına bağlıdır. Demek ki ikinci koca, haramlığı kaldırıcı ve kadını eski kocaya helal kılıcı değildir. Çünkü ikinci nikahın etkisi kadının nikahlandığı adamdan başkasına haram oluşunda kendini gösterir. Öyle olunca, nasıl olur da o, kadını başkasına helal kılabilir?

İkinci kocaya Muhallil (helalleştiren) denilmesi, boşanan kadının eski kocası ile tekrar evlenebilmesi için, başka bir adamla (Muhallil ile) evlenmiş olmasının koşul

---

[91] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/323; İbn Mâce, Nikâh 33; Ebû Dâvûd, Nikâh 14; Tirmizî, Nikâh 27; Nesâî, Talâk 13.

oluşundan dolayıdır. Yoksa onun hellalleştirici olmasından dolayı değildir. Peygamber (s.a.v.) ona, dinen helal olmayan bir şeyi koşul koyması nedeniyle, mel'un demiştir. Böylece anlamış oluyoruz ki ikinci koca kadının eski kocasına helal olmasını sağlayıcı değildir. Fakat boşanan kadının, boşayan erkeğe haram oluşu geçici olma özelliğine sahiptir. Bu, iddet beklemekte olan bir kadının başka bir erkekle evlenmesinin, veya ihramlı olan birisinin avlanmasının geçici olarak haram oluşuna benzer.

Biz Kur'an'da ve sünnette geçen "hattâ / حتى" kelimesinin gerçek anlamını alarak, gâye (son sınırı bildirme) için olduğunu kabul ederek, ikinci kocanın haramlık için gaye olduğuna hükmettik. Peygamber (s.a.v.), önceki kocasından boşandıktan sonra evlendiği ikinci kocasının iktidarsız olduğunu söyleyip ondan ayrılarak eski kocası ile evlenip evlenemeyeceğini sonra bir kadına;

حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ

"Sen onun balcığından tadıncaya kadar hayır..."[92] cevabını vermiştir. Bu mesele, içindeki fıkhî yönlerin derinliği yüzünden, büyük sahabîler arasında da görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Bu yüzden bu meselenin içinden çıkmak kolay değildir.

Boşanması koşula bağlanan bir kadını koşul gerçekleşmeden boşama

Bir kimse karısına: "Şu eve girersen üç talakla boşsun." dese, sonra da kadın eve girmeden onu bir veya iki talakla boşasa, kadın başka bir erkekle evlenip bu evlilik sona erse ve yeniden eski kocası ile evlense ve o eve girse; Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre üç talakla boş olur.

Çünkü kadın eski kocasına üç talak hakkı ile dönmüştür. Muhammed (rh.a.) ve Züfer (rh.a.)'e göre, önceki boşamadan geriye kaç talak hakkı kalmışsa o kadar boş olur.

Talakın evlenmeye bağlanması

Bir adam bir kadına: "Seninle her evlenişimde üç talakla boşsun." dese, o kadınla evlenir evlenmez dediği gibi üç talakla boş olur.

Çünkü "her" kelimesi, koşulun her tekrarlanışında, cezanın meydana gelmesini gerektirir. Bu yeminin (koşulun) oluşumu (in'ıkâdı) adamın evlenmekle sahip olacağı boşama haklarına itibarladır. Bu da bir sayı ile sınırlı değildir. Bundan dolayı ilk evlenmeden sonra meydana gelen üç talaktan sonra da yemin devam eder.

Evli olan birisinin karısına: "Bu eve her girişinde üç talakla boşsun." demesi durumu ise böyle değildir. Çünkü bu yeminin oluşması, o kadın üzerinde o sırada sahip olduğu boşama haklarına itibarladır. Çünkü yemin, kadına sahip olmaya (onunla evlenmeye) bağlanmamıştır. Dolayısıyla sahip olunan boşama haklarının kullanılmasından sonra artık yemin kalmaz.

---

[92] Buhârî, Talâk 3; Müslim, Nikâh 111; İbn Mâce, Nikâh 32; Tirmizî, Nikâh 26; Nesâî, Nikâh 43.

Bu mesele bizim şu kuralımıza dayanır: Boşama, köleyi özgür kılma ve zıhar yapma gibi bir koşula bağlanabilen işlemlerin, özel olsun genel olsun milke (bir şeye sahip olma durumuna) bağlanması caizdir. Bu, Ömer (r.a.)'in görüşüdür. Kendisinden, zıharla ilgili olarak rivayet edilmiştir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise böyle bir yemin geçerli değildir. Bu da, İbn Abbas (r.a.)'ın görüşüdür. İbn Abbas (r.a.)'a; bir kadına, "Seninle evlenirsem boşsun." diyen bir adamın durumu sorulmuş, o da;

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾

"Ey iman edenler! Mümin kadınları nikahlayıp da, henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet süresince bekletme hakkınız yoktur. O durumda onları (bir bağışla) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın." (el-Ahzâb, 33/49) âyetini okumuş, sonra da şöyle demiştir: "Allahu Teâlâ boşamayı nikahtan sonra meşru kılmıştır. Nikahtan önce boşama olmaz." **[6/97]**

İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'nın görüşüne göre, eğer bu yemin belli bir kadın için veya belli bir kabileye ait kadınlar için olursa geçerlidir. Ama "evlendiğim her kadın" şeklinde genellerse yemin meydana gelmez. Bu da, İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüdür. Çünkü böyle bir şekilde yemin eden için nikah kapısı kapanır.

Şâfiî (rh.a.) yukarıda andığımız görüşünü

لَاطَلَاقَ قَبْلَ النِّكَاحِ

"Nikahtan önce boşama olmaz."[93] hadisine dayandırır. Rivayet edilmiştir ki; Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.) bir kadına talip oldu. Ama kadının yakınları razı olmadılar. Bunun üzerine Abdullah (r.a.): "Eğer onunla evlenirsem o üç talakla boştur." dedi. Bu sözün hükmü Peygamber (s.a.v.)'e soruldu. Efendimiz de; لَاطَلَاقَ قَبْلَ النِّكَاحِ "Nikahtan önce boşama olmaz." buyurdu.

Bu görüşün aklî gerekçesi de şudur: İnsan, bir kadınla evlenmeden önce, onu bir koşula bağlamadan (müneccez) boşama hakkına sahip değildir. O durumda koşula bağlayarak boşama hakkına da sahip olamaz. Nasıl ki birisi yabancı bir kadına: "Şu eve girersen sen üç talakla boşsun." dese, sonra o kadınla evlense ve kadın eve girse kadın boş olmazsa, bu mesele de öyledir. Çünkü koşulun etkisi, o koşul gerçekleşinceye kadar talakı geciktirmek ve koşul gerçekleşmezse talakın meydana gelmesine engel olmaktır. Eğer koşul olmasaydı bu söz talak değil boş bir söz olacaktı. Ayrıca talak boşayanın boşama ehliyetini haiz olmasını, boşanan kadının da boşayanın eşi olmasını gerektirir. Ehliyet yokken, ehliyeti kazanma koşuluna bağlayarak boşamak câiz olmaz. Mesela bir çocuk karısına: "Ergenlik

[93] Buhârî, Talâk 8; İbn Mâce, Talâk 17; Ebû Dâvûd, Talâk 8; Tirmizî, Talâk 6.

çağına geldiğim zaman sen boşsun." dese boşama olmaz. Aynı şekilde evlenilmeden önce de evlenme zamanına bağlayarak boşama geçerli olmaz. Demek oluyor ki boşama bir erkeğin bir kadınla evli olması durumuna özgü bir işlemdir. Havadaki kuşu satıp da müşteri kabul etmeden önce onu yeniden geri almak geçersiz olduğu gibi, evlilik olmadan boşama da geçersizdir.

Bu konuda biz Hanefîlerin delili de şudur: Bir koşula bağlanan talak yemindir. Böyle bir yeminin geçerliliği, Allah adına edilen yeminlerde olduğu gibi boşanan kadının boşayanın eşi olmasına (erkeğin boşama mahalline mâlik olmasına) bağlı değildir. Çünkü yemin, yemin edenin kendi zimmetindeki bir tasarrufudur. Çünkü bu kişi kendisine yeminin gereğine uyma yükümlülüğü yüklemiştir. Kendisi ile yemin edilen şey ise boşama değildir. Çünkü boşama ancak kadına ulaştığı zaman söz konusudur. Yemin devam ettiği sürece de ona ulaşmış olmaz. Bu ulaşma ancak koşulun bulunması ile yemin kalktıktan sonra olur. Demek oluyor ki kendisi ile yemin edilen şey talak değildir. Kadının yemin veren erkeğin karısı olması ise talak için koşuldur. Fakat kendisi ile yemin edilen şey kadına ulaşması ile koşulun gerçekleşmesi anında talak olacak olan şeydir.

Bunun benzerî bir mesele şudur: Bir kimseye silah atmak bizâtihi öldürmek değildir. Kalkan da, katl (öldürme) olan şeye engel olucu ve katli geciktirici değildir. Aksine o, ok mahalline ulaştığı zaman katl (öldürme) olacak olan şeye engeldir. Boşamayı bir koşula bağlama onun mahalline ulaşmasına engel olduğu ve bir tasarruf ancak unsurlarının (rükünlerinin) ve mahallinin bulunması ile geçerli olduğu için, rüknü bulunmadan talak olmayacağı gibi, mahalli bulunmadan da talak olmaz.

İşte bu yönüyle bir kimsenin bir kadına: "Seninle her ne zaman evlenirsem boşsun." sözü ile yabancı bir kadına: "Şu eve girersen boşsun." deyip de sonra onunla evlenmesi ve kadının o eve girmesi durumu birbirlerinden ayrılırlar. Çünkü sonraki meselede kendisi ile yemin edilen şey bulunmamaktadır. O da koşulun gerçekleşmesi anında talak olacak olan şeydir. Çünkü eve girmek, talak hakkına sahip olmaya neden olmadığı gibi, adam yemini ettiği zaman o kadını boşama hakkına sahip değildir. Dolayısıyla, bununla koşul gerçekleştiği zaman, erkeğin kadının boşama hakkına sahip oluşunun devam ettiği söylenemez.

Esas meselemizde ise, kendisi ile yemin edilen şeyin (boşamanın) varlığını kesin bir şekilde biliyoruz. Çünkü bir kimse kendi eşine: "Şu eve girersen boşsun." dediği zaman yemin meydana gelir. Kadının o eve girişinin aralarındaki evlilik sona erdikten sonra gerçekleşmesi mümkün olsa bile hüküm böyledir. Kendisi ile yemin edilen şeyin koşulun gerçekleşmesi anında bulunması kesin olunca, yemin öncelikli olarak meydana gelir (mün'akıd olur). Bir kimsenin bir kadını koşula bağlamadan (müneccez) boşama hakkına sahip olmayışı, onu bir koşula bağlayarak boşayamayacağını göstermez. Nitekim bir kişi câriyesine: "Bir çocuk doğurduğun [6/98]

zaman o özgürdür." dese ve câriye çocuk doğursa, o çocuk özgür olur. Halbuki henüz dünyaya gelmemiş bir çocuğu koşula bağlamadan özgür kılmak mümkün değildir.

Bir kimse âdet görmekte olan eşine: "Temizlendiğin zaman boşsun." dese, bu sünnete uygun bir boşamadır. Oysa âdet durumundaki eşini hemen o anda geçerli olmak üzere (müneccez) boşama hakkına sahip değildir. Bu, bir şeyde tasarruf edebilme meselesine benzemez. Boşama tasarrufunda bulunabilmek için, o anda yapabilme hakkının olması koşul olduğu gibi, yemin tasarrufunda bulunmak için de koşuldur. Kadının boşayanın karısı olması ise, boşamada dikkate alınır. Fakat yeminde (koşulda) dikkate alınmaz. Satım akti (bey') ise böyle değildir. Çünkü satım aktinde îcap, bu aktin iki yarısından biridir. Satılan mala sahip olmadan yapılan bir satım tasarrufu geçersizdir. Eşini boşamayı bir koşula bağlama meselesinde ise îcap, boşamadan başka bir tasarruftur, o da yemindir.

Şâfiî (rh.a.)'nin dayandığı, evlenmeden önce boşanma olmayacağını bildiren hadisin yorumu şöyledir: Rivayet edildiğine göre, Mekhûl, Zührî, Sâlim ve Şa'bî (rh.a.) şöyle demişlerdir: İnsanlar cahiliye döneminde evli olmadıkları kadınları evlenme koşuluna bağlamadan, o anda geçerli olmak üzere (müneccez olarak) boşarlar ve bunu boşama sayarlardı.

Peygamber (s.a.v.), *"Evlenmeden önce boşama olmaz."* sözü ile onların yaptıkları işin boşama olmayacağını bildirdi. Abdullah b. Amr b. el-Âs hadisi de meşhur bir hadis değildir. O hadisin sabit olduğu farzedilirse; *"Onunla evlenirsem (nikahlanırsam)"* sözünün *"Onunla cinsel ilişki kurarsam."* anlamında olduğunu söyleriz. Çünkü nikah kelimesinin gerçek anlamı, cinsel ilişkide bulunmaktır. Bu açıklamaya göre, bizce boşama evlenmeye bağlanmış olmaz.

Bunu anladıktan sonra deriz ki; bir adam karısına: *"Seninle evlenirsem sen boşsun, seninle evlendiğim zaman boşsun, seninle ne zaman evlenirsem sen boşsun."* derse, bunların hepsi bir defa evlenme anlamı ifade eder. Çünkü bu kelimelerde tekrarı gösteren bir anlam yoktur. Çünkü "Eğer (إن) kelimesi koşul, "zaman (اذا) kelimesi vakit içindir. Fakat "Her ne zaman evlenirsem" (her) sözü tek bir evlilik için değildir. Çünkü bu sözcük tekrarı gerektirir. Dolayısıyla bu sözcük kullanılarak yapılan yeminde, bir defa evlenme ile yeminin hükmü sona ermez. Aksine her evlenişinde, sanki o anda koşulsuz talak verilmiş gibi olur. "Eve her girişinde sen boşsun." sözü de aynen böyledir. Kadının eve her girişinde yeni bir talak verilmiş gibi olur. "Girersen, girdiğin zaman" şeklindeki ifadeler ise, bir defaya özgüdür.

Bir kadına: "Seninle konuştuğum gün boşsun" demek

Bir kimse eşi olmayan bir kadına; "sen, seninle konuştuğum gün boşsun" veya "şu eve girdiğin gün boşsun" ya da " seninle cinsel ilişkide bulunduğum gün boşsun" dese, bu sözler hiçbir şey ifade etmezler.

Ama, "Sen, seninle evlendiğim gün boşsun." demesi bunlara benzemez. Çünkü bu son sözle, boşamayı evlenme aktine bağlamıştır. Evlenme de boşama hakkına sahip olmaya nedendir. Dolayısıyla kendisi ile yemin edilen şey var demektir. Önceki sözler ise böyle değildir. Çünkü eve girme, boşama hakkı elde etmek için neden değildir. Böyle olunca, bu sözü söylediği bir kadınla evlense ve kadın bu işi yapsa (mesela eve girse) bize göre boşama meydana gelmez.

İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'ya göre ise, bu durumda kadın boş olur. Çünkü ona göre talakın meydana gelmesi için koşulun gerçekleştiği zaman muteberdir. Koca, kadını o zaman boşarsa boşama yerini bulmuş olur. Koşul gerçekleştiği zaman koca karısını boşama hakkına sahiptir. Çünkü o zaman onunla evlidir. Dolayısıyla talak meydana gelir.

Biz diyoruz ki koşul bulunduğu zaman boşamanın gerçekleşmesi için, yeminin (boşamanın bir şeye bağlanması) oluşmuş olması gerekir. Yemin de ancak kendisi ile yemin edilen şey varsa oluşur. Kişi o anda ve kendisine talakı bağladığı zamanda boşama hakkına sahip değilse yemin oluşmaz. Yemin oluşmadan da adam boşama kendisine bağlandığı zaman boşama hakkına sahip bile olsa, talak meydana gelmez. Çünkü yemin henüz oluşmamıştı. Aynı şekilde bir adam bir kadına: "Sen, yarın boşsun." dese ve bu gün onunla evlense ertesi gün talak meydana gelmez. **[6/99]**

Bir adam kendisi ile zifafa girdiği eşine: "Sen boşsun sen boşsun." dese ve ikinci sözü ile birincisini kastettiğini söylese, bu Allah ile kendi arasındaki hüküm açısından (dînen) kabul edilir. Hukûkî açıdan ise, bu sözlerle iki talak meydana geldiğine hükmedilir. Çünkü sözlerden her biri görünüşte ayrı ayrı boşamadır. Çünkü ikinci sözün kalıbı aynen birinci sözün kalıbıdır. Yargıç, görünüşe göre hüküm vermekle memurdur. Adamın ikinci sözle birincisini tekrarı kastetmesi de muhtemeldir. Çünkü aynı söz anlama güç katmak için tekrarlanabilir. Adamın niyetinin ne olduğunu Allah Teâlâ bilir. "Şüphesiz seni boşadım, şüphesiz seni boşadım." veya "Sen boşsun, şüphesiz seni boşadım." ya da "Boşsun sen boşsun." sözleri de aynıdır. Fakat bir adam eşine: "Sen boşsun." dese, bunun üzerine birisi, "Ne dedin?" diye sorsa, o da: "Onu boşadım." veya "Onun boş olduğunu söyledim." dese bir defa boşamış olur. Çünkü ikinci söz, sorulan soruya cevaptır. Soran da birinci sözün ne olduğunu soruyor yoksa ikinci bir talak vermeyi değil. Dolayısıyla ikinci söz birincisini açıklayan bir cevap olmuş olur.

Kocanın eşine: "Seni boşadığım zaman sen boşsun" demesi

Kendisi ile zifafa girdiği eşine, "seni boşadığım zaman sen boşsun" diyen birisi, sonra onu bir defa boşasa, hukûken iki talak meydana gelir.

Bunlardan birisi boşamakla diğeri de koşulun gerçekleşmesi ile olur. Çünkü "Seni boşadığım zaman" sözü koşul, "Sen boşsun" sözü de cezadır. Allah ile kendi arasındaki hüküm açısından (dînen) ise; "Seni boşadığım zaman boşsun." sözü ile sonraki boşamayı kastetmişse tek talak meydana gelir. Çünkü kastettiği

şey, söylediği sözün muhtemel anlamladındandır. O zaman, "sen boşsun" sözü koşulun cezası değil, boşamanın hükmünü belirtmek için olur. Allah, adamın gönlünden geçeni gayet iyi bilir.

Şayet "Seni ne zaman boşarsam sen boşsun." veya "Eğer seni boşarsam sen boşsun." dese yine hüküm böyledir.

"Her ne zaman seni boşamam gerçekleşirse sen boşsun." dese sonra da bir defa boşasa üç talak meydana gelir. Çünkü bir talakın meydana gelmesi ile koşul gerçekleşir ve yeminden dolayı ikinci bir talak meydana gelir. İkinci talakın meydana gelişi ile yine koşul gerçekleşir. Üçüncü talak meydana gelir. Çünkü yemin, "her ne zaman seni boşamam gerçekleşirse" cümlesi ile kurulmuştur. Fakat "Seni her ne zaman boşarsam sen boşsun." der de sonra bir defa boşarsa sadece bir talak daha meydana gelir. Çünkü ikinci talakın meydana gelmesi, yemininden sonra yeni bir boşama sayılmaz. Dolayısıyla yeminin bozulması için koşul olmaya uygun değildir. Bundan dolayı kadın sadece bir defa boşanmış olur.

Önceki meselede ise koşul, talak verme değil, talakın gerçekleşmesidir (vukûudur). (Çünkü orada "Seni boşamam ne zaman vakî olursa" demiştir.) Bu, yeminden sonra ikinci talakla da meydana gelir. Buna göre koca: "Her sen boşsun, deyişimde sen boşsun." veya "Senin boş olacağın her talakı söylediğimde sen boşsun." dese, sonra da bir talakla boşasa yemin nedeniyle ikinci talak meydana gelir. Ama ikinci talak nedeniyle başka bir talak daha meydana gelmez. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi koşul kıldığı şey yeminden sonra, yemin nedeniyle gerçekleşen talakla var olarak kalmaz.

Bundan sonra ele alacağımız konuda kural şudur: *Yemin, ancak ceza ile bilinir.*

Nitekim bir koca eşine: "Eve girersen sen boşsun." dese bu, boşamaya yemindir. "Eve girersen kölem özgürdür." dese, bu da köleyi özgür kılmaya (ıtka) yemindir. Koşul tektir. O da eve girmektir. Cezanın farklılığı nedeniyle yemin farklı olur.

[6/100] Burada başka bir kural daha vardır; Koşulun varlığı yeminden sonra dikkate alınır. Yeminden önceki ise koşul olmaz. Çünkü yemin eden kişi bu hareketiyle kendisini koşulu yapmaktan uzak tutmak ister. Nefsi bir şeyden uzak tutmak da geçende değil, gelecekte olabilir. Böylece anlaşılmış oluyor ki kişinin maksadı geçen değildir. Yemin, yemin edenin maksadını kayıtlar.

Bunu öğrendikten sonra diyebiliriz ki; bir kimsenin Amre ve Zeynep adlarında iki eşi olsa ve Zeyneb'e: "Amre boş olduğu zaman sen de boşsun." veya "Amre her ne zaman boş olursa sen de boşsun."dese, sonra da Amre'ye; "Zeynep boş olduğu zaman sen de boşsun." deyip ardından da Zeyneb'e: "Sen boşsun." dese; Zeynep, doğrudan boşama yoluyla bir talakla boş olur. Amre de yeminle bir talakla boş olur. Çünkü kocanın ilk sözü Zeyneb'in talakı için, ikinci sözü de Amre'nin

talakı için edilmiş birer yemindi. İkinci sözde ceza Amre'nin talakı, koşul da Zeyneb'in talakı idi. Adam Zeyneb'i boşayınca koşul gerçekleşir. Bundan dolayı yemin nedeniyle Amre'de boş olur. Bundan sonra koşul Zeyneb'e döner. Çünkü Amr'e kocanın Zeyneb'in boş olması için ettiği yeminden sonraki yemin nedeniyle boş olur. Amre'nin boş olması, Zeyneb'in boş olması için edilen yeminin bozulması için koşul olur. Bundan dolayı Zeynep, tekrar boş olur.

Muhammed (rh.a.)'in *Kitâbu'l-Asl* adlı eserinin, Süleyman (rh.a.) nüshasında böyle denilmektedir. Doğrusu da budur. Ebû Hafs (rh.a.)'ın nüshasında ise Amre boş olduktan sonra, talakın Zeyneb'e dönmeyeceği söylenmektedir. Ama bu yanlıştır. Ebû Hafs (rh.a.)'ın nüshasında şöyle denilmektedir: Koca koşulları verdikten sonra Zeyneb'i değil de, Amre'yi boşasa, Amre talakla, Zeynep de yemin ile boş olur. Yine yemin nedeniyle Amre bir daha boş olur. Ebû Hafs (rh.a.)'ın nüshasında yer alan bu hüküm yanlıştır. Doğrusu, Süleyman (rh.a.)'ın nüshasında söylenendir. Bu nüshada belirtildiğine göre Amre yemin nedeniyle boş olmaz. Çünkü Zeynep, Amre'nin boş olması için edilen yeminden önceki bir yemin nedeniyle boş olmuştur. Bu da, Amre'nin boş olması için edilen yeminin bozulmasının koşulu olmaz. Görmez misin adam Zeyneb'e; "Amre boş olduğu zaman sen boşsun." dese, sonra da Amre'ye: "Eve girersen boşsun." dese ve Amre eve girse; o eve girdiği için boş olur, Zeynep de Amre boş olduğu için boş olur. Çünkü Amre, Zeyneb'in boş olması için edilen yeminden sonraki bir sözle boş olmuştur. Ama önce Amre'ye: "Eve girersen boşsun." dese sonra da, Zeyneb'e: "Amre boş olursa sen boşsun." deseydi ve Amre eve girseydi, Amre boş olacaktı. Ama Zeynep boş olmayacaktı. Çünkü Amre Zeyneb'in boş olması için edilen yeminden önceki bir yemin nedeniyle boş olmuştu. Bu da Zeyneb'in talakı için edilen yeminin bozulmasının koşulu olmaya uygun değildir. Getirdiğimiz bu tanık mesele ile iyice açığa çıktı ki, doğrusu Ebû Süleyman'ın nüshalarında söylenenlerdir. Ebû Hafs'ın nüshalarında belirtilen, varsayımların yer değiştirmesi şeklinde olsa gerektir.

Zeynep ve Amre'nin kocası olan kişi, Zeyneb'i boşamaya yemin etmeyeceğine dair, Amre'nin boş olması için yemin etse (Zeyneb'i boşamaya yemin edersem Amre de boş olsun dese), sonra da Amre'yi boşamaya yemin etmemek üzere Zeyneb'in boş olması için yemin etse (Amre'yi boşamaya yemin edersem Zeynep boş olsun dese) Amre boş olur.

Çünkü ilk sözüyle Amre'nin boş olması için yemin etmişti. Yeminin bozulmasının koşulu Zeyneb'in boş olması için yemin etmekti. (Bu yemini de etti) İkinci sözü ile de Zeyneb'in boş olması için yemin etti. Çünkü bunda ceza Zeyneb'in boş olmasıdır. Bunda da ilk yemini bozma koşulu gerçekleşmiştir. Görmez misin, Amre'nin boş olması için yemin ettikten sonra Zeyneb'e: "Eve girersen sen boşsun." dese Amre boş olur. Çünkü o, Zeyneb'in boş olması için **[6/101]**

yemin etmişti. Fıkıh bilginlerine göre koşul ve ceza yemindir. O da bulunmuştur. Adam bununla, ilk yemini bozmuş olur.

(Bu şekilde yemin eden) koca Zeyneb'e: "İstersen sen boşsun." dese, Amre boş olmaz. Çünkü bu yemin değil, kadına isterse kendisini boşama yetkisi vermektir. Bu; "kendini seç" veya "emrin elindedir" demesine benzer. Bu da boşama için edilen bir yemin değildir.

Görmez misin, Peygamber (s.a.v.), boşamaya (talaka) yeminden men etmesine rağmen eşlerini, kendisini veya dünyayı seçmekte muhayyer bırakmıştır.

Buradaki sözün, muhayyer bırakma yerinde olduğunun delili şudur: Bu söz söylendikten sonra kadın kendisini boşamadan meclisi terk etse bu sözün hükmü son bulur. Artık daha sonra boşayamaz. Oysa kayıtsız (soyut) olan koşul meclisle sınırlı değildir. Buradaki gerçek incelik şudur: Koşul, koşul kılınan şeyi yapmaktan uzaklaştırıcı olur. Çünkü yemin eden kişi, yemini ile koşulun gerçekleşmemesini kasteder. "İstersen sen boşsun." sözünde ise koca, kadının istemesini engellemeyi kastetmemiştir. Böylece anlıyoruz ki bu söz yemin değildir.

Amre ve Zeyneb'in kocası olan kişi Zeyneb'e: "Sen bir defa âdet olduğun zaman boşsun." dese, bize göre bu bir yemin değildir. Dolayısıyla bu sözü ile Amre'nin boş olması için verdiği yemini bozulmuş olmaz. Çünkü Zeyneb'e söylediği söz sünnet üzere olan boşamanın açıklamasıdır. Çünkü bu söz ile Zeynebin âdet günleri sona ermedikçe talak meydana gelmez. Çünkü âdet (hayız),tam olan hayızın adıdır. Sünnet üzere olan boşama da, temizlik sırasında verilir. Bu sözüyle koca sanki; "Sen sünnet üzere boşsun." demiştir.

Züfer (rh.a.)'den rivayet edilen bir görüşe göre bu söz bir yemindir. Çünkü koşul ve ceza vardır. Sünnet üzere boşamanın açıklaması değildir. Görmez misin adam yemin ettikten sonraki âdet esnasında Zeynep ile cinsel ilişkide bulunsa, temizlendikten sonra boş olur. Halbuki eşine: "Sen sünnet üzere boşsun." dese ve bundan sonraki âdet sırasında onunla cinsel ilişkide bulunsa kadın temizlendiği zaman boş olmaz.

Koca; "Sen iki defa âdet olduğun zaman boşsun." ya da "Üç defa âdet olduğun zaman boşsun." dese bu, boşamaya yemin değildir. "Sen âdet olduğun zaman boşsun." demesi ise, boşamaya yemindir. Amre'nin boş olması, Zeyneb'in boş olmasına bağlanmışsa bu durumda o da boş olur. Çünkü bu sözle, Zeynep daha temizlenmeden, âdet durumunda iken boş olur. Bu söz sünnet üzere olan boşamanın tefsiri olmaz.

Eğer bunun, bid'at olan boşamanın tefsiri olduğu söylenirse o zaman şöyle deriz: Koca, eşine: "Sen bid'at üzere boşsun." derse, bu sözüyle onu boşamaya yemin etmiş olmaz.

Züfer (rh.a.)'in bu sözlerini biz kabul etmiyoruz. Çünkü bid'at olan boşama, sadece hayız durumuna özgü degildir. Üzerinde durduğumuz sözcük ile olan boşama ise sadece hayız durumunda gerçekleşir. O durumda bu, koşul ve cezadır.

Kocanın eşine: "Sen sünnet üzere üç talakla boşsun" demesi

Bir kimse eşine: "Sen sünnet üzere üç talakla boşsun." dese ve bunu söylerken herhangi bir niyeti olmasa; her âdet olup temizlendiğinde bir boşama meydana gelir ve bu, boşama sayısı üçe varıncaya kadar devam eder.

Çünkü "sünnete uygun olarak" sözü, sünnet vaktinde anlamındadır. Çünkü "li's-sünneti لِلسُّنَّةِ" (sünnet üzere) sözünün başındaki "lâm" harfi, vakit anlamındadır. Şu âyet, buna delildir:

﴿أَقِمِ الصَّلاَةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ﴾

"Gündüzün güneş dönüp gece karanlığı bastırıncaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl...." (el-Isrâ 17/78)

Her temizlik, sünnet üzere olan bir talakın meydana gelmesine mahaldir. Bundan dolayı her temizlikte bir defa boş olur. İlk âdet kadının iddetinden sayılmaz. Çünkü o, boşanma gerçekleşmeden öncedir.

Koca, "Sen sünnet üzere üç talakla boşsun." derken üç talakın da hemen gerçekleşmesine niyet etmişse, bize göre niyet ettiği şekilde o anda üç talak meydana gelir.

Züfer (rh.a.)'e göre buradaki niyeti geçersizdir. Çünkü üç talakın birden meydana gelmesi sünnete aykırıdır. Aynı şekilde talakın hayız günlerinde veya içinde cinsel ilişki bulunan temizlik günlerinde olması da sünnete aykırıdır. Niyet ancak, sözün muhtemel anlamlarından olduğu zaman geçerlidir. Sözün aykırı anlamında geçerli olamaz. Çünkü "Sen sünnet üzere boşsun."sözü "Sen âdet olup da temizlendiğin zaman boşsun." anlamındadır. Sanki "Sünnet üzere boşsun." sözü ile bunu açıkça söylemiş ve talakın o anda vukûuna niyet etmiştir. Bu durumda niyeti işlevsizdir. [6/102]

Ama biz diyoruz ki; niyet edilen şey şu anlamda söylediği sözün muhtemel anlamlarındandır: Ehl-i sünnet'e göre aynı anda verilen üç talak ve âdet durumunda ki boşama geçerlidir. Çünkü talakın üç tane oluşu sünnetle öğrenilmiştir. Cahiliye döneminde Araplar eşlerini üçten daha fazla talakla boşarlardı. Demek ki niyet edilen şey, sözünün muhtemel anlamlarındandır. Bu sözde, talakı güçlendirme vardır. Dolayısıyla, niyeti hüküm ifade eder.

"Sen sünnet üzere boşsun" demek

Bir kimse karısına, üç sayısını anmadan ve herhangi bir şeye niyet etmeden "Sen sünnet üzere boşsun." dese, kadın âdetten temizlendiği zaman bir talakla boş olur. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, bu sözdeki "li's-sünneti لِلسُّنَّةِ" sözünün başındaki "(lam)ل " harfi vakit ifade eder. Şayet bu sözü ile üç talaka

niyet ederse her âdetten temizlendiğinde bir talak olmak üzere üç talakla boş olur. Çünkü sünnet üzere boş olma vakitleri sınırlı değildir. Kişi bu niyetiyle her bir temizlik vaktinde bir talak meydana gelsin diye sünnet vakitlerinde genellemeye niyet etmiştir. Daha önce söylediğimiz gibi sözünde niyeti genellemesi geçerlidir. Bundan dolayı her temizlikte bir talakla boş olur.

Şayet kadın küçüklükten veya yaşlılıktan dolayı âdet olmuyorsa; kocanın sözü biter bitmez, bir defa boş olur. Bir ay sonra ikinci ve ondan bir ay sonra da üçüncü talak meydana gelir. Çünkü âdet olmayan kadına, sünnet üzere üç talak bu şekilde gerçekleşir. Onun hakkında ay, âdet gören kadın hakkındaki âdet gibidir. Koca, bu sözü ile üç talakın tamamının bu mecliste meydana gelmesine niyet ederse niyetine göre o anda üç talakla boş olur.

Bir kimse, zifafa girdiği eşine: "Sen her iki âdet olduğun zaman boşsun." dese, kadın iki defa âdet olduğu zaman bir defa boş olur. Çünkü koşul bulunmuştur. Sonra iki defa daha âdet olduğu zaman bir talakla daha, üçüncü kez iki defa âdet olduğunda da bir talakla daha boş olur. Çünkü yemin, "her" kelimesi ile verilmiştir. İkinci iki âdet iddetinden sayılır. Tekrar âdet olduğu zaman iddeti biter.

"Sen âdet olduğun zaman boşsun" demek

Adam, eşine: "Sen âdet olduğun zaman boşsun." dedikten sonra tekrar "Her âdet oluşunda sen boşsun." dese, kadın bu sözden sonra âdet kanı gördüğü anda ikinci yeminin hükmüne göre boş olur.

Çünkü burada koşul olan âdetten çıkmak değil âdet olmaktır. Kadın gördüğü âdetten temizlenince de ilk yemin gereği tekrar boş olur. Çünkü bundaki koşul tam hayızdır. Temizlendikten sonra da bu bulunmuştur. Bu hayız, iddetten sayılmaz. Çünkü talak hayzın bir bölümü geçtikten sonra meydana gelmiştir. Kadın tekrar âdet olduğu zaman, ikinci yeminin hükmü ile tekrar boş olur. Çünkü bu yemin, "her" kelimesi ile kurulmuştu. Bu kelime de koşulun tekrarını gerektirir. Burada da koşul tekrar gerçekleşmiştir.

Koca karısına: "Sen bir âdet olduğun zaman boşsun." ve "Sen iki âdet olduğun zaman boşsun." dese; kadın bir âdet olup temizlendiğinde birinci yeminin gereği olarak bir talakla boş olur.

Çünkü bu yeminde, yeminin bozulmasının koşulu bir hayızdır, o da bulunmuştur. Sonra tekrar âdet olduğunda, ikinci yemindeki koşul olan iki âdetin geçmesi gerçekleştiği için tekrar boş olur. Çünkü birinci âdet ile ilk yemindeki koşulun tamamı, ikinci yemindeki koşulun da yarısı gerçekleşmiştir. Tek bir şey birden fazla yeminin bozulmasının koşulu olmaya uygun olabilir. Bu duruma göre ikinci âdet iddetten sayılır. Çünkü kadın, talak meydana geldikten sonra âdet olmuştur.

[6/103]

Şayet koca: "Sen bir âdet olduğun zaman boşsun. Sonra iki âdet olduğun zaman boşsun." deseydi, birinci âdetle bir defa boş olacak, sonra iki defa âdet

oluncaya kadar boş olmayacaktı. Çünkü ikinci yemininde talakın gerçekleşmesini, birincisinden ayrı olarak iki defa âdet olma koşuluna bağlamıştır. Çünkü bu ifadede kullanılan "sonra" kelimesi bir şeyin ötekinden bir süre sonra olmasını gerektirir.

Buna göre bir kimse eşine: "Sen bir eve bir defa girersen boşsun sonra iki defa girersen boşsun." derse, ilk girişinde bir defa boş olur. Sonra iki defa girinceye kadar boş olmaz. Fakat "Sen eve girdiğin zaman boşsun, ve girdiğin zaman boşsun." derse, bir defa girmekle iki talakla boş olur. Çünkü bu yemindeki koşul mutlak girmektir. Bu da bir girişle gerçekleşmiştir. Önceki yeminde ise koşul ikinci yemindeki birinci girişten sonra iki giriştir.

Eğer, "Sen bir defa âdet olduğun zaman boşsun, sen iki defa âdet olduğun zaman boşsun." derse; kadın iki defa âdet olduğu zaman iki talakla boş olur. Bu talaklardan birisi koşul bulunduğu için birinci âdetle, ikincisi de ikinci yemindeki koşulun tamamı bulunduğu için diğer âdeti olduğu zaman meydana gelir.

Bir kimse karısına: "Sen her âdet oluşunda boşsun." dese ve kadın dört kez âdet olsa, her bir âdette bir defa olmak üzere üç talakla boş olur.

Çünkü "her" kelimesi kullanılarak yapılan yemindeki koşul tekrarlanmıştır. Dördüncü âdet ile de iddet bitmiştir. Çünkü ilk âdet, talakın gerçekleşmesinden önce olduğu için iddetten sayılmaz

"Sen âdet olduğun zaman boşsun." sözünde, kadın âdeti bitip temizlendikten sonra boş olur.

Çünkü koşul, tam bir âdetin geçmesidir. Bunun gerçekleşmesi de kesin olarak ancak, kadının âdetten temizlendiğine hükmedildikten sonra bilinir. Kadının âdet günleri on gün olursa, temizlendiği on günün bitiminde anlaşılır. On günden az olursa temizlendiği, gusletmesi veya kan kesildikten sonra bir namaz vaktinin geçmesi ile bilinir. Bundan dolayı talakın meydana gelişi gusletmeye bağlanmıştır.

Koca: "Âdet olduğun zaman sen boşsun." dediğinde, kadın: "Ben âdet oldum." dese, ama koca onu yalanlasa kıyasa göre kadının sözü kabul edilmez. Çünkü kadın, talakın koşulunun bulunduğunu iddia etmektedir. Bu konuda, koca hakkında kadının sözü delil olmaz. Nitekim talak kadının eve girmesi koşuluna bağlandığında da durum böyledir. Çünkü kadının talakın koşulunun gerçekleştiğini iddia etmesi, talakın kendisini iddia etmesi gibidir.

İstihsana göre ise kadının sözü kabul edilir. Çünkü onun âdet olduğunu başkası bilmez. Dolayısıyla bu konuda kadının sözünün kabul edilmesi zorunludur. Nitekim kocanın: "Beni seviyorsan boşsun." veya "Benden nefret ediyorsan boşsun." ya da "İstiyorsan sen boşsun." sözlerine karşılık, meclis devam ettiği sürece kadının sözü kabul edilir. Şu kadar var ki burada kadının cevabı erkeğin bu sözü söylediği mecliste olması durumunda geçerlidir. Meclisten sonraya

geciktirmesi durumunda aşırılığa kaçmış (müfrit) sayılır. Âdet meselesinde ise kan görmediği sürece haberinin kabul edilmesi için bir zaman sınırlaması yoktur. Dolayısıyla âdet olduğunu ne zaman haber verirse kabul edilir.

Bazı kıyaslar, bu istihsanın içine girer.

[6/104] Bunun anlamı şudur: Koca talakın meydana gelmesini âdet olmaya bağlayınca bu, hayıza ait hükümlerden olur. Kadının sözü de, âdet olduğunu haber verdiğinde, kendisi ile cinsel ilişki haram olduğu gibi hayız konusunda tam delildir. Aynı şekilde kadın, kanın kesildiğini iddia ettiği zaman da cinsel ilişki helal olur. İddetin hayızla sona ermesi konusunda da kadının sözü kabul edilir. Çünkü islam, bunların haberini vermeyi kadına bırakmıştır. Aynı şekilde koca da talakın vukûunu hayıza bağlayınca onun haberini vermeyi kadına vermiş olmaktadır.

Çok evli olan bir erkek eşlerinden birine: "Âdet olduğun zaman sen ve falanca eşim boşsunuz." dese ve kadın âdet olduğunu söylese birinci istihsana kıyasla her iki hanımın da boş olması gerekir. Çünkü başkalarının bilmediği konularda kadının sözü tam bir delildir. Bu koşulun kadının sözü ile sabit oluşu başka bir koşulun kanıt ile veya kocanın tasdiki ile sabit olması gibidir. Ama biz burada kıyası terkediyoruz. Onun âdet olduğu başka bir yolla bilininceye kadar diğer hanımın boş olmadığını söylüyoruz. Çünkü bu meselede hak öbür eşe (kumaya) aittir. O da kendisi hakkında diğer hanımın haberine razı olmamış ve ona böyle bir yetki vermemiştir. Ayrıca başkalarının bilemeyeceği konularda kadının sözünün kabulü zaruretten dolayıdır. Bu da âdetin sona erip de cinsel ilişkinin helal olmasında ve iddetin bitmesine hükmedilmesinde olduğu gibi, sadece kendisi hakkında geçerlidir. Hüküm ihtiyaca göre sabit olur. Görmez misin satılan bir malın kendisine ait olduğunu iddia eden kişiye ait oluşu alıcının ikrarı ile sabit olursa ödediği parayı satıcıdan isteyemez. İki kadın ve bir erkeğin hırsızlıkla ilgili tanıklıkları mal açısından delil olmakla birlikte el kesme cezasının sübûtu için delil değildir. Üzerinde durduğumuz mesele de aynen böyledir.

Kocanın karısına: "Erkek doğurursan bir, kız doğurursan iki talakla boşsun" demesi

Bir kimse karısına: "Erkek doğurursan bir talakla, kız doğurursan iki talakla boşsun." dese ve kadın hem erkek hem de kız çocuk doğursa; eğer kadının önce kız doğurduğu bilinirse bu doğumla iki talakla boş olur. Erkek çocuğun doğumu ile de iddet sona erer. Önce erkek çocuk doğurduğu bilinirse bununla bir talak meydana gelir. Kızın doğumu ile de iddet bitmiş olur. Hangisinin önce doğduğu bilinmezse; hukûkî açıdan sadece bir talak meydana gelir. Çünkü bir talakın meydana geldiği kesindir. İkincisinin meydana gelip gelmediğinde şüphe vardır. Şüphe ile de talak meydana gelmez. Allah ile kendi arasındaki hükümler açısından (dînen) ise iki talakın olduğunu kabul etmek gerekir. Dolayısıyla daha önceden de bir talakla boşanmış idiyse kadının, başka birisiyle evlenip bu evlilik sona ermeden eski koca ile evlenmemesi gerekir. Çünkü onun üç talakla boşanmış olma ihtimali vardır. Cinsel ilişkide bulunulması helal olan bir kadınla cinsel ilişki kurmamak,

kendisi ile cinsel ilişkide bulunmanın haram olduğu bir kadınla ilişki kurmaktan daha hayırlıdır.

Anlatılan şekilde bir yeminle karşı karşıya kalan kadın, bir batında (üçüz olarak) bir erkek ve iki kız doğursa; önce kızları doğurduğu bilinirse birinci kızın doğumu ile iki talakla boş olur. Erkeğin doğumu ile de iddet bitmiş olur. Şayet önce erkeğin doğduğu bilinirse bu doğumla bir talakla, birinci kızın doğumu ile de iki talakla boş olur. İkinci kızın doğumu ile iddet sona erer.

Eğer çocukları kız, erkek, kız sırasıyla doğurursa; birinci kızın doğumu ile iki talak, erkeğin doğumu ile de üçüncü talak meydana gelir. İkinci kızın doğumu ile iddet sona erer. Üçüz doğurmada doğumun hangi sırayla olduğu bilinmezse bir varsayıma göre iki talakla, iki varsayıma göre de üç talakla boş olur. Hukûkî açıdan ise sadece iki talak meydana gelir. Çünkü iki talakın meydana geldiği kesindir. Ama ihtiyaten, üç talakın meydana geldiğini söylemek gerekir. Bu çocuklardan sonuncusunun doğumu ile iddet kesin olarak son bulmuştur. **[6/105]**

Kocanın karısına: "Her çocuk doğurduğunda boşsun" demesi

Bir kimse karısına: "Her çocuk doğuruşunda sen boşsun, erkek doğurduğun zaman sen boşsun." dese ve kadın bir kız çocuğu doğursa, birinci sözün gereği bir talakla boş olur. Çünkü kız da çocuktur. Bundan sonra da aynı batında bir de erkek çocuğu doğursa, bu çocuğun doğumu ile iddet biter. Çünkü bu kadın iddet beklemekte idi. Bu çocuğu doğurmakla karnındaki bebeklerin hepsini doğurmuş oldu. Oğlanı doğurmakla ikinci bir talak meydana gelmez. Çünkü talakın meydana gelme vakti koşul bulunduktan sonradır. Halbuki kadın, erkeğin doğumundan sonra o talakın iddetinde değildi. Dolayısıyla bu, "İddetin bittiği zaman sen boşsun." demesi durumuna benzer. Şayet kadın önce erkek çocuğu doğursa idi, bununla birisi ilk erkek çocuğu ile olmak üzere, iki boşama meydana gelecekti. Çünkü erkek çocuğu çocuktur. İkinci talak da ikinci sözle meydana gelir. Çünkü o, erkek çocuğudur.

Koca; "Erkek doğurduğun zaman sen boşsun, çocuk doğurduğun zaman sen boşsun." dese, kadın da erkek çocuğu doğursa iki talak meydana gelir. Çünkü doğurduğu hem çocuk hem de erkektir.

"Falanla konuştuğunda sen boşsun" demek

Bir kişinin adını söyleyerek: "Falanla konuştuğun zaman sen boşsun, bir insanla konuştuğun zaman sen boşsun." dediğinde de durum aynıdır. Kadın o adamla konuştuğu zaman iki talak meydana gelir. Çünkü o kişi hem falandır hem de insandır.

Bir kimse; "Falan kadınla evlendiğim zaman o boştur. Evleneceğim her kadın boştur." dese ve o falan kadınla evlense, burada da iki talak meydana gelir. Çünkü evlendiği hanım hem falandır, hem de kadındır.

"Her erkek doğurduğunda boşsun" demek

Yukarıda da geçtiği gibi bir şey birden fazla yeminin bozulmasına uygun olabilir. Karısına: "Her erkek çocuğu doğurduğunda sen boşsun." dese ve kadın biri erkek biri de kız olmak üzere ikiz doğursa; önce erkek çocuğunu doğurduğu

bilinirse, bir talak meydana gelir. Kızın doğumu ile de iddeti bitmiş olur. Önce kız çocuğunun doğduğu bilinirse oğlanın doğumu ile bir talak meydana gelir ve üç hayız ile iddet beklemesi gerekir. Erkek çocuğunun sonra doğduğunun bilinmesi durumunda kocanın iddet sırasında karısına dönme hakkı vardır. Hangisinin önce doğduğu bilinmezse, hem erkeğin hem de kadının ihtiyatlı olan tarafı almaları gerekir. Kadın, önce kız çocuğunun doğmuş olması ihtimalini dikkate alarak üç hayızla iddet bekler. Önce erkek çocuğun doğmuş olması ihtimalinden dolayı da koca bu iddet sırasında kadına dönemez. Yine önce doğanın oğlan olması ihtimalinden dolayı birisi öldüğü zaman öteki ona mirasçı olamaz. Çünkü kızın doğumu ile iddet sona ermiştir. Şüphe ile de miras sabit olmaz.

Talakı çocuk doğurmasına bağlanan bir kadının düşük yapması

Koca karısına: "Çocuk doğurduğun zaman boşsun." dese ve kadın bedeninin tamamı veya bir bölümü belli olmuş bir düşük yapsa, boş olur. Çünkü bu durumdaki bir düşük çocuk sayılır.

Görmez misin böyle bir düşükle iddet sona erer. Câriye bununla ümmü veled[94] olur. Ama bedeni belli olmamışsa bununla talak meydana gelmez. Çünkü bu, iddetin bitmesi ve ümmü veledlik hükümlerinde çocuk sayılmaz. Dolayısıyla boşama hükmünde de çocuk sayılmaz.

Kadının doğum yapması konusunda kocası ile anlaşamaması

Koca, karısına: "Çocuk doğurduğun zaman sen boşsun." dese ve bir süre sonra kadın çocuk doğurduğunu söylese, ama koca bunu yalanlasa; kadının sözü ile talak meydana gelmez. Bu kadının âdet olduğunu söylemesi meselesinin aksinedir.

[6/106]

Çünkü doğum başkalarının da bilebileceği şeylerdendir. Ebenin sözü doğum konusunda kabul edilir. Ebenin tanıklığı bulunmadıkça sadece kadının sözü ile boşamanın meydana geldiğine hükmedilemez. Hayızı ise kadından başkası bilemez. Kadının haberinin yanı sıra ebe de doğuma tanıklık ederse; bununla çocuğun nesebi sabit olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, yukarıdaki durumda iki erkek veya bir erkek iki kadının tanıklığı bulunmadıkça talak meydana gelmez.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, sadece ebenin tanıklığı ile talak meydana gelir. Çünkü kadının boş olmasının koşulu doğum yapmasıdır. Ebenin tanıklığı ile de buna hükmedilmiştir. Böyle bir tanıklıkla nesebin sabit olması buna delildir. Evlilik devam ettiği sürece ebenin tanıklığı hem nesebin sabit olması için, hem de diğer konularda tam bir delildir.

Görmez misin bir erkek câriyesi için; "Eğer o hamile ise çocuk bendendir." dese ve ebe câriyenin doğurduğuna tanıklık etse, câriye bu erkeğin ümmü veledi olur. Aynı şekilde birisinin eşi çocuk doğursa sonra koca: "O çocuk benden değildir ve ben o kadının çocuk doğurup doğurmadığını bilmiyorum." dese, ebe

[94] **Ümm-i veled / ام الولد**: Sahibinden çocuk dünyaya getiren cariyedir.

de kadının doğurduğuna tanıklık etse aralarında lanetleşme (liân / mülâane) yoluna gidilir. Bu sözü söyleyen koca köle veya daha önceden kendisine kazf (eşine zina iftirası) cezası uygulanmış özgür birisi ise ceza uygulanır.

Ebenin tanıklığı liân ve ceza konularında delil kabul edilince, talak konusunda öncelikli olarak kabul edilmelidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre; boşamanın koşulu ancak tanıklıkla sabit olduğu zaman diğer koşullar gibi mutlaka iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının tanıklığının bulunması gerekir. Çünkü talakın koşulu, talakın kendisi ve etkisi gibidir. Bir kadının tanıklığı de aslî bir delil değildir. Ancak başkalarının bilemeyeceği konularda zaruretten dolayı kadınların tanıklığı ile yetinilir. Zaruret nedeniyle sabit olan bir şey de zaruret mahallinin dışına çıkamaz. Zarûret ise doğumun kendisinde ve bu doğuma özgü olan hükümlerdedir. Çünkü hükmün sabit oluşu, nesebin sabit oluşu ile olur. Doğum erkeklerin bilip öğrenemediği şeylerdendir. Doğuma özgü olan hükümler de; ümmü veledlik ve nesebin inkarı durumunda lanetleşme (liân) yoluna gitmektir.

Talakın ve ıtakın (köleyi özgür kılmasının) meydana gelmesi ise doğuma özgü hükümlerden değildir. Doğumun bunlarda bir etkisi yoktur. Aksine bunlar koşul bulunduğu zaman yapılmış tasarruflar kabul edilirler. Gerçi Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre nesep ebenin tanıklığı ile değil, çocuğun kendisi ile sabit oluyorsa da nesebin sübûtu doğuma özgü hükümler arasındadır. Çocuğun nesebinin sübutu, var olan evliliğe dayanır. Ebenin tanıklığının, nesebin sübûtu için delil sayılması, onun, talakın gerçekleşmesi için de delil olmasını gerektirmez. Nitekim koca eşlerinden birisine: "Âdet olduğun zaman sen ve falanca eşim boşsunuz." dediğinde bu hanımın âdet olduğunu haber vermesinin diğer hanımın boş olması için delil olmayacağını daha önce açıklamıştık.

Şayet koca karısının hamile olduğunu ikrar etse sonra da: "Doğurduğun zaman sen boşsun." dese ve bir süre sonra kadın çocuğunu doğurduğunu haber verse; Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre sadece kadının sözü ile talak meydana gelir. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, kadının haberine ebe de tanıklık ederse talak meydana gelir. Çünkü talakın koşulu kadının doğurmasıdır. Bu da başkalarının bilebileceği şeylerdendir. Bu yüzden bu konuda sadece kadının sözü kabul edilmez. Görmez misin çocuğun nesebi de koca hamileliği ikrar etse bile ancak ebenin tanıklığı ile sabit olur. Talak da böyledir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle diyor: Koca, boşamayı kadının karnında var olan bir şeyin açığa çıkmasına bağlamıştır. Dolayısıyla sadece kadının haberi ile talak meydana gelir. Bu, "Âdet olduğun zaman sen boşsun." demesi durumu gibidir. Çünkü kadında hamileliğin varlığı kocanın ikrarı ile sabit olmuştur. Kadın hamilelikten kurtulmuş bir vaziyette gelip de doğurduğunu haber verse dış görünüş ona tanıklık etmektedir veya kadının doğurduğu kesin olarak **[6/107]**

bilinmektedir. Bu, nesebe benzemez. Çünkü kadının sözü ile sadece doğum sabit olur. Bu çocuğun nesebinin bir adamdan olması bu haberin zaruri sonucu değildir. Çünkü bu çocuğun ölmüş olan başka bir babaya ait olduğu durumda da kadın bu çocuğun nesebini mevcut kocasına nisbet etmek isteyebilir. Bu yüzden çocuğun nesebinin belirlenmesi sadece annenin haberi ile sabit olmaz. Ayrıca kocanın ikrarına da ihtiyaç vardır. Talakın meydana gelmesi ise, ölü veya diri kimin çocuğu olursa olsun sadece doğuma bağlıdır. Koca hamileliği ikrar ettikten sonra kadın karnında çocuk bulunmadan geldiği zaman doğumun olduğu kesin olarak bilinmektedir.

Bir kimse karısına: "İki çocuk doğurursan sen boşsun." dese ve kadın bir batında üçüz doğursa, bunun üzerinden altı ay geçtikten sonra başka bir çocuk daha doğursa, önceki iki çocuğun doğumu ile koşul tamam olduğu için iki talak meydana gelir. Üçüncü çocuğun doğumu ile de iddet sona erer.

Çünkü o sırada kadın iddet beklemekte idi. Karnındakilerin hepsini doğurdu. Altı ay sonra dünyaya gelen dördüncü çocuk ise kesin olarak yeni bir gebelikten meydana gelmedir. Çünkü ikizler arasında, tam bir gebelik süresi (altı ay) bulunmaz. Bu yüzden dördüncü çocuğun nesebi, boşayan kocaya ait kabul edilmez. Çünkü kadın bu çocuğa, iddet bittikten sonra gebe kalmıştır.

Bir kimse eşine: "Eğer doğuracağın ilk çocuk erkek olursa sen boşsun." dese ve kadın aynı batında bir erkek bir de kız çocuğu doğursa, ama hangisinin önce doğduğu bilinmese, hukûken talak meydana gelmez.

Çünkü önce kızı sonra erkeği doğurmuş olması muhtemeldir. Ancak ihtiyat yönünden bir talak meydana gelir. Çünkü, önce erkek çocuğun doğumu ile bir talakın meydana gelmesi ve arkasından kız çocuğunun doğumu ile de kadının iddetinin sona ermesi mümkün ve muhtemeldir. Şu kadar var ki bu kadının kocası tarafından yeniden boşanıp, yeni bir iddet beklemeden başka bir erkekle evlenmesi câiz olmaz. Çünkü yukarıda da söylediğimiz gibi bu kadın hukûken bu kişinin karısıdır. Ancak hukûken şüphe ile boşama meydana gelmez. Bundan dolayı böyle bir kadının başka bir kocaya helal olması için yeniden boşanması ve yeniden iddet beklemesi gerekir.

Adam karısına: "Her iki çocuk doğurduğunda boşsun." dese ve kadın iki çocuğu ister ikiz olarak tek batında, ister ayrı iki batında doğursun sonraki çocuğun dünyaya gelmesi ile birlikte boş olur.

Çünkü koşul bununla tamam olmuştur. koşulda da, iki çocuğun birlikte doğması veya ayrı ayrı doğması hususunda bir kayıt yoktur. İkinci çocuğu doğurduğu zaman kadın o kocanın nikahında değilse veya onun boşaması sonucu iddet beklemiyorsa biz Hanefîlere göre talak meydana gelmez.

İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'ya göre ise yukarıdaki durumda talak meydana gelir. Ona göre; önceden bir koşula bağlanmış olan boşama, koşulun gerçekleşmesi ile meydana gelir. Bu da kadın bu erkeğin eşi iken olmuştur. Görmez misin bir kimse karısına: "Şu eve girersen boşsun." dese ve sonra akıl hastalığına tutulsa, daha sonra da kadın o eve girse koşulun gerçekleştiği zamanki durumuna değil, boşamanın koşula bağlandığı zamana itibarla kadın boş olur.

Biz Hanefîlerin açıklaması ise şöyledir: Kadının boş olduğu vakit, koşulun gerçekleştiği vakittir. Oysa bu sırada kadın bu kocanın boşamasının geçerli olması için mahal değildi. Çünkü ne onun nikahında idi, ne de onun boşaması sonucu iddet beklemekti idi. Mahal olmadan da hüküm meydana gelmez. Kocanın boşamayı bir koşula bağladıktan sonra akıl hastası olması durumu böyle değildir. Çünkü onun akıl hastası olması kadının boşanmaya mahal olma özelliğini kaldırmaz. Erkeğin boşama ehliyetini kaldırır. Boşama koşula bağlandığı zaman koşulun gerçekleşmesi ile değil, kocanın sözü ile meydana gelir. Bundan dolayı koşul gerçekleştiği zaman, kocanın boşama ehliyetinin devam edip etmediğine bakılmaz.

Şayet adam kadını bâin (geri dönme imkanı olmayan) talakla boşasa ve kadın kocanın nikahında veya onun boşaması sonucu iddeti içinde değilken ilk çocuğunu dünyaya getirse, eski koca aynı kadınla yeniden evlense ve bir çocuk daha dünyaya getirse; Hanefîlerin çoğunluğuna göra talak meydana gelir. [6/108]

Züfer (rh.a.)'e göre meydana gelmez. Çünkü ikinci doğum ile talakın meydana gelmesi için ilk çocuğun doğması koşuldur. Talakın meydana gelmesi için kadının, ikinci çocuğun doğumu sırasında bu erkeğin karısı olmasına bakılmadığı gibi, birinci çocuğun doğumu sırasında da onun karısı olup olmadığına bakılmaz.

(Züfer (rh.a.)'in dışındaki) Bizim Hanefî âlimleri şöyle diyorlar: Kadının boşamaya mahal (boşayan bu erkeğin karısı) olması için, kendisi ile yemin edilenin bulunması ile, koşula bağlamanın doğru olması için koşula bağlama anına ve cezanın uygulanması için de koşulun bulunduğu ana itibar edilir. Birinci çocuğun doğma anı, ne boşamayı koşula bağlama vakti, ne de koşulun gerçekleşme vaktidir. Sadece yeminin devam durumudur. Yeminin devamı için de, mahalle sahip olma (kadının, boşayan kişinin karısı olması) koşul değildir. Nitekim kölesine: "Şu eve girersen sen özgürsün." diyen birisi, bu köleyi satsa ve sonra yeniden satın alsa ve köle o eve girse özgür olur. Çünkü koşulun bir kısmının bulunması durumunda cezadan bir şey düşmez. Görmez misin bir kimse kendisi ile zifafa girmediği eşine Recep ayı içinde iken: "Kurban bayramı geldiği zaman sen boşsun." dese, sonra bu kadını bâin (geri dönme imkânı olmayan) talakla boşasa ve arafe günü yeniden evlense, ertesi gün kadın boş olur. Bu ay geçmedikçe kurban bayramının gelmesi ile koşulun varlığı gerçekleşmez. Ayrıca aradaki aylarda kadının, boşayan bu erkeğin eşi olup olmadığına bakılmaz. Buna göre, bir adam

karısına: "İki kez âdet olduğun zaman sen boşsun." dese ve kadın birinci âdeti bu erkeğin karısı değilken, ikincisini de karısı iken görse Züfer (rh.a.)'e göre boş olur. Diğer Hanefî âlimlerine göre boş olmaz. Aynı şekilde erkek bu kadınla ikinci âdetten temizlenmeden az önce veya ikinci âdette kan kesilip de henüz temizlenmeden, ya da âdeti on günden az ise kan kesildikten sonra boy abdesti almadan veya üzerinden bir namaz vakti geçmeden yeniden evlense boş olur. Çünkü koşul, kadın bu erkeğin nikahında iken tamam olmuştur.

Eğer bir kimse karısına; "bu ekmeği yersen sen boşsun" dese, kadın da ekmeğin çoğunu kocası kendisini boşadıktan sonra yese, sonra o koca ile yeniden evlense ve ekmeğin kalanını yese kadın boş olur. Çünkü koşul, kadın bu erkeğin karısı iken koşulmuş yeminin bozulması da yine kadın bu erkeğin karısı iken gerçekleşmiştir.

Muhammed (rh.a.) *Kitâbu'l-Asl*'da şöyle demektedir: Bir koca karısına: "Her iki kez âdet olduğunda sen boşsun." dese, kadın da iki hayızdan sonuncusunu bu erkeğin karısı değilken olsa, sonra erkek o kadınla yeniden evelense ve kadın ikinci âdetini onun karısı iken görse boş olmaz. Hâkim eş-Şehîd, bunun, "Her âdet olduğunda" sözüne göre doğru olmadığını ancak, "âdet olduğun zaman" dediği taktirde doğru olduğunu söyler. Gerekçesi de, "her" kelimesinin tekrar ifade edişidir.

Ben derim ki benim görüşüme göre, doğrusu konu ile ilgili iki rivayet vardır; *Kitâbu'l-Asl*'ın rivayetine göre kadın boş olmaz. *el-Câmiu's-Sağîr*'in rivayetine göre ise boş olur. Bu ihtilafın nedeni; "Her" (كُلَّمَا) sözcüğünün ifade ettiği tekrarın niteliğindeki görüş ayrılığıdır. *Kitâbu'l-Asl*'daki rivâyete göre koşul gerçekleşince yemin de yenilenmiş olur. Her koşul bulundukça ilk yemin kalkar. Yeni bir yemin oluşur. Koşul tamamlandığı sırada, kadın bu erkeğin nikahında değilse veya boşamasından dolayı iddetini beklemiyorsa yeni bir yemin oluşmaz. Çünkü kadının boşayan erkeğin karısı olması, yeminin oluşması sırasında koşuldur. Bundan dolayı kadın bu erkeğin karısı iken iki defa âdet olsa bile talak meydana gelmez.

el-Câmiu's-Sağîr'in rivayetine göre; "Her" (كُلَّمَا) edatı ile, koşulun her yenilenmesinde ceza da yenilenir ve yeminin oluşumu yenilenmiş olmaz. Kadın bu erkeğin karısı iken koşulun her gerçekleşmesinde bir talak meydanan gelir. Doğru olanı *el-Câmiu's-Sağîr*'in rivayetidir. Biz bu konunun tamamını *el-Câmiu's-Sağîr* üzerine yazdığımız şerhte açıkladık. [6/109]

Kocanın, karısına: "Âdet olduğun zaman boşsun" demesi

Bir kimse, karısına: "Âdet olduğun zaman boşsun." dese ve kadın çocuk doğursa boş olmaz.

Çünkü boş olmanın koşulu, âdet olmaktır. Lohusalık (nifas) ise âdet (hayız) değildir. Görmez misin lohusalık, iddet süresi içindeki âdet sayısına girmez.

Bir kimse eşine: "Gebe kaldığın zaman üç talakla boşsun." dese ve onunla bir defa cinsel ilişkide bulunsa, kadın âdet olup da hamile olmadığı anlaşılıncaya kadar

bir daha ilişkide bulunmaması daha iyidir. Çünkü kadının, ilk ilişkiden hamile kalmış olup da üç talakla boş olması mümkündür. Ama âdet olup temizlenince anlıyoruz ki hamile kalmamıştır. Bir defa âdet olmakla hamile olmadığı anlaşılınca, yeniden ilişki kurmak câiz olur. Bu kadın, kendisine bu şekilde talak veren erkeğin eşi olduğu sürece ihtiyaten böyle davranmaları gerekir. Bu, daha faziletli olandır.

Hüküm açısından ise, yukarıdaki durumda kadının hamile olduğu belli olmadıkça kocası onunla ilişki kurmaktan men edilmez. Çünkü aralarında evliliğin varlığı kesin bilgi ile sabittir. Boşamanın meydana gelişinde ise şüphe vardır.

Kocanın bu sözünden sonra kadın henüz altı ay geçmeden bir çocuk dünyaya getirse boş olmaz. Çünkü bu durumda kesin olarak belli ki bu hamilelik yeminden önce vardı. Yeminin bozulmasının koşulu hamileliğin yeminden sonra olmasıdır. Ama eğer yeminin üzerinden iki yıl geçtikten sonra bir çocuk doğurursa boş olur ve iddeti de sona ermiş sayılır. Çünkü biz bu durumda da kesin olarak biliyoruz ki bu çocuk yeminden sonra gerçekleşen bir hamileliğin eseridir. Talak, koşul gerçekleştiği (hamilelik sabit olduğu) zaman meydana gelir. Doğum ile de iddet sona erer. Fakat yeminden sonraki iki yıl geçmeden doğurursa talak meydana gelmez. Çünkü bu çocuğun yeminden önce kadının karnında var olması muhtemeldir. Çünkü bir çocuk ana karnında iki yıla kadar kalabilir. Koşulun yeminden sonra gerçekleştiği kesin olarak bilinmeden ceza gerçekleşmez. Her ne kadar bu eşler yeminden sonra da biribirine helal iseler ve çocuğun bundan sonraki bir birleşmenin sonucu olması muhtemel ise de, şüphe ile boşamanın meydana gelmemesi için hamileliğin mümkün olan en uzak vakitte olduğu var sayılır.

Kocanın, karısına: "Karnındaki şeyi doğurduğun zaman boşsun" demesi

Bir koca eşine: "Karnındaki şeyi doğurduğun zaman sen boşsun." dese ve kadın ikiz doğursa, sonraki doğan ile boşama meydana gelir ve ayrıca iddet beklemesi gerekir.

Çünkü "şey" anlamına gelen "mâ" مَا harfi genellik ifade eder. Talakın meydana gelmesinin koşulu da, kadının karnındaki tüm çocukları doğurmasıdır. Bu da ancak ikinci çocuğun doğumu ile meydana gelir. Buna göre karısına "Karnındaki bebek kız ise bir talakla, erkekse iki talakla boşsun." dese ve kadın biri erkek biri de kız olmak üzere ikiz doğursa boş olmaz. Çünkü hamilelik, rahimde bulunan tüm çocukların ortak ismidir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ...﴾

"Gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları)dır." (et-Talak, 65/4)

Gebe kadının iddeti, karnındaki bütün çocukları doğurmadıkça sona ermez. Kocanın boşama için koşulu, kadının karnındakinin tamamının kız veya erkek olması idi. Aynı anda kız ve erkek doğurduğu zaman bu koşul gerçekleşmiştir.

Görmez misin erkek: "Bu çuvaldaki buğdaysa karım boştur, arpa ise kölem özgürdür." dese, çuvalda da arpa ve buğdayın karışık olduğu anlaşılsa ne karısı boş, ne de kölesi özgür olmaz. Bu meselenin bir benzeri ile, Ebû Hanîfe (rh.a.), Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın anlama yeteneğini denemiştir. Olay şudur:

[6/110]

Ebû Hanîfe (rh.a.) Hasan b. Ziyâd'a sorar: "Bir keçi iki oğlak doğursa; bunlar erkek de dişi de, siyah da beyaz da değilseler, bu nasıl olur?" Hasan bir süre düşünür ve "Bu yavrulardan birisi erkek diğeri dişi, birisi siyah diğeri beyaz." der. Bu cevap üzerine Ebû Hanîfe (rh.a.) Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın zekasını çok beğenir.

"Her hamile oluşunda boşsun" demek

Bir kimse eşine: "Her hamile oluşunda sen boşsun." dese, ve kadın bu sözden sonra meydana gelen bir hamilelikten çocuk doğursa, koşul gerçekleştiği için hamile kalır kalmaz bir talak meydana gelir. Doğumla da iddeti biter. Kadın hamile iken kocası kendisi ile ilişki kursa bu ona dönme (rucû) sayılır. Çünkü bu sözcükle (sözle) verilmiş olan talak ric'î (geri dönüşü olan) talaktır. Ric'î talakta, iddet sırasındaki cinsel ilişki, dönme (rucû) sayılır. Kadın bundan sonra yeniden hamile kalsa yine boş olur. Çünkü adam yeminini كُلَّمَا "Her" edatı ile yapmıştı. Üçüncü seferde de hüküm aynıdır.

"Doğurmadığın sürece sen boşsun" demek

Eğer koca karısına: "Doğurmadığın sürece sen boşsun." derse, susar susmaz kadın boş olur. Çünkü kadının boş olmasını yeminden sonraki doğum yapmadığı bir vakte bağlamıştır. Susar susmaz da bu vakit bulunmuştur. "Hamile olmadığın sürece sen boşsun, âdet olmadığın sürece sen boşsun." sözlerinde de hüküm böyledir. Ancak adam sustuğu anda kadın hamile veya âdetli ise, o zaman boş olmaz. Çünkü talakın gerçekleşmesi, zaman içindeki bir hayız (âdet) iledir. O zaman da, sözünden sonradır. Koca karısının boş olmasını bir gâyeye (son noktaya) bağlamıştır. O gâye âdet olması, gebe olması veya doğurmasıdır. Bu gâye erkeğin sözünü bitirmesine bitişik olduğu zaman, kendisinde talak vermiş olduğu zaman bulunmamış olur. Çünkü bir şey kendisi için gâye olamaz. Dolayısıyla kadın boş olmaz. Ama erkek sustuğu zaman gâye kıldığı şey bulunmasa, içinde talak verdiği zaman vardır. Dolayısıyla kadın boş olur.

Bir kimsenin karısına: "Sen gebe olmadığın sürece boşsun" demesi

Koca: "Sen gebe olmadığın sürece boşsun." dediği zaman kadın gebe ise veya "Sen âdet olmadıkça boşsun." dediğinde kadın âdetli ise, adam susar suzmaz kadın boş olur. Çünkü bu erkeğin sözü sonradan olacak olan gebelik veya hayızı ifade etmektedir. Nitekim kadın yeni hamile kaldığı zaman, "Hamile oldu." veya âdeti başladığı zaman "Âdet oldu." denilir. Oysa adam sustuğu zaman gebeliğin veya âdetin başlangıcı mevcut değildi. Bundan dolayı adam susar susmaz kadın boş olur. Adam sözü ile, kadında o an var olan gebeliği veya âdeti kastetmiş se bu Allah'la kendi arasındaki hüküm açısından (diyâneten) tasdik edilir. Çünkü an be an kadından kan geldiği sürece âdet durumu devam ediyor demektir. Erkek sözünü bitirdiği zaman gelen kan, bir açıdan yeni bir kandır. Dolayısıyla ona mecazen âdetin başlangıcı denilebilir. Ama bu görünen durum ile çelişir. Bu

yüzden hukûkî açıdan tasdik edilmez. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi kul ile Allah arasındaki hüküm açısından tasdik edilir. Koşulun gebelik ile ilgili olması durumunda ise, kocanın sözü hem hukûken hem de dînen (Allah ile kul arasındaki hüküm bakımından) tasdik edilmez. Çünkü gebelik, süresi içersinde an be an yenilenmez. Devamı için gerçek anlamda da mecâzî anlamda da başlangıcı denilemez.

Görmez misin bir kadın için "On gün âdet oldu." denilir, ama "Dokuz ay gebe oldu." denilmez. Ancak "Gebe oldu ve dokuz ayda doğum yaptı." denilir.

Bir kimsenin karısına: "Seni seninle evlenmeden boşadım" demesi

Bir kimse karısına; "Ben seni, seninle evlenmeden önce boşadım." dese bu geçersizdir. Çünkü erkeğin kendi ikrarı ile sabit olan şey, ayan beyan ortada olan şey gibidir. Ayrıca adam talakı kadını boşama hakkına sahip olmadığı bir zamana bağlamıştır. Dolayısıyla söylediği söz o kadının boş olduğunu değil, boş olmadığını ifade eder. Bu, "Sen doğmadan veya yaratılmadan önce boşsun." ya da, "Ben doğmadan veya yaratılmadan önce sen boşsun." demeye benzer.

Aynı şekilde koca bu gün evlendiği eşine, "Seni dün boşadım." dese talak meydana gelmez. Çünkü erkek talakı o kadını boşama hakkının olmadığı bir zamana bağlamıştır. Ama dünden önce evlenmiş ise sözünü bitirir bitirmez boş olur. Çünkü bu durumda talakı, o kadını boşama hakkına sahip olduğu bir vakte bağlamıştır. Dolayısıyla boşama konusundaki sözü geçerlidir. Ayrıca koca kadını şu anda boş olma ile nitelerken bunu düne istinad ederek söylemiştir. O şu anda o kadını boşama hakkına sahiptir. Ama isnada sahip değildir. Onun için sözü söylediği anda boş olur.

[6/111]

Koca karısına: "Seni ben küçükken boşadım." veya "Ben uyurken seni boşadım." dese, bununla kadın boş olmaz.

"Seni, ben uyurken boşadım" demek

Çünkü talakı, boşamanın geçerliliğine aykırı olduğu bilinen bir şeye bağlamıştır. Böyle bir söz boşamayı ikrar etmekte değil, inkar etmektedir. Eğer "Ben akıl hastası iken seni boşadım." derse bundan önce bu erkeğin akıl hastası olduğu biliniyorsa boş olmaz. Çünkü boşamayı, durumu boşamaya aykırı olduğu bilinen bir duruma bağlamıştır. Ama daha önceden akıl hastası olduğu bilinmiyorsa boş olur. Çünkü bu sözü ile kadının boş olduğunu ikrar etmiş ve boşamayı kendisinde varlığı bilinmeyen bir duruma bağlamıştır. Bu yüzden sözünün bir şeye bağlı olan kısmına bakılmaz ve kadın o anda boş olur.

"Falanca ile konuşursan sen boşsun" demek

Bir kimse eşine: "Falanca ile konuşursan sen boşsun dedim." der, kadın ise "Sen beni boşadın." derse kocanın sözü kabul edilir. Çünkü boşamayı bir koşula bağlamak yemindir. Yemin ise boşama değildir.

Görmez misin koşula bağlanan yemin bozulmadıkça boşama meydana gelmez. Kadın kocasının kendisini boşadığını iddia etmekte, koca ise bunu inkar etmektedir. Dolayısıyla kocanın sözü kabul edilir.

"Seni boşamazsam üç talakla boşsun" demek

Koca karısına: "Eğer seni boşamazsam üç talakla boşsun." dese, koca eşini boşamadan önce ikisinden birisi ölmedikçe talak meydana gelmez. Çünkü "eğer" kelimesi koşul edatıdır. Koca boşamamayı boş olmasının koşulu yapmıştır. Eşler hayatta oldukları sürece bu koşulun gerçekleştiğinde kesinlik yoktur. Bu, kocanın "Basra'ya gelmezsem sen boşsun." demesine benzer.

Eğer böyle bir durumda koca önce ölürse ölümünden az öncesinde karısı boş olur. Bu az öncenin belirli bir sınırı yoktur. Ama ölümünden az önce artık kadını boşamaktan âciz duruma düşer ve yemin bozulmuş olur. Şayet bu kadın ile zifafa girmemişse kocanın mirasından kadına bir şey verilmez. Ama zifafa girmişse boşama ölümünden az önce meydana geldiği için sanki onu mirastan mahrum etmek maksadıyla boşamış gibi değerlendirilir. Kadına kocanın mirasındaki payı verilir. Kadının önce ölmesi durumunda da yine ölümünden çok az önce talak meydana gelir.

en-Nevâdir'de yukarıdaki durumda kadının boş olmayacağı ifade edilir. Bu görüşün gerekçesi şudur: Koca, eşi ölmedikçe onu boşayabilir. Ancak o öldükten sonra boşama imkanı kalmaz. Şayet bu durumda talak meydana gelseydi öldükten sonra meydana gelirdi. Bu mesele kocanın; "Basra'ya gelmezsem sen boşsun." demesine benzer.

Zâhiru'r-rivâye'nin dayandığı delil şudur: Boşamanın hükmü, onun ölümden sonra meydana gelmesidir. Kadının ölümünden az önce koca boşamaktan âciz duruma düşmüştür. Çünkü talak vermeyi, talakın gerçekleşmesi izler. Bu, "Sen ölümünle birlikte boşsun." demesine benzer ki, bu durumda aralarında fasıla olmaksızın ölmeden az önce kadın boş olur. Bu meselede kadının ölmesi durumunda koca kadına mirasçı olamaz. Çünkü kadın ölmeden az önce boş olmuş ve aralarında ayrılık meydana gelmiştir.

"Seni boşamazsam sen boşsun" demek

Şayet adam karısına; "Seni boşamadığım zaman sen boşsun." derse, adam susar susmaz kadın boş olur. Çünkü, bu anlamın ifade edildiği metindeki مَتَى "metâ" kelimesi zaman için kullanılır. Koca boşamayı yemininden sonra eşini boşamadığı bir zamana bağlamıştır. Sustuğu anda da bu vakit bulunmuştur. Eğer aynı anlamı, اِذَا "izâ" kelimesi kullanarak ifade eder de, bununla koşul kastettiğini iddia ederse, bu "eğer" anlamındadır. İkisinden birisi ölünceye kadar talak meydana gelmez. Eğer bu kelime ile zaman kastettiğini söylerse sustuğu anda kadın boş olur. Çünkü "izâ" kelimesi her iki anlamda da kullanılır. Bu sözü söylerken hiç bir şeye niyet etmezse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, eşlerden birisi ölünceye kadar kadın boş olmaz. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre sustuğu anda boş olur.

[6/112]

Yukarıdaki görüş ayrılığının kaynağı dil ve nahiv (gramer) bilginleri arasındaki görüş ayrılığıdır. Dil bilginlerinden Kûfeliler ekolü اِذَا "izâ" nın, hem zaman için ve hem de koşul için eşit şekilde kullanıldığını söylerler. Dolayısıyla, bu kelime

kullanılarak bir şey söylendiği zaman bazen ceza (cevap) bulunur, bazen bulunmaz. Koşul anlamında kullanılma durumunda ise "eğer" anlamında olur, "zaman" anlamı tümüyle düşer. Ebû Hanîfe (rh.a.) bu görüşü benimsemiştir.

Basra ekolü dil bilginleri ise, إذا "izâ" nın, esas itibarıyle vakit için olduğunu, ama bazen mecazen koşul için de kullanıldığını, bununla koşul kastedildiğinde de vakit anlamının düşmediğini söylerler. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) de bu görüşü benimsemişlerdir.

Bu imamlar şöyle diyorlar: Bu kelime gerçek anlamda kullanıldığı zaman o anlamını ifade etmemesi söz konusu değildir. Allahu Teâlâ:(إذا edatı kullanarak)

﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾

"Güneş katlanıp dürüldüğü zaman." (et-Tekvîr, 81/1)

﴿اذا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾

"Gök yüzü yarıldığı zaman." (el-İnfitâr, 82/1) buyurmuştur. Arap dilinde; taze hurma güneş şiddetlendiği zaman bulunur anlamında الرُّطَبُ إِذَا اشْتَدَّ الْحَارُّ denilir. "Soğuk, kış geldiği zamandadır." anlamında da الْبُرْدُ إِذَا جَائَتِ الشِّتَاءُ denilir. Bu edatta, koşul anlamının bulunmama ihtimali söz konusudur. Demek oluyor ki, إذا "izâ" kelimesinin gerçek anlamı vakit ifade etmektir. Niyet bulunmadığında bu edat gerçek anlamda kullanılmış kabul edilir.

Talakı kadına vermek, tefvîz durumu

Görmez misin bir kimse eşine: "İstediğin zaman sen boşsun." dese, kadın bulundukları meclisten çıkınca kendisini boşama hakkı düşmez. Ama, "Eğer istersen sen boşsun." derse meclisten çıktığı zaman boşama hakkı sona ermiş olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bu meseleye bakışı şöyledir: إذا "izâ" kelimesi bazen gerçek anlamda koşul için de kullanılır. Meselâ bir kimse; "Beni ziyaret edersen ben de seni ziyaret ederim." anlamında; إِذَا زُرْتَنِي زُرْتُكَ der. Aynı şekilde, "Bana ikram edersen ben de sana ikram ederim." anlamında olmak üzere; إذا أكرمْتني أكْرَمْتُكَ der. Şâirin şu beyti de bunu göstermektedir:[95]

Yetin, Rabbinin seni zengin ettiği şeyle,

Fakir düşersen de sabreyle.

Eğer bu edat niyetin bulunmaması durumunda koşul anlamına alınırsa, eşlerden birisi ölünceye kadar kadın boş olmaz. "Zaman" anlamına alınırsa derhal boş olur. Demek oluyor ki, bu durumda boşama meydana gelmez. Zaten, boşamanın gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda şüphe varsa talakın meydana geldiği söylenemez. Bu yüzden kocanın kendisini boşamasını eşinin dilemesine bırakması durumunda kadının meclisten kalkması ile boşama hakkı elinden

---

[95] اسْتَغْنِ مَا أَغْنَاكَ رَبُّكَ بِالْغِنَى وَ إِذَا تُصِبْكَ خَصَاصَةٌ فَتَحَمَّلِ

çıkmaz. Çünkü إِذَا "izâ" kelimesi, koşul anlamına alınırsa, kadın meclisten kalkınca kendisini boşama hakkını kaybeder. "Zaman" anlamına alınırsa kaybetmez.. Kocanın boşama hakkını eşine vermesi (tefvîzı) ile kadının kendisini boşama yetkisine sahip olduğunda kuşku yoktur. Şüphe nedeniyle o yetkinin elinden çıktığı söylenemez.

Muhammed (rh.a.), *Kitâbu'l-Asl*'da şöyle demektedir: "Bir kimse eşine; seni boşama sözcüğünü kullanmadığım zaman sen boşsun." dese, susar susmaz karısı boş olur. Ama bu, üzerinde durduğumuz mesele için delil olmaz. Çünkü eğer, kendisi ile zifafa girdiği eşine; "Susarsam sen boşsun." veya "Seni her boşamayışımda sen boşsun." dese ve sussa üç talakla boş olur. Burada talaklar birbirini izler. Çünkü koca boşamayı "her" kelimesi kullanarak, eşini boşamadığı vakte bağlamıştır. Susmasının hemen arkasında bu özelliği taşıyan (içinde eşini boşamadığı) biribirini izleyen üç vakit bulunur. Dolayısıyla hepsi aynı anda değil, peşi peşine olmak üzere üç talak meydana gelir. Ama anlatıldığı şekilde talak verdiği eşi ile zifafa girmemişse sadece bir talak meydana gelir.

Bir kimse, "Seni bir talakla boşamadığım zaman sen üç talakla boşsun." dedikten sonra hiç ara vermeksizin "Sen bir talakla boşsun." dese, istihsana göre yemininin gereğini yerine getirmiş olur. Kadın sadece bir talakla boşanmış olur. Kıyasa göre ise üç talakla boşanmış olması gerekir. Züfer (rh.a.) bu görüştedir. Çünkü koca koşulu verdikten sonra, "Sen bir talakla boşsun." deyinceye kadar çok az da olsa, içinde boşamadığı bir vakit bulunmuştur. Bu da yeminin bozulması için yeterlidir.

[6/113] Muhammed (rh.a.) istihsana göre hükmederek, şöyle der: "Yemin edenin maksadı, yeminin gereğini yapmaktır. Yukarıda belirtilen şekilde yemin eden birisinin de, yeminin gereğini yerine getirebilmesi için bu kadarcık bir boşluğun istisna edilmesi gerekir. Çünkü kaçınılması imkansız olan şey affedilir." Bu meseledeki hükmün aslı şudur: Bir hayvana binmiş olan bir kişi karısına: "Şu hayvana binersem (sen üç talakla boşsun)." dese ve hemen inmeye başlasa, bir süre susup sonra "Bir talakla boşsun." dese, bu erkeğin "bir" demesinden önce karısı üç talakla boş olur. Çünkü burada iki söz arasındaki susmaktan kaçınma imkanı vardır.

Buna göre "şu oturduğum yerden kalkmadığım sürece sen boşsun." dese ve sözünü bitirir bitirmez hemen kalksa karısı istihsana göre boş olmaz. Ama çok az bir süre sussa boş olur.

Eğer, "Seni boşamadığım zaman boşsun." dese ve bunu söylerken herhangi bir şeye niyet etmese, susar susmaz kadın boş olur. Çünkü "boşamadığım" kelimesindeki, olumsuzluk edatı olarak kullanılan لَمْ "lem" harfi, geçmiş zaman için kullanılır. Bu arada da, kocanın karısını boşamadığı bir zaman geçmiştir. Talakın kendisine bağlandığı vakit, koca sustuğu anda vardı.

"Seni boşamadığım vakit boşsun." veya "Seni boşamadığım gün boşsun." ya da "Seni boşamadığım yerde boşsun." demesi durumunda de hüküm aynıdır. Çünkü kocanın daha önce eşini boşamadığı çok yerler vardır.

Fakat koca; "Seni boşamayacağım zaman boşsun." dese, kadın hemen boş olmaz. Çünkü buradaki boşamama gelecek zamana bağlıdır. Eğer buradaki "zaman" kelimesi ile kısa veya uzun bir zamana niyet etmişse, niyetine göre hüküm verilir.

Hiç bir niyeti yoksa "zaman" altı ay olarak takdir edilir. Kocanın sözünün üzerinden altı ay geçmedikçe karısı boş olmaz. Çünkü حين "zaman" kelimesi, bir an için kullanılır. Allahu teâlâ bir âyette şöyle buyurur:

﴿حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾

"*Akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda...*" (er-Rûm, 30/17) yani sabah ve akşam vakitlerinde...Bu kelime ayrıca kıyametin kopması, kırk sene ve altı ay anlamlarında da kullanılır. Şu âyetler sırayla bu anlamlara örnek teşkil eder: تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ *"Bir süreye kadar (kıyametin kopmasına) kadar yararlanın..."* (ez-Zâriyât, 51/43)

﴿هَلْ أَتٰى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ﴾

"İnsanın üzerinden uzun bir süre (kırk sene) geçmedi mi?" (el-İnsân, 76/1)

﴿تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا﴾

'Rabbinin izni ile her zaman (altı ayda) yemişini verir..."[96] (İbrahim, 14/25)

Eğer koca karısını boşamayı, حِينَ "zaman" kelimesini kulanarak bir zamana bağlamışsa ve kelimenin muhtemel anlamlarından bir şeye niyetlenmişse niyeti geçerlidir. Hiç bir şeye niyetlenmemişse altı ay anlamında olduğuna hükmedilir.

İbn Abbas (r.a.)'a, حِينَ kelimesini kullanarak birisiyle bir süre konuşmamaya yemin eden kişinin yeminine sadık kalması için ne kadar konuşmaması gerektiği soruldu. O da, hurmanın meyvesinin altı ayda olgunlaşmasına bakarak bunun altı aylık süre olduğu cevabını verdi. Yukarıda geçen İbrahim suresinin, 25. Âyetinde Allahu Teâlâ:

﴿تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ﴾

"*Her zaman (altı ayda) yemişini verir.*" buyurmuştur.

Ayrıca yemin eden kişi حين (zaman) kelimesi ile, onun kullanılmadığı bir zaman parçasını veya kırk yılı ya da kıyametin kopmasını kastetseydi o zaman "ebediyyen" kelimesini kullanırdı. Demekki burada maksadı altı aydır. Koca,

---

[96] Müellif buradaki حين kelimesini altı ay olarak anlamıştır.

"zaman" kelimesini kullanarak yemin ederse hüküm yine böyledir. Çünkü bu iki kelime aynı anlamda kullanılır. Arapçada "Bir zamandan beri seninle karşılaşmadım." Anlamında, لَمْ أَلْقَكَ مُنْذُ حِينٍ ve لَمْ أَلْقَكَ مُنْذُ زَمَانٍ denilir.

Gün kelimesi ile ilgili boşamalar

Eğer, "Seni boşamadığım gün sen boşsun." derse, yeminin üzerinden eşini boşamadığı bir gün geçince kadın boş olur. Bu sözü şafak sökmeden önce söylerse güneş batar batmaz boş olur. Çünkü gün, şafağın sökmesinden güneşin battığı zamana kadar ki zaman dilimidir. Nitekim bu süre oruç tutulabilecek bir süredir.

"Falanın evine girdiğim gün karım boştur." diyen birisi, o eve ister gündüz girsin ister gece karısı boş olur.

[6/114]

Çünkü "gün" anlamındaki يَوْمٌ (yevm) kelimesi, aynı zamanda vakit anlamında da kullanılır. Şu âyette de bu kullanımı görmekteyiz:

﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ﴾

"Kim öyle bir günde onlara arkasını çevirirse muhakkak ki o, Allah'ın gazabını hak etmiş olarak döner." (el-Enfâl, 8/16)

Gece ve gündüz savaştan kaçan herkes, âyetteki bu tehdide muhataptır. İnsanlar arasında; "Falanın gelme veya dönme vaktini bekle." anlamında olmak üzere, "Falanın gününü bekle." tarzındaki ifade biçimi de yaygındır.

"Gün" kelimesi boşamada olduğu gibi iki vakitten birisine ait olmayan ve iki vakit arasında uzamayan bir şeye bitişik olarak söylendiğinde bununla vakit kastedilir. Bu kelime oruç gibi iki vakitten sadece gündüze özgü olan bir şeye bitişik olarak söylendiğinde gündüzün beyazlığı kastedilir. Karısına; "Falan geleceği gün emrin elinde." demesi durumunda olduğu gibi, uzayan bir şeye bağlanırsa yine gündüzün beyazlığı kastedilir. Bu meseleyi ilerde yeniden ele alacağız.

Bir kimse "Gün" kelimesini kullanarak talak verip de, "Geceye değil gündüze niyet etmiştim." derse, sözü hukûken tasdik edilir. Çünkü kullandığı sözün gerçek anlamını kastettiğini söylemektedir. Çünkü bu kelimenin gerçek anlamı gündüzdür. O durumda bu sözünün tasdik edilmesi gerekir.

Eğer "Eve girdiğim gece sen boşsun." der ve gündüz girerse karısı boş olmaz. Çünkü "gece" kelimesi gecenin karanlığına özgüdür. "Gündüz"ün zıttıdır. Bir kelime ile zıddına niyet etmek doğru değildir.

Eğer bir kimse eşine: "Sen bir zamana veya yakın bir zamana kadar boşsun." der ve bununla bir şeye niyet ederse, niyet ettiği vakitte karısı boş olur. Çünkü dünya hayatının tamamı yakındır. Dolayısıyla niyet ettiği şey sözünün muhtemel anlamlarındandır.

Bu sözü söylerken hiç bir şeye niyet etmemişse; "zamana kadar" demesi durumunda bu altı aya kadar geçecek zaman anlamında, "yakın zamana kadar" demesi durumunda da bir aydan daha az zaman anlamınada kabul edilir. Yeminin

üzerinden bir aydan bir gün az bir vakit geçtiği zaman kadın boş olur. Çünkü "yakın zaman" peşindir. Bir ay ve daha fazlası da vadedir. Nitekim bir kimse borcunu peşin olarak ödeyeceğine yemin etse ve yemini üzerinden bir ay geçmeden ödese yeminini bozmuş olmaz. Çünkü bir aya kadar olan süre yakın bir süre olup, bu süre içinde yapılacak ödeme peşin sayılır.

Ay ile ilgili boşama durumları

Bir kimse eşine: "Bir aya kadar sen boşsun." der ve bununla hemen o anda boş olmasına niyet ederse eşi hemen boş olur. "bir aya kadar" sözü geçersizdir. Çünkü meydana gelen boşamanın vadeye ihtimali yoktur. Bu sözü söylerken hiç bir şeye niyet etmemişse Hanefîlerin çoğunluğuna göre ancak bir ay geçtikten sonra boş olur.

Züfer (rh.a.)'e göre ise hemen boş olur. Bu, aynı zamanda Ebû Yusuf (rh.a.)'tan da bir rivayettir. Bu görüşün dayandığı delil şudur: "Bir aya kadar" sözü, vadeyi belirtmek içindir. Bir şeydeki vade de onun aslının sabit olmasını ortadan kaldırmaz. Aksine vade, asıldan sonra bulunur. Meselâ borçtaki vade ancak borcun sübûtundan sonra söz konusudur. Burada da verilen talakta vadenin dile getirilmesi, talakın hemen o anda meydana gelmesine engel olmaz. Aksine vade yok sayılır. Çünkü meydana gelmiş olan talakın artık vadeye ihtimali yoktur.

Karşı görüşteki Hanefî fakihlerinin dayandıkları delil de şudur: Meydana gelen talakın vadeye ihtimali yoktur. Ama talak vermenin vadeye ihtimali vardır. Çünkü vadenin işlevi geciktirmektir. Talak vermenin de geciktirmeye ihtimali vardır. Eğer "kadar" sözcüğünün boşamanın aslına dahil olduğunu farzedersek, boşamanın meydana gelişini geciktirmekte etken olduğunu söylememiz gerekir. Hükme dahil sayarsak o zaman da geçersiz olur. Akıl sahibi insanın sözünü imkan nisbetinde geçerli saymak esas olduğuna göre, buradaki kadar anlamındaki kelimenin geçersiz sayılması doğru olmaz. Onun için çoğunluk Hanefîler boşamanın aslına dahil olduğunu kabul ettiler. Talakın meydana gelişinin, bir ay geçinceye kadar gecikeceğine hükmettiler. Bu durumda adam sanki: "Sen bir ay geçtikten sonra boşsun." demiş gibi olur.

[6/115]

Koca karısına: "Sen yarın boşsun." derse, ertesi gün şafak söker sökmez kadın boş olur.

Kocanın, karısına: "Yarın boşsun" demesi

Çünkü boşamanın kendisine bağlandığı vakit gelmiştir. Eğer koca bu sözü ile günün sonunu kastettiğini söylerse bu, hukûken kabul edilmez. Ama Allah'la kendi arasındaki hükümler bakımından (diyâneten) kabul edilir. Çünkü koca burada âm (genel anlamda kullanılan) bir sözcüğü tahsîse (özel anlamda kullanmaya) niyet etmiştir. Eşini, "yarın"ın tamamında boş olmakla nitelemiştir. Bu da, günün ilk parçası ile birlikte meydana gelir. Eğer talakın günün sonunda meydana gelmesine niyet etmişse diyâneten âm sözcüğü tahsîs niyeti geçerli olur. Nitekim bir kimse belirli bir yemeğe niyet ederek "yemek yemeyeceğim" dese hüküm böyle olur.

Eğer, "Sen yarın da boşsun." derse, şafak söktüğü anda boş olur. Bu sözüyle günün sonunu kastettiğini söylerse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre sözü hukûken tasdik edilir. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre tasdik edilmez.

el-Câmiu's-Sağîr'de Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in, "yarın" ile "yarında" şeklindeki kullanımlar arasında fark gözetmedikleri görülmektedir. Çünkü talak veren kişi, karısını günün tümünde boş olma özelliği ile niteleyerek anmıştır. Günün bir bölümünü niyet kastetmişse bu âm sözcüğün tahsîsi gibi olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise "غداً (yarın)" ile "فِي غَدٍ (yarında)" arasını ayırmakta ve şöyle demektedir. "Yarında" kelimesindeki "فِي (-de, -da)" zarf içindir. Zarf bazen kapsadığı şeyin tamamını, bazen de bir bölümünü ifade eder. Çünkü "Çuvalda buğday var." denildiği zaman, bundan çuvalın buğdayla dolu olduğu anlaşılmaz. Nitelik (burada boşama) ile vakit arasında zarf harfi söylendiği zaman söz kadının yarının tamamında da, bir kısmında da boş olmasına muhtemeldir. Birden çok anlama ihtimali olan bir sözde anlamlardan birisine niyet edilmesi hukûken doğrudur. Vakit ancak içinde meydana gelmesi açısından talaka zarf olur. Yoksa onu meşgul etmesi açısından değil. Talakın meydana gelişi vaktin bir parçasında olur. Bu zarfın gerçek anlamına daha uygundur. "Yarın boşsun" dediği zaman, vakit ile nitelik arasına zarf harfi girmemiştir. Bu da kadının yarının tamamında boş olma özelliği ile nitelenmesini gerektirir. Dolayısıyla bu söz ile kadının yarının bir kısmında boş olmasına niyeti, hukûken doğru olmaz.

Koca hiç bir şeye niyet etmeksizin karısına: "Sen Ramazanda boşsun." dese, Şabanın son günü güneş battığı zaman kadın boş olur.

Çünkü hilal görülür görülmez Ramazanın bir parçası bulunmuştur. Bu da talakın meydana gelmesi için yeterlidir. Koca bu sözü ile Ramazanın sonunu kastettiğini iddia ederse, Hanefî imamları arasındaki yukarıda belirtilen görüş ayrılığı burada da geçerlidir.

Kocanın karısına: "Bugün yarın boşsun" demesi

Bir kimse karısına: "Bugün yarın boşsun." derse, kadın bu gün boş olur.

Çünkü bu sözü ile, aralarında bağlaç (atıf harfi) kullanmadan iki vakit söylemiştir. Böyle durumlarda da vakitlerden hangisi önce söylenirse, kadın onda boş olur. Bu sözde de "bugün" önce söylenmiştir. Ama "Yarın bugün boşsun." derse yarın boş olur. Çünkü "Sen bu gün boşsun." sözü derhal hüküm ifade etmesi için söylenen (müneccez) bir sözdür. "Yarın boşsun." sözü ise, boşamayı gelecek bir zamana bağlamaktır. Hemen hüküm ifade eden bir sözün, gelecek bir zamana bağlanması mümkün değildir. Buna göre, "yarın" sözcüğü geçersiz olur. Fakat "yarın" sözcüğünü önce kullanırsa boşamayı gelecek bir vakte bağlamış olur."Bugün" demek suretiyle boşamanın hemen olmasını isterse, boşama bir vakte bağlanmış olarak kalmaz. "Bugün" sözcüğü kocanın sözünün baş tarafının hükmünü kaldırıcı değildir. Öyle olunca da hiç söylenmemiş gibi olur.

Şayet "Bugün ve yarın boşsun." derse kadın anında bir talakla boş olur. Başka bir daha boş olmaz. Çünkü bağlaç (atıf edatı), kendisinden önceki ile sonraki kısımları aynı hükme ortak eder. Koca bu sözü ile eşini iki vakitte "boş" olma ile nitelemiştir. Kadın bir defa boşanmış olmakla o iki vakitte de boş olma özelliği kazanmıştır. Ama eğer, "Yarın ve bugün boşsun." derse, Hanefîlerin [6/116] çoğunluğuna göre bugün bir defa, yarın da başka bir defa boş olur. Çünkü bu sözü ile, eksik cümleyi tam cümle üzerine yollayıp bağlamıştır. Tam olan cümlede bildirilen haber, eksik olan cümlede de tekrarlanmış olur. Çünkü atıf (cümleleri veya kelimeleri biribirine bağlaç ile bağlama) verilen haberin, bağlanan ile kendisine bağlanılan arasında ortak olduğunu bildirir. Sanki, "sen yarın boşsun ve bugün boşsun." demiş gibi olur.

Züfer (rh.a.)'den rivayet edilen bir görüşe göre; "Yarın ve bugün boşsun." sözü ile sadece bir talak meydana gelir. Çünkü sözün söylenme tarzı kadını boş olma özelliği ile nitelemektir. Bir defa boş olmakla da kadın her iki vakitte boş olma özelliği kazanmıştır.

Eğer "Şu saat yarın boşsun." dese hemen boş olur. Burada "Yarın" sözü anlamsız bir ilavedir. Bu sözü ile yarınki bu saati kastettiğini söylerse hukûken tasdik edilmez. Ama diyâneten (Allah ile kendi arasındaki hüküm açısından) tasdik edilir. Çünkü her ne kadar görünüşe aykırı ise de kastettiğini söylediği anlam, sözünün muhtemel anlamlarındandır. Allahu Teâlâ onun içini gayet iyi bilir.

"Sen bugün boşsun, yarın geldiği zaman." derse şafak söktüğü anda boş olur. Çünkü "yarın geldiği zaman" sözü, talakı koşula bağlamak amacıyla söylenmiştir. Koşul söze bitişik olarak söylendiği zaman hemen hüküm ifade etme özelliğinden çıkar (müneccez olmaz). "Sen bu gün boşsun, falanla konuştuğun zaman." veya "Sen bu gün boşsun, falanla konuşursan." demesi durumunda da kadın falanla konuşmadan önce boş olmaz. Çünkü "bugün" sözcüğünün, boşamanın gerçekleşmesi için değil, koşulun bağlandığı zamanı bildirmek için olduğu açıktır. Bu, "Sen bu gün yarın boşsun." sözüne benzemez. Çünkü bu sözde koşul söylenmemiştir. Dolayısıyla "bugün" sözü, talakın meydana geleceği vakti bildirmek için olur.

"Sen Ramazanda şevvalde boşsun." dese, Ramazanın ilk gecesinde boş olur. Çünkü koca bu sözü ile boşamayı iki vakte bağlamıştır. Hangi vakit daha önce söylenmişse o zaman talak meydana gelir.

"Sen Ramazanda boşsun." dediği zaman, gelecek olan ilk Ramazanda boş olur. Kocanın sözünden anlaşılan anlam budur. Nitekim "Ramazana kadar" diyerek yemin etse veya evini kiraya verse, gelecek olan ilk Ramazan anlaşılır. Koca bu sözü ile ikinci Ramazanı kastettiğini söylerse hukûken tasdik edilmez. Çünkü bu, sözünün görünen anlamına aykırıdır. Ayrıca bu, âm bir sözü tahsîs anlamındadır. Çünkü sözünün gereği, karısının yemininden sonra gelecek olan her

Ramazanda boş olma özelliğini taşımasıdır.Gelecek Ramazanların bir kısmını diğerlerinden ayırdığı zaman bu, âm bir sözü tahsîs olur. Âm'mın niyet ile tahsîsi diyâneten geçerlidir ama hukûken geçerli değildir. "Sen Cumartesi günü boşsun." dediğinde de, gelecek olan ilk Cumartesi günü boş olur. Eğer bu sözü ile ikinci Cumartesiyi kastettiğini söylerse, hukûken tasdik edilmez.

"Sen Mekke'de boşsun" demek

Bir kimse karısına: "Sen Mekke'de boşsun." dese, kadın hemen boş olur. Çünkü koca karısını mevcut olan bir yerde boş olma özelliği ile nitelemiştir. Boş olma da bazı yerlere özgü olup bazı yerlere olmama gibi bir özellik taşımaz. Aksine kadın bir yerde boş olduğu zaman her yerde boş olur. Koca bu sözü ile eşinin Mekke'ye geldiği zaman boş olmasını kastettiğini söylese hukûken tasdik edilmez. Diyâneten tasdik edilir. Çünkü bir yer söylemiş ve bununla orada mevcut olan bir fiili ifade etmiştir. Bu da sözün gerçek ve görünür anlamına aykırıdır. Bir çeşit mecazdır. Dolayısıyla hukûkî açıdan tasdik edilmez. Dînî açıdan tasdik edilir.

[6/117]

Aynı şekilde bir kimse karısına: "Sen şöyle bir elbise içinde iken boşsun." dese ve kadının üzerinde başka bir elbise olsa, kadın hemen boş olur. Çünkü onu boş olma ile nitelemesi sadece belirli elbiselere özgü olamaz. Koca bu sözü ile belirli bir elbiseyi giymesini kastettiğini söylese, diyâneten tasdik edilir. Çünkü "elbise" sözcüğünü söylediği elbiseyi giymekten kinaye olarak söylemiştir. Bu da bir çeşit mecazdır. "Sen evde boşsun, odada boşsun, gölgede boşsun, güneşte boşsun." sözleri de böyledir.

"Mekke'ye gidişinde boşsun." veya "Eve girişinde boşsun." ya da "Elbiseyi giyişinde boşsun." derse, bu işi yapıncaya kadar kadın boş olmaz. Çünkü bu sözcüklerdeki "de" anlamına gelen فِي "fî" harfi zarf içindir. Fiil ise boşama için onu içine alacak şekilde zarf olmaya uygun değildir. O halde bu harfin koşul anlamında olduğu kabul edilir. Çünkü koşul cezadan önce olduğu gibi zarfın içindeki şey (mazrûf) de zarftan önce olur. Bu durumda, "fî (de)" harfi, مَعَ "mea" (birlikte) anlamına gelir Allahu Teâlâ bir âyette;

﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾

"Kullarımla birlikte gir." buyurmuştur. (el-Fecr, 89/29) Aynı şekilde "Komutan ordusu içinde şehre girdi." denildiğinde "Ordusu ile birlikte girdi." anlaşılır.

"Eve girmenle birlikte sen boşsun." dediğinde de kadın eve girinceye kadar boş olmaz. "Sen evde boşsun." demesi durumunda ise durum farklıdır. Çünkü "Sen evle birlikte boşsun." dediği zaman, boşamayı var olan bir şeye bitiştirmiştir. "Sen boşsun ve sen namaz kılıyorsun." demesi durumunda ise kadın hemen boş olur. Çünkü "sen namaz kılıyorsun" sözü, bağımsız bir cümledir. Koca bu sözü ile namaz kıldığı zamanı kastettiğini söylerse hukûken tasdik edilmez. Çünkü koşul, ceza üzerine atfedilmez (bağlaçla bağlanmaz). Diyâneten ise tasdik edilir. Çünkü bu sözün "Sen namaz kılarken boşsun." şeklinde anlaşılması da mümkündür.

Nitekim Araplar aynen bu kalıbı kullanarak "Falanın yanına girdim, şöyle yapmakta idi." derler. Bu durumda bu kişinin sözünün anlamı: "Sen namazla uğraşırken boşsun." şeklinde olabilir. Söz, niyet edilen anlamı da kapsadığı için diyâneten tasdik edilir.

"Sen namaz kılıcı (مُصَلِّيَةً) iken boşsun." dediğinde de hukûken hemen boş olur. Koca bununla "namaz kıldığın zaman" demek istedim derse diyâneten tasdik edilir. Gramerciler (Nahiv âlimleri) "namaz kılıcı / مُصَلِّيَةً " kelimesinin son harfini ötre olarak söylerse diyâneten de tasdik edilmeyeceğini, üstün söylerse hem hukûken hem de diyâneten tasdik edileceğini söylerler. Bu durumda مُصَلِّيَةً kelimesi, hal olarak mansuptur.

Gramercilere göre bu açıktır. Fıkıh bilginlerine göre ise sadece diyâneten tasdik edilir. (Hukûken tasdik edilmez.)

Bir kimse eşine: "Sen hastalığında boşsun." veya "Açlığında boşsun." dese, bu fiiller kadında bulunmadıkça boş olmaz. Çünkü "da" anlamı verilen "fî" harfi, "ile, birlikte" anlamlarına da gelir. Ya da, hastalık ve açlık, zarf olmaya uygun olmadıklarından dolayı akıl sahibi birisinin sözünü geçerli saymak için, mecâzen koşul anlamında olduklarına hükmedilir.

Bir kimsenin karısına: "Falan gelmeden veya filan ölmeden bir ay önce boşsun" demesi

Eğer koca:"Falan gelmeden bir ay önce sen boşsun." dese ve dediği kişi, ay tamam olmadan gelse karısı boş olmaz. Çünkü boşamayı, beklenen bir vakte bağlamıştır. O da sonunda falan kişinin geleceği ayın başıdır. Bu vaktin yeminden sonra bulunması gözetilir. Bu ise bulunmamıştır.

Şayet "Falan ölmeden bir ay önce boşsun." dese, o adam da ay tamam olmadan ölse kadın boş olmaz. Ancak bir kimse eşine Şaban ayının yarısında iken, "Sen Ramazandan bir ay önce boşsun." dese, hemen boş olur. Çünkü boşamayı geçtiği kesin olarak bilinen bir vakte bağlamıştır. Böyle bir boşama da hükmünü hemen yürüten bir boşama olur. "Sen dün boşsun." demeye benzer. Ama falanca kişi ay tamam olduktan sonra gelse veya ölse, Züfer (rh.a.)'e göre her iki durumda da kadın ayın başında boş olur. İddetin başlangıcı da bu vakitten itibaren sayılır. Koca ay içinde bu eşi ile cinsel ilişkide bulunmuşsa bu, cayılabilir (ric'î) boşama çeşidinde kocanın boşadığı eşine yeniden dönmesi anlamına gelir. Kesin boşama (bâin) durumunda ise cinsel ilişkisi nedeniyle mehir vermesi gerekir. **[6/118]**

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre boşama koşul koyulan kişinin gelmesi veya ölmesine bağlı olarak meydana gelir. Bundan dolayı da iddet o andan itibaren hesabedilir. Koca, ay içinde boşadığı eşi ile cinsel ilişkide bulunursa ona dönmüş sayılmaz. Talakın kesin (bâin) olması durumunda da bu cinsel ilişki nedeniyle mehir vermesi gerekmez.

Ebû Hanîfe (rh.a.), bir kimsenin gelmesine bağlanan boşamada Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'le aynı görüşü paylaşmaktadır. Bir kimsenin ölümüne bağlanan boşamada ise, Züfer (rh.a.)'le aynı görüştedir.

Züfer (rh.a.)'in görüşünün gerekçesi şöyledir: Kocanın boşaması ile talakın meydana gelişi boşadığı vakitte gerçekleşir. Koca talakı, sonunda falancanın geleceği veya öleceği ayın başında vermiştir. Bu durumda boşama o anda meydana gelir. Bu vakit yeminden sonra vardı. Ama biz, boşama ölümüne veya gelmesine bağlanan kişi gelmeden veya ölmeden bunu bilmiyorduk. Biz bunu öğrendiğimiz zaman boşamanın meydana geldiği açığa çıkmış oldu. Nitekim bir kimse eşine: "Âdet olduğun zaman boşsun." dese, kadın kanı gördüğünde değil, üç gün geçtikten sonra boş olduğuna hükmedilir. Ama bununla kadının kanı gördüğü anda boş olduğu açığa çıkmış olur. Bu meselenin bir benzeri de şudur: Bir kimse eşine: "Karnındaki bebek erkekse sen boşsun." dese, bebek doğuncaya kadar kadının boş olduğu yargısına varılmaz. Kadın erkek çocuk doğurursa talak verildiği andan itibaren boş olur. Bu söylenilenlerin delili şudur: Eğer koca eşini, falancanın gelişinden veya ölümünden bir ay geçtikten sonra boşasa kadın o zaman boş olur. Onun gelmesinden veya ölümünden bir ay önce boşadığı zaman da böyledir.

Bir erkek evli olmadığı bir kadına: "Ben seninle evlenmeden bir ay önce boşsun." dese ve bir ay sonra o kadınla evlense kadın boş olmaz. Ama evlenme koşul olarak koyulmuş olsa ve boşamanın meydana gelmesi evlilikten sonraki bir zamana bağlansa boş olur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre boşamanın meydana gelmesi, kocanın sözü ile o kişinin gelmesine veya ölmesine bağlıdır. Bu da koşulun gerçekleşmesi ile olur. Böylece anlaşılıyor ki kocanın sözü koşul anlamında söylenmiştir. Ceza koşuldan sonraya kalır. Bu açıklama boşamanın söylenen kişinin gelmesinden bir ay önceye bağlanması durumunda açıktır. Çünkü onun gelmemesi ihtimalden uzak değildir. Koşulda da gerçekleşip gerçekleşmeme ihtimali bulunur. Ölüm kesin olarak gerçekleşecek olsa da, kocanın sözünden sonra ayın geçişi yemin (talak) verildiği zaman kesin olarak var değildi. Bundan dolayı Muhammed (rh.a.) "Ay tamam olmadan ölse kadın boş olmaz." dedi. Üstelik ölüm önce de gelebilir gecikebilir de. Böyle olunca kocanın yemininden sonra geçen her ayın -sonunda ölüm bulunmaz ise- talakın kendisine bağlandığı zaman olup olmadığı bilinemez. Çünkü ölümün o ay geçmeden önce olması mümkün olduğu gibi daha sonra olması da mümkündür. Bu da hiç bir şekilde bilinemez. Bu da aynı şekilde koşul anlamındadır. "Seninle evlenmeden bir ay önce boşsun." sözü ise bunun aksinedir. Çünkü burada boşamayı zamana bağlamak kökten geçersizdir. Çünkü erkek bu sözü söylediği zaman o kadının boşama hakkına sahip değildi. Koşulun geçerliliği bağlandığı şeyin doğru olması durumu da söz konusu olur. Yukarıda konu edilen hayız meselesinde bir damla kan görülmesi ile koşulun gerçekleştiği anlaşılır. Ama üç gün geçmeden tekrar kesilebileceği ihtimalinden dolayı kanın görülmesi ile talakın meydana geldiği yargısına varılmaz. O konuda boşamanın meydana gelişi, beklenen bir şeye bağlı değildir.

"Karnındaki bebek erkekse boşsun." demesi durumunda da böyledir. Burada kocanın sözü boşamayı bir koşula bağlama değil hemen hüküm ifade etmek üzere söylenmiş bir sözdür. Çünkü var olan bir şeye bağlanan boşama, derhal hüküm ifade eden boşamadır. Buna göre boşamanın meydana gelmesi beklenen bir şeyin gerçekleşmesine bağlı değildir. Ancak biz doğacak çocuğun cinsiyetini önceden bilemediğimiz için çocuk doğuncaya kadar boşamanın meydana geldiğine hükmedemeyiz. [6/119]

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin talakın bir kimsenin ölümünden bir ay öncesine bağlanması ile, o kimsenin gelmesinden bir ay öncesine bağlanması arasındaki farka ilişkin görüşü, *Kitâbu'l-Asl* adlı eserde şöyle açıklanır: Koşula konu olan kimsenin öleceği kesindir. Ama gelip gelmeyeceği bilinemez. Bunun açıklaması iki şekilde olabilir.

1-Bir şeyin koşul olabilmesi ya koşul edatının veya koşul anlamının bulunması ile mümkündür. Üzerinde durduğumuz konunun her iki şeklinde de koşul edatı anılmış değildir. Ama talakın falancanın gelmesinden bir ay önceye bağlanması konusunda koşul anlamı bulunmaktadır. Çünkü o kişinin gelmeme ihtimali vardır. O söz kendisi ile emretmenin ya da yasak etmenin câiz olduğu türdendir. Bunda da koşul anlamı vardır. Çünkü yemin eden (boşamayı koşula bağlayan) kişi yemini ile koşulun gerçekleşmemesini ister. Talakın meydana gelişi, o şeyin varlığına bağlı olunca bunda koşul anlamı bulunuyor demektir.

Ölüm konusuna gelince, söz konusu kişinin ölmemesi ihtimali yoktur. O mutlaka ölecektir. Ölümü emretmek veya yasaklamak da mümkün değildir. Demek ki bir erkek eşine: "Falancanın ölümünden bir ay önce boşsun." derse, bununla o kişinin ölümünü engellemek istememektedir. Bunda koşul anlamı bulunmadığına göre amacın talakın kendisine bağlandığı vakti bildirici olduğu anlaşılır. Böyle olunca da o vaktin başında talak meydana gelir. Nitekim "Ramazandan bir ay önce boşsun." demesi durumunda da, kadın Şaban ayının başında boş olur. Şu kadar varki burada vakit Ramazan girmeden önce belli olur. Talakın falancanın ölümünden bir ay önceye bağlanması konusunda ise falanca ölmedikçe belli olmaz. Biz bunu öğrendiğimiz anda talakın o ayın başından itibaren meydana geldiği açığa çıkar.

2- Koca talakı, ayın başında, bu ayın sonunda falancanın gelmesi veya ölmesi koşuluna bağlayarak vermiştir. Falancanın gelmesi konusunda bu bitişme ancak o kişinin fiîlen gelmesinden sonra gerçekleşir. Çünkü o kimsenin hiç gelmeme ihtimali de vardır. Ölüm konusunda ise bu bitişme ölümden önce de sabittir. Çünkü ölüm mutlaka gelecektir. Belli ki gelecek aylardan birisi mutlaka falancanın öldüğü ay niteliğinde olacaktır. Ama bu ayın hangisi olduğu bilinmemektedir. Onun için o ay bizce belli olmadıkça kadının boş olduğuna hükmedilemez. Belli

olduğu zaman talakın o ayın başından itibaren meydana gelmiş olduğu açığa çıkar.

Ölüm konusunda, boşamanın kendisine bağlandığı vakit ölüm gerçekleşmeden önce belli olur. Çünkü kişi mutlaka öleceği için ona bağlanan vakit bellidir. Bundan dolayı talak ölümden sonraya kalmaz. Gelme konusunda ise adam gelmedikçe talakın kendisine bağlandığı vakit belli değildir. Çünkü anılan kişinin gelmemesi söz konusudur. Bundan dolayı da talak o kişinin geldiği tarihten itibaren meydana gelmiş sayılır.

Bir kimsenin, karısının talakını, onun ölümünden önceye bağlaması

Bir kimse karısına: "Sen ölümünden bir ay önce üç talakla boşsun." dese ve kadın bir ay geçmeden ölse boş olmaz.

Çünkü talakın kendisine bağlandığı vakit yeminden sonra bulunmamıştır. Bir ay geçtikten sonra ölürse, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'a göre, kadın yine boş olmaz. Çünkü boş olsaydı kendi ölümünden sonra boş olacaktı. Oysa ölümünden sonra kadın boş olmaz.

[6/120]

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ayın başından itibaren boş olur ve kocası onun mirasından pay alamaz. Bu ay içinde kocası kendisi ile cinsel ilişkide bulunmuşsa, bir mehir daha alma hakkı doğar. Çünkü kocanın üç talakla boşadığı kadınla cinsel ilişkide bulunduğu anlaşılmıştır.

Boşanan kadının öldürülmesi veya suda boğulması durumunda da aynı hüküm geçerlidir. Çünkü özel bir nedene dayansa da bunlar da ölümdür.

Kocanın, karısının talakını kendi ölümüne bağlaması

Bir kocanın karısına: "Ben ölmeden bir ay önce üç talakla boşsun." demesi durumunda, koca, bir ay geçtikten sonra ölse, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadın boş olmaz. Çünkü yukarıdaki konuda olduğu gibi boş olursa kocanın ölümünden sonra boş olacaktır. Bu da câiz değildir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kocanın ölümü ile talakın ayın başında gerçekleştiği açığa çıkmıştır. Dolayısıyla koca o vakitte sağlıklı ise kadın kendisine mirasçı olamaz. Kadının üç hayızla iddet beklemesi gerekir.

Adam karısına: "Sen kurban bayramından dokuz gün önce boşsun." dediğinde, Zilka'de ayı çıkar çıkmaz kadın boş olur. Çünkü talakın kendisine dayandırıldığı vakit mevcuttur.

Koca eşine: "Sen falanın ve falanın ölümünden bir ay önce boşsun." dese ve bu kimselerden birisi ay tamam olmadan ölse kadın boş olmaz. Çünkü talakın kendisine dayandırıldığı vakit yeminden sonra bulunmamıştır. Bu kişilerden birisi bir ay geçtikten sonra ölürse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre; kadın ay başından itibaren boş olur. Dayandığı delil istihsandır.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise koca sözünü birtirir bitirmez kadın boş olur. Kocanın: "Falanın ve falanın gelmesinden bir ay önce boşsun."

demesi durumu ise önceki meseleden farklıdır. Çünkü burada bu kişilerden birisi bir ay geçtikten sonra gelse diğeri de gelmedikçe kadın boş olmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre talakın iki kişinin gelmesinden bir ay öncesine bağlanması ile yine iki kişinin ölümünden bir ay öncesine bağlanması aynı sonucu doğurmaz. Ona göre gelme koşul olarak kabul edilir. Ölme ise kabul edilemez. Bu farklılığın nedeni şudur: Birincisinde koca talakı iki kişinin gelmesinden bir ay öncesi ile nitelenmiş bir vakte bağlamıştır. Bu da birisinin gelmesi ile belli olmaz. Çünkü ötekinin hiç gelmemesi muhtemeldir. İkincisinde ise talakın kendisine bağlandığı vakit birisinin ölümü ile belli oluyor. Çünkü diğeri de kesin olarak ölecektir.

Bazı Hanefî fakihleri bu görüşe karşı çıkmakta ve kişilerden birisinin ölümü ile kadının boş olmaması gerektiğini söylemektedir. Gerekçeleri şudur: İkisi de ölmüş iseler, vakit ikisinin ölümünden bir ay öncesi ile nitelenmiş olur. Ama birisi ölür de diğeri bir süre daha kalırsa bu ayın başı iki kişiden birisinin ölümünden bir ay öncesi ile diğerinin ölümünden ise bir yıl öncesi ile nitelenmiş olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin konuya bakışı ise şöyledir: Söz konusu kişilerin ikisinin birlikte ölmeleri nadirdir. Görünen o ki eşini bu şekilde boşayan kocanın amacı, ikisinin birlikte ölmelerini koşul koyma değildir. Böyle olunca ikisinden birisi talakın verilmesinden bir ay geçtikten sonra ölünce, bu ayın başı örfen ikisinin ölümündan bir ay öncesi ile nitelenmiş olur. Nitekim Ramazan, kurban bayramından üç ay daha öncesinde olduğu halde "Ramazan, Ramazan bayramından ve kurban bayramından bir ay öncedir." denilir.

Bir kimse eşine: "Eğer falanca kişinin bir aya kadar gelmesi Allah tarafından takdir edilmişse sen o saatte boşsun." dese ve o kişi ayın bitiminde gelirse, onun gelmesi ile birlikte kadın boş olur.

Bu hüküm, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye karşı, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in lehine delildir.

Çünkü ölümün kaçınılmaz oluşu gibi Allah'ın bilgisi de her şeyi kapsayıcıdır. Ama bize göre bu söz; "Falan bir aya kadar gelirse sen boşsun." anlamındadır. Çünkü Allah'ın bilgisinin ve takdirinin, yemin eden kişi tarafından bilinmesinin yolu yoktur. Oysa hükümler insanlar tarafından bilinebilen şeyler üzerine kurulurlar. Bundan dolayı yemin eden kişi sanki; "Falan bir aya kadar gelirse sen boşsun." demiştir. Bu yüzden talakın meydana gelişi o kimsenin gelmesine kadar gecikmiştir. **[6/121]**

İki evli olan bir erkek iki eşine: "Hanginizin ömrü daha uzunsa o şu anda boştur." dese, eşlerden birisi ölünceye kadar diğeri boş olmaz. Çünkü bu sözdeki amaç geçmişteki değil, gelecekteki ömür uzunluğudur. Öyle olduğu için bu söz söylendiğinde eşlerden birisi on, diğeri altmış yaşında olsa yaşlı olanı boş olmaz. Demek ki bu sözle gelecekteki ömür uzunluğu amaçlanmıştır. Her ikisinin de aynı

anda ölmeleri ihtimali bulunduğu için hangisinin daha uzun yaşayacağı belli değildir.

Züfer (rh.a.)'in dışındaki Hanefî müctehidlerine göre eşlerden birisi öldüğü zaman diğeri hemen boş olur.

Züfer (rh.a.)'e göre ise eşlerden birisi ölünce diğeri kocanın talak verdiği andan itibaren boş olur. Çünkü diğerinin ölümü ile hayatta kalanın daha uzun yaşayacağı açığa çıkmış olur. Bu durumda koca talakı var olan bir koşula bağlamış demektir. Çoğunluk Hanefî fakihlerinin bu konudaki dayandığı gerekçe şudur: Kocanın sözü, "Sizden biriniz öldükten sonra kalan boştur." anlamındadır. Bu da birisi ölmeden belli olmaz. Belkide bu her ikisinin birlikte ölme ihtimalinden dolayı gerçekleşmeyecek bir durumdur. Bu yüzden kocanın sözü koşul olarak değerlendirilmelidir.

Zeynep ve Amre isminde iki eşi olan bir kimse Zeyneb'e hitaben: "Ey Zeynep!" dese, ama Amre karşılık verse koca da: "Sen üç talakla boşsun." dese Amre boş olur.

Çünkü koca kadının cevabının hemen peşinden talakı vermiştir. Dolayısıyla onu kastetmiş olur. Eğer koca Zeyneb'i boşamayı kastettiğini söylerse, niyeti gereği Zeynep boş olur. Ama sözünü açık anlamından başka anlamda kullandığı konusunda tasdik edilmez. Bu yüzden sözünün açık anlamı gereği olarak Amre de boş olur. Nitekim bir kimsenin Zeynep adında bir eşi olsa ve "Zeynep boştur." dese Zeynep boş olur. Bu koca, kendisinin Zeynep adında gizlice evlendiği başka bir eşinin olduğunu ve bu Zeyneb'i boşamayı kastettiğini söylese bu eşi niyetinin gereği olarak, bilinen Zeynep de sözünün açık anlamı gereği olarak boş olur. Koca "Ey Zeynep sen boşsun." dese ve sözüne hiç kimse karşılık vermese Zeynep boş olur. Çünkü koca, Zeyneb'i çağırışının hemen peşinden talak vermiştir. Dolayısıyla hitabı çağırdığı eşi olan Zeyneb'e yönelik olur.

İşaretle belirleyerek boşama

İki eşi olan birisi, eşlerinden birisine işaret ederek: "Ey Zeynep! Sen boşsun." dese, ama işaret ettiği kadın Amre ise, Amre bu kişinin eşi ise o boş olur. Amre eşi değilse eşi olan Zeynep de boş olmaz. Çünkü işaretle belirleme ad çağırarak belirlemekten daha güçlüdür. Çünkü işaretle belirlemek her bakmdan ortaklığı kaldırır. Adla çağırarak belirlemek ise böyle değildir. Onun için işaret daha güçlüdür. Zayıfın güçlünün önüne geçmesi düşünülemez. Öyle olunca koca kime işaret etmişse sadece onu boşamış olur. Ama koca hiç bir kimseye işaret etmeksizin karşısındaki bir hanımı eşi Zeynep sanarak: "Ey Zeynep! Sen boşsun." dese, fakat o hanım Zeynep değilse, hukûken Zeynep boş olur. Çünkü bu meselede koca boşayacağı eşini, adını söyleyerek tarif etmiştir. Boşama ancak adı söylenen eşe yönelik olur. Kocanın zannına bakılmaz. Çünkü zan ile belirleme olmaz. Yargıç da görünüşe göre hüküm vermekle emrolunmuştur. Ama Allah ile kendi arasındaki hüküm bakımından (diyâneten) Zeynep de başka birisi de boş

olmaz. Çünkü koca kalbi ile karşısındaki hanımı kastetmiştir. Allah onun neyi kastettiğini bilir. Bu sözle kalbi ile kastetmediği Zeyneb'in boş olduğu söylenemez. Kalbi ile kastettiği eşinin boş olduğu da söylenemez. Çünkü çağırmasının peşinden talak verirken dili ile ona seslenmemiştir.

Boşamada parmakla işaret etmenin sayı yerine geçmesi

Bir kimse eşine bir parmağı ile işaret ederek: "Sen şöylece boşsun." dese, kadın bir defa boş olur. İki parmağı ile işaret ederse iki, üç parmağı ile işaret ederse de üç defa boş olur. çünkü parmakla işaret etmek sayıyı açıkça söylemek yerine geçer. Peygamber (s.a.v.)'in Ramazan ayının günlerini belirtirken, üçüncüsünde baş parmağını yumarak iki elinin parmakları ile üç kez "Ay şöyledir, şöyledir, şöyledir..." buyurması buna delildir. Allah elçisinin bu yaptığı, ayın yirmi dokuz gün olduğunu anlatmaktır.

[6/122]

Parmaklarla işarette yumuk olanları değil, açık olanları esas alınır. Yaygın kullanım (örf) ve din bunun delilidir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) üçüncü işaretinde baş parmağını yummuş ve açık olan parmaklara itibar etmiştir. Bu kişi yumduğu iki parmağını kastettiğini söylerse sözü hukûkî açıdan tasdik edilmez. Diyâneten tasdik edilir. Çünkü yaptığı şey ile söylediği kastedilebilir. Parmakları ile değil de eli ile işareti kastettiğini söylerse, bu da muhtemel olduğu için diyâneten tasdik edilir. Görünen duruma aykırı olduğu için hukûken tasdik edilmez. Üç talakla boş olduğuna hükmedilir. (H. 448-693 yılları arasında yaşayan) Bazı müteahhirûn Hanefî fakihleri şöyle derler: "Anlatıldığı şekilde talak veren kişi, elinin dış kısmını kadından yana, açık parmaklarını da kendisinden yana çevirirse kastettiğini söylediği şey hukûken tasdik edilir. Ama açık parmaklarını kadından yana çevirirse tasdik edilmez."

"Şöylece" demeden parmakları ile işaret ederek: "Sen boşsun." dese kadın bir defa boş olur. Çünkü sözü, işaretine ancak, "şöylece" dediği zaman bitişmiş olur. Bunu söylemediğinde işaret yokmuş gibi olur. Kadın, erkeğin "Sen boşsun." sözü ile bir defa boş olur.

Talak (boşama) sayısının maksada değil, söze göre olması

Bir erkek üç talakla boşama kastı ile eşine: "Sen boşsun." dese, ama "üç defa" demeden, birisi ağzını kapatsa ve başka bir şey söyleyemese karısı bir defa boş olur. Çünkü talak adamın kastı ile değil söylediği söz ile gerçekleşir. O da sadece "Sen boşsun." demiştir.

Eşini üç defa boşamak isteyen kişi, "Sen boşsun." dedikten sonra "üç defa" demeden ölse yine kadın bir defa boş olur. Ama kocası, "Sen boşsun." dedikten sonra "üç defa" demeden kadın ölse, hiç talak meydana gelmez. Çünkü koca sayıyı söylediği zaman "boşama" sözcüğünü sayıya eklemiştir. Böyle durumda kadının boş olmasında etken olan boş ol sözcüğü değil sayıdır. Görmez misin bir kimse kendisi ile zifafa girmediği eşine: "Sen üç defa boşsun." dese kadın üç talakla boş olur. Üzerinde durduğumuz konuda "üç defa" sözü kadının

ölümünden sonra söylenmiştir. Kocanın ölmesi durumunda ise "Sen boşsun." sözü sayıya bitişmemiştir. Dolayısıyla sadece "Sen boşsun." sözü kalmıştır.

Kocanın boşaması sırasında kadının ölmesi

Bir kimse eşine: " Sen boşsun, sen boşsun " dese ama ikinci "Sen boşsun." sözünden önce kadın ölmüş olsa bir defa boşanmış olur. Çünkü dediğimiz gibi bu durumda talakta etken olan kocanın "Sen boşsun." sözüdür. Kadın öldükten sonraki değil sağken verilmiş olan talak geçerlidir.

Koca, karısına: "Sen boşsun ve sen boşsun ve sen boşsun eve girersen." dese, ama daha sözünü bitirmeden kadın ölse hiç talak meydana gelmez. Çünkü bağlaçlarla biribirlerine bağlanan sözlerin sonuna koşul eklendiği zaman bu talak vermek sayılmaz. Tıpkı talak verildikten sonra "inşallah" denilmiş gibi olur. Burada da, boşama ile ilgili olan sözlere koşul kadının ölümünden sonra eklenmiştir.

İki karısı olan bir adamın, isim vermeden bir karısını boşaması

İki eşi olan bir kimse herhangi birisine niyet etmeksizin: "İki eşimden birisi üç defa boştur." dese, hangisini isterse onu boşamış olur. Seçme kocaya aittir. Çünkü kıyası kabul etmeyen âlimlerin aksine, belirtilmemiş bir kadının boşanması caizdir. Kıyası kabul etmeyenlere karşı diğer âlimlerin delili; كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٌ *"Her boşama caizdir."*[97] hadisidir.

Bu hükmün dayandığı temel kural şudur: koşula bağlanması muhtemel olan konularda belirtilmemiş bir kadının boşanması caizdir. Çünük bu belirli bir kadının boşanması konusunda açıklanma gereği duyulan bir koşula bağlanan boşama gibidir. Üstelik çok sıkı kuralların uygulandığı satım aktinde bile, belirtilmemiş bir şeyin satıma sunulması (îcap), anlaşmazlığa neden olmayacaksa geçerlidir. Söz gelimi, bir yığın buğdaydan bir ölçeğinin satılması caizdir. Öyle olunca geçerli sayılması için oldukça müsamahalı davranılan bir konuda (talakta), belirtilmeyen eşin boşanması öncelikli olarak câiz olur. Buradaki belirsizlik (cehalet) anlaşmazlığa neden olmaz. Çünkü koca boşama konusunda tek yetkili olduğu gibi, niyetini açıklama konusunda da tek yetkilidir. Koca eşlerinden birisini göstererek: "Konuştuğum zaman bunu kastetmiştim." dese, sözü kabul edilir. Çünkü o kadını boşama hakkı kocaya ait olduğu gibi, kastını açıklama hakkı da ona aittir. Onun kalbindekini kendisinden başkasının bilmesi mümkün değildir. Bu yüzden iddia ettiği konuda sözü kabul edilir. **[6/123]**

Koca talak verirken eşlerinden herhangi birisini kastetmediğini söylerse, "O zaman şimdi hangisini istersen talakı ona ver." denilir. Çünkü önceki boşama belirtilmemiş bir eşe yöneliktir. Belirtilmemiş bir eşe yönelik boşamalar gerçekleşir. Ancak kocanın daha sonra hangi eşini boşadığını belirlemesi gerekir. Bu yüzden kocaya, şimdi hangisini istersen talakı ona ver denilir. Koca boşadığı eşi açıklamadan önce, eşlerden birisi ölse kalan eş boş olur. Çünkü diğerinin

---

[97] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/74; Tirmizî, Talâk 15; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/359; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/218.

ölümünden önce her ikisinin de boşanmış olması ihtimalinden dolayı, hangisinin boş olduğu açığa çıkmamıştı. Birisi ölünce boşanabilecek tek eş kalmıştır. Çünkü ölen eş boşanmaya mahal olmaktan çıkmıştır. Belirsiz bir talakın bir eş hakkında belirlenmesi ilk defa boşamak gibidir. Eşlerden birisi boşanma mahalli olmaktan çıkınca diğerinin boşanmış olduğu belirlenmiş olur. Koca: "Talak verdiğim zaman öleni kastetmiştim." dese, kendisi açısından sözü kabul edilir. O kadının mirasından pay alamaz. Ancak hayatta olan eşinin boş olmaması açısından sözü kabul edilmez. Çünkü dînen, onun boşanmış olduğu belirlenmiştir. Kocanın sözü ile talakı ondan başkasına çevirmesi câiz değildir.

Bir kimsenin dört eşi olsa ve bunlardan birisi dışarıdan görünse, koca görünenin hangisi olduğunu bilmeden "Dışarıdan görünen eşim üç defa boştur." dese, o eşinin hangisi olduğunu bilinceye kadar eşlerinden hiç birisine yaklaşmaması gerekir.

Çünkü burada eşlerden birisi boşanmış ve kocaya haram olmuştur. Ama hangisi olduğunu bilmemektedir. Bu konuda araştırma yapmanın da yolu yoktur. Çünkü araştırma zarûret durumunda yenilmesi câiz olan şeylerde söz konusudur. Bu da cinsel ilişkide bulunmaz. Kocanın sonradan eşlerden birisini boşadığını açıklama imkanı da yoktur. Çünkü talak belirli bir kadına verilmiştir. Dolayısıyla yukarıda geçen meselenin aksine boşama tamam olmuştur. Üstelik buradaki belirsizlik kocadan değil, boşanan eşin diğerleri ile karışmasından kaynaklanmaktadır. Önceki meselede ise belirsizlik kocanın kendisindendir. Dolayısıyla açıklamak da ona düşer. Şu kadar var ki bu konuda dînî yönden kocanın eşlerinin her birini birer defa boşaması, iddetleri bitinceye kadar terketmesi ve üç talakla boşanan kadının hangisi olduğu anlaşılıncaya kadar hiç birisi ile yeniden evlenmemesi gerekir. Çünkü bir kadını helal kılma konusunda ihtiyatlı davranmak vaciptir. Bu konuda ihtiyat da yukarıda açıklanan şekilde olur.

Dört eşi olan koca, üç defa boşanan eşinin hangisi olduğu anlaşılmadan, boşadığı kadınlardan birisi ile yeniden evlense ve bu kadın üç talakla boşananın kendisi olduğunu iddia edip, kocası ile anlaşmazlığa düşse ve yargıca baş vursa kocaya yemin ettirilir.

Çünkü bu kadın, kendisinin üç defa boşandığını iddia etmekte, koca ise bunu inkâr etmektedir. Eğer bu kadının yargıca baş vurması, boşamadan önce olsa idi kocaya yemin ettirilecekti. Boşandıktan sonra baş vurması durumunda da böyledir. Koca yemin ederse kadını yanında tutar. Çünkü (aksine bir delil bulunmadığı için) biz, bu kadının aslında üç talakla boşanmadığını biliyoruz. Koca yemin edince hüküm bizim bilgimize uygun olarak devam eder. Eşlerinden ikisi veya üçü ile evlenmesi durumunda da hüküm böyledir.

Boşanan bu kadınlar başka erkeklerle evlenseler. Onlarla karı koca hayatı yaşasalar. Sonra da yeni kocalarından ayrılsalar. Eski kocanın bunlardan istediği ile [6/124]

evlenmesi caizdir. Çünkü kesin olarak bilinmektedir ki eski kocadan üç talakla boşanmış olan kadın ikinci bir evlilik nedeniyle ona helal olmuştur. Dolayısıyla o hanımlardan istediği ile evlenebilir.

Bu dört hanımdan her biri üç talakla boşananın kendisi olduğunu idda eder. Ama delili bulunmaz ve koca da onları yalanlarsa, her bir hanım için kocaya üç talakla boşananın o olmadığına dair Allah adına yemin ettirilir. Çünkü bu hanımların hepsi koca aleyhine bir iddiada bulunmaktadır. Eğer koca bu iddiaları kabul etseydi kadınların iddiaları sabit olacaktı. Onların iddialarının asılsız olduğuna yemin ettiğinde de yeminden önceki durum üzere devam eder. Çünkü kesin olarak anlaşılmıştır ki koca bu yeminlerinde tahmin ve zanna dayanmıştır. Üç talakla boşanan eş, o hanımlardan birisidir. Yalan yemin ise haramlığı kaldırmaz. Muhammed (rh.a.)'den bir rivâyete göre, bu durumdaki koca üç hanımı için yemin ettiğinde, boşanan eşinin kalan dördüncü kadın olduğu anlaşılmış olur. Onun için artık bir daha yemin ettirilmez. Koca kadınların iddiaları karşısında yemin etmek istemezse, arası bütün eşleri ile üç talakla ayrılır. Çünkü onun hanımların her birisi için yeminden kaçınması, o hanımın üç talakla boşanmış olduğunu ikrar sayılır.

Çok eşli bir adamın, koşulla talak vermesi

Çok hanımla evli birisi eşlerine: "Şu yemekten hanginiz yerse o boştur." dese ve eşlerin hepsi o yemeği yese hepsi boş olur.

Çünkü "hanginiz" kelimesi teker teker eşlerin hepsini kapsayan bir kelimedir. Allahu Teâlâ bir âyette;

﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾

"Hanginizin daha güzel davranacağınızı sınamak için...." buyurmaktadır. (el-Mülk, 67/2) Başka bir âyette de:

﴿أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا﴾

"Hanginiz o kraliçenin tahtını bana getirebilir?..." (en-Neml, 27/38) buyurulmaktadır.

Kocanın kullandığı cümledeki "yemekten" kelimesindeki "ten" takısı, eşlerden her birisinin ondan bir parça yemesi durumunda boş olacağını gösterir. Hepsi yemekten yediğine göre koşul da ceza da (boşama) gerçekleşmiş olur.

Koca eşlerine hitaben: "Hanginiz şu eve girerse boştur." dese ve hepsi eve girseler her birisi hakkında koşul gerçekleştiği için hepsi boş olur.

"Hanginiz isterse o boştur." demesi durumunda da, eşlerin hepsi isterse tümü boş olur. "Bana şunun müjdesini kim verirse o boştur." dese ve eşler hep birlikte o şeyi müjdeleseler her birisi hakkında koşul gerçekleştiği için hepsi boş olur. Ama o şeyi eşlerden birisi müjdeledikten sonra diğerleri müjdeleseler sadece ilk müjdeleyen boş olur. Çünkü bu durumda müjdeleyen o haberi ilk verendir.

Çünkü müjde kendisine haber verilen kişinin bilmediği doğru ve sevindirici bir haberin adıdır. Ama aslında kendisine haber verilen kişinin bilmediği her doğru haber müjde kelimesi ile ifade edilir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ *"Onlara can yakıcı bir azâbı müjdele!"* (Âl-i İmrân, 3/21)

Kendisine haber iletilen kişinin bilmediği doğru habere müjde (beşâre) denilmesinin nedeni duyulduğu sırada insanın yüz hatlarının değişmesidir. Şu kadar var ki gelen haber üzücü bir haberse yüzün rengi sarıya, sevindirici ise kırmızıya dönüşür. Fakat müjde kelimesinin yaygın kullanımı (örfen) sevindirici haberlere özgüdür. Bu anlam da kocaya ilk haber veren eşin haberinde vardır. Çünkü kocanın bilmediği haberi ilk veren odur. Sonraki ise kocanın bildiği bir şeyi haber vermiştir. Dolayısıyla o müjdeleyen değil haber verendir. Görmez misin Peygamber (s.a.v.):

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًّا طَرِيًّا كَمَا أُنْزِلَ فَلْيَقْرَأْ عَلَى قِرَاءَةِ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ

"Kim Kur'an-ı indiği gibi tap taze okumak isterse İbn Ümmü Abd'in kıraatı üzere okusun."[98] buyurdu. Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) bunu sahabîlere haber vermekte yarıştılar. Ebû Bekir (r.a.) bu konuda önce davranmıştı. Bu yüzden Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) bundan sonra, بَشِّرْنِي أَبُوبَكْرٍ وَأَخْبَرَ بِهِ عُمَرُ "Onu bana Ebû Bekir (r.a.) müjdeledi, Ömer (r.a.) haber verdi." derdi.

Talakın çokluk bildiren bir sözle nitelenmesi

Bir kimse eşine: "Sen ev dolusu boşsun." veya "Küp dolusu boşsun." dese, bu sözü ile üç talaka niyet etmişse kadın üç talakla, üç talaka niyet etmemişse bir bâin talakla boş olur.

[6/125]

Çünkü bir şey bir kabı, bazen kendisi büyük olduğu için, bazen da sayısı çok olduğu için doldurur. Bu sözü ile koca üç talaka niyet etmişse anlıyoruz ki sayı çokluğunu kastetmiştir. Sanki "Sen çok sayı ile boşsun." demiştir. Tek talaka niyet etmişse bu bir bâin talak olur. Çünkü bu sözü ile talakın büyük olma özelliğini kastetmiştir. Talakın büyük oluşu da, hükmünün ağır olmasıdır. Hiç bir şeye niyet etmemesi durumunda da tek Bâin talak olur. Çünkü bir boşamanın meydana geldiği kesindir. Daha fazlasında ise şüphe vardır. Koca bu sözü ile iki talaka niyet ederse bu, bir bâin talak olur. Çünkü sadece bir sayıya niyet etmiştir. Bu sözcük ise onu kapsamına almaz.

"Sen evi dolduran bir talakla boşsun." dese, kadın bir bâin talakla boş olur. Bu söz üç talak niyetini kapsamaz. Çünkü "bir" kelimesini açıkça söylemiştir. O zaman talakı ev dolusu şeklinde nitelemesi, onun büyüklüğü anlamına gelir. Kadın bir bâin talakla boş olur.

---

[98] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/7; İbn Mâce, İman 11 (Fadlu Abdullah b. Mes'ûd); İbn Hibbân, *Sahih*, II/186; Hâkim, *Müstedrek*, II/246;

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bir rivâyete göre bu şekildeki boşama bir ric'î talaktır. Çünkü koca talakı nitelenmesi câiz olmayan bir özellikle nitelemiştir. Öyle olunca bu niteleme geçersiz olur. Bu, bir kimsenin eşine: "Sen bağıran bir talakla boşsun, uçan bir talakla boşsun." demesi gibidir. Bu nitelemeler geçersizdir. Bu konuda

Ebû Yusuf (rh.a.)'un genel görüşü şudur: Koca talakı "büyüklük" sözcüğünü söyleyerek, büyüklükle nitelerse, ister büyük bir şeye ister küçük bir şeye benzetmiş olsun bu talak bâin talaktır. Mesela eşine: "Sen dağ büyüklüğünde boşsun.", "İğne başı büyüklüğünde boşsun." veya "Hardal büyüklüğünde boşsun." dese kadın bir bâin talakla boş olur. Ama "büyüklük" ile nitelemeyip "Dağ gibi boşsun." veya "İğne başı gibi boşsun." dese bu bir ric'î talak olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre yukarıdaki her durumda bâin talak meydana gelir.

Züfer (rh.a.)'e göre ise talak, "dağ" gibi insanlara göre büyük olan bir şeye benzetilirse bâin, "hardal" gibi küçük bir şeye benzetilirse ric'î olur.

Bir kimse eşini talakı ağırlaştıran bir şeyle niteleyerek boşarsa bu hem hukûken hem de diyâneten bâin talak olur. Meselâ; "Sen büyük bir talakla boşsun." veya "Şiddetli bir talakla boşsun." Ya da "Uzun bir talakla veya geniş bir talakla boşsun." dese, kadın hem hukûken hem de diyâneten bâin bir talakla boş olur. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi kocanın maksadı kadını hükmü ağır bir talakla boşamaktır. Bu da bâin talaktır. Çünkü koca bu tür boşamada ric'î talakın aksine, kendi başına bu boşamayı telafi etme (tekrar evliliğe dönme) imkanına sahip değildir.

Bir kimse karısına: " Sen Çin'e kadar boşsun." dese bir ric'î talak meydana gelir. Çünkü talakı büyüklük özelliği ile nitelememiş, bir yere kadar uzatmıştır. Talakın ne kendisi ne de niteliği (özelliği) buna elverişli değildir. Üstelik böyle demekle talakın hükmünü kısıtlamış da olur. Çünkü talak meydana geldiği zaman doğudan batıya kadar her yerde meydana gelir. Dolayısıyla bu sözle talakta bir ağırlık sabit olmamaktadır.

"Sen kışa kadar boşsun." dese, kadın sürenin bitiminden sonra bir ric'î talakla boş olur. Bu söz "Sen bir aya kadar boşsun." demeye benzer. "Yaza kadar boşsun." demesi durumunda da hüküm böyledir. Kışın geldiği, o bölgedeki insanların çoğunun kürk ve kalın elbiseler giymeleri ile anlaşılır. Yazın geldiği de insanların çoğunun bu elbiseleri çıkarmaları ile belli olur. Öyle ki, artık böyle elbise giyenler toplum içinde yadırganır duruma gelir. İlk bahar, kışın sonu ile yazın başı arasıdır. Bu mevsimde kimi insanlar kürklü elbise giyerler. Kimileri giymezler. Giyenler de yadırganmaz. Son bahar da yazın sonu ile kışın başı arasıdır. Bu mevsimdeki giyiniş tarzı da ilk bahardaki gibidir. Bir görüşe göre de ilk bahar otların bittiği, yaz kuruduğu mevsimdir. Son bahar insanların kış hazırlığı yaptıkları, kış da her yerde havaların soğuduğu mevsimlerdir.

Bir kimse kendisi ile zifafa girmiş olduğu eşine "Sen bir defa boşsun, hayır aksine iki defa." dese, kadın üç talakla boş olur. [6/126]

Çünkü "hayır aksine" sözü, önceki sözün yerine ikinci bir söz koymak ve birincisinden dönmek suretiyle, yapılan yanlışlığı düzeltmek için kullanılır. Burada koca verdiği talaktan dönemez. Fakat boşadığı eşi ile zifafa girmişse sonraki iki talakı verebilir. Böylece kadın üç talakla boş olur. Eğer bu şekilde boşadığı eşi ile zifafa girmemişse kadın bir talakla boş olur. Çünkü birinci boşama ile kocasından tam olarak ayrılmıştır. İddet beklemesine de gerek yoktur. Dolayısıyla kocanın ona dönme hakkı yoktur. Öte yandan birinci talakın yerine, sonraki iki talakı koyma imkanı da yoktur. Çünkü kadın talaka mahal olmaktan çıkmıştır. Öyle olunca kocanın sözünün son kısmı geçersizdir. Eğer kendisi ile zifafa girdiği eşine bu sözü söylediğinde, sonradan söylediği "iki" kelimesi ile önceki bir talak ile başka bir talaka daha niyet ettiğini söylerse hukûken tasdik edilmez. Çünkü görünüşte "iki", "bir" den başka bir şeydir. Üstelik kocanın sözü yeni bir boşamadır. Niyet ettiği şey, sözünün muhtemel anlamlarından olduğu için kendisi ile Allah arasındaki hükümler bakımından (diyâneten) tasdik edilir.

Bir erkek karısına: " Ben seni dün bir talakla boşadım, hayır aksine iki talakla." dese, istihsana göre kadın iki defa boş olur.

Kıyasa göre, bu durumda üç defa boş olması gerekir.

Bu, Züfer (rh.a.)'in görüşüdür. Züfer (rh.a.)'in dayandığı gerekçe şudur: İki, bir'den başkadır. Kocanın bir talaka ait ikrarından dönmesi geçersizdir. İki talak ikrarı ise geçerlidir. Böylece tamamı üç talak olur. İstihsana göre ikrar haber vermedir. Haber de ilk boşamanın aksine tekrarlanabilir. Açık örfe göre böyle bir sözcükle, haberde önceki sayıya eklemede bulunulmak suretiyle yapılan yanlışlığın düzeltilmesi kastedilir. Meselâ insanlar "Bir defa haccettim, hayır aksine iki defa." derler. Bundan anlaşılan bu kişinin iki defa hac ettiğini haber vermektir. Bir kimse "Yaşım altmıştır, hayır aksine yetmiş." dese, bundan bu kimsenin yaşının yetmiş olduğunu haber verdiği anlaşılır. Bir kayıtla kayıtlanmayan söz yaygın kullanımına göre anlaşılır. Bundan dolayı bu meselede kadın iki talakla boş olur.

Birden fazla eşi olan bir kimse:" Falan eşim boştur, hayır aksine falanca." dese her ikisi de boş olur. Çünkü koca ikinci eşini anmış, onun için haber (yüklem) anmamıştır. Böyle olunca, birincisinin yüklemi ikincisine de yüklem olur. Sanki koca "Hayır aksine falanca boştur." demiş olur.

Yine bir kimse "Falan eşim üç talakla boştur, hayır filan eşim." dese her iki kadın da üçer talakla boş olurlar. "Falan eşim üç talakla boştur, hayır filan eşim boştur." dese önce söylediği eşi üç talakla, sonraki de bir talakla boş olur. Çünkü ikinci cümlede yüklemi anmıştır. Böyle olunca, önceki cümlenin yüklemine ikinci cümle için ihtiyaç kalmamıştır.

"Falan eşim veya filan eşim boştur." dese, eşlerinden sadece birisi boş olur. Çünkü "veya" kelimesi iki şey arasına girdiği zaman hükmün bunlardan birisi için sabit olduğunu gösterir. Kefâret âyetinde bu açıkça görünür. Sanki koca "İki eşimden birisi boştur." demiş olur.

"Veya" anlamındaki أَوْ "ev" harfinin, şüphe ifade ettiğini söyleyenler yanılmışlardır. Çünkü şüphe ifadesi için özel bir harf konulmaz. Bu harfin anlamı, yukarıda belirttiğimiz gibi hükmü anılan şeylerden birisi için sabit kılmaktır. "Sen bir veya iki defa boşsun." diyen bir koca, bunlardan istediğini seçme hakkına sahiptir. Çünkü iki sayı arasına "veya" edatı getirmiştir. Maksadı, bunlardan birisidir. Hangisi olduğunu belirlemek de onun hakkıdır.

Karısına: "Her gebe oluşunda sen boşsun ve her doğum yaptığında sen boşsun." dese, kadın da bu sözden sonra gebe kalsa ve iki yıldan daha fazla bir süre geçtikten sonra bir çocuk dünyaya getirse birinci sözün gereği gebe kaldığı andan itibaren boş olur. Doğumla da iddeti sona erer. Ayrı bir talak daha meydana gelmez. Kadın hamile iken kocası kendisi ile cinsel ilişkide bulunsa bu eşine dönme (ric'at) sayılır. Kadın doğum yapınca ikinci sözün gereği bir talak daha meydana gelir. Tekrar iddet beklemesi gerekir. Kocasının kendisine dönme hakkı vardır. Bundan sonra bir daha gebe kalırsa ilk sözün gereği olarak üçüncü defa boş olur. Çünkü "her" kelimesi, tekrar ifade eder. Bundan sonraki doğum ile iddeti sona erer. Çünkü kadın iddet beklemekte idi. Karnındaki çocuğu doğmuş durumdadır.

[6/127]

Bir kimsenin evli olmadığı kadını, evlenmesine bağlayarak boşaması

Bir kimse eşi olmayan bir kadına: "Seninle evlendiğim gün sen boşsun ve sen boşsun ve sen boşsun."dese veya "Seninle evlenirsem sen boşsun ve sen boşsun ve sen boşsun." ya da "Seninle evlendiğim zaman sen boşsun ve sen boşsun ve sen boşsun." dese sonra da onunla evlense Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bir talakla, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göra üç talakla boş olur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in dayandıkları delil şudur: Bu kişi, üç talakı topluca o kadınla evlenme koşuluna bağlamıştır. Koşul gerçekleştiği zaman üç talak da birlikte meydana gelir. Nitekim koşulu sona bırakarak; "Sen boşsun ve sen boşsun ve sen boşsun seninle evlendiğim zaman." derse, evlendiğinde üç talakla boş olur. Çünkü "ve" edatı, aralarına girdiği kelimeler arasında sıralama ifade etmesi için değil, onları hükümde birleştirmek için kullanılır. Abdest âyetinde bu anlam çok iyi görülmektedir. Çünkü o âyet ile, aralarında sıra söz konusu olmaksızın dört organın temizlenmesi istenmektedir. Meselâ bir kimse "Zeyd ve Amr geldi." dediği zaman maksadı onların geldiğini haber vermektir. Birinin önce diğerinin sonra geldiğini bildirmek değil. Ayrıca, "Boşsun" sözcüğü, eksik (nakıs) bir cümledir. Tam cümle üzerine bağlanmıştır. Öyle olunca tam cümlede söylenilen eksik cümlede de söylenmiş sayılır. Talak sûresinin 4. Âyetinin ... واللّائي لَم يحضن *"Ve âdet görmeyen kadınlar..."* (et-Talak, 65/4) bölümü de bu şekildedir. Anlamı;

"Âdet görmeyen kadınların iddeti de üç aydır." demektir. Burada sanki "Sen boşsun seninle evlendiğim zaman, sen boşsun seninle evlendiğim zaman...." demiş gibidir. Eğer bunu açıkça söyleyip de sonra o kadınla evlenseydi kadın üç talakla birden boş olacaktı. Bu da aynen böyledir. Bu sözcükle bir zamana veya bir şeye bağlamadan derhal hüküm ifade etmek üzere (müneccez) boşaması durumunda üç talakın biribirinden ayrılacak olması, evlenme koşuluna bağlanması durumunda da ayrılmasını gerektirmez.

Bu, şuna benzer: Bir kimse kendisi ile zifafa girmediği eşine: "Eğer şu eve girersen bir defa boşsun, hayır aksine iki defa." dese ve kadın eve girse üç talakla boş olur. Koca zifafa girmediği eşine verdiği bu şekildeki talakı koşula bağlamadan, derhal hüküm ifade edecek şekilde (müneccez) verseydi, kadın bir talakla boş olurdu. Çünkü kadın müneccez talakta daha ikinci söz söylenmeden, birinci "sen boşsun" sözü ile bâin talakla boş olacaktı. koşula bağlanan söz, kullanıldığı anda sonuç doğuran bir talak değildir. Ancak koşulun gerçekleşmesi durumunda talak olur. koşula bağlanılması câiz olan bir şey, sözde sırayı gösteren bir şey bulunmadığı taktirde koşulun gerçekleşmesi anında topluca meydana gelir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) bu konudaki görüşünü şöyle açıklamaktadır: Koca, bir koşula üç ayrı talakı bağlamıştır. Koşul gerçekleştiği zaman bu talaklar meydana gelir. Nitekim bir kimsenin, eşi olmayan bir kadına: "Seninle evlenirsem sen boşsun, ondan sonra yine boşsun sonra yine boşsun." demesi durumunda da hüküm böyledir. koşula bağlanan talaklar ayrı ayrı meydana gelince, birincisi ile kadın, bâin talakla boş olur. Müneccez talakta olduğu gibi, ikinci ve üçüncü boşamalar meydana gelmez.

Bu görüşün dayanağı şudur: "ve" harfi, sözlükte mutlak bağlaçtır. Aralarına girdiği kelime veya cümleler arasında sıralama ifade etmediği gibi, bunları toplama anlamı da ifade etmez. Nitekim "Bana Zeyd ve Amr geldi." denilmesi, bu ikisinin birlikte geldikleri anlamına gelmez. Bunlardan birinin önce, ötekinin sonra gelmeleri mümkün olduğu gibi, birlikte gelmeleri de mümkündür. Böyle olunca ilk boşama, aracı (vasıta) olmaksızın koşula bağlanmış olur. İkinci boşama ise, birincisinin aracılığı ile koşula bağlanır. Çünkü ikincisi birincisine atfedilmiştir. Bunu şöyle bir örnekle anlatabiliriz: Bir çok halka ile tavana asılan bir kandil ilk halkaya aracısız, ikinci halkaya ise birinci halka aracılığı ile bağlanmıştır. Biri birlerine bağlı olan inci gerdanlık da böyledir.Talak, ancak bağlandığı koşul bulunduğu zaman gerçekleşir. Bu sözün, söylendiği zaman değil de bağlandığı koşulun gerçekleşmesi anında talak olduğu farzedilse bile bu, her talak anıldığında koşulun tekrarlanmasına benzemez. Çünkü orada her talakın koşula bağlanışı aracısızdır. Ayrılık, koşula bağlanan vakitlerde olur. Bu da, koşula bağlanan talakta ayrılığı gerektirmez. [6/128]

Yine bu mesele "Eve girersen bir defa boşsun, hayır aksine iki defa." demesine de benzemez. Çünkü "hayır aksine" sözü, ikincisini birincisi yerine koymak suretiyle yapılan yanlışlığı düzeltmek içindir. Birincisi koşula bağlandıktan sonra mahal (kadının boşayan kişinin eşi oluşu) devam ettiği için, bu geçerlidir. İkincisi de, birincisi gibi koşula aracısız olarak bağlanır. Buradaki "ve" harfi bağlaç içindir. Kocanın, zifafa girmediği eşine, bir koşula bağlamaksızın "Sen bir talakla boşsun, hayır aksine iki talakla." demesi de buna benzemez. Çünkü burada ilk boşama bâin talak (kesin boşama) niteliğinde olup, mahal kalmadığı için kocanın ikincisini söyleme hakkı kalmamıştır.

Boşamada, sözün sonundakinin, baş tarafı bağlaması

Koşulun talaktan sonra söylenilmesi durumunda da şöyle deriz: Sözün sonunda, baş tarafının gereğini değiştiren bir şey bulunursa, sözün başı sonuna bağlı olur. Burada, sözün sonunda başının gereğini değiştiren şey vardır. Çünkü sözün başı, koşulsuz boşama, sonu ise koşula bağlamadır. Başı sonuna bağlı olunca, hepsi birden koşula bağlanmış olur.

Koşulun başta olması durumunda ise sözün sonunda başının gereğini değiştiren bir şey bulunmaz. Dolayısıyla başı sonuna bağlı kalmaz. Böyle olunca da bu tür koşula bağlanarak verilen talak ile, koşula bağlamadan verilen talak eşit olur.

Bu konunun bir benzeri de şudur: Bir kimse efendilerinin olur (icazet) vermesine bağlı olarak iki câriye ile evlense, câriyelerin sahibi: "Şu câriyeye ve şu câriyeye özgürlüğünü verdim." dese, ikinci câriyenin nikahı geçersiz olur.[99] Çünkü bu sözün sonunda başının hükmünü değiştiren bir şey yoktur. Dolayısıyla ikisi birden özgür olmazlar.

Aynı anda nikahlanılan iki kız kardeşin durumu

Bir kimse iki kız kardeşi aynı anda, onun izni olmadan bir kişiye nikahlasa, sonra adam: "Şunun ve şunun nikahına olur verdim." dese, her ikisinin nikahı da geçersiz olur.[100] "İkisinin nikahına da olur verdim." demesi durumunda da böyledir. Çünkü sözün sonunda, başındaki hükmü değiştiren bir şey yoktur.

Evli olmadığı bir kadına: "Seninle evlendiğim zaman boşsun, boşsun, boşsun." diyen birisi, sonra o kadınla evlense, kadın bir defa boş olur. Çünkü ikinci ve üçüncü "boşsun" kelimelerini, birincisine bağlamamıştır. (atfetmemiştir.) Böyle olunca birincisi koşula bağlanmış olur. Diğerleri ise geçersizdir.

Bir erkek, yabancı bir kadına: "Seninle evlendiğim zaman sen boşsun. Sen bana anamın sırtı gibisin. Vallahi sana yaklaşmayacağım." dese, sonra da bu

---

[99] Bir kimsenin, özgür olan eşi üzerine ikinci eş olarak bir câriye ile evlenmesi câiz değildir. Burada önce câriyelerden birisi özgürlüğüne kavuşunca, ikinci câriye özgür olan üzerine evlendirilmiş olur. Bu da câiz değildir.

[100] Bir erkeğin iki kız kardeşi aynı anda nikahı altında tutması câiz değildir. Bu meselede iki kız kardeş aynı anda bir erkeğe nikahlandığı ve birinin önceliği olmadığı için ikisinin nikahı da geçersiz sayılır.

kadınla evlense Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadın bir talakla boş olur. Zıhar[101] ve îlâ[102] düşer. Çünkü zıhar ve îlânın evlenme koşuluna bağlanması, talak aracılığı ile olmuştur. Dolayısıyla önce talak meydana gelmiş kadın kocadan ayrılmış olur ve (henüz zifafa girmedikleri için) kendisine iddet de gerekmez. Kadın bu erkeğin eşi olmaktan çıktığı için zıhar da îlâ da meydana gelmez.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, anılan kişi bu sözü ile eşini hem boşamış hem zıhar hem de îlâ yapmış olur. Çünkü bunların hepsi onlara göre evlenme koşuluna bağlıdır.

Yabancı bir kadına îlâ ve zıhar yapmak

Bir erkek kendisi ile evli olmadığı bir kadına; "Seninle evlendiğim zaman vallahi sana yaklaşmayacağım ve sen bana anamın sırtı gibisin ve sen boşsun." dese, sonra da onunla evlense hem talak hem zıhar hem de îlâ meydana gelir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu hüküm yukarıdaki meselenin hükmü ile aynı olduğu için onların kuralına uygundur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre koca önce îlâ yapmıştır. Bundan sonra kadın, kendisine zıhar yapılmaya daha sonra da boşanmaya uygun bir mahaldir. Öyle olunca bunların hepsi gerçekleşir. Buna göre koca kendisi ile zifafa girmediği eşine: "Falanla konuşursan sen boşsun ve boşsun ve boşsun." dese, kadın da o kimse ile konuşsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bir talakla, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise üç talakla boş olur. Ebû Süleyman'ın rivayetinde, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in bu konudaki görüşleri aynen anılmıştır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre iki mesele arasındaki farkı, yukarıda söyledik.

Yabancı bir kadına: "Şu eve girersen boşsun ve boşsun ve boşsun." dese[103] Tahâvî (rh.a.)'nin dediğine göre, Hanefî müctehidleri arasındaki yukardaki meselede geçen görüş ayrılığı buradada aynen vardır. Burada kelimeler arasında bağlaç olarak kullanılan "fe" harfi, "ve" harfi gibidir. **[6/129]**

Buna göre Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadın üç talakla boş olur. Ama koşulun gerçekleşmesi anında kadının bir talakla boş olması daha

---

[101] **Zıhâr /** الظهار : Bir kimsenin eşinin vücudunun tamamını veya yarısı, üçte biri gibi bir oranını ya da baş, boyun gibi vücudun tümüne delalet eden bir organını anası, kız kardeşi gibi kendisi ile ebediyyen evlenemeyeceği bir kadının, bakması haram olan bir organına benzetmesidir.

[102] **Îlâ /** الايلاء Kocanın hanımına yaklaşmamak üzere yemin etmesidir. Böyle bir yeminde bulunan kocaya "mûlî", kendisine îlâ yapılan kadına "mûlâ minhâ" denir. İlâ üç kısma ayrılır:

a. Îlây-ı Muvakkat; dört ay, sekiz ay... gibi bir vakitle kayıtlı olan îlâdır.

b. Îlây-ı Müebbed; ebediyen yaklaşmamak üzere yapılan îlâdır.

c. Îlây-ı Mechûl; belli bir müddet belirtilmeksizin veya ebediyet kaydı konulmaksızın yapılan îlâdır. Îlâ süresinde koca hanımına hiç yanaşmazsa bir bâin talak meydana gelmiş olur. Bu süre içinde hanımına yaklaşırsa kefâret gerekir.

[103] Burada "boşsun" kelimeleri arasındaki bağlaç olarak, "fe" harfi kullanılmıştır. Daha önce ise bu ifade, kelimeler arasındaki bağlaç, "ve" harfi kullanılarak geçmişti. Bu farklılıktan dolayı müellif meseleyi burada tekrar ele almıştır.

doğrudur. Çünkü "fe" harfi, esas olarak mutlak atıf (bağlaç) için değil, aralarına girdiği kelime veya cümlelerin biribirleri peşinde olduğunu göstermek (takip) için konulmuştur. Çünkü her harf esasta özel bir anlam içindir. "f" harfi takip ifade etmek için konulduğuna göre, bunun anlamı; ikinci talakın birincisini takip etmesi yani onun peşinden meydana gelmesidir. Koca, bu şekilde boşadığı eşi ile zifafa girmediği için kadın birinci boşama ile kesin olarak ayrılır. Kendisine iddet gerekmez. "Boşsun." sözcükleri arasına bağlaç olarak "ve" edatını getirmesi durumunda ise böyle değildir.

Bir kimse eşine: "Sen boşsun, boşsun, boşsun. Falanla konuşursan." dese; eğer eşi ile zifafa girmiş idiyse kadın ilk anda iki talakla boş olur. Üçüncü talak da söze (konuşmasına) bağlıdır. Ama eşi ile zifafa girmemişse, derhal bir talakla boş olur. Diğer talaklar geçersizdir. Çünkü koca, talakları biribirleri üzerine atfetmiştir (bağlamıştır).

Eğer, "Falanla konuşursan sen boşsun, boşsun, boşsun." dese; eşi ile zifafa girmiş idiyse birinci talak kadının belirtilen kişi ile konuşmasına bağlıdır. İkinci ve üçüncü talaklar ise hemen meydana gelirler. Koca eşi ile zifafa girmemiş ise birinci talak kadının o kişi ile konuşmasına bağlıdır. İkinci talak hemen meydana gelir. Üçüncü talak ise geçersizdir.

"Sen boşsun, sonra boşsun sonra boşsun falanla konuşursan." demesi durumunda; Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, kadınla zifafa girmiş ise ilk anda iki talak meydana gelir. Üçüncüsü kadının "falan" ile konuşmasına bağlıdır. Kadınla zifafa girmemişse bir talak meydana gelir, diğerleri geçersizdir.

Koca, koşulu öne alır da: "Falanla konuşursan sen boşsun, sonra boşsun, sonra boşsun." derse; Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre boşadığı eşi ile zifafa girmişse, birinci talak konuşmaya bağlı olur. İkinci ve üçüncü talaklar derhal meydana gelir. Eşi ile zifafa girmemişse, birinci talak koşula bağlı olur. İkinci talak hemen meydana gelir, üçüncüsü ise geçersizdir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a ve Muhammed (rh.a.)'e göre, koşul ister önce ister sonra olsun üç talak da koşula bağlıdır. Şu kadar var ki koca boş olmasını koşula bağladığı eşi ile zifafa girmişse, üç talakla boş olur. Koşul gerçekleştiği zaman zifafa girmemiş idiyse bir talakla boş olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bu konuda dayandığı gerekçe şudur: " Sonra" kelimesi zamanla sınırlı olmayan bir sonralık ifade eder. Koca bu kelimeyi iki talak arasına getirdiği zaman sanki aralarında susmuş demektir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) ise şöyle der: "Sonra" anlamına gelen kelime bağlaç olarak kullanılır. Ama kendisinden sonrakinin kendisinden öncekinin hemen peşinden olmasını gerektirmez. (Terâhî içindir.) Bu kelimedeki bağlaç anlamından dolayı her üç talak koşula bağlı olur. Terâhî anlamından dolayı da, koşul gerçekleştiği zaman talaklar sırayla meydana gelir.

Bir kimse "Bir kadınla her evlendiğimde o boştur."[104] dese ve o kadınla üç kez evlense ve her seferinde cinsel ilişkide bulunsa, hükmün ne olacağı konusu *Kitâbu'l-Asl*'da yer almamıştır. *el-Emâlî*'de belirtildiğine göre Ebû Yusuf (rh.a.) bu durumda kadının iki talakla boş olacağını ve kocanın kadına normal olarak vermesi gereken mehrin iki buçuk katı tutarında mehir vermesi gerektiğini söyler. *Rakkıyât*'taki ifadeye göre Muhammed (rh.a.) bu kadının üç talakla boş olacağı ve kocanın kendisine dört buçuk mehir vermesi gerektiği görüşündedir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün dayandığı delil şudur: Bu kişi, söz konusu kadınla evlendiği zaman daha zifaftan önce bir talak meydana gelmiş ve kocanın yarım mehir vermesi gerekli olmuştur. Koca cinsel ilişkide bulununca bir mehir daha gerekir. Sonra yeniden evlendiğinde "her" kelimesinin gereği, ikinci bir talak meydana gelir. Ama bu talak ona göre ric'î (dönüşü kolay boşama)dir. Çünkü kadının iddeti bitmeden evlenmiştir. Bu evlenme ile yeni bir mehir daha gerekir. Böylece iki buçuk mehir etmiş olur. Bundan sonraki cinsel ilişki ile, koca boşadığı eşine dönmüş olur. Üçüncü evlilik ise geçersizdir. Bu şekildeki boşama, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bir boşamadır. Kadına iki buçuk mehir vermesi gerekir. **[6/130]**

Muhammed (rh.a.)'in görüşünü dayandırdığı delil ise şudur. İlk evlilikle bir talak meydana gelir ve yarım mehir, cinsel ilişki nedeniyle de bir mehir gerekir. İkinci ve üçüncü evliliklerde de durum aynıdır. Çünkü ona göre, evlilik iddet esnasında bile olsa, zifaftan önce talak meydana gelir. Öyle olunca kadın üç talakla boş olur ve kocanın kadına dört buçuk mehir vermesi gerekir.

"Seninle her evlenişimde bâin talakla boşsun." diyen kişi, o kadınla her seferinde cinsel ilişkide bulunarak üç kez evlense; Muhammed (rh.a.)'e göre hüküm aynen yukarıda geçen meselenin hükmüdür. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise bu meselede her bir evlenişinde bir bâin talak olmak üzere üç talak meydana gelir. kocanın da kadına beş buçuk mehir vermesi gerekir. Çünkü iddet süresi içinde yapılan ikinci ve üçüncü nikah akitlerinde birer bâin talak meydana geldiği gibi, birer de mehir gerekir. Öte yandan her bir cinsel ilişki nedeniyle birer mehir daha gerekir. Böylece toplam beş buçuk mehir eder.

"Sonsuza kadar evleneceğim her kadın boştur" demenin hükmü

Bir erkek: "Sonsuza kadar evleneceğim her kadın boştur."[105] dese ve bir kadınla evlense o kadın boş olur. Sonra aynı kadınla tekrar evlense artık bir daha boş olmaz. Çünkü كُلّ "her" kelimesi, eylemlerin tekrarını değil isimleri toplamayı gerektirir. Bu şekilde konuşan kişi daha sonra, ilk evlendiği kadından başka kadınlarla evlenirse yeni talak meydana gelir. Talak ancak başka bir kadınla

---

[104] Bu konu ile ilgili metinde "her" anlamında, كُلَّمَا kelimesi kullanılmıştır. İleride, yine Türkçe karşılığı "her" olan, كُلّ kelimesi kullanılarak verilen talak söz konusu edilecektir. Bu kelimelerin Arapçada ifade ettikleri anlamlar arasında fark vardır. Onun için bu kelimelerden her birinin kullanışına göre farklı hükümler ortaya çıkmaktadır.

[105] Buradaki metinde "her" anlamında كُلّ kelimesi kullanılmaktadır.

evlendiğinde tekrarlanır. Aynı kadınla iki defa nikah yapıldığında bu anlam yoktur. Aynı kadın iki defa nikahlandığı zaman ise, bu anlam bulunmaz. Yine "her" anlamına gelen كُلَّمَا kelimesi ise böyle değildir. Çünkü bu kelime, eylemin tekrarını gerektirir. Biz bunu şu gerekçeye dayanarak söylüyoruz: كُلَّمَا kelimesi, kendisinden sonra gelen sözcükler arasını birleştirmek için kullanılır. كُلُّ (her)den sonra gelen sözcükler de, fiil değil isimdir. Söz gelimi: كُلُّ رَجُلٍ (Her erkek), كُلُّ امْرَأَةٍ (Her kadın) denilir. Fakat كُلُّ ضَرَبَ (Her vurdu), كُلُّ دَخَلَ (Her girdi) denilmez. كُلَّمَا kelimesinin peşinden ise isim değil fiil gelir. Söz gelimi; كُلَّمَا ضَرَبَ (Her vuruşunda) كُلَّمَا دَخَلَ (Her girişinde) denilir. كُلَّمَا زَيْدٌ veya كُلَّمَا عَمْرٌو denilmez.

"Evleneceğim ilk kadın üç talakla boştur" demek

Bir kimse; "Evleneceğim ilk kadın üç talakla boştur." dese ve bir akitte iki kadınla, sonra da bir kadınla daha evlense hiç birisi boş olmaz.

Çünkü "ilk" kelimesi önce olan ve kendisinin ortağı bulunmayan bir tek şey için kullanılır. Burada yemin eden kişi ilk olarak iki kadınla evlenmiştir. Bunlarda da tek olma özelliği yoktur. Çünkü kadınlardan her biri nikah aktinde öncelik açısından diğerinin karşısına dikilmektedir. Üçüncü olarak nikahlanan hanımda ise önce olma özelliği zaten yoktur. Çünkü bu kimsenin ondan önce evlendiği iki kadın vardır. Demek ki bu kadınlardan hiç birisinin öncelik özelliği yoktur. Bu kişi, yukarıdaki sözü ile birlikte "Evleneceğim son kadın boştur." deseydi, üçüncü kadın yine boş olmayacaktı. Çünkü "son", kendisinden sonra başkası bulunmayan tek şeye verilen addır. Bu konuda üçüncü kadının bu yemini veren kişinin sonuncu hanımı olup olmayacağını biz bilmiyoruz. Çünkü ondan sonra başka bir kadınla daha evlenmesi muhtemeldir. Eğer bu kişi, başka bir kadınla evlenmeden ölürse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre evlendiği üçüncü hanım evlendiği andan itibaren boş olur. Kocası kendisi ile cinsel ilişkide bulunmamışsa iddet beklemesi gerekmez. Kocanın mirasından pay da alamaz. Kadının, kocası kendisi ile cinsel ilişkide bulunduğu için tam mehir, zifaftan önce boşandığı için de yarım mehir olmak üzere bir buçuk mehir alma hakkı vardır.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre üçüncü kadın, kocanın ölümünden hemen önce boş olur. Kocası kendisi ile zifafa girmişse onun mirasından pay alır.[106] Evlilikten dolayı alacak olduğu mehirden başka mehir alamaz. Muhammed (rh.a.)'e göre hem boşanma hem de ölüm iddeti beklemesi gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ölüm iddeti beklemez.

[6/131]

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in dayandıkları delil şudur: Koca ölmek üzere olup da, başka bir kadınla evlenmekten âciz duruma düşünce üçüncü kadın sonuncu eş olma özelliğine sahip olmuştur. Dolayısıyla bu kadın derhal boş olur.

---

[106] Bir kimse eşini ölüm döşeğinde iken boşar ve kadının iddeti bitmeden koca ölürse, bu boşama da kadını mirastan mahrum etme maksadının olduğu var sayılır, kadın hiç boşanmamış gibi mirastan pay alır. Bu boşama türüne **talâk-ı fâr** denilir. Üzerinde durduğumuz konuda da kadının alacağı miras bu türdendir.

Nitekim bir erkek bir kadınla evlenip de: "Senin üzerine başka bir kadınla evlenmezsem sen boşsun." dese, bu kadın kocasının ölümünden hemen önce boş olur. Bu iki mesele aynı anlamdadır. Çünkü üçüncü kadın, bu erkeğin kendisinden sonra bir daha evlenmemesi koşuluyla sonuncu eş olur. Şu kadar var ki Muhammed (rh.a.)'e göre kadın kocasının ölüm döşeğinde iken boş olduğu için, mirastan pay alma hakkına sahiptir. Bu yüzden boşama iddeti ile birlikte ölüm iddeti beklemesi gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bu, talakı fâr olduğu için kadının mirastan pay alma hakkı olsa da ölüm iddeti gerekmez.

Bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin dayandığı delil de şudur: Adam bu kadınla önceki iki kadından sonra evlenince, sonuncu olma özelliği kazanmıştır. Ama bu özellik kocanın bundan sonra başka bir kadınla evlenmesi ihtimalinden dolayı, bu kadından ayrılmaya adaydır. Onun için hemen boş olmaz. Koca ölünceye kadar başka bir kadınla evlenmeyince bu kadının sonuncu olma özelliği evlendiği andan itibaren sabit olur. Bu yüzden o andan itibaren boş olur. Bunun bir benzeri de şu meseledir: Bir erkek karısına: "Sen âdet olduğun zaman boşsun."dese ve kadın kan görse hemen talakın meydana geldiğine hükmedilmez. Çünkü kanın üç günden önce kesilme ihtimali vardır. Ama kan üç gün devam ederse kadın ilk kan gördüğü andan itibaren boş olur.

"Senin üzerine başka kadınla evlenmezsem sen boşsun." demesi, bu meseleye benzemez. Çünkü koca burada başka kadınla evlenmemeyi, boşamanın meydana gelmesi için açıklayıcı koşul kılmıştır. Bu koşul ancak kocanın ölümü anında gerçekleşir. Koşul gerçekleşmedikçe de ceza meydana gelmez. Bu iki meseledeki sözcükler anlam bakımından yakın iseler de, farklı sözcükler olduğu için biribirinden farklı değerlendirilmeleri caizdir. Nitekim bir kimse eşine: "Seni boşamayı istemezsem sen boşsun." dedikten sonra "istemiyorum" dese adam hayatta olduğu sürece kadın boş olmaz. "Seni boşamaktan kaçınırsam boşsun." dedikten sonra "boşamaktan kaçındım" dese kadın boş olur. Görüldüğü üzere bu iki cümle aynı anlamda olmalarına rağmen koşul sözcüğünün farklılığından dolayı hükümleri farklıdır.

"Evleneceğim son kadın boştur" demenin hükmü

"Evleneceğim son kadın boştur." diyen kişi bir kadınla evlense, daha önce ve daha sonra ölünceye kadar başka hiç bir kadınla evlenmemişse, bu kadın boş olmaz.

Çünkü bu kadın, onun evlendiği ilk kadındır. Dolayısıyla evleneceği son kadın olamaz. Çünkü ilk olma ve son olma özellikleri, aralarında anlam çelişkisi bulunduğu için tek bir yaratıkta birleşmez. Çünkü zaman açısından birisinde öncelik, diğerinde ise sonralık anlamı vardır.

"Evleneceğim ilk kadın boştur." dese de aynı akitte iki kadınla birden evlense, ama bu kadınlardan birisi, ölen veya kendisini boşayan başka bir kocadan iddet beklemekte olsa nikahı geçerli olan diğer kadın boş olur. Çünkü ilerde evlenme

koşulu geçersiz olan akti değil geçerli olan akti kapsar. Başka kocadan iddet bekleyen kadının nikahı geçersiz (batıl), diğerininki geçerli (sahih)dir. Nikahı geçerli olan kadın adamın nikahladığı ilk kadındır. Aynı şekilde bu kimse önce bir kadınla geçersiz nikahla evlense sonra da başka bir kadınla geçerli nikahla evlense geçerli nikahla evlendiği kadın boş olur. Çünkü önceki kadının nikahı geçerli olmayınca, kocanın: "Evleneceğim ilk kadın boştur." sözünün kapsamına girmez. Bu sözün kapsamına ancak ikinci evlendiği nikahı geçerli olan kadın girer. Bu kadın adamın evlendiği ilk kadın olmuştur. Aynı şekilde bir kişi eşine: "Bu gün senin üzerine başka bir kadınla evlenmezsem sen boşsun." dese ve bir kadınla geçersiz nikahla evlense bu evlilikle yemininin gereğini yerine getirmiş olmaz. Çünkü ilerideki evlilik sözü, ister olumlu ister olumsuz olsun geçerli olan evliliği kapsar. Çünkü evlilikten maksat iffet ve eşlerin biribirlerine helal olmasıdır. Bu da geçersiz akitle değil geçerli akitle olur.

[6/132] **"Evleneceğim ilk kadın boştur." diyen kişi, bir kadınla evlense bu kadın, evlendiği zaman boş olur. Burada erkeğin ölmesi veya ölmemesi de sonucu değiştirmez.**

Çünkü kadın, akit gereği bu erkeğin evlendiği ilk kadın olma özelliğini kazanmıştır. Koca bu kadınla zifafa girmişse kadının yarım mehir zifaftan önce boşanma nedeniyle, bir mehir de cinsel ilişki nedeniyle olmak üzere bir buçuk mehir alma hakkı vardır. Çünkü âlimlerin görüş ayrılığı nedeniyle şüphe bulunduğu için kocadan zina cezası (had) düşmüştür. Bir kimsenin eşi veya câriyesi olmayan bir kadınla cinsel ilişkisinden dolayı ya cezanın (haddin) ya da mehrin bulunması gerekir. Şüphe nedeniyle had düştüğüne göre mehir gerekli olur.

"Bir kadınla evlenirsem o boştur." diyen bir kimse tek akitte iki kadınla birden evlense, bu kadınlardan birisi boş olur. Hangisinin boş olacağını seçme hakkı kocaya aittir. Çünkü bir kadınla evlenme koşulu kesin olarak gerçekleşmiştir. Çünkü "iki kadın" arasında bir kadın vardır. Bu yüzden kadınlardan birisi boş olmuştur.Ancak hangisinin boş olduğu belli değiildir. Çünkü her iki kadın da kocanın "evlendiği bir kadın" olması bakımından eşittir. İkisinin birden boş olduğunu söyleme imkanı da yoktur. Çünkü koca evlenme koşuluna bağladığı talakı iki kadının boş olmasına değil, bir kadının boş olmasına bağlamıştır. Bu yüzden kadınlardan birisi boş olur ve seçme hakkı kocaya aittir.

Eğer koca bu sözü söylerken tek bir kadınla evlenmeyi kastettiğini söylerse, hukûken tasdik edilmez. Diyâneten (kul ile Allah arasındaki hükümler bakımından) tasdik edilir. Çünkü herhangi bir kayıtla kayıtlamadan mutlak bir kadınla evlenmeyi söylemiş, sonra da bunu niyetle kayıtlamıştır. Bu kayıt tek başına bir kadınla evlendiği zaman onun boş olmasıdır. Mutlak bir sözün kayıtlanması genel anlamlı (âm) bir sözün özel bir anlamda (tahsîsi) kullanılması gibidir. Daha önce de

belirttiğimiz gibi âm bir sözün tahsîsine niyet, diyâneten geçerli, hukûken geçersizdir. Mutlak bir sözün kayıtlanması da böyledir.

"Tek bir kadınla evlenirsem o boştur" diyenin iki kadınla evlenmesi

Eğer, "Tek bir kadınla evlenirsem o boştur." dese de, bir akitte iki kadınla birden evlense kadınlardan hiç birisi boş olmaz. Çünkü burada kayıtlama, kocanın açık sözü ile olmuştur. Eşlerden birisi de kocanın koşul olarak açıkça söylediği bu özelliği taşımamaktadır. Çünkü evlenme aktinde birisi diğerine eklenmiştir.

Koca bu iki kadından sonra başka bir kadınla daha evlense o boş olur. Çünkü bu kadın kocanın koşul olarak açıkça söylediği özelliğe sahiptir. Çünkü o, kocanın "tek olarak" evlendiği kadındır. Bu "Siyah bir kadınla evlendiğim zaman o boştur." demesine benzer ki bu durumda erkek önce iki beyaz kadınla sonra da siyah bir kadınla evlense, üçüncü kadın olan siyah kadın boş olur.

"Evleneceğim ilk kadın boş olsun." demesi durumu bundan farklıdır. Çünkü bu sözde, koşulda iki özelliği açıkça söylemiştir. Bunlar tek olma ve ilk olma özellikleridir. Üçüncü kadında ilk olma özelliği bulunmamaktadır. Üzerinde durduğumuz konuda ise sadece tek olma özelliği söylenmiştir. Bu özellik de üçüncü kadında vardır. Bundan dolayı o boş olur.

Şayet "Falan kadınla evleneceğim gün o boştur." dese ve kendisini o kadınla evlendirmesi için bir adamı vekil etse, o kişi de o kadınla evlendirse kadın boş olur. Çünkü yemin eden kişi, dediği kadınla vekil aracılığı ile evlenmiştir. Bu da bizzat kendisinin akde katılarak evlenmesi demektir. Çünkü nikah aktinde vekil sanki asılın (vekil edenin) sözcüsüdür. Aktin sorumlulukları vekile değil, asıla aittir. Çünkü akti, vekil eden adına yapmak zorundadır.[107] Bu açıdan, nikahla alım satım akti biribirlerinden ayrılırlar. Nitekim bir kimse bir şeyi alıp satmamaya yemin etse, sonra da vekil aracılığı ile alsa veya satsa yeminini bozmuş olmaz. Çünkü alım satım aktinde başkası adına akit yapan kişi kendisi adına yapmış gibidir. Aktin sorumlulukları vekil edene (müvekkile) değil, bizzat akti yapana ait olur. Öyle olunca da alım veya satım akti yaparken, akti müvekkil adına yapması, alırken satarken onun adını söylemesi gerekmez. akti vekil yaptığı zaman, müvekkil, akit yapan sayılmaz.

[6/133]

Bu sözü söyleyen kişi, nikah aktini bizzat kendisinin yapmasını kastettiğini söylese hukûken tasdik edilmez, diyâneten tasdik edilir. Çünkü bu âm bir sözün tahsîsi anlamındadır. Mutlak nikah (evlenme) sözcüğü hem kişinin kendisinin hem de onun yerine başka birisinin nikah akti yapmasını kapsar. Aynı şekilde bir kimse eşini boşamayacağına yemin etse ve birisine emretse, o da yemin eden kişinin eşini boşasa bu koca yeminini bozmuş olur. Çünkü burada koca eşini vekilin ağzı ile boşamış demektir. Çünkü boşamaya vekil olan kişi, asılın sözlerini dile getiren

[107] Vekâlette, vekil yaptığı akti müvekkile dayandırmazsa aktin sorumlulukları ve hakları vekile olur. Alım, satım, icâre vb. akitler bu türdendir. Ama evlenme, (nikah) gibi vekilin müvekkile dayadığı (izafe ettiği) akitlerde hak ve sorumluluk müvekkile (asıla) aittir.

kişidir. Görmez misin bir kimse eşine: "İstersen sen boşsun." dese ve kadın istese, ya da karısına "kendini seç" dese, o da seçse, koca boşamış olur. Burada da durum aynıdır. Koca bu sözü söylerken bizzat kendi dili ile boşamayı kastettiğini söylese hukûken tasdik edilmez. Diyâneten tasdik edilir. Çünkü genel anlamlı (âm) bir sözcükte, özel bir anlama (tahsîse) niyet etmiştir.

Zifafa girilmeyen kadını aynı anda farklı sözlerle üç defa boşama

Bir kimse kendisi ile cinsel ilişkide bulunmadığı eşine "Sen boşsun ve sen boşsun ve sen boşsun." veya "Sen boşsun ve boşsun ve boşsun." dese, Hanefîlere göre birinci "sen boşsun" sözü ile, kadın bir bâin (dönüşü olmayan) talakla boş olur. Mâlik (rh.a.)'e göre ise üç talakla boş olur.

Mâlik (rh.a.)'in dayandığı gerekçe şudur: "Sen boşsun" cümleleri arasındaki bağlaç (ve edatı), kendinden önceki ve sonraki sözlerin arasını birleştirir. Kocanın talaklar arasını birleştirme harfi ile birleştirmesi, "sen üç defa boşsun" sözünde olduğu gibi, sözde birleştirmesi gibidir.

Bu konuda Hanefîlerin dayandığı gerekçe de şudur: "Ve" harfi, kendisinden önceki sözlerle sonraki sözleri biribirine bağlamak içindir. Bu, anılan sözleri birleştirmeyi gerektirmez. Öte yandan kocanın sözünün sonunda, başının gerektirdiği şeyi değiştirecek bir şey de yoktur. Sözün başına göre talak meydana gelir. İkinci ve üçüncü talakı verse de vermese de koca sözünü bitirir bitirmez birinci boşama ile kadın bâin talakla boş olur. Burada koca ikinci talakı verdiğinde kadın iddetli olmadığı için ikinci talaka mahal değildir. Koca sözünün sonunda koşul veya istisna anarsa durum farklıdır. Çünkü bu durumda sözün sonunda başının gereğini değiştiren şey vardır. Dolayısıyla başı sonuna bağlıdır.

Koca kendisi ile zifafa girmediği eşine: " Sen bir talakla boşsun, ondan sonra bir daha var." veya "Ondan önce bir daha var." dese kadın bir talakla boş olur.

Bu tür meseleler iki kural üzerine kurulur:

1- Nitelik iki isim arasına getirildiği zaman, buna اَلْهَاءُ "hâ" harfi (kinaye harfi) bitiştirilirse, nitelik olan bu kelime kendisinden sonraki kelimenin niteliği olur. Bu harf bitiştirilmezse kendisinden önceki kelimenin niteliği olur. Meselâ: جاءَنِي زَيْدٌ قَبْلَ عَمْرٍو *"Zeyd Amr'dan önce geldi."* denildiği zaman, öncelik niteliği Zeyd'in gelmesine aittir. Ama جاءَنِي زَيْدٌ قَبْلَهُ عَمْرٌو "Bana Zeyd geldi, ondan önce Amr." denildiği zaman öncelik, Amr'ın gelişinin niteliği olur.

2- Önceden yapılan bir boşamayı ikrar eden kişi, ikrar sırasında yeniden boşamış demektir. Çünkü bir haberin geçmiş bir zamana dayandırılmasının zorunlu sonucu, o haberin şimdi var oluşudur. Kişinin eşini boşamaya gücü yeter, ama boşamayı eski bir zamana dayandırmaya gücü yetmez.

Bu kuralları anladıktan sonra deriz ki; Bir kimse kendisi ile zifafa girmediği karısına: "Sen başka bir talaktan önce, bir talakla boşsun." dese kadın bir defa boş

olur. Çünkü "önce" kelimesi, birinci talakın niteliğidir. Bunun anlamı önceki talak sonrakinden önce meydana gelir demektir. Öyle olunca, kadın birinci talakla, kocasından tümüyle ayrılmıştır. Ama koca: "Sen bir talakla boşsun, ondan önce başka bir talak var." dese, iki talakla boş olur. Çünkü burada "önce" kelimesi kendisinden sonra söylenen kısmın niteliğidir. Sanki adam: "Sen bir talakla boşsun, ondan önce başka bir talakla boş idin." demiş olur. Bu, ikinci talakın koca tarafından geçmiş bir zamana dayandırılmasıdır. Böylece koca şimdi eskisi ile birlikte bir talak daha vermiş demektir.

"Sen başka bir talaktan sonra bir talakla boşsun." demesi durumunda da, kadın iki talakla boş olur. Çünkü "sonra" kelimesi, kendisinden önceki kelimenin niteliğidir. Bunun anlamı, "Başka bir talaktan sonra bir talak daha meydana geldi." demektir. Eğer "Sen bir talakla boşsun ondan sonra bir talak daha var." dese, kadın bir talakla boş olur. Çünkü "Ondan sonra" sözcüğü, ikinci talakın niteliğidir. Bunun anlamı, sen bir talakla boşsun, ondan sonra bir talak daha meydana gelir, demektir. Oysa kadın birinci talak ile kocadan tamamen ayrılmıştı.

Koca, kendisi ile zifafa girmediği eşine: "Sen başka bir talakla birlikte bir talakla boşsun." veya " Sen bir talakla boşsun, onunla birlikte başka bir talak var." dese, kadın iki talakla boş olur.

Çünkü "birlikte" kelimesi, iki şeyin biri birine bitişik olduğunu ifade için kullanılır. Koca bu sözü ile bir talakı diğerine birleştirmiş ve ikisini birden vermiştir. "Sen bir talakla birlikte iki talakla boşsun." veya "İki talakla boşsun, onunla birlikte bir daha var." ya da "Sen iki talakla boşsun, ondan önce bir daha var." dese kadın üç talakla boş olur. **[6/134]**

Karısı ile zifafa girmeden önce: "Sen bir ve yarım talakla boşsun." dese Hanefî müctehilerinin çoğunluğuna göre kadın iki talakla boş olur.

Züfer (rh.a.)'e göre bununla bir talak meydana gelir. Çünkü yarım talak tam talak sayılır. Buna göre sanki koca: "Sen bir ve bir talakla boşsun." demiş olur.

Biz (Hanefîlerin çoçunluğu) diyoruz ki: Kocanın söylediği sözlerin tümü tek söz gibidir. Çünkü bir buçuğu, bundan daha kısa (veciz) bir şekilde ifade etmek mümkün değildir. Çünkü bir buçuk, iki türlü ifade edilebilir. Ya yukarıda söylenilen şekilde, ya da "ikiden yarım müstesnâ" şeklinde. İkincisi ancak istisna ile ifade edilir. Öncekinde ise sözün kendisi bellidir. Dolayısıyla o, daha uygun bir ifade biçimidir. Bu sözlerin tamamı anlam itibarıyla tek söz olunca, bir kısmı bir kısmından ayrılamaz. " Sen bir ve bir talakla boşsun." sözü böyle değildir. Bu, iki ayrı söz gibidir. Çünkü "iki" sözcüğü "bir ve bir"den çok daha kısadır.

Aynı şekilde bir kimse kendisi ile zifafa girmediği eşine "Sen yirmi bir talakla boşsun." dese Züfer (rh.a.)'in dışındaki Hanefî müctehidlerine göre kadın üç talakla boş olur. Çünkü bu anlamı ifade etmek için bundan daha özlü bir cümle yoktur. Söz anlam itibarıyla tektir.

Züfer (rh.a.)'e göre ise kadın bir talakla boş olur. Çünkü bu cümle iki ayrı sözdür. Birisi diğerine bağlaçla bağlanmıştır.[108] Öyle olunca kadın birinci sözcükle bâin talakla boş olmuştur.

"Sen on bir talakla boşsun"[109] dese, kadın üç talakla boş olur. Bunda görüş birliği vardır. Çünkü kelimeler arasında bağlaç yoktur. İfadenin tamamı tek bir sözdür.

"On bir"i, "on" ve "bir" kelimeleri arasına "ve" bağlacı getirerek söylerse, Züfer (rh.a.)'in dışındaki Hanefî müctehidlerine göre kadın yine üç talakla boş olur

Züfer (rh.a.)'e göre bir talakla boş olur. Çünkü koca, rakamlar arasına bağlaç getirince sanki iki söz söylemiş olur.

"Sen yüz bir kez boşsun." derse çoğunluk Hanefîlere görü üç talak meydana gelir. Züfer (rh.a.)'e göre bir talak meydana gelir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bir rivâyete göre, bu son örnekte bir talak meydana gelir. Ebû Yusuf (rh.a.)'tan gelen bu rivayetin gerekçesi şudur "Yüz bir" in bir tek ifade biçimi vardır. O da, "yüz" ile, "bir" rakamları arasına bağlaç koymaktır.[110] Bunu değiştirirse, sözü bölünür ve kadın birinci talak ile kocadan tümüyle ayrılır.

Bâin talakla üç talaka niyet etmek

"Sen elbette boşsun." veya "Sen bâin talakla boşsun." sözleri ile koca, üç talaka niyet ederse üç talak meydana gelir.

Çünkü "elbette" sözcüğü kesinlik ifade eder. Daha önce belirttiğimiz gibi, kesinlik iki türlü olur. Koca bu söz ile üç talaka niyet edince kesinliğin iki türünden birisini seçmiş demektir. Niyetine göre amel edilir.

"Sen haram olarak boşsun." deyip de, üç talaka niyet etmesi durumunda da üç talak meydana gelir. Çünkü bu sözünde de haramlığın iki çeşidinden birisine niyet etmiştir. Bu şekilde boşadığı kadın ister kendisi ile zifafa girdiği eşi olsun, ister kendisi ile zifafa girmediği eşi olsun, değişmez. Çünkü "talak" kelimesi tekir. "Sen boşsun" sözünden sonra kullanılan sözcük, bu kelimeyi açıklamak için söylenmiştir. Bu söz ile "sen üç talakla boşsun" sözü eşittir.

"Sen talakla boşsun." veya "Sen bir talakla boşsun" der de, bununla üç talaka niyet ederse yine üç talak meydana gelir. Bir talaka niyet ederse, bir ric'î talak (dönüşü kolay boşama) meydana gelir. Eğer "boşsun" kelimesi ile bir talaka, "talakla" kelimesi ile de başka bir talaka niyet ederse -bu talakı verdiği eşi ile zifafa girmişse- iki ric'î talak meydana gelir. Çünkü bütün bu sözcükler boşamada kullanılan açık sözcük olan "talak" kelimesinin türevlerindendir. Eğer bu kadınla zifafa girmemişse bir bâin talak meydana gelir. Çünkü her bir kelime ile bir talaka

---

[108] "Yirmi bir" in Arapça karşılığı, tam olarak "yirmi ve bir" anlamına gelecek şekilde إحدى وعشرون dir.

[109] "On bir" in, Arapça karşılığında bazen "on" ile "bir" kelimelerinin arasına bağlaç konulmaz. Metindeki kullanım bu şekildedir.

[110] "Yüz bir" in, Arapça karşılığı yüz ve bir kelimeleri arasına bağlaç getirilerek مائةٌ و واحدةٌ şeklindedir.

niyet edince bu, "Sen boşsun, sen boşsun." demesine benzer. Birincisi ile kadın bâin talakla ayrılır.

"Sen talakın hepsi ile boşsun." sözünde koca, üçe niyet etse de etmese de üç talak meydana gelir. Çünkü tüm talakları vermeyi açıkça söylemiştir. Talakların tümü de üçtür. Bir şey açık(sarih) sözcüklerle söylenince niyete ihtiyaç olmaz. [6/135]

Talakı, güçlendirici bir nitelikle nitelemek

"En kötü talakla boşsun, en şiddetli talakla boşsun, en büyük talakla boşsun." sözlerinin hepsi aynı hükümdedir. Koca bu sözlerle üç talaka niyet ederse, üç talak meydana gelir. Bir talaka niyet ederse veya hiç bir niyeti olmazsa bir bâin talak meydana gelir. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi büyüklük ve şiddet hükümde açığa çıkar. Bu sözlerle "Sen bir bâin talakla boşsun." sözü eşittir.

"Sen en çok talakla boşsun." derse üç talak meydana gelir. Koca bu sözü ile bir talaka niyet ettiğini söylese tasdik edilmez. Çünkü çokluk ve azlık sayıda olur. Koca burada eşi üzerinde sahip olduğu en çok talakı verdiğini açıkça söylemiştir. Sözün açıkça söylendiği durumlarda niyete gerek duyulmaz.

"Sen en çirkin talakla boşsun, en şerli talakla boşsun, en fâhiş talakla boşsun." sözleri yukarıda hükmü belirtilen "en kötü talakla boşsun" gibidir.

"Sen en kâmil talakla boşsun, en tam talakla boşsun." sözleri ile bir ric'î talak meydana gelir. Çünkü bu sözlerde büyüklük ve şiddeti gösteren bir anlam yoktur.

"Sen şu kadar uzunlukta boşsun, şu kadar genişlikte boşsun." sözleri ile de bir bâin talak meydana gelir. Çünkü uzunluk ve genişlik ile şiddet anlamına işaret edilir. Çünkü bir iş bir kimseye şiddetli geldiği zaman "Bu işin genişliği ve uzunluğu vardı"[111] der. Onun için, bu sözle bâin bir talak meydana gelir. Koca niyet etmiş bile olsa üç talak meydana gelmez. Çünkü uzunluk ve genişlik tek bir şey için söz konusudur. Bu sözüyle koca "Sen bir talakla boşsun; uzunluğu ve genişliği şu kadar." demiş olur. Bu da üç talaka niyet etmeye uygun değildir.

"Sen en hayırlı talakla boşsun, en âdil talakla boşsun, en iyi talakla boşsun." sözleri, "Sen sünnete uygun olarak boşsun." anlamındadır. Çünkü en âdil ve en iyi olan boşama, sünnete uygun olan boşamadır. Ancak sünnete uygun olanı hayırlı olmakla nitelenir. Bu sözlerle sünnete göre uygun olan vakitte bir ric'î talak meydana gelir. Üç talaka niyet ederse yine sünnete göre uygun olan vakitlerde üç talak meydana gelir. Bu "Sen sünnete göre boşsun." sözüne benzer.

Talakı, kadının yapmakta olduğu bir şeyi yapmasına bağlamak

Bir kimse eşine: "Sen hayvana binersen boşsun." dese o sırada da kadın bir hayvana binmiş durumda olsa ve bir süre o durumda kalsa boş olur.

[111] Bu ifade tarzı Arapçaya özgü bir kullanımdır. Örfe bağlıdır. Türkçede, şiddetli gelen bir iş için böyle denilmez.

Çünkü binmek devam eden bir şeydir. Nitekim onun için süre konulabilir. Mesela: "Bir gün bindim." denilir. Devam eden bir şeyi sürdürmek baştan koymak (inşâ) gibidir. Allahu Teâlâ bir âyet de şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلاَ تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

"Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma." (el-En'âm, 6/68) Yani onlarla oturmayı sürdürme.

Aynı şekilde bir kimse oturmakta olan eşine: "Otururbut sen boşsun." ayakta olana: "Kalkarsan sen boşsun." yürümekte olana: "Yürürsen sen boşsun." bir yere yaslanmış olana: "Yaslanırsan sen boşsun." dese ve kadın o durum üzere bir süre kalsa kadın boş olur.

Ama evde olan eşine: "Sen eve girersen boşsun." dese de kadın bir süre daha evde kalsa boş olmaz. Çünkü "girmek" devam eden bir şey değildir. O, dışarıdan içeriye geçmektir. Görmez misin "girme" için bir süre konulamaz. "Bir gün girdi." denilemez. Ancak "Girdi ve bir gün oturdu." denebilir. "Çıkmak" da "girmek" gibidir. O da içerden dışarıya geçmektir. Bunun devamı için yeni başlatmanın (inşâsının) hükmü verilemez.

"Sen bir talakla üç talak arasında boşsun." veya " Bir talaktan üç talaka kadar
[6/136] boşsun." sözleri ile, kıyasa göre bir talak meydana gelmesi gerekir. Züfer (rh.a.) de bu görüştedir. Çünkü bir ile üç gâye (son sınır)dir. Gâye sınırdır. Kendisi için sınır konulduğu şeye girmez. Nitekim bir kimse: "Şu duvardan şu duvara kadarını sana sattım." dese, satılan iki duvar arasıdır. (duvarlar satış hükmüne girmez.) Üzerinde durduğumuz konuda da, iki gâyenin arası birdir.

İstihsana göre üç talak meydana gelir. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) bu görüştedir. Çünkü sınır, alanlarda söz konusudur. Dilcilerin yaygın kullanımında, bu gibi sözlerde söylenenin hepsi hükme girer. Mesela birisi: "Malımdan bir dirhemden on dirheme kadar al." dese, on dirhem alabilir. Yine mesela: "Tuzdan şekere kadar her şeyi ye." denilir. Bununla her şeyi yemeye izin verilmiş olur. Eğer bir söz herhangi bir şeyle kayıtlanmazsa dilcilerin örfündeki anlamı anlaşılır.

Bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşü şudur: Kıyas, Züfer (rh.a.)'in dediğidir. Çünkü sınır kendisi için sınır konulduğu şeye girmez. Ancak birincisini hükmün içine sokmakta zorunluluk var. Çünkü koca ikinci talakı vermiştir. Birinciden önce de ikinci olmaz. Sözün mutlaka bir başlangıcı vardır. Birincinin varlığı kabul edilmeyecek olsa ikinci başlangıç olacaktır. O zaman o talakın verilmiş oluşu da imkansız olur. işte bu zorunluluktan dolayı birinci gâye hükme dahil edilir. İkinci gâye için ise böyle bir zorunluluk yoktur. O konuda kıyas alınır ve burada iki talakın meydana geldiği söylenir. Çünkü sözün kendisinde son bulduğu gâye sözdeki hükme bazen girmez. Oruçla ilgili olan şu âyet de böyledir:

﴿ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى اللَّيْلِ﴾

"Sonra orucu geceye kadar tamamlayınız." (el-Bakara, 2/187) Abdest âyetinde ise dirsekler ve topuklar yıkama kapsamına (gâye) girer. Şüphe ile boşama meydana gelmez. Koca bu sözü ile bir kez boşamayı kastettiğini söylerse hukûken tasdik edilmez, diyâneten tasdik edilir. Çünkü kastettiği şey, sözün muhtemel anlamlarındandır.

Bir kimse eşine: "Sen bir talak ile diğeri arasında boşsun." dese, Züfer (rh.a.)'in kıyasına göre kadının boş olmaması gerekir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bir talak, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise iki talak meydana gelir.

"Sen bir talaktan bir talaka kadar boşsun." dese, bir rivâyete göre yukarıda anılan görüş ayrılığı bu konuda da aynen geçerlidir. Bir rivâyete göre ise tüm Hanefî müctehitlerine göre bir talak meydana gelir. Bu rivayetin dayandığı delil şudur: Bir şey kendisi için gâye olamaz. Öyle olunca "bir talaka kadar" sözü yok hükmündedir.

"Sen bir defa boşsun veya bir şey yok." sözü ile Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşüne ve Muhammed (rh.a.)'e göre bir ric'î talak meydana gelir. Daha sonra Ebû Yusuf (rh.a.) bu görüşünden dönmüş ve bununla talak meydana gelmeyeceğini söylemiştir.

"Sen üç defa boşsun veya bir şey yok." sözünde de aynı görüş ayrılığı geçerlidir. Ebû Yusuf (rh.a.)'un birinci görüşünün dayandığı delil şudur: "Veya" sözcüğü aralarına konulduğu şeylerden birisini isbat için kullanılır. Burada bu kelimenin aralarına girdiği sözcükler, "Sen bir defa boşsun." veya "Sen üç defa boşsun." sözleri ile "bir şey yok" sözüdür. Sonraki söze itibar edilmez, "Sen boşsun." sözü kalır. Bununla da bir ric'î talak meydana gelir.

Diğer görüşün dayandığı delil de şudur: "Veya" harfi, seçimlik hak olduğunu ifade için kullanılır. Çünkü bunun gereği, anılan şeylerden birisinin varlığını kabul etmektir. Koca, bu sözü ile kadının bir defa boş olması ile hiç boş olmamasından birisinin varlığını ve birisini seçmenin kendisine ait olduğunu söylemiştir. Böyle bir sözle de talak meydana gelmez. Nitekim bir kimse kendi eşi ile eşi olmayan bir kadına birlikte: "Şu veya şu boştur." dese, bu boşama sayılmaz. Çünkü söze sayı birleştiği zaman hükümde etken olan sayıdır. "Sen boşsun." sözü değildir. Burada "veya" sözü ile sayı, esas hüküm olmaktan çıkmıştır. Bundan dolayı kadın boş olmaz.

"Sen boşsun veya boş değilsin." ya da "Sen boşsun veya hayır." ya da "Sen boşsun veya bir şey yok." demesi durumunda , kadın boş olmaz. Çünkü koca talak olan ve olmayan iki kelime arasına "veya" edatı koymuştur. Bununla boşama kesin karar olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla kadın boş olmaz. Aynı şekilde bir kimse kölesine: "Sen özgürsün veya kölesin." dese, özgür olmaz. **[6/137]**

"Sen ikide bir boşsun." sözü ile üç talak meydana gelir. Çünkü "ikide" anlamına gelen اِثْنَيْنِ 'nin başındaki فِي harfi الوَاوُ "ve" anlamına da gelir. Çünkü sıla harfleri birbirlerinin yerini tutarlar. Koca bu sözü ile, iki ile birlikte bire niyet ederse yine üç talak meydana gelir. Bu şekilde boşadığı eşi ile zifafa girmiş olsa da olmasa da sonuç değişmez. Çünkü "de" anlamındaki فِي harfi مَعَ "ile" anlamında da kullanılabilir. Allahu Teâlâ:

﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾

"Kullarımla birlikte gir." (el-Fecr, 89/29) buyurur.

"Komutan askeri ile birlikte şehre girdi." anlamında da دَخَلَ الْأَمِيرُ الْبَلْدَةَ فِي جُنْدِهِ denilir.

Eğer koca bu sözü ile hesaba ve çarpmaya niyet ederse, Züfer (rh.a.)'in dışındaki Hanefî fakihlerine göre bir talak meydana gelir.

Züfer (rh.a.)'e göre ise iki talak meydana gelir. Züfer (rh.a.)'in delili şudur: Matematikçiler bilirler ki bir, iki ile çarpıldığı zaman iki eder. Dolayısıyla niyet edince kocanın bu sözünden, iki anlamı çıkar.

Diğer Hanefî fakihlerin dayandığı delil ise şudur: Çarpma, talakta değil, alanda olur. Çarpmanın, malı çoğaltmaya değil parçaları çoğaltmaya etkisi olur. Bir boşamanın parçaları çoğalsa bile, sonuçta birden fazla olmaz. Nitekim "Sen yarım talakla boşsun, altıda bir talakla boşsun, üçte bir talakla boşsun." sözleri ile bir talak meydana gelir. Bu da aynıdır.

Buna göre, "Sen ikide iki boşsun." sözü ile hesap ve çarpmaya niyet edilirse, çoğunluk Hanefîlere göre iki talak meydana gelir. Züfer (rh.a.)'e göre üç talak meydana gelir. Çünkü ona göre "ikide iki" dört eder. Talak üçten fazla olmayacağı için kadın üç talakla boş olur.

İkrârla ilgili konularda da bu görüş ayrılığı geçerlidir. Mesela bir kimse: "Falanın benden on dirhemde on dirhem alacağı var." dese ve bununla çarpmaya niyet etse, çoğunluk Hanefîlere göre on dirhem, Züfer (rh.a.)'e göre yüz dirhem borç ikrâr etmiş olur. Eğer bu sözü ile "on ve on" dirheme niyet ederse, yirmi dirhem borcu olur.

"Bir dinarda bir dirhem.", "Bir yığın arpada bir yığın buğday." sözlerinde borç çoğunluğa göre sadece önceki söylenendir. Ancak bu şekilde borç ikrâr eden kişi bu sözlerindeki فِي "de" harfi ile, الوَاوُ "ve" ya da مَعَ "birlikte" anlamını kasdettiğini söylerse o zaman söylediğinin tamamını ikrâr etmiş olur. İkrârda bulunan kişi bu sözü ile önceki söylediğini kasdetttiğini söylese, hasmı da ikisini birden kasdetttiğini iddia etse, yargıç ikrâr edene "Billâhi bu sözümle tamamını kasdetmedim." diye yemin ettirir.

Üç eşi olan birisi: "Falan eşim üç talakla boştur. Falan veya falan da." dese, birincisi boş olur. Sonrakilerden birini seçme hakkı kocaya aittir. Hangisini isterse onu boşar.

Çok eşli birinin eşlerden birini, sonra diğer birini boşaması

Çünkü seçme hakkı veren "veya" harfi, sonraki eşler arasına konulmuştur. Böyle olunca kocanın birincisi hakkındaki sözü kesindir, o boş olur. Diğer ikisinde ise seçme hakkı vardır. Sanki, "Şu hanımım ve şu ikisinden birisi boştur." demiş gibi olur. Köle özgür kılma konusunda da böyledir. Biz bu iki konu ile, "Vallahi falanla ve falan veya falanla konuşmayacağım." sözü arasındaki farkı, *el-Câmiu's-sağîr* şerhinde açıkladık. Muhammed (rh.a.), *Kitâbu'l-Asl*'da bu konuyu şöyle bir mesele ile açıklamıştır: Bir kimse eşine: "Sen üç talakla boşsun. Falandan veya filandan bin dirhem borç aldım." dese, kadın boş olur. Bin dirhem borcu, ikrâr ettiği kişilerin hangisinden aldığını belirlemekte kişinin seçme hakkı vardır. Ancak diğerinden borç almadığına dair kendisine yemin ettirilir.

Bu hüküm gayet açıktır. Çünkü "veya" harfi, boşama ile değil borç ikrârı ile birlikte söylenmiştir. Eşini kesin olarak boşamış olur. [6/138]

"Falan eşim üç talakla boştur veya falan ve falan." sözünde üçüncü eş boş olur. İlk ikisinde seçmek kocaya aittir. Çünkü kendisine seçme hakkı veren "veya" harfini önceki ikisi arasına koymuştur.

İbn Semâa (rh.a.), Muhammed (rh.a.)'den rivayetle kocanın birinci eşi ile diğer ikisi arasında seçim yapması gerektiğini söyler. Bu rivâyete göre bu söz "şu boştur veya şu ikisi" ifadesine benzer. Bu mesele yemin meselesi gibi kabul edilmiştir. Zâhiru'r-rivâye'ye göre bununla yemin arasındaki farkı, *el-Câmiu's-sağîr* şerhinde geniş bir biçimde açıkladık.

"Falan eşim üç talakla boştur, falan da onunla birlikte." sözü ile her iki eş de üçer talakla boş olur. Çünkü koca bu sözünde ikinciyi birincisine bağlamış (atfetmiş) ve ikincisi için yüklem (haber) söylememiştir. Böyle olunca birincisinin yüklemi ikincisinin de yüklemi olur. Atfın (kelime veya cümleleri bağlaçla bağlamanın) gereği budur. Öteyandan koca, "birlikte" demek suretiyle ikinciyi birincisine ilave etmiştir. Bu ilave de ancak birincisi için meydana gelen hüküm ikincisi için de meydana gelirse kendisini gösterir.

Koca bu sözü ile, ikinci eşinin birincisi ile birlikte bulunduğunu kasdettiğini söylese hukûken tasdik edilmez. Diyâneten tasdik edilir. Çünkü bu durumda ikincisi için bir yüklem gizlemiş olur ki, bu da muhtemeldir. Ama görünen duruma aykırıdır. Bu yüzden sözü diyâneten kabul edilir. Ama hukûken kabul edilmez.

Bir kimse: "Falan eşim üç talakla boştur." dedikten sonra "Falancayı da onunla birlikte talaka ortak ettim." dese, o da üç talakla boş olur. Çünkü "ortak etme" sözü ortak edenle kendisine ortak edilen arasında eşitliği gerektirir. Allahu Teâlâ ana bir kardeşlerin mirası konusunda şöyle buyurmuştur:

﴿فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ﴾

"*Onlar üçte birde ortaktırlar....*" (en-Nisâ, 4/12) Burada erkek ve kız kardeş arasında bir ayırım yapılmadığı için kendilerine sıra gelmişse, üçte bir mirası eşit olarak paylaşırlar.

Ayrıca koca burada sonraki eşini, birincisi için meydana gelen her şeyde ona ortak etmiştir. Bu, iki eşine: "İkiniz arasında üç talak vardır." sözüne benzemez. Çünkü bu durumda eşlerden her biri ikişer defa boş olurlar. Çünkü burada eşlerden birisine ötekinden önce meydana gelmiş talak yoktur. Üç talak aynı anda ikisine yarı yarıya bölüştürülür.

Esas konumuzda ise birincisi daha önce üç talakla boş olmuştur. İkinciyi ona ortak etmekle onun için meydana gelen talaklardan bir kısmını kaldırmak mümkün değildir. Ancak ikincisinin de üç talakla boş olduğunu söylemek suretiyle onu birincisi ile eşitlemek mümkündür. Hatta koca iki eşine, sizi üç talaka ortak ettim dese, her bir eş ikişer defa boş olur. Öte yandan birinciye üç talak verince ikincisi hakkında söylediği şey, onu üç talakın her birine ortak etmektir. Sanki "aranızda üç talak vardır" demiş ve her bir talakın aralarında ortak olduğuna niyet etmiştir. Bundan dolayı eşlerin ikisi de üçer talakla boş olmuştur.

Kocanın, eşlerine: "Siz üç talakla boşsunuz" demesi

Bir kimse iki eşine: "Siz üç talakla boşsunuz." dese ve üç talakın aralarında ortak olduğuna niyet etse diyâneten tasdik edilir. Çünkü niyet ettiği şey sözünün muhtemel anlamlarındandır. Ama görünen duruma aykırı olduğu için hukûken tasdik edilmez. Her bir eşi üç talakla boş olduğuna hükmedilir. Aynı şekilde dört eşi olan birisi, eşlerine: "Siz üç talakla boşsunuz." dese ve üç talakın aralarında ortak olmasına niyet etse, diyâneten tasdik edilir. Eşleri dinen birer defa boş olur. Görmez misin, "Dört eşten her birisi bir somun yedi." anlamında "Onlar dört somun yediler." denilir. Fakat bu, sözün görünen anlamına aykırıdır. Onun için koca her bir eşinin bir defa boş olmasına niyet ettiği konusunda hukûken tasdik edilmez. Hukûkî açıdan her bir eş, üç talakla boş kabul edilir.

[6/139]

"Yarım talakla boşsun" demenin hükmü

Koca karısına: "Sen yarım talakla boşsun." dese çoğunluk âlimlere (cumhûra) göre kadın bir defa boş olur. Kıyas delilini kabul etmeyen âlimlere göre ise hiç boş olmaz. Çünkü onlara göre yarım talak, meşru kılınmamıştır. (Âyette ve hadiste böyle bir boşama şekli yoktur.) Meşru olmayan bir şekilde boşamak da meşru olmaz. Dolayısıyla böyle bir boşama geçersizdir.

Kıyası kabul eden çoğunluk âlimler şöyle diyorlar: Bölünme özelliğini kabul etmeyen şeylerin bir kısmını söylemek tümünü söylemek gibidir. Koca bu sözü ile, tam bir talak vermiş sayılır. Bir talak vermek de meşrudur. "Yarım, üçte bir, dörtte bir." gibi tüm parçalarla verilen talak bir talaktır.

"Sen iki yarım talakla boşsun." sözü ile de tam bir talak meydana gelir. Çünkü bu sözle bir talakın parçaları söylenmiştir.

Koca kendisi ile zifafa girdiği eşine "Sen üç talaktan yarım talakla ve üçte bir talakla ve dörtte bir talakla boşsun." dese kadın üç talakla boş olur.

Kesirli talakın tam sayılacağı

Çünkü koca üç talakın her birinden bir parça vermiştir. Çünkü her kelimede talakı nekra (belirsiz) kullanmıştır. Nekra bir kelime, tekrarlandığı zaman ikincisi birincisinden başka olur. Bundan dolayı:

﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾

"Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık daha var." (el-İnşirâh, 94/5-6) âyeti ile ilgili olarak İbn Abbas (r.a.): "Bir zorluk, iki kolaylığa asla üstün gelmeyecektir." demiştir.

"Sen yarım talakla, üçte biri ile ve altıda biri ile boşsun." sözü ile, bir talak meydana gelir. Çünkü bu sözde anılan parçalar kinaye harfi ile الْوَاوُ bir talaka bağlanmışlardır.

"Sen yarım talakla ve onun üçte biri ile ve dörtte biri ile boşsun." denilmesi durumunda kaç talak meydana geleceği konusuna Muhammed (rh.a.) değinmemiştir. Ancak daha sonra gelen Hanefî fakihlerinden bazıları bu söz ile iki talakın meydana geleceğini söylemişlerdir. Çünkü bu parçalar toplandığı zaman birden çok olur. Ama bir talakın meydana geldiğini söylemek daha doğrudur. Çünkü bu meselede de anılan parçalar kinaye harfi ile bir talaka bağlanmışlardır.

Bir kimse eşine, ebediyyen yapmayacağını bildiği bir işi söyleyerek: "Şu işi yapmazsan sen boşsun." dese, kadın o anda boş olur. Mesela: "Sen elinle gök yüzüne dokunmazsan." veya "Şu taşı altına çevirmezsen boşsun." dese sözünü bitirir bitirmez kadın boş olur. "Şu eve girmezsen boşsun." demesi durumunda ise, ölünceye kadar boş olmaz.

Talakı, yapılamayacak bir şeye bağlamak

Çünkü son cümlede koşul, eve girme imkanını kaçırmaktır. Bu da ancak kadının ölümü anında gerçekleşir. Çünkü kadın sağ olduğu sürece eve girebilir. Ama önceki meselede koşul, gök yüzüne dokunamama veya taşı altına çevirememedir. Bu koşul ise hemen gerçekleşir. Öte yandan burada beklemenin yararı yoktur. Çünkü beklemekle daha önce olmayan bir aczin meydana gelmesi diye bir şey yoktur. Eve girme konusu ise açıkladığımız üzere böyle değildir.

Koca yapılması mümkün olmayan işler için vakit belirlese mesela: "Gök yüzüne bugün değmezsen boşsun." dese Hanefîlere göre gün bitinceye kadar boş olmaz. Bazı âlimlere göre ise derhal boş olur. Delilleri şudur: Koşulun bulunmayacağı o anda gerçekleşmiştir. Öte yandan bir süreye bağlanan yeminde süre, vakte bağlı olmayan yeminde ömür gibidir. Vakte bağlı olmayanda kadının ölümü beklenmediği gibi, vakte bağlı olanda da vaktin geçmesi beklenmez.

[6/140] Bizim görüşümüzün dayandığı delil de şudur: Yemin vakitle sınırlandığı zaman koşul, günün son parçasının sonuna kadar o işin gerçekleşmemesidir. Bu da o vakit gelmeden gerçekleşmez. Öte yandan koca vakit söylemekle kendisine kolaylığı kastetmiştir. Bu, "Bugün geçtiği zaman sen boşsun." demesine benzer. Gün geçmedikçe talak meydana gelmez.

Bir kimse eşine: "Ey boş olan kadın (mutalleka)" dese, kadın bir defa boş olur.

Çünkü eşini çağırdığı zaman onu "boş olma" ile nitelemiştir. Bu sözle "Sen boşsun." sözü eşittir. Görmez misin ona: "Ey zinâkar (zâniye)" dese, sanki "Sen zinâkarsın." demiş gibi zina iftirasında (kazfte) bulunmuş olur. Koca bu sözü ile kendisinden önceki kocasından boş olduğunu kasdettiğini söylese, eğer kadının ondan önce kocası yoksa kocanın sözüne önem verilmez. Çünkü imkânsız bir şeye niyet etmiştir. Daha önceden bir kocası var idiyse hukûken sözü tasdik edilir. Talak meydana gelmez. Çünkü niyet ettiği şey, sözünün gerçek anlamıdır. Çünkü çağrısı (nidâsı) gerçekte daha önceden bulunan bir nitelikle olmuştur. Bu da ondan önceki bir kocanın boşamasından dolayı olur. Çünkü sözünün gerçek anlamı, vasıf (özellik)tır, talak verme değildir.

Kocanın, karısına: "Seni dün boşadım" demesi

Bir kimse eşine yalan söyleyerek: "Seni dün boşadım." dese, hukûken kadın bir talakla boş olur. Allah'la kendi arasındaki hükümler bakımından (diyâneten) ise boş olmaz.

Çünkü ikrâr hem doğruya hem de yalana ihtimali olan bir haber vermedir. Fakat kocanın inancı ve aklı, sözünün yalan değil doğru söylediğinin kabul edilmesini gerektirir. Biz görünüşte sözünün doğru olduğunu kabul ederiz. Diyâneten ise verilen haber yalan ise, haber vermekle doğru olmaz. Dolayısıyla talak meydana gelmez.

Bir kimse eşine: "Ey bâin (ayrı olan)" veya "Ey haram." gibi ayrılığa benzeyen şeyler söylese ve bununla talaka değil, ona ad vermeye niyet etse kadın boş olmaz.

Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi "Sen bâinsin." sözü ile ancak talaka niyet ederse boş olur. Çünkü söz kapalıdır. Birden çok anlama ihtimali vardır. "Ey bâin." sözü de böyledir. Koca bu sözü ile talaka niyet etmediğini söylerse hem hukûken hem diyâneten tasdik edilir.

Sarih (açık) sözcükle boşamada sözcüğün dikkate alınıp niyetin değerlendirilmesi

"Ey boş olan kadın (mutalleka)" dese ve bununla eşini boşamak değil de, ona ad takmak istese diyâneten bu caizdir. Karısı boş olmaz. Hukûken ise tasdik edilmez. Çünkü söylediği sözcük boşamada kullanılan açık (sarih) sözcüktür. Bu sözcüğün kendisi ile talak meydana gelir, niyetle değil. Önceki söylediği ise bunun aksinedir. Ancak niyet ettiği şey sözünün muhtemel anlamı olduğu için diyâneten tasdik edilir. Bu sözü ile, eşinin bağdan serbest olduğunu kasdettiğini söylediğinde

de böyledir. Kölesine: "Ey özgür!" diyen kişi, bununla ona ad koymak istediğini söylese diyâneten tasdik edilir, ama hukûken köle özgürlüğüne kavuşmuş sayılır.

Eşine: "Kız kardeşim" demek

Adam karısı için: "Bu benim kız kardeşimdir." dese, sözü doğru kabul edilir ve talak meydana gelmez.

Çünkü bu sözün dindeki kardeşliğe ihtimali vardır. Allahu Teâlâ bir âyette;

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾

"*Mü'minler ancak kardeştirler.*" (el-Hucurât, 49/10) buyurmuştur. Yine bu sözün, kabiledeki kardeşliğe de ihtimali vardır. Başka bir âyette de

﴿وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾

"*Âd kavmine kardeşleri Hûd'u* (gönderdik.)" (Hûd, 11/50) buyrulmaktadır. Birden çok anlama ihtimali olan bir sözle haramlık meydana gelmez. Buna göre kölesi için: "Bu benim kardeşimdir." diyen kişinin sözü doğru kabul edilir ve köle özgürlüğüne kavuşmaz.

Eşi için: "Bu benim annemdir." veya "Soy ya da süt kız kardeşimdir." veya "Soydan ya da sütten halamdır, teyzemdir." dese, niyeti sorulur. Niyetinin boşama olduğu anlaşılırsa araları ayrılır. Yalan söylediğini, yanıldığını söylese kadın boş olmaz. Bu konuyu nikah bahsinde açıklamış ve bunları eşine söylemesi ile, kölesine söylemesi arasındaki farkı belirtmiştik.

"Ey annesi! Ey kızı! Ey teyzesi! Ey halası! Ey kız kardeşi! Ey ninesi!" sözleri ile de talak meydana gelmez. Çünkü bu sözlerle seslenildiği zaman maksat, kadının gelmesidir. Onda bu özelliğin gerçekleşmesi değildir. Görmez misin bazen bir kimse eşine hakaret olarak köpek, eşek gibi, ikrâm olarak da hûri gözlü gibi gerçekleşmesi imkansız şeylerle seslenir. Demek oluyor ki kocanın bu seslenmeden maksadı söylediği şeyin gerçekleşmesi değildir. Gerçekleşme kastı olmaksızın bu sözün evliliği sona erdirmede etkisi olmaz. Onun için bunlarla kadın boş olmaz.

[6/141]

Erkeğin, karısına: "Talakını hibe ettim" demesi

Bir kimse eşine: "Sana talakını hibe ettim, (bağışladım)" dese ve bu sözü ile hiçbir şeye niyet etmese hukûken kadın boş olur.

Çünkü bu sözün anlamı, seni karşılıksız (ıvazsız) boşadım demektir. Çünkü bir şeyi birisine bağışlamak ona karşılıksız vermektir.

Koca eşine: "Talakını şu kadara sana sattım." kadın da "Kabul ettim." dese boş olur. Aynı şekilde "Sana talakını hibe ettim (bağışladım)." sözü ile de kadın kabul etmese bile boş olur. Çünkü kadının kabul etmesinin koşul oluşu, karşılık (bedel) vermesi bakımındandır. (Oysa bağışlamada bedel yoktur.) Koca bu sözü ile talakın karısının elinde olmasına niyet etse, hukûken tasdik edilmez. Çünkü bu, görünen duruma aykırıdır. Çünkü hibe, hibe edenin (bağışlayanın), hibe edilen

(bağışlanan) şeydeki mülkiyetini kaldırır. Talakı kadının eline vermekle kocanın talaka mâlik oluşu ortadan kalkmaz. Diyâneten ise tasdik edilir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'den, kocanın bu sözünde hukûken de tasdik edildiğini söylediği rivayet edilmiştir. Bu rivayetin dayandığı gerekçe şudur: Bir şeyi başkasına bağışlamak, bu şeyi görünüşte onun mülkiyetine vermektir. Burada da boşama işini kadına vermektir. Dolayısıyla kadın kocasının bu sözü söylediği mecliste kendisini boşarsa boş olur. Aksi durumda boş olmaz.

"Eşime, boş olduğunu haber ver" demenin hükmü

Koca, yabancı birisine: "Eşime onun boş olduğunu haber ver." dese, adam haber verse de haber vermese de kadın boş olur.

Çünkü bu sözün anlamı ona verdiğim talakı (onu boşadığımı) haber ver, demektir. Bu da boşamanın daha önceden bulunduğunu gösterir. "Talakını ona taşı." veya "Talakını ona müjdele." sözleri ile de kadın boş olur. Bu sözler kadına ulaşsa da ulaşmasa da değişmez. Çünkü bu sözlerin anlamı; onu boşadığımı ona müjdele veya ona taşı demektir. "Ona boş olduğunu haber ver, ona söyle o boştur." sözleri ile de kadın boş olur. Çünkü her ne kadar haberin doğruya da yalana da ihtimali varsa da asıl olan doğruluğudur. Bu da ancak onu boşadıktan sonra olur.

Kölesine: "Hürriyetini sana hibe ettim." veya "Hürriyetini sana sadaka olarak verdim." dese, ya da başka birisine: "Köleme haber ver, o özgürdür." veya "Onun özgür olduğunu müjdele." ya da "Ona söyle özgürdür." dese aynı şekilde köle özgür olur.

İstek üzerine, "Talakını sana bağışladım" demek

Eşini boşamak isteyen kocaya, eşi: "Beni boşama, talakımı bana bağışla." dese, koca da "Talakını sana bağışladım." dese ve bununla "Seni boşamıyorum." demek istese kadın hem hukûken hem de diyâneten boş olmaz.

Çünkü kocanın sözü kadının isteğine cevap olarak söylenmiştir. Kadın da kocasının kendisini boşamaktan vazgeçmesini istemiştir. Koca, sözü ile eşinin istediğine cevap verdiğini açığa vurmuştur. Bu, kocanın eşini boşaması sayılmaz.

Koca eşine: "Senin talakından vazgeçtim." veya "Senin talakını bağışladım." dese ve bununla boşamayı kasdetse karısı boş olmaz. Çünkü söylediğinin tam aksine niyet etmiştir. Çünkü bir şeyden vaz geçmek, ona girmeyi terketmekle olur. O da talak vermenin (boşamanın) aksidir.

[6/142]

"Seni boşamayı terkettim, senin talakından hâli (boş) oldum." veya "Senin talakının yolunu boşalttım." dese ve bu sözlerle eşini boşamayı kasdetse kadın boş olur. Çünkü bu söz, ihtimalli bir sözdür. Kocanın maksadının kadının üzerindeki tasarruftan vazgeçmeyi terk etmek olması câiz olduğu gibi, talak vermek suretiyle elinden çıkarmayı terketmeyi kastetmiş olması da caizdir. O halde kocanın niyetine

göre hüküm verilir. Niyeti boşamak değilse boş olmaz. Niyeti boşamaksa kinayeli sözcüklerle boşamada olduğu gibi boş olur.

Erkeğin, karısına: "Sen her gün boşsun" demesi

Bir kimse kendisi ile zifafa girmiş olduğu eşine: "Sen her gün boşsun." dese, farklı bir niyeti yoksa Züfer (rh.a.)'in dışındaki Hanefî müctehidlerine göre sadece bir defa boş olur. Züfer (rh.a.)'e göre üç günde üç defa boş olur.

Züfer (rh.a.)'in görüşünün dayandığı gerekçe şudur: Kocanın: "Sen boşsun." sözü boşamadır. "Her" sözcüğü de isimleri toplayan bir kelimedir. Koca, böyle demekle kendisini her gün eşini boşayan birisi durumuna getirmiştir. Bu da üç defa boş oluncaya kadar talakın yenilenmesi ile olur. Görmez misin "Sen her günde boşsun." dediğinde her günde birer olmak üzere üç günde üç defa boş olur.

Züfer (rh.a.)'in dışındaki Hanefî müctehidlerinin görüşlerinin dayandığı delil de şudur: Kocanın sözü niteliktir. Eşini her gün boş olmakla nitelemiştir. O, bir defa boş olmakla her an boş olma niteliğine sahip olmuştur. Kocanın sözü niteliğin gerçekleşmesi zorunluluğundan dolayı talak verme kabul edilir. Bu zorunluluk bir talak ile kalkar. Görmez misin "Sen ebediyyen boşsun." sözü ile kadın bir defa boş olur. "Her günde boşsun." sözü bunun aksinedir. Çünkü bu sözün içindeki فِي "de" edatı zarf ve zaman içindir. Burada, içinde meydana geldiği zaman bakımından boşamaya zarftır. "Bu günün" zarf olduğu şeye "yarın" zarf olamaz. Öyle olunca "Her günde", özündeki, فِي "de" edatının gereğinin gerçekleşmesi için her gün talak yenilenir. "Sen her gün boşsun." sözünde koca eşinin her gün yeni bir talakla boş olmasını istediğini söylerse, dediği gibi üç günde üç talakla boş olur. Bu durumda ya cümlede فِي "de" edatı veya "bir talakla" sözcüğünü gizlemiş sayılır. Sanki "Sen her gün bir talakla boşsun." demiş olur.

"Bugün, yarın ve yarından sonra boşsun" demek

"Sen bugün, yarın ve yarından sonra boşsun." sözünde koca bir şeye niyet etmemişse kadın bir talakla boş olur.

Çünkü kadın bir defa boş olmakla, bu günlerde "boş olma" niteliği kazanmıştır. Eğer üç talaka niyet etmişse üç talakla boş olur. Üçüncü günde tamamı üç edinceye kadar, her gün bir talakla boş olur. Bu da yukarıdaki konuda olduğu gibi ya gizli bir "de=فى" edatı ile veya gizli bir "bir talakla" sözcüğü ile olur.

Bir kimse eşine: "Sen sana câiz olmayan talakla boşsun." veya "Senin üzerinde gerçekleşmeyecek talakla boşsun." dese, eşi, bir dönüşü kolay (ric'î) talakla boş olur.

Çünkü sözünün sonu (Türkçesinde başı) geçersizdir. Çünkü koca eşi üzerinde burada söylenildiği şekilde bir boşama şekline sahip değildir.

"Sen, senin üzerinde meydana gelmeyecek üç talakla boşsun." veya "Senin üzerine câiz olmayan üç talakla boşsun." sözü ile, kadın üç defa boş olur. Çünkü yukarıda söylediğimiz gibi sözünün sonu (Türkçesinde başı) geçersizdir.

en-Nevâdir'de şöyle denilmektedir:

Bir kimse eşine: "Sen en kötü talakla boşsun." dese kadın, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bir ric'î talakla, Muhammed (rh.a.)'e göre bir bâin talakla boş olur. Muhammed (rh.a.)'in görüşünün delili şudur: Koca "en kötü" sözcüğünü, boşamanın niteliği yapmıştır. Bu da nikahı tümüyle ortadan kaldıran bir boşama olur. Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün delili ise şöyledir: "Kötülük" bazen sünnet vaktinin dışında boşamak suretiyle olur. Şüphe ile bâinlik özelliği sabit olmaz."

Bir kimse eşine: "Sen üç talakla boşsun, ben de üç gün muhayyerim (seçme hakkına sahibim)." sözünde, seçme hakkı geçersizdir. Talak meydana gelir.

[6/143]

Çünkü seçme hakkı, akit veya tasarruf meydana geldikten sonra ortadan kaldırmak için koşul koyulur. Bunların meydana gelmesini engellemek için değil. Talak meydana geldikten sonra kaldırılma ihtimali yoktur. Dolayısıyla seçme hakkı koşulu geçersiz olur. Köleyi özgür kılma da böyledir.

"Başkasıyla evlen" sözü

Eşine: "Git, başkasıyla evlen." diyen kişi bununla boşamaya niyet etse eşi boş olur. Üç talaka niyet ederse üç, bir talaka niyet ederse bir bâin talak meydana gelir. Hiçbir şeye niyet etmezse kadın boş olmaz.

Çünkü bu sözün birden çok anlama ihtimali vardır. Öyle olunca bunda boşama anlamı ancak niyetle belli olur. Çünkü koca, (git demekle) eşini evinden gitmeye zorlamıştır.

Muhammed (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre, "Kurtul." veya "Kurtuluşunu iste." sözleri ile boşamaya niyet ederse bu "Git" sözünde olduğu gibi boşama anlamına gelir. Çünkü Araplar اِفْلَخ بِخَيْرٍ *"Hayrı götür."* derler. "Kendine erkek ara." sözü de böyledir. Çünkü bu sözle "Evlen" sözü eşittir.

Allah en iyisini bilir.

DİLSİZİN BOŞAMASI

Yazı yazmasını bilen bir dilsizin, hanımını yazı ile boşaması, konuşabilen kimsenin hanımını yazı ile boşaması gibi geçerlidir.

Çünkü dilsiz, konuşmaktan âcizdir. Ancak yazı yazma gücüne sahiptir. Yazı yazmada dilsiz, konuşabilenle aynıdır.

Dilsizin yazı ile boşaması

Bu konuda kural (asıl) şudur: Yazı ile beyan, dil ile beyan gibidir. Çünkü yazılan şeyler, belli bir düzene göre dizilmiş harflerden ibaret olup, konuşmak gibi

anlaşılan anlamları gösterir. Görmez misin peygamberliği tebliğ etmekle yükümlü olan Peygamber (s.a.v.) de bunu bazen yazı, bazen de dil ile yapmıştır.

Yazı yazma üç şekilde olur:

1. Hava, su ve sert kaya gibi üzerinde yazının belli olmadığı bir şey üzerine kadını boşadığını veya köleyi özgür kıldığını yazmak. Niyet etsin etmesin bununla herhangi bir şey meydana gelmez. Çünkü böyle bir yazı harfleri ayırt edilmeyen ses gibidir. Bu durumda talak (boşama) meydana gelse, sırf niyetle meydana gelmiş olur ki, bu da câiz değildir.

2. Hanımını boşadığını yazının belli olduğu, ancak mektup yazmak şeklinde olmayan bir şekilde yazmak. Bu durumda niyet koşuldur. Çünkü bu tür bir yazı, boşamak için olabileceği gibi yazı kalem ve boş/yazılmamış kağıdı denemek için de olabilir. Boşama anlamına gelebilecek sözlerde olduğu gibi bunda da niyet koşuldur. Bu durumda kişinin niyeti eğer dilsiz değilse diliyle; dilsiz ise yazısıyla açığa çıkar.

3. Hanımını, mektup yazmak şeklinde bir yazı ile boşamak veya kölesini özgür kılmak. Bu şekilde bir yazı ile hukûken boşama ve özgür kılma gerçekleşir. Koca, bununla yazı denemesini amaçlamıştım derse, hukûken kabul edilmez. Çünkü bu, görünüşün aksine bir durumdur. Tıpkı sen boşsun, diyen bir kocanın 'Bu sözle onun zincirden kurtulduğunu kastetmiştim.' demesi gibidir.

Kocanın yazdığına bakılır: Eğer hanımını boşadığını yazmışsa, bu yazı hanımına gönderilsin, gönderilmesin, hanımı ondan boş olur. Eğer yazıda "Bu yazı sana ulaştığı zaman sen boşsun." deniliyorsa, yazı hanımına ulaşmadıkça hanımı ondan boş olmaz. Tıpkı yazdığını söylemesi gibi.

Bu kişi yaptığına pişman olur da yazısından boşama sözünü silerse ve geri kalan kısmı aynen bıraktıktan sonra yazıyı hanımına gönderirse, yazı hanımına ulaştığı zaman hanımı boş olur. Çünkü bu durumda koşul gerçekleşmiştir. Boşama sözünü silmesi, boşamayı koşula bağlamaktan vazgeçmesi gibidir. **[6/144]**

Bütün yazıları sildikten sonra boş kağıdı hanımına gönderirse, koşul bulunmadığı için hanımı boş olmaz. Çünkü bu durumda hanımına ulaşan şey mektup değildir.

Koca, mektup yazdığını inkar etse, hanımı da yazının, kocası tarafından bizzat yazıldığını ispat etse, mahkeme onları birbirinden ayırır. Çünkü kocanın yaptığının delil (şahid) ile sabit olması, bizzat onun itiraf etmesiyle sabit olması gibidir.

Dilsizin, işaretle boşaması

Dilsiz, yazı yazmasını bilmiyor, ancak boşama, nikahlanma ve alım-satımda belirli işaretleri kullanıyorsa, onun bu işaretlerle boşaması istihsânen caizdir. Ancak kıyasen bunların hiç biri bu işaretlerle gerçekleşmez. Çünkü bu işaretlerle dizilmiş harfler oluşmamaktadır. Sadece bir şey yapmak istemesi kalmaktadır. Bununla da herhangi bir fiil meydana gelmez. Görmez misin konuşabilen bir kimsenin işaretle

yaptığı herhangi bir tasarruf geçerli değildir. Ancak (Muhammed -rh.a.-) istihsanı tercih etmiş ve demiştir ki: Dilsizin işareti, dilsiz olmayanın ifadesi gibidir. Görmez misin ibadetlerde de durum böyledir. Mesela dilsizin tekbirde ve Kur'an okumada dudaklarını oynatması, dilsiz olmayanın kıraatı (okuması) yerine sayılmıştır. Muamelatta (insanlar arası ilişkilerde) da durum aynıdır. Bu, zaruretten dolayı böyle kabul edilmiştir. Çünkü o, dilsiz olmayan kişinin ihtiyaç duyduğu şeye muhtaçtır. Eğer onun işareti dilsiz olmayanın ifadesi gibi kabul edilmese, açlıktan ölmesi gerekirdi. Bu zorunluluk dilsiz olmayan için geçerli değildir. Bu nedenle biz, dili tutulsa da hasta bir kimsenin işaretiyle yaptığı işlem geçerli değildir, dedik. Çünkü henüz onun konuşmasından ümit kesilmiş değildir. Konuşmaktan ümit kesildiğinde işareti ifade yerine koymak, zaruretten dolayıdır.

Dilsizin (boşamadığının) kesin olarak kendisiyle bilinebileceği veya (kesin bilinmese de boşamasından) şüphe duyulacağı belirli işaretleri bulunmuyorsa, işaretlerle boşama işlemi geçerli değildir. Çünkü bu gibi işaretlerle onun ne demek istediği anlaşılamaz. Bu nedenle de bu işaretlere dayanarak hüküm vermek câiz değildir.

Muhammed (rh.a.), *Kitâbu'l-Asl* adlı eserinde Farsça boşamanın hükmünü beyan etmemiştir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'den nakledildi ki: İran'lı biri boşama niyetiyle hanımına: "Heste" (ayrı, salınmış, bâin) veya "Ez zeni heste." (hanımlıktan ayrılmış, salınmış) dese; eğer bu sözlerle üç talakla boşamaya niyet etse üç talak, bir talakla boşamaya niyet etse bir ric'i talak meydana gelir. O kişinin bu sözleri eşiyle talak tartışması yaptığı sırada söyleyip söylememesi fark etmez.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre boşama niyetiyle hanımına "Heste" (ayrı, salık, bâin) derse, (bu sözle neye niyet etmişse o kadar talak meydana gelir); eğer hanımına "Ez zeni heste." (hanımlıktan, hanımlıktan salınmış, ayrılmış) demiş olsa, üç talaka niyet etmedikçe bir ric'i talak meydana gelir. Üç talaka niyet ederse üç talak meydana gelir.

Muhammed (rh.a.)'e göre kocanın "Behestemet." (Seni saldım, ayırdım.) veya "Ez zeni behestemet." (Ben seni hanımlıktan ayırdım.) sözü talaktır. Her durumda imamlar bu sözü "tahliye" kelimesinin tefsiri/tercemesi olarak kabul ettiler. Bu nedenle Züfer (rh.a.), bu sözle meydana gelen talak bâin talaktır, demiştir. Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.), bu sözün "tahliye" anlamında olma ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla onunla meydana gelen talak bâin talak olur. Bundan başka bir anlamda da olma ihtimali vardır. Bu takdirde şüphe ile bâin talak sabit olmaz, demişlerdir. Ancak biz diyoruz ki, biz kendi dilimizi onlardan daha iyi biliyoruz. Bize göre bu sözle bir ric'î talak meydana gelir. Bu sözü söyleyen ister talaka niyet etsin, isterse etmesin fark etmez. Çünkü bu söz dilimizde, Arap dilindeki talak gibi boşamada sarih (açık) bir sözdür.

"Tahliye" kelimesinin Farsça'daki karşılığı ise, "Bele' Kerdem" (Evet, yaptım)dir. O durumda bu sözle yapılan boşamada niyet etmek gerekir. [6/145]

Kısaca, sadece kadınlara bağlanarak kullanılan her söz, boşamada sarih (açık) sözdür. Hem kadınlar hakkında hem de kadınların dışında kullanılan her söz kinaye hükmündedir. Bu sözlerle boşama yapılırken niyet gerekir. "Bele' Kerdem" (Evet, yaptım) sözü, kadınlar hakkında kullanıldığı gibi kadınların dışında da kullanılır. "Heste" (ayrı, salık, bâin) veya "Behestemet" (Ben seni saldım, ayırdım.) sözü ise sadece kadınlar hakkında kullanılır. Bu nedenle de boşamada açık sözdür. Her şeyin doğrusunu Allahu Teâlâ daha iyi bilir. Dönüş yalnız O'nadır.

BOŞAMADA TANIKLIK (ŞAHİTLİK)

Tanıkların, kocanın iki hanımından birini boşadığına tanıklık edip, hangisini boşadığını bilmediklerini söylemesi.

Bir kişinin iki hanımından belirli birini boşadığına iki tanık tanıklık etseler ve o kişinin, boşamış olduğu hanımının adını da kendilerine söylediğini ancak bunu unuttuklarını söyleseler, bu iki tanığın tanıklıkları biz (çoğunluk Hanefîlere) göre batıldır.

Züfer (rh.a.) ise der ki: Bu iki kişinin tanıklıkları kabul edilir. Tanıklar, tanıklık ettikleri kişinin, hanımını üç talakla boşadığını söylerseler koca, eşlerinden hangisini boşadığını açıklayana kadar iki hanımıyla da beraber olmasına izin verilmez. Çünkü iki tanığın tanıklığıyla sabit olan, kocanın ikrarıyla sabit olmuş gibidir.

İki hanımından belirli birini boşadığını ikrar eden koca, boşadığı hanımını unuttuğunu söylese, boşadığı hanımının hangisi olduğunu hatırlayana kadar iki kadından hiçbirine yaklaşmaması emredilir. Çünkü boşama hususunda yapılan tanıklık, dâva olmadan da kabul edilir. Ancak, tanıklar iki kadından boşanmış olanı bilmedikleri zaman boşama davası hükümsüz kalır. Dolayısıyla, tanıkların kocanın sözlerinden hatırladıkları kadarıyla tanıklıklarını kabul etmek gerekir.

Ancak biz diyoruz ki bu iki tanık, kendilerinin gaflet içinde olduklarını ve tanıklıklarını yitirdiklerini itiraf etmiş oldular. Ayrıca yargıç, ya kocanın iki kadından herhangi birini boşadığına hükmeder. O zaman bu durum tanıkların tanıklık etmedikleri bir şeyle hüküm vermek olur. Ya da, kocanın belirli bir kadını boşadığına hükmeder. Fakat o, tanıkların bu tanıklıklarıyla hükmedemez. Çünkü tanıklar boşanan kadının hangisi olduğunu belirtememişlerdir. Kadınlardan biri diğerinden daha üstün konumda değildir. Bu tanıklıkla hüküm vermek mümkün olmayınca tanıklık batıl olur. Çünkü tanıklık, yargıcın hükmü olmadan bağlayıcı olmaz. Kocanın ikrârı ise böyle değildir. Çünkü kocanın ikrarı, yargıcın hükmü olmadan da bizzat bağlayıcıdır. O zaman koca, hangi eşini boşadığını belirtmeye zorlanır.

Bu iki tanık, kocanın iki hanımından herhangi birini boşadığına tanıklık etse, kıyasen bu tanıklık da kabul edilmez. Çünkü tanıklık edilen belirsizdir. Bu da tanıklığın geçerliliğine engeldir.

Fakat Züfer (rh.a.), bunu istihsânen kabul etmiş ve tanıkların tanıklığının kabul edileceğini ve kocanın iki hanımından birini boşamaya zorlanacağını söylemiştir. Çünkü tanıklık edilendeki belirsizlik, bizatihi tanıklığın geçerliliğine engel oluşturmaz. Aksine dâvanın bulunmaması, tanıklığın geçerliliğine engeldir. Çünkü belirsiz bir şeyi dâva etmek, gerçekleşmesi imkansız bir şeydir. Boşamada bu durum söz konusu değildir. Çünkü boşama hususundaki tanıklık, dâva söz konusu olmadan emr-i bil'l-ma'rûf (hisbe) olarak kabul edilir. Burada her iki tanık, tanıklıklarıyla kocanın iki hanımından birini boşadığını ispat etmiştir. Bu durumda kocanın bu sözünü sanki yargıç kendisi duymuş kabul edilir. Bu nedenle de kocayı iki hanımından birini boşamaya zorlar.

Bir kimse falan kişinin kızı falan boştur, der ve hanımının adını söyler de, daha sonra boşadığı kadını unutup onun aynı isim ve nesebi taşıyan yabancı bir kadın olduğunu söylerse, o kişinin bu sözü kabul edilmez ve hukûken hanımını boşamış olur.

[6/146] Çünkü akıllı bir kimsenin sözü, mümkün mertebe hüküm ifade eder, kabul edilir. Ayrıca bu kişinin yabancı bir kadını değil kendi hanımını boşama yetkisi vardır. Dolayısıyla mahkemede sözünü hükümsüz kılma iddiası dinlenmez. Ancak bu kişi, kendisi ile Allah Teâla arasında (diyâneten) muteberdir. Çünkü söylediği sözün (birkaç anlama) ihtimali vardır. Bu sözden kastının falan kadının kendi kocasından boş olduğunu anlatmak olması veya (o yabancı kadını fuzûlen) boşamış olması mümkündür. Bu son durumda talak, kocanın izin vermesine (icâzetine) bağlıdır. Ancak hanımı kendisiyle birlikte kalamaz. Çünkü bu kadının, yargıç gibi sözün görünüşüne uyması gerekir.

Bu kişi, kadından kastım kendi hanımımdır der, hanımı da onu tasdik ederse, kadın boş olmuş olur.

Çünkü koca, boş olanın o olduğunu ikrar etmiştir. Kocanın, bu sözle belirli bir kadından talakı iptal etmesi tasdik edilmez. Çünkü bu kadın, boşama hükmünde belirli duruma gelmiştir. Kocası da talakı ondan savuşturmada töhmet altındadır. Dolayısıyla kocanın bu sözüne itibar edilmez. Ancak tanıklar, kocanın talak sözünü söylemeden önce kadının nikahlı olduğuna veya bu sözden önce nikahı ikrar ettiklerine tanıklık ederlerse o zaman kocanın sözüne itibar edilebilir. Bu durumda talak, bilinen kadın için değil, diğeri için geçerli olur. Çünkü delil ile sabit olan, bizzat görmekle sabit olmuş gibidir.

Koca, aynı isim ve neseple tanınan iki hanımından birini isim ve nesebini söyleyerek boşasa, bu konuda açıklama yetkisi onun olur. Talakı dilediğine karşı verir. Burada da durum aynıdır.

Bilinen kadın, kocasının bu sözünü tasdik ederse, durum yine aynıdır. Ancak bu son kısımda bir tür kapalılık vardır. Çünkü koca, ikrarında nasıl itham altında ise, tanınan kadın da onu tasdik etme hususunda itham altındadır. Ancak bu yönü dikkate alınmamıştır. Çünkü hak, her ikisine aittir. Her ikisi, aralarında nikahın varlığında birbirlerini tasdik etmişlerdir. İlkin nikah yaptıklarını söyledikleri ve bu konuda birbirini tasdik ettiklerinde, nikah hükmü nasıl sabit ise, aralarındaki nikahın devam ettiğini söylediklerinde de durum aynı olacaktır.

Bir kimsenin, hanımının ismini söyleyerek talak vermesi

Koca, falan kadın boştur derse ve söylediği isim kendi hanımının ismi ise, hanımı boş olur. Talakı hanımından başkasına yöneltmesi kabul edilmez.

Çünkü söylediği söz, boşamaktır. Onun da hanımını boşama yetkisi bulunmaktadır. Akıllı bir kişinin sözünün hüküm ifade eder kabul edilmesi gerektiğini daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla hanımı, bu boşama için belirlenmiş ve kadın boşanmış olur.

Bu konuda köleyi özgür kılmak, boşamaya kıyaslanır.

Ancak ikrar böyle değildir. Bir kimse falan kişinin benden bin dirhem alacağı var dese, söylediği ismi taşıyan bir kişi gelip bu parayı istese, bu kimsenin ona para vermesi gerekmez. Ancak bu sözle o kişiyi kastettiğini ikrar ettiğine dair tanıkların tanıklık yapmaları durumunda vermek zorundadır. Çünkü ikrarda bulunanın ikrarı, bir şeyi kendisine borç kılmaya yönelik olarak zimmetinde yaptığı bir tasarruftan ibarettir. Öyle olunca, belirlemeyi gerektiren bir delil olmaksızın kendisi lehine ikrarda bulunulan kişi belirlenmiş olmaz. İkrarda bulunanın o kişiyi işaret ve ikrar etmesi onu kastettiğini gösterir. Boşamak ve köleyi özgür kılmak ise, mahallinde yapılan bir tasarruftur. Boşayan kişinin hanımı ve efendinin kölesi, bu tasarruf için belirlidirler.

Bu meselenin açıklaması şudur: Lehine ikrar edilen kişinin bilinmemesi ikrarın geçerliliğine engeldir. Sırf ismin anılmış olması ile bu bilinmezlik ortadan kalkmaz. Boşanan kadının veya özgür kılınan kölenin bilinmemesi ise, boşamanın veya özgür kılmanın geçerli oluşuna engel değildir. Ayrıca ikrar edilen para/mal şüphe ile borç olmaz. Boşama ve özgür kılma meselesinde ihtiyatla davranmak gerekir. İkrarda da aynı şekilde davranmak gerekir.

İkrarda bulunan kimse, falan oğlu falanın benden bin dirhem alacağı var dese, bu kadar bir tanıtımla lehine ikrar edilen kişi tanınmış olmaz.

Nitekim, kendi ismi ve babasının ismini anmak dâvada ve tanıklıkta tanınma sayılmaz. Bunun için dedesinin isminin de anılması veya bağlı bulunduğu soya nispet edilmesi ya da kendisine bizzat işaret edilmesi gerekir. Kişi o takdirde tanınmış olur ve lehine ikrar edilen paranın/malın ona ödenmesi gerekir.

[6/147]

İki tanık bir kimsenin hanımını üç talakla boşadığına tanıklık etse, karı koca da bunu inkar etse, karı kocanın araları ayrılır.

Çünkü tanıklık edilen şey, kadının kocaya haram olduğudur. Helallik ve haramlık Allahu Teâlâ'nın hakkıdır. Bu konuda yapılan tanıklık, herhangi bir dâva söz konusu olmadan kabul edilir. Bu, tıpkı tanıkların kadının kocaya haram/mahrem olduğuna tanıklık etmeleri gibidir. Helallik ve haramlık Allahu Teâlâ'nın hakkıdır. O halde nesep veya emzirme yahut da sıhriyet (hısımlık) yoluyla olan haramlığa tanıklık kabul edilir. Çünkü tanıklar bundan sonra kocanın hanımıyla cinsel ilişkide bulunmasının zina olduğuna tanıklık etmektedirler. Zina için yapılan tanıklık da dâva olmadan kabul edilir. Zina anlamı taşıyan bir şey için yapılan tanıklık da böyledir. Buna göre câriyenin özgür kılındığına dair yapılan tanıklık da dâva olmadan kabul edilir.

Ancak kölenin özgür kılındığına dair yapılan tanıklığın iddia olmadan kabul edilmesi hususunda görüş ayrılığı vardır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu konudaki tanıklık, dâva olmadan kabul edilmez. İmâmeyn'e göre kabul edilir. Biz bu konuyu inşaallah Özgür kılma bahsinde (Kitâbü'l-İtâk) açıklayacağız.

Bir kimsenin, birisi geçerli diğeri bozuk akitle nikahladığı hanımlarını boşaması.

Bir kişinin biri geçerli nikahlı, diğeri bozuk nikahlı aynı ismi taşıyan iki hanımı bulunsa, falan kadın boştur dese, sonra da bununla bozuk nikahlı olanını kastettiğini söylese, hukûken, kazâen tasdik edilmez.

Çünkü bozuk nikahlı olan kadın, boşamaya mahal (konu) değildir. Bu kadın, yabancı bir kadın gibidir. Nikahı geçerli olan kadın ise, kocanın boşamasına mahaldir. Mutlak olarak anılan isim, onu kapsar. Ve koca, talakı ondan savuşturmada hukûken tasdik edilmez. Ancak koca, Allah ile kendi arasında tasdik edilir. Bu sözle yabancı bir kadını kastetmiştim demesi gibidir.

Bu kişi hanımlarımdan biri boştur, demiş olsaydı durum yine aynı olurdu. Çünkü bu sözüyle o kişi, hanımını boşamıştır. Hanımı ise, bozuk nikahlı olan değil, nikahı geçerli olanıdır. Çünkü kadın, bozuk nikahla onun hanımı olmaz. Dolayısıyla koca, tek bir kadınla nikahlı olup hanımlarımdan biri boştur, demiş gibi olur.

Bu kişi, 'İkinizden biri boştur.' dese, o zaman boşadığı kadını belirlemeksizin hanımı boş olmazdı. Çünkü koca, hitap ettiği veya işaret ettiği hanımlardan birini boşamıştır. Onların biri de boşama mahalli değildir. Dolayısıyla hanımı, niyet olmaksızın boşamak için belirlenmiş olmaz. Tıpkı kendi hanımıyla yabancı bir kadına ikinizden biri boştur demesi gibidir.

Bir kimse, biri geçerli bir alışverişle, diğeri geçersiz bir alışverişle satın almış olduğu elindeki iki köleye, ikinizden biri özgürdür veya kölelerimden biri özgürdür dese, hükümde iki köle eşittir. Hangisini özgür kıldığını açıklaması hususunda söz o kişinindir. Çünkü geçersiz bir alışverişle satın alınmış olan köle, kişinin onu teslim almasıyla geçerli alış-verişle satın aldığı köle gibi kendi mülkiyetine geçmiş ve özgür kılma mahalli olmuştur. Bu durumda kişi, bu sözle köleyi özgür kılmış olmaktadır.

İster kölelerimden biri, isterse ikinizden biri demiş olsun, durum değişmez. Dolayısıyla bu konuda açıklama yapmak kendisine düşer. Ancak önceki mesele böyle değildir. Çünkü geçersiz nikahlı kadın, boşama mahalli değildir.

Koca, hanımının adını söyleyerek ancak onu babasının dışında birine nispet ederek falan kişinin falan kızı boştur dese, hanımı boş olmaz.

Kocanın, karısının adını söyleyerek ama babasından başkasına nispet ederek boşaması.

Çünkü boşamayı ona yöneltmemiştir. Çünkü kadını, ne nikahlısı olduğunu söyleyerek kendisine nispet etmiştir, ne ona işaret etmiştir, ne de nesebini anarak tanıtmıştır. Aksine o, başka bir kadını anmış, ismini ve nesebini söyleyerek onu boşamıştır. Dolayısıyla bu söz, hanımını kapsamaz. Tıpkı yabancı bir kadına işaret ederek sen boşsun demesi gibidir ki, bu durumda kendi hanımı boş olmaz.

Bu kişi, hanımı Temim kabilesine mensup olduğu halde, Hemedan'lı falan kadın boştur dese, yine hanımı boş olmaz. Hanımı kör değilken falan kör kadın boştur dese durum yine aynıdır. Ancak bütün bu sözlerle kendi hanımını kastetmiş ve ona niyet etmişse, o zaman hanımı boş olur. Çünkü hanımının ismini anmak suretiyle onu boşamayı kastetmiştir. Onun isminin dışında söylediği sözler fazladan söylenmiştir. Bu hükümde koca'ya karşı sert bir muamele söz konusudur. Bu nedenle de niyetine göre amel edilir. [6/148]

Hanımının ismi Zeynep olan koca, hanımını kast ederek ancak ismini anmadan falan kadın boştur derse, hanımı boş olur. Ancak bu sözle onu kastetmemişse, hanımı boş olmaz. Çünkü o, mutlak bir isim anarak boşamada bulunmuştur. Mutlak isim de hanımı ile birlikte başkasını da içine alır. Bu durum, kinayeli bir sözle boşamak gibi olur. Kinayeli bir sözle yapılan boşamada, söz belirsiz ve çeşitli anlamlara ihtimali bulunduğundan niyet etmek gerekir.

Tanıklardan biri kocanın hanımını iki talakla boşadığına, diğeri üç talakla boşadığına tanıklık eder ve koca da bunları inkar ederse veya biri bir talakla, diğeri iki talakla boşadığına veyahut ta biri bir talakla, diğeri üç talakla boşadığına tanıklık ederse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu tanıklık kabul edilmez.

Tanıkların, talak sayısında ihtilaf etmeleri

İmâmeyn (Ebû Yusuf ve Muhammed rh.a.) ve İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'ya göre en az olanı kabul edilir. Çünkü burada muteber olan, iki tanığın sözde değil anlamda ittifak etmeleridir. Mesela tanıklardan biri hibe'ye, diğeri malı bıraktığına (tehallî) tanıklık etse, tanıklıkları kabul edilir. Burada da tanıklar en az olanda ittifak etmişlerdir. Çünkü en az olan, en çok olanda vardır. Bu şuna benzer: Tanıklardan biri (bir malın) bin dirheme, diğeri bin beş yüz dirhem olduğuna tanıklık etse, iddia sahibi de daha fazlasını istese, bu tanıkların asgari miktar (olan bin dirhem) üzerindeki tanıklıkları kabul edilir.

Tanıklardan biri kocanın hanımına: 'Sen boşsun.', diğeri 'İki defa sen boşsun.' dediğine tanıklık etse veya biri kocanın hanımını boşadığına, diğeri hem hanımını hem de onun kumasını boşadığına tanıklık etse, kocanın hanımını boşadığına dair tanıklıkları kabul edilir. Çünkü onun üzerinde iki tanık da ittifak etmişlerdir. Ayrıca

iki tanık arasında uygunluk arandığı gibi, dâva ile tanıklık arasında da aranır. Mesela iddia sahibi iki bin dirhemi iddia etse, iki tanık da bin dirheme tanıklık etse, ittifakla tanıklık kabul edilir. Aynı şekilde tanıklardan biri bin, diğeri iki bin'e tanıklık etse, asgari miktar üzerindeki tanıklığın kabul edilmesi gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise, tanıkların tanıklık ettikleri hususta hem sözde hem de anlamda ihtilaf ettiklerini, dolayısıyla onların tanıklıklarının kabul edilemeyeceğini söyler. Nitekim tanıklardan biri kocanın hanımına sen serbestsin/yolun açık olsun (haliyyesin), diğeri de bana uzaksın, benden kurtulmuşsun (berîsin) dediğine tanıklık ettiklerinde tanıklıkları kabul edilmez. Bu da böyledir. Burada tanıkların tanıklıklarının kabul edilmediğini söylüyoruz. Çünkü onlardan biri bir talaka, diğeri iki veya üç talaka tanıklık etmişlerdir. "Bir", sayıların temeli olup kendisinde mürekkeplik (bileşiklik) yoktur. İki ve üç ise, mürekkep bir sayının ismidirler. Dolayısıyla aralarındaki başkalık, zıtlık derecesindedir. Ayrıca tekil bir söz, ikil ve çoğul olan kelimelerden başkadır. Bunun delili şudur: İki veya üçü iddia eden kimse, biri ikrar etmiş olmaz. Çünkü böyle olsaydı, sonrasında şirk nedeniyle irtidat etmiş olurdu. Bu durumda da onun kabul edilmesi gerekirdi. Ayrıca hem "tatlikateyn" (iki boşama) ve hem de "tatlika" (tek boşama) tek bir isimdir. Bir harf ilave etmekle isim değişir. Zeyd ve Ziyâd ile Nasr ve Nâsır'da olduğu gibidir. Elf ve Elfeyn'de (bin ve iki bin) de durum aynıdır. Aralarındaki başkalık sabit olunca, her iki iş için bir tanık var demektir. Yargıç, bu durumda hiçbir hüküm veremez. Ancak Elf ile Elf ve Hamsemie (bin ve bin beş yüz) böyle değildir.

[6/149] Çünkü bunlar (bin ve beşyüz) biri diğerine matuf (bağlaçla bağlanmış) iki isimdir. O durumda tanıklar arasında bin üzerinde hem söz hem de anlam olarak bir ittifak meydana gelmektedir. Bu ittifak "talikun ve talikun" (boşsun ve boşsun) ile " فُلَانَةٌ وَ فُلَانَةٌ / falan ve falan kadın" ifadelerinde de bulunmaktadır. Bu, dâva ile birlikte bulunan tanıklıkta böyle değildir. Çünkü orada sözde ittifak koşul değildir. Ancak iki tanıklık arasında sözde ittifak koşuldur. Mesela bir kişi bir gasp veya adam öldürme iddiasında bulunsa, iki tanık da bu fiillerin faili tarafından ikrar edildiğine tanıklık yapsa, yapılan tanıklık kabul edilir. Ama tanıklardan biri gasp için, diğeri ikrar için tanıklıkta bulunsa, yapılan tanıklık kabul edilmez. Çünkü tanıklık söze dayanır. Bunun en büyük delili, "Ben tanıklık ederim." demedikçe tanıklığın kabul edilmemesidir.

Kitabü'r-Rucû' (Tanıklıktan Dönme Konusu)'nda anılan şu mesele İmâmeyn'in bu konudaki görüşlerini geçersiz kılmaktadır:

İki tanık kocanın hanımını bir talakla, iki tanık da üç talakla boşadığına tanıklık etseler ve aralarında cinsel ilişki olmadan yargıç, karı-kocayı ayırsa, sonra tanıklar tanıklıklarından dönseler, mehrin yarısı bir talaka tanıklık edenlere değil, üç talak'a tanıklık edenlere ödettirilir. Bu meselede İmâmeyn'in 'bir talak'a tanıklık,

üç talak'a tanıklık içinde vardır' görüşüne itibar edilseydi, ödemenin bütün tanıklarca yapılması gerekirdi.

Tanıkların konuda ihtilaf etmeleri

Tanıklardan biri, kocanın hanımını belirli bir eve girerse boşamış olacağına ve hanımının da o eve girdiğine, diğeri kocanın hanımını falan kişiyle konuşursa boşamış olacağına ve hanımının da o kişiyle konuştuğuna tanıklık etse, her ikisinin de tanıklığı geçersizdir.

Çünkü her bir tanık, diğerinin belirttiği nedenin dışında bir nedene dayanarak boşamayı gerçekleştirmiştir. Çünkü her bir tanık, kocanın hanımını diğerinin belirtmiş olduğu koşuldan başka bir koşula bağlı olarak boşadığına tanıklık etmiştir. Ve bunlardan hiç biri üzerinde iki tanığın tanıklığı söz konusu değildir.

Tanıklardan biri kocanın hanımını üç talakla boşadığına, diğeri kocanın hanımına üç talak niyetiyle: "Sen bana haramsın." dediğine tanıklık ederse, ikisinin de tanıklıkları geçersizdir. Çünkü bunlar kendisiyle tanıklık edilen şeyde söz olarak ihtilaf etmişlerdir.

İki tanık, "haliyye" ve "beriyye" gibi kinayeli sözlerde ihtilaf etseler durum yine aynıdır. Çünkü bu sözlerin, bize göre, gerçek anlamları neyi gerektiriyorsa ona göre işlevi olur. Dolayısıyla tanıklardan biri tahliye (boşaltma, terk etme)'ye, diğeri de berâet (kurtulmak, uzak olmak, temizlenmek)'e tanık olmuş olmaktadır.

Talak'ın kendisine bağlandığı koşulların miktarları, koşula bağlama ve koşulu kaldırma, cu'l/cuale (ücret) miktarları ve özellikleri, cuale'nin koşul koyulması ve koşulun kaldırılması vb. konulardaki ihtilaflar, sözce ve anlamca kendisine tanıklık edilen şeydeki ihtilaflardır. Bu konularda ihtilaflı tanıklıkla hüküm vermek mümkün değildir. Çünkü bunların her biri için sadece bir tanık bulunmamaktadır. Tek bir tanıkla da yargıç, hüküm veremez.

Tanıklardan biri, kocanın hanımına: "Falan kadın şu eve girerse, falan kadınla birlikte sen boşsun." dediğine, diğeri ise, kocanın: "Falan kadın şu eve girerse sen boşsun." dediğine, tanıklık etse, falan kadın da eve girse, sadece boşamayı yönelttiği kadın boş olur. Çünkü tanıklar, buradaki koşulun kadının eve girmesi, cezanın da, talak kendisine yöneltilen kadının boşanması olduğunda ittifak etmişlerdir. Bununla birlikte tanıklardan biri, kadının boşanmasına ilave olarak bir başka ceza için tek başına tanıklık etmiştir. Bu durumda iki tanığın üzerinde ittifak ettikleri şey sabit olur. Birinin tek başına tanıklık yaptığı şey ise sabit olmaz.

Boşamada bir erkek ve iki kadının tanıklığı

Bir erkek ve iki kadının bir kadının boşandığına dair tanıklıkları biz Hanefîlere göre caizdir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise câiz değildir. Bunu biz Nikah bahsinde açıklamıştık.

Muhammed (rh.a.)'in *Kitâbu'l-Asl* adlı eserinde ise, şöyle denilmektedir: Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, o, nikah (evlenme) konusunda bir erkek ve iki kadının tanıklık yapmasını câiz görmüştür.

Bize göre talak (boşama) da nikah gibidir. Talak için bundan daha az sayıda tanığın bulunması câiz değildir. Mesela bir erkek ve bir kadın tanıklık etseler veya hiç erkek olmadan dört kadın talak için tanıklık etse, bu tanıklık kabul edilmez. Çünkü talak, erkeklerin öğrenebileceği (muttali olabileceği) hususlardandır.

[6/150]

Annesi talak iddia ettiği zaman; oğlunun, babasının veya bir başkasının aleyhinde, annesinin boşandığına dair tanıklık etmesi câiz değildir.

Oğlun, annesi lehinde talaka tanıklığı

Çünkü o, annesi lehine tanıklık etmektedir. Oğul, annesiyle ilgili hususlarda zanlı konumundadır.

"Talak için tanıklıkta annenin boşanma iddiasına itibar edilmez." denirse, biz de deriz ki: Evet doğrudur. Ancak, annenin boşanma iddiası söz konusu olduğunda çocuğun tanıklık yapması onun iddiasının doğruluğunu ortaya koymaktadır. Bunda da annenin yararı vardır. Nitekim anne, baba ile birlikte boşanmayı inkar etse, o zaman çocuğun anne ve babası aleyhindeki tanıklığı kabul edilir.

Babanın, kızının boşandığı iddiasına tanıklığı

Buna göre bir kadın boşandığını iddia ettiğinde, kızının boşandığına dair babanın tanıklığı kabul edilmez. Ancak oğlunun hanımını boşadığına dair, babanın başka biriyle beraber tanıklık etmesi caizdir. Aynı şekilde, anne lehine olmadıkça, bir çocuğun baba aleyhine tanıklık yapması caizdir.

Zimmînin tanıklığı

Kısaca, talak için yapılan tanıklık diğer haklar konusundaki tanıklık gibidir. Evladın anne-baba aleyhine yaptığı tanıklık kabul edilir. Onların lehine yaptığı tanıklık kabul edilmez. Müslümanların zimmîler aleyhine tanıklığı kabul edilir. Zimmîlerin (Gayri Müslim vatandaşların) Müslümanlar aleyhine tanıklıkları kabul edilmez.

Erkek kardeşin tanıklığı

Bir kimse kız kardeşini evlendirse, sonra bir başkasıyla birlikte kocanın onu boşadığına tanıklık etse, bu tanıklık kabul edilir.

Çünkü erkek kardeşin diğer haklarla ilgili hususlarda kız kardeşi için tanıklığı kabul edilir. Talak da böyledir. Çünkü talak nikahtan sonra meydana gelmiştir. Erkek kardeşin onda herhangi bir rolü yoktur. Dolayısıyla nikaha müdâhil olması (katılması) erkek kardeşin kız kardeşinin boşanmasına tanıklık etmesine engel değildir. Ancak bu kişinin, kendisini evlendirmesi için kadının ona izin verdiğini söyleyerek nikahın aslına tanıklık etmesi bunun gibi değildir. Bu kişinin tanıklığı kabul edilmez. Çünkü kadını evlendiren kendisidir (erkektir). Nikahın aslına (akde) tanıklık etmekle işini tamamlamayı hedeflemiştir. Bunun için yaptığı tanıklık kabul edilmez.

İki tanık bir kişinin zifaftan önce hanımını boşadığına tanıklık etse ve kadına mehrin yarısı hükmedilip verildikten sonra tanıklar tanıklıktan dönseler, tanıklar kocaya bu miktarı öderler. Bu ödemenin gerekçesi, ya kadın tarafından gelmesi

muhtemel bir ayrılık nedeniyle mehrin erkekten düşme ihtimali olan bir mehri adama kararlaştırmalarından dolayıdır ki, bir şeyi kararlaştıran, onu bizzat vacip kılan/gerektiren gibidir. Ya da zifaftan önce ayrılığın meydana gelmesi, ayrılık koca tarafından olmadıkça, mehrin tamamını düşüreceğinden dolayıdır tanıklar ayrılığa neden olan talakı kocaya nispet etmekle, mehrin yarısında etken olan düşürücü illeti bu işi yapmaktan alıkoymuş oldular. Bu işlem, mehrin onlar tarafından gerekli kılınması gibidir. Dolayısıyla tanıklıktan döndüklerinde mehir kendilerine ödettirilir.

Bu iki tanıktan biri tanıklıktan dönerse, mehrin dörtte birini öder.

Erkek ve kadın tanıklardan bazısının tanıklıktan dönmesi

Eğer tanıklar bir erkek, iki kadın olsa ve kadınların biri tanıklıktan dönse, bu kadının mehrin sekizde birini ödemesi gerekir. Tanıkların hepsi dönseler, erkeğin mehrin dörtte birini, kadınların her birinin de sekizde birini ödemesi gerekir. Çünkü erkeğin tanıklığıyla, kadının tanıklığıyla sabit olanın iki katı sabit olur. Erkek tanıklarla kadın tanıkların karışık olduğu durumlarda iki kadın, bir erkek yerine geçer.

Tanıklıktan dönmede, dönenin dönmesi değil, tanıklık üzerinde sebat edenlerin sebatı dikkate alınır. Mesela üç kişi bir hak için tanıklık etse de daha sonra biri tanıklıktan dönse, bu kişiye hiçbir şey ödettirilmez. Çünkü hakkın tamamı tanıklıklarına dayanılarak sabit olan kişiler, tanıklıkta sebat etmiştir.

Talak için tanıklık yapan kişiler iki erkek ve iki kadın olsa da sonra onlardan bir erkek ve bir kadın tanıklıktan dönse, mehrin (1/8'i) üçe bölünerek onlara ödettirilir. Üçte ikisi adama, üçte biri de kadına ödettirilir. Çünkü hakkın dörtte üçü kendisine dayanılarak sabit olan kişiler tanıklıkta sebat ettiler. Ancak dörtte bir kadarında **[6/151]** delil yok olmuştur. Bu nedenle bu miktarı (dörtte birin yarısı:1/8'i) üçe bölerek ödettirmiş olduk.

Diğer kadın da tanıklıktan dönerse, ilk dönenlerle birlikte mehrin dörtte birini ödemesi gerekir. Çünkü tanıklıkta geriye bir erkek kalmıştır ki, o da hakkın yarısını ayakta tutmaktadır. Bu, dörtte bir hakkın yarısı tanıklıktan dönen erkek tarafından, (1/4'in) yarısı da kadınlar tarafından ödenecektir. Tanıkların tamamı dönerse, mehrin altıda biri kadınlar tarafından, üçte biri erkekler tarafından ödenir. Çünkü her bir erkeğin tanıklığıyla, iki kadının tanıklığıyla sabit olanın aynısı sabit olmaktadır.

İki kişinin cinsel ilişkiye, iki kişinin de boşamaya tanıklık etmeleri

İki kişi kocanın hanımı ile ilişki kurduğuna (zifafa girdiğine), iki kişi de kocanın hanımını boşadığına tanıklık etseler ve yargıç, kocaya mehrin tamamını ödettirse, daha sonra boşamaya tanıklık edenler tanıklıktan dönseler; biz Hanefîlere göre bu iki tanığın herhangi bir şey ödemesi gerekmez. Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu iki tanığın mehri misil ödemeleri gerekir. Çünkü zifafa tanıklık edenler tanıklıklarına devam etmektedirler. Bu durumda cinsel ilişki, kocanın ikrarıyla sabit olmuş sayılır. Diğer iki tanığın boşama ile ilgili tanıklıkları cinsel ilişkiden sonra yapılmış olur. Bu da bize göre, tanıklıktan vazgeçtiklerinde ödemeyi gerektirmez. Çünkü kadının cinsel

organı kocanın yararlanma yetkisinden çıktıktan sonra, mütekavvim (değeri olan bir şey) değildir. Mütekavvim olmayan bir şeyin telef edilmesi ise bu iki tanığın ödemesini gerektirmez.

Ancak Şâfiî (rh.a.)'ye göre kadının organı kocanın yararlanma yetkisinden çıktıktan sonra mehri misil ile değerlendirilir. Tıpkı kocanın mülkiyetine girerken değerli olduğu gibidir. Ancak biz bu ikisi arasındaki farkı Kitâbü'n-Nikah'ta açıkladık. Ayrıca diyoruz ki, mehrin tamamı zifafa tanıklık edenlerin tanıklığıyla sabit oluyorsa ve bu tanıklar da tanıklıklarında sabit iseler, bu durumda tanıklıktan dönenler herhangi bir şey ödemezler.

Zifafa tanıklık edenler tanıklıktan döner de boşama tanıkları dönmezse, tanıklıktan dönenlerin mehrin yarısını ödemeleri gerekir. Çünkü tanıklıkta ısrar edenlerin tanıklığı ile ancak mehrin yarısı sabit olur. Görmez misin zifafa tanıklık edenler olmasaydı yargıç, boşama tanıklarının tanıklığıyla mehrin yarısını gerekli kılacaktı. Zifaf tanıklarının dönmesiyle mehrin diğer yarısının dayanağı ortadan kalkmıştır. Bu nedenle bunlar mehrin yarısını öderler.

Zifaf ve boşama tanıklarının her ikisinden bireri tanıklıktan vazgeçerse, boşama tanığının herhangi bir şey ödemesi gerekmez. Çünkü onun ve arkadaşının tanıklığı ile ancak mehrin yarısı sabit olmuştu. Mehrin dörtte üçünü sabit kılacak kadar kişi tanıklığa devam etmektedir. Bu da bir zifaf ve bir de boşama tanığıdır. Bu nedenle boşama tanığı herhangi bir şey ödemez. Zifaf tanığı ise mehrin dörtte birini öder. Çünkü mehrin dörtte birlik kısmının dayanağı ortadan kalkmıştır.

Bu meselenin anlamının gerçeği şudur: Mehrin yarısı sadece iki zifaf tanığının tanıklığıyla sabittir. Diğer yarısı ise, dört kişinin tanıklığıyla sabittir. Dördünün tanıklığıyla sabit olan yarı mehrin dayanağı tam olarak vardır. Çünkü bu kısım üzerindeki iki kişinin tanıklığı devam etmektedir. Mehrin iki zifaf tanığının tanıklığıyla sabit olmuş olan diğer yarısına gelince; bunun da yarısının dayanağı zifaf tanıklarından birinin tanıklığa devam etmesiyle devam etmektedir. Ancak öteki yarısının dayanağı ortadan kalkmıştır. Bu nedenle zifaf tanığı mehrin dörtte birini öder.

İki boşama tanığı zifaf tanıklarından biri ile birlikte tanıklıktan vazgeçerlerse, hepsi birlikte mehrin yarısını ödemesi gerekir. Çünkü tanıklığı ile mehrin yarısı sabit olan tanık kalmıştır. O da zifaf tanıklarından biridir. Ancak mehrin diğer yarısının dayanağı ortadan kalkmıştır. Bu yarımın yarısını zifaf tanığının, diğer yarısını da tanıklıktan dönenlerin birlikte üçte bir oranında bölüşerek ödemeleri gerekir. Çünkü mehrin yarısı iki zifaf tanığının tanıklığıyla sabit olmuştu. Bu kısmın yarısının dayanağı tanıklardan birinin tanıklığa devam etmesiyle kalmıştır. Dolayısıyla bu kısmın diğer yarısını tanıklıktan vazgeçenin ödemesi gerekir. Mehrin diğer yarısı ise dört tanığın tanıklığıyla sabit olmuştu. Bunlardan biri tanıklığa devam etmektedir. Bu nedenle yarımın yarısı bu tanığın tanıklığa devamı ile kalmıştır. Ancak diğer

[6/152]

yarısının dayanağı ortadan kalkmıştır. Öyle olunca bu kısmı tanıklıktan vazgeçenlerin birlikte üçte bir oranında bölüşerek ödemeleri gerekir.

Tanıkların hepsi birden tanıklıktan dönseler, zifaf tanıklarının mehrin dörtte üçünü ödemeleri gerekir. Boşama tanıkları ise sadece mehrin dörtte birini öderler. Çünkü mehrin yarısı sadece zifaf tanıklarının tanıklığıyla sabit olmuştur. Bu nedenle tanıklıktan vazgeçtikleri zaman, bu kısmı onların ödemesi gerekmektedir. Mehrin diğer yarısı ise dört tanığın tanıklığıyla sabit olmuştur. Dolayısıyla bu kısmı, yarısını zifaf tanıkları, yarısını da boşama tanıkları olmak üzere, tanıkların dörtte bir oranında ödemeleri gerekmektedir.

Kadının yargıçtan kendisini adil birisinin yanına koymasını istemesi

Boşamaya bir tek tanık tanıklık etse ve kadın, başka bir tanık getirene kadar kendisini adil bir kimse yanına koymasını yargıçtan istese, yargıç bu isteği yerine getirmez. Diğer tanıkları getirene kadar onu kocasına iade eder.

Çünkü kadınla erkek arasında nikahın ve helalliğin bulunduğu bilinmektedir. Bir kişinin tanıklığı ile haramlığın nedeni sabit olmaz. Çünkü bir kişinin tanıklığı illetin yarısıdır. İlletin yarısıyla da hiçbir hüküm sabit olmaz. Dolayısıyla yargıç, sonradan (ârizî) olanın sabit olmasına kadar kendi bildiği ile hüküm verir.

Bir kişinin talaka tanıklığı

Boşama üç defa yapılmış veya bâin ise ve kadın diğer tanıklarının şehirde, yanındaki tanığın da adil olduğunu iddia ederse yargıç, karı-kocayı ayrı ayrı yerlere koyar ve diğer tanıkları getirmesi için kadına üç gün süre tanır. Bu hüküm istihsânen verilen bir hükümdür.

Kıyasa göre ise yargıç, karı-kocayı birbirinden ayırmaz. Çünkü delil henüz yeterli değildir.

Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.) istihsanı esas almış ve demiştir ki: Tanıklığın sayı ve adalet olmak üzere iki yönü vardır. Sayı tam olarak bulunduğunda adalet ortaya çıkmadan da karı-koca birbirinden uzaklaştırılabilir. Adeleti tam olarak bilinmeyen (mestûr) iki tanığın tanıklığı ile karı koca arasını ayırmak gibi. Adalet bulunduğunda da durum aynıdır. Çünkü herkesin aklına öncelikle adil kişinin doğru tanıklık edeceği gelir. Kadının helalliği konusunda ihtiyatlı davranılır. Karı-kocayı (geçici olarak) ayırmanın, koca için çokça zararı da yoktur. Yine de yargıcın karı-koca arasını ayırması ille de gerekli değildir. Ancak bu işlemi yaparsa güzel bir iş yapmış olur. Bunu yapmayıp kadını kocasına iade ederse bunda da bir sakınca yoktur. Çünkü bir kişinin tanıklığı ile hüküm vermenin delili yeterli değildir. Görmez misin yargıcın bir kişinin tanıklığı ile verdiği hüküm uygulanmaz.

Boşamanın türünde tanıkların ihtilaf etmesi

Tanıklardan biri bâin, diğeri ise ric'i bir boşamaya (tatlîka) tanıklık etseler, her ikisinin tanıklığı ric'i boşama için geçerlidir.

Çünkü her ikisi de boşamanın kendisinde ittifak etmişlerdir. Ancak tanıklardan biri bâin niteliğini tek başına ilave etmiştir. Bu nedenle biri olmadan diğerinin tek başına tanıklık ettiği husus sabit olmaz.

Tanıklardan boşama ile ilgili olarak birinin üç, diğerinin bir talakla boşandığı şeklindeki tanıklıklarında İmâmeyn (rh.a.)'in Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye karşı delili şudur: Tanıklardan biri tek başına ağır bâinliği (üç boşama), diğeri de tek başına hafif bâinliği (tek bâin boşama / beynûnet-i suğrâ) dile getirmişlerdir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise, boşama sayı ile ifade edildiğinde, belirleyici olan sayıdır. Tanıklardan her biri (üç ve bir meselesinde) birbirinden farklı bir sözle boşamanın meydana geldiğine tanıklık etmişlerdir. Yukarıdaki meselede ise -ki doğru olan, bâinlik niteliğinin boşama ile birlikte olmasıdır- boşama, boşama sözüyle meydana gelmektedir. Tanıklar da zaten bunun üzerinde ittifak etmişlerdi. Bunu şu da açıklamaktadır; bâinlik niteliği ile boşamanın aslı değişmez. Görmez misin iddetin sona ermesiyle ric'i boşama bâin'e dönüşür. Buna karşılık, ikinci ve üçüncü boşamanın birinci boşamaya eklenmesiyle boşamanın aslının hükmü değişmektedir.

[6/153] Tanıklardan biri bir boşamaya (tatlîk), diğeri ise 1+1'e tanıklık etseler, tanıklıkları bir (talak) için geçerli olur. Çünkü tanıklar bunun üzerinde hem söz hem de anlam olarak ittifak etmişlerdir.

Onlardan biri bir defa boşamaya, diğeri yirmi bir veya bir buçuk boşamaya tanıklık etseler, her ikisi söz olarak bir (talak) üzerinde ittifak etmiş ve onu söylemişlerdir. Ancak biri (cümleye) " واحدةٌ / bir" sözüne bağlanmış başka bir söz (yirmi) eklemekle diğerinden ayrılmıştır. Dolayısıyla ikisinin ittifak etmiş olduğu söz geçerli olur.

Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.) bu meseleyi tanıklardan birinin "vâhide" (bir), diğerinin "احَدَ عَشَرَ / on bir" ile yaptığı tanıklık meselesinden ayırmaktadır. Çünkü "أَحَدَ عَشَرَ / ahade aşere" sözü arada atıf (bağlaç) harfi bulunmadığı için tek bir isim hükmündedir. Bu nedenle bununla söz itibarıyla bir'e (وَاحِدَةٌ / vâhide) tanıklık yapılmış olmaz. Fakat "وَاحِدَةٌ وَ عِشْرُونَ / vâhide ve işrûn" (yirmi bir) sözcüğü arada atıf harfi bulunan iki isimden oluşmaktadır. Bundan dolayı onunla söz itibarıyla bire (vâhide) tanıklık yapılmış olur.

Tanıklardan biri bir, diğeri yarım boşamaya veya biri yarım, diğeri üçte bir boşamaya tanıklık etse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu tanıklık kabul edilmez.

İmâmeyn'e göre kabul edilir. Çünkü İmâmeyn'e göre muteber olan tanıkların anlamda (boşamada) ittifak etmeleridir. Bu da burada bulunmaktadır. Çünkü yarım ve üçte bir boşama, tam boşamadır.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre muteber olan tanıkların hem söz hem de anlamda ittifak etmeleridir. Yarım ile tam arasında birbirinin zıddı olmak gibi bir ayrılık

ilişkisi vardır. Ayrıca yarım, üçte bir değildir. Dolayısıyla tanıkların söz olarak ittifakı söz konusu değildir. Bu nedenle de tanıklık kabul edilmez.

Tanıklardan biri, kocanın: "Falan kadın boştur, hayır falan kadın." dediğine, diğeri onun ilk andığı kadının ismini söyleyerek: "Falan kadın boştur." dediğine tanıklık etse tanıklık, ilk anılan kadın için geçerli olur.

Çünkü tanıklar sözde ve anlamda onun üzerinde ittifak etmişlerdir. Birinin tek başına ileri sürdüğü ilave iddia sabit değildir.

Tanıklardan biri, kocanın hanımına: "Sen bütün bir talakla boşsun." diğeri "Bir kısmıyla boşsun." dediğini iddia etse İmâmeyn'e göre bir talaka hükmedilir. Çünkü tanıklar talakta anlam itibarıyla ittifak etmişlerdir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu tanıklık kabul edilmez. Çünkü tanıklar sözde ihtilafa düşmüşlerdir. Çünkü bütün (küll) ile cüz (parça), birbirinini zıddı olduğu için birbirinden tamamen farklıdır.

Tanıklardan biri, kocanın hanımına: "Sen boşsun." dediğine, diğeri onun hanımını boşadığını ikrar ettiğine tanıklık etse tanıklık geçerlidir.

Tanıklardan birinin talak vermeye, diğerinin talakı ikrara tanıklık etmesi

Çünkü boşama sözle yapılır. Boşamada ikrar ve inşâ[112] ifadeleri birbirinin aynısıdır. O halde tanıkların ikrar ve inşâ hususundaki ihtilafları tanıklık mahallindeki (tanıklık edilen şeydeki) ihtilaf olarak kabul edilmez. Tanıkların zaman ve mekandaki ihtilafları da böyledir. Çünkü söz sürekli olarak tekrarlanan nesnelerdendir. Sonra söylenen söz, önce söylenenin aynısı olabilir. Tanıkların zaman ve mekanda ihtilaf etmeleri ile tanıklık mahalli söz itibarıyla değişmiş olmaz. Ancak sözün aksine fiiller böyle değildir. Gasbetmek ve öldürmek gibi.

Tanıklardan biri kocanın, hanımını Kurban Bayramının birinci günü Mekke'de, diğeri aynı gün Kûfe'de boşadığına tanıklık etse her ikisinin de tanıklıkları geçersizdir.

Bu durum, tanıklık mahallinin farklı olmasından değil, ikisinden birinin yalan söylediğine olan kesin inancımızdan dolayıdır. Çünkü bir kimse aynı günde hem Mekke'de hem de Kûfe'de olamaz. Yalancılıkla itham edilmek tanıklığın kabulüne engel olursa, kesin yalancılık öncelikle engel olur.

Böyle olayların velîlerin kerâmetlerinde olabileceği ileri sürülemez. Çünkü bu şekilde kerâmet gösteren bir veli boşadığını inkar etmez ki delile dayanarak boşadığını ispat etmeye ihtiyaç duyalım. Ayrıca biz hükümleri görünüre göre veririz. [6/154]

---

[112] İnşâ veya inşâîlik, sözün söylendiği anla ilgili duygu, düşünce ve isteğin ifadesidir. İnşâî cümlenin zıddı, haberî cümledir. İkrar cümlesi, inşâî cümlelerden kabul edilmiştir.

Burada inşâ, önceden olmayan hukûki tasarruf meydana getirmektir. Yani önceden olmayan bir talak vermektir. İkrar ise daha önceden bir talakın varlığını tasdik etmektir.

Tanıklar, arada binitli bir kimsenin Kûfe'den Mekke'ye varabilecek kadar gün bulunan iki ayrı günde; biri Mekke'de diğeri Kûfe'de kocanın hanımını boşadığına tanıklık etseler tanıklıkları kabul edilir.

Çünkü bu durumda tanıkların görünüşle adaleti olduğu için yalancılıkla itham edilmeleri söz konusu değildir. Burada tanıklar, boşamanın değişik mekanlarda olduğuna tanıklık etmişlerdir. Mekanın değişmiş olması tanıklık mahalli olan boşamanın değişmesini gerektirmez.

İki tanık kocanın (eşi) Amre'yi Kurban bayramının birinci günü Kûfe'de, iki tanık da onun diğer eşi Zeyneb'i aynı günde Mekke'de boşadığına veya kölesini özgür kıldığına tanıklık etseler hepsinin yaptığı tanıklık geçersizdir.

Çünkü yargıç, iki gruptan birinin kesin olarak yalan söylediğini bilmekte ancak doğruyu yalancıdan ayıramamaktadır. Bu nedenle de onların tanıklığıyla işlem yapması mümkün olmaz.

Yargıcın bir delille hüküm vermesinden sonra başka bir delilin getirilmesi

İki delilden biri yargıca diğerinden önce ulaşsa ve ona dayanarak hüküm verse, sonra diğeri ulaşsa yargıç ona itibar etmez.

Çünkü ilk delil yargıcın hükmüyle kuvvet kazanmış, dolayısıyla diğerinin yalan olduğu kesinleşmiş olur. Çünkü yargıcın verdiği hükmü şüphe ile bozmak câiz değildir. Bu mesele şunun gibidir: İki kişi bir kadının kendi nikahlısı olduğunu iddia etse de her biri bunun için delil getirse ve bu hususta eşit duruma gelseler yargıç hiçbiri lehine hüküm vermez. Ancak biri diğerinden önce delil getirmiş olsa da kadı onun lehine hüküm verse, sonra diğeri delil getirse, yukarıda belirtilen nedenden ötürü, bu kişinin delili kabul edilmez.

Bir adam iki hanımına: "Bu yemeği hanginiz yediyse o boştur." dese de her bir kadın yemeği kendisinin yediğine delil (ikişer tanık) getirse, hepsinin yaptığı tanıklık geçersizdir. Çünkü iki gruptan birinin yalan söylediği kesindir. Burada koşul olan bir kadının yemeğin tamamını yemesidir. Oysa bu durumda her bir kadının tek başına yemeğin tamamını yemesini tasavvur etmek mümkün değildir. Ancak delillerden biri yargıca diğerinden önce ulaşsa ve yargıç onunla hüküm verse, sonra diğeri ona ulaşsa yargıç ona itibar etmez. Çünkü yargıç vermiş olduğu hükümle birinci grubun tanıklığının doğruluğu kesinleşmiştir. Bu nedenle ikinci grubun da tanıklığı yalan olarak kesinleşir.

İki kadın yemeği birlikte yemişlerse hiçbiri boş olmaz. Çünkü boşamanın koşulu birinin tek başına yemeğin tamamını yemesidir. Çünkü "hangi" (أيُّ / eyyu) kelimesi hitab edilen iki kadının her birini tek başına ifade etmektedir. Bunu daha önce de açıklamıştık.

Allahu Teâlâ doğruyu ve doğrusunu daha iyi bilir. Dönüş yalnız O'nadır.

ÖLÜM HASTASININ HANIMINI BOŞAMASI

Kocanın ölüm hastalığında boşadığı kadının mirasçı olma durumu

Ölüm hastası, hanımını üç talakla veya bir bâin talakla boşasa ve adam, kadın iddet beklerken ölse, kıyasa göre kadın miras alamaz.

Bu, Şâfiî (rh.a.)'nin de görüşlerinden biridir.

Ancak kadın istihsânen miras alır. Bizim de görüşümüz budur. İbn Ebû Leylâ (rh.a.), koca iddet bittikten sonra ölse bile kadın, başka biriyle evlenmedikçe kocasına mirasçı olur, demektedir. Bu, Şâfiî (rh.a.)'nin de (esas) görüşüdür. Mâlik (rh.a.) ise kadın (iddetini bitirip) başka biriyle evlendikten sonra koca ölse bile kadın ona mirasçı olur, demektedir.

[6/155]

Kıyasın açıklaması şudur: Mirasçı olabilmenin koşulu, nikahın ölümle sona ermesidir. Bu koşul burada bulunmamıştır. Çünkü nikah, (ölümle değil) verilen talaklarla ortadan kalkmıştır. Neden olmadan hüküm sabit olmaz. Tıpkı kocanın hanımını zifaftan önce boşaması gibidir. Ayrıca miras, bazen neseb (akrabalık), bazen da nikah ile hak edilir. Neseb ilişkisi sona erdiğinde, ister koca sağlıklı, isterse hastalıklı durumunda olsun, mirası hak edemez. Evlilik sona erdiğinde de durum aynıdır.

Fakat biz Hanefîler, kadının miras alabileceğini istihsânen câiz gördük. Çünkü sahâbe (r.a.) bu konuda ittifak etmişlerdir:

İbrahim (rh.a.) şöyle rivayet etmiştir: Urve el-Bârikı, Ömer (r.a.)'in yanından Şureyh'e beş haslet getirmiştir. Onlardan biri şudur: Hasta bir adam hanımını üç talakla boşar ve hanımı iddet beklerken adam ölürse kadın ona mirasçı olur.

Şa'bi'nin rivayetine göre Ümmü'l-Benin bint Uyeyne b. Hısn el-Fizârî, Osman b. Affan (r.a.)'ın nikahı altında idi. Osman (r.a.) evi kuşatıldıktan sonra onu boşadı. Kadın Osman (r.a.)'ın öldürülmesinden sonra Hz. Ali (r.a.)'ye gelerek durumunu ona anlattı. Ali (r.a.), Osman (r.a.) onu bıraktı. Ölümüne yakın bir zamanda da ondan ayrıldı, dedi. Kadının şikayeti üzerine onu Osman (r.a.)'a mirasçı kıldı.

Abdurrahman b. Avf (r.a.), hanımı Tumadır'ı, sonuncusu ölüm hastalığında olmak üzere, üç talakla boşamıştı. Bunun üzerine Osman (r.a.) kadını ona mirasçı kılmış ve şöyle demişti: "Abdurrahman'ı (hanımından miras kaçırmakla) itham etmedim. Ancak ben sünnetin gereğini yaptım."

Ayşe (r.a.)'den gelen bir rivâyette o şöyle demiştir: Ölüm hastalığında hanımını boşayan kocaya (fârr), hanımı iddeti süresince mirasçı olur.

Übeyy b. Ka'b (r.a.)'dan gelen bir rivâyette o şöyle demiştir: "Kadın, (başka biriyle) evlenmedikçe mirasçı olur."

İbn Sîrîn şöyle demiştir: Sahabe, yukarıda sözü edilen hükmü kastederek, "Allah'ın kitabından kaçan yine ona döndürülür." derlerdi.

Sahabîlerin icmâı bulunan yerde kıyas terk edilir. "Bu konuda onların bir icmaı söz konusu değildir. Çünkü İbn Zübeyr (r.a.) Tumadır hadisiyle ilgili olarak 'yetki bende olsaydı ben onu (kocasına) mirasçı kılmazdım.' Abdurrahman b. Avf (r.a.) da: 'Ben onu, ona zarar vermek için yahut miras vermekten kaçmak için boşamadım.' dediler." denilirse biz de deriz ki: İbn Zübeyr (r.a.)'in "Ben onu mirasçı kılmazdım." sözünün anlamı "İstihsan'ın açıklamasını bilmediğim için (kıyas gereği) mirasçı kılmazdım." demektir. Böylece İbn Zübeyr'in bilmediğini Osman (r.a.)'ın bildiği ortaya çıkmıştır.

Bazı rivâyetlerde ise kadın, Abdurrahman b. Avf (r.a.)'dan kendisini boşamasını istemiştir. Bu nedenle İbn Zübeyr (r.a.)'in "Ben onu mirasçı kılmazdım." sözünün anlamı, "Kocasından talak istediği için mirasçı kılmazdım." demektir. Biz de bu durum için aynı şeyi söylüyoruz. Ancak Osman (r.a.)'ın kadını kocasından talak istedikten sonra ona mirasçı kılması Osman (r.a.)'ın talak istemeden önce de kadını ona mirasçı kıldığına delil oluşturmaktadır.

Rivayetle ilgili olarak kadının kocasından talak istemediği, fakat kocanın ona: "Temizlendiğin zaman bana haber ver." dediği, kadının da temizlendikten sonra ona izin verdiği nakledilmiştir. Bununla da kadının miras hakkı düşmez. Abdurrahman b. Avf (r.a.), hanımının kendisine mirasçı kılınacağını inkar etmemiştir. Onun kabul etmediği husus, miras vermekten kaçmakla itham edilmesidir. Hatta Osman (r.a.)'ın kendisini ziyaret ederek: "Ölürsen hanımını sana mirasçı kılarım." dediği, Abdurrahman b. Avf (r.a.)'ın da: "Ben bunu biliyorum, ancak ben onu, ona zarar vermek yahut ona miras vermekten kaçmak için boşamadım." dediği rivayet edilmiştir.

Bunun açıklaması da şöyledir: Hanımını ölüm hastalığıyla boşayan koca, sözüyle kadınının miras hakkını kaybettirmek istemiştir. Onun maksadı kendisine geri döndürülür. Bu, tıpkı bütün malını bir kişiye hibe etmek gibidir. Böyle diyoruz çünkü ölüm döşeğinde bulunan kişinin malına mirasçıların hakkı geçmiştir. Bu nedenle malın üçte birinden fazlasını hibe etmesine engel olunur.

Öte yandan mirası hak etmek neden ve mahallin varlığına bağlıdır. Kocanın tasarrufu miras mahallinde olursa bu tasarruf, mirasçının hakkını koruyabilmek için hükmen miras mahalline, ölümden sonra dayandırılan bir tasarruf (vasiyyet) gibi kabul edilir.

[6/156] Mirasın nedenini ortadan kaldırmak suretiyle kocanın yaptığı tasarruf da hükmen ölümden sonraya dayandırılan bir tasarruf gibi kabul edilir. Hatta bu daha önceliklidir. Çünkü hüküm mahallin değil nedenin bulunmasına dayandırılır. Neden üzerindeki tasarruf, ölümden sonraya dayandırılan bir tasarruf gibi olunca, karı koca arasındaki nikah ölüm anında hükmen var demektir. Bu nedenle İbn Ebû Leylâ (rh.a.) şöyle demiştir: "Kadının mirasla ilgili olan iddeti sona ermez. Başka biriyle evlenmedikçe onun miras hakkı devam eder. Başka biriyle evlendiği zaman

ise tıpkı kendisinin isteğiyle kocasından talak istemesi gibi miras hakkının düşmesini kendisi kabul etmiş demektir. Bu da onun hakkıdır." Ancak biz Hanefîler diyoruz ki: iddeti sona erince kadının başka biriyle evlenmesi helal olur. Bu ise birinci nikaha aykırı olan hükmi bir delildir. Bununla birlikte nikah hükmen kalmamıştır. Tıpkı başka biriyle evlenmesi gibi.

Bu on günden daha az bir zamanda hayız kanı kesilen kadına, bu durumda iken bir namaz vaktinin geçmesiyle (gusletmediği halde) namazın farz olması gibidir. Bu mesele de iddet biter bitmez, namazın yerine getirilmesi hükmünde kabul edilir.

Mâlik (rh.a.)'in (başka koca ile) evlendikten sonra da kadının miras hakkının olduğunu bildiren görüşü kabul edilemez. Çünkü bir kadın nikah hükmüyle iki kocaya birden mirasçı olamaz. Mâlik (rh.a.)'in sözü bizi bu sonuca götürür.

Öte yandan iddeti sona erdikten sonra koca eşinin hakkını bir bedel karşılığı ortadan kaldırmış olur. Çünkü kadın, başka biriyle evlenmeye ve ona mirasçı olmaya muktedir olur. Hasta adamın da bunu yapması geçerlidir. Tıpkı malını değeri karşılığında satması gibi. Ancak iddet bitmeden önce ölürse (mirastan mahrum edildiğinde) bu, bedel olmadan kadının hakkını düşürmek demektir. Çünkü iddet durumunda kadın evlenemez.

Nesepte durum böyle değildir. Çünkü nesep sırf kocanın sözüyle sona ermez. Ancak yargıcın liân (lanetleştirme yaptırmak) suretiyle hükmü ile kesilir. Bu ise hükmî bir durumdur.

Ayrıca nesep bir defa sabit olduktan sonra kesilmez. Ancak nesebi erkeğin reddetmesiyle ümmüveledin çocuğunda nesep sabit olmadığı açığa çıkar. Buna dayanarak bu çocuğun onun malında miras hakkı olmadığı ortaya çıkar.

Fakat söylenen sözler anlam bakımından kuvvetli değildir. Çünkü nikah mahallinin üç talak veya sıhriyet (dünür hısımlığı) yoluyla haramlığı sabit olduktan sonra nikahı hükmen var kabul etmek mümkün değildir. Ancak nikahın gereklerinden olan iddetin devam etmesi sahabîler (r.a.)'in icmaı ile kadını kocaya mirasçı kılma hükmünde nikahın devam etmesi gibi kabul edilir. Bu nedenle talak zifaftan önce olsaydı kadın mirasçı olamazdı. Çünkü o zaman bu kadına iddet gerekmez.

Bu durum ise sabit olan bir şeyin hükmünü devam ettirirken söz konusudur, sabit olmayan bir şeyi sabit kılmada değil. Mesela adam hanımını boşarken sağlıklı olsaydı kadın ona mirasçı olamazdı. Kadından zararı gidermek için iddeti nikah yerinde kabul ettik.

Hanımının isteği üzerine koca onu boşamış olsa kadın, hakkının düşmesini kendisi kabullendiği için o iddet beklerken kocası ölse bile ona mirasçı olamaz.

Kocanın ölüm hastalığında boşadığı kadın câriye veya gayr-i müslim olsa, sonra câriye özgür kılınsa veya gayri müslim Müslüman olsa kadın iddet beklerken kocası ölse ona mirasçı olamaz. Çünkü koca onu boşadığı zaman miras kaçıran konumda değildi. Çünkü hastalığı anında kadının mal üzerinde bir hakkı söz konusu değildi.

Bu kadın kocaya mirasçı olsaydı o zaman özgür kılındıktan veya Müslüman olduktan sonra mirası hak ederken iddetin nikah yerine geçmesi gerekirdi. Bu ise sahabîler (r.a.)'in ittifak ettiğinin dışında bir şeydir. Bunu ictihadla ispat etmek de mümkün değildir.

Ölüm hastalığı sırasında boşadığı kadının iddeti bittikten sonra kocanın ölmesi

Ölüm hastası bir adam hanımını ric'i talakla boşasa ve iddet bittikten sonra ölse kadın ona mirasçı olamaz.

Çünkü adam öldüğünde mirası hak ediş nedeni gerçekten ve hükmen bulunmamaktadır.

İddet sona ermeden hangisi ölürse ölsün diğeri ona mirasçı olur. Çünkü aralarındaki nikah ölümle sona ermiştir. (Nikah ölüme kadar sürmüştür.)

[6/157]

Koca, hanımını ölüm hastalığında bâin talakla boşadıktan sonra, hastalığından iyileşse ve daha sonra hanımı iddet beklerken başka bir hastalıktan dolayı ölse biz Hanefîlere göre hanımı ona mirasçı olamaz.

Züfer (rh.a.)'e göre mirasçı olur. Çünkü hastalığında hanımını boşamakla koca, miras kaçırma suçlandırmasıyla karşılaşır. Ayrıca kocanın malında, kadının hem boşama, hem de ölüm anında hakkı bulunmaktaydı. Bu nedenle, boşamakla ölüm zamanı arasına giren şeyler dikkate alınmaz. Dolayısıyla koca hiç iyileşmemiş, (ilk) hastalığında ölmüş kabul edilir.

Ancak biz diyoruz ki: Kadının kocasının malında olan hakkı ölüm hastalığı nedeniyle söz konusu olur. Ölüm hastalığı da, ardından ölüm gelen hastalıktır. Burada böyle bir şey bulunmamaktadır. Ardından iyileşme gelen her hastalık sağlıklı durum sayılır. Dolayısıyla koca hanımını sağlıklı iken boşamış, sonra hastalanmış ve ölmüş sayılır.

Ölüm hastalığında boşanan kadının ölmesi durumunda, kocanın mirasçı olması

Yukarıda belirtilen meselelerin tamamında, kadın öldüğü takdirde, kocası ona mirasçı olamaz. Çünkü mirasçı olma nedenini kendi serbest iradesiyle ortadan kaldırmıştır. Evlilik devam ediyorken kocanın hanımının malında hakkı yoktur ki bu hak iddet süresince devam etsin.

Hâkim eş-Şehîd, (Hastanın Boşaması Konusu'ndaki) dört kısmı bir arada şöyle anmıştır:

1. Kocanın boşamayı kendisinin yapacağı bir işe bağlaması;
2. Başka birinin yapacağı bir işe bağlaması;
3. Bir vaktin gelmesine bağlaması;

4. Hanımının bizzat kendi yapacağı bir işe bağlaması.

Ölüm hastalığında boşamanın koşula bağlanması

Bu kısımların her biri kendi içinde iki kısma ayrılır: Ya boşamanın koşula bağlanması ve gerçekleşmesi hastalık durumunda meydana gelir. Veya koşula bağlama sağlık durumunda, gerçekleşme ise hastalık durumunda meydana gelir.

Birinci, yani boşamayı kocanın kendi yapacağı işe bağladığı kısım: Koca hanımına: "Ben falanca eve girersem sen üç talakla boşsun." der, sonra eve girerse ve hanımı iddet beklerken ölürse hanımı ona mirasçı olur.

Burada koşula bağlama ve gerçekleşme hastalık durumunda ise koca miras kaçırma ve kendi malında kadının hakkını ortadan kaldırmaya girişme suçlamasıyla karşılaşır.

Eğer koşula bağlama sağlık, olması ise hastalık durumunda olmuşsa durum yine aynıdır. Çünkü koca koşulun oluşması durumunda talakların meydana geleceğini bildiği durumda hasta iken koşulu vermek suretiyle hanımının hakkını ortadan kaldırmaya girişmiş olmaktadır. Bu durumda talak müneccez (koşulsuz meydana gelmiş) gibi kabul edilir. Burada koşulun kocanın yapmaktan kaçınabileceği veya yemek içmek ve namaz kılmak gibi kaçınamayacağı bir şey olması fark etmez. Çünkü koşul koca için yapmaktan kaçınamayacağı bir şeyse (boşamayı bu gibi bir) koşula bağlamaktan bin defa kaçınabilir.

İkinci, yani boşamanın başka birinin yapacağı işe bağlı olduğu durumda koşula bağlama hasta durumda iken olmuşsa kadının mirasta hakkı vardır. Çünkü koca hanımının malındaki hakkını yok etmeye girişmiştir. Bu, koca için koşulsuz boşamak gibidir.

Koşula bağlama sağlıklı iken yapılmış, ancak başkası o işi koca hasta iken yapmışsa, hanımı ona mirasçı olamaz.

Ancak kadın Züfer (rh.a.)'e göre mirasçı olur. Züfer (rh.a.): "Koşula bağlı olan bir iş, koşul gerçekleştiğinde koşula bağlayan tarafından doğrudan yapılmış gibidir." demektedir. Buna göre koca başkası işi yaptığında hanımını hasta iken üç talakla boşamış gibi olmaktadır.

Ancak biz diyoruz ki: Kocanın miras kaçırma kastı yoktur. Çünkü boşamayı koşula bağladığında hanımının kendi malında hakkı bulunmuyordu. Bundan sonra da koşulun gerçekleşmesinde onun bir müdahalesi olmamıştır. Boşamaya engel olma imkanı da yoktu. Çünkü koşulu iptal ya da başkasının işi yapmasına engel olma imkanı yoktu.

Üçüncü, yani koşulun belli bir vaktin geçmesine bağlı olması, mesela kocanın ay başı geldiğinde sen boşsun demesi durumunda : Eğer koşula bağlama hasta iken olmuşsa hanımı kocasına mirasçı olur. Çünkü hanımının koca malında hakkı varken koca bu hakkı ortadan kaldırmaya girişmiştir. koşula bağlama sağlıklı iken **[6/158]**

olmuşsa ve koca hasta iken ay başı gelmişse, açıkladığımız nedenlerden ötürü bize göre hanımı ona mirasçı olamaz.

Züfer (rh.a.)'e göre mirasçı olur. Ona göre bu, önceki mesele gibidir. Hanımına yarın üç talakla boşsun dese, sonra yarın olmadan hastalansa durum yine aynıdır.

Dördüncü, yani kocanın boşamayı hanımının yapacağı bir işe bağlaması durumunda, eğer koşula bağlama hasta iken yapılır, koşul da belli bir eve girmek veya namahrem (mahrem olmayan) biriyle konuşmak gibi hanımının kaçınabileceği bir iş ise ve kadın bunu yaparsa ona mirasçı olamaz. Çünkü kadın ihtiyacı olmadığı durumda koşulu gerçekleştirmeye girişmekle kocasının malındaki hakkını kaybetmeyi kabul etmiş demektir. Bu, kocadan talak istemek gibidir.

Koşul yemek-içmek, farz namazları kılmak, ebeveyniyle veya herhangi bir mahremiyle (nikah düşmeyen yakınıyla) konuşmak gibi kadının kaçınamayacağı bir iş ise kadın iddeti içinde iken kocası ölürse ona mirasçı olur. Çünkü kadın bu koşulu yapmak zorundadır. Dolayısıyla işe girişmekle kocasının malındaki hakkını kaybetmeyi kabul etmiş sayılmaz.

Kadın alacağını istememekle hakkını kaybetmekten korktuğu zaman, onun alacağını istemesi kaçınamayacağı işlerden sayılır.

Koşula bağlama sağlıklı iken yapılmış, kadın koşulu kocası hasta iken gerçekleştirmişse; bu durumda kadının işi yapmaktan kaçınma imkanı varsa kocasına mirasçı olamayacağı hususunda herhangi bir problem yoktur. koşulu gerçekleştirmekten kaçınma imkanı yoksa, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadın kocasına mirasçı olur.

Muhammed (rh.a.)'e göre mirasçı olamaz. Çünkü koşula bağlama esnasında kadının kocasının malında hakkı yoktu. Bu nedenle koca mal kaçırmaya girişmek suçlandırılmasıyla suçlanamaz. Bundan sonra da kocanın herhangi bir dahli söz konusu olmamıştır. Bu konuda en fazla kadının rızasının bulunmadığı veya kadının işi yapmaktan kaçınma imkanının olmadığı söylenebilir. Bu da talakı yabancı (başka) birinin yapacağı bir işe bağlamak veya ay başının gelmesine bağlamak gibidir. Biz bu durumda koşula bağlama sağlıklı iken yapılmışsa kadının kocasına mirasçı olamayacağını açıklamıştık. Burada da durum aynıdır.

Şeyhayn (Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf) ise kadının koşulu gerçekleştirme zorunda olduğunu, Çünkü onu yapmazsa kendisine bir zarar gelmesinden veya bir cezaya uğramaktan korktuğunu; koşulu gerçekleştirirse hakkının zayi olmasının söz konusu olduğunu söylemektedir. Bu nedenle kadın koşulu gerçekleştirme zorunda bırakılmış ve onu yapmaya zorlanmış olmaktadır. Kadını ona mecbur bırakan da kocadır. Aslolan, yapma zorunda bırakılan kişinin, onu zorlayanın kullandığı bir araç olmasıdır. İş, hükmen zorlayan tarafından meydana gelmiş gibidir. Tıpkı malı telef etmeye zorlanan kimse gibi. Bu anlamda (koşulun bağlı olduğu) iş koca tarafından yapılmış gibi olur. Bu durumda kadın kocasına mirasçı olur.

Kadın kocası hasta iken îlâ[113] yoluyla ondan ayrılmış olsa; eğer îlâ koca hasta iken yapılır ve hanımı iddetli iken ölürse hanımı ona mirasçı olur. Îlâ'nın aslı sağlıklı iken olursa hanımı ona mirasçı olamaz.

Hastalık sırasında îlâ yapmak

Çünkü îlâ yapan; anlam itibarıyla; "Eğer dört ay içinde sana yaklaşmazsam sen bâin talakla boşsun." demiştir. Vaktin gelmesi koşuluna bağlama konusunda açıkladık ki, koşula bağlama hastalık sırasında olursa kadın kocasına mirasçı olur. Sağlıklı iken olursa mirasçı olamaz. Îlâ'da da durum aynıdır.

Hastanın, boş olmayı hanımının isteğine bırakması

Hasta kişi hanımına: 'İstersen üç talakla boşsun.' dese ve kadın da istese veya hanımını (boşanıp boşanmama konusunda) serbest bıraksa hanımı da boşanmayı seçse, o zaman kadın kocasına mirasçı olamaz. Çünkü kadın kendi hakkının düşmesine razı olmuştur. Bu durumda kadın kocasından kendisini boşamasını istemiş veya muhâlea yapmış (kocasından para karşılığı boşanmış) gibidir.

Hasta iken hanımına: "Ay başı geldiğinde sen üç talakla boşsun." dese ve adam sağlıklı iken ay başı gelse, hanımı ona mirasçı olamaz. [6/159]

Hastanın, hanımının talakını ileriki bir zamana dayandırması

Hasta iken hanımına îlâ yapsa ve sağlıklı iken iddet sona erse durum yine aynıdır. Çünkü birbirinden ayrıldıklarında kadının kocasının malında hakkı bulunmamaktaydı. Bu durumda koca hanımını sağlıklı iken koşulsuz boşamış kabul edilir.

Koca sağlıklı iken hanımına: "Hastalandığımda sen üç talakla boşsun." dese, sonra da hastalanıp ölse hanımı ona mirasçı olur. Çünkü koşula bağlı olan talak, koşul meydana geldiğinde koşulsuz boşama gibidir. Koca, hastalanması durumunda hanımının malında hakkının olacağını bile bile hanımını boşamayı hastalanmasına bağlamakla miras kaçırmayı kastetmiş olmaktadır.

Ebû Kasım es-Saffâr, bu durumda kadının kocasına mirasçı olamayacağını söyler. Gerekçesi şudur: Talak kocanın hastalığının başında meydana gelmektedir. Bu sırada koca henüz yatalak (ölüm hastası) değildir. Hastanın mirasçısının onun malında hak sahibi olmasını gerektiren hastalık, hastayı ağırlaştırıp yatalak durumuna getiren hastalıktır.

Koca hasta iken hanımına: "Ben seni sağlıklı iken üç talakla boşamıştım." derse kadın o anda kocasından boşanmış olur. Kadın, o kocasına mirasçı olur. Çünkü koca bu ikrarla miras kaçırma suçlamasıyla karşılaşır. Tıpkı hasta iken,

---

[113] **Îlâ / إيلاء** Kocanın hanımına yaklaşmamak üzere yemin etmesidir. Böyle bir yeminde bulunan kocaya "mûlî", kendisine îlâ yapılan kadına "mûlâ minhâ" denir. Îlâ üç kısma ayrılır:

a. **Îlây-ı Muvakkat;** dört ay, sekiz ay... gibi bir vakitle kayıtlı olan îlâdır.

b. **Îlây-ı Müebbed;** ebediyen yaklaşmamak üzere yapılan îlâdır.

c. **Îlây-ı Mechûl;** belli bir müddet belirtilmeksizin veya ebediyet kaydı konulmaksızın yapılan îlâdır. Îlâ süresinde koca hanımına hiç yanaşmazsa bir bâin talak meydana gelmiş olur. Bu süre içinde hanımına yaklaşırsa kefâret gerekir.

koşulsuz boşamak suretiyle maruz kaldığı gibi. Burada koca talakı sağlıklı iken verdiğini söylemekle, hanımından miras kaçırma suçlamasıyla karşılaşmaktadır. Çünkü hasta iken hanımını boşamış olsaydı bu, hanımının miras hakkını düşürmezdi. Bu nedenle onun sağlıklı olduğu zamana dayandırarak hanımını boşadığını söylemesine itibar edilmez.

Koca hasta iken, hanımının annesiyle sağlıklı iken cinsel ilişkide bulunduğunu veya hanımıyla arasında süt kardeşliği bulunduğunu veyahut hanımıyla tanıksız olarak veya önceki kocasından iddeti henüz bitmeden evlendiğini ikrar etse, hanımının miras hakkını kaybettirmek için olan onun bu sözüne itibar edilmez. Koca bu sözlerinde suçlamayla karşı karşıyadır. Kocanın bu sözleri boşamak için bahane uydurmak olarak kabul edilir.

Hasta iken talak veren kişinin iyileşip sonra ölmesi

Koca hasta iken hanımına sağlığıma kavuştuğumda sen boşsun dese, sonra da sağlığına kavuşsa, koşul meydana geldiği için kadın boşanmış olur. Bundan sonra koca tekrar hasta olsa ve ölse hanımı ona mirasçı olamaz. Çünkü boşama gerçekleştiğinde kocasının malında kadının hakkı söz konusu değildi. Dolayısıyla koca miras kaçırmayı kastetmiş sayılmaz.

Bir kimse hanımına ben öldürülmeden veya şu şu hastalıktan dolayı ölmeden bir ay önce "Üç talakla boşsun." dese ve koca sözünü ettiği hastalıktan veya bir başka hastalıktan, bir ay geçmeden veya geçtikten sonra ölse hanımı boş olmaz.

Çünkü boşama vaktinin kendisiyle bilindiği şey asla olacak değildir. Dolayısıyla bu sözün koşul olmada taşıdığı anlam daha önce geçtiği gibi falan kişinin gelmesi (koşulu) gibidir. Talak gerçekleşse bunun ölümden sonra olması gerekir. Oysa öldürüldükten sonra aralarında zaten nikah söz konusu değildir. Bu nedenle kadın boş olmaz, miras hakkı vardır.

Koca, hanımına: "Ben ölmeden bir buçuk ay veya iki aydan daha az bir zaman önce üç talakla boşsun." dese ve sözünü ettiği vakit geçtikten sonra aniden ölse veya hastalandıktan sonra ölse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadın, kocasının dediği gibi ölmeden önce boş olur. Kocaya mirasçı olur.

İmâmeyn'e göre kadın boş olmaz. Çünkü onlara göre ölüm koşul anlamı taşımaktadır.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ölüm vakti belirleyicidir. Burada talak vaktin başından itibaren gerçekleşir. Ancak kadının iddeti iki ay dolmadan sona ermez. Bu nedenle kadının miras hakkı vardır. Koca miras kaçırmaya girişmiştir. Çünkü koca ölüme yaklaşmadıkça talak meydana gelmez. Kocanın malında kadının hakkı söz konusu olur. **[6/160]**

Koca: "Ölümünden iki ay önce veya daha fazla bir zaman önce boşsun." demiş olsa, sonra iki ay geçmeden ölse talak meydan gelmez. Bu durumda kadının

miras hakkı vardır. Çünkü talakın kendisine dayandırıldığı (izâfe edildiği) vakit koca sözünü söyledikten sonra gelmektedir. Koca belirttiği vakit kadar veya daha fazla yaşasa, sonra da ölse ölmeden önce belirttiği vakitte hanımı boş olur ve kadın kocasına mirasçı olamaz. Çünkü iddet iki ay içinde üç hayızla sona erebilir.

Boşama sağlıklı iken yapılıp, talakın gerçekleşme vakti hasta iken olduğunda da durum yine aynıdır.

Kadın (hayız görmeyecek kadar) küçük veya hayızdan kesilmiş olsa onun iddeti üç aydır. Miras hakkı da vardır. Ancak koca üç ay veya daha fazla bir vakit belirlemişse durum farklıdır. Bütün bu hükümler Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür.

İmâmeyn'e göre bu meselelerin hiçbirinde talak meydana gelmez. Koca, bir yıllık bir vakit belirtse de durum değişmez. Hanımı ona mirasçı olur. Çünkü onlara göre ölüm koşul anlamı taşır. Talak meydana gelse ölümden sonra meydan gelir.

Koca sağlıklı iken hanımına: "Ben ölmeden bir ay önce sen üç talakla boşsun." dese, sonra da hastalanmadan ölse hanımı ona mirasçı olur.

Çünkü koca hanımını boşarken ölümü anmıştır, böylece hanımından miras kaçırmayı düşünmektedir. İddet bitmeden önce öldüğünde talakın gerçekleşmesi, sağlıklı durumuna dayansa da (hanımı ona mirasçı olur).

Koca hasta iken hanımını bir bâin talakla boşasa sonra onunla iddeti içerisinde evlense sonra zifaftan önce tekrar boşasa, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadının yeniden iddet beklemesi gerekir. Çünkü önceki zifaf ikinci nikahtan sonra da var kabul edilir. Biz bunu Nikah bahsinde açıklamıştık. Bu durumda kadın mehrin tamamını alır. Kocasına mirasçı olur. Kocanın da hanımı iddet beklediği sürece ona dönme hakkı vardır. Birinci talak sağlıklı iken verilse de durum yine aynıdır. Bu görüşler Şeyhayn (Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf -rh.a.-)'a aittir.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise kocanın hanımına dönme hakkı yoktur. Hanımı ise mehrin yarısını alır. İlk talaktan geriye kalan iddetini bekler. Çünkü ikinci nikahta verilen talak zifaftan önce gerçekleşmiştir. Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî, bu durumda kadının mirastaki durumunu açıklamamıştır. Muhammed (rh.a.)'e göre kadının miras almaması gerekir. Çünkü o, ikinci talaktan dolayı kadına iddeti vacip kılmamıştır. Çünkü buradaki talak zifaftan öncedir. Zifaftan önceki talakla da miras kaçırma hükmü sabit olmaz.

Kocanın hasta iken karısına para karşılığı boşama yetkisini vermesi

"Kadın, kocası hasta iken ondan kendisini para karşılığı boşamasını istese (hul') veya koca boşama yetkisini hanımına verse o da kendisini boşasa kadın kocasına mirasçı olamaz.

Çünkü ayrılık kadının kendi fiili ile gerçekleşmiştir. Bu da ya bedel ödemeyi kabul etmek veya kendi kendisini boşamakla olmuştur. Bu ise miras hakkını kaybetme konusunda kocasından boşanmak isteyip boşanan kadının hakkını kaybetmesinden daha açıktır.

Hasta olan koca câriye olan hanımına: "Yarın sen üç talakla boşsun." dese, efendisi de câriyeye "Yarın sen özgürsün." dese ve yarın olsa hem boşama hem de özgür kılma birlikte gerçekleşir. Kadın kocasından miras alamaz. Çünkü koca talak verdiğinde miras kaçırma kastı yoktu. Çünkü o zaman hanımının koca malında hakkı yoktu. Öte yandan boşama ve özgür kılma birlikte meydana gelmektedir. Çünkü her birinin meydana gelmesi yarına bağlanmıştır. Ayrıca kadın, köle iken özgür kılınmakta ve câriye iken boşanmaktadır. Dolayısıyla kadının miras hakkı yoktur.

[6/161] Efendi özgür kılma sözünü kocanın boşama sözünden önce söylese de durum aynıdır. Çünkü efendinin bu sözüyle özgür kılma bağlayıcı olmamıştır. Görmez misin efendi onu satabilir de. Bu durumda kadın ertesi gün özgür kılınmamış olur. Dolayısıyla koca miras kaçırmış olmaz. Ayrıca boşama, kadın köle iken meydana gelmektedir. Bu durumda kadının koca malındaki hakkı sabit olsa bu, ancak kadın özgür kılındıktan sonra sabit olur. Özgür kılındıktan sonra da aralarında nikah ilişkisi kalmamıştır.

Koca, câriye olan hanımına: "Özgür kılındığın zaman üç talakla boşun." dese miras kaçırmış olur. Çünkü burada boşama, kadın özgür kılındıktan ve koca malındaki hakkı söz konusu olduktan sonra gerçekleşir. Bu durumda koca hanımının hakkını düşürmeyi kastetmiştir. Bu kastı kendisine çevrilir.

Efendisi, câriyeye: "Sen yarın özgürsün." dese, kocası da: "Yarından sonra üç talakla boşsun." dese; koca efendinin sözünü duymuşsa miras kaçırmış, duymamışsa kaçırmamış olur.

Çünkü koca boşamayı koşula bağladığında hanımının köle olması nedeniyle koca malında hakkı bulunmuyordu. Ancak koca boşamayı hanımının özgür ve malında hak sahibi olacağını bildiği bir vakte bağlayınca onun hakkını düşürmeyi kastetmiş olmaktadır. Hanımının özgür kılınacağını bilmezse onun hakkını düşürme kastı yok demektir. Bu nedenle hanımı ona mirasçı olamaz.

Efendisi câriyeyi özgür kılsa sonra kocası bundan haberi yokken onu üç talakla boşasa kadın, kocasına mirasçı olur. Çünkü koca hasta iken hanımı özgür kılındığında kadının koca malına hakkı geçmiştir. Bu hak düşerse, ancak üç talak vermekle düşer. Bu ise iddet beklediği sürece kadının miras hakkını düşürmez. Kadının hakkını düşürmede kocanın hanımının özgür kılındığını bilmemesi dikkate alınmaz.

Bu, yukarıda bahsedilen, kocanın hanımına: "Yarından sonra üç talakla boşsun." demesi gibi değildir. Çünkü orada koca, hanımını boşarken kocasının malında kadının hakkı bulunmuyordu. Görmez misin o vakit içinde hanımını boşamış olsaydı hanımı ona mirasçı olamazdı. Koca da hanımının sabit olan bir hakkını düşürmüş olmazdı. Ancak efendinin sözünü duymuş olsaydı, koca, hanımını özgür olacağını bildiği bir vakte bağlı boşamış olurdu. Bu hanımına zarar

vermeyi kasdetme olurdu. Bu da kendisine geri döndürülür. Efendinin sözünden haberi yok idiyse hanımına zarar verme girişimi olmaz. Bu nedenle de miras kaçırmış olmazdı.

Ehl-i kitap ve özgür olan hanımına: "Yarın üç talakla boşsun." dese, sonra hanımı yarından önce veya sonra Müslüman olsa kocasından miras alamaz.

Çünkü kocası onu boşadığında kocasının malında hakkı bulunmuyordu. Nitekim onu üç talakla koşula bağlamadan boşamış olsaydı kocasına mirasçı olamazdı. Burada koca boşamayı yarına bağlamakla ona zarar vermeyi kastetmiş değildir. Çünkü koca yarından önce hanımının Müslüman olacağını bilmiyordu. Bu nedenle de miras kaçırmış sayılmaz.

Hasta olan koca, Ehl-i kitaptan olan hanımına: "Müslüman olduğunda üç talakla boşsun." derse ondan miras kaçırmış olur. Çünkü o, boşamayı hanımının koca malında hakkının söz konusu olacağı bir vakte bağlamakla hanımına zarar vermeyi kastetmiştir. Bu vakit, Müslüman olduktan sonraki vakittir.

Bu mesele, yukarıda geçen şu (iki) mesele gibidir: Sağlıklı durumdaki koca, hanımına: "Ay başı geldiğinde sen boşsun." dedikten sonra ay başı gelmeden hastalansa, hanımından miras kaçırmış olmaz. Ancak hanımına hastalandığım zaman üç talakla boşsun dediği zaman koca miras kaçırmış olur.

Kadın Müslüman olduktan sonra kocası bundan habersiz iken onu üç talakla boşasa kadın kocasına mirasçı olur. Çünkü üç talakla boşama kadının kocasının malında hakkı söz konusu olduktan sonra gerçekleşmiştir. Kocasının malında kadının hakkı söz konusu olduktan sonra bu hakkın düşürülmesinde kocanın bilgisizliğine itibar edilmez.

Kadın, Müslüman olduktan sonra kâfir kocası hasta iken onu üç talakla boşasa, sonra koca da Müslüman olsa ve hanımı iddetli iken ölse hanımı ona mirasçı olamaz. [6/162]

Çünkü Müslüman olmadan önce hanımını üç talakla boşamakla koca miras kaçırmış olmaz. Bu durumda hanımı ona mirasçı olamaz. Çünkü din farklılığı Müslümanın kâfire mirasçı olmasına engeldir. Ancak koca hanımını boşamadan önce Müslüman olsa hanımının Müslüman olduğunu bilsin bilmesin o zaman durum değişir. Çünkü bu durumda koca, malında hanımının hakkı söz konusu olduktan sonra onu boşamış olmaktadır.

Aynı şekilde köle olan koca, hasta iken hanımını boşasa, sonra özgür kılınsa ve mal sahibi olsa hanımı ona mirasçı olamaz. Çünkü hanımını boşadığında miras kaçırmış konumunda değildir. Çünkü özgür kılınacağını bilmiyordu. Ancak "Ben özgür kılındıktan sonra üç talakla boşsun." demiş olsa miras kaçırmış olur. Çünkü boşamayı özgür kılınmasından sonraya bağlamakla hanımına zarar vermeyi kastetmiş olmaktadır.

Köle olan koca hasta iken, câriye hanımına "Ben ve sen azad edildiğimizde üç talakla boşsun." dese, sonra ikisi birlikte özgür kılınsalar hanımı ona mirasçı olur. Çünkü koca boşamayı hanımının malda miras hakkı söz konusu olacağı bir vakitten sonraya bağlamıştır. Ama köle koca: "Yarın üç talakla boşsun." demiş olsa da bu gün birlikte özgür kılınsalar hanımı ona mirasçı olamaz. Çünkü boşama sırasında hanımının malda miras hakkı yoktu. Koca yarından önce özgür kılınacaklarını bilmiyordu. Dolayısıyla koca boşamayı yarına dayandırmakla hanımına zarar vermeyi kastetmiştir.

Efendi, câriyesine: "Yarın her ikiniz özgürsünüz." dese, koca da: "Yarın üç talakla boşsun." dese aralarında miras ilişkisi olmaz. Çünkü bu sözle üç talakın gerçekleşmesi, aralarında veraset hükmü sabit olmadan öncedir. Çünkü veraset hükmü özgür kılmadan sonra gerçekleşir. Boşama ise yarından önce özgür kılmaktan ayrılmaz (ikisi beraber düşünülür).

Koca, hanımına: "Yarından sonra üç talakla boşsun." dese kıyasa göre hanımı ona mirasçı olamaz. Çünkü hanımını boşadığında onun malında miras hakkı yoktu. Görmez misin hanımını (özgür kılma söz konusu değilken) koşulsuz boşamış olsaydı aralarında mirasçılık ilişkisi olmayacaktı. Diğer yandan koca yarından sonra her ikisinin de özgür kılınacağını kesin bilmiyordu. Çünkü yarından önce efendinin onları satma imkanı bulunmaktadır. Fakat o (Muhammed-rh.a.-) istihsanı esas almış ve demiştir ki: Köle efendinin özgür kılma sözünü biliyorsa hanımı ona mirasçı olur. Bilmiyorsa mirasçı olamaz. Çünkü efendinin sözünden sonra yarın onların özgür kılınacağı açıktır. Şüphesiz asıl olan her ikisinin efendinin mülkiyeti altında kalmalarıdır. Aksi sabit olmadıkça hükmü görünüşe göre vermek vaciptir. Koca, efendinin özgür kılma sözünden haberdar olduktan sonra boşamayı yarından sonraya bağlamakla hanımına zarar vermeye girişmiş olmaktadır. Bu nedenle de miras kaçırmış olur. Ancak efendinin sözünden haberdar değilse hanımına zarar vermeye kalkışmış olmaz.

Ümmü veled veya müdebbere, özgür olan kocası hasta iken "Bir ay geçtikten sonra üç talakla boşsun." dese, sonra bir ay geçmeden efendi ölse ve ümmü veled veya müdebber kadın özgür kılınsa sonra talak meydana gelse bunlar kocaya mirasçı olamaz.

Çünkü koca talakı bir ay sonraya dayandırmakla kadına zarar vermeyi kastetmemiştir. Çünkü koca, efendinin bir ay geçmeden öleceğini bilmiyordu. Ancak koca: "Efendin ölüp de sen özgür olduğunda üç talakla boşsun." dese durum değişir. Çünkü bu durumda kocanın hanımına zarar vermeye çalıştığı kesindir.

Mükâtep köle hasta iken özgür hanımını üç talakla boşasa, sonra hanımı iddetli iken ölse ve geriye kitâbet bedelini ödemeye yeterli mal

bıraksa da kölelik borcu ödense veya ölmeden önce özgür kılınsa hanımı ona mirasçı olamaz. [6/163]

Çünkü üç talak verdiği zaman kazandığı malda hanımının hakkı yoktu. Çünkü mükâtep köle yine köledir. Ayrıca ölmeden önce özgür kılınacağını veya yeteri kadar mal bırakacağını bilmiyordu. Dolayısıyla, hanımından miras kaçırmış olmaz.

İki mükâtep köle kitâbet bedelini ikisi birlikte öderlerse beraber özgür kılınacaklarına, ödeyemezlerse birlikte köleliğe döndürüleceklerine dair tek bir anlaşma yapsalar, bunlardan biri hasta iken hanımını üç talakla boşasa, sonra ölse ve geriye kitâbet bedelini ödemeye yeteri kadar mal bıraksa, hanımı ona mirasçı olamaz. Çünkü üç talakla boşadığında malında hanımının hakkı yoktu. Kadına iki hayız iddet gerekir. Çünkü talak, kadın câriye iken meydana gelmiştir. Alacaklılar, kendisi için mükâtep kölenin terikesinden harcanan miktarı tıpkı mükâtep köle bizzat hayatta iken harcamış gibi kadına ödetirler.

Bir câriye, onun ardından da hasta durumdaki kocası (dârülharpten) dârülislâma Müslümanlığı kabul ederek gelseler, hanımını boşadıktan sonra veya boşamadan önce koca ölse, hanımı ona mirasçı olamaz.

Çünkü ülke farklılığından dolayı koca için dokunulmazlık (اَلْعِصْمَةُ / ismet) kopmuş ve o gün aralarında mirasçılık ilişkisi kalmamıştır. Bu vakitten sonra da kocanın hanımına verdiği talak geçersizdir. Bunu biz açıklamıştık.

İrtidat durumunda mirasçılık durumu

Allah korusun bir Müslüman İslâm'dan çıksa (irtidat etse) sonra da öldürülse veya ölse veyahut da dârülharbe kaçsa ve bu kimsenin henüz iddeti sona ermemiş Müslüman bir hanımı bulunsa, irtidat ettiği günden itibaren hanımı ona mirasçı olur.

Çünkü koca irtidat etmekle ölmeye yüz tutmuştur. Hanımının ona mirasçı kılınması ise bu vakte dayanır. Dolayısıyla onun hanımının miras hakkını düşürme hususundaki fiiline itibar edilmez. Ayrıca irtidat, erkek için ölmek gibidir. Çünkü o, irtidat etmekle öldürülmeyi hak etmiştir. O zaman aralarında nikah var idi. Dolayısıyla hanımı ona mirasçı olur. Bu durumda kadının iddeti üç hayızdır. Çünkü kocası irtidattan sonra öldürülmedikçe gerçekten sağdır. Hayatta iken ayrılık olması durumunda kadın hayız hesabıyla iddet bekler.

Bu kadın bundan önce üç hayız görmüşse veya kocası kendisi ile zifafa girmemiş olsa kocasına mirasçı olamaz. Çünkü her ne kadar mirasçı yapma hükmü irtidatın başlangıcına dayansa da o ancak ölümle kesinleşir. Çünkü koca irtidattan sonra gerçekten sağdır. Sağ olan kişi de ancak ölüye mirasçı olur. Bu nedenle mirasçının, miras bırakan (mûris) ölünceye kadar hayatta kalması gerekir. Nitekim oğul, babası ölmeden ölürse ona mirasçı olamaz. Aynı şekilde kadının mirasçı olabilmesi için kocası öldüğünde kadının iddeti içerisinde olması gerekir. Aksi durumda miras alamaz.

Kadın irtidat etse ve iddet beklerken ölse kocası ona mirasçı olamaz.

Çünkü kadının İslâm'dan çıkması malı üzerindeki mülkiyetinin kaybolmasını etkilemez. Bu nedenle irtidatından sonra malı üzerinde yaptığı işlem geçerli olur. Bunun nedeni erkeğin aksine onun irtidat yüzünden öldürülmeyecek oluşudur. O halde ayrılık, kadının irtidatı yüzünden olmuştur. Bu durumda onun malında kocanın miras hakkı yoktur.

Kadın hasta iken irtidat etse ve iddetli iken ölse veya dârülharbe kaçsa kıyasa göre kocası ona mirasçı olamaz. Bu, Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayet edilmiştir.

Çünkü koca için iddet söz konusu değildir. Hayatta kalanı ölüye mirasçı kılmak iddetin bekası koşuluna bağlıdır. Görmez misin hasta durumdaki koca, hanımını zifaftan önce boşamış olsaydı hanımı ona mirasçı olamazdı. Çünkü bu durumdaki kadının kocadan iddet beklemesi söz konusu değildir. Fakat o (Muhammed -rh.a.-) istihsanla hükmetmiş ve demiştir ki: Kocası ona mirasçı olur. Çünkü hastalığında kadının malında kocanın hakkı söz konusu olmuştur. İrtidat etmek suretiyle kadın kocasının miras hakkını yok etmeye çalışmakta ve ondan miras kaçırmaktadır. Dolayısıyla onun bu girişimi kocanınki gibi kendisine geri çevrilir. Ancak kadın irtidat ettiğinde sağlıklı ise durum bunun tersi olur. Böyle durumlarda iddetin ölüm sırasında devam eder olmasına itibar edilir. Burada da kadın öldüğünde kocasından iddet bekliyordu. [6/164]

Kadın, kocasının nikahı altında iken ölseydi kocası ona mirasçı olurdu. Aynı şekilde kocasından iddet beklediği sırada (ölse) yine kocası ona mirasçı olur.

Hasta durumdaki koca, hanımını üç talakla boşasa, sonra kadın -Allah korusun- irtidat etse, daha sonra Müslüman olsa ve iddet beklerken kocası ölse kocasına mirasçı olamaz.

Çünkü o, irtidat etmekle hakkını yitirmiştir. Çünkü irtidat etmekle miras almaya ehil olmaktan çıkar. Daha sonra Müslüman olmakla bu hak geri gelmez. Çünkü sonradan Müslüman olması hakkın sabit olmasının başlangıcı anlamına gelir. Bu durumda ise aralarında nikah bulunmamaktadır. Ancak iddeti içerisinde kadın, kocasının (başka hanımından olan) oğluna imkan verip oğul onunla cinsel ilişkide bulunsa, önceki meselenin aksine bu, kadının miras hakkını kaybettirmez. Çünkü kadının, kocasının oğluna kendini teslim etmesi ile miras hakkı kaybolmaz. Burada kadının işlediği fiilin ayrılığa etkisi yoktur. Çünkü ayrılık, verilen üç talak ile meydana gelmiştir. Kadın yaptığı iş nedeniyle mirasa ehil olmaktan çıkmamıştır. Miras hakkının varlığı iddetin varlığına bağlıdır. İşlenen fiilin iddeti devre dışı bırakmada bir etkisi yoktur.

Ancak bu, kocası kendisini boşamadan önce kocasının oğlunun arzusuna boyun eğmesi gibi değildir. Çünkü burada ayrılık kadının kendi fiili sonucu olmuştur. Bu da onun miras hakkını yok eder. Ayrıca kadının o zaman kocasının malında hak sahibi olması nikahın bulunması nedeniyle idi. Kadının işlediği fiil ise

nikahın sona ermesine etki etmiştir. Bu yüzden de onun miras hakkını düşürmüştür.

Aynı şekilde oğul kadını bu fiili işlemeye zorlasa ve kadına zorla sahip olsa yine kadının miras hakkı yoktur. Çünkü o işe zorlanması nedeniyle fiil kadın tarafından işlenmiş değildir. Hürmet-i musâhere (hısımlığa dayanan evlenme yasağı) gerçekleştiğinden ayrılık kocaya bağlı olmadan hükmen meydana gelmiştir. Dolayısıyla kadın kocasına mirasçı olamaz. Çünkü ayrılıktan sonra miras hakkının kalması, miras kaçırma kastı yüzünden idi. Miras kaçırma da ayrılığın koca tarafından yapılması durumunda söz konusu olur.

Koca, hanımıyla ilişki kurması için oğluna emretse hanımı o zaman ona mirasçı olur. Çünkü koca hanımına zorla sahip olması için oğluna verdiği emirle hanımının miras hakkını düşürmeyi kastetmiş olmaktadır. Böylece de miras kaçırmış (fârr) olmaktadır.

Koca, hanımını üç talakla boşadıktan sonra irtidat etse kadının miras hakkı düşmez. Çünkü bu durumda kadın miras hakkını düşürecek herhangi bir şey yapmamıştır. Halbuki koca tarafından miras kaçırma nedenleri tekrarlanmıştır. Bu nedenle kadının miras hakkı düşmemekte aksine kesinleşmiş olmaktadır.

Karı-kocadan biri Müslüman olsa diğeri Müslüman olmak istemese ve koca hasta iken birbirinden ayrılsalar, sonra koca ölse hanımı ona mirasçı olamaz.

Çünkü araları ayrılmasaydı da koca ölseydi din farklılığından dolayı kadın ona mirasçı olamayacaktı. Çünkü Müslüman ile kâfir arasında miras ilişkisi yoktur. Birbirinden ayrıldıktan sonra bu ilişkinin bulunmaması daha önceliklidir.

Hasta durumdaki koca, hanımının zina ettiğini söylese de, onunla lanetleşse ve yargıç onları birbirinden ayırsa, sonra koca ölse hanımı ona mirasçı olur.

Hasta kocanın, karısına zina isnadında bulunması

Çünkü ayrılık kocadan kaynaklanan bir nedenle olmuştur. Bu da kocanın malında hakkı söz konusu olduktan sonra hanımını zina ile suçlandırmasıdır. Kadın ise üzerinden zina utancını atmak (temize çıkmak, aklanmak) için liân yapmayı zorunlu bulmaktadır. Bu nedenle o, bununla miras hakkının düşmesine razı olmaz. Bu, kocanın hasta iken talakı hanımının yapmaktan kaçınamayacağı bir koşula bağlaması gibidir.

Koca sağlıklı iken hanımının zina ettiğini söylese sonra hastalansa ve onunla lanetleşse, sonra yargıç onları ayırsaydı; Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre hanımı ona yine mirasçı olurdu; Muhammed (rh.a.)'e göre ise kadın kocasından miras alamazdı.

Bu, daha önce geçen kocanın, talakı sağlıklı iken kadının yapmaktan kaçınamayacağı bir koşula bağlayıp kadının o işi kocanın hastalığında yapması meselesine benzemektedir. **[6/165]**

İnnîn kocanın, karısından ayrılması

Cinsel iktidarı olmayan koca (İnnîn) ile kadın, koca hasta iken ayrılsa, sonra koca, hanımı iddet beklerken ölse, hanımı ona mirasçı olamaz.

Çünkü kadın ayrılığı tercih etmekle miras hakkının düşmesine razı olmuş demektir. Halbuki o, kocası ölene dek sabretmek ve bu şekilde ondan kurtulmak suretiyle ayrılıktan sakınabilirdi.

Özgür kılındıktan sonra kocasından ayrılmayı tercih eden kadın da bunun gibidir. Hatta bu ondan daha önceliklidir. Çünkü burada ayrılık hiçte mecbur kalmadığı durumda sırf kadının ayrılmayı tercih etmesiyle meydana gelmektedir.

Karı-koca dinden çıkıp birisinin İslâm'a dönmesi

Karı-koca -Allah korusun- birlikte irtidat etseler (İslâm'dan çıksalar), sonra onlardan biri Müslüman olsa diğeri de ölse kalan, ölene mirasçı olamaz.

Çünkü o mürteddir. Mürted hiçbir kimseye mirasçı olamaz. Birlikte Müslüman olsalar sonra biri ölse diğeri ona mirasçı olur. Çünkü ayrılıkları ölüm nedeniyledir.

Kadın Müslüman olsa, sonra koca mürted olarak ölse, kadın ona mirasçı olur. Çünkü kadın Müslüman olduktan sonra kocanın irtidadında ısrar etmesi yeni mürted olmuş gibidir. Dolayısıyla bu ayrılık kocanın fiiline bağlı kabul edilir. Buna bağlı olarak kadın iddet beklerken koca öldüğü zaman, hanımı ona mirasçı olur.

Koca hasta ve her ikisi mürted iken hanımını üç talakla boşasa, sonra birlikte Müslüman olsalar, hanımı ona mirasçı olamaz. Çünkü kocası onu boşadığı zaman o mürted olduğu için kocasının malında miras hakkı söz konusu değildi. Bu yüzden koca miras kaçırmış olmaz. Burada bir hak sabit olsa, bu ancak kadın Müslüman olduktan sonra ilk baştan sabit olur. Fakat her ikisi Müslüman olduğunda aralarında nikah yoktu.

Hasta koca, hanımına: "Sağlıklı iken seni üç talakla boşamıştım ve iddetin bitmişti." dese hanımı da bunu doğrulasa kadın ona mirasçı olamaz. Çünkü kadın-kocanın birbirini doğruladıkları hususlar her ikisi hakkında gözle görülmüş veya delil ile sabit olmuş gibidir. Hem de burada miras hakkı kadınındır. O da kendi hakkını düşürecek sözü ikrar etmiş bulunmaktadır.

Bundan sonra koca hanımına borcu olduğunu ikrar etse veya onun lehine vasiyette bulunsa bu, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre caizdir. Tıpkı mirasçı olmayan başka biri lehine malın tamamını (borç olarak) ikrar etmek veya malın üçte birini vasiyet etmek gibidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadın kendisine düşen miras veya kocanın ikrar yahut vasiyet ettiği maldan hangisi az ise onu alır. Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) (İmâmeyn) kadının kocasına yabancı olduğunu söylerler. Öyle ki kadın ona mirasçı olamamakta, başka biriyle hiç beklemeden evlenebilmektedir. Dolayısıyla kocanın kadın lehine ikrarı yabancı biri lehine yaptığı ikrar gibidir. Burada bir töhmet düşünülecekse (bu kadının başka biriyle) evlenmesi ile ilgili olarak düşünülmelidir.

Çünkü helal veya haram hususlarında ihtiyatla hareket edilir. Öte yandan kocanın, bundan sonra o kadının kız kardeşiyle veya ondan başka dört kadınla, kadının da başka biriyle evlenmesi câiz olduğuna göre, burada bir töhmetin olmadığını anlamış oluruz. Ayrıca kadın lehine bir ikrarın veya vasiyetin yapılmasına engel olan şey, kadının kocaya mirasçı olmasıdır. Bu engel, kadının iddetinin bittiğine hükmetmek suretiyle kesin olarak ortadan kalkar.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Koca görünürde de olsa aralarında nikah varken hastalanınca onun, hanımı lehine ikrar ve vasiyette bulunması geçerli değildir. Bu durumda kocanın muvâzaa yaparak (hanımıyla anlaşarak) hanımını sağlıklı iken boşadığını ve iddetinin bittiğini, kadının da bu ikrar ve vasiyeti geçerli kılmak için kocasını doğruladığını söyleme olasılığı vardır. Ancak bu töhmet miras miktarını aşan kısımda söz konusudur. Miras miktarında değil. Bu nedenle ikisinden az olanını kadının hakkı olarak kabul ettik. Söz konusu itham (suçlandırma) nedeniyle bunu aşan kısmı geçersiz saydık. Bu tıpkı kocanın hasta iken kendisini üç talakla boşamasını isteyen hanımını boşadıktan sonra ona borçlu olduğunu ikrar etmesi veya ona vasiyet etmesi gibidir. Bu ikrar ve vasiyet, fazlasında muvâzaa anlaşma suçlandırması söz konusu olabileceği için ancak az olanında geçerlidir. Bu itham kadın-koca ile diğer mirasçılar arasında söz konusudur. İslâm hakkında değil. Halbuki (başka biriyle) evlenmenin helal olması dinin (şeriatın) hakkıdır. Bu nedenle bu konuda kadın koca tasdik edilir. [6/166]

Koca öldükten sonra hanımı: "Hasta iken beni üç talakla boşamıştı, ben iddet beklerken öldü." dese, mirasçılar da "Hayır, kocası onu sağlıklı iken boşadı." dese, kadının sözü kabul edilir.

Kocanın boşama zamanında mirasçıların ihtilafı

Çünkü mirasçılar kadın hakkında onu mirastan mahrum bırakacak nedeni iddia ederken, kadın bunu inkar etmektedir. Hasta iken boşama, kadını mirastan mahrum bırakmaz. Dolayısıyla kadın mirastan mahrumiyetini ikrar etmiş sayılmaz. Tıpkı onun: "Kocam beni uykuda iken boşadı." demesi gibi. Öte yandan mirasçılar boşamanın daha önceki bir tarihte olduğunu iddia etmekte, kadın ise bu tarihi kabul etmemektedir. Kadın boşamayı kökten inkar etmiş olsa onun sözü kabul edilirdi. Boşama tarihini inkar ettiğinde de durum aynıdır.

Kadın câriye olsa ve "Kocam ölmeden özgür kılındım." dese, efendi de bunu doğrulasa, mirasçılar ise kadının, kocanın ölümünden sonra özgür kılındığını söylese mirasçıların sözü kabul edilir.

Çünkü mirastan mahrumiyet nedeni olan kölelik niteliği kadında açıktır. Kadın bu niteliğin kocanın ölümünden önce kalktığını iddia ettiğinde ve mirasçılar da bunu inkar ettiklerinde, mirasçıların sözüne itibar edilir. Ayrıca kadın özgür kılınmasından önceki bir tarihi iddia etmektedir. Bu iddia, delil olmadan kabul edilmez. Efendinin kadını doğrulamasına itibar edilmez. Çünkü şimdiki durumda o,

kadının özgür kılınmasını kocasının hayatındaki bir zamana dayandırma hakkına sahip değildir. Dolayısıyla efendinin bu konudaki sözüne itibar edilmez.

Kadın kâfir olsa da kocasının ölümünden önce Müslüman olduğunu iddia etse, aynı şekilde delil olmadan kadının sözü kabul edilmez. Çünkü o, sabit olduğu bilindiği durumda mirastan mahrumiyet nedeninin ortadan kalktığını iddia etmektedir.

Kadının kâfir veya câriye olduğu bilinmese de, mirasçılar onun kocası öldüğünde kâfir veya câriye olduğunu iddia etse, kadın şu ana kadar hep özgür ve Müslüman olduğunu söylese kadının sözü kabul edilir. Çünkü miras nedeni olan nikah kadında açıktır. Mirasçılar onun hakkında mirastan mahrumiyet nedeni iddia etmekte, o ise bunu inkar etmektedir. Hem İslâm ülkesinde bulunan birinin özgür ve Müslüman olacağı açıktır. Bu, bir şeyin görünüşe bakarak hak edildiğinin ispatıdır, denilemez. Çünkü nikah ile hak sahibi olmak bellidir. Bu ise hakka engel olan bir şeyi görünüşe dayanarak ortadan kaldırmaktır.

Koca, kâfir olarak öldükten sonra, hanımı Müslüman olarak gelip miras iddia etse ve kendisinin, kocası öldükten sonra Müslüman olduğunu iddia etse, mirasçılar da o ölmeden Müslüman olduğunu söyleseler, mirasçıların sözüne itibar edilir. Çünkü kadın, mirastan mahrumiyet nedeni kendisinde bulunurken gelip miras iddia etmektedir. Çünkü o, Müslümandır. Müslüman da kâfire mirasçı olamaz. Mirastan mahrumiyet nedeninin apaçık olması durumunda kadın miras alamaz. Ancak kadının, kendisini miras almaya hak kazandıran nedeni delil ile ispat etmesi gerekir. Hem de kural gereği geçmiş durumlarda bir karışıklık olduğunda şu anki durum hakem kabul edilir. Nitekim değirmen sahibi ile onu kiralık olarak kullanan kişi arasında suyun akma süresinde bir anlaşmazlık meydana geldiğinde su, hala akıyorsa, geçmişte de aktığı kabul edilir. Dolayısıyla kadın şu anda Müslüman ise geçmişte de Müslüman kabul edilir. Müslüman da kâfire mirasçı olamaz.

Koca, hasta iken hanımını üç talakla boşasa, sonra iki ay geçtikten sonra hanımının iddetinin sona erdiğini kendisine söylediğini iddia etse ve hanımı onu yalanlasa, sonra kadının kız kardeşiyle veya o kadının dışında dört kadınla evlense, sonra ölse kadının sözü kabul edilir. Miras kız kardeşinin veya dört kadının değil onun olur. Çünkü miras onun hakkıdır. Koca, kadının hakkını yok etmede tasdik edilmez. Tıpkı nafaka ve mesken sağlanması hususunda olduğu gibi. Kadına nikah nedeniyle miras kalabilmesinin koşullarından biri, kız kardeşinin veya kendi dışında dört kadının aynı nedenle (kocaya) mirasçı olmamasıdır. Nitekim bu meselede farklı iki rivayet bulunduğunu Nikah bahsinde açıklamıştık. [6/167]

Bu kişi hanımının dışında biri baldızı olmak üzere üç kadınla evlense baldızı miras alamaz. Ancak onunla birlikte olan diğer iki kadın alır.

Çünkü onun hanımının mirası ile ilgili verdiği habere itibar edilmez. Bu kişi haber vermeden iki kadınla evlenmiş olsaydı, bu iki kadın diğer hanımıyla ona mirasçı olurdu, ancak kız kardeşi olamazdı.

Hasta iken hanımını üç talakla boşasa ve aradan uzun zaman geçtikten sonra ölse, hanımı ise iddetinin henüz bitmediğini söylese, bu durumda hanımının sözüne itibar edilir. Hanımı ona mirasçı olur. Çünkü kadın güvenilirdir. İddet süresi ise bazen uzar, bazen kısalır. Ancak kadının, mirasçıların istemesi durumunda iddetinin bitmediğine dair Allah'a yemin etmesi gerekir. Çünkü mirasçılar kadın hakkında, ikrar etmesi durumunda kendisini bağlayacak bir şey iddia etmektedirler. Dolayısıyla inkar ettiğinde kadının yemin etmesi gerekir.

Mirasçılar kadının kocası ölmeden iddetinin bittiğini ikrar ettiğine dair delil getirseler, kadın miras alamaz. Çünkü kadının ikrarıyla sabit olan şey, görmekle sabit olmuş gibidir.

Kadın kocası ölmeden iddetinin bitebileceği bir süre içinde evlenmiş olsa, sonra da: "İlk kocamdan iddetim bitmedi." dese onun bu sözü kabul edilmez. Çünkü evlenmesi, dolayısıyla (zımnen) iddetinin bittiğini ikrardır. Çünkü Müslüman bir kadın geçerli bir nikaha kalkışır, geçersiz bir nikaha değil.

Kadın evlenmemiş olsa da "Hayızdan kesildim (menopoza girdim), sonra üç ay iddet bekledim." dese sonra kocası ölse, kadın mirastan mahrum bırakılsa ve bundan sonra başka kocadan bir çocuk dünyaya getirse, bu kocanın nikahı geçersizdir. Kadın ilk kocaya mirasçı olur. Çünkü kadının kesin olarak yalan söylediğini biliyoruz. Çünkü hayızdan kesilmiş bir kadın çocuk doğuramaz. Böylece onun hayızdan kesilmediği, temizlik durumunun uzamış olduğu ortaya çıkmış olur. Bu kadın iddeti içerisinde evlenmiştir. Dolayısıyla nikahı geçersizdir. İddeti içerisinde öldüğü için ilk kocasına mirasçı olur.

Kadın (yukarıdaki sözleri söyledikten sonra) hayız görse de durum aynıdır. Çünkü hayızdan kesilme vakti gelen kadın hayız görmez. Bu kadın hayız gördüğünü iddia etse, ikinci kocası bunu onaylamasa, ikinci kocasıyla ilgili olarak bu iddia geçerli kabul edilmez. Çünkü görünüşte aralarındaki nikah geçerlidir. Dolayısıyla kadının, nikahın geçersiz olduğu iddiası kabul edilmez. Ancak kocası bunu kabul ederse araları ayrılır. İlk kocanın mirasçıları kabul etmedikleri sürece, karı-kocanın onlarla ilgili olarak söyledikleri kabul edilmez. Çünkü kadın, mirasçıların aleyhine miras hakkı istemektedir. Bu durumda mirasçıların kadının söylediklerini kabul etmeleri koşul olmaktadır.

Kocanın hastalığında boşanmış olan kadın, kendisinden sürekli kan gelen (müstehâza) biri oup da, hayız günleri değişken ise daha önce onun ihtiyatla hareket etmesi gerektiğini açıklamıştık. Mesela namaz ve boşayan kocasının kendisine dönme hususunda en az süreye göre davranır. Başka biriyle evlenme hususunda en çok süreye göre davranır. Mirasta da en az süreye göre hareket

eder. Çünkü miras malı şüphe ile gerekli olmaz (hak edilmiş olmaz). Koca öldüğünde iddetin bitmemiş olması, kadının ona mirasçı olması için koşuldur. Bu koşulun var olduğu kesin olarak bilinmezse kadın mirasçı olamaz.

Kadının hayız süresi belirli ve üçüncü hayızın sonunda kan kesilmiş, sonra koca ölmüşse, bu durumda âdet günleri on gün ise kadın miras alamaz. Çünkü iddetin kesin olarak kocanın ölümünden önce bittiğini biliyoruz. Âdet günleri on günden az ise bu durumda koca, kadın gusletmeden veya tam bir namaz vakti geçmeden ölse, hanımı ona mirasçı olur. Çünkü gusletmedikçe kadının iddeti sona ermiş olmamaktadır.

[6/168] Kadın gusletse, fakat bir organ yıkanmamış olsa, durum yine aynıdır. Çünkü bir organın yıkanmayıp kuru kalmasıyla iddet bitmiş olmaz. Bunu (karısını boşayan kişinin ona dönmesi/ric'at) bahsinde açıklamıştık.

Koca, hanımını boşadıktan sonra iki yıldan fazla hasta kalsa (ve ölse) hanımı, kocasının ölümünden bir ay sonra çocuk doğursa Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadın miras alamaz. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre alır. Bu, nafaka konusunda geçen görüş farklılığı gibidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) (Tarafeyn)'e göre kadın, altı ayın nafakasını geri öder. Çünkü Tarafeyn bunu, kadının durumunu hayra yorarak iddeti bittikten sonra başka kocadan kaldığı hamilelikten olduğunu kabul ederler. Mirasın hükmü konusunda da kadının çocuk doğurması kocası ölmeden iddetinin sona erdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle hanımı ona mirasçı olamaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadın çocuk doğurana kadar iddetli kabul edilir. Bu nedenle nafakanın herhangi bir kısmını geri vermez ve kocasına mirasçı olur.

Kocanın, hasta iken hanımını boşayıp öldürülmesi ya da başka hastalıktan ölmesi

Koca, hanımını hasta iken boşasa sonra öldürülse veya daha iyileşmeden başka bir hastalıktan ölse hanımı ona mirasçı olur.

İsa b. Ebân, kadının kocasına mirasçı olamayacağını söylemektedir.

Çünkü ölüm hastalığı, ölüme neden olan hastalık demektir. Koca başka bir hastalıktan ölünce önceki hastalığının ölüm hastalığı olmadığı anlaşılmış olur. O zaman kocasının malında kadının hakkı söz konusu değildi. Bu, kocanın hanımını sağlıklı iken boşaması gibidir.

Ancak biz diyoruz ki: Ölünceye kadar iyileşmediğine göre ölüm kocanın hastalığına bitişik olmuştur. Bazen ölümün iki nedeni bulunabilir. Bundan kocanın hastalığının ölüm hastalığı olmadığı ve kadının miras hakkının malda sabit olmadığı anlaşılmaz. Biz (böyle durumlarda) kadının kocasına mirasçı olmasını kocanın miras kaçırmasına hükmetmek suretiyle açıkladık. Burada ise bu gerekçe gerçekleşmiştir.

Öldürülmek üzere olanın, karısını boşaması

Öldürülmek üzere olan kişi hasta hükmündedir. Kişi bu durumda hanımını üç talakla boşasa hanımı ona mirasçı olur.

Kısacası hasta ölümle karşı karşıyadır. Dolayısıyla insanın karşılaştığı ve sonucu genellikle ölüm olan her neden hastalık gibidir. Sonucu genellikle iyileşme olan ancak bazen de öldürmesinden korkulan neden ise hastalık gibi kabul edilmez. Bundan dolayı kısas veya recm cezasından dolayı yakın zamanda öldürülecek kişide baskın olan onun ölmesidir. Böyle bir kişinin bundan sonra kurtulması nadirdir. Ancak hapiste bulunan ama öldürülmek için henüz çıkarılmayan kişide genel kanaat ölümden kurtulmasıdır. Çünkü bu kişi bir çaresini bulup kurtulabilir. Dolayısıyla koca bu durumda hanımını boşadığı zaman miras kaçırmış olmaz.

Ölüm hastalığı hükmünde olan şeyler

Düşman gözleyen kişinin hükmü de aynıdır. Kendi safında bulunduğu sürece sağlıklı hükmündedir. İki saf arasında müşriklerden kendi rakibiyle döğüşe çıktığı zaman hasta hükmündedir. Çünkü bu durumda ölümle karşı karşıya gelmiş demektir.

Muhasara altında olan kişi sağlıklı hükmündedir. Çünkü onun kurtulma ihtimali fazladır. Savaşmaya çıktığı zaman ise hasta hükmündedir.

Gemi içinde bulunan kişi sağlıklı hükmündedir. Dalgalar ard arda geldiği ve boğulmaktan korkulduğu zaman hasta hükmündedir.

Hamile kadın sağlıklı hükmündedir. Doğum sancısı tuttuğu zaman ise hasta hükmündedir.

Kadın, hasta iken kendisini üç talakla boşayan kocasını öldürürse ona mirasçı olamaz. Çünkü kadının mirasçı olması iddetin devamına bağlıdır. Tıpkı mirasın nikahın devamına bağlı olması gibi.

Kocasını talaktan önce öldürürse şu hadisten dolayı ona yine mirasçı olamaz: **[6/169]**

لَا مِيرَاثَ لِلْقَاتِلِ بَعْدَ صَاحِبِ الْبَقَرَةِ

"Bakara (inek) sahibinden[114] sonra katil için miras yoktur."[115]

Kötürüm, hasta ve felçli kişi kendisinde bu hastalıklar artarak devam ettiği sürece ölüm hastası hükmündedir. Bu hastalıklar önceden beri bulunup artmıyorsa o kişi boşama ve diğer hususlarda sağlıklı hükmündedir. Çünkü hastalık artarak devam ettiği sürece bunun sonu genellikle ölümdür. Ancak hastalık artmıyorsa ve ölüme götürmesinden korkulmuyorsa hasta, sağlıklı hükmündedir.

Yarası beresi, ağrısı sancısı olan kişi bunlar onu yatağa düşürmedikçe boşama ve diğer hususlarda sağlıklı hükmündedir.

Ölüm hastalığının ölçüsü

Kocanın, söz konusu olduğunda miras kaçırmış sayılacağı hastalığın tanımı şudur: Kişiyi bitkin duruma getiren ve yatağa bağlayan hastalık. İhtiyaçlarını

[114] Musa (a.s.) zamanında İsrailoğullarından amcasının oğlunu, amcasının mirasına konmak için öldüren adam kastediliyor.

[115] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII/263; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/49; İbn Mâce, Diyât 14; Ebû Dâvûd, Diyât 20; Tirmizî, Ferâiz 17;

sağlamak için gidip gelen kişi ise, ağrı ve ateşi bulunsa da, miras kaçırmış (hasta) sayılmaz. Çünkü insanda bir tür hastalık bulunmadığı bir zaman pek azdır. Bu kadar bir hastalığın bulunmasıyla da o, hasta hükmünde sayılmaz. Halbuki hasta kişi, sağlıklı kişiden, çarşıda pazarda, ihtiyaçlarını gidermekle uğraşırken evinde yatıyor olmakla ayrılır. Çünkü gerçeği bilinemeyecek durumlarda görünürdeki nedene itibar edilir ve bu, kolaylaştırmak için, gizli anlamın/nedenin yerine konur.

Sonraki (müteahhir) âlimlerin bir kısmı zorlama bir yorumla şunu söylemişlerdir: Hasta, birine dayanmadan üç adım atabilecek durumda ise yaptığı tasarruflarda sağlıklı hükmündedir. Bu, zayıf bir yorumdur. Çünkü çok hasta olan kimse bile biraz zorlansa bu kadar bir fiili yapabilir. O durumda itibar edilmesi gereken bizim söylediğimizdir. Yani kişinin yatağa bağımlı olmasıdır.

Öldürülmek üzere (darağacına) yaklaştırılan koca, hanımını üç talakla boşasa, sonra salıverilse veya hapsedilse ve bundan sonra öldürülse hanımı ona mirasçı olamaz. Bu kişi hanımını üç talakla boşadıktan sonra iyileşen hasta hükmündedir. Bütün bunları daha önce açıklamıştık. Bu bölümde de aynı şekilde açıklamış bulunuyoruz.

Allah Sübhânehu ve Teâla doğruyu en iyi bilir. Dönüş yalnız O'nadır.

EŞLERİN AYRILMASI DURUMUNDA ÇOCUK KİMİN YANINDA KALIR

Kadın, çocuğunu kocasının yanında bırakmak koşulu ile kocasından ayrılmak isterse hul' (yani kocasının nikah bağından kurtulması) geçerlidir, koşul ise geçersizdir.

Annenin hul' bedeli olarak çocuğu babaya bırakması

Çünkü anne çocuğun yanında kalmasına, çocuğun hakkından dolayı daha fazla hak sahibidir. Çünkü, çocuğun anne yanında kalması çocuk için daha yararlıdır.

Kadın (başka biriyle) evlense veya çocuk hür, annesi câriye olsa, anne çocuğun bakımı ve terbiyesi (hıdâne) hakkına sahip olamaz. Çünkü o, kocasının ya da efendisinin hizmetiyle uğraşır. Dolayısıyla, bu durumda çocuk annesinin yanında kalmakla bir yarar elde edemez.

Anne yanında kalmak çocuğun hakkı olduğuna göre anne, (evlenmediğinde, câriye olmadığında) bu hakkı koşulla iptal edemez.

Annenin çocuğu ile başka bir şehre gitmesi

Kadın çocuğuyla birlikte bir şehirden başka bir şehire gitmek isterse, kocasıyla arasındaki nikahın devam etmesi durumunda , çocukla birlikte veya çocuksuz olarak gitmesine kocasının izin vermediği sürece gidemez. Ayrılmaları ve kadının iddetinin sona ermiş olması durumunda; nikah akti,

kadının hâlen bulunduğu şehirde yapılmış ise çocuğuyla birlikte başka bir şehire gidemez. [6/170]

Çünkü çocuğunu babasından ayırmak suretiyle kocaya zarar vermiş olur. Ancak iki şehir, koca çocuğunu görmek için gittiğinde, geceden önce evine dönecek kadar birbirine yakınsa gidebilir. Bu durumda birbirine çok yakın olan iki şehir, bir şehrin değişik yerlerinde bulunan iki mahalle hükmündedir. Kadın bir mahalleden başka bir mahalleye taşınabilir. Koca, kadınla onun taşınmak istediği şehirde evlenmiş ve sonra onu o sırada yaşamakta olduğu şehre götürmüşse ve kadın gitmek istediği şehrin halkından ise çocuğuyla birlikte o şehre taşınabilir. Çünkü kişi, bir şehirde bir kadınla, o şehirde yaşamak için evlenir. Kadın kocasıyla aralarında nikah bağı bulunduğu için kendi şehrinden ayrılma konusunda kocasına zorluk çıkarmamıştır. Nikah bağı sona erince kadın kendi şehrine dönebilir. Çünkü yabancı bir yerde yaşamakta bir tür çile vardır. Onun için oradan çocuğunu beraberinde götürmek hakkına da sahiptir. Çünkü, kadın yapılan evlilik sözleşmesiyle, çocuğuyla birlikte bu şehirde kalmayı hak etmişti. Dolayısıyla o, kocasına zarar vermeyi kastetmemiş, sadece hak ettiği şeyi almıştır.

Kadın, evlendiği şehrin halkından değilse ve çocuğuyla beraber kendi şehrine taşınmak isterse taşınma hakkı yoktur. Çünkü yapılan evlilik sözleşmesi kendi şehrinde gerçekleşmemiştir. Yabancı bir şehirde yaşamayı da aradaki nikah bağı nedeniyle tercih etmiş değildir. Bu yüzden çocuğunu da beraberine alarak kendi şehrine dönemez. Fakat ona: "Çocuğu bırak, istediğin yere git." denilir. Başka bir şehre gitmek istediğinde de hüküm aynıdır. Çünkü burada nasıl yabancı ise gideceği şehirde de yabancı olacaktır. Dolayısıyla başka bir şehre gitmekle gurbetin yalnızlığını gidermek istemiş olamaz. Tek amacı kocasını çocuğundan ayırmak olabilir. (Kendi şehri değilse) Evlendikleri şehre taşınmak istediğinde de bu hakkı yoktur. Çünkü şu sırada bulunduğu şehir gibi evlendikleri şehirde de yabancı olacaktır.

el-Câmiu's-sağîr de Muhammed (rh.a.) "Evlilik sözleşmesinin nerede yapıldığına bak." demektedir. Bu söz, evliliğin, kadının şehrinde gerçekleşmesinde olduğu gibi kadının çocuğuyla birlikte, evlilik sözleşmesinin yapıldığı şehre de taşınma hakkı olduğuna bir işarettir. Ancak geçerli olan görüş, kadının böyle bir hakkının olmamasıdır. Çünkü kadın o şehre gitmekle kendisinden yabancılıktan kaynaklanan yalnızlık duygusunu gidermeyi değil, kocasına zarar vermeyi kastetmiştir. Bunun yanı sıra koca kadını gurbet olan yere kendisi götürmüş değildir. Evliliğin kadının şehrinde gerçekleşmesi durumu ise bunun aksinedir. (yani bu durumda koca kadını yabancı bir yere götürmüştür.)

Annenin çocuğu ile başka bir köye taşınması

Evlilik farklı köyleri olan bir kasabada gerçekleşmiş ve kadın çocuğuyla birlikte bir köyden başka bir köye taşınmak istemişse, daha önce açıkladığımız üzere, köyler birbirine yakınsa taşınabilir. Çünkü burada çocuğu babasından ayırmak gibi

bir durum yoktur. Köyler birbirinden uzaksa kadının taşınma hakkı yoktur. Ancak evlilik kendi köyünde gerçekleşmişse köyüne dönebilir. Köyden şehire dönmek istemesinde de hüküm aynıdır.

Kadın çocuğuyla birlikte şehirden, şehre yakın olan bir köye taşınmak isterse taşınamaz. Ancak, o köy evliliğin gerçekleştiği köy ise taşınabilir. Çünkü ilk başta yapılan evlilik sözleşmesi ile, çocuğuyla birlikte o köyde kalma hakkını elde etmiştir. Evlilik orada gerçekleşmemişse kadının çocuğuyla birlikte köye taşınması engellenir. Çünkü köylüler biraz kabadırlar. Resûlüllah (s.a.v.):

أَهْلُ الْكُفُورِ مِنْ أَهْلِ الْقُبُورِ

"Köy halkı kabir halkındandır."[116] buyurmuştur.

[6/171] Kadın çocuğuyla birlikte şehirden köye taşınmakla çocuğa zarar vermiş olur. Çünkü çocuk köylülerin huylarını kazanır. Kadının ise çocuğa zarar vermesi yasaktır.

Annenin çocuğu ile dârülharbe taşınması

Evlilik, dârülharpte[117] gerçekleşse bile kadın çocuğunu dârülharbe götüremez. Çünkü bununla çocuğa zarar verilmiş olur. Çünkü çocuk orada kâfirlerin huylarını kazanır ve orada güvende olmaz. Çünkü dârülharp yağma ve baskın yeridir.

Kadının aslen dârülharp vatandaşı olup da kocasının sonradan Müslüman olması ve İslam ülkesi vatandaşlığına girmesi durumunda da hüküm aynıdır. Çünkü, kocası Müslüman veya zimmî[118] olduktan sonra kendisi de kocasına uyarak zimmî olmuştur. Bu yüzden daru'l-harbe taşınmasına izin verilmez.

Kadın çocuk üzerinde daha çok hak sahibi ise de, çocuk adına alıp satma yetkisi yoktur.

Annenin çocuğun malında tasarrufu

Çünkü ona verilen hak, hıdâne (çocuğa bakma ve onu terbiye etme) hakkıdır. Çocuğun malında tasarruf yetkisi (velâyetu't-tasarruf) ise babaya veya babadan sonra onun yerine geçen kimseye (vasî) aittir. Anne, babanın verdiği yetkiyle çocuğun vasîsi ise o zaman annelik nedeniyle değil, vesâyet nedeniyle tasarruf yetkisine sahip olur.

Çocuğa bakma ve terbiye etme hakkı

Karı-koca arasında meydana gelen her türlü ayrılıkta anne, (başka biriyle) evlenmediği sürece çocuğa bakmaya daha fazla hak sahibidir.

---

[116] Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s.203; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V/121; Beyhakî, *Şuabu'l-iman*, VI/68; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VIII/196.

[117] **Dârülharp/دار الحرب:** Müslüman olmayan bir devlet başkanının idaresi altında bulunup kendisinde küfür hükümlerinin icra edildiği ve Müslümanlarla herhangi bir sulh antlaşması yapmamış bulunan ülke.

[118] **Zimmî / الذمي:** İslam ülkesi vatandaşı olan gayrimüslim erkek. Gayrimüslim kadına ise "zimmiyye" denir. Kendilerine bu hakkın tanındığı kimseler "ehl-i zimmet" diye isimlendirilir. Çünkü bunlar Müslümanların güvencesi altına girmiş ve bir takım haklara sahip olmuşlardır.

Bu konuyu bütünüyle "Nikah Kitabı"nda açıklamıştık. Ancak anne mürted olursa (İslam'dan çıkarsa) bu hakkını yitirir. Çünkü, dârülharbe sığınsa çocuğunu yanında götürmesine izin verilmez. Hıdâne hakkı olmaz. Dârülislâmda kalsa hapsedilip Müslüman olmaya zorlanır. Yine hıdâne hakkı olmaz. Ancak tevbe ederse çocuğa bakmaya yeniden hak sahibi olur.

Ergenlik dönemindeki çocuk üzerinde babanın hakkı

Çocuk ergenlik dönemine girdiği zaman, aklı eriyor ve kendisine güveniliyorsa babasının çocuk üzerinde herhangi bir hakkı yoktur.

Çünkü, bu çocuk başkasının velîsi olmaya ehliyet kazanmıştır. Dolayısıyla başkası kendisine veli olamaz. Ancak başına bir zarar gelmesinden korkulursa, baba çocuğunu tehlikeden korumak için yanına alır. (Bu durumda) Baba nafakasını, karşılık beklemeden verebilirse de, nafaka vermek babanın görevi değildir.

Nafaka konusundaki tüm ayrıntıları "Nikah" konusunda açıkladık.

Doğrusunu Allah bilir.

MUHÂLEA (HUL')

Muhâleanın hükmü

Kadın kocası ile muhâlea yaptığı zaman bu muhâlea (kadının kocasından kendisini bir bedel karşılığında boşamasını istemesi) câizdir.

Muhâlea biz Hanefîlere göre bir bâin (dönüşü zor) talaktır.

Şâfii'ye (rh.a.) göre ise fesihtir (bozma, hükümsüz bırakmadır.). Bu görüş Abdullah b. Abbâs'tan (rh.a.) rivayet edilmiştir. Başka bir rivâyete göre ise O (r.a.) sahâbe çoğunluğunun görüşüne dönmüştür.

Şâfii (rh.a.), şu âyetleri delil getirmiştir:

﴿الطَّلاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا ءَاتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ * فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾

"Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helal olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey müminler) Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidye vermesinde her iki taraf için de bir sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zâlimlerdir. Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa,

ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz..." (el-Bakara, 2/229-230)

Şâfiî (rh.a.) der ki: Biz muhâleayı bir talak olarak kabul edersek bu âyetin gelişine (siyakına) göre talaklar dört olur. Talakın sayısı ise üçten çok olmaz. Öte yandan nikah, feshedilebilen bir sözleşmedir. Öyleki, siz Hanefîlere göre nikah; denkliğin bulunmaması, özgürlük (azat) muhayyerliği ve erginlik (buluğ) muhayyerliği gibi durumlarda feshedilebilmektedir. Karşılıklı rıza ile de feshedilmesi mümkündür. Karşılıklı rıza ise muhâlea yoluyla olur.

Şâfiî (rh.a.) feshedilmesi mümkün olan bu muâvaza (karşılıklı bedel vermeye dayanan) sözleşmesini, karşılıklı rıza ile feshinin câiz olması konusunda alış-verişe kıyas etmiştir.

Biz Hanefîlerin delili ise Ömer, Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) mevkûf ve merfû olarak rivayet edilen

[6/172]

وَالْخُلْعُ تَطْلِيقَةٌ بَائِنَةٌ

"Muhâlea bir bâin talaktır."[119] hadisidir. Bunun anlamı şudur: Nikah sözleşmesi, yapıldıktan sonra hükümsüz bırakılamaz (feshedilemez). Görmez misin, nikah mahallini teslim etmeden önce helak olması durumunda feshedilmez. Çünkü nikah aktiyle gerçekleşen milk, zorunludur ve ancak eşlerin birbirinden cinsel yararlanma (istîfâ) hakkında belirginleşir. (Yani nikah mülkiyeti, eşya (ayn) veya menfaat mülkiyeti değildir. Yalnızca kocanın eşinden cinsel yararlanması konusunda etkisi görülür. Biz bunu "Nikah Konusu" nda açıklamış ve demiştik ki: "Denkliğin (kefâet) bulunmaması nedeniyle olan fesih, sözleşme henüz tamam olmadan gerçekleşmiş olan bir fesihtir. Dolayısıyla bu, sözleşmeyi tamamlamaya yanaşmamak anlamına gelir. Buluğ ve azat muhayyerliğinde de durum böyledir. Muhâlea ise nihah aktinin tamamlanmasından sonra olur. Evlilik sözleşmesi tamamlandıktan sonra feshedilemez. Ancak, derhal kesilebilir. O zaman "muhâlea-hulû" sözcüğü, mecaz olarak, "sözleşmeyi hemen kaldırmak" anlamında olduğu kabul edilir. Bu da talak ile olur. Görmez misin, kişi خَلَعْتُ الْخُفَّ مِنْ رِجْلِي "Mesti ayağımdan çıkardım." sözüyle, mesti hemen çıkardığını kasteder. Şâfiî'nin (rh.a.) delil olarak kullandığı âyette ise üçüncü boşama bedelli ve(ya) bedelsiz olarak anılmıştır. Böylece boşama sayısı dört olmaz.

Bu görüş ayrılığının sonucu şurada kendini gösterir: Biz Hanefîlere göre kişi iki talaktan sonra eşini muhâlea yoluyla boşasa, eşi başka birisiyle evlenip boşanmadıkça kendisine helal olmaz. Şâfiî'ye (rh.a.) göre ise, helâl olur.

---

[119] Abdurrezzak, *Musannef*, VI/481; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/118; Said b. Mansûr, *Sünen*, I/338; Dârekutnî, *Sünen*, IV/45;

Kişi muhâlea ile üç talaka niyet etse muhâlea üç talak olur. Çünkü, muhâlea kelimesi, kinayeli sözcük yerindedir. Talak Konusunda üç talaka niyet etmenin geçerli olduğunu açıklamıştık. Muhâleada da böyledir. İki talaka niyet ederse bu, bir bâin talaktır.

Züfer'e (rh.a.) göre ise hürmet (Sen haramsın.) ve beynûnet (Sen bâinsin.) sözcüklerinde olduğu gibi burada da iki talak olur.

Bir bedel karşılığında olan her boşama, bâin (kesin) talaktır. Çünkü koca, boşama karşılığında bedele sahip olmuştur. Bedel karşılığında olunca kadın kendisine daha fazla sahip olur. Çünkü kadının bedeli borçlanma (iltizam etme) amacı, kocasından kurtulmaktır. Bu amaç ise ancak boşamanın bâin olmasıyla gerçekleşebilir. Koca bedel almış olduğu durumda "Ben muhâlea sözümle boşamayı kastetmedim." derse hukûkî olarak doğrulanmaz. Çünkü bedeli, sahiplenmek üzere almıştır. Bedele ise ancak boşamanın gerçekleşmesi durumunda sahip olabilir. Kocanın aldığı bedel, boşamayı kastettiğini, boşamayı diliyle söylemesinden daha fazla gösterir. Fakat Allah indinde (diyâneten) eşiyle birlikte kalması câizdir. (yani onun açısından günah yoktur.) Çünkü kişinin içindekini (niyetini) Allahu Teâlâ bilir. Ancak kadının kocasıyla kalması câiz olmaz. (Buna izin vermemesi gerekir. Aksi durumda günahkar olur.) Çünkü o da yargıç gibi ancak açığa vurulanı bilebilir.

Mübârae (kocanın karısını ibrâ etmesi) tüm bu konularda muhâlea hükmündedir.

Çünkü "berâet" kökünden türemiştir. Aradaki ilişkinin sona erdirildiğini muhâlea sözcüğünden daha fazla gösterir. Muhâlea, bâin talak olarak kabul edildiğine göre, mübârae'nin bâin talak olarak kabul edilmesi önceliklidir.

Muhâlea sözcüğüyle veya mübârae sözcüğüyle boşanan kadının iddet süresince nafaka ve süknâ (kocanın evinde oturma) hakkı vardır. Ali'den (r.a.) böyle nakledilmiştir. Çünkü nafaka, vakti gelmeden önce vacip olmaz. Bu yüzden muhâlea ve genel mübârae (yani karı-kocanın birbirlerini karşılıklı olarak bütün haklarından ibrâ etmeleri) nafakayı kapsamına almaz. Mutlak söz, söylendiği sırada vacip olan şeylere hamledilir[120].

Kocanın muhâlea yaptığı eşine nafaka vermemeyi koşul koyması

Koca, eşine nafaka ve barındırma (süknâ) yükümlülüğünden de berî olmayı koşul koyarsa nafakadan berî olur.

Çünkü kadın kendi hakkını düşürmüştür. Eşin nafakasını karşılamanın iddet süresince, farz olması ayrılık durumuna göredir. Kadın ayrılık sırasında nafaka

[120] **Mübârae / المبارأة** : Kişinin eşine: "Seni şu kadar meblağ karşılığında nikahından berî kıldım" demesi ve hanımın da bunu kabul etmesidir. Nafaka hakkı bu söz söylendiği sırada henüz sabit olmuş bir hak değildir. Bu yüzden kocanın bu sözü nafakayı kapsamına almaz. Dolayısıyla kadının nafakasını iddet süresince karşılamakla yükümlüdür.

[6/173] hakkı olmayanlardan ise, ayrılıktan sonra da nafaka hakkını elde edemez. Dolayısıyla kadının nafaka hakkını düşürmesi de geçerli olur. Fakat nafaka, muhâleanın içinde ve ona tâbi olarak düşer. Öyle ki kadın muhâleadan sonra kocasını ibrâ ederek (yani kocasına "Bana hiç bir borcun yok." diyerek) nafakasını düşürse, bu düşürme geçerli olmaz. Çünkü (bu durumda nafaka, başka bir şeye tâbi olmamakta) bizzat nafakanın düşürülmesi kastedilmektedir. Bu ise ancak vacip olduktan sonra olabilir. Nafaka ise süreye göre günbegün farz olur.

Kadının muhâleada kocasını barındırma (süknâ) hakkından ibrâ etmesi ise geçerli değildir. Çünkü onun, kocasının evinden dışarı çıkması günahtır.

Fakihler dediler ki: "Kadın kendi evinde oturarak kocasını süknâ masrafından ibrâ ederse veya süknâ masrafını kendi malından karşılamayı üstlenirse bu, muhâleada koşul koyulması durumunda geçerli olur. Çünkü süknâ hakkı, sadece kadına ait olan bir haktır.

Muhâlea, Sultanın huzurunda (mahkemede) yapılabileceği gibi başka bir mecliste de yapılabilir.

Çünkü bu da diğer sözleşmeler gibi, karşılıklı rızâya dayanan bir sözleşmedir. Bedel karşılığında boşama hükmündedir. Kocanın boşama hakkı olduğu gibi eşinin de bu boşama karşılığında bir bedel yüklenme hakkı vardır. Bu sözleşme sırasında devleti temsil eden birinin bulunmasına gerek duyulmaz.

Muhâleada kabul muhayyerliği

Kişi eşine: "Seninle muhâlea yaptım." veya "Seninle mübârae yaptım ya da seni bin dirhem karşılığında boşadım." derse eşinin bunu kabul edip etmeme hakkı o meclis sona erinceye kadar devam eder.

Sonuç olarak kocanın muhâlea teklifinde (îcapta) bulunması, boşamayı kadının kabûlü koşuluna bağlaması anlamına gelir. Çünkü bu sözleşmede koca açısından bedel, boşamadır. Bu boşama koşula bağlanabilir. Bu yüzden kocanın meclisten kalkmasıyla bu îcap teklif (îcap) geçersiz olmaz. Kocanın, karısı orada yok iken yapılan hul' îcâbı da geçerlidir. Kadın bu îcâbı, kendisine ulaştığı mecliste kabul ederse sözleşme tamam olur. Kabul etmeden önce muhâlea îcâbının kendisine ulaştığı meclisten kalkarsa îcap hükümsüz kalır. Bu, boşamayı kadının dilemesine bırakmak ve kadına boşama yetkisi (işini eline) vermek hükmündedir. Çünkü kadın bulunduğu mecliste boşamayı dileyebilir. Dolayısıyla boşamayı dilemeden kalkmasıyla, kendisine verilen bu yetki geçersiz olur. Boşama yetkisinin kendisine verilmesi durumunda olduğu gibi, muhâlea icâbının kendisine ulaşması durumunda da meclisten kalkmadan önce boşanma konusunda bir karar verebilir.

Muhâleada kadın tarafından bedel, boşama karşılığında bir malı yüklenmektir. Bu yüzden alış-veriş hükmünde olur. Koşula bağlanamaz. Öyle ki, kadın îcapta bulunup kocasına: "Benimle muhâlea yap." veya "Benimle mübârae yap." ya da "Beni bin dirhem karşılığında boşa."dese ve kocası henüz kabul etmeden önce meclisten kalksa, yaptığı îcap hükümsüz kalır. Kocasının kabul

etmeden önce meclisten kalkmasıyla da hükümsüz kalır. Nitekim, alış-verişte de kabulden önce sözleşmenin taraflarından birisinin meclisten kalkmasıyla yapılan îcap hükümsüz kalmaktadır. Aynı şekilde, kadın bu sözü söylediği sırada kocasının orada olmaması durumunda da îcap kocanın kabulüne bağlı değildir. Nitekim, alış-verişte de müşteri orada yok iken yapılan îcap (satış teklifi), müşterinin kabulüne bağlı değildir.

Kadın, kocasına: "Beni bin dirhem karşılığında üç defa boşa." dese kocası da bir defa boşasa koca bin dirhemin üçte birini alabilir.

Çünkü "bin dirhem karşılığında" anlamına gelen sözün başındaki "بِ" harfi, bedellerin başına gelir. Bedel ise bedel karşılığında alınacak şeye bölünür. Kadın bin dirhem karşığında üç boşama hakkını da isteyince her boşama hakkının bedelini bin dirhemin üçte biri olarak belirlemiştir. Diğer yandan, kocasının bu şekilde boşaması kadının yararınadır. Çünkü kadın kocasından kurtulmak karşılığında bin dirhem borçlanmaya razı olduğuna göre kocasından bin dirhemin üçte biriyle kurtulmaya çoktan râzıdır. Bir boşama ile ise kocasından kurtulmaktadır. Ama kocası: "Bin dirhem karşılığında üç defa boşsun." diyerek îcapta bulunsa, kadın da bir defa boşamayı kabul etse, boşama gerçekleşmez. Çünkü bir boşama gerçekleşse bin dirhemin üçte biriyle gerçekleşecektir. Koca ise, kadın bin dirhemi kabullenmedikçe kadın üzerindeki yetkisinin ortadan kalkmasına razı değildir.

Aynı şekilde koca: "Şu ve şu eşim bin dirhem karşılığında boştur." dese ve eşlerinden birisi kabul etse, bin dirhemin yarısı karşılığında boş olur. Çünkü koca burada kendisiyle eşlerinden birisi arasında gerçekleşecek olan ayrılığa eşlerden birisinin, maldan kendi payına düşen miktarı kabullenmesi durumunda razıdır. Çünkü, bu iki kadından birinin nikahının diğer kadının nikahıyla bir ilgisi yoktur.

Koca, eşini bir mecliste üç ayrı sözle üç defa boşasa kıyasa göre kadının bin dirhemin üçte birini borçlanması gerekir. [6/174]

Çünkü birinci boşama ile kadın kocasında kesin olarak ayrılmış ve bin dirhemin üçte birini yüklenmiştir. Bu yüzden koca, ikinci ve üçüncü defa boşamakla başka bir bedel elde edemez.

İstihsâna göre ise üç boşama bin dirhem karşılığında gerçekleşmiş olur. Çünkü bir meclis, farklı sözleri toplar ve bir söz hükmünde kılar. Bu yüzden koca üç boşama hakkını bir sözle kullanmış gibidir. Kadının bin dirhemi ödemesi gerekir.

Kadın, kocasına: " طَلِّقْنِي ثَلَاثًا عَلَى أَلْفِ دِرْهَمٍ Beni bin dirhem vermek üzere üç defa boşa." veya "طَلِّقْنِي ثَلَاثًا عَلَى أَنَّ لَكَ عَلَيَّ أَلْفَ دِرْهَمٍ Senin benden bin dirhem alacağın olmak üzere beni üç defa boşa." dese kocası da bir defa boşasa, Ebû Hanîfe'ye (rh.a.) göre ric'î (kolay dönüşlü) talak gerçekleşir. Kadının bin dirhemden

hiç bir şey vermesi gerekmez. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise "Bin dirhemin üçte biri karşılığında, bâin talak gerçekleşir." demişlerdir.

Ebû Yusuf ve Muhammed'in (rh.a.) bu görüşlerindeki delilleri şöyledir: "Muhâlea muâvaza akitlerindendir. عَلَى harfi bedelli sözleşmelerde بِ harfi gibidir. Görmez misin, kişinin بِعْتُ مِنْكَ هَذَا الْمَتَاعَ بِدِرْهَمٍ "Bu malı sana bir dirheme sattım." demesiyle بِعْتُ مِنْكَ هَذَا الْمَتَاعَ عَلَى دِرْهَمٍ "Bu malı sana bir dirhem karşılığında sattım." demesi arasında bir fark yoktur. Aynı şekilde اُحْمِلْ هَذَا الْمَتَاعَ إِلَى مَوْضِعِ كَذَا بِدِرْهَمٍ "Bu malı falanca yere bir dirheme götür." demesi ile اُحْمِلْ هذا الْمَتَاعَ إِلَى مَوْضِعِ كَذَا عَلَى دِرْهَمٍ "Bu malı falanca yere bir dirhem karşılığında götür." demesi arasında da bir fark yoktur. Nasıl ki bin dirhem sözü بِ harfi ile kullanıldığı zaman, boşama sayısına bölünüyorsa عَلَى harfi kullanıldığı zaman da bölünmelidir. Şu mesele, bu söylediğimize bir delildir: Kadın طَلِّقْنِي وَفُلَانَةَ عَلَى أَلْفِ دِرْهَمٍ "Beni ve falanca eşini bin dirhem karşılığında boşa." dese ve kocası eşlerinden sadece birini boşasa, boşanan eşin, payına düşen malı ödemesi gerekir. (عَلَى harfi yerine) بِ harfini kullandığı zaman da hüküm aynıdır. Burada da böyle olmalıdır. Bu konu, Muhammed'in (rh.a.) *es-Siyeru'l-kebîr*'de bahsettiği "Devlet başkanı, bir kale halkıyla bin dirhem karşılığında onlara عَلَى أَنْ يُؤَمِّنَهُمْ ثَلَاثَ سِنِينَ "Üç yıl güvence (eman) vermek üzere anlaşsa ve bir yıl sonra emanlarını kaldırmaya karar verse aldığı malın tamamını geri vermesi gerekir. Anlaşma **"ب"** harfiyle olmuşsa malın üçte ikisini geri verir." konusundan farklıdır. Çünkü, eman verme, muâvaza akti (bedelli sözleşme) değildir. عَلَى harfi ise koşul koymak içindir. Bu harfin "ب" hükmünde olması, mecazdır. Muâvazayı göstermesi için baş vurulur. Diğer yandan kale halkının bundan amaçladıkları şey gerçekleşmez. Çünkü, onların amacı belirtilen sürenin bir kısmında değil, bütününde korunmaktır. Bu yüzden "عَلَى" harfini koşul koyma anlamına aldık. Burada ise kadının maksadı bir talakla gerçekleşmektedir. Bu yüzden "ب" harfi gibi " عَلَى " harfi de sözleşmedeki bedel anlamına alınmıştır.

Ebû Hanîfe (rh a.) ise şöyle demektedir: ' عَلَى ' harfinin gerçek anlamı koşul koymaktır. Çünkü bu harf, borçlanma için kullanılan bir harftir. Gerçekleşen boşama ile kadının borçlandığı bedel ise birbirine karşılık değildir. Aksine koşulla ceza arasında olduğu gibi bir cezalandırma (karşılık verme) vardır. Dolayısıyla bu sözdeki koşul anlamı gerçek olur. Mecâzî anlamın kastedildiğini gösteren bir ipucu (karine) olmadığı sürece sözün gerçek anlamına bağlı kalmak gerekir. Boşama koşula bağlanabilen tasarruflardandır. Bu yüzden burada gerçek anlamı bırakıp mecaz anlamı almaya gerek yoktur. Öyleyse bu harf gerçek anlamına alınır. Burada ise koşul gerçek anlama alınınca, koşul (bin dirhem karşılığındaki şeyi) koşul kılınana/meşrut, (üç boşama) genel olarak karşılık olur. Ama koşulun bir kısmı, koşul koyulanın bir kısmına karşılık olmaz. Kadın malı ödemek için üç talakı koşul koymuştur. Üç talak gerçekleşmediği zaman kadının bir şey ödemesi gerekmez. Diğer yandan kadının bu talebinde geçerli bir maksadı vardır. O maksat, kocasının kendisini yeniden evlenmeye zorlaması durumunda bile kocasının nikahına

giremeyecek şekilde kesin ayrılmanın gerçekleşmesidir. Bundan dolayı, kadının bu maksadının gerçekleşebilmesi için bu konuda عَلَى harfinin koşul anlamında olduğunu kabul ettik. Eman konusunda da durum böyledir. Nasıl ki mal karşılığında eman vermek az rastlanan bir durum ise, boşama da genellikle bedelsiz olur. Bu açıdan; boşama, alış-veriş ve kira sözleşmelerinden ayrılır. Çünkü, alış-veriş ve kira sözleşmelerinde koşulun dikkate alınması mümkün değildir. Çünkü bu sözleşmeler koşula bağlanamaz. Bundan dolayı alış-veriş ve kira sözleşmelerinde عَلَى harfini بِ anlamında kabul ettik. عَلَى harfinin koşul koymak anlamında olduğuna Allahu Teâlâ'nın şu âyet delildir: [6/175]

﴿إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ -حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ﴾

"Ben alemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Allah hakkında haktan başkasını söylememek benim üzerime bir borçtur." (el-A'râf, 7/104-105)

Âyetteki عَلَى harfi "Haktan başkasını söylememem koşuluyla gönderilmiş bir peygamberim." anlamını ifade eder. Başka bir âyette Allahı Teâlâ:

﴿الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا﴾

"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile." (el-Mümtehine, 60/12) buyrulmuştur.

Bu âyetteki عَلَى harfi de "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak koşuluyla ...." anlamını ifade eder.

Kadının: "Beni ve falanca eşini şu kadar mal karşılığında boşa." demesi ise böyle değildir. Çünkü başka kadının boşanmasında bu sözü söyleyen kadının herhangi bir maksadı olamaz ki sözü koşul gibi kabul edilsin. Üç boşamayı koşul koymasında ise açıkladığımız gibi, kadının geçerli bir maksadı vardır. Bu meselede, koca eşini bir mecliste farklı sözlerle üç defa boşasa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadının bin dirhemi ödemesi gerekir. Bu hüküm hem kıyasa göre, hem de istihsana göre böyledir. Çünkü birinci ve ikinci talakın gerçekleştirilmesi nedeniyle kadının bedelden hiç bir şeyi ödemesi gerekmez. Bir meclis farklı (dağınık) sözleri birleştirir. Muhammed ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre de kadının bin dirhemi ödemesi gerekir. Bu iki imamın gerekçesi, kıyas ve biraz önce بِ harfi hakkında açıkladığımız istihsandır.

Muhâleadan sonra bedel karşılığı boşamak

Kişi eşini muhâleadan sonra iddet beklerken, bir bedel karşılığı boşasa, boşama gerçekleşir ama bedel sabit olmaz.

Kişinin muhâleadan sonra Bâin düşen eşini yani "Sen bâinsin." dedikten sonra, iddeti içinde yeniden bedel karşılığında boşaması da böyledir. Çünkü kadın, iddet henüz sona ermediği için boşanabilir (talaka konu olabilir) bir konumdadır. Koca boşamayı eşinin kabulü koşuluna bağlayabilir. Eşi de boşamayı kabul etmiştir. Ama bedeli ödemesi gerekmez. Çünkü bedel ödemenin gerekliliği, kocanın kadın üzerindeki milkinin kalkması içindir. Bu ise ayrılık gerçekleştikten sonra söz konusu olmaz. Fakat kabul edilen şeyin mümkün olmaması, kabulün, boşamanın gerçekleşmesi konusunda geçerli olmasını engellemez. Bu, kocanın kadınla içki ve domuz gibi geçersiz bir bedel karşılığında muhâlea yapması gibidir.

Karı koca arasında ayrılık gerçekleştikten sonra, koca boşamayı niyet ederek eşine: "Ben seninle muhâlea yaptım." dese bu boşama gerçekleşmez.

Çünkü "muhâlea" sözcüğü, beynûnet (Sen bâinsin.) ve hürmet (Sen haramsın.) sözcükleri gibidir. Biz daha önce bu sözlerın ayrılık gerçekleştikten sonra iddet sırasında, bir etkisi bulunmadığını açıklamıştık. Muhâlea (Hul' ettim.) sözü de böyledir. Görmez misin, muhâlea sözüyle gerçekleşen boşama, karşılığında bir bedel anılmamış olsa bile, aralarındaki ayrılık bâin olur. "Talak, (Sen boşsun.) sözcüğüyle gerçekleşen boşama ise böyle değildir. Örneğin, kişi: "Benim bütün eşlerim boştur." Dese, daha önce bâin düşen eşi, boş olmaz. Ancak koca onu kastetmişse o da boş olur. Çünkü bu kimse bu sözüyle mutlak olarak kendisine ait olan bütün eşlerini boşamıştır. Bu özelliği mutlak olarak taşıyan eş, kişinin şu anda nikahı altında olan kadındır. Bu kadın hem milk (cinsel yararlanma), hem de yed (kocanın evinde olma) bakımından kocaya aittir. Kocasından bâin düşen kadın ise milk bakımından değil, sadece yed bakımından kocaya aittir. Bu yüzden mukayyeddir (özel bir durumu vardır) ve koca özellikle onu kastetmedikçe, mutlak olarak anılan sözün kapsamına girmez. Bu, bir efendinin "Sahip olduğum her köle özgürdür." demesi gibidir. Bu sözün kapsamına mükâtep köle, ancak efendinin kendisini de kastetmesi durumunda girer.

İddetin sona ermesinden sonra ise hiçbir boşama türü geçerli olmaz. Çünkü kocanın boşadığı eşi üzerinde ne milki (cinsel yararlanma hakkı), ne de yed mülkiyeti vardır. Bunlar olmayınca kadın, boşamaya konu olmaktan çıkar. Çünkü boşama, bir konu üzerinde gerçekleşen bir tasarruftur. Tasarruf ise kişinin o konuda yetki sahibi olmasını gerektirir.

Ricî talaktan sonra bedel karşılığı boşama

Ric'î talakla (kolay dönüşlü boşamayla) eşini boşayan bir kimsenin onu bir bedel karşılığında tekrar boşaması câiz olur ve eşinin bu bedeli ödemesi gerekir.

[6/176]

Çünkü bu boşamayla kişinin eşi üzerindeki milki sona ermez. Çünkü ric'î talak, nikah milkini ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla bu kimse henüz devam etmekte

olan bir milki sona erdirmek karşılığında bedel almaktadır. Ric'î talaktan önce nasıl geçerli ise sonra da geçerlidir.

Sarhoşun muhâlea yapması

Sarhoşun muhâleası, boşaması ve bir köleyi özgür kılması biz Hanefîlere göre geçerlidir.

Şâfiî (rh.a.)'nin bir görüşüne göre ise geçerli değildir. Kerhî ve Tâhâvî (rh.a.)'nin tercihleri de böyledir. Bu görüş, Osmân (el-Bettî) (rh.a.)'dan da nakledilmiştir. Çünkü sarhoşun geçerli bir kastı yoktur. Boşamanın gerçekleşmesi için ise geçerli bir kasıt bulunmalıdır. Bu yüzden akıl hastasının ve küçüğün boşaması da geçerli olmaz. Görmez misin, bir kimse benc (uyku veren bir ot adı) içmekten dolayı sarhoş olsa, boşaması geçerli olmaz. Nebîz (şıra) içmekten dolayı sarhoş olmasında da hüküm aynıdır. Diğer yandan sarhoşun gafleti (kendinden habersiz olması) uyuyan kimsenin gafletinden aşırıdır. Çünkü uyuyan kimse uyandırıldığı zaman kendine gelir. Sarhoş ise kendine gelmez. Uyuyan kimsenin boşaması gerçekleşmediğine göre sarhoşun boşamasının gerçekleşmemesi daha da önceliklidir. Burada "Sarhoşun kendinden habersizliği günah olan bir şey nedeniyledir. Günah ise kolaylaştırma nedeni değil zorlaştırma nedenidir." diyen kimselerin bu sözlerinin bir anlamı yoktur. Çünkü âlimlerin ittifakıyla sarhoş, küfür sözünü söylemekle dinden çıkmış olmaz. Eşiyle arasında ayrılık da gerçekleşmez. Biz sarhoşluktaki günah işleme yönünü dikkate alırsak, sarhoşun dinden çıkmasının da geçerli olduğuna hükmetmemiz gerekir.

Biz Hanefîlerin delili ise bize rivayet edilen:

كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٍ إِلَّا طَلَاقَ الصَّبِيِّ ، وَالْمَعْتُوهِ

"Küçük çocuğun ve bunağın boşaması dışında her boşama geçerlidir."[121] hadisidir.

Öte yandan sarhoş dinî hükümlerle yükümlüdür. Sarhoş olmayan kimsenin yaptığı tasarruf gibi sarhoşun yaptığı tasarruf da uygun bir konu üzerinde olursa geçerlidir. Bu anlattığımızın delili Allahu Teâlâ'nın:

﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى﴾

"Sarhoş iken namaza yaklaşmayınız." (en-Nisâ, 4/43) âyetidir. Bu yasağın, kişiye sarhoş iken yöneltilmiş bir hitap olduğunu düşünürsek söylediğimiz konuda bir nass (açık bir delil) olur. Sarhoş olmadan önce yöneltilmiş bir hitap olması durumunda ise, yükümlülüğünün sarhoş iken de devam ettiğini gösterir. Çünkü bir kişiye: "Akıl hastası olduğun zaman şöyle yap."denilmez. Emir normal durumda olan kişiye yöneltilir. Fakat durumun normalliği gizli bir şeydir. Gerçeği

[121] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/74; Tirmizî, Talâk 15; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/359; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/218.

bilinemez. Dolayısıyla kolaylık olsun diye, durumun normalliğini gösteren açık neden, normal durum yerine konur. Bu neden de akıl sahibi olarak ergen olmaktır. Sarhoşlukla bu anlam ortadan kalkmaz. Sarhoşun yükümlü olduğu ortaya çıktığına göre deriz ki; "Sarhoşun kendinden habersizliği, günahı nedeniyle olmuştur. Bu yüzden kişi sarhoşlukla, hükümlerin kendisine kolaylaştırılmasını hak etmez. Nedeni kesin olarak anlaşıldıktan sonra sarhoşluk kişinin tasarruflarından herhangi birinin geçersizliği konusunda bir özür olamaz. Çünkü sarhoşlukla kişinin aklı bütünüyle gitmez. Sadece neşesi çok aşırı olduğu için aklını kullanmaktan âciz olur. Benc içmekten dolayı sarhoş olmak ise böyle değildir. Çünkü benc içen kimsenin kendinden habersizliği günah işlemekten dolayı değildir. Onun başına gelen, bir tür hastalıktır. Gerçek sarhoşluk değildir. Dolayısıyla bu kimsenin kendinden habersiz olması bayılma hükmündedir. Sarhoş, uyuyan kimse gibi de değildir. Çünkü uyku kişinin çalışmasına engel olur. Uyuyan kimsenin herhangi bir fiili bulunmadığı için tasarrufunun geçerli olmadığını söyleriz. Sarhoşluk ise kişinin bir iş yapmasına engel değildir. Bunun yanında uyku nedeniyle gerçekleşen gaflet durumu günah işlemek nedeniyle değildir. Bu dinden çıkmaktan farklıdır. Çünkü dinden çıkmada (irtidat) rükün (temel unsur) inanmaktır. Sarhoş ise söylediğine inanmaz. Sonuç olarak sarhoş iken kişinin dinden çıktığına hükmedilmemesi nedenin gerçekleşmesinden sonra ona bir kolaylık olmasından değil, rüknün bulunmamasından kaynaklanır.

Mükrehin muhâleası

Mükrehin (zor altında olan kimsenin) muhâleası, boşaması ve özgür kılması biz Hanefîlere göre geçerlidir. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise geçersizdir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre zorlamanın (ikrâh)ın, zorlananın (mükrehin) irade beyanını geçersiz kılma konusundaki etkisi küçüklük ve akıl hastalığının etkisi gibidir.

Biz Hanefîlere göre ise zorlamanın etkisi rızayı kaldırmasındadır. Zorlananın sözünü hükümsüz kılmasında değildir. Dolayısıyla zorlananın tasarrufları geçerli olur. Fakat alış-veriş gibi, tamamlanması rızanın tam olmasına bağlı olan tasarruflar bağlayıcı olmaz. Evlilik, boşama ve özgür kılma gibi, rızanın tam olmasına bağlı olmayan tasarruflar ise bağlayıcıdır. [6/177]

Şâfiî (rh.a.)'nin bu görüşündeki delili Peygamber (s.a.v.)'in

رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالنِّسْيَانُ وَمَا اُسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ

"Ümmetim hata, unutma ve zorlanarak yaptıkları şeyden sorumlu tutulmaz."[122] buyruğudur. Bu hadis, kişinin ikrâh (zorlama) altında yaptığı şeyin hükmü ve günahının kaldırılmasını gerektirir. Bunun anlamı şudur: Bu, nedeni irade beyanına bağlı olan bir ayrılıktır. Dolayısıyla dinden çıkma gibi, mükrehin

[122] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/82; İbn Mâce, Talak 16; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/133; Dârekutnî, *Sünen*, IV/170; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/84.

boşaması vb. tasarrufları geçerli değildir. İkrahın etkisi şudur: İrade beyanı hukûken, ancak geçerli bir kasta dayalı olduğu zaman dikkate alınır. İkrah ile bu kasıt ortadan kalkar. Çünkü zorlanan (mükreh) söylediği şeyi değil, kötülüğü kendisinden uzaklaştırmayı kasteder. Bunu kastetmeye mecburdur. İkrah ile geçerli kasıt ortadan kalktığı gibi, kişinin ihtiyarı (seçme iradesi) da ortadan kalkar. Böylece hukuk bakımından bu kişinin kastı geçersiz olur. Görmez misin, ikrâh altında olan kişi boşamayı ikrar etse aynı gerekçeyle, ikrarı hükümsüz olmaktadır. Bunu şu durum açıklar: zorlayanın (Mükrihin) istediği şeyi zorlananın (mükrehin) yapmasını mübah kılan zorlamanın (ikrâhın) etkisi, bir malı yok etmeye zorlanmakta olduğu gibi, zorlananı, zorlayanın elindeki bir âlet gibi kabul etmek ve yapılan işi zorlanan açısından yok kabul etmek bakımındandır.

Dolayısıyla zorlanan, bir âlet gibi kabul edilir. Boşama, özgür kılma vb. tasarrufları sanki zorlayan yapmış gibi olur. Bu yüzden bu tasarruflar hükümsüz kalır. Görmez misin, yok edilen mülk miktarını devam ettirme borcu, zorlayan üzerindedir. Zorlanan, bir âlet gibi kabul edilmiştir. Bu yüzden, siz Hanefîlere göre bir kimseyi, kölesini özgür kılmaya zorlayan özgür ettirdiği kölenin değerini öder. Kişiyi, cinsel ilişkiden önce eşini boşamaya zorladığı zaman mehrin yarısını öder. Mülkün değerinin zorlayanın (mükrihin) bir borcu olarak devam ettirilmesinde de zorlanan (mükreh), zorlayanın (mükrihin) bir âleti gibi kabul edilmiştir.

Biz Hanefîlerin delili ise şu hadistir: Bir kadın kocasını sevmiyordu. Kocası uyurken, bir bıçak aldı ve göğsüne oturdu sonra onu sarstı ve "Ya beni üç talakla boşarsın, ya da seni boğazlarım." dedi. Kocası "Allahu Teâlâ hakkı için yapma." dedi. Kadın vaz geçmedi. O da eşini üç talakla boşadı. Sonra Allah'ın Resûlüne gelerek bu olayın hükmünü ona sordu. O (s.a.v.):

لَا قَيْلُولَةَ فِي الطَّلَاقِ

"Boşamada kaylûle, uyku yoktur. (Boşama geçerlidir.)"[123] buyurdu.

Muhammed (rh.a.) "İkrah Konusu"nun başında, delil olarak (sahabe ve tabiînden) bir çok hadis anmıştır. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre O şöyle demiştir:

أَرْبَعٌ مُبْهَمَاتٌ مُقْفَلَاتٌ لَيْسَ فِيهِنَّ رَدِيدٌ: النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالْعَتَاقُ وَالصَّدَقَةُ

"Dört şey vardır ki onlar kapalıdır, kilitlidir ve kendilerinde geriye dönüş yoktur. Evlilik, boşama, özgür kılma ve sadaka verme."[124]

Bunun anlamı şudur: Bu konularda zorlanan kimse zorlanmayan kimse gibi, yükümlüdür. Boşama sözünü yerinde kullanmıştır. Bu yüzden isteyerek boşayan

---

[123] Said b. Mansûr, *Sünen*, I/275; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/218.

[124] Abdurrezzak, *Musannef*, VI/135; Said b. Mansûr, *Sünen*, I/370; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/341.

gibi boşama gerçekleşir. Bunun açıklaması şöyledir: Zorlama, yükümlülüğü kaldırmaz. Kişinin zorlama altında olmadan yaptığı tasarruflarda bir problem yoktur. Zorlama altında yaptığı tasarrufların hükmü de aynıdır. Bu yüzden zorlama altındaki kimsenin fiillerinin ayrı ayrı hükmü vardır: Yerine göre mübah olur. Yerine göre içki içmek gibi farz olur. Yerine göre adam öldürmek ve zina yapmak gibi haram olur. Bu, hitabın türüne göre değişir. Bunun etkisi şudur: Tasarrufun geçerliliği unsurunun ve konusunun varlığına bağlıdır. Zorlama, unsur ve konuyu ortadan kaldırmaz. Sadece rızayı kaldırır. Rıza ise boşamanın gerçekleşmesi için koşul değildir. Görmez misin, muhayyerlik koşul koymakla rıza yok olur. Halbuki boşamanın bağlayıcı olmasına engel olmaz. Zorlam (İkrah) da böyledir. Zorlama, kişinin geçerli kastını ortadan kaldırmaz. Çünkü zorlama altındaki kişi yaptığı işi kasıtlı olarak yapar. Fakat bu kasıt, kötülüğü kendisinden uzaklaştırmak için olan (li-gayrihî) bir kasıttır. Bizzat o işi yapmak için değildir. Zorlanan bu açıdan ciddî konuşmayan kişi (hâzil) gibidir. Nasıl ciddi olmayan kişi "Sen boşsun." sözünü, boşama kastıyla değil, eğlence kastıyla söylemişse ve nasıl hezil (eğlenmek için söylenen söz) boşamanın gerçekleşmesini engellemiyorsa zorlama da engellemez. Zorlananın geçerli bir ihtiyârı (tercihi) vardır. Çünkü o, iki kötülüğü bilmiş ve az zararı olan kötülüğü seçmiştir. Bu onun ihtiyarının geçerli olduğunu gösterir.

[6/178] Ancak zorlananın dinden çıkmasının geçerliliğine hükmedilmez. Çünkü dinden çıkma inanmaya bağlıdır. Zorlanan ise söylediğine inanıyor değildir. O inancını haber vermek konusunda zorlanmıştır. Bu zorlama, onun söylediği söze inanmadığını açıkça gösterir.

Hâzil (eğlence kastıyla küfür kelimesini söyleyen kimse) ise böyle değildir. Çünkü o dini hafife almaktadır. Dini hafife almak ise küfürdür.

Boşamayı ikrar etmek de böyle değildir. Çünkü ikrar, doğruya ve yalana ihtimali olan bir haberdir. Yanı başında bir nedenin olması (yani ikrâh) bu kimsenin yalan söylediğini gösterir. Haber verilen şey yalan olduğu zaman onu haber vermek doğru olmaz.

Boşama konusunda zorlama (ikrâh) altındaki kimseyi zorlayanın bir âleti gibi kabul etmenin anlamı da yoktur. Çünkü zorlanan ancak başkasına âlet olması elverişli olan konularda âlet gibi kabul edilebilir. Aksi durumda kabul edilmez. Konuşmada bir kimse başkasına âlet olmaya elverişli değildir. Çünkü kişinin başka birinin diliyle konuşması olur şey değildir. Bu yüzden konuşma, konuşan kimseyle sınırlı kalır. Bir malı telef etme konusunda ise kişi, başka birisine âlet olmaya elverişlidir. Bu yüzden ödeme, zorlayana aittir.

Bununla beraber hapisle korkutma konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu tür zorlama, zorlama altında olan kimseyi, zorlayanın elinde bir âlet hükmünde kılmaz.

Hadiste kastedilen zorlamanın kendisinin ve hükmünün kaldırılması değil, zorlama (ikrâh) altındaki kimseden günahın kaldırılmasıdır. Görmez misin, bir

kimse eşinin annesiyle cinsel ilişkiye girmeye zorlansa gusletmesi gerekir. Eşi kendisine haram olur.

Küçüğün boşaması

Sabî küçüğün muhâleası ve boşaması (talakı) geçersizdir.

Çünkü özellikle kendisine zarar veren tasarruflarda küçüğün dinen geçerli bir kastı yoktur. Bu hüküm, daha önce açıkladığımız, "Kastın geçerli olması kişinin yükümlü olmasına bağlıdır. Yükümlülük ise durumun normal olmasına bağlıdır." kuralına dayalıdır. Küçüğün karısını, onun yerine babasının boşama konusundaki tasarrufu da geçersizdir. Çünkü çocuk üzerindeki velayet hakkı, çocuğun yararının düşünülmesi için ve gerek duyulduğu için tanınmıştır. Boşama ve özgür kılmada ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Bunak ve baygının muhâleası

Bunak (ma'tûh) ve hastalıktan ötürü baygın olan kişi de geçerli bir kasıtları bulunmadığı için küçük hükmündedir.

Evli olan küçük kız çocuğunun muhâleası

Küçük kız muhâlea yoluyla büyük (ergen olan) kocasından ayrılsa boşama gerçekleşir.

Çünkü koca boşama ehliyetine sahiptir. Kocanın muhâlea teklifinde (icâbında) bulunması, boşamayı eşinin kabulüne bağlaması demektir. Eşi kabul ettiği için boşama gerçekleşir. Bu, kocanın küçük eşine: "Konuşursan boşsun." deyip de kız çocuğunun konuşması gibidir. (Boşama gerçekleşir) Fakat küçük kızın bir şey ödemesi gerekmez. Çünkü küçük kızın, kefalet veya ikrar yoluyla borçlanması gibi, özellikle kendisine yararı olmayan konulardaki borçlanması (iltizamı) geçerli değildir. Daha önce boşamanın gerçekleşmesinin kabul edilen şeyin varlığına değil, kabule bağlı olduğunu açıklamıştık.

Câriye de efendisinin izni olmadan, kocasından muhâlea yoluyla boşandığı zaman boşama gerçekleşir. Ancak bedel ödemekle özgür kılındıktan sonra yükümlü olur. Çünkü câriye yükümlüdür. Kendi şahsıyla ilgili konularda efendisinin değil, onun borçlanması geçerlidir. Bu, tıpkı kefillik ve ikrar yoluyla borçlanması gibidir. Özgür kılındıktan sonra ödemesi gerekir. Câriye muhâleayı efendisinin izniyle yapmışsa, borcunu ödemek için çalışır. Çünkü efendisinin izniyle bir mal ödemeyi yüklenmesi efendi bakımından da geçerlidir. Bu yüzden bu borcu hemen ödemesi gerekir.

Özgür kılınması efendisinin ölümüne bağlı olan câriye (müdebbere) ve efendisinden bir çocuk doğuran câriye (ümmü veled), bu konuda normal câriye gibidir. Ancak bu câriyeler satılamayacağı için efendilerinin izniyle borçlanmışlarsa, muhâlea bedelini kazandıkları maldan öderler.

[6/179]

Efendisi ile özgürlük anlaşması yapan câriye (mükâtebe) ise muhâlea bedelini ödemekle ancak özgür kılındıktan sonra sorumlu olur. Efendisinin izniyle veya izni olmadan muhâlea yapması arasında da bir fark yoktur. Çünkü bu câriyenin borçlanması konusunda efendinin izin vermesi veya vermemesinin hukuki bir

değeri yoktur. Görmez misin, efendisi de onu borçlandırma hakkına sahip değildir. Muhâlea yoluyla borçlanmaktan kısırlı (mahcûr) olma durumunun kalkmasında, efendisi ile kendisi arasındaki özgürlük anlaşmasının bir etkisi yoktur. Bu yüzden özgür kılındıktan sonra bu borcu ödemesi gerekir.

Eşlerden birisi bir çocuğu veya akli dengesi yerinde olmayan bir kişiyi ya da bir köleyi muhâlea konusunda kendisine vekil belirlese bu vekil etme geçerli olur.

Çünkü bu sözleşmeye vekil belirlenen kimse vekil edenin (müvekkilin) geçerli irade beyanını ileten bir elçi konumundadır. Bunların yaptıkları işlemler (tasarruflar) velilerinin izniyle geçerli olur. İrade beyanlarıyla yaptıkları sözleşmeler geçerli olur.

Bir kimsenin, muhâlea bedeline kefil olarak evli olan küçük kızı için muhâlea yapması

Bir kimse küçük kızını, henüz kızıyla cinsel ilişkiye girmeyen kocasından mehrini geri vermek üzere muhâlea yoluyla ayırsa, mehre babanın kefil olmaması durumunda bu muhâlea geçersiz olur.

Çünkü babanın böyle bir nedenle kızını mal borcu altına sokma yetkisi yoktur. Çünkü kızının bu işlemde (tasarrufta) hiçbir yararı yoktur. Bu tasarruf karşılığında kızın mülkiyetine herhangi bir şey girmemektedir.

Küçük oğlunu, oğlunun malıyla evlendirmesi ise böyle değildir. Çünkü bu sözleşmede oğlunun yararı vardır. Oğlunu borç altına sokması karşılığında dini bakımdan değeri olan (mütekavvim) bir şey oğlun mülkiyetine girmektedir.

Baba muhâlea bedelini (kızının mehrini) öderse ederse muhâlea geçerli olur. Çünkü koca muhâlea yapmakta tek başına yetkilidir. Muhâleada karşı tarafın kabûlünün koşul olması ise mal nedeniyledir. Baba kefil olmasıyla borcu, üzerine alınca muhâlea sözleşmesi tamam olur. Bu, tıpkı bir kimsenin bir yabancıyla anlaşarak muhâlea yoluyla eşini boşaması ve o yabancının muhâlea bedeline kefil olması gibidir.

Hanefî âlimlerimizden bir kısmı şöyle demişlerdir: "Bu meselenin yorumu şöyledir: Koca, eşini mehirin misli olan bir mal karşılığında boşamışsa (babanın bu tasarrufu geçerli olabilir.) Mehrin kendisi karşılığında boşaması durumunda ise, babanın bu tasarrufunun geçerli olmaması gerekir. Çünkü mehir kızın kendi malıdır. Babanın ise bedelsiz olarak kızının mal varlığının aynından bir şey eksiltme yetkisi yoktur. Bu konuda kefil olup olmamasına da bakılmaz."

Fakat biz diyoruz ki: Muhâlea sözleşmesinde mehir sözcüğü anılmış olsa bile bu, "mehir değerinde olan mal" demek olur. Babanın bunu ödemesi geçerlidir. Babanın, kızının hakkını mehrin yarısında düşürmesi ise geçersizdir. Dolayısıyla koca, aralarında fiilî birleşme olmadan boşamış gibi mehrin yarısını öder. Ödediği miktarda malı babadan alır. Çünkü baba, muhâlea bedeline kefil olmuştur. Kız kocasıyla cinsel ilişkiye girmişse mehrin tamamını kocasından alır. Çünkü cinsel ilişkinin gerçekleşmesiyle kız mehrin tamamını alma hakkına sahip olmuştur. Bu

nedenle baba kızının mehirdeki hiçbir hakkını iptal edemez. Fakat kız mehri kocadan, koca da, kefil olması nedeniyle babadan alır. Ya da kız bu meselede mehrin tamamını, birinci meselede ise mehrin yarısını doğrudan babasından alır. Çünkü baba, kızın kocasından alacağı mehir borcunu üstlenmekle kocanın yerine geçmiştir.

Kız büyük (ergin) ise; baba kızının izniyle muhâlea yapmışsa, bu geçerli olur. Kızının izni olmadan muhâlea yapmış ve kocanın muhâlea bedeli olarak alacağı mala kefil olmuşsa muhâlea yine geçerlidir.

Bu durumda kız mehrini kocasından alır. Kocası da kefilliği nedeniyle kızın babasından alır. Çünkü babanın, kızın malını muhâlea bedeli olarak verme yetkisi yoktur.

Bedelin mal olmaması durumunda muhâlea

Muhâlea bir bedel karşılığında olup bedelin ödenmesi, ya bedelin içki gibi mali bir değer taşımaması ya da borç altına giren kimsenin, küçük kızda olduğu gibi, borçlanma ehliyetine sahip olmaması durumunda, yapılan muhâlea sözleşmesiyle bâin talak gerçekleşir.

Çünkü "hul'" sözcüğü boşamada sarîh (açık) sözcük değildir. Beynûnet (Sen bâinsin.) ve hürmet (Sen haramsın.) sözcükleri ile boşamaya benzer. Bedel karşılığında gerçekleşen bir veya iki boşamada, sonradan bedel ister iptal edilsin ister aynen bırakılsın, bu bir boşamadır. Bu talak kocanın eşiyle cinsel ilişkiye girmesi durumunda ric'î (dönüşlü) talaktır. Çünkü açık boşama sözcüğüyle gerçekleştirilen boşamalar, ancak bir bedel karşılığında olduğu zaman bâin olur. Burada ise bedel iptal edilmiştir. **[6/180]**

Babanın kefil olarak büyük kızı için hulû' yapması

Baba büyük kızını, mehri karşılığında muhâlea yoluyla ayırsa ve kızının mehrine kefil olsa, babanın bu tasarrufu kıza ulaştığında kız bu tasarrufu onaylasa babanın bir şey ödemesi gerekmez.

Çünkü sözleşme yapıldıktan sonra kızın onay vermesi baştan izin vermesi hükmündedir. Babanın emri, izni olmaksızın, onun alacağı nafaka karşılığında muhâlea yapması ve nafaka borcunu üzerine alması da böyledir. Kız bunu onayladığı zaman babasının hiçbir yükümlülüğü kalmaz. Kız onaylamazsa nafakasını kocasından alır. Çünkü mehir gibi nafaka da kadının hakkıdır. Babanın ise kızının hakkını düşürme yetkisi yoktur. Koca karısının ödediği nafakayı onun babasından alır. Çünkü baba bu borcu ödemeyi üstlenmiştir. Bunu baba dışında bir akrabası veya yabancı bir kimse yapsa hüküm yine aynıdır. Çünkü baba kızı adına bu tasarrufu yapmaya yetkili değildir. Bu konuda babanın ve yabancı bir kimsenin birbirinden farkı yoktur.

Muhâlea yapan kadının, kocasının daha önce kendisini 3 talakla boşadığını ispat etmesi

Kadın bir mal karşılığında muhâlea yapıp malı kocasına verse sonra kocasının kendisini muhâleadan önce üç talakla boşadığını iddia edip bu iddiasını ispatlasa ödediği malı geri alabilir.

Çünkü ayrılığın daha önce gerçekleştiğini ispatlamasıyla, aralarındaki ayrılığın kadının borçlandığı mal ile gerçekleşmediği anlaşılmıştır. Bu yüzden kadının borçlanması geçerli değildir. Kadının muhâleaya girişmesi ayrılığın daha önce olduğunu delil getirerek ispatlamasına engel değildir. Çünkü boşamayı ispatlayan delilin kabul edilmesi konusunda, kadının dava açması koşul değildir. Dolayısıyla bu konuda kadından kaynaklanan çelişkili durum, ayrılık delilinin kabul edilmesine engel değildir. Kadının muhâlea bedelini ödedikten sonra nesep, süt veya hısımlık gibi bir nedenle kocasıyla arasında evlilik ilişkisinin haram olduğunu ispatlaması da böyledir.

Kadın, kocasına: اِخْلَعْنِي وَ لَكَ أَلْفُ دِرْهَمٍ "Benimle muhâlea yap ve sana bin dirhem var." dese veya طَلِّقْنِي وَ لَكَ أَلْفُ دِرْهَمٍ "Beni boşa ve sana bin dirhem var." Dese, kocası da boşasa boşama gerçekleşir. Fakat, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadının mal ödemesi gerekmez.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kadının iki nedenle malı ödemesi gerekir.

1- Cümledeki "و" harfinin gerçek anlamı bağlaç (atıf) olsa da mecâz olarak "ب" harfi anlamında kullanılır. Nitekim yeminde böyle kullanılmaktadır. Bir kimsenin "والله" demesi, "بالله" demesi gibidir. Buna göre kadının "وَلَكَ أَلْفُ دِرْهَمٍ" "Ve sana bin dirhem var." demesi, "طلقني بألف" "Beni bin dirhem karşılığında boşa." veya "بِعْنِي طَلاقِي بِأَلْفٍ" "Boşama hakkımı bana bin dirhem karşılığında sat." demesi gibidir. Biz bedel anlamından dolayı, bu harfi mecaz anlamına aldık. Çünkü muhâlea bir muâvaza aktidir (bedele dayanan bir sözleşmedir). Muâvaza akitlerinde ise bedeller birbirine atfedilmez, birleştirilir. Görmez misin, bir kimse: "اِحْمِلْ هٰذا المْتَاعَ إِلى بَيْتِي وَ لَكَ دِرْهَمٌ" "Bu malı evime taşı ve sana bir dirhem vereyim." demesi ile "بِأَلْفِ دِرْهَمٍ" "Bir dirheme bu malı taşı." demesi aynı anlamdadır. Bundan dolayı bu kimse malı taşıdığı zaman ücret gerekir.

2- Diğer yandan bu cümledeki "و" harfi, hâl içindir (durum zarfıdır). Bu, tıpkı efendinin kölesine: "أَدِّ إِلَيَّ أَلْفًا و أَنْتَ حُرٌّ" "Sen özgür olduğun durumda bana bin dirhem öde."demesi ve bir savaşçının kalede mahsur kalan kimseye: " اِفْتَحِ الْبَابَ وَ أَنْتَ آمِنٌ" "Sen güvende olduğun durumda kale kapısını aç." demesi gibidir. Biz daha önce "و" harfinin, "أَنْتِ طَالِقٌ وَ أَنْتِ مَرِيضَةٌ" "Sen hasta iken boşsun."sözünde olduğu gibi, hâl için de kullanıldığını açıklamıştık.

Bu harf hâl için olunca bu kadın, malı koca boşarken borçlanmış olur. Bu da ancak bedel olabilir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: "و" harfinin gerçek anlamı atıftır. Mecâz anlamın kastedildiğini gösteren bir delil olmadıkça kelimeyi gerçek anlamına almak gerekir. Atıf anlamına göre ise bin dirhem, boşamanın bedeli değildir.

Bu cümledeki "و" harfini, sözleşmedeki bedel anlamında, "ب" harfi anlamına veya hâl anlamına almanın da yolu yoktur. Çünkü boşama karşılığında mal verilmesi az rastlanan bir durumdur. Boşamada âdet, boşamanın bedelsiz olmasıdır. Kira sözleşmesi ise böyle değildir. Kira sözleşmesinde bedel asıldır ve bedelsiz kira sözleşmesi geçersizdir. "أَدِّ إِلَيَّ أَلْفًا وَ أَنْتَ حُرٌّ" "Sen özgür olduğun durumda bana bin dirhem ver." sözü de böyle değildir. Çünkü bu sözün ilk kısmı, son kısmı olmaksızın hukûki değer taşımaz. Bundan dolayı özgür kılma, sözün son kısmı anılarak malın ödenmesine bağlanmış olur. Üzerinde olduğumuz konuda ise sözün ilk kısmını koca söylese ve "Sen boşsun ve bin dirhem borçlusun." dese, son kısmı göz ardı edildiğinde bu söz sonuç doğuran bir boşama olur. Kocanın bu sözünü hâl anlamına anlamaya gerek yoktur. Kadının söylemesi durumunda da bu söz, anlamlı olan bir taleptir. Bu yüzden hâl anlamında kullanılan "و" harfi yerine alınmaz. Aksine bu harf atıf (bağlaç) anlamındadır. "Senin evinde bin dirhemin var." demektir. Ya da ibtidâ (önceki cümleyle ilgisi olmayan bir başlangıç) anlamındadır. Bu anlama göre bu cümle kadın tarafından kocaya yapılan bir vaad olur. Vaadler ise bağlayıcılık niteliği taşımaz. Bunun yanı sıra bu konuda en azından bu harfin andığımız tüm anlamlara ihtimali olduğu söylenebilir. Şüphe ise mal ödemeyi gerektirmez. [6/181]

Kadın: "طَلِّقْنِي وَ لَكَ أَلْفُ دِرْهَمٍ" "Beni boşa ve senin için bin dirhem var." dese koca da: "Sen belirlediğin bu bin dirhem karşılığında boşsun dese Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre boşama gerçekleşir ve kadın kabul etse de, etmese de bin dirhemi borçlanır.

Çünkü Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadın ilk sözüyle bu malı yüklenmiştir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise kadın birinci sözle malı borçlanmış olmaz. Geriye, kocanın ilk olarak (yani îcapta bulunarak) mal karşılığında eşini boşaması kalmıştır. Kadın bu teklifi (icâbı) kabul ederse boşama gerçekleşir. Malı ödemesi gerekir. Kabul etmezse boşanmış olmaz.

Kadın: "Sana bin dirhem borcum olmak üzere beni üç defa boşa." dese, koca da üç defa boşasa kadının malı ödemesi gerekir. Çünkü kadın bu cümlede "عَلَيَّ" harfini kullanmıştır. "عَلَى" harfi ise malı borçlanmak içindir.

Kadın, kocası kendisini iki talakla boşadıktan sonra "Beni bin dirhem karşılığında üç talakla boşa." dese ve koca bu söz üzerine bir defa boşasa kadının bin dirhemi ödemesi gerekir. Çünkü bin dirhem, kadının kocasından istemesi geçerli olan talakın bedelidir. Bu da henüz gerçekleşmemiş olan üçüncü talaktır. Daha önce gerçekleşmiş olan talakların yeniden gerçekleşmesi ise söz konusu değildir. Bundan dolayı kadının "üç talak" demesi dikkate alınmaz. Diğer yandan kadın malı kocasından tamamen ayrılmak için yüklenmiştir. Bu ise üçüncü talakla gerçekleşmiştir.

Hulû' konusunda karı koca arasındaki ihtilaflar

Bir kimse eşine: "Seni dün bin dirhem karşılığında boşadım. Sen kabul etmedin." dese, kadın da "Hayır, kabul ettim." dese yeminiyle birlikte kocanın sözüne itibar edilir.

Çünkü mal karşılığında talak, teklifi (îcâbı) kadının kabulüne bağlamaktır. Koca, îcâbı eşinin kabulüne bağladığını ikrâr etmiş, koşulun gerçekleştiğini inkar etmiştir. Bu yüzden söz kocaya ait olur. Bu, kocanın talakı, aralarındaki cinsel ilişkiye bağlaması (yani "Aramızda cinsel ilişki gerçekleşmişse sen boşsun." demesi üzerine) kadının: "Sen benimle cinsel ilişkiye girdin." demesi, kocanın ise bunu inkar etmesi gibidir.

Alış-veriş böyle değildir. Alış-verişte bir kimse: "Bu köleyi sana dün bin dirheme sattım, sen kabul etmedin." müşteri de "kabul ettim." dese söz müşteriye ait olur. Çünkü alış-veriş (bey') bir karşılıklı bedel vermeye dayanan (muâvaza) aktidir. Ancak îcap ve kabul ile gerçekleşir. Bu kimsenin malı sattığını ikrar etmesi, bir bakıma müşterinin kabul ettiğini ikrar etmesidir. İkrarda bulunduktan sonra ise bu ikrarından dönmesinin bir etkisi olmaz. Mal karşılığında talak vermek ise ancak talak gerçekleştiği zaman bir tasarruf olabilir. Bu da, ta'lîktir. (Bir şeyin gerçekleşmesini başka bir şeye bağlamaktır.) Yemin hükmündedir. Bundan dolayı kadın kabul etmeden önce kocanın meclisten kalkmasıyla bu îcap geçersiz olmaz. Dolayısıyla bu kimse boşadığını hiç ikrar etmemiş gibidir. Bu nedenle yeminiyle birlikte sözün kocaya ait olduğunu söyledik.

Bir kimse eşine: "Ben seni bin dirhem karşılığında bir defa boşadım ve sen de kabul ettin." dese, eşi de: "Ben senden beni bin dirhem karşılığında üç defa boşamanı istemiştim. Sen ise beni bir defa boşadın. Bu yüzden bin dirhemin üçte birini alacaklısın." dese yeminiyle birlikte kadının sözüne itibar edilir.

[6/182]

Çünkü karı-kocadan her ikisi de bir talakın gerçekleştiği konusunda görüş birliği etmiş ama malın miktarında anlaşamamışlardır. Koca kadının borcunun daha çok olduğunu iddia ederken kadın bu fazlalığı inkar etmektedir. Bu yüzden söz kadına aittir.

Kadın: "Ben senden beni yüz dirhem karşılığında boşamanı istemiştim." dese koca da bin dirhem karşılığında olduğunu iddia etse söz yine kadına ait olur. Çünkü yukarıda açıkladığımız gibi, anlaşmazlık kadının ödemesi gereken malın miktarındadır.

Her ikisi de davasına delil getirecek olursa kocanın delili tercih edilir. Çünkü koca, getirdiği delille alacağının daha fazla olduğunu isbat etmektedir. Delil ise bir şeyi isbat etmek içindir. Borcun fazlalığı nedeniyle kocanın delili üstün gelir.

Kadının: "Sen hiçbir şey istemeksizin benimle muhâlea yaptın." demesi, kocanın ise: "Bin dirhem karşılığında muhâlea yaptım." demesi durumunda da kadının sözü, kocanın delili tercih edilir.

Kadının kocasından bin dirhem karşılığında üç talak istediği konusunda iki taraf anlaşsa, sonra kadın: "Beni bir talakla boşadın." dese, koca da: "Üç talakla boşadım." dese söz –şayet o mecliste ise- kocaya aittir.

Çünkü koca, o sırada baştan yapabileceği bir şeyi haber vermiştir. Biz daha önce, kişinin bir mecliste ayrı ayrı üç talakla boşaması durumunda kadının bin dirhemi ödemesi gerektiğini açıklamıştık. Çünkü kocanın haberinde töhmet yoktur.

Görmez misin, koca eşine: "Sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun." dese, bin dirheme hak sahibi olmaktadır. Bu tartışmanın olduğu zamanda o meclisten ayrılsalar, kadın iddet döneminde ise, boşama gerçekleşmiş olur. Çünkü koca talak hakkına sahip iken talakın gerçekleştiğini ikrar etmiştir. Kadının ise ancak bin dirhemin üçte birini ödemesi gerekir. Çünkü koca mal konusunda verdiği haberde töhmet altındadır. Çünkü, koca o sırada yapma hakkına sahip olduğu bir şeyi haber vermektedir. Bu yüzden söz, yeminiyle birlikte kadına ait olur. Kocanın ise delil getirerek fazlalığı isbat etmesi gerekir.

Kadın kocasına: "Senden bin dirhem karşılığında, beni üç talakla boşamanı istedim. Sen de beni bir talakla boşadın ve senin benden hiçbir alacağın yoktur." dese koca da: "Hayır, Sen benden bin dirhem karşılığında bir talakla boşamamı istedin. Ben de seni boşadım." dese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadının sözüne itibar edilir ve kadının hiçbir şey ödemesi gerekmez.

Çünkü kadın mal borcunu inkar etmektedir. Bu, daha önce geçen şu meseleye kıyasla böyledir. Kadın: "Bin dirhem karşılığında beni üç talakla boşa." dese, kocası da bir talakla boşasa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadının bir şey ödemesi gerekmez.

Kadın: "Senden beni bin dirhem karşılığında üç talakla boşamanı istedim. Sen beni o mecliste boşamadın." dese, koca da: "Ben seni o mecliste üç talakla boşadım." dese koca boşadığını ikrar ettiği için üç talak gerçekleşir. Mal konusunda ise yeminiyle birlikte kadının sözüne itibar edilir. Bu, ya mal borcunu inkar ettiği içindir. Ya da kadın o mecliste kocasının bir talakla boşadığını ikrar etmesi durumunda boşamanın üçten fazla olduğunu inkar ettiği içindir.

Kadın: "Senden beni ve kumamı (diğer eşini) bin dirhem karşılığında boşamanı istedim. Sen ise yalnızca beni boşadın." dese koca da: "Seninle birlikte onu da boşadım." dese bu konuşma o meclisten ayrıldıktan sonra gerçekleşmişse söz kadına aittir. Bin dirhemden payına düşen miktarı ödemesi gerekir. Çünkü aralarındaki anlaşmazlık kadının ödemesi gereken mal miktarı konusundadır. Koca ise mal hakkında, ilk baştan ortaya koyma yetkisi bulunmayan bir konuda haber vermektedir. Bununla beraber koca ikrar ettiği için boşama, diğer eş hakkında da gerçekleşmiş olur. Çünkü koca boşama konusunda tek yetkilidir.

Aynı şekilde kadın: "(Ben senden beni ve diğer eşini bin dirhem karşılığında boşamanı istedim.) Sen ise beni ve kumamı o mecliste boşamadın." dese yemini ile birlikte söz kadına aittir. Çünkü mal borcunu temelden inkar etmektedir. Kocanın kadının malı borçlandığını delille isbat etmesi gerekir. Fakat koca ikrar ettiği için, boşama gerçekleşmiştir.

[6/183]

Bir kimse iki eşini bin dirhem karşılığında muhâlea yoluyla boşasa bin dirhem, iki eşin, evlenirken almış oldukları mehirler oranında bölünür.

Bir kimsenin aynı anda iki eşiyle birlikte muhâlea yapması

Çünkü koca bin dirhemi iki şeyin karşılığı olarak belirlemiştir. Bu belirleme ise, bölünürken değerin dikkate alınmasını gerektirir. Nitekim, kişinin bin dirhem karşılığında iki köle satın alması da böyledir. Ancak, kocanın eşinden cinsel yararlanma hakkı sona erdiğinde kadınlık organının belirli bir değeri olmaz. Bu yüzden cinsel yararlanmanın değerine en yakın olan şeyi dikkate almak gerekir. O da kocanın evlenirken eşine ödediği mehirdir. Görmez misin bozuk (fâsit) mükâtebe sözleşmesinde, köle özgür kılındıktan sonraki değerini ödemesi gerekir. Çünkü sözleşmenin konusu kölelik (milk-i yed)tir. Kölenin kazanacağı şeyler ise belirli bir değere sahip değildir. Bu yüzden kazanca en yakın olan şey yani kölenin maddi değeri (rakabe) dikkate alınır.

Muhâleada kocanın karısından mal almasının câiz olup olmadığı durumlar

Muhâleada kural şudur: Eşler arasındaki geçimsizlik kocadan kaynaklanıyorsa kocanın boşama karşılığında herhangi bir şey alması helal değildir. Çünkü Allahu Teâlâ:

﴿وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾

"Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın." (en-Nisâ, 4/20) buyurmuştur.

Geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa koca, eşinden muhâlea yoluyla verdiği mehir miktarınca mal alabilir. Çünkü, Allahu Teâlâ:

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾

"Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinde kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur." (el-Bakara, 2/229) buyurmuştur.

Kocanın eşinden, verdiği mehirden daha çok miktarda mal istemesi talak ile ilgili bir rivayet nedeniyle mekruhtur. Ancak Muhammed (rh.a.) *el-Câmiu's-sağîr*'de bunda bir sakınca olmadığını söylemiştir.

Mehirden daha fazla miktarda mal istemenin mekruh olduğunun delili rivayet edilen şu hadistir: Cemile bint Selûl (r.a.) Sâbit b. Kays (r.a.) ile evliydi. Resûlüllah'a gelerek: "Sâbit b. Kays (r.a.)'ın din veya huy bakımından bir eksiği olduğunu

söyleyemem. Fakat onu hiç sevmediğim için küfre düşmekten korkuyorum." dedi. Resûlüllah (s.a.v.):

أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ

"Ona bahçesini geri verir misin?" diye sordu. O da: "Evet, fazla bile veririm." dedi. Allah'ın Resûlü (s.a.v.):

أَمَّا الزِّيَادَةُ ، فَلَا

"Fazlası olmaz." buyurdu.

Bunun üzerine Allah'ın Resûlü'nün Sabit b. Kays (r.a.)'a:

اخْلَعْهَا بِالْحَدِيقَةِ ، وَلَا تَزْدَدْ

"Onu bahçen karşılığında boşa. Daha çok alma."[125] buyurduğu da rivayet edilmiştir.

Öte yandan, muhâlea yapan kimse eşini herhangi bir şeye sahip kılmamakta, yalnızca sözleşmeyi kaldırmaktadır. Bu yüzden sözleşme ile eşine ne kadar vermişse o kadarını geri alması helal olur. Daha çoğu helal olmaz.

el-Câmiu's-sağîr'de rivayet edilen görüşün delili ise şu rivayettir: Kocasına karşı geçimsizliği olan bir kadın Ömer (r.a.)'e getirildi. Ömer (r.a.) onu bir mezbeleye (çöplük) üç gün hapsetti. Sonra onu yanına çağırdı ve "Kaldığın yeri nasıl buldun?" dedi. "Bu üç geceden daha güzel gecem geçmemişti. Çünkü kocamı görmedim." dedi. Bunun üzerine Ömer (r.a.)

هَلْ يَكُونُ النُّشُوزُ إِلَّا هَكَذَا اخْلَعْهَا، وَلَوْ بِقُرْطِهَا

"Geçimsizlik ancak bu kadar olabilir. Bu kadını küpesi karşılığında da olsa boşa."[126] dedi. İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre bir kadın, bütün mal varlığı karşılığında kocasının kendisini boşamasını istedi. İbn Ömer de bunu eleştirmedi. İbn Abbas (r.a.)'ın da: *"Bir kadın bütün mal varlığı karşılığında kocasıyla muhâlea yapsa onaylarım."* dediği rivayet edilmiştir.

Çünkü kocanın boşama karşılığında kadından mal alması onu geçimsizlikten vazgeçirmek içindir. Bu yüzden geçimsizliğin kocadan kaynaklanması durumunda boşama karşılığında kadından mal alması helal değildir. Mal miktarı ise kocanın eşine verdiği mehirle sınırlı değildir.

Muhâleada genel kural

Hüküm konusunda ise kural; biz Hanefîlere göre geçimsizlik kimden kaynaklanırsa kaynaklansın ve muhâlea bedeli ne olursa olsun bütün durumlarda

---

[125] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/3; Buhârî, Talâk 11; İbn Mâce, Talâk 22; Nesâî, Talâk 34;

[126] Abdurrezzak, *Musannef*, VI/505; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/125; Said b. Mansûr, Sünen, I/337; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/315.

muhâlea geçerlidir. Kadının malı ödemesi gerekir. Kıyası kabul etmeyenlere (Zâhirîlere) göre ise geçimsizliğin kocadan kaynaklanması durumunda kadının mal ödemesi gerekmez.

Geçimsizliğin kadından kaynaklanması durumunda ise kadının mehrinden fazla olan miktarı ödemesi gerekmez. Çünkü Allahu Teâlâ'nın

﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا ءَاتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا﴾

"Kadınlara verdiklerinizden (boşanma sırasında) bir şey almanız size helal olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey müminler) Siz de karı ile kocanın, Allahın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmesinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bu söylenenler Allahın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın." (el-Bakara, 2/229) buyurmuştur.

İbn Cüreyc, sınırı aşmanın mehirden fazlasını istemek olduğunu söylemiştir. Sınırı aşmak haksızlıktır. Haksızlık ise mal ödemeyi gerekli kılamaz.

[6/184]

Biz Hanefîler rivayet edilen eserleri delil getiriyoruz. Bu âyeti de mal ödemenin gerekmeyeceği konusunda değil, helallik ve haramlık konusunda olduğu şeklinde yorumluyoruz.

Muhâlea yapmayı vadetmek

Kadın kocasına: "Beni üç talakla boşarsan sana bin dirhem veririm." dese, kocası da: "Evet, seni boşayacağım." dese boşamadığı sürece bir mal alacağı olmaz.

Çünkü kadın boşama vaadi karşılığında değil, boşama karşılığında mal ödemeyi teklif etmiştir. Koca o mecliste boşarsa bin dirhemi alır. O meclisten sonra boşarsa boşama gerçekleşir ama hiçbir alacağı olmaz. Çünkü kadın açısından malı borçlanmak satış teklifi gibidir. Meclisten sonraya bağlı kalmaz. Boşama gerçekleşmeden önce meclisten kalkmakla hükümsüz kalır.

Meclis sona erdikten sonra koca, kadını bir kayıt koymadan boşasa talak gerçekleşir. Çünkü koca talakta tek yetkilidir. Kadının sözü, her ne kadar şekil bakımından koşul ise de, talak bedelini borçlanmak anlamındadır. Çünkü kişinin bir malı borçlanması koşula bağlanamaz. Dolayısıyla kadının bu sözü, bir kimsenin: "Benim için şu işi yaparsan sana bin dirhem borcum olsun." demesi gibidir. Bu söz ise kiralama yoluyla bedeli borçlanmadır.

Koca, eşine: "Bana bin dirhem verdiğin zaman." veya "Bana ne zaman bin dirhem verirsen üç talakla boşsun." dese, kadın bu malı kocasına verinceye kadar onun eşi olarak kalır.

Çünkü koca boşamayı mal verme koşuluna bağlamıştır. Bu yüzden bu koşul gerçekleşmedikçe boşama gerçekleşmez. O mecliste veya daha sonra kadın bu malı ne zaman verirse boşama gerçekleşir. Çünkü "zaman" ve "ne zaman" zarfları, vakit içindir.

Buna göre kocanın: "Bana bin dirhem verdiğin zaman." demesi "Bin dirhemi verdiğin vakitte." anlamındadır. Kadın bin dirhemi verdiği zaman kocanın boşamadan kaçınma hakkı yoktur. Bu koca, malı kabul etmeye zorlanır, demek değildir. Fakat, kadın malı kocasının önüne koyduğu zaman boşanmış olur. Bu, istihsana göre böyledir.

Kıyasa göre ise, koca kabul etmediği sürece kadın boşanmış olmaz. Züfer (rh.a.)'in görüşü budur. Bu meselenin aslı "özgür kılma konusu"ndaki [bir kimsenin kölesine "Bana bin dirhem ödediğin zaman özgürsün." demesi] meselesidir.

Kıyasın delili şudur: "Yemin eden kimse yemininin koşulunu gerçekleştirmeye zorlanamaz."

İstihsanın delili de şudur: Bu kimsenin sözü şekil bakımından boşamayı koşula bağlamaktır. Anlam bakımından ise bedel karşılığında boşama teklifidir. Bu yüzden malı kabul ettiği zaman dönüşü zor (bâin) boşama gerçekleşir. Kadının verdiği dirhemin değeri düşük ise koca bu dirhemi geri verip değeri yüksek olanla değiştirebilir. Bu ise muâvaza akitlerine ait bir hükümdür. Borçlu olan kimse, bedeli alacaklının yanına götürüp bıraktığı zaman alacaklı bedeli teslim almış kabul edilir. İşte biz koşulu dikkate aldık ve kadının mecliste kabul etmesine gerek olmadığını söyledik. Sözleşmedeki bedel anlamını da dikkate alarak "Kadın malı götürüp kocanın önüne koyduğu zaman boşanmış olur." dedik. (Kocanın malı almaması durumunda) kadın o malın hepsini veya bir kısmını geri alamaz. Çünkü o malı kocasının kendisini boşamasına karşılık olarak ödemiştir. Kocanın boşaması ise gerçekleşmiştir.

Muhâlea teklifinin meclisle kayıtlı olması

Koca, eşine: "Bana bin dirhem getirirsen boşsun." dese, eşi o mecliste bin dirhemi getirirse boşama gerçekleşir. Eşi bin dirhemi getirmeden önce o meclisten ayrılırlarsa bu söz hükümsüz kalır.

Çünkü kocanın bu sözü, boşamayı koşula bağlamaktır. Bu yüzden eşinin kabûlü gerekmeksizin tamam olur. Fakat eşi malı o mecliste ödeyecek durumdadır. Bundan dolayı ödemeden önce meclisten kalkması kocanın bu sözünü geçersiz kılar. Kocanın bu sözü "İstersen boşsun." demesi gibidir. Bu iki sözün anlam bakımından bir farkı yoktur. Ancak ikinci söz boşama yetkisini bedelsiz olarak birinci söz ise bir bedel karşılığında kadına vermektir. Nasıl ki ikinci sözde kadının kararını söylemeden meclisten kalkmasıyla kocanın sözü geçersiz oluyorsa, birinci sözde malı ödemeden önce kalkmasıyla da geçersiz olur.

Koca, eşine: "Bin dirhem vermen koşuluyla sen boşsun." veya "Bin dirhem karşılığında sen boşsun." demesi aynıdır. Kadın o mecliste kabul

ederse boşama gerçekleşir. Mal onun zimmetinde bir borç olur. Onunla sorumlu tutulur.

[6/185] Çünkü kocanın bu sözü boşama teklifidir (îcâbıdır). Boşamayı ödeme koşuluna bağlamak değildir. Bu, kişinin; "Bu köleyi sana bin dirhem vermen koşuluyla veya bin dirhem karşılığında sattım." demesi gibidir. Bu söz ise koşula bağlama değil, îcapta bulunmadır. Dolayısıyla o mecliste kabul bulununca boşama gerçekleşir. Mal da kadının zimmetinde bir borç olur.

Kocanın: "Bin dirhemi getirirsen veya verirsen." demesi böyle değildir. Çünkü burada koşula bağlama açıkça ifade edilmiştir. Bundan dolayı koşul bulunmadıkça boşama da gerçekleşmez. Bu iki sözün birbirinden farklı olduğunun delili şudur: Önceki meselede kadının kocasından bin dirhem alacağı olsa ve "Bin dirhemi getirirsen." sözündeki bin dirhemi bu borca takas yapmak üzere anlaşsalar, boşama gerçekleşmez. Bu meselede ise iki borç takas yapılabilir. Verme ifadesinin kullanılması durumunda da, kadının kabulüyle boşama hükmü sabit olabilir. Allahu Teâlâ:

﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾

"Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın." (et-Tevbe, 9/29] buyurmuştur.

(Gayr-i müslimin zimmeti) kabûlü ile zimmet (zimmîlik) hükmü sabit olmaktadır. Burada hüküm, kadının mal borcunu kabul etmesine bağlı olduğuna göre, kadının o mecliste kabul etmesi gerekir. Kabul etmeden önce kalkarsa, bu söz geçersiz olur. Önceki meselede ise mal verme boşamanın koşulu olduğu için, kocanın borcu ile kadının borcu birbiriyle takas yapılınca, mal verilmediği için, koşul gerçekleşmemiş olur. Takas zimmette olan iki borç arasında olur. Burada ise kocanın: "Bana mal verdiğin zaman." demesi ile mal zimmette bir borç olmaz. Dolayısıyla takas da olmaz.

Kocanın: "Bana bin dirhem vermen koşuluyla boşsun." demesi durumunda ise kadın kabul etmekle bin dirhem, kadının zimmetinde bir borç olur ve takas da olur. "Bana bin dirhem verdiğin zaman..." sözünde takas olmayınca kadının alacağı olan bin dirhem karşılığında koca gelecekte boşamaya razı olursa, bu kadının kabul etmesi durumunda geçerli ve koca tarafından kadına yöneltilmiş yeni bir îcap olur.

Bir kimsenin iki eşi olsa ve bin dirhem karşılığında "عَلَى أَلْفٍ" veya bin dirheme "بِأَلْفٍ" kendilerini boşamasını isteseler, koca da onlardan birisini

boşasa bu bin dirhemden boşanan kadının payına düşen miktarı vermesi gerekir.

"ب" harfinin kullanılması durumunda iki eş, bin dirhemi boşamanın bedeli kılmış olurlar. Koca ikisinden birini boşadığı zaman bin dirhemden boşanan kadının payına düşen miktar zimmetinde borç olur.

"عَلَى" harfinin kullanılması durumunda da böyledir. Çünkü her iki eşin de kumasının boşanmasında bir yararı yoktur ki onu kendi boşanmasına koşul kılsın.

Bu konuda söylenebilecek en çok şey, her bir eşin diğer eşin boşanması koşuluyla bin dirhemden payına düşen miktarı ödemeyi kabullenmesidir. Koca bundan kaçındığı zaman bu, geçersiz bir koşul olur. Ancak nikah gibi, muhâlea da geçersiz koşulla geçersiz olmaz.

Kocanın o mecliste diğer eşini de boşaması durumunda ikinci boşanan eş de bin dirhemden payına düşen miktarı öder. Çünkü bir meclis farklı sözleri toplar. Bundan dolayı ayrı sözlerle boşaması ile bir tek sözle boşaması arasında bir fark yoktur. Koca iki eşten birisini boşamadan önce meclisten ayrılırlarsa, eşlerin ayrılmasıyla îcapları geçersiz olur. Meclis sona erdikten sonra koca her iki eşini de boşarsa boşama bedelsiz olarak gerçekleşir.

Kadın kocasıyla arasında muhâlea sözleşmesinin gerçekleştiğini iddia etse, koca da inkar etse ve kadın iki tanık getirse; tanıklardan birisi boşamanın bin dirhem, diğeri ise bin beşyüz dirhem karşılığında olduğuna tanıklık etseler bu tanıklık geçersiz olur.

Çünkü kadın sadece iki bedelden birini iddia edebileceği için diğer tanığı yalanlamış olacaktır. Bunun yanı sıra kadın açısından muhâlea, satış sözleşmesi gibidir. Satış sözleşmesinin tanıkları paranın cinsinde veya miktarında anlaşamasalar tanıklık geçersiz olur. Burada da böyledir. İki tanık bedelin cinsinde anlaşamasalar; örneğin birisi ticaret malı derken, diğeri köle dese veya biri ticaret malı derken, diğeri para dese; tanıklık geçersiz olur. Çünkü tanıklardan her biri boşamanın başka bir bedel karşılığında olduğuna tanıklık etmiştir. Boşama îcâbının ise her iki bedelle de olması mümkün değildir. Burada boşamaya hükmedilse bile bedelsiz boşamaya hükmedilebilir. tanıklar ise kocanın eşini bedelsiz boşamadığı konusunda ittifak etmiştir. [6/186]

Muhâlea sözleşmesini kocanın iddia edip, kadının inkar etmesi durumunda, iki tanıktan biri muhâlea bedelinin bin dirhem, diğeri bin beş yüz dirhem olduğuna tanıklık etseler, koca bin beş yüz dirhem olduğunu iddia ediyorsa tanıkların tanıklığı bin dirhemde geçerli olur.

Muhâleada tanıkların farklı bedellere tanıklığı

Çünkü boşama kocanın ikrarıyla gerçekleşmiş, geriye mal iddiası kalmıştır. Bir kimse başkasında bin beşyüz dirhem alacağı olduğunu iddia etse de, tanıklardan birisi bin dirhem, diğeri ise bin beşyüz dirhem alacağı olduğuna tanıklık etseler bin

dirheme olan tanıklıkları kabul edilir. Çünkü her iki tanık da hem söz, hem de anlam bakımından bin dirhem üzerinde anlaşmışlardır.

Kocanın bin dirhem iddia etmesi durumunda ise her ikisinin de tanıklığı geçerli olmaz. Çünkü koca bu iddiasıyla bin beş yüz dirheme tanıklık eden kişiyi yalanlamıştır. Davacı, tanığını yalanladığı zaman tanıklık geçersiz olur. Boşama ise kocanın ikrarıyla gerçekleşmiştir.

Tanıkların bedelin cinsinde anlaşamaması durumunda da hüküm böyledir. Çünkü koca mutlak surette tanıklardan birini yalanlayacaktır. Çünkü iki cinsten birini iddia etmek zorundadır.

Tanıklardan birisi bin dirheme, diğeri beş yüz dirheme tanıklık ederse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre her ikisinin de tanıklığı geçersiz olur. Çünkü sözleri farklıdır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kocanın bin dirhem iddia etmesi durumunda, tanıklık beşyüz dirheme yapılmış kabul edilir. Çünkü her iki tanık da anlam bakımında beş yüz dirhemde anlaşmıştır. Bunu biraz önce açıklamıştık.

Bunlar tesbit edildikten sonra muhâlea konusunda kuralı şu şekilde belirleriz: Muhâleadaki bedel, nikahtaki mehir hükmündedir. Çünkü mehir kocanın herhangi bir malın karşılığı olmadan borçlandığı bir maldır. Mehirin hükmünü nikahta açıklamıştık. Aralarında yeri geldikçe anılacak olan bazı farklılıklar bulunsa da, muhâlea da mehir gibidir. Şöyleki; kadın bir ev karşılığında muhâlea talebinde bulunsa şuf'a sahiplerinin (yani, paydaş, bitişik komşu ve irtifak hakkında ortak olan kimsenin) bu evde şuf'a (onalım) hakkı yoktur.

Kocanın bu evden bin dirhemlik kısmını geri vermesi koşul koyulmuşsa bin dirhemlik kısımda onalım hakkının olup olmayacağı mehirde olduğu gibi Ebû Hanîfe ile iki talebesi (rh.a.) arasında tartışmalıdır. Muhâlea bedelinde görme muhayyerliği hakkı ve küçük bir kusur nedeniyle geri verme muhayyerliği (ayıp muhayyerliği) yoktur. Mehirde de böyledir.

Kadının evindeki eşya ile muhâlea talebi

Kadın evinde olan şey karşılığında muhâlea talep etse, geçerli olur. O sırada evinde olan her şey kocaya ait olur.

Çünkü sözleşmenin konusuna işaret etmekle iki taraf arasında bilmezlik nedeniyle gerçekleşecek olan anlaşmazlık ortadan kalkar. Evde bir şey yoksa kadının hiçbir şey ödemesi gerekmez. Çünkü bir şeyi anarak kocayı aldatmış değildir. Kadının eve işaret etmesi, değeri olmayan bir şeyi de içine alabilir. Bundan dolayı bir şey ödemesi gerekmez. Nikah konusunda ise böyle bir durumda emsal mehir gerekir. Fakat kocanın andığı bedel geçersiz olduğu için sanki koca mehirsiz evlenmiş gibidir. Bu yüzden kadın emsal mehir alır. Burada ise kadınla bedelsiz olarak muhâlea yapmış gibi olur. Bu yüzden kadının bir şey ödemesi gerekmez. Böyle olması koca, kadınla evlenip ondan cinsel yararlanma hakkını elde ettiği

zaman değerinin emsal mehirle belirlenmesinden, evlilik sona erdikten sonra ise cinselliğin değerinin kalmamasındandır.

Kadın evinde bulunan eşya karşılığında muhâlea talep etse evde olan eşya kocaya ait olur. Evde hiçbir şey yoksa kadının kendisinden aldığı mehri geri ister.

Çünkü kadın eşya (metâ') demekle onu aldatmıştır. Eşya, değeri olan ve kendisinden yararlanılan şeyin adıdır. Evde bir şey olmayınca koca eşi tarafından aldatılmış olur. Aldatılan kimse ise aldatana başvurup zararını giderme hakkına sahiptir. Eşyanın değeriyle, geri alınacak miktarı belirlemek ise mümkün değildir. Çünkü eşyanın cinsi ve miktarı belli değildir. Kadının cinselliğinin değeri ile de alacak miktarını belirlemek mümkün değildir. Çünkü kocanın nikahından çıktığa zaman koca için bir değeri kalmamıştır. Koca eşini bir şeye malik kılmamaktadır. Sadece eşinden bir hakkını düşürmektedir. Bu yüzden muhâlea bedelini belirlemeye en elverişli olan şey, eşine verdiği mehirdir. Çünkü koca bu miktarı alınca aldanma ortadan kalkar. [6/187]

Kadının: "Elimde olan dirhemler karşılığında benimle muhâlea yap." demesi durumunda o sırada elinde üç veya daha çok dirhem varsa o dirhemler kocaya ait olur. O sırada kadının elinde hiçbir şey yoksa koca üç dirhem alacaklı olur.

Çünkü kadın, dirhem kelimesinin çoğulunu kullanmıştır. Çoğulun üzerinde ittifak edilen en azı ise üçtür. En çoğunun ise bir sınırı yoktur. Bundan dolayı en azını gerekli gördük. Mehir konusunda ise bu durumda kadın emsal mehri hak eder. Çünkü orada koca, kadın üzerinde değeri olan (mütekavvim) bir şeye malik olmaktadır. Bundan dolayı kadının en aza razı olmama hakkı vardır. Mütekavvim bir malın mütekavvim olan bir şey ile değiştirilmesi durumunda her iki tarafın gözetilmesi gerekir. En azı belirlemekte ise kadının yararı gözetilmemiş olur. Bu yüzden emsal mehri gerekli gördük. Bu meselede ise koca, kadını mütekavvim bir şeye malik kılmamaktadır. Bu yüzden çoğulun en azı belirlenir. Çünkü kesin olan miktar odur.

Diğer yandan kadın değeri olan bir bedel karşılığı olmaksızın kendisini borç altına soktuğu için bu, kadın hakkında vasiyyet ve ikrar gibi olur. Bir kimse başkasına "dirhemler" ikrar etse veya "dirhemler" vayiset etse üç dirhem vermesi gerekir.

Kadının elinde iki dirhem varsa bunu üç dirheme tamamlaması emredilir. Çünkü borçlanırken çoğul sözcük kullanmıştır. İkil sözcüklerde çoğul anlamı vardır. Ama mutlak çoğul değildir. Çünkü ikil sözcük çoğul değildir.

"Kadın, denilse ki; (elimdeki dirhemleri) derken, "den" (anlamına gelen) "مِنْ" harfini kullanmıştır. Bu harf ise kendisinden önce anılan şeyin bir kısmının (teb'îz) kastedildiğini ifade etmek içindir. İki dirhem de çoğulun bir kısmıdır. Bu yüzden

elindeki dışında bir şey ödememesi gerekir. Nitekim *el-Câmi'* ismindeki kitapta şöyle denilmiştir: "Bir kimse: 'Şayet elimdeki dirhemler üç değilse kölem özgürdür.' dese ve elinde dört dirhem olsa yeminini bozmuş olur."

Biz şöyle cevap veririz: "Evet, "مِنْ" harfi teb'îz için olduğu gibi, zâid (fazlalık) de olabilir. Nitekim, Allahu Teâlâ'nın;

﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ﴾

"O durumda pislik olan putlardan sakının." (el-Hacc, 22/30) âyetinde böyledir. Yine Allahu Teâlâ:

﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ﴾

"Allah evlat edinmemiştir." (el-Mü'minûn, 23/91) buyurmuştur.

Bir yerde cümle "مِنْ"harfi kullanılmadan da doğru olur da "مِنْ" harfi kullanılmışsa, buradaki (مِنْ), cümlenin düzgün olması için sıla (zâid) dır. Muhâlea meselesinde de böyledir. Çünkü, kadın "اخْلَعْنِي عَلَى مَا فِي يَدِي مِنْ دَرَاهِمَ" dese cümle yanlış olur. Bundan dolayı "مِنْ" harfi cümlenin düzgün olması için getirilmiştir. Geriye yalnız kadının söylediği çoğul sözcük kalır. " دَنَانِيْر وَ فُلُوْس" sözcükleri bu konuda "دَرَاهِمَ" gibidir.

Kadın, hurmalığında olan meyve karşılığında muhâlea yapsa ve hurmalığında hiç hurma olmasa, koca eşine verdiği mehir miktarı kadar alacaklı olur.

Çünkü meyve sözcüğünü anarak kadın kocasını aldatmıştır. Çünkü meyve değeri olan bir malın adıdır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşüne göre, kadın hurmalığının bitireceği meyve karşılığında muhâlea yapsa, bu geçerli olur. Hurmalık meyve verirse kocanın olur. Meyve vermezse kocanın hiçbir alacağı yoktur. Ebû Yusuf (rh.a.) bu görüşünden daha sonra dönmüş ve şöyle demiştir: "Hurmalık meyve verse de, vermese de koca eşinden verdiği mehir miktarı kadar alacaklıdır. Meyveden ise hiçbir alacağı yoktur." Muhammed (rh.a.)'in görüşü de böyledir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşünün delili şudur: Kadın kocasını herhangi bir şekilde aldatmamıştır. Sadece hurmalığının vereceği meyve karşılığında îcapta (hulû teklifinde) bulunmuştur. Bu da, vasiyet yoluyla îcapta bulunmak gibidir. Bir kimse hurmalığının vereceği meyveyi vasiyet etmesi durumunda hurmalık meyve verirse bu hurma kendisine vasiyet yapılan şahsa (mûsâ lehe) ait olur. Meyve vermemesi durumunda ise hiçbir şey gerekmez. Bu mesele de vasiyet meselesi gibidir.

[6/188] Ebû Yusuf (rh.a.)'un son görüşünün delili de şöyledir: Kadın, karşılığında değerli (mütekavvim) bir mal olmasa bile, muhâlea bedelini boşamanın karşılığı

olarak borçlanmaktadır. Henüz yetişmemiş olan meyveler ise sözleşmelerde karşılık olamaz. Geriye sadece yararlanılabilen ve mütekavvim olan bir şeyin anılmış olması kalır. Bu, kadının kocasını aldatması hükmündedir. Bu da kocaya, eşine verdiği mehir miktarını isteme hakkını verir. Çünkü burada mânen aldanma vardır. Çünkü sözleşmede anılan şeyin hukuk nazarında teslim edilmesi mümkün değildir. Bu, şekil bakımından da kadın tarafından aldatmanın gerçekleşmesi hükmündedir. Çünkü kadın elinde hiçbir eşya olmadığı durumda elinde olan eşyayı anmıştır. Bundan dolayı koca, verdiği mehir miktarını kadından ister.

Kadın kocası ile câriyesinin karnındaki çocuk veya koyununun karnındaki yavru karşılığında muhâlea yapsa geçerli olur ve câriyenin veya koyunun karnındaki yavru kocaya ait olur.

Kadının muhtemel bir mal karşılığı muhâleası

Mehir ise böyle değildir. Böyle bir durumda emsal mehir gerekir. Çünkü câriyenin ve koyunun karnında olan yavru sözleşme sırasında değil, sonuç itibariyle değeri olan bir maldır. Yavru annesinden ayrıldıktan sonra mal olur. Ancak nikah konusunda bedellerden birisi (kadının cinselliği) koşula bağlanamadığı gibi, diğer bedel de koşula bağlanamaz. Sözleşmenin yapıldığı sırada ise, belirtilen şeyin bedel olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü anılan bedel mal değildir. Sonuç bakımından da bedel kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu, sözleşme hükümlerini ileri bir tarihten başlatmak (izâfe) veya yavrunun annesinden ayrılmasına bağlamak anlamındadır. Bundan dolayı kadın emsal mehir alır.

Muhâleada ise bedellerden birisi olan talak, ileriki bir zamana dayandırabileceği gibi koşula da bağlanabilir. Muhâlea sözleşmesinin diğer bedeli de böyledir.

Anne karnındaki yavrunun sonuç dikkate alınarak yani annesinden ayrıldıktan sonra sözleşme bedeli olarak anılması mümkündür. Sözleşme bedeli olarak belirlemek geçerli olduğuna göre, koca belirlenen şeye sahip olur. Anne karnında yavru yoksa kocanın bir hakkı olmaz. Çünkü kadın kocasını aldatmış değildir. Çünkü annenin karnındaki, değeri olan bir mal olabileceği gibi, hava veya ölü yavru gibi bir şey de olabilir. Kocanın, kadından verdiği mehir miktarını istemesi ise aldatma hükmüyledir.

Câriyenin veya koyunun karnında muhâlea sözleşmesinden sonra oluşan şey kadına aittir. Çünkü kadın muhâlea anında anne karnında olan şeyi bedel olarak anmıştır. Bu söz ise sözleşmeden sonra oluşan şeyleri içine almaz. Sözleşmeden sonra oluşan şey kadının mülkünün bir geliri olduğu için kadına aittir.

Kadın, kocanın veya kendi vereceği ya da yabancı bir kimsenin vereceği hükümle belirleyeceği miktar ile muhâlea yapsa câiz olur.

Birisinin takdir edeceği mal karşılığında muhâlea

Mehirde de böyledir. Şu farkla ki mehirde ölçü emsal mehirdir. Burada ise kocanın mehir olarak verdiği şeydir. Kadın kocanın vereceği hükümle muhâlea yapsa, koca da verdiği mehir miktarı veya daha az bir mala hükmetse muhâlea

geçerli olur. Çünkü (verdiği mehirin altında bir mala hükmettiği zaman) koca, hakkının bir kısmını düşürmüş olur. Koca, verdiği mehirin üstünde bir mala hükmederse kadının çok olan miktarı vermesi gerekmez. Ancak rızasıyla vermesi mümkündür.

Kadın kendi vereceği hüküm ile muhâlea yaparsa, kocanın mehir olarak verdiği miktara veya ondan daha çok bir mala hükmetmesi durumunda hükmü geçerli olur. Çünkü kadının kendisi hakkında mehrinin üstünde bir miktarı borçlanması geçerlidir. Kocanın verdiği mehirin altında bir miktara hükmederse koca razı olmadıkça eksiklik sabit olmaz. Çünkü bu şekilde hükmetmesi kocanın zararınadır.

Yabancı bir kimsenin hükmüyle muhâlea yaparsa koca eşine verdiği mehir miktarını alabilir. Çünkü yabancı kişi bundan daha az miktara hükmetse, kocanın hakkının bir kısmını düşürdüğü için, kocanın zararına bir tasarrufta bulunmuş olur. Mehrin üstünde bir miktara hükmetse kadını mehirden fazla olan miktarla borçlandırdığı için kadının zararına bir hüküm vermiş olur. Bu yüzden bu hüküm kadının rızası olmadan geçerli olmaz.

Kadın kocası ile belirsiz bir hizmetçi karşılığı muhâlea yapsa geçerli olur. Koca orta bir hizmetçiyi veya değerini alma hakkına sahiptir. Kadın hangisini verirse koca kabul etmeye zorlanır. Mehirde de hüküm böyledir.

[6/189] **Kadın bu yıl kazanacağı veya mirasçı olacağı mal yahut evlenip alacağı mehir ya da câriyesinin veya koyununun gebe kalacağı yavru karşılığında muhâlea yapsa; bütün bu durumlarda koca eşine verdiği mehir kadar mal alabilir.**

Çünkü kadının andığı şeyler peşin olan hiçbir sözleşmede bedel olamaz. Çünkü bunların hiç gerçekleşmeme ihtimali vardır. Olup olmayacağı bilinemez. Diğer yandan bunların cinsi, niteliği ve miktarı da belirli değildir. Bu yüzden muhâleada bunları borçlanması geçerli değildir. Fakat kadın sözleşmede bir mal anarak kocasını aldatmıştır. Aldatması nedeniyle kocasının kendisine mehir olarak verdiği malı geri vermesi gerekir.

Aynı şekilde câriyesinin veya koyununun gebe kalacağı yavruyu da mülk edindirme nedenlerinden biriyle başkasına mülk kılması geçerli değildir. Bu konuda vasiyet ve diğer sözleşmeler arasında bir fark yoktur. Bundan dolayı kadın kocasını aldattığı için mehir olarak aldığını geri vermesi gerekir.

Kadının, yeni evleneceği eşinin mehri karşılığı muhâleası

Kadın kocasını başka kadınla evlendirip mehrini vermek karşılığında muhâlea yapsa, muhâlea geçerlidir. Anılan bedeldeki belirsizlikten dolayı koşul geçersizdir.

Bedel olarak mehrini karşılamak zikredildiği için aldanma yerleşmiştir. Bu yüzden bedeli ödemesi gerekir.

Kadın miktarı ölçekle belirlenen (keylî) veya miktarı tartı ile belirlenen (veznî) ve niteliği belirli bir şey veya yerden biten bir şey karşılığında muhâlea yapsa bu bedeller mehirde olduğu gibi, geçerli olur.

Belirli olmayan bir kumaş veya ev karşılığında muhâlea yapsa belirsizlikten dolayı böyle bir bedelin anılması geçersizdir. Mehirde de böyledir. Böyle bir durumda, aldanma bulunduğu için koca verdiği mehir miktarını alır.

Bir "hayvan" karşılığında muhâlea yapsa belirsizlik nedeniyle hüküm yine böyledir. Çünkü "hayvan" ismi değişik cinsleri kapsar. Koca verdiği mehir miktarında malı hak eder.

Kadın daha kocasından mehrini almadan, bilinen ve belirtilen bir şey karşılığında muhâlea yapsa, kocasıyla cinsel ilişkiye girmiş olsa da, olmasa da belirttiği malı ödemesi gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadın belirlenmiş olan ve henüz kocasının ödemediği mehirden de bir şey alamaz.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kocasıyla cinsel ilişkiye girmişse mehrini kocasından ister. Cinsel ilişkiye girmemesi durumunda ise mehrinin yarısını alır.

Kadının mehrini aldıktan sonra, cinsel birleşme olmadan önce, belirlenmiş bir bedel karşılığında muhâlea yapması da böyledir. Bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre koca, eşinden mehrin bir kısmını isteyemez. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise verdiği mehrin yarısını geri alır.

Aralarındaki sözleşme alacaktan ibrâ etme (mübârae) sözcüğü ile olmuşsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre hüküm yine aynıdır. Ebû Yusuf (rh.a.), ise mübâraede Ebû Hanîfe (rh.a.) ile aynı görüştedir.

Özetle, hem muhâlea, hem de mübârae, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre nikah akti ile taraflar arasında meydana gelen bütün haklardan her iki tarafın da kurtulmuş (berî) olmasını gerektirir. Bundan sonra taraflar birbirinden hiçbir şey isteyemez. Muhammed (rh.a.)'e göre ise muhâlea ve mübârae sadece akitte belirtilen şeyleri gerektirirler. Akitte belirtilmeyen, evlilikten kaynaklanan diğer haklar ise boşama sözü hiç kullanılmadan meydana gelmiş bir ayrılık gibi kabul edilir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise muhâleada hüküm Muhammed (rh.a.)'in hükmü gibidir. Mübâraede ise Ebû Hanîfe (rh.a.)'ninki gibidir.

Muhammed (rh.a.)'in görüşünün açıklaması şöyledir: Bu, bedelli bir boşamadır. Bu nedenle belirlenen bedelin ödenmesi gerekir. Bunun dışında evliliğin gerektirdiği haklardan hiçbiri düşmez. Nitekim "talak" sözüyle olmasında da hüküm böyledir. Çünkü muâvaza aktinin sadece belirlenen bedele hak sahibi olmakta etkisi vardır. Bunun delili şudur: Eşlerden birinin diğerine evlilik dışında bir [6/190]

nedenle borcu olsa veya elinde diğerine ait bir eşya olsa muhâlea ve mübarae ile bunlardan hiçbiri düşmez. Kocaya evlilik nedeniyle vacip olan haklar da böyledir.

Buna delil de kadının iddet nafakasının düşmemesidir. Nafaka nikahla gerekli olan haklardandır. Mehir de böyledir. Hatta o, nafakadan daha önemlidir. Çünkü nafaka mehre göre daha zayıf bir haktır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Bu aktin gayesi, nikahın gerektirdiği haklar düşürülmeden tamam olmaz. Bu gayenin tamam olması için bedel karşılığı boşama aktinin hükümleri, evlilik ilişkisinin karı-koca için gerektirdiği haklara da geçer. Çünkü muhâlea geçimsizlik durumunda olur. Geçimsizliğin nedeni ise karı-koca arasında nikah nedeniyle olan ilişkidir. Bu anlaşmazlık ve geçimsizliği bütünüyle sona erdirmek aradaki ilişkinin gerektirdiği hakların bütününü düşürmekle olabilir. Karı-kocanın kullandıkları sözcükler de bunu gösterir. Çünkü mübârae, berâet (beri ve uzak olmak) kökünden, muhâlea ise hal' (bir şeyi yerinden söküp atmak, çıkarmak) kökünden türemiştir. Kişi, ayağıyla ayakkabı arasındaki temas bütünüyle sona erince خَلَعْتُ الْخُفَّ مِنْ رِجْلِي "Ayakkabıyı ayağımdan çıkardım."der.

Hasan b. Ziyâd (rh.a.) Ebû Hanîfe (rh.a.)'den, muhâlea aktinin "talak" sözcüğüyle gerçekleşmesi durumunda da bedelli boşamanın gayesinin tamamlanabilmesi için, nikahın gerektirdiği hakların düşeceğini rivayet etmiştir.

Zâhiru'r-rivâye'ye göre ise "talak" sözcüğü, karı koca arasındaki karşılıklı hakların bütünüyle düşeceğini göstermez. Dolayısıyla bu sözcük kullanıldığında bütün haklar düşmez.

Mehir ve nafaka dışındaki borçlar ise aradaki evlilik ilişkisinden kaynaklanmamıştır. Geçimsizlik ve anlaşmazlık diğer borçlarla ilgili değildir. Bu yüzden diğer borçlar düşmez.

İddet nafakası ise muhâlea yapıldığı sırada henüz gerekli olmamıştır. O, günbegün gerekli olur. Muhâlea ve mübârae ise ancak aktin yapıldığı sırada, nikahın gerektirdiği hakları düşürür.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise berâet (ibrâ etme) anlamını gerçekleştirebilmek için mübâraede Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünü, muhâleada ise Muhammed (rh.a.)'in görüşünü benimsemiştir. Çünkü muhâlea sözcüğünde, gerekli olan haklardan kurtulmuş (berî) olma anlamı yoktur. Bu yüzden O (rh.a.) "muhâlea" sözcüğünü "talak" sözcüğü gibi kabul etmiştir.

Bu kurala göre kadının mehri bin dirhem olsa ve zifaftan önce kocasıyla mehrinden yüz dirhem karşılığında muhâlea yapsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kocasından hiçbir şey alamaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise mehrinden dört yüz dirhemi kocasından alır. Bin dirhemi aldıktan sonra mehrinden yüz dirhem karşılığında muhâlea yapmışsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre koca bu bin

dirhemden yalnızca yüz dirhemi alabilir. Muhammed ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise koca mehrin yarısına ulaşıncaya kadar (yüz dirheme ek olarak dört yüz dirhem daha) alır.

Mehir, kadının elinde olan belirli (bi-aynihî) bir köle ise ve kadın yüz dirhem karşılığında kocasıyla muhâlea yapmışsa hüküm yine aynıdır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre koca, köleyle ilgili hiçbir şeyi (ne kölenin kendisini, ne değerini, ne de değerinin bir miktarını) isteyemez. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kölenin yarısını geri ister.

Bir kimse bin dirhem mehir vererek evlense, kadın mehrin yarısını kocasına bağışlayıp yarısını alsa, sonra kadın bir giysi v.b. bilinmeyen bir şey karşılığında kocasıyla muhâlea yapsa, koca verdiği mehri geri ister. Aktin aslında olan bin dirhemi değil. Çünkü mehri geri isteme hakkı, aldatma durumunda kocadan zararı gidermek içindir. Kocanın zararı da, eşine verdiği mehri geri almasıyla giderilebilir. Kadın mehrinin tamamını kocasına bağışlamışsa koca eşinden hiçbir şey isteyemez. [6/191]
Çünkü kocanın mehri geri istemesi, ancak kadın mehri teslim aldığı zaman sözkonusu olabilir. Burada kadın hiçbir şey almamıştır. Kocanın eşinden mehri geri istemesi ise kocanın zararını önlemek içindir. Burada ise kadın bağışlamak suretiyle mehrin bütününü kocasına verdiği için zarar kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

Hul' bedelinin ölmesi durumu

Kadın kocasıyla belirli bir köle karşılığında muhâlea yapsa ve teslim etmeden önce köle ölse kadının, bu kölenin değerini ödemesi gerekir. Nitekim mehirde de hüküm böyledir.

Çünkü teslimi gerektiren neden, kölenin ölmesiyle ortadan kalkmış değildir. Muhâlea aktinin yapıldığı sırada kölenin ölü olduğu anlaşılırsa koca eşine verdiği mehri geri ister. Çünkü kadın bedel olarak köleyi anmakle kocasını aldatmıştır. Akit yapıldığı sırada köle hayatta olmakla birlikte akitten sonra o kölenin başkasına ait olduğu anlaşılsa kadın kölenin değerini öder. Çünkü kölenin teslim edilmesini gerektiren neden devam etmekle birlikte, köleyi teslim etmek imkanı ortadan kalkmıştır. Muhâlea yapıldığı sırada kölenin özgür olduğu anlaşılırsa, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadının aldığı mehri ödemesi gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise o adamın köle olduğu düşünülerek bir değer belirlenir ve kadının o değeri ödemesi gerekir. Bu meselelerde muhâlea ve mehir konularının hükümleri aynıdır.

Muhâlea bedelinin İslam'a göre haram olan bir şey olması

Kadın; şarap, domuz ve leş gibi helal olmayan bir şey karşılığında kocasıyla muhâlea yaparsa, kocasının alacağı bir şey yoktur.

Çünkü akitte anılan şey Müslümanlar açısından değeri olan bir mal değildir. Bu yüzden kadın bu tür şeyler anmakla kocayı aldatmış olmaz. Bu nedenle muhâleada bu tür şeylerin anılması hiç anılmaması gibidir.

Bu konuda muhâleanın hükmü mehirden farklıdır. Çünkü muhâleada şarabın anılması hiç anılmaması gibidir. Fakat nikah aktinde herhangi bir şey anılmadığı zaman emsal mehir gerekir. Muhâleada ise bir şey gerekmez.

Kadın: "Şu sirke karşılığında benimle muhâlea yap."dese ve işaret ettiği şeyin şarap olduğu anlaşılsa ve böylece kocasını aldattığı ortaya çıksa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre aldığı mehri geri verir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise işaret ettiği kaptaki şarap miktarında, orta kalitede bir sirke vermesi gerekir. Bu konuda mehir ve muhâleanın hükmü aynıdır.

Bir kimse bin dirhem mehir vererek evlense sonra kadın, tecil edilmiş (veresiye) bir mal karşılığında muhâlea yapsa ecel (malın ödeneceği tarih) belirliyse böyle bir sözleşme geçerli olur.

Çünkü "muhâlea" bir muâvaza aktidir. Bu yüzden diğer muâvaza akitleri gibi muhâlea bedelinde de belirli bir ecelin (vâdenin) koşul koyulması geçerlidir.

Vâdede, zengin olmak, falancanın ölümü veya yurduna dönmesi gibi tam bir bilinmezlik varsa kadının malı peşin ödemesi gerekir. Çünkü vâde, beklenen bir zamanın adıdır. Kadının bu sözcükleri anmasıyla vâde anılmış olmaz. Çünkü falancanın ölmesi, yurduna dönmesi veya zenginliğin aktin yapıldığı zamana rastlaması mümkündür. Bu durumda bu gibi şeyler geçersiz (fâsit) koşuldur. Ancak muhâlea geçersiz koşulla geçersiz olmaz. Fakat kadının malı peşin ödemesi gerekir.

Vâde; "atâ gününe (hazineden bağış verilen güne) kadar, hasat mevsimine kadar, ilkbaharın başlangıcına kadar (nevruz) veya sonbaharın başlangıcına kadar (mihrican)" (gibi yaklaşık olarak) belirlenmişse malın ödenmesi o zamana kadar geciktirilir. Çünkü karı-koca akitte bir vâde anmışlardır. O da, beklenen bir zamandır. Kış mevsimi kesinlikle hasat mevsimi değildir. Fakat hasat mevsiminin sonunda biraz belirsizlik vardır. Çünkü sıcaklar erken geldiği zaman hasat mevsimi de erken olur, soğuklar uzadığı zaman hasat mevsimi gecikir. Fakat bu ölçüdeki belirsizlik, özellikle birine kefil olma (kefalet) gibi genişliğe dayalı akitlerde, belirlenen vâdenin geçerliliğine engel değildir. Muhâlea da genişliğe dayalı bir akittir. Bu yüzden bu türden olan vâdeler, muhâlea aktinde olabilir.

O yıl ekin yetişmez ve bu yüzden hasat ve harman olmazsa vâde, o şehrin benzeri olan başka bir şehirdeki hasat mevsimidir. Atâ (devlet bağışı) da böyledir. Çünkü atâ'nın anılması onun zamanından kinayedir. (Zamanını dolayısıyla anlatımdır.) Gerçekte onun bulunup bulunmamasının bir önemi yoktur. Her yörenin insanı kendi yöresindeki bağış zamanını bilir. O vakit gelince kadının malı teslim etmesi gerekir.

Muhâlea bedeli borç olunca bu tür bedel için, mehir gibi, rehin ve kefil istenebilir. Alınan mal kocanın elinde telef olsa kocanın telef olan miktarda alacağı

ödenmiş sayılır. Malın geriye kalan kısmında ise koca emîndir. (Borç fazlası olan kısımda emanet hükmü geçerlidir, dolayısıyla kocanın ödeme sorumluluğu yoktur.)

Kadın, kocasıyla belirli olmayan bir hizmetçi köle karşılığında muhâlea yapması durumunda hizmetçi kölenin değerine denk olan bir şey getirip kocaya verirse koca kabûle zorlanır. Mehir konusunda da hüküm böyledir.

Koca, eşiyle hizmetçi köle yerine keylî (ölçülen) veya veznî (tartılan) dirhemler karşılığında veya belirli olmayan bir ticaret eşyası veya bir hayvan karşılığında sulh yaparsa bu sulh, peşin olması koşuluyla geçerlidir. Mehirde de hüküm böyledir. Çünkü bedel hemen teslim alınmadığı zaman bu, borcu borca değiştirmek olur. Bu ise haramdır.

Kadın hasta iken, kocasının zimmetinde borç olan mehri karşılığında muhâlea yaptıktan sonra iddet süresi içinde ölse, koca, kadının terikesindeki miras payından ve şayet kadının malının üçte biri mehir miktarına ulaşıyorsa mehirden hangisi az ise onu alır.

Kadının hasta iken muhâlea yapması

Kadının mehirden başka malı yoksa koca, bu maldaki miras payından ve terikenin üçte birinden hangisi az ise onu alır. Kadın, iddeti sona erdikten sonra ölse koca, mehri kadının terikesinin üçte birinden alabilir.

Konunun özü şudur: Biz çoğunluk Hanefîlere göre kadın, kocasıyla hastalık döneminde muhâlea yaparsa muhâlea bedeli, kadının malının üçte birinde geçerlidir.

Züfer (rh.a.) malın tamamında geçerli olduğunu söyleyerek muhâlea aktini nikah aktine kıyas etmiştir. Çünkü hasta bir kadın, emsal mehir ile evlense mehir, kocasının malının tamamından alınır. Çünkü evlilik kişinin ihtiyaçlarındandır. Hasta olan kadın da muhâlea yaptığı zaman hüküm böyle olmalıdır. Çünkü muhâlea da, kadının ihtiyaç duyduğu şeylerdendir. Çünkü kocasının verdiği sıkıntıdan ancak bu yolla kurtulabilir.

Biz ise şöyle diyoruz: Kadının cinsel organı kocanın milkine girip kocanın ondan yararlanması helal olduğu zaman değeri belirlenebilecek bir durumdadır. Kocanın milkinden çıktığı zaman ise değerini belirleyecek bir kriter yoktur. Nitekim bir babanın oğlunu, oğlunun malıyla bir kadınla evlendirmesi geçerli ise de kızını, kızının malı karşılığında muhâlea yoluyla kocasından ayırması geçerli değildir. Muhâlea, kadının temel ihtiyaçlarından değildir. Bu yüzden muhâlea bedeli kadının kocaya yaptığı bir vasiyet hükmündedir. Bu nedenle malının üçte birinde geçerlidir.

Kısas edilmesi gereken kimse ise hasta iken bir diyet üzerinde sulh yapsa, bize göre malının tamamından ödemesi geçerlidir. Çünkü hayatta kalabilmek için buna ihtiyacı vardır. Bu nedenle diyet ödemek, kişinin temel ihtiyaçlarından olur. Muhâlea bedeli ise böyle değildir.

Züfer (rh.a.)'e göre ise sulh yoluyla kısas cezasının diyete dönüştürülmesi muhâleanın aksine kişinin malının üçte birinde geçerlidir. Çünkü kısas bir cezadır. Onun bedeli malla karşılanmaz. Bu nedenle öldüren kişinin mal yüklenmesi karşılıksız yapılan (öncesinde bir şeye bağlı olmayıp yeni konmuş) bir atiyye (sıla) anlamındadır. Kişinin nikah aktiyle sahip olduğu şey ise aslına itibarla mal ile karşılık tutulabilen bir şeydir. Burada kocaya verilen (muhâlea bedeli), kadının malının bütününden alınması mümkün olan bir bedel olmaya elverişlidir.

Bunu tesbit ettikten sonra şöyle diyebiliriz: Kadın, iddeti henüz sona ermeden öldüğü zaman, iddet devam ettiği için kocanın mirasçı olma nedeni de devam eder. Bu nedenle kadın muhâlea yoluyla kocasına mali bir yarar sağlama amacında olabilir. Fakat bu töhmet kocanın mirastan alacağı payın üstünde olan kısım için söz konusudur. Kocanın alacağı payın altındaki kısımda ise töhmet yoktur. Bu nedenle koca alacağı paydan ve kadının belirlediği miktardan hangisi az ise onu alır.

Kadının iddet sona erdikten sonra ölmesi durumunda ise kadın öldüğünde kocası ile arasında mirasçılık ilişkisi kalmamıştır. Bu yüzden, muhâleada anılan miktarı terikenin üçte biriyle sınırlı olarak alır. Bu, kocası kendisini üç talakla
[6/193] boşadıktan sonra kadının kocasına bir mal vasiyet etmesi veya kocası yararına bir ikrarda bulunması gibidir.

Kadın, kocasıyla henüz zifaf olmadan önce hasta iken mehri karşılığında muhâlea yapsa şöyle deriz: Mehrin yarısı, boşama zifaftan önce ve kadının katkısı olmadan olduğu için kocanın zimmetinden düşmüştür. Geriye kalan yarısı ise kadının malının üçte birinden alınır. Çünkü bu miktar kadın tarafından kocaya yapılan vasiyet gibidir. Boşama zifaftan önce olunca kadınla kocası arasında mirasçılık ilişkisi söz konusu olmaz. Bu nedenle, mirastaki payla mehirden daha az olanı dikkate almanın bir anlamı yoktur.

Kendisiyle zifafa girilmeyen kadın, mehrinin üzerinde bir mal karşılığında muhâlea yaparsa hüküm yine aynıdır. Mehrin yarısı, boşama zifaftan önce olduğu için düşer. Geriye kalan yarısı ise fazla olan miktarla birlikte kadının malının üçte biriyle sınırlı olarak kocaya aittir. Kadın, hastalığından kurtulursa koca akitte belirlenen bedelin tamamını alır. Bu, kadının sağlıklı iken yaptığı muhâlea hükmündedir.

Sağlıklı kadının hasta kocası ile muhâlea yapması

Sağlıklı olan bir kadın kocası hasta iken muhâlea yapsa anılan bedel az olsun, çok olsun muhâlea geçerlidir.

Çünkü kocanın, eşini hiç bedel almadan boşaması geçerli olduğuna göre, az bir bedel alarak boşamasının geçerli olması önceliklidir. Bu durumda kocası öldüğü zaman kadın, kocasına mirasçı olamaz. Çünkü ayrılık kendi kabulüyle gerçekleşmiştir. Koca, kadını talebi üzerine boşamış gibi olur.

Yabancı birinin muhâlea bedelini bağışlaması

Yabancı bir kimse, hasta iken kadının kocaya ödeyeceği muhâlea bedelini bağışlayıp o hastalık nedeniyle ölürse yaptığı bu bağış malının üçte birinde geçerlidir.

Çünkü bu yabancı, elde edeceği herhangi bir bedel olmaksızın mal borçlanmıştır. Bu yüzden bu, malının üçte birinde geçerli olur. Yabancı kimse, kadının rızası olmaksızın böyle bir tasarrufta bulunması durumunda kocası hasta ise ve iddeti sona ermeden önce kocası ölürse kadın kocasına mirasçı olur. Çünkü ayrılık kendi rızası olmadan gerçekleşmiştir. Dolayısıyla koca, boşadığı eşi hakkında "fârr " (yani eşini mirastan mahrum etmek için boşayan) olur.

Muhâleada vekâlet

Bir kimse başka birisini eşiyle muhâlea yapmak için vekil etse, vekil de o kadınla muhâlea akti yapmadan önce vekil edildiği meclisten kalksa vekâleti devam eder.

Çünkü mutlak (herhangi bir koşulla kayıtlanmayan) vekil etme (tevkîl) diğer akitlerde olduğu gibi meclisle sınırlı değildir. Çünkü vekilden istenen şey vekil edenin (müvekkilinin) istediği şeyi yerine getirmesidir. Bu konuda meclisle, meclis sonrasının farkı yoktur. Kişinin eşine hitap ederek: "Boşama yetkisi senin elinde." demesi böyle değildir. Çünkü bu söz ile boşama yetkisi kadına verilmektedir. Kadının kendisine verileni kabulü ise o meclisle sınırlıdır. Bir kimseyi muhâlea aktinde vekil kılmak ise muhâlea aktinde onu kendi yerine geçirmektir. Bu nedenle vekil eden kendisini azletmediği sürece vekilliği devam eder. Nitekim kocanın, bir kimseye: "Eşimi boşa." demesi durumunda da hüküm böyledir.

Bir kimsenin iki kişiyi, eşiyle muhâlea yapmak konusunda vekil etmesi durumunda birisi (diğer vekilin haberi olmaksızın) muhâlea yaparsa geçerli olmaz.

Çünkü muhâlea bir muâvaza aktidir. Bu akitte düşünmeye ve görüş birliğine gerek duyulur. Koca, ikisinin birlikte alacağı karara razı olmuştur. Bir kişinin aldığı karar, iki kişinin kararı gibi değildir. Satım aktinde olduğu gibi muhâlea aktinde de, bir kişi tek başına bir tasarrufta bulununca kocanın amacı gerçekleşmez. Kocanın iki kişiyi vekil ederek: "Eşimi boşayın." demesi durumunda bu iki kişiden birisinin boşaması ise, muhâleanın aksine, geçerli olur. Çünkü boşaması bir irade beyanından ibarettir. Onda görüşe ve önleme gerek duyulmaz. Dolayısıyla bir kişinin veya iki kişinin bu konudaki irade beyanı arasında bir fark yoktur. Kocanın amacı bu iki kişiden yalnızca birisinin irade beyanıyla da gerçekleşir.

Bir kimse eşine: "İstersen şu kölem karşılığında üç talakla boşsun." dese ve kadın kararını belirtmeden o meclisten kalksa evlilik devam eder. Kadının kabulü olmaksızın boşama gerçekleşmez.

Çünkü anılan köle, kocanın mülkiyetindedir. Bu yüzden kölenin anılması ve anılmaması arasında bir fark yoktur. Geriye "İstersen sen üç talakla boşsun." sözü kalır. Kadın kararını belirtmeden meclisten kalkınca, boşama konusundaki yetki, [6/194]

elinden çıkar ve boşama gerçekleşmez. Çünkü kadın boşama isteğinde bulunmamıştır. Bunun yanı sıra koca talakın gerçekleşmesini bir bedele bağlamıştır. Bu yüzden her ne kadar bedel ödemek gerekmese de kadının kabulü olmaksızın talak gerçekleşmez. Bunda karı kocadan her ikisinin de bir yararı yoktur.

Nitekim bir kimse, eşini şarap veya domuz karşılığında boşarsa boşama ancak kadının kabul etmesi ile gerçekleşir. Ancak kabulden sonra kadının bir şey ödemesi gerekmez. Kadın mecliste kocanın dediğini kabul ederse, kabul bulunduğu için boşama meydana gelir. Diğer yandan kadın kabul etmekle talakı istemiş (kararını belirtmiş) olur ve kölenin kocaya ait olması durumu devam eder. Çünkü kişinin sahip olduğu bir şey sahip olduğu başka bir şeye bedel olamaz. Kocanın kadından alacağı herhangi bir şey yoktur. Çünkü kadın kocasını aldatmış değildir.

Koca eşine: "İstersen bende olan kölen karşılığında sen boşsun." dese ve kadın kabul etse talak gerçekleşir. Köle kocanın mülküne girer. Çünkü kadının sahip olduğu bir şey kendi elinde olsun, kocasının elinde olsun talaka bedel olmaya elverişlidir. Kölenin başkasına ait olduğu ortaya çıkarsa koca kölenin değerini alır. Çünkü akit nedeniyle kölenin teslimi kadının borcu olmuştur. Kölenin teslimi ise mümkün değildir. Kocanın akitte asıl bedel olan köle üzerindeki hakkı devam etmekte olup teslimi gerektiren neden de ortadan kalkmış değildir. Bu yüzden kadın, kölenin değerini öder.

Kocanın, bilmese de karısının elindeki şeyle muhâla'ası

Koca, eşini elinde olan şey karşılığında boşasa da kadın kabul etse ve o sırada kocanın elindeki şey, kadına ait bir mücevher ise kadın kocasının elinde ne olduğunu bilmese bile bu mücevher kocaya ait olur.

Çünkü kadın, kocasının elinde ne olduğunu bilmeksizin muhâleayı kabul etmekle kendi kendine zarar vermiştir. Koca mücevheri bu şekilde eşinden satın alsa hüküm yine aynıdır (yani koca elinde olan şeyi eşinden kendisine satmasını istese eşi de kocasının elinde ne olduğunu bilmeden satsa satış geçerli olur.) Kadının muhayyerliği yoktur. Böyle bir satış işlemi geçerli olduğuna göre muhâlea aktinin geçerli olması öncelikli olarak anlaşılır.

Kocanın elinde bir şey yoksa talak ric'îdir. Kadının bir şey ödemesi gerekmez. Çünkü kadın kocasını aldatmış değildir. Açık "talak" sözcüğü ise bir bedele bağlı olmadıkça beynûneti (kesin ayrılığı) gerektirmez.

Kadın kocasıyla kanı helal olan (yani kısas yapılacak olan) bir köle karşılığında muhâlea yapsa ve köle kocasının elinde iken kısas yoluyla öldürülse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre koca, kölenin bedelini kadından ister.

Bu, ona göre istihkak (satılan malın gerçek sahibinin ortaya çıkması) hükmündedir. İnşallah Teâlâ nasib ederse bu konuyu Alış-veriş Konusunda açıklayacağız.

Kadının muhâlea bedeli olarak kocasına verdiği kölenin (hırsızlık yaptığı için) elinin kesilmesi gerekli olmuş ve kocanın elinde iken kesilmişse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre yine koca, köleyi kadına geri vererek kölenin değerini kadından ister. Bu, henüz kadının elinden çıkmadan kölede bulunan fâhiş ayıp (büyük kusur) gibidir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise elin kesilmesi kusuru kocanın elinde iken meydana gelen kusur hükmündedir. Bu, kocanın köleyi geri vermesine engel olur. Bu meselenin açıklaması Alış-veriş konusundadır.

Koca Hıristiyan bir köle veya kocası olan bir câriye ya da eşi olan bir köle karşılığında eşiyle muhâlea yapmışsa ve kadın kocasını bu kusurlardan haberdar etmemişse koca eşinden herhangi bir talepte bulunamaz.

Çünkü bunlar küçük kusurdur. Bu nedenlerle mali değerdeki düşme az olur. Muhâlea bedeli ise mehirde olduğu gibi küçük bir kusurla geri verilmez.

Kocasından bin dirhem mehir almış olan bir kadın; kocası kendisine bin dirhem daha vermek, kendisi de kocasına bir köle vermek karşılığında kocasıyla muhâlea yapsa ve köle, kocasının elinde iken başkasına ait olduğu anlaşılsa kocası kadından bin dirhemi ve kölenin yarı değerini ister.

Çünkü kadın köleyi iki şey; teslim aldığı bin dirhem ve muhâlea akti-karşılığında vermiştir. Bu iki şey birbirine eşittir. Dolayısıyla köle ikiye bölünmüş olur. Yarısı bin dirhem karşılığında kocaya satılmıştır. Bu nedenle istihkak olduğu (kölenin sahibinin başka bir kimse olduğu anlaşıldığı) zaman koca verdiği parayı geri ister. Diğer yarısı ise muhâlea bedelidir. İstihkak olduğu zaman bunun değerini de geri ister. Kocanın bin dirhemi ve kölenin yarı değerini istemesinin nedeni işte budur.

Koca, bin dirhem yerine kadına bin dirhem değerinde bir hizmetçi köle vermişse hüküm yine aynıdır. Hizmetçi köleyi ve kölenin yarı değerini kadından ister. Çünkü kölenin yarısı hizmetçi karşılığında kadına satılmıştır. İstihkak ise satım aktini hükümsüz kılar. Bu nedenle koca hizmetçi köleyi ister. Kölenin diğer yarısı ise muhâlea bedelidir. Bu nedenle istihkak olduğu zaman kölenin yarı değerini de geri ister. [6/195]

Kadının vereceği muhâlea bedelinin kusurlu çıkması

Koca, kadının elinde gördüğü dirhem karşılığında muhâlea yapsa ve kadının elindeki bu dirhem zeyyif (kalp para) veya süttûka (gümüş-bakır karışımı) çıksa (elindeki dirhemin tedâvülde olmadığı veya değeri düşük dirhem olduğu anlaşılsa) kadından saf gümüş olan dirhem (ciyâd) alır.

Çünkü mutlak olarak "dirhem"denilince tedâvülde olan gümüş dirhem anlaşılır. Bu nedenle koca zeyyif ve süttûkayı geri verip akitle almaya hak kazandığı dirhemi isteyebilir.

Bu köledeki kusur gibi değildir.

Muhammed (rh.a.) bu sözüyle şunu kastetmektedir: Köle muhâlea aktinde küçük bir kusur nedeniyle geri verilemez. Dirhemler ise gümüş-bakır karışımı olmak gibi küçük kusurlar ile geri verilebilir. Çünkü muhâlea akti ayniyle (bi-aynihî) bu dirhemler üzerinde gerçekleşmemiştir. Kadının zimmetindeki saf gümüşten olan dirhemler üzerinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle kadın kocasına gösterdiği dirhemleri vermeyip onun yerine başkalarını verebilir. Bu yüzden koca kadından akitle almaya hak kazandığı dirhemleri ister. Diğer yandan kocanın bu dirhemleri geri verip yerine kaliteli dirhemler almakta yararı vardır.

Köle ise böyle değildir. Çünkü akit kölenin kendisi üzerinde gerçekleşmiştir. Kocanın küçük bir kusur nedeniyle köleyi değiştirmesinde hiçbir yararı yoktur. Çünkü geri vermesi durumunda kölenin değerini alacaktır. Kölenin kusursuz durumunda ki değeri ile küçük bir kusurla sahip olduğu değer arasında çok fark yoktur.

Kadın, kocasıyla elindeki sarı bir kumaş karşılığında muhâlea yaparak "Bu Herât kumaşıdır." dese ve bu kumaşın sonradan boyandığı ortaya çıksa, koca orta kalitede bir Herât kumaşı ister.

Çünkü akitte anılan şey (müsemmâ), işaret edilen şeyle aynı cinsten olmayınca akitte anılan şey dikkate alınır. Bu nedenle böyle bir durumda satış geçerli değildir. Çünkü satış aktinde anılan şey, dikkate alınır. Anılan şey ise bulunmamaktadır.

Muhâlea aktinde de durum böyledir. Akitte anılan şey, dikkate alınır. Anılan şey de Herât kumaşıdır. Muhâlea ancak bir Herât kumaşı karşılığında geçerli olabilir. Kadının sözü, orta kalitede bir kumaşa diye anlaşılır. Nitekim mehir konusunda da hüküm böyledir.

Hasta bir erkek hasta bir kadınla bin dirhem mehirle evlenip parayı kadına verse ve kendisinin bu bin dirhemden başka bir malı olmasa, kadının emsal mehri ise yüz dirhem olsa, kadın kocasıyla zifaf olmadan önce muhâlea yapsa ve sonra mehir dışında başka bir malı olmadığı durumda bu hastalıktan dolayı ölse, kendisinden sonra da kocası o hastalığı nedeniyle ölse, kadının mirasçıları bu bin dirhemden iki yüz yetmiş beş dirhem alırlar. Kocasının mirasçıları ise yediyüz yirmi beş dirhem alırlar.

Bu mesele şu kurallara dayalıdır:

1- Hasta bir kimse, bir kadınla emsal mehrinin üzerinde bir mehirle evlendiği zaman emsal mehrin üzerinde olan kısım vasiyet hükmündedir. Kocanın malının üçte birinde geçerlidir. Emsal mehir miktarı ise malın üçte birinde değil, tamamında geçerlidir.

2- Hasta olan bir kadın kocasıyla bir mal karşılığında muhâlea yapınca bu tasarrufu malının üçte birinde geçerlidir.

3- Gerdeğe girmeden (Zifaftan) önceki boşama dinen kocadan mehrin yarısını düşürür.

Bu, şöyle çözümlenir: Kadının emsal mehri olan yüz dirhemde kocanın kadına vasiyet etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Talak gerdeğe girmeden önce olduğu için emsal mehrin yarısı kocaya geri dönmüş ve böylece kadına elli dirhem kalmıştır. Kadın kocasıyla muhâlea yapınca bunu kocasına vasiyet etmiş olur. Böylece elli dirhemin üçte biri kocaya verilir. Elli dirhemin üçte biri ise 16 dirhem ve 2/3 dirhemdir. Böylece kocanın bütün mal varlığı 966+ 2/3 dirhem olur. Koca, nikah akti yapılırken eşine emsal mehrin üzerinde dört yüz elli dirhem vermiştir. Aslında koca eşine emsal mehrin üzerinde dokuz yüz dirhem vermişse de eşini gerdeğe girmeden önce boşadığı için yarısı kendisine geri dönmüştür. Geriye fazlalık olarak dört yüz elli dirhem kalmıştır. Dört yüz elli dirhem ise kocanın malının üçte birinden çoktur. Bu yüzden bu tasarrufu sadece malının üçte birinde geçerlidir. Dolayısıyla kadına bu miktarın üçte biri verilmeliydi. Ancak kocanın vasiyeti bu miktarın 3/8'inde geçerli olabilir. Çünkü biz bunu geçerli kabul edersek bu miktarın üçte biri muhâlea nedeniyle kocanın mirasçılarına gider. Böylece mirastan alacakları paylar artar. Buna göre kadına yapılan vasiyetin uygulanmasında fazlalık çıkar. Bunun sonucunda devir (kısır döngü) meydana gelir. Bu kısır döngünün ortadan kalkması için kocanın vasiyeti malının 3/8'inde geçerli olur. [6/196]

Bunun miras paylarına göre bilinme yolu şöyledir: Sen üçte biri, üç parçaya bölünebilen bir mala gerek duyarsın. Bunun en azı dokuzdur. Bu nedenle kocanın malı dokuz paya bölünebilmelidir ki yaptığı vasiyet malının üçte birinde geçerli olsun. Ancak bu üç paydan birisi, yapılan muhâlea akti nedeniyle kadının kocasına vasiyeti olarak mirasçılara gider. Böylece kocanın mirasçıları elinde yedi pay bulunur. Onların ise altı pay alması gerekir. İşte taksimi bozan ve kısır döngüye neden olan pay bu fazlalık paydır. Çıkış yolu, fazlalık olan payı, devre neden olan tarafın paylarından çıkarmaktır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin "Devreden pay düşer." sözünün anlamı işte budur. Bu devir ise miras paylarının artması nedeniyle kocanın mirasçıları tarafında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle onların miras paylarından bir payı çıkartırız. Böylece payları beşe düşer. Kadının ise üç payı vardır. Böylece paylar toplamı sekiz olur. Bu nedenle kocanın malını sekize böldük. Sonra bu sekiz payın üçünde kocanın kadına olan vasiyetini uyguladık. Bu üç paydan birisi, yapılan muhâlea akti nedeniyle kocanın mirasçılarına gider. Böylece kocanın mirasçılarına altı pay ayrılmış olur. Sekiz payın üçte birinde de 3+ 2/3 pay kocanın vasiyetini uyguladık.

Problemin dirhemlere göre çözümü ise şöyledir: Kocanın malı 966 dirhem ve 2/3 dirhemdir. Bunun sekizde biri 120+ 5/6 dirhemdir. Bu sekizde birin üç tanesi 362,5 eder. Vasiyet ilk başta bu miktarda geçerli olur. Mirasçılara 604 1/4 dirhem kalır. Sonra kadın tarafından onlara 120 5/6 daha döner ve bunun tamamı 725 dirhem eder. Biz vasiyeti 362,5 de geçerli saydık. Dolayısıyla bu, üçte bir ve 2/3 uygun olur. İlk olarak kadının mirasçılarına 33 ve 1/3 dirhem düşer. Vasiyet nedeniyle de 241 2/3 dirhem düşer. Bu ikisinin toplamı 275 dirhem olur. Böylece problem çözümlenir. Bu vb. meseleler "Hasta İken Özgür kılma Konusu"nda tekrar edilecektir. Bu nedenle diğer yolların çözümlenmesi o konuya bırakılmıştır. Allahu doğruyu en iyi bilendir.

KOCANIN EŞİNİ BOŞAMAYA (TEFVİZU'T-TALAK) YETKİLİ KILMASI

[6/197] **Bir kimse eşine "İstersen boşsun." dese o kadın o meclis süresince boşama yetkisine sahip olur.**

Kocanın, karısına: "İstersen boşsun" demesi

Çünkü koca boşamanın (talakın) gerçekleşmesini kadının isteğine bağlamıştır. İstek ise ihtiyar (tercih etme) gibi kalbî bir iştir. Sahâbe (r.a.) (talakta) muhayyer bırakılan kadının o meclis süresince boşama konusunda muhayyer olduğu konusunda ittifak etmiştir. Tercih (ihtiyar) etme anlamında olan isteğe (meşîet) ilişkin hükümler de böyledir. Çünkü kocanın eşine bıraktığı iradesini bildirme (rey), dinen kadına verilen muhayyerliğe, özgür kılınan câriyenin muhayyerliğine, benzer. Bu yetki o meclisle sınırlıdır. Ancak kadın o mecliste talakı isterse, ric'î talakla boş olur. Çünkü talak kocanın sözü nedeniyle gerçekleşmiştir. Koca da boşamada açık söz (sarîh lafız) olan "talak" (boşama) sözcüğünü kullanmıştır.

Kadın talakı istemeden meclisten kalkarsa evlilik devam eder. Kadının kalkmasıyla veya kendisine bırakılan talakı isteme yetkisinden yüz çevirdiğini gösteren bir delilin bulunmasıyla meclis sona erdiği için, artık kadının talakı isteme yetkisi kalmaz. Aynı şekilde kadının talak konusundaki konuşmanın sona erdiğini gösteren başka bir işe başlamasıyla da meclis sona erer. Çünkü talakı isteme yetkisini kabul etmemek, kadının kalkmasıyla anlaşıldığı gibi, başka bir işe başlamasıyla da anlaşılır. Kocanın o meclisten kalkması ise kadının talak isteme yetkisini hükümsüz kılmaz. Çünkü kocanın kalkması, yaptığı tekliften (îcaptan) döndüğünü gösterir. Bu, kocanın teklifinden döndüğünü açıkça söylemesi gibidir. Kocanın yaptığı tekliften (îcaptan) dönmesi ise geçersizdir.

Kadının kalkması böyle değildir. Çünkü bu, kadının icabı geri çevirdiğini gösterir. Kadının talakı isteme yetkisini geri çevirmesi geçerlidir. Bu açıdan "talakı isteme" konusu bey' (alım satım) sözleşmesinden (aktinden) ayrılır. Çünkü bey' aktinde îcapta bulunan kişi diğer taraf kabul etmeden önce, o meclisten kalksa

yaptığı îcap geçersiz olur. Diğer kimsenin kabul etmeden önce kalkması durumunda da îcap geçersiz olur.

Kocanın: "Seversen, arzu edersen, razı olursan." veya "Murad edersen sen boşsun." demesi de "İstersen sen boşsun." demesi gibidir. Çünkü bu sözcükler anlam bakımından birbirine yakındır. Bu, talakı kadının seçimine bağlamaktır. Diğer yandan bu sözler, kadının dilemesi gibi, kadından ayrılmayan duyguları ifade eder. Bu nedenle o mecliste talak bu kelimelerle de, kadın tarafından gerçekleştirilebilir.

Kocanın, karısına: "İstersen kendini boşa" demesi

Koca eşine, "dilersen" veya "istersen" veya "seversen" veya "razı olursan" veya "Murad edersen kendini boşa." dese hüküm yine aynıdır. Ancak bu durumda kadın: "Kendimi boşadım." demedikçe boşama gerçekleşmez. Çünkü kocanın "Kendini boşa." sözü kadını talak yetkisine mâlik kılmaktır. Koca ise talakın meydana gelmesini kadının isteğine bağlamıştır (ta'lîk etmiştir). Kadın "İstedim." deyince koşul gerçekleştiği için yetki kadının eline geçer. Dolayısıyla kadın boşamadıkça ("kendimi boşadım" demedikçe) boşama gerçekleşmez.

Önceki meselede kocanın: "Sen boşsun." sözü talakı meydana getirir. Halbuki koca, talakın meydana gelmesini (burada) kadının isteğine bırakmıştır. Dolayısıyla kadın "İstedim." der demez talak gerçekleşir.

Kocanın, talakı kadının gönlündeki bir şeye bağlaması

Koca eşine: "Sen beni seviyorsan veya benden nefret ediyorsan sen boşsun." dese veya buna benzeyen, kadının kendisinden başka kimsenin bilemeyeceği bir söz söylese kadının o mecliste boşama yetkisi vardır. İstihsân gereği olarak bu konuda kadının sözüne itibar edilir. Kıyasa göre ise kocanın inkar etmesi durumunda kadının sözü kabul edilmez. Çünkü kadın talakın koşulunun varlığını iddia etmektedir. Bu da sanki talakın kendisini iddia etmek gibidir. Fakat Muhammed (rh.a.) istihsanı esas aldı ve şöyle dedi: Bu koşulu bilmemiz ancak kadın tarafından açıklanması suretiyle olabilir. Bu nedenle bu konuda kadının sözünü kabul etmek gerekir. Çünkü her konuda, delil (huccet) imkan ölçüsündedir. Koca, kadının sözü kabul edilmeksizin kalbindeki şeyin sezilemeyeceğini bilmekle birlikte boşamayı onun kalbinde olan bir şeye bağlayınca, boşama onun vereceği habere bağlanmış olur. Sanki koca: "Sen beni sevdiğini haber verirsen." demiş gibidir. Kadın da bunu haber vermiştir. İşte biz bu durumu göz önünde bulundurarak kolaylık sağlamak için, istihsan gereği olarak haberi kadının kalbindeki gerçek duygu yerine koyduk. Ancak kadının vereceği bu haber meclisle sınırlanmıştır. Çünkü kadının dilemesi (meşîet) ve bir tercihte bulunması (ihtiyar) gibi, haber vermesi de o mecliste gerçekleşebilecek bir şeydir.

Kocanın hanımına: "Kendini boşa" demesi

Koca eşine istemeyi (meşîet) anmakszın sadece "Kendini boşa." dese istemek konusunda olduğu gibi, o meclis devam ettiği sürece kadının boşama yetkisi vardır. Çünkü bu söz boşama konusunda kadına yetki vermek (temlîk etmek)tir. Kadının boşamayı gerçekleştirmeyi kabul etmesi ise o meclisle sınırlıdır.

[6/198]

Kocanın yabancı bir kimseye "Eşimi boşa." demesi ise böyle değildir. Çünkü bu söz vekil etmedir. Vekâlet verme de meclisle sınırlı değildir. Kadın açısından ise bu söz ("kendini boşa" sözü) vekâlet verme değildir. Çünkü kadın kendisini boşamak konusunda vekil veya haberci olamaz. Dolayısıyla bu söz, kadına boşama yetkisini veren (temlik eden) bir söz olarak değerlendirilir.

Kadın kendisini üç talakla boşasa, koca da: "Ben (bu sözümle) üç talakı kastetmiştim." dese kadın üç talakla boş düşer. Çünkü "Kendini boşa." Sözü, kişinin bu konuda yetkiyi eşine bırakmasıdır. (Tefvîzdir.) Bu yüzden biz, kocanın kendisine ait bir yetkiyi kadına bırakması anlamında olmak üzere, tefvîzi, kocanın boşama yetkisini kadına vermesi olarak kabul ettik. Tefvizin ise genele de özele de (umuma da, hususa da) ihtimali vardır. Burada üç talakı niyet, umuma niyet demektir. Üç talak yetkisi kadına bırakıldıktan sonra ise kadının üç talakı gerçekleştirmesi kocanın gerçekleştirmesi gibi olur.

Koca: "Ben bir talak kastetmiştim." dese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre talak gerçekleşmez. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bir talak gerçekleşir.

Kocanın eşine: "Kendini bir talakla boşa." demesi üzerine kadının üç talakla boşamasının hükmü de böyledir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre hiç talak gerçekleşmez. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bir talak gerçekleşir.

Koca eşine: "Kendini üç talakla boşa." dediğinde kadının bir veya iki talakla boşaması durumunda ise bir talak veya iki talak ittifakla gerçekleşir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) şöyle derler: Kadın, önceki meselede yetkili kılındığı talakı gerçekleştirmiştir. Ama ona eklemede bulunmuştur. Çünkü bir talak üç talakın içinde zaten vardır. Bu, kadının: "Bir talakla ve bir talakla ve bir talakla kendimi boşadım." demesi gibidir. Nitekim, koca eşine: "Kendini boşa." deyince kadının kendisini ve kumasını (diğer eşi) boşaması veya efendinin, kölesine: "Kendini azat et." demesi üzerine kölenin kendisini ve diğer köleyi özgür kılması ya da bir kimsenin yabancı birisine: "Şu kölemi sat." demesi üzerine o kimsenin, bu köleyi başka bir köle ile birlikte satması, konularının hükmü de böyledir.

Bir sayısının üç sayısı içinde bulunduğunu gösteren delil, üç sayısının toplanmış birlerden meydana gelmesidir. Görmez misin, koca, eşine: "Kendini üç talakla boşa." dedikten sonra kadının kendini bir talakla boşaması durumunda boşama gerçekleşir. Kadının boşaması, gerçekleştirdiği boşama ancak kocasının kendisine verdiği yetki içinde var ise geçerli olabilir.

Bu şöyle açıklanabilir: Koca eşine: "Kendini boşa." dese, kadın da "Kendimi bâin talakla boşadım." dese ric'î talak gerçekleşir. Kadının eklediği bâin sözü, boşamanın aslına olan uygunluğu ortadan kaldırmaz. Kadının üç talakı gerçekleştirmesi durumunda da hüküm böyle olmalıdır. Çünkü üç talak beynûnet-i kübrâyı (kesin ayrılığı) gerektirir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Kadın kendisine verilen yetkinin dışında olan bir şey yapmıştır. Dolayısıyla bu, kocası boşama yetkisini vermeksizin kendi başına boşamış gibi olur. Bu yüzden boşamanın gerçekleşmesi kocanın onayına bağlıdır. Bu, kocanın kadına: "Kendini boşa." demesi üzerine kadının kumasını boşaması gibidir. Bu şöyle açıklanabilir: Üç sayısı bir sayısından başkadır. Biz bunu daha önce Tanıklık Konusunda açıklamıştık. Kadının: "Bir talakla ve bir talakla ve bir talakla kendimi boşadım." demesi ise böyle değildir. Çünkü ilk (bir talakla) sözüyle kadın kocasının verdiği yetkiye göre hareket etmiştir. İkinci ve üçüncü (bir talakla) sözüyle ise yeni irade beyanında (îcapta) bulunmuş gibidir. Kendisiyle birlikte kumasını boşaması meselesi de konumuzdan farklıdır.

Şayet "Burada da böyledir. Çünkü kadın sözünün başındaki 'Kendimi boşadım.' kısmıyla yetinseydi kocasının verdiği yetkiye göre hareket etmiş olacaktı. Dolayısıyla kadın 'üç talakla' diyerek sözünün son kısmında, yeni bir îcapta bulunmuş gibi olur. Yetkiyi aşan kısım ise hükümsüzdür." şeklinde bir itiraz olursa biz şöyle cevap veririz:

Talak sayıyla birlikte anıldığı zaman boşamanın gerçekleşmesi talak sözüne göre değil, anılan sayıya göredir. Bu nedenle koca kendisiyle gerdeğe girmeyen eşine: "Sen üç talakla boşsun." dese kadın üç talakla boş olur. "Sen boşsun." dedikten sonra, "üç talakla" demeden önce ölse talak gerçekleşmez. Dolayısıyla kadın talakı gerçekleştiren söz ile yeni bir irade beyanında (îcapta) bulunduğu için kocanın onayı olmadıkça boşama gerçekleşmez. Bu konu böylece "bâinlik" konusundan ayrılmış olur. Çünkü kadının: "Ben kendimi bâin kıldım." sözü, "Ben kendimi bâin talakla boşadım." demektir. Dolayısıyla talakın aslı kadının bâinlik-niteliğini söylemesiyle değil, "Kendimi boşadım." sözüyle gerçekleşir. Böylece kadın kocasının emrini yerine getirmiş olur. **[6/199]**

Bu, kocanın eşine: "Kendini üç talakla boşa." demesi üzerine kadının bir talakla boşaması gibi değildir. Çünkü üç sayısı bir sayısından farklıdır. Fakat kadının bir talakla boşamasının geçerli olması, üç talak yetkisinin elinde olmasının zorunlu bir sonucudur. Çünkü bir talak, kadının sahip olduğu talak yetkilerinden sadece birisidir. Kadın yetkili olduğu bir konuda tasarruf ettiği için bir talakla boşaması geçerli olur. Burada ise kadının sadece bir talakla boşama yetkisi vardır. Bu, kadının üç talakla boşamaya yetkili kılınmasını gerektirmez. Çünkü kadın üç talakla boşamak konusunda yetkili olduğu bir şeyde tasarruf etmiş ve kocasının emrine uymuş olmamaktadır. Bu şöyle açıklanır: Muhatap cevap harfine bir şey ekleyince ilk olarak (cevap olarak değil doğrudan) îcapta bulunmuş olur. Örneğin; bir kimse "Gel, benimle birlikte kahvaltı yap." dese, muhatap da "Ben bugün kahvaltı yaparsam falanca kölem özgür olsun." dese öncekinden bağımsız yeni bir söz söylemiş olur. Dolayısıyla evine gider ve kahvaltı yaparsa yeminini bozmuş olur. Çünkü cevap harfine bir şey katmıştır. Cevap harfinden bir şey eksilttiği zaman ise

yeni îcapta bulunmuş olmaz. Bir talakla boşamaya yetkili olan kadın ise üç talakı gerçekleştirecek olursa cevap harfine bir şey eklemiş olur. Üç talakla boşamaya yetkili olan kadın ise bir talakla boşadığı zaman cevap harfine bir şey eklemiş değildir. Böylece iki mesele birbirinden ayrıdır. Şu mesele de bunu açıklar: Koca, kadına üç talak yetkisini verip kadın bir talak hakkını kullanınca, ikinci ve üçüncü talak haklarını da o mecliste kullanabilir. İkinci ve üçüncü talak hakkını da kullanmakla kadın mutlak surette kocasının emrine uymuş olur. İkinci ve üçüncü talakları terketmesi kadını, birinci talakta kocasının emrine uymuş olmaktan çıkarmaz. Koca bir talak yetkisi vermiş iken kadının üç talak gerçekleştirmesi ise böyle değildir. Çünkü kadın bu durumda, kocasının emrettiği şeyin dışında bir şeyle uğraştığı için kocasının emrine uyması mümkün değildir.

Kadının boşamada kocasının verdiği yetkiye aykırı davranması

Koca, eşine: "Sen üç talakla boşsun istersen." dese eşi de "Bir talakı" veya "İki talakı istedim." dese geçersiz olur.

Çünkü kocanın "İstersen" sözü "Üç talakı istersen" demektir. Çünkü bu, "istersen" sözünün tek başına bir anlamı yoktur. Bu yüzden kendisinden önceki söz üzerine bina edilir. Bu sözü kendinden önceki söze bina ettiğimiz zaman ise kocanın koşulunun üç talakı da istemek olduğu anlaşılır. Bu nedenle kadının bir talakı istemesiyle koşul tamam olmaz.

Koca eşine: "Sen bir talakla boşsun istersen." dese eşi de: "İki talakı veya üç talakı istedim." dese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre talak gerçekleşmez. Çünkü kadın bir talakı istememiştir. Çünkü bir sayısı üç sayısından başkadır. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bir talak gerçekleşir. Çünkü kadın bir talakı ve fazlasını istemiştir. Bu görüş ayrılığı birinci konudaki görüş ayrılığına dayalıdır.

Kadına: "Sen üç talakla boşsun istersen" denmesi

Koca eşine: "Sen üç talakla boşsun istersen." dese eşi de "Bir talak ve bir talak ve bir talak istedim." dese üç talak gerçekleşir ve hüküm bakımından kocanın eşiyle cinsel ilişkiye (zifaf) girmesiyle girmemesi arasında bir fark yoktur.

Çünkü koşul sözün son kısmıyla tamam olur. Dolayısıyla koşul tamam olmadıkça koşula bağlanan şey gerçekleşmez. Bu yüzden koca eşiyle cinsel ilişkiye girsin girmesin koşulun gerçekleşmesi durumunda üç talakın hepsi gerçekleşir. Diğer yandan birbirine atfedilmiş (bağlaçla bağlanmış) olan sözlerin baş kısmı son kısmına bağlıdır. Kadının sözünün son kısmıyla ise üç talak isteği gerçekleşir. Kadın: "Üç talak istedim." demiş gibi olur.

Kadın: "Bir talak istedim." deyip sussa ve yeniden "Bir talak ve bir talak istedim." dese talak gerçekleşmez. Çünkü kadının sözünün başıyla sonu, susması nedeniyle birbirinden ayrılmıştır. Kadın birinci sözünde kocanın koşul koyduğu

[6/200]

şeyden başka bir şey istemiştir. Çünkü koşul kadının üç talakı istemesidir. Kadın ise bir talakı istemiştir. Kadının başka bir istekle uğraşması, kocanın koşul koyduğu isteği, üç talak isteğini, reddetmek demektir. Dolayısıyla bu kadının: "Ben bir şey

istemiyorum." demesi gibi olur. Böyle dedikten sonra ise kadının herhangi bir şey istemesi söz konusu olmaz. Burada da böyledir. Birinci durumun hükmü; ara vermeksizin bir talakla ve bir talakla ve bir talakla boşamayı istedim,.demesi ise böyle değildir. Çünkü orada sözü birbirine birleşmiştir. Cümlelerin birbirinden sonra gelmesi ile istek reddedilmiş değil, koşul gerçekleştirilmiş olur.

Kadın: "Babam istediyse ben de istedim." dese boşama yetkisi hükümsüz kalır. Çünkü koşul, kadının istemesidir. Kadın ise istememiş, yalnızca istemesini babasının istemesine bağlamıştır. koşula bağlamak ise hemen yürürlüğe koymak (tencîz) değildir. Görmez misin, kadına bırakılan yetki, talakı koşula bağlamak yetkisi değil, hemen gerçekleştirmek yetkisidir. Dolayısıyla kadının koşula bağlamakla uğraşması, yetkinin elinden çıkması konusunda, o meclisten kalkması hükmündedir. Bundan sonra kadın o meclisten kalkmamış olsa bile artık talak yetkisi yoktur.

Kadına: "İstediğin zaman boşsun" denmesi

Koca eşine: مَتَى شِئْتَ فَأَنْتِ طَالِقٌ أَوْ إِذَا شِئْتَ "İstediğin zaman sen boşsun." dese, kadının o mecliste ve o meclisten kalkıp gittikten sonra boşamayı isteme hakkı vardır. Çünkü إِذَا– مَتَى (zaman) edatları vakit anlamını ifade eder. Dolayısıyla kocanın bu sözü "Hangi vakitte istersen." demektir. Bu nedenle bu edatlar, tekrarı değil, isteme hakkının meclisten sonraki vakitlere de geçmesini gerektirir. Böylece kadının istediği herhangi bir vakitte bir talakla boşamayı isteme hakkı olur. Kocanın: أَنْتِ طَالِقٌ مَتَى مَا شِئْتَ أَوْ إِذَا مَا شِئْتَ demesi de böyledir[127].

Kadına: "Her ne zaman istersen boşsun" denmesi

Koca eşine: "Her ne zaman istersen boşsun." derse kadının üç talak meydana gelene kadar ölünceye dek ve istediği kadar boşama hakkı olur. Çünkü "her ne zaman" sözü tekrarı gerektirir. Kadın bu söz üzerine bir talakla boşamayı isteyip bir talakla boşama gerçekleştikten sonra iddeti sona erse, sonra yeniden aynı kişiyle evlense, sahip olduğu talak haklarından bir kısmı halen devam etmekte olduğu için kadının yeniden boşamayı isteme hakkı olur.

Üç talakla boşanıp başkasıyla evlenen kadının eski eşiyle evlenmesi durumunda yetkisi

Kadın üç talakı istese, sonra başka bir kocayla evlenip boşansa, yeniden ilk eşiyle evlense, kadının boşamayı isteme hakkı kalmaz. Çünkü kocanın sözü ancak yetkisinde olan talakları ifade edebilir. Üç boşamanın gerçekleşmesinden sonra ise talak hakkı kalmamıştır. Züfer (rh.a.)'in bu konudaki görüşü farklıdır. Nitekim bunu daha önce açıklamıştık.

Kadın, iki talakla boşamayı istese ve böylece iki talak gerçekleşse, iddeti sona erdikden sonra başka bir kocayla evlense, aralarında cinsel ilişki gerçekleştikten sonra boşanıp ilk kocasına geri dönse Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre üç talak hakkıyla birlikte geri döner. Bu üç talakı farklı zamanlarda gerçekleştirme hakkını yeniden elde eder. Çünkü kocaya ait olan talak haklarından birisi kalmıştır.

---

[127] Bu cümlenin anlamı da aynen önceki cümlenin anlamıdır. Sadece إِذَا veya مَتَى dan sonra bir مَا edatı bitişmiştir.

Bu farkı daha önce şöyle açıklamıştık: Kişinin yaptığı aktin içerdiği hükümlerden bir kısmı kalıp kişi o akit cinsinden olan başka bir akit yaparsa önceki aktin hükmü yeni akte geçer. Önceki akitten geriye hiçbir şey kalmadığı zaman ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Kadının boşamayı istememesi ve kocanın üç talakla boşaması durumunda da kadın ikinci kocadan sonra ilk eşine dönse bile artık boşamayı isteme hakkı yoktur. Ancak koca –kadına boşamayı isteme yetkisini verdikten sonra- kadın boşamayı istemese ve isteme yetkisini reddetse sonra koca onu bir veya iki talakla boşasa kadının reddetmesi geçersiz olur. Çünkü reddetmesi meclisten kalkması gibi, yapılan icabtan yüz çevirmektir. "Her ne zaman" sözcüğü kullanıldığında ise kadının boşamayı isteme hakkı hiçbir zaman hükümsüz kalmamaktadır. Kadının reddetmesi de böyledir. Çünkü reddetme konusunda boşamayı isteme koşulu diğer koşullar gibidir.

Boşamayı, eve girmeye bağlama

Koca, talakı kadının eve girmesine bağlasa ve kadın reddetse kadının reddi geçersiz olur. Görmez misin bağlayıcı olmak konusunda bu koşula veya başka bir koşula bağlamak arasında fark yoktur.

[6/201]

Koca eşine: "Her istediğinde üç talakla boşsun." dese eşi de: "Bir talakı istedim." dese kadının sözü hükümsüzdür.

Çünkü kocanın sözünün anlamı "Üç talakla boşamayı her istediğinde" demektir. Koca eşine: "Her ne zaman istersen sen bir talakla boşsun." veya "bir talakla" ifadesini kullanmaksızın "sen boşsun" dese eşi de üç talakla boşamayı istese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre talak gerçekleşmez. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bir talak gerçekleşir. Biz bunu açıklamıştık.

Kadın: "Dün bir talakla boşamayı istemiştim." dese, koca da onu yalanlasa kocanın sözü kabul edilir. Çünkü kadın yapmaya malik olmadığı bir şeyi haber vermiştir. Şöyleki kadın kendisinden dün meydana gelen isteği haber vermiştir. Dün geçip bugün olunca kadının boşamayı isteme hakkı kalmaz.

"Kadın (dün değilde) şimdi istese bu sözü geçerli olmayacak mıydı? Dolayısıyla kadın yapmaya yetkili olduğu bir şeyi haber vermiştir." diye bir itiraz olursa biz şöyle cevap veririz:

Durum sizin söylediğiniz gibi değildir. Şu andaki isteme dünkü isteme değildir. Her isteme bir talakın koşuludur. Bu yüzden kadın haber verdiği şeyi yapmaya yetkili değildir. Kadın başka bir şeyi yapmaya yetkilidir. Bu söz şuna benzer: "Bugün eve girersen" veya "Yarın falanca kimseyle konuşursan boşsun." dese ve kadın ertesi gün "Dün eve girmiştim." dese sözü kabul edilmez. Her ne kadar kadın haberi verdiği anda falancayla konuşmakla boşamayı gerçekleştirmeye sahipse de durum budur.

Kadın: "Ben yarın boş olmayı istedim." dese bu sözü de geçersizdir. Çünkü koca kendisine boşamayı hemen gerçekleştirme (tencîz) yetkisini vermiştir Kadın bu yetkiyi kullanırken koşula bağlama hakkına malik olmadığı gibi, beklenen bir zamana erteleme yetkisine de malik değildir.

Kocanın iki eşinin talakını onların isteklerine bağlaması

Koca iki eşine: "İsterseniz ikiniz boşsunuz." dese ve sadece birisi istese bize göre bu isteme geçersiz olur. Züfer (rh.a.) ise talakını isteyen kadının boş olacağını söylemiştir.

Çünkü koca ikisine birden hitap ederek (istemelerine bırakmaksızın) onları boşama sözü, her iki eşini de ayrı ayrı kapsar. İsteğe bağlanan talak sözü de böyledir. Sanki koca eşlerinden her birine: "İstersen boşsun."demiş gibi olur.

Biz ise şöyle diyoruz: Kocanın "isterseniz" sözü "Talakınızı isterseniz" anlamına gelir. Bu nedenle birisinin istemesiyle koşulun bir kısmı gerçekleşir. Koşulun bir kısmının gerçekleşmesiyle ise koşula bağlanan şey (ceza) yani talak gerçekleşmez. Bu, kocanın iki eşine birden "Bu eve girerseniz." veya "Falanca kimseyle konuşursanız." demesi ve eşlerinden sadece birisinin bunu yapması gibidir.

Buna göre iki eş birlikte, eşlerden sadece birisinin talakını istese talak gerçekleşmez. Çünkü koşul her iki eşin kendi talaklarını istemeleridir. İki eşin birlikte eşlerden sadece birisinin talakını istemesiyle koşulun bir kısmı gerçekleşmiş olur.

Eşlerden birisinin ölmesi ve diğerinin talakını istemesi durumunda da bu isteme geçersizdir. Çünkü eşlerden birisinin ölümüyle koşulun bir kısmının gerçekleşmesi imkansızlaşmıştır. İki yabancı kadın hakkında da hüküm böyledir. Mahabbet (sevmek) konusunda da hüküm aynıdır. Şöyleki; koca:"Sizi boşamamı severseniz (isterseniz) " dese ve eşler birlikte yalnızca bir eşin talakını sevse talak gerçekleşmez.

Talakını iste! veya talakını sev! sözü ile talak durumu

Bir kimse talakı kastederek eşine: "Talakını iste." dese eşi de "İstedim." dese kadın boş düşer. Koca bu sözü söylerken herhangi bir şeyi kastetmemişse bu söz talak değildir.

Nitekim daha önce açıkladığımız üzere, kadının istemesi, tercih etmesi (ihtiyarı) gibi kalben yaptığı bir iştir. Bu söz kocanın "Talakı seç."demesi ve eşinin "Seçtim."demesi gibidir. Nasıl ki koca talakı seç sözüyle talakı kastettiği zaman talak gerçekleşiyorsa talakını iste sözüyle de gerçekleşir. Çünkü kocanın bu sözünün "Seni boşamam için talakı seç." veya "Seç ve boş ol." anlamında olma ihtimali vardır. Nasıl ki bu sözde talakı gerçekleştirme niyeti dikkate alınıyorsa, "isteme" sözünün kullanılması durumunda da niyet dikkate alınır.

Koca eşine: "Talakı sev." veya "Talakı dile." ya da "Talakı arzu et." dese ve eşi "Yaptım." dese; koca bu sözüyle talakı kastetmiş bile olsa, bu sözü geçersiz [6/202]

olur. Çünkü insanlar açısından dilemek, sevmek ve arzu etmek bir tür temennidir. Dolayısıyla koca eşine "Talakı temenni et." demiş ve eşi de "Temenni ettim." demiş gibi olur ki, bununla talak gerçekleşmez.

Muhammed (rh.a.)'in *el-Asl* kitabında bunlarla "Talakını iste." arasındaki farka şöyle işaret edilmiştir: Kocanın "Talakı iste." sözü îcaptır. Bununla kadın talaka yetkili kılınmış olur. "Sev, dile ve arzu et." sözleri kullanıldığında ise kadına herhangi bir şey verilmiş değildir. Bunun anlamı şudur: "İsteme" yaratılanlar hakkında kullanıldığı zaman dilemek, arzu etmek ve sevmek fiillerinden daha kuvvetli ve bağlayıcıdır. Görmez misin, "isteme" akıl sahibi olmayan şeylere nisbet edilerek kullanılmaz. İrâde (dilemek) ise bazen bu anlamda kullanılabilir. Allahu Teâlâ:

﴿فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ﴾

"Derken orada yıkılmayı irade etmiş (yıkılmak üzere bulunan) bir duvarla karşılaştılar." (el-Kehf, 18/77) buyurmuştur. Halbuki duvarın iradesi yoktur.

Aradaki farkın açıklaması şöyledir: Talak veren kocadır. Bu nedenle kocanın talak vermeyi kastetmesi koşuldur. Koca isteme sözünü kullanarak talak vermeye yetkilidir. Çünkü koca, eşine talak niyetiyle: "Talakını istedim." dese talak gerçekleşir. Aynı şekilde, koca istemeyi kadına bırakınca talak konusunda kadına yetki vermiş olur. Sevmek, arzu etmek ve dilemek (irade etmek) sözcükleriyle ise koca talakı gerçekleştiremez. Çünkü koca eşine: "Senin talakını istedim." veya "Senin talakını arzu ettim." ya da "Senin talakını diledim." deyip bu sözleriyle talaka niyet etse talak gerçekleşmez. Aynı şekilde, bu sözcükleriyle eşine boşama yetkisini de vermiş olmaz.

Fakat koca: "Seversen sen boşsun." dese eşi de "İstedim." dese talak gerçekleşir. Çünkü kadın kocasının talaka koşul kıldığı şeyi, hatta koşul kılınan şeyden daha kuvvetli bir şey söylemiştir. Nitekim daha önce açıklamıştık ki kadının istemesi sevmesinden daha kuvvetlidir. Kocanın: "İstersen boşsun." demesi üzerine kadının "sevdim." veya "arzu ettim." ya da "diledim." demesi durumunda ise bunun aksine, talak gerçekleşmez. Çünkü kadın kocasının talaka koşul kıldığı şeyden daha zayıf olan bir şey söylemiştir. Koşul tam olarak gerçekleşmediği sürece koşula bağlanan şey (ceza) gerçekleşmez.

Koca eşine: "İstersen kendini bir talakla boşa." dese, eşi de: "Kendimi bir talakla boşadım." dese boş düşer.

Çünkü kadının kendini boşaması, istemesini fazlasıyla ifade etmektedir. Dolayısıyla bu ifadeyle kadının istemesi tam olur.

Koca eşine: "İstersen üç talakla boşsun." dese eşi de geçmiş olan bir şeyi kastederek: "Şöyle şöyle olmuşsa istedim." dese boş düşer.

Çünkü talakı, gerçekleşmiş olan bir koşula bağlamak sözün söylendiği anda hükümlerini doğurması (tencîz) demektir. Görmez misin, tencîze vekil olan bir kimse yaptığı tasarrufu bu türden olan bir koşula bağlama yetkisine sahiptir. Gelecekte olacak olan bir şeye bağlamak ise böyle değildir. Şöyle ki; kadın "Sen benim kocamsan ben istedim." dese bu kadının istemesi demektir. "Sen istiyorsan ben de istiyorum." demesi üzerine kocanın: "Ben istedim." demesi durumunda kadının bu sözü hükümsüz olur. Çünkü kadın istemesini, beklenen bir şeye yani kocasının istemesine bağlamıştır. Dolayısıyla bu sözü, başka bir kimsenin istemesine bağlamak gibi hükümsüzdür.

Talakta vekâlet ve elçilik

"Kocanın, 'istedim' sözüyle talakın gerçekleşmesi gerekir. Çünkü koca bu sözü kullanarak talakı gerçekleştirme yetkisine sahiptir." diye bir itiraz olursa, biz şöyle cevap veririz: Koca ancak, talakı istemekle boşama yetkisine sahiptir. Burada ise koca, eşinin istemesini istemiştir. Çünkü koca eşinin cevabını kastetmiştir. Hatta koca "Talakı istedim." deyip bununla talakı kastederse biz talakın gerçekleştiğini söyleriz.

[6/203]

Bir kimse başka bir kimseye: "Eşimi boşa." derse o kimse elçi olur. Bu, talak konusunda elçi ve vekil aralarında hiç bir fark olmadığı anlamına gelir. Çünkü elçi, kocanın sözünü nakletmektedir. Elçilik o meclisle sınırlanmaz. Dolayısıyla elçinin, kadını o meclisten sonra da boşama yetkisi vardır. (Vekil de aynı konumdadır.)

"İstersen eşimi boşa." demesi durumunda ise bize göre bu yetki o meclisle sınırlıdır. Bu kimse o meclisten sonra o kadını boşama yetkisine sahip değildir.

Züfer (rh.a.)'e göre ise bu yetkiye sahiptir. Çünkü kocanın "İstersen" sözü cümlede bir fazlalıktır. Biz biliyoruz ki bu kimse o kadını istediği zaman boşar. Böylece bu fazlalık, hükümsüz olur. Geriye yalnızca "Eşimi boşa." sözü kalır.

Biz ise şöyle diyoruz; Sözünün son kısmıyla kocanın maksadının elçilik değil, eşini boşama yetkisini bu kimseye vermek olduğu anlaşılmıştır. Yetki vermenin cevabı ise bizzat eşinin kendisine hitap etmesinde (yetki vermesinde) olduğu gibi burada da o meclisle sınırlıdır. Bunun sonucu şudur: Kadın hakkında elçilik gerçekleşmez. Çünkü kadın kendisine elçi olamaz. Bu nedenle kocanın eşine "Kendini boşa." demesi ile "İstersen kendini boşa." demesi arasında fark yoktur. Her ikisi de talak yetkisi vermektedir. Yabancı kimse hakkında ise elçilik de, talak yetkisini verme de düşünülebilir. Koca bu kimseye: "Eşimi boşa." derse bu, elçilik olur. "İstersen eşimi boşa." dediği zaman ise eşini boşama yetkisini bu kimseye vermiş olur. Buna göre şöyle deriz: Koca bu kimseye: "Eşimi boşa." dediği zaman bu kimse talakı gerçekleştirmeden önce koca onu azledebilir. "İstersen onu boşa." demesi durumunda ise talak yetkisini kadına vermesinde olduğu gibi, bu kimseyi de (o meclis sonuna kadar) azledemez. Kocanın bu yetkiyi (mümeyyiz) bir küçüğe veya aklı zayıf olan bir (ma'tûh) kişiye vermesinin hükmü de böyledir. Çünkü sırf irade beyanı (ibare) bunlar tarafından da gerçekleşebilir.

Koca bir kimseye: "İstediği zaman eşim boştur." dese ve o kimse de "İstedim." dese kadın boş düşer.

Çünkü koşul bulunmuştur. Koca: "İstersen eşimi boşa." dese, o kimse de "İstedim." dese adam: "O boştur." demedikçe sözü geçersiz olur. Çünkü bu söz boşama konusunda yetki vermektir. Bu nedenle yetki verilen kimse talak sözcüğünü söylemedikçe talak gerçekleşmez. Aradaki farkı talak yetkisini kadına vermek konusunda açıklamıştık. Bu konuda yabancı bir kimseye yetki vermek de farklı değildir.

Koca: "Eşimi üç talakla boşa." dese, o kimse de: "Yaptım." dese kadın üç talakla boş düşer. Çünkü bu, kocanın sözüne cevaptır. Çünkü "Yaptım." sözünün tek başına bir anlamı yoktur. Dolayısıyla bu sözün söylenmesi, önceki sözün tekrar edilmesi demektir. Sanki bu kimse kocaya: "Bana söylediğin üç talakla boşama işini yaptım." demiş gibi olur.

Kocanın iki kişiye: "Eşimi boşayın" demesi

Koca, iki kişiye: "Eşimi boşayın." dese ve birisi boşasa talak geçerli olur.

Çünkü talak sırf ibâredir. Bunda düşünmeye ve görüş birliğine gerek yoktur. Dolayısıyla talak konusunda her ikisi de tek başına hareket edebilir. Ancak koca, bir kimseye: "Eşimi boşa." dese, vekil de bu konuda başkasını vekil etse talak geçerli olmaz. Çünkü bu durumda koca başkasının değil, sadece vekâlet verdiği kimsenin irade beyanına razı olmuştur onu bu konuda başkasını elçi yapmaya değil, talakı gerçekleştirmeye elçi (haberci) yapmıştır.

Koca iki kişiye: "Eşimi üç talakla boşayın." dese ve onlardan birisi bir talakla, diğeri iki talakla boşasa kadın üç talakla boş düşer. Çünkü bunların her birinin yaptığı, her ikisinin yaptığı gibidir. Bu iki kişiden birisi bir talak verse sonra da iki talak verse bu yine üç talak olur.

Koca: "Eşimi birlikte boşayın ve ikinizden birisi diğeri olmaksızın boşamasın." dese ve onlardan birisi boşasa talak gerçekleşmez. Çünkü koca sözünün son kısmıyla, ikisini, birlikte olmadıkları sürece onları talakı gerçekleştirmekten azletmiştir. Kocanın onları talak konusunda bütünüyle azletmesi geçerli olduğuna göre birlikte olmadıkları sürece boşamayı gerçekleştirmekten azletmesi de geçerlidir.

[6/204]

Koca, bir kimseye: "Eşimi boşa." dedikten bir süre sonra onu boşamaktan men etse, o kimsenin bu yasaktan haberi olduktan sonra talak yetkisi yoktur. Bilmiyorsa vekâleti devam eder.

Boşama yetkisi verdikten sonra, vekâletten azletmek

Çünkü koca, o kimseye hitap ederek talakını yasaklamıştır. Bu yasaklama hitabının hükmü ise, dinin hitabı gibi, o kimse bilmediği sürece kendisi hakkında geçerli değildir. Çünkü kişi bilmediği sürece emri yerine getiremez. Yükümlülük ise kişinin gücü ölçüsündedir.

Buna göre Züfer ve Ya'kub (Ebû Yusuf'un) (rh.a.)'un bu konudaki görüş ayrılığı hakkında Muhammed (rh.a.) şöyle demiştir: Koca, eşini boşama yetkisini gâib olan bir kimseye verip, o kimse kendisine böyle bir yetki verildiğini bilmeksizin vekâlet veren kimsenin eşini boşasa, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bu talak gerçekleşmez. Çünkü bu hitabın hükmü, bilmediği sürece bu kimse hakkında sabit değildir. Görmez misin koca, bir kimseye: "İstersen eşimi boşa." demiş olsa, kişi kendisine vekâlet verildiğini öğrendiği mecliste bu yetkiye sahip olur. Öğrenmediği sürece meclisten kalkmasıyla bu yetki geçersiz olmaz.

Züfer (rh.a.) ise şöyle demektedir: Talakı gerçekleştiren kişi, kocanın tasarrufunu sadece dile getirmektedir. Bundan o kimseye bir sorumluluk gelmez. Boşama hükmünün, bu kimsenin talaka yetkili kılındığını bilmesine bağlı olması o kimseye gelecek zararı önlemek içindir. Burada ise o kimse herhangi bir zarar görmemektedir. Bu nedenle, onun boşaması ile talak geçerlidir.

Koca, eşine: "Kendini boşa." dedikten sonra onu boşamaktan menetse, eşi de o meclisten kalkmadan önce kendini boşasa talak gerçekleşir.

Kocanın: "Kendini boşa" deyip sonra menetmesi durumu

Çünkü kocanın bu sözü, kadın hakkında vekâlet ve habercilik değil, kadını boşamaya yetkili kılmaktır. Kocanın boşamasıyla talak nasıl tamam oluyor ve kocanın geri dönüş hakkı kalmıyorsa boşama yetkisini vermesiyle de geri dönüş yolu kalmayacak şekilde tamam olur. Diğer yandan bu, boşamayı kadının isteğine bırakmak ve boşama konusunda ona seçim hakkı vermek anlamındadır. Bu yüzden tamam olduktan sonra koca verdiği bu yetkiden dönemez.

Koca eşine: "İstersen boşsun." dese eşi de "Evet." dese boşama geçersizdir.

"İstersen boşsun" Sözüne "Evet" cevabının hükmü

Çünkü koşul kadının istemesidir. "Evet" demesi ise talakı istemesi anlamına gelmez. Kadının "İstedim" demesiyle koşul bulunmadığı sürece talak gerçekleşmez. Kadının "Kabul ettim." demesi de böyledir. Çünkü kadının kabul etmesi talakı istemesi anlamına gelmez.

Koca iki kişiye: "Siz istediğiniz zaman, eşim üç talakla boştur." dese ve bu iki kişiden birisi bir talakı, diğeri iki talakı istese kadın boş düşmez.

Çünkü kocanın koşulu her ikisinin de üç talakı istemesidir. Bu iki kişiden hiçbirisi üç talakı istememiştir. Koşul tamam olmadığı sürece koşula bağlanan şey (ceza) gerçekleşmez.

Koca eşine: "Sen ve falanca adam istediği zaman sen boşsun." dese, eşi de "Falanca adam isterse ben de istedim." dese ve falanca adam "İstedim." dese boşama geçersizdir.

Kocanın talakı, eşinin ve başka bir adamın isteğine bağlaması

Çünkü koşul her ikisinin istemesidir. Bu gerçekleşmemiştir. Çünkü kadın istemesini falanca adamın istemesine bağlamıştır. Biz böyle bir koşula bağlamanın

(ta'likin) kadının istemesi olmayacağını açıklamıştık. Falanca adamın istemesi ile ise koşulun bir kısmı gerçekleşmiştir.

Koca, eşine: "İstersen sen üç talakla boşsun." dese, sonra da diğer eşine "Senin talakın bu eşimin talakı ile birliktedir." dese karısı da talakı istese, talakını koşula bağladığı eşi boş düşer. Koca, sözüyle talakı kastetmişse, onunla birlikte diğer eşi de boş düşer. Çünkü koca birinci eşinin talakını, onun istemesine bağlamıştır. Diğer eşine: "Senin talakın bu eşimin talakıyla birliktedir." sözü ise ihtimallidir. Kocanın maksadı "Senin talakın bu eşimin talakı ile birlikte benim yetkimdedir." demek olabileceği gibi, "Senin talakın bu eşimin talakı ile birlikte bu koşula bağlıdır." demek de olabilir. Bu durumda koca talaka niyet etmişse birinci eşinin istemesi ile her iki eşi de boş düşer. "Talaka niyet etmemiştim." derse yargı açısından sözü tasdik edilir. Çünkü sözünün buna ihtimali vardır.

Koca, bir eşine: "İstediğin zaman sen boşsun." dese sonra da diğer eşine "Falanca eşimi boşadığım zaman sen boşsun." dese; sonra önceki eşi talakı istese bu (talakı isteyen) eşi boş düşer. Diğer eşi ise boş düşmez. Çünkü birinci eşinin istediği zaman boş düşmesi kocasının talakı iledir. Kocanın talakı ise ikinci eşi hakkında yemininden (koşulundan) öncedir. Yemini bozma koşulunun ise yeminden sonra olması gözetilir. [6/205]

Koca önce "Falanca eşimi boşarsam sen boşsun." dese sonra diğer eşine "İstediğin zaman boşsun." dese ve eşi talakı istese her ikisi de boş düşer. Çünkü talakı isteğine bağlanan eş hakkında koşul gerçekleşmiştir. Diğer eşte ise yemini bozma koşulu gerçekleşmiştir. Çünkü falanca eşinin talakına yemin (talakını koşul) ettikten sonra kocanın fiili ile falanca eşi boş düşmüştür. Bu, diğer eş hakkında yemini bozmanın koşuludur.

Koca, eşine: "Falanca kadınla evlenirsem o isterse boştur." dese ve evlense o kadının, bunu öğrendiği mecliste boşamayı isteme hakkı vardır.

Çünkü kocanın "Falanca kadınla evlenirsem." sözü bir koşuldur. "O isterse boştur." sözü ise koşula bağlanan şeydir. koşula bağlanan şey de koşul gerçekleştiği anda gerçekleşmiş gibidir. Sanki koca, evlendikten sonra "O isterse boştur." demiş olur. Bu nedenle boşama, kadının bunu öğrendiği meclisle sınırlıdır. Kadın, evlilikten önce boşanmayı isterse talak geçersizdir. Çünkü koşula bağlanan şey henüz gerçekleşmemiştir. Evlilikten önce kadının boşama konusunda herhangi bir yetkisi yoktur. Bu nedenle evlilikten önce kadının istemesi hükümsüzdür.

Kadının istemesi öğrendiği meclisle sınırlı olan her konuda, kadın ayakta iken otururşa isteme yetkisi hükümsüz kalmaz. Oturuyorken kalkarsa hükümsüz olur. Çünkü kişi otururken oturmadan önce düşündüğünü daha etraflıca düşünür. Çünkü oturmak zihni toplar. Ayağa kalkmak ise dağıtır. Kadın daha iyi düşünmek

için oturmuştur. Bundan dolayı oturması bu yetkiye yüz çevirmesi anlamına gelmez. Kalkması ise kadının reddettiğini gösterir.

"İstersen yarın boşsun" sözü

Koca, eşine: "İstersen sen yarın boşsun." dese, eşi de: "Hemen şimdi istedim." dese bu isteme hükümsüzdür. Kadının talakı yarın isteme yetkisi vardır. Kocanın eşine şimdiyi kastederek: "İstersen sen yarın boşsun." demesi ve "Sen şu anda istersen yarın boşsun." demesi ise bundan farklıdır. Bu iki durumda kadının bulunduğu mecliste talakı isteme yetkisi vardır.

Çünkü kocanın "İstersen" sözü koşuldur. "Sen yarın boşsun." sözü ise koşula bağlanan şeydir. Dolayısıyla koca, hükmü yarın başlayacak olan bir talakı koşula bağlamıştır. Koca o anda gerçekleşmiş bir talakı kadının istemesine bağlarsa isteme şu anda meydana gelmiş olarak kabul edilir. Kadın kalkarsa isteme yetkisi hükümsüz kalır. Kocanın ileri bir tarihten itibaren yürürlüğe girecek olan bir talakı koşula bağlaması da aynı hükümde olmalıdır.

Birinci kısımda ise koca, önce boşamayı yarına yarından itibaren başlatmış sonra, bu talakı kadının isteğine bırakmıştır. Dolayısıyla istemenin o vakitte gerçekleşmesi gözönünde tutulur.

Ebû Yusuf, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayet etmiştir ki her iki kısımda da istemenin yarından gerçekleşmesi muteberdir. Çünkü boşamayı kadının isteğine bırakmak bir bakıma sonuçlandırmaktır. Bunun talakın gerçekleştiği sırada olması dikkate alınır. Her iki kısımda da talak yarın gerçekleşir. Bu nedenle kadının talakı yarın istemesi muteberdir.

Züfer (rh.a.)'den nakledilmiştir ki her iki kısımda da istemenin derhal olması muteberdir. Çünkü kocanın "İstersen" sözü koşuldur. Koşul ise sonra anılmış olsa bile anlam bakımından öncedir. Çünkü koşul gerçekleşmediği sürece koşula bağlanan şey de gerçekleşmez. Dolayısıyla koca önce kadının istemesini anmış gibidir. Görmez misin kocanın: "Eve girersen sen yarın boşsun." sözü ile "Sen yarın boşsun, eğer eve girersen." sözü arasında hüküm bakımından bir fark yoktur. [6/206]

Bunun yanı sıra kocanın: "Şu anda istersen sen yarın boşsun." sözünde kadın "Yarın boş düşmeyi istedim." derse talak gerçekleşir. "Bugün boş düşmeyi istedim." derse istemesi hükümsüz olur. Ne bugün, ne de yarın talak gerçekleşmez. Çünkü kadın kocasının kendisine verdiği isteme yetkisi dışında bir şey istemiştir. Koca eşine yarın boşama yetkisini vermiştir. Kadın talakın bugün olmasını isteyince başka bir şeyle uğraşmıştır. Dolayısıyla bu, kadının meclisten kalkması gibi olur.

Koca eşine: "Sen istersen istediğin zaman boşsun." dese bunlar istemeyi ifade eden iki sözdür. Bunlardan "istersen" sözü meclisle sınırlı olan bir isteme, diğeri yani "istediğin zaman" sözü ise mutlak -zamanla

sınırlandırılmamış olan- bir istemedir. Fakat mutlak isteme zamanla sınırlı olan istemeye bağlanmıştır. Kadın o mecliste "İstediğim zaman boş olmayı istedim." dese koşul gerçekleşmiş olur. Böylece mutlak olan yani zamanla sınırlandırılmamış olan isteme hükmünü hemen doğurur. Koca sanki eşine: "Sen ne zaman istersen boşsun." demiş gibi olur. Artık kadın bundan sonra ne zaman isterse boş düşer. Kocanın bu sözü üzerine kadın hiç bir şey söylemeden meclisten kalkarsa talakını isteme yetkisi ortadan kalkar.

Çünkü mutlak isteme yetkisinin koşulu gerçekleşmemiştir. Meclisle sınırlı olan isteme yetkisi ise meclisten kalkmasıyla hükümsüz kalmıştır. Kocanın o vakti anarak: "Sen şimdi istersen istediğin zaman boşsun." demesi ile o vakti dili ile söylemeyip sadece niyet etmesi arasında bir fark yoktur. Çünkü bu sözün kazâen (hukûken) ve Allah indinde (diyâneten) olmak üzere iki yönü vardır. Koca, kadının mecliste olduğu süreyi kastetmişse kastettiği gibidir. Meclisten sonrasını kastetmişse yine kastettiği gibidir. Muhammed (rh.a.)'in bu sözünden maksadı şudur: إِذَا edatı إِنْ (eğer) anlamına gelebileceği gibi, مَتَى (zaman) anlamına da gelebilir. (Bu edatın, koşul anlamını da zaman anlamını da ifade etme ihtimali vardır.) Bu edatın koşul anlamında olduğu kabul edilirse kocanın sözünün son kısmı öncekinin tekrarı olur. Zaman anlamında olduğu kabul edilirse zamanla sınırlandırılmamış olan (mutlak) isteme yetkisi açıkça söylenmiş olur. Dolayısıyla koca bu anlamı kastetmiştir.

Muhammed (rh.a.) *el-Asl* Kitabında, kocanın eşine: "Sen istediğin zaman istersen boşsun." demesinin hükmünü anmamıştır. "*Züfer'le Ebû Yusuf'un ihtilafları*"nda anılmıştır ki Züfer (rh.a.)'e göre, istediğin zaman ve istersen sözlerinin önce veya sonra söylenmesi arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla bu meselenin hükmü de önceki mesele gibidir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise burada muteber olan, mutlak istemedir. Dolayısıyla kadının, talakı mecliste veya daha sonra istemesi arasında fark yoktur. Her iki durumda da boş düşer. Çünkü mutlak isteme yetkisi daha geneldir. Meclisle sınırlı olan isteme hakkı, buna denk değildir.

Kocanın karısına: "Sen nasıl istersen öyle boşsun" demesi

Koca, eşine: "Sen nasıl istersen öyle boşsun." dese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre aralarında henüz cinsel ilişki olmamışsa kadın bir talakla boş düşer. Talak isteme hakkı yoktur. Aralarında cinsel ilişki olmuşsa kadın ric'î talakla boş düşer. Bundan sonra o mecliste talak isteme yetkisi de vardır, Kadın bir bâin talak isterse, koca da buna niyet etmişse kadın bâin düşer. Kadın üç talak isterse, koca da üç talaka niyet etmişse üç talak gerçekleşir. Kadın bir bâin talak isterse, kocası da üç talaka niyet etmişse kadın bir ric'î talakla boş düşer. Kadın üç talak isterse, kocası da bir bâin talaka niyet etmişse kadın bir ric'î talakla boş düşer. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kadın istemediği sürece talak gerçekleşmez. İstemesi durumunda ise meseleler Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin dediği şekildedir.

Buna göre, bir kimse kölesine: "Sen nasıl istersen öyle özgürsün." dese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre köle özgür olur. Özgür olmayı isteme hakkı söz konusu değildir. Ebû Yusuf ve Muhammmed (rh.a.)'e göre ise istemediği sürece özgür kılınmış olmaz. [6/207]

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) (İmâmeyn) şöyle demektedir: Koca isteğe bağlı bir talaktan söz etmiştir. Dolayısıyla kadının istemesi olmadan talak olmaz. Bu, kocanın: "Sen istediğin kadar boşsun." veya "Sen istediğin yerde boşsun." demesi gibidir. Bütün bu durumlarda kadın istemedikçe boşama gerçekleşmez. Çünkü "nasıl"kelimesi her ne kadar durum ve nitelik hakkında bilgi almak için olsa da bu, aslı var olmayan şeyde değil, var olan bir şey hakkında gerçekleşebilir. Bu nedenle kocanın sözünden önce var olmayan şey (talak), niteliği (kadının talakı istemesi) yerine konur. Dolayısıyla talakın kendisi kadının istemesine bağlanmış olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Gerçekleşmesi kadının istemesine kadar geciken şey (talak), ancak kocanın, eşinin isteğine bıraktığı şeydir. "Nasıl" kelimesi ise talakın kendisi ile ilgili değildir. Bundan dolayı talakın kendisi hemen gerçekleşir. Niteliği ise "nasıl istersen" sözüyle kadının isteğine bırakılmıştır. Ancak kendisiyle cinsel ilişkiye girilmemiş olan kadını boşama ve özgür kılma konusunda talakın ve özgür kılmanın kendisi gerçekleştirildikten sonra kadının ve kölenin isteme hakkı yoktur. Dolayısıyla kocanın eşine, efendinin kölesine nitelikte isteme hakkı vermesi hükümsüz kalır. Kendisiyle cinsel ilişkiye girilmiş olan kadın hakkında ise "Dava Konusu"nda açıkladığımız üzere, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre talakın kendisi gerçekleştikten sonra, kadının bu talakı bâin talak veya üç talak yapma hakkı vardır. Bu yüzden koca, kadına bu yetkiyi verebilir. Kadın o mecliste bâin olmayı veya üç talakla boş düşmeyi isterse koca da kadının istediği şeye niyet etmişse kadının istediği şey geçerlidir. Koca bir bâin talaka niyet etmiş iken kadın üç talak isterse kocanın niyet ettiği şey dışında bir şey istemiş olur. Bu nedenle kadın ric'î talakla boş düşer.

Bu konunun açıklaması şöyledir: Bir şeyin niteliği ve durumu hakkında bilgi istemek o şeyin kendisinin var olmasını zorunlu kıldığı için kocanın, talakın niteliği konusunda kadına bıraktığı yetkiden, talakın kendisinin daha önceden gerçekleştiği anlaşılır. Çünkü bir şey henüz yokken o şeyin niteliği hakkında bir bilgi istemek imkansız (saçma) bir şeydir. Nitekim bir Arap şairi şöyle demiştir:

يَقُولُ خَلِيلِي كَيْفَ صَبْرُكَ بَعْدَنَا فَقُلْتُ وَهَلْ صَبْرٌ فَيُسْأَلُ عَنْ كَيْفَ

Dostum diyor ki: Biz ayrıldıktan sonra sabrın nasıldı.
Ben de ona şöyle dedim: Sabır mı vardı ki niteliği sorulsun.

Bu, kocanın "İstediğin kadar boşsun." demesinden farklıdır. Çünkü nicelik bir şeyin sayısı hakkında bilgi almaktır. Bundan dolayı sayının kadının isteğine bırakılmasını gerektirir. Sayılabilen şeylerde ise sayının aslı (başlangıcı) birdir.

Bu, kocanın: "Nerede istersen boşsun." demesinden de farklıdır. Çünkü bu söz, yer ifade eder. Talak ise bir yerde gerçekleşince, her yerde gerçekleşebilir. Bu yüzden kocanın bu sözü, talakı kadının isteğine bırakmaktır. Bu sözlerin hepsi o meclisle sınırlıdır. Çünkü bu, vakit ifade etmek için değildir. "İstersen" sözü gibi, meclisle sınırlıdır.

Koca: "İstediğin zamanda boşsun." dese ve kadın o meclisten kalksa, isteme hakkı geçersiz olmaz. Çünkü "zaman" sözü vakit ifade eder ve koca "İstediğinde veya isteyince boşsun." demiş gibi olur.

Koca, eşine: "Sen istersen dün boşsun." dese eşinin o mecliste (boşanmayı) isteme hakkı vardır.

[6/208] Çünkü koca, "İstersen." demeseydi talak derhal gerçekleşecek ve "dün"sözünün bir hükmü olmayacaktı. Bunun gibi, koca "İstersen"dediği zaman bu sözü, talakı derhal kadının isteğine bırakmak olur. Kadının o mecliste olduğu sürece isteme hakkı vardır.

Koca, "İstediğin zaman" veya "İstediğinde" ya da "Her istediğinde sen bin dirhem karşılığında boşsun." derse talak isteme hakkı istediği zaman kadının elindedir. Bu hüküm, bedel karşılığında olan talakı, bedelsiz olan talaka kıyasen böyledir. Çünkü bedelli talakta kadının kabul etmesi muteberdir. Kadın ise istemekle kabul etmiş olur. "إذَا" "مَتَى" ve "dığın zaman" ve dığında" edatları, vakit için olduğuna göre, koca bedelli boşamayı kadının herhangi bir vakitteki kabulüne bağlamış olur. Dolayısıyla kadının o mecliste veya daha sonra, isteyerek kabul etmesi arasında bir fark yoktur. Talak gerçekleşir ve kadının borçlandığı malı ödemesi gerekir.

Koca "İstersen" derse bu yetki, meclisle sınırlıdır. Nitekim bedelsiz talakta da böyledir. Kadın o mecliste "Ben istedim." derse talak gerçekleşir. Kadının bedeli ödemesi gerekir. İstemeden önce kalkarsa aralarındaki evlilik devam eder.

Koca, eşine: "Falanca kimse isteyince sen boşsun." dese ve kendisinden söz edilen kişi o sırada ölü olsa veya hayatta ise de bu sözün söylendiği sırada ölse, koca bu durumu bilse de bilmese de talak gerçekleşmez.

Kocanın karısının talakını ölü birisinin isteğine bırakması

O kimse hayatta olup da bu söz söylendiği sırada ölmesi durumunda , koşul bu kimsenin istemesidir. Bu kimsenin ölmesiyle koşulun gerçekleşmesi imkansızlaşmıştır. Koşul gerçekleşmeyince koşula bağlanan şey de gerçekleşmez.

Ölü olması durumunda ise koca, talakı, olmayacak bir koşula bağlamıştır. Bu yüzden kocanın bu sözü talakın gerçekleşmemesini sağlar. Bu, kişinin eşine: "Şu

duvar isterse boşsun." demesi veya "Ölüler konuşursa sen boşsun." demesi ya da "Şu taş konuşursa sen boşsun." demesi gibi boşamanın gerçekleşmesini değil, gerçekleşmemesini sağlar. "Cinler istediği zaman" demenin veya görülmeyen, aşikar olmayan ve istediği bilinemeyen bir varlığın isteğine bağlamanın hükmü de budur. Tüm bunlar boşamama hükmünü kuvvetlendirir. Sözü kesin olmaktan çıkartır.

Koca: "Falanca kimse isterse." dese ve sözünü ettiği kişi kayıp olsa ve koca bu sözü söyledikten sonra o kimsenin isteyip istemediğini bilmeden ölse, eşi boş olmaz. Bu, kocanın: "Falanca kimse senin talakını söylerse sen boşsun." demesi ve o kimsenin bu konuda konuşup konuşmadığını bilmeden ölmesi gibidir. Dolayısıyla kadın boş olmaz. Çünkü koşula bağlanan şey ancak koşulun gerçekleştiği bilindikten sonra gerçekleşebilir.

Kadının talakını iyi veya kötü bir şeyi sevmesine bağlamak

Koca, kadının sevdiğini bildiği veya ölüm ve işkence gibi sevmediğini bildiği bir şey hakkında "Sen şu şeyi seviyorsan boşsun." dese kadın da "Ben o şeyi seviyorum." dese Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadın bu sözü o mecliste söylediği zaman boş olur. Muhammed (rh.a.) ise şöyle demiştir: Kocanın, kadının sevmediğini bildiği şey hakkında kadının sözü kabul edilmez ve kadın boş düşmez.

(Muhammed (rh.a.)'in gerekçesi şudur:) Biz onun yalan söylediğini kesin olarak biliriz. Çünkü hiç kimse cehennem azabını ve dünyada iken ölümü sevmez. Bir konuda haber veren kimsenin, yalan söylediği şüphesi varsa, verdiği haber kabul edilmez. Yalan söylediği kesinlikle bilinince sözünün kabul edilmemesi önceliklidir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demişlerdir: Kadının sevmesi kalbiyle olur. Bu ise tesbit edilemeyen konulardandır. Bu nedenle kolaylık olması için, verdiği haber o şeyin kendisi yerine geçer. Koca, eşine: "Ölümü ve azabı sevdiğini bana haber verirsen." demiş gibi olur. Kadın da bunu haber vermiştir. Verdiği bu haberde doğruluk ihtimali de vardır. Olabilir ki kadın kocasından ve şiddetli geçimsizliğinden dolayı ölümü sevecek derecede göğsü daralmıştır. Yine kocasına olan aşırı nefret duygusu onu ölümü ve azabı yeğlemeye sevketmiştir. Ya da aşırı nefreti veya kıskançlığı onu kendini öldürmeye itmiştir. Bu durumlarda, azabı ve ölümü kocasıyla birlikte olmaya yeğlemekten başka ne vardır ki! **[6/209]**

Koca, eşine cennet ve zenginlik gibi, sevdiğini bildiği bir konu hakkında "Şayet sen şunu sevmiyorsan boşsun." dese ve kadın "Ben onu sevmiyorum." dese, hüküm yine önceki meselede açıkladığımız gibidir.

Koca: "Sen şu şeyi seviyorsan boşsun." dese ve kadın yalan söyleyerek "O şeyi sevmiyorum." dese talak gerçekleşmez. Çünkü açık neden olan haber verme, gizli anlamın yerine geçer. Dolayısıyla hüküm, varlık ve yokluk bakımından, nedeniyle birliktedir. Gizli olan anlama itibar yoktur.

Kocanın: "Ben şunu seviyorsam sen üç talakla boşsun." deyip, sonra da yalan söyleyerek "Bunu sevmiyorum." demesi de böyledir. Dolayısıyla aradaki evlilik ilişkisi devam eder. Allah indinde (diyâneten) eşiyle cinsel ilişkiye girmesi ve onunla aynı evde kalması caizdir. Doğrusu bu hükmün açıklaması zordur. Çünkü, koca eşinin kalbinde gerçekte ne olduğunu bilmiyorsa da kendi kalbinde ne olduğunu bilmektedir. Fakat çıkış yolu olarak şöyle denebilir: Erkeğin ve kadının kalbinde olanı bilmek mümkün değildir. Bu nedenle kalpte olan şey nedenine bağlanır. neden de verilen haberdir. Koca koşul koyduğu şeye ters olan bir şeyi haber verirse talak gerçekleşmez. Bu konuda sevmek ve nefret etmek arasında fark yoktur.

Koca, eşine: "Senin boş olmanı seviyorsam sen boşsun." dese sonra da "Ben bunu sevmiyorum." dese veya hiçbir şey söylemese o kadın eşi olarak devam eder. Çünkü kadının talakının gerçekleşme koşulu kocanın talakı sevdiğini haber vermesidir. Koca bir şey söylemediği zaman koşul gerçekleşmiş olmaz. "Onun boş olmasını sevmiyorum." dediği zaman ise koşul koyduğu şeye ters olan bir şey haber vermiştir ve gerçekte onu seviyor olsa bile talak gerçekleşmez.

Koca, eşine: "Sen boş olmanı seviyorsan üç talakla boşsun." dese hüküm yine aynıdır. Çünkü koşulun gerçekleşmesi kadının o mecliste iken talakı sevdiğini haber vermesidir. Kadın hiçbir şey söylemeden o meclisten kalkarsa, kalbiyle boş olmayı seviyor olsa bile boş düşmez. Çünkü koşul –ki kalbte olan şeyi haber vermektir.- yoktur. Kadının yalan söyleyerek, "Onu sevmiyorum." demesi de böyledir. Çünkü talakın gerçekleşme koşulu olan şeyin zıddını haber vermiştir.

Koca: "Sen dilinle değil, kalbinle talakı seviyorsan veya arzu ediyorsan veya diliyorsan üç talakla boşsun." dese ve kadın "İstemiyorum veya arzu etmiyorum ya da dilemiyorum." dese evlilik devam eder. Çünkü kadın talakın koşulu olan şeyin tersini haber vermiştir. Bu sözü söyledikten sonra da onunla çelişkili olarak verdiği haberde tasdik edilmez. Tasdik edilmemesinin nedeni ise ya iki haber arasındaki çelişkidir. Ya da birinci haberle kocanın yeminini bozmamış olma koşulunun yerine gelmesidir. Yemini bozmama koşulu tamam olduktan sonra ise o yeminin bozulması gibi bir durum söz konusu olamaz. Kadın susup bir şey demez ve kalkarsa evlilik devam eder. Çünkü koşul –ki kadının o mecliste haber vermesidir.- bulunmamıştır. Kadının kalbinde haber verdiği şeye ters olan bir şey varsa Allah indinde kocasıyla birlikte kalabilir.

Bu hüküm, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göredir. Muhammed (rh.a.)'e göre ise kalamaz. Çünkü koca, talakı açığa vururken hükmü, kadının kalbiyle sevmesi koşuluna bağlamıştır. Bu yüzden kadının haberi dikkate alınmaz. Erkek ise bu konuda kadın gibi değildir.

[6/210] Biz (Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünü kabul edenler) ise şöyle diyoruz: Kadının sözünden ancak bilinmesi mümkün olan şeyler muteberdir. Bu, ya kadının verdiği haber, gerçekte, kalbinde olan şeyin yerine geçmesidir. Çünkü

kadının kalbinde olan şeyi ancak dili ifade edebilir. Ya da koca gerçekte bilmemiz mümkün olmayan bir şeyi koşul kılınca bu, hükmün gerçekleşmemesini sağlar. Nitekim buna benzer örneklerde bunu açıklamıştık.

Koca, iki eşine birden: "Hanginiz isterse o üç talakla boştur." dese ve her iki eşi de istese ikisi de boş düşer. Birisi ister, diğeri susarsa isteyen eş boş düşer.

Kocanın iki eşine birden: "Hanginiz isterse o boştur" demesi

Çünkü "hangi"kelimesi muhataplardan her bir ferdi teker teker kapsar. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا﴾

"Hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir." (en-Neml, 27/38) âyetinde, tekil olarak يَأْتِينِي demiş, يَأْتِينِي diyerek fiili çoğul kullanmamıştır. Aynı şekilde, "Hanginiz bu işi yaptı?" denir. "yaptılar veya yaptınız." denilmez. Bu sözün muhataplardan her birini tek tek kapsadığı sabit olduğuna göre, bu meselede eşlerden her birinin talakı tek başına istemesi koşul kılınmış olur. "İsterseniz" demesi ise daha önce geçtiği üzere böyle değildir. Her iki eş de istese ve koca "Ben sizden birinizi kastetmiştim." dese kazâen (hukûken) tasdik edilmez. Çünkü bu, sözün görünen anlamına terstir. Allah indinde ise tasdik olunur. Şöyle ki koca genel anlam (umum) ifade eden bir sözde özele (hususa) niyet etmiş olur. Koca onlardan belli birisini kastetmişse yalnızca o eşiyle ayrılır. Belirli birisini kastetmemişse istediği eşini tutabilir. Ancak hiçbir eşinin onunla birlikte kalması câiz değildir. Çünkü onlar görünürde olan şeye uyarlar. Yargıç, kocayı bu konuda nasıl tasdik edemiyorsa eşler de tasdik edemez.

Koca: "Beni veya talakı en çok seveninizi ya da benden veya talaktan en çok nefret edeninizi boşadım." dese ve her iki eşi de onu en çok sevdiğini, ya da ondan en çok nefret ettiğini iddia etse, koca da her ikisini yalanlasa hiçbirisi boş olmaz. Çünkü her ikisi de talakın koşulu olan şeyi iddia etmekte, koca ise bunu inkar etmektedir. Bu iki kadın sevmiyor veya nefret etmiyor olmak konusunda birbirine eşit olabilir.

"Burada neden her bir eşin verdiği haber kocasına olan sevgisi veya nefretinin yerine konmuyor?" diye sorulursa biz şöyle cevap veririz: Her iki eş de kumasının kalbinde olan şeyin ne olduğunu bilemez. Bu bilinmeden sevginin veya nefretin az veya çok olduğunu bilmek ise mümkün değildir. Bundan dolayı verdikleri haberde belirsizlik (mücâzefe) vardır. Bu nedenle haber koşul yerine konulamaz.

Bunun açıklaması şöyledir: Biz bu konuda haberi, koşulun kendisi yerine koyunca her ikisinin de boş düştüğüne hükmetmemiz gerekir. Koca ise kendisini en çok seveni veya kendisinden en çok nefret edeni boşamıştır. Bunun her iki eş hakkında düşünülmesi mümkün değildir. Bu nedenle eşlerden hiçbirisi boş düşmez.

KOCANIN EŞİNİ, BOŞANMA KONUSUNDA MUHAYYER BIRAKMASI

Kocanın, karısına: "Kendini seç" sözü

Koca eşine "İhtiyar et (seç)." dese ve kadın kendisini seçse kıyasa göre koca bu sözüyle talaka niyet etmiş olsa bile talak gerçekleşmez.

Çünkü talak kullanmayı kadına bırakmak (tefvîzu't-talak), ancak kocanın bizzat kendisinin talak kullanmayı gerçekleştirebileceği sözlerle geçerli olur. Koca ise bu sözle eşini boşayamaz. Şöyleki, koca: "Seni kendime seçtim." veya "Kendimi sana seçtim." dese boşama (talak) gerçekleşmez. Dolayısıyla bu sözle talakı kullanmayı kadına bırakmış olmaz. Fakat biz sahabîlerden gelen rivâyetlerden dolayı kıyası terkettik. [6/211]

Muhayyerlik yetkisinin süresi

Ömer, Osman, Ali, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, Câbir, Zeyd ve Ayşe (r.a.) den; eşini talak konusunda muhayyer bırakan bir kimse hakkında şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Böyle bir kadının o meclisi terketmediği sürece talak seçme hakkı vardır. Meclisten kalkarsa muhayyerliği sona erer. Diğer yandan koca bu kadınla evliliğini sürdürmek ile, bu ilişkiye son vermek arasında muhayyerdir. Dolayısıyla eşini muhayyer bırakmak suretiyle bu konuda onu da kendisine denk yapabilir. Allahu Teâlâ'nın;

﴿فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ﴾

"Gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzelce salıvereyim." (Ahzâb, 33/28) buyruğu nazil olunca Efendimiz (s.a.v.), eşlerini muhayyer bırakmıştır.

Öte yandan kıyas, kadının kalkmasıyla muhayyerliğin sona ermemesidir. Çünkü koca tarafından muhayyer bırakma kayıtsızdır. Mutlak (kayıtsız), sınırsızlığa ihtimali olan konularda sınırsız olur. Fakat biz Sahabîlerden gelen rivâyetlerden dolayı bu kıyası da işletmedik.

Bu rivâyetlerin yanı sıra evlilik konusunda koca tarafından kadına verilen muhayyerlik dinen sabit olan "özgür kılma muhayyerliği"ne kıyas edilir. Özgür kılma muhayyerliği ise meclisle sınırlıdır. Bunun gibi, eşi tarafından muhayyer bırakılan kadının da o mecliste kaldığı sürece meclis bir gün veya daha uzun süre devam etse bile, muhayyerliği sürer. Çünkü meclis hemen sona erebileceği gibi, uzaya bilir de. Görmez misin, sarf aktinde[128] bedelin teslim alınması ve selem aktinde[129] semenin (seleme konu olan mala karşı verilecek bedelin) teslim alınması

---

[128] **Sarf akdi**: Nakdi nakde, yani külçe ya da para halindeki altın veya gümüşü, yine altın ya da gümüş karşılığında satmaktır. Buna "akçe (para) bozma" denir.

[129] **Selem akti:** Para peşin, mal veresiye olarak yapılan akittir. Veresiyeyi peşine yani peşin para veya peşin olarak verilen başka bir mal ile veresiye bir mal satmaktır. "Var olmayan şey satılmaz" genel kuralından istisnadır. Peygamberimiz tarafından halka kolaylık olsun diye câiz görülmüştür. Peşin para veya mal veren müşteriye "sâhibü's-selem " veya "rabbü's-selem", veresiye mal verecek olan

meclisle sınırlı olmakla birlikte meclisin uzaması veya hemen sona ermesi arasında hüküm açısından farklı bir durum yoktur.

Kadın ayağa kalkarsa veya üzerinde konuştukları konudan ilgisini kestiğini gösteren bir iş yapmaya başlarsa muhayyerliği sona erer. Çünkü kadının başka bir işle uğraşması meclisi sona erdirir. Görmez misin bir meclis tartışma meclisi iken o meclistekiler yemekle uğraşmaya başlayınca yemek meclisine dönüşür. Sonra döğüşürler ve meclis kavga meclisi oluverir. Bunun yanı sıra kadının meclisten gitmesi, kendisine yapılan teklife yüz çevirme belirtisi olduğu için, muhayyerliği sona erdirir. Bu, kadının başka bir işle uğraşmasıyla ve gitmese bile ayağa kalkmasıyla da anlaşılır. Çünkü kalkmak zihni dağıtır. Bu açıdan muhayyerlik hakkı, sarf ve selemden ayrılır. Çünkü sarf ve selemde taraflardan birinin meclisi terk etmeden, sırf ayağa kalkmasıyla akit sona ermez. Çünkü burada dikkate alınan, yüz çevirmeyi gösteren şey değil, teslimden önce ayrılmaktır.

Kadın, muhayyer bırakıldığı sırada oturur iken uzansa, Züfer (rh.a.)'e göre muhayyerliği sona erer. Bu görüş Hasan b. Ebû Mâlik'in Ebû Yusuf (rh.a.)'tan da rivayet ettiği bir görüştür. Çünkü kadının yatması muhayyer bırakıldığı konuyu önemsemediğini ve bu tekliften yüz çevirdiğini gösterir. Hasan b. Ziyâd, Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bu kadının muhayyerliğinin sona ermeyeceğini rivayet etmiştir. Çünkü insan bir konuyu düşünürken yoğunlaşmak için yere uzanabilir.

Koca, kadını muhayyer bıraktığı zaman kadın yaslanmış iken doğrulup otururşa, muhayyerliği sona ermez. Çünkü bu, muhayyer bırakıldığı şeyi istediğine delildir. Otururken yaslanması durumunda ise rivâyetlerden birine göre muhayyerliği sona ermez. Çünkü yaslanmak da bir tür oturuştur. Dolayısıyla kadın bağdaş kurmuşken oturuş pozisyonunu değiştirmiş gibi olur. Diğer rivâyete göre ise muhayyerliği sona erer. Çünkü yaslanmak da yatmak gibidir. Çünkü böyle yapmak kadının muhayyer bırakıldığı konuyu önemsemediğini gösterir.

Koca, kadını muhayyer bırakıp "Ben bu sözümle talakı kastetmedim." dese, yemin ettirilerek kocanın sözüne itibar edilir. Çünkü "İhtiyar et. (seç)" cümlesi bir çok şeye ihtimali olan bir sözdür. Kocanın maksadı "Nafaka veya giysi ya da oturmak için ev ihtiyar et." demek olabilir. Çok şeye ihtimali olan bir sözde ise talakı kastedip kastetmediği konusunda yeminiyle birlikte kocanın sözüne itibar edilir. Çünkü koca bu konuda töhmet altındadır. Koca, talaka niyet ederek eşine: "İhtiyar et." demiş, eşi de: "İhtiyar ettim." demişse talak gerçekleşmez. Çünkü ne kocanın, ne de kadının sözlerinde o sözün boşamaya özgü olduğunu gerektiren ve kapalılığı kaldıran bir ifade yoktur. Oysa talak niyeti gösteren bir söz olmaksızın sırf niyetle gerçekleşmez. **[6/212]**

satıcıya "müslemün ileyh", bu yolla satın alınan mala "müslemün fîh", peşin verilen mal veya paraya da "re's-i mâli's-selem" denir. Seleme "selef" de denir.

Kocanın: "Kendini seç." demesi üzerine kadının: "Seçtim." demesi ya da kocanın "Seç."demesi üzerine kadının: "Kendimi seçtim." demesi ise böyle değildir. Çünkü burada eşlerden birisinin sözünde tahsisi gösteren açık bir ifade yer almıştır. Bu nedenle niyet olduğu zaman talak gerçekleşir.

Muhayyer bırakılan kadın, kocasını seçerse (ihtiyar ederse) talak gerçekleşmez. Ancak Ali (r.a.): "Kadın kocasını seçerse ric'î talak gerçekleşir." demiştir. Herhalde Ali (r.a.) bu sözün kendisini talak olarak kabul etmiş ve bundan dolayı "Kadın kocasını seçerse, bununla evliliği sona erdirmeyen talak gerçekleşir." demiştir. Biz bu görüşü değil, Ömer'in ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un: "Kadın kocasını seçerse talak gerçekleşmez." görüşlerini benimsiyoruz. Çünkü Ayşe (r.a.)

خَيَّرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَاخْتَرْنَاهُ

"Resûlüllah (s.a.v.) *bizi muhayyer bıraktı. Biz Onu ihtiyar ettik."*[130] Demiştir. Onların bu sözü talak olmamıştır.

Kadın kendini ihtiyar ederse bize göre bir bâin talak olur. Ali (r.a.)'nin görüşü de böyledir. Ömer ve İbn Mes'ûd (r.a.)'a göre ise bu, bir ric'î talaktır. Zeyd (b. Sâbit) (r.a.)'e göre ise kadın kendini ihtiyar ettiği zaman üç talak olur. Herhalde Zeyd (r.a.) bu sözü ihtiyarın en tam olanı olarak anlamıştır. Ömer ve İbn Mes'ûd (r.a.) ise ihtiyarın en az derecesi olarak anlamışlardır ki bu da bir ric'î talaktır.

Biz Hanefîler ise bu konuda Ali (r.a.)'nin görüşünü benimsiyoruz. Çünkü kadının kendini ihtiyar etmesi, kocanın kendisi üzerindeki hakimiyeti sona erdiği zaman gerçekleşebilir. Kadın ancak bu suretle kendi işine malik olur. Bu da, bir bâin talakla gerçekleşir. Bu sözde üç talakı gösteren hiçbirşey yoktur. Çünkü kadının kendi işine malik olması hükmü açısından üç talakla bir bâin talak arasında fark yoktur. Bundan dolayı biz: "Koca bu sözüyle üç talaka niyet etse bile ancak bir bâin talak gerçekleşir." dedik. Çünkü bu, sadece kocanın sayıya niyet etmesidir. Kocanın: "İhtiyar et." sözü ise bir işi emretmektir. Bu emrin sayı anlamına ihtimali yoktur.

Kocanın: "Sen bâinsin." sözü ise böyle değildir. "Sen bâinsin." meselesinde üç talaka niyeti, kocanın beynûnetten (ayrılıktan) bir türe niyet etmesi bakımından geçerlidir. Burada ise ihtiyarın türleri yoktur. Dolayısıyla bu, kocanın sayıya niyet etmesi olarak kalır.

Muhayyer bırakmada meclis

Kadını gemide muhayyer bırakmak, evde muhayyer bırakmak gibidir.

Çünkü gemide olan kimse için gemi ev gibidir. Çünkü gemiyi götüren, yolcu değil; yolcuyu götüren, gemidir. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

---

[130] Buhârî, Talâk 4; Müslim, Talâk 27; İbn Mâce, Talâk 20; Ebû Dâvûd, Talâk 11; Tirmizî, Talâk 4; Nesâî, Talâk 27.

﴿وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ﴾

"Gemi dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu." (Hûd, 11/42)

Görmez misin gemide olan kişi onu istediği zaman durduramaz. Bu yüzden mecliste (gemide) olduğu sürece kadının muhayyerliği devam eder.

[6/213] Kadın binek hayvanına binmiş iken kocasının muhayyer bırakması ve muhayyerlikten sonra hayvanın biraz yürümesi durumunda ise muhayyerlik geçersiz olur. Çünkü hayvanın yürümesi, istediği zaman durdurma imkanına sahip olduğu için binen kimseye nisbet edilir. Bundan dolayı, hayvanın yürümesi meclisin değişmesi konusunda kadının iradesi olarak kabul edilir. Ancak koca, eşini hayvan dururken veya yürürken muhayyer bırakmışsa ve kadın kocasının sözünün hemen ardından, iki söz arasında susma olmadan talakı seçmişse kadının bu seçimi geçerlidir. Çünkü kadının, kocanın muhayyer bırakmasından yüz çevirmesi, ancak kocanın sözünden sonra bir süre susmasıyla gerçekleşir. Burada ise böyle bir durum yoktur.

Koca eşiyle birlikte hayvanın üzerinde ise veya aynı mahmilde[131] iseler hüküm yine böyledir.

Alım satım akti konusunda da hüküm böyledir. Şöyleki iki söz (îcap-kabul) arasında sükut olmaksızın satıcının îcabının (satış teklifinin) hemen ardından müşteri kabul etmişse satış gerçekleşir. Aksi durumda gerçekleşmez.

Namazda muhayyer bırakma

Koca, eşini farz namaz kılarken muhayyer bırakmış ve eşi namazını tamamlamışsa muhayyerliği hükümsüz kalmaz. Çünkü farz namazı tamamlamadan yarıda kesmesi yasaktır. Bu nedenle namazı bitirmeden önce bir tercihte bulunması mümkün değildir. Muhayyerlikten yüz çevirmeyi ise ancak tercihte bulunabilecek bir durumda iken tercih etmemek gösterir.

Bu konuda vitir namazı, farz namaz gibidir. Çünkü kadının vitir namazını da yarıda kesmesi yasaktır.

Muhayyerlikten vazgeçmeyi gösteren davranışlar

Nafile namazda ise kadın şayet ilk iki rekatta ise o iki rekatı tamamlamışsa muhayyerliği hükümsüz kalmaz. Çünkü kadının başladığı bir ibadeti iptal etmesi yasaktır. Bir rekat ise muteber bir namaz değildir. Nitekim, İbn Mes'ûd (rh.a.):

وَ اللهِ مَا أَجْزَتْ رَكْعَةً قَطُّ

"Allah'a yemin ederim ki tek rekatı asla câiz görmedim."[132] demiştir. Kadın, (kocası muhayyer bıraktıktan sonra) ikinci iki rekata geçerse muhayyerliği geçersiz olur. Çünkü nâfile namazların her iki rekatı bağımsız bir namazdır. Dolayısıyla

---

[131] **Mahmil / محمل**: Develerin üzerine konulan ve genelde kadınların bindiği küçük odacık. Buna "hevdec" de denir.

[132] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX/283; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/72; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/504.

kadının ikinci iki rekatla uğraşması kocanın muhayyer bırakmasından yüz çevirdiğini gösterir. Bu, kocanın muhayyer bırakmasından sonra kadının namaza başlaması gibidir. İbn Semâa Muhammed (rh.a.)'den öğle'nin farzından önceki dört rekat sünnet hakkında şöyle rivayet etmiştir: Kadın, kocası muhayyyer bıraktığı sırada ilk iki rekatta ise ikinci iki rekatı kılması durumunda muhayyerliği hükümsüz kalmaz. Çünkü bu dört rekat, âdeten bir selamla yerine getirilir.

Kadın, (muhayyer bırakıldığı sırada) oturuyorken yemek isteyip yerse, muhayyerliği geçersiz olur. Çünkü kadının yemek istemesiyle meclis değişmiş ve yemek meclisi olmuştur. Bu, kadının, kocanın muhayyer bırakmasından yüz çevirdiğini ve onu önemsemediğini gösterir. Yemek istemeksizin, hazır olan yemekten bir kaç lokma yemesi ise böyle değildir. Kadının bir kaç lokma yemesi azlığı nedeniyle meclisi değiştirmez. Kadının yüz çevirdiğini göstermez. Aksine üzerinde olduğu işe son vererek kendisine gelen teklife yönelmek içindir. Su içmesi de böyledir. Çünkü o, konuşabilmek için su içmiştir. Çünkü kocasıyla tartışırken ağzı kurumuş olabilir. Dolayısıyla su içmedikçe konuşamaz. Bu yüzden kadının su içmesi muhayyerlikten yüz çevirmesi anlamını taşımaz. Aksine bu, kadının kendisini bu hakkını kullanmaya hazırlamasıdır.

Kadın o mecliste uyursa, taranırsa, yıkanırsa veya (saçını) boyarsa bütün bunlar kadının muhayyerlikten yüz çevirdiğini gösterir. Çünkü kadın ihtiyaç duymadığı başka şeylerle uğraşmıştır. Bunlar muhayyerlikle ilgili işlerden değildir.

Kocanın eşiyle cinsel ilişkiye girmek istemesi üzerine kadının kocasına engel olmaması da muhayyerlikten yüz çevirdiğini en iyi gösteren şeylerdendir. Kocanın, kadını o meclisten kaldırması da böyledir. Çünkü bu durumda ya kadın kalkmak konusunda kocasına zorluk çıkarmamıştır. Ya da muhayyerlik hakkını bırakmıştır ki koca onu kaldırabilmiştir. Bu, kadının muhayyerlikten yüz çevirdiğini gösterir.

Kocanın, eşine: "Talak emrin senin elinde." veya "İstersen sen boşsun." demesi durumunda da tüm bu hükümler geçerlidir. Çünkü bu iki sözle elde edilen yetki de meclisle sınırlıdır.

Kadın kalkmaksızın elbisesini giyse muhayyerliği geçersiz olmaz. Çünkü kadın muhayyerlik hakkını kullandığı zaman kocasından gizlenmek için giyinmiştir. Dolayısıyla bu kadının muhayyerlikten yüz çevirdiğini göstermez. Kadının tanıklar çağırması da böyledir. Çünkü kadın bununla kendisini seçtiği konusunda, onları tanık tutmayı kastetmektedir. Kadının: "Bana annemi" veya "Babamı çağırın." demesi de böyledir. Çünkü kadın bu konuda onlara danışmak istemektedir. Dolayısıyla bu, kadının yüz çevirdiğini göstermez. Böyle konularda başkalarının fikrini almak güzeldir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) Ayşe (r.a.)'ye: [6/214]

إِنِّي أَعْرِضُ عَلَيْكِ أَمْرًا فَلَا تُحَدِّثِي فِيهِ شَيْئًا حَتَّى تَسْتَشِيرِي أَبَوَيْكِ

"Ben sana bir şey teklif edeceğim. Sen anne babana danışmadan önce bu konuda bana hiçbir şey söyleme." deyip ona muhayyer bırakma âyetini okudu. Onu muhayyer bıraktı. Bunun üzerine Ayşe:

أَفِي هَذَا أَسْتَشِيرُ أَبَوَيَّ أَنَا أَخْتَارُ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ

"Ben bu konuda mı anne-babama danışacağım? Ben Allahı ve Peygamberini seçiyorum."[133] dedi.

Kadının: "Sübhanallah" demesi veya Kur'andan bir âyet veya bir âyet miktarında bir şey okuması da muhayyerlikten yüz çevirdiği anlamına gelmez. Bazen bir kimse bunu, yapacağı işte hayır istemek için yapabilir. Bu nedenle kadının böyle söylemesiyle kocanın "muhayyer bırakma, işin elinde ve istersen boşsun, sözcükleriyle eşine bıraktığı talak kullanımı hükümsüz kalmaz.

Muhayyer kadının, kocasına: "Seni boşadım" sözü

Koca, eşini muhayyer bıraktığı zaman veya boşama hakkını kullanımı onun eline verdiği zaman kadın: "Seni boşadım." derse bu talak geçersiz olur.

Nitekim, kocanın talaka konu olmadığını daha önce açıklamıştık. Bu konudaki İbn Abbas (r.a.) hadisini rivayet etmiştik.

Üç defa, "seç" sözünün etkisi

Koca talaka niyet ederek eşine: "İhtiyar et (seç) sonra ihtiyar et sonra ihtiyar et." dese eşi de kendisini ihtiyar etse üç talak gerçekleşir.

Çünkü kadın kendini ihtiyar ettiği zaman bu sözcüklerle gerçekleşen talak, topluca olur. Çünkü kadının kendini ihtiyar etmesi, kocanın üç sözünün hepsine birden cevaptır. Kocanın sözündeki "sonra" harfiyle olan sıralama talakın gerçekleşmesinde bir sıralama gerektirmez. Çünkü talakın gerçekleşmesi kadının kendini ihtiyar etmesiyle olmuştur.

Bâin talakın ardından başka bir talakın gelmeyeceği

Koca ikinci ve üçüncü cümlesini söylemeden önce kadın birinci cümlenin hemen ardından kendini seçerse birinci "İhtiyar et." sözüyle kadın bâin talakla boş olur. İkinci ve üçüncü "ihtiyar et." sözüyle ise talak gerçekleşmez. Çünkü bir bâin talakın ardından başka bir bâin talak gelmez. Bunun yanı sıra kadın birinci sözden sonra bâin talakla boş olunca, artık kendi işine malik olmuştur. Bu nedenle kocanın ikinci ve üçüncü sözü îcap değil, kadının kendi işine malik olduğunu haber vermek olur. Koca verdiği bu haberde doğrudur. Birinci durum ise böyle değildir. Çünkü orada kocanın ikinci ve üçüncü sözleri de îcaptır. Çünkü koca, onları kadın henüz kendi işine malik olmadan önce söylemiştir.

Koca, eşine "İhtiyar et (seç), ihtiyar et, ihtiyar et." dese ve kadın kendini ihtiyar etse, bunun üzerine koca: "Ben birinci sözümle talakı, diğer ikisiyle de bunu ona anlatmayı kastetmiştim." dese yargı açısından tasdik olunmaz. Kadın üç Bâin talakla boş düşer.

---

[133] Buhârî, Mezâlim 26; Müslim, Talâk 29; İbn Mâce, Talâk 20; Tirmizî, Tefsir 65; Nesâî, Nikâh 2.

Çünkü kocanın ikinci ve üçüncü sözü görünüş bakımından geçerli bir icaptır. Yargıç, görünüşe göre hareket etmekle memurdur. Fakat Allahu Teâlâ indindeki duruma göre koca tasdik edilir. Çünkü bir söz, pekiştirmek için veya dinleyen kişiye anlatmak için tekrar edilebilir.

Koca, kadına: "İhtiyar et." dese, kadın da "İhtiyar ettim." dese ve meclisten kalkınca: "Kendimi ihtiyar ettiğimi kastetmiştim." dese tasdik edilmez. Çünkü meclisten kalkmasıyla talak yetkisi elinden çıkmıştır. Kadın bizzat yapmaya yetkili olmadığı bir şeyi haber vermiştir. Bu, kadının meclisten kalkmadan önce: "Ben kendimi kastetmiştim." demesinin meclis devam ettiği için geçerli olacağını gösterir. Bu, kadının susup meclis sona ermeden önce: "Kendimi ihtiyar ettim." demesi gibidir.

Ancak Muhammed (rh.a.) bu hükmün illetini: "Kadın bunu söyleyince talak (boşama) işi elinden çıkmıştır." diyerek belirtmiştir. Bu, kadının meclis sona ermeden önce: "Ben kendimi kastetmiştim." demesi durumunda bile sözünün kabul edilmeyeceğine işarettir. Doğru olan da budur. Çünkü kadının açık olmayan bir sözle uğraşması bu işi önemsemediğini ve bu işten yüz çevirdiğini gösterir. [6/215]

Koca, eşine: "Kendini tercih et." dese ve kadın: "Tercih ettim." dese bu, kocanın sözüne uygun bir cevaptır. Kadın boş düşer. Çünkü kadının cevabı, kocanın hitabına karşılık olmuştur. Hitapta geçen şey de, cevapta tekrar edilmiş gibidir. Dolayısıyla kadın "Kendimi seçtim." demiş gibi olur.

Koca, talaktan söz ettikten sonra kadını muhayyer bırakır, kadın da kendini tercih eder, bunun üzerine koca da: "Ben bu sözümle talakı kastetmemiştim." derse hukûken tasdik edilmez. Bu sözünü öfke durumunda söylemesinin hükmü de böyledir. Bunu "Kinayeler Konusu"nda açıklamıştık. Yargıç kocayı tasdik edemediği gibi kadın da, yeni bir nikah olmaksızın, kocasıyla birlikte kalamaz.

Muhayyer bıraktıktan sonra karısını boşama

Koca, eşine: "İhtiyar et." dedikten sonra onu bir bâin talakla boşarsa, verdiği muhayyerlik hakkı hükümsüz kalır. Çünkü kocanın boşamasıyla kadın kendi işine malik olmuştur. Kadın zaten bunu sağlayabilmek için kendini ihtiyar eder. Dolayısıyla kadın kendi işine malik olduktan sonra böyle bir şey düşünülemez.

(Koca eşini muhayyer bıraktıktan sonra) eşine: "İstersen sen bir bâin talakla boşsun." dese, kadın da "İstedim." dese muhayyerlik hakkı düşer. Çünkü kendi işine malik olmuştur. Eğer kocanın verdiği talak Ric'î ise kadının muhayyerliği devam eder. Çünkü kendi işine malik değildir. "Talak (boşama) işinin kadının elinde olması" konusunda da hüküm böyledir.

Ebû Yusuf'un *el-Emâlî*'sinde şöyle denilmiştir: Koca, eşine: "Sen istediğin zaman ihtiyar et." veya "Sen istediğin zaman talak yetkin kendi elinde." dese sonra eşini bir bâin talakla boşasa sonra da aynı kadınla yeniden evlense, bunun üzerine kadın kendini ihtiyar etse Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadın boş düşmez. Çünkü koca, kadına verdiği şeyi bizzat kendisi gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla bu,

talak (boşama) işini kadının elinden geri almak olur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise bu kadın bir bâin talakla boş düşer. Çünkü kendisine bırakılan boşama işi (tefvîzu't-talak) geçerli olmuştur. Milkin (nikahın) ortadan kalkmasıyla bu yetki (tefvîzu't-talak) geçersiz olmaz. Ancak kadın milkin ortadan kalkmasından sonra bu yetkisini kullanamıyordu. Çünkü kendi işine malikti. Yeni evlilik aktiyle bu engel ortadan kalkınca kadının muhayyerliği geri döner.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü zayıftır. Çünkü talak (sayısı) birden çoktur. Kocanın gerçekleştirdiği talak, kadına verdiği talakın aynı değildir. Bu, şuna benzer: Bir kimse başkasına: "Şu buğday yığınından bir ölçeğini sat." dese sonra da kendisi o buğday yığınında bir ölçek satsa vekil azledilmiş olmaz.

Kocanın: "Aileni seç" demesi

Koca, eşine: "Başka kocaları seç." veya "Aileni" ya da "Anne-babanı seç." dese kadın da "Kocaları" veya "ailemi" ya da "anne-babamı seçtim." dese koca bu sözüyle talakı kastetmiş olsa, kıyasa göre kadın boş düşmez.

Çünkü kadın kendisini seçmemiştir. Bu sözün söylenmesiyle talak gerçekleşmemesi gerekirken, biz sahabîlerden gelen nakillere dayanarak kıyası terkettik. Aslında gelen nakiller de sadece kadının kendisini ihtiyar etmesi hakkındadır. Bunun dışındaki şeylerin kıyasa uygun olarak kalması gerekir.

Fakat Muhammed (rh.a.) istihsanı alarak: "Bu kadın boş düşer." demiştir. Çünkü bu sözler kadının kendisini seçmesi anlamındadır. Çünkü kadın ancak kendi işine malik olduğu zaman başka kocaları seçebilir. Kendi işine malik olduğu zaman anne-babasının ve ailesinin evine dönebilir. Dolayısıyla bunlar kadının kendisini seçmesi anlamında olur.

Kocanın: "Kız kardeşini veya erkek kardeşini ya da mahremin olan bir yakınını seç." demesi üzerine kadının kocanın söylediği kişiyi seçmesi ve kocanın talaka niyet etmiş olmasının hükmü böyle değildir.

Çünkü bunlar, kadının bütün yönlerden kendisini seçmesi anlamında değildir. [6/216]
Dolayısıyla bunlarda kıyasa göre hareket edilir. Talak gerçekleşmez.

Koca, eşine: "İhtiyar et (seç)." dese, kadın da "Kendimi ihtiyar ediyorum." dese kıyasa göre kadın boş düşmez. Çünkü kadının sözü îcap değil, vaaddir. Görmez misin, koca, eşine: "Kendini boşa." dese, kadın da: "Ben kendimi boşuyorum." dese talak gerçekleşmez. Fakat istihsana göre kadın boş düşer. Çünkü "İhtiyar ediyorum." sözü her ne kadar vaad suretinde olsa da, îcap anlamındadır. Yaygın âdete göre bu sözle gelecek değil, şimdiki zaman kastedilir. İnsan, "Falanca kişi şunu ihtiyar ediyor, ben de şunu ihtiyar ediyorum."der. Yine tanık mahkemede "Tanıklık ediyorum." der. Müezzin "Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık ediyorum." der. Tüm bu sözlerle kastedilen vaad değil, kesin kanaati belirtmektir. Kadının: "Ben kendimi boşuyorum." sözünde ise böyle bir âdet oluşmamıştır. Bundan dolayı bu meselede kıyasa göre hareket edilir.

Koca, eşine: "İhtiyar et." dese ve kadın "Yaptım." dese talak gerçekleşmez. Nitekim kadının "İhtiyar ettim." sözünde de hüküm böyledir. Çünkü kadının "Yaptım." sözündeki kapalılık "İhtiyar ettim." sözündekinden daha çoktur.

"Kendini seç" sözünün etkisi

Koca, eşine: "Kendini ihtiyar et." deyince kadın "Yaptım." derse boş düşer. Nitekim "İhtiyar ettim." demesi durumunda da hüküm böyledir. Çünkü kadın, sözünü, kocanın sözüne cevap olarak söylemiştir. Bundan dolayı kocanın hitabında geçen şey cevapta tekrar edilmiş gibi olur.

Koca "İstersen ihtiyar et." dese, kadın da "Kendimi ihtiyar ettim." dese talak gerçekleşir. Çünkü kadının kendisini ihtiyar etmesi istemesini (meşîetini) ve daha fazlasını göstermektedir.

Koca eşine "Bin dirhem karşığında ihtiyar et."dese ve kadın "Kocasını ihtiyar etse mal ödemesi gerekmez. Çünkü kadının mal borçlanması kocadan ayrılması karşılığındadır. Kadın kocasını ihtiyar ettiği zaman ise ayrılık gerçekleşmez.

(Kocanın böyle söylemesi üzerine) kadının kendisini ihtiyar etmesi ise böyle değildir. Çünkü burada koca eşine bedel karşılığında ihtiyar etmesi îcabında bulunmuş iken ayrılık gerçekleşmiştir. Kadının kendisini ihtiyar etmesinde ise kocanın bu îcâbını kabul etmek anlamı vardır.

Kocanın: "İhtiyar et." demesi üzerine kadının "Şayet sen benim kocamsan" veya meydana gelmiş olan bir şeyi kastederek "Şu şey olmuşsa ben kendimi ihtiyar ettim." dese talak gerçekleşir. Çünkü talakı, gerçekleşmiş bir koşula bağlamak, sonuçlandırmaktır. Dolayısıyla kadının bu sözüyle: "Kendimi ihtiyar ettim." sözü birbirinin aynıdır. Kadın, henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyi koşul koyarsa muhayyerlik hakkı geçersiz olur. Çünkü kadın talakı koşula bağlamıştır. Kendisine bırakılan yetki ise tencizdir, yani talakı hemen gerçekleştirmesidir. Dolayısıyla kadının talakı koşula bağlamakla uğraşması kendisine verilen yetkiden yüz çevirdiğini gösterir. Muhayyerliği geçersiz olur.

Koca: "İhtiyar et." dese, kadın da: "Ben kendimi boşadım." dese bir bâin talakla boş düşer. Kocanın eşine: "Kendini boşa." demesi üzerine eşinin "Ben kendimi ihtiyar ettim." demesi durumunda ise talak geçersizdir.

Çünkü ihtiyar sözcüğü talak sözcüğünden daha zayıftır. Görmez misin koca talak sözcüğü ile boşayabildiği halde ihtiyar sözcüğünü kullanarak boşayamaz. Oysa zayıf olan kuvvetliye cevap olamaz. Kuvvetli olan ise zayıf olana cevap olabilir.

Kadının: "Kendimi boşadım" sözü

Bunun açıklaması şöyledir: Kadının: "Kendimi boşadım." sözü kocanın muhayyer bırakmasından önce olursa, kocanın onaylamasına bağlı kalır. Kocanın muhayyer bırakmasından sonra ise hemen etkisini gösterir. "Kendimi ihtiyar ettim." sözü ise kocanın muhayyer bırakmasından önce hükümsüzdür. Kocanın

onayına bağlı değildir. Kocanın: "Kendini boşa." diyerek talak yetkisini kadına vermesinden (tefvîzu't-talak) sonra da hüküm böyledir. Çünkü talak yetkisi vermek muhayyer bırakmak değildir. Bunu şu açıklar: Kocanın "Kendini ihtiyar et." demesi ile kadının muhayyerlik hakkı sabit olur. Ayrılık nedenini elde etmeye malik olması bu sözün zorunlu bir sonucudur. Kadının: "Ben kendimi boşadım." sözü de ayrılığı sağlayan nedenlerden birisidir. Bu nedenle kadının böyle söylemesiyle talak geçerli olur.

Kocanın: "Kendini boşa." sözü ise talak yetkisini kadına bırakmaktır (tefvîzu't-talak). Bu söz ayrılık nedenini elde etmek konusunda kadının muhayyerlik hakkının sabit olmasını gerektirmez. Kadının "Kendimi ihtiyar ettim." sözü ise muhayyerlik hakkından doğan bir sözdür. Bu nedenle kadının böyle diyerek talakı gerçekleştirmesi geçerli değildir.

Bir koca başka birisine: "Eşime muhayyerlik ver." veya "Ona, 'Talak işin senin elinde.' de." dese, o kimse kadını muhayyer bırakmadıkça talak (boşama) yetkisi kadının eline geçmez. [6/217]

Muhayyer bırakmada vekâlet

Çünkü koca, muhayyer bırakma konusunda bu kimseyi kendi yerine koymuştur. Doğrudan eşine muhayyerlik teklifinde (îcâbında) bulunmamıştır.

Kocanın: "Eşime muhayyer olduğunu veya talak işinin kendi elinde olduğunu ya da isterse boş olduğunu söyle." demesi durumunda ise bu kimse haber versin, vermesin talak yetkisi kadının elindedir. Çünkü bu durumda koca doğrudan doğruya kadına îcapta bulunmuş ve muhatap olan kişiyi, bunu kadına bildirmek konusunda elçi yapmıştır. Bu durumda kadına bu kimsenin bildirmesi ile, kocasından ya da başka bir kimseden duyup öğrenmesi arasında fark yoktur. Kadının bunu öğrendiği mecliste muhayyerlik hakkı vardır. Kadın bu yetkiyi günler sonra öğrenirse öğrendiği mecliste muhayyerlik hakkı sabit olur. Çünkü kadın bu muhayyerliği bilmediği sürece muhayyerliğin gerektirdiği şekilde tasarrufta bulunamaz. Dolayısıyla hükmün kadın hakkında sabit olması bu yetkiyi bilmesine bağlıdır. Nitekim şer'î hitaplarda da hüküm böyledir. Özgür kılınan câriyenin muhayyerliği de, câriye bu muhayyerliği öğreninceye kadar devam eder ve öğrendiği mecliste muhayyer olur.[134]

Muhayyerlik süresinin bitmesi

Koca: "Eşim bugün muhayyerdir." dese güneş batıncaya kadar muhayyerliği devam eder. Kadının meclisten kalkmasıyla muhayyerliği geçersiz olmaz.

Çünkü koca, eşine bir süre devam eden bir muhayyerlik teklifinde (îcâbında) bulunmuştur. Bundan dolayı süre devam ettikçe kadının muhayyerliği geçersiz

---

[134] **Hıyâru'l-ıtk / خيار العتق:** Evli bir cariyenin, özgürlüğüne kavuşması halinde seçme hakkını kullanarak mevcut evliliğini sürdürebilme veya feshedebilme yetkisine sahip olmasıdır. Buna "hıyâr-ı atâka" da denir.

olmaz. Kadın bu muhayyerliğini öğrenmeden o gün geçerse muhayyerliği geçersiz olur. Çünkü muhayyerlik bir süreyle sınırlı idi. Dolayısıyla süre bittikten sonra bu muhayyerliğin bir hükmü yoktur ve kadın bilsin-bilmesin sürenin dolmasıyla muhayyerlik sona erer.

Kocanın: "Eşim bu ay muhayyerdir." demesi de böyledir.

Muhammed (rh.a.)'in "*Nevâdir*" adındaki eserinde şöyle denilmektedir: Kadın, kocasını ihtiyar etse, sonra o ay geçmeden önce kendisini ihtiyar etse Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre kadının böyle bir hakkı yoktur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise kadının bu hakkı vardır. Bişr b. Velid, Ebû Yusuf (rh.a.)'tan kadının böyle bir hakkı bulunduğu rivayetinin aksine olarak şöyle demiştir: Kocanın: "Eşimin bu ay sonuna kadar muhayyerlik hakkı vardır." demesi üzerine kadının bir gün kocasını ihtiyar etmesi, başka bir gün de kendisini ihtiyar etmek istemesi durumunda Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kadının böyle bir hakkı yoktur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadının bu hakkı vardır.

Bu durumda kadının muhayyerlik hakkının olduğu görüşünde olan âlimler şöyle demiştir: Çünkü kadının kocasını ihtiyar etmesi meclisten kalkması gibidir. Bir süre ile sınırlı olan şeyde meclisten kalkmakla veya başka bir işle uğraşmakla muhayyerlik nasıl geçersiz olmuyorsa, kadının kocasını seçmesiyle de muhayyerliği geçersiz olmaz.

Kadının, kocasını seçtikten sonra kendisini seçme hakkı bulunmadığı görüşünde olan âlimler ise şöyle demektedir: Çünkü bütün süre için bir tek muhayyerlik vardır. Kadın kocasını seçmekle bu muhayyerliğini geçersiz kılmıştır. Muhayyerliğini geçersiz kıldıktan sonra başka bir muhayyerlik yoktur ki kadın kendisini seçsin.

Bir kimse bir kadına: "Seninle Evlendiğim gün" veya "Seninle evlendiğim zaman" veya "Seninle evlenirsem" veya "Seninle evlendiğimde" veya "Her ne zaman seninle evlenirsem ihtiyar et." dese bütün bu durumlarda, evlendikleri mecliste kadının muhayyerlik hakkı olur.

Çünkü koşula bağlanan şey, koşul gerçekleştiği zaman o anda gerçekleştirilmiş (müneccez) gibidir. Ancak "her ne zaman" sözünün kullanılması durumunda bu kimse o kadınla her evlendiği mecliste kadının muhayyerlik hakkı vardır. Çünkü "Her ne zaman" sözü tekrarı gerektirir.

[6/218] **Kocanın "Ay, hilâle (yeni aya) dönüşünce" veya "Yıl tamamlanınca" ya da "Falanca kimse dönünce ihtiyar et." demesi durumunda kadın bunu bilmiyorsa öğrendiği zaman muhayyerlik hakkı vardır.**

Çünkü koşula bağlanan şey koşul gerçekleşince gerçekleştirilmiş gibidir. Koca, kadını bu şeyler meydana geldiği zaman süreyle sınırlamaksızın muhayyer bıraksa

muhayyerlik hakkı yine kadının bu muhayyerlik hakkını öğreneceği meclise kadar askıda kalır.

Koca: "Şu gün" veya "Ay başında" ya da "İlk namazda ihtiyar et." dese, kadın o günün tamamında, o namazın vaktinde ve ay başının gecesi ve gündüzünde muhayyerdir.

Çünkü bir ayda, geceler ve gündüzler vardır. Ay başı ise ayın ilk gecesi ile o gecenin gündüzüdür. Kadın bilsin-bilmesin bu sürenin geçmesiyle muhayyerliği düşer. Çünkü koca muhayyerliği bir süreyle sınırlı olarak vermiştir. Bundan dolayı sürenin geçmesinden sonra muhayyerlik kalmaz.

Koca: "Falanca kimsenin geleceği gün ihtiyar et." dese ve o kimse gece gelse kadının muhayyerlik hakkı yoktur. O kimsenin gündüz gelmesi durumunda ise güneş batıncaya kadar muhayyerliği devam eder.

Çünkü muhayyerlik süreyle sınırlıdır. Muhayyer bırakmada "gün" kelimesi süreyle sınırlamak içindir. Dolayısıyla bu söz (el-yevm) sadece gündüzün aydınlığını ifade eder. Kocanın: "Falanca kimsenin geleceği gün sen boşsun." sözü ise böyle değildir. Çünkü talak bir süreyle sınırlandırılamaz. İki vakitten birine ait kılanamaz. Talakta gün kelimesinin söylenmesi sadece talakın vaktini belirtmek içindir.

"İhtiyar et" Sözü ile ilgili durumlar

Koca, eşine: "Bir talak ihtiyar et." dese ve kadın "Bir talakı ihtiyar ettim." dese bu talak bir ric'î talaktır.

Çünkü kocanın "bir talak"demesi, sözünün başını açıklamaktadır. Kapalı bir ifadeden hemen sonra onu açıklayan bir şey söylenirse hüküm o açıklamaya göre olur. Böylece talak açık (sarih) bir sözcükle kadına bırakılmış olur.

"İşin elindedir." sözü de böyledir. Şöyle ki koca: "Bir talak konusunda emir sana aittir." dese bu ifade kocanın sözünün başını açıklamış olur. Koca: "İki talak ihtiyar et." dese ve kadın: "Bir talak ihtiyar ettim." dese bir ric'î talak gerçekleşir. Çünkü kadın iki talakı gerçekleştirme yetkisini elde etmiştir. Kadının bir talak gerçekleştirmeye yetkili olması da bu yetkisinin zorunlu bir sonucudur.

Bu, kocanın "İstersen iki talak ihtiyar et." demesi üzerine kadının bir talak ihtiyar etmesinden farklıdır. Bu durumda talak gerçekleşmez. Çünkü burada koca, iki talak istemeyi koşul koymuştur. Kadının bir talak istemesiyle ise bu koşul gerçekleşmiş olmaz.

Koca: "İhtiyar et, ihtiyar et, İhtiyar et." dedikten sonra kadın "Kendimi ihtiyar ettim." dese kadının bu sözü, kocanın üç sözüne tam bir cevap olur ve kadın üç talakla boş düşer.

Kadının: "Kendimi bir defa ihtiyar ettim." veya "Bir ihtiyarla ihtiyar ettim." demesi durumunda da kadının bu sözü, kocanın üç sözüne tam bir cevaptır. Kadın üç talakla boş düşer. Ama "Ben birinci talakı ihtiyar ettim." derse fakihlerin ittifakıyla bir talak gerçekleşir.

Kadın: "Ben birinciyi ihtiyar ettim." veya "ortadakini ihtiyar ettim" ya da "sonuncuyu ihtiyar ettim." dese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre üç talakla boş düşer. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bir bâin talakla boş düşer Bu, kadının: "Ben bir talakı ya da birinci talakı ihtiyar ettim." demesi hükmündedir.

Çünkü kadının "Ben birincisini ihtiyar ettim." demesi kocanın birinci sözüyle olan ihtiyar anlamındadır. Kocanın birinci sözüyle olan ihtiyar ise bir talaktır. Dolayısıyla kadın bunu açıkça ifade etmiş gibi olur.

Bunun açıklaması şöyledir: اَلْأُولٰى (birinci) sözcüğü müennes (dişil) bir kelimenin niteliğidir. Bundan اَلتَّطْلِيقَةُ kelimesinin kastedilmesi mümkündür. Bu nedenle bu sözle ancak bir talak gerçekleşir. Bu sözle "bir defa" veya "bir ihtiyar" kelimeleri de kastedilmiş olabilir. Bu durumda ise üç talak gerçekleşir. Fakat şüphe ile talak meydana gelmez.

[6/219] Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: اَلْأُولٰى sözcüğü, dişil bir kelimenin niteliğidir. Fakat nitelik, sözde anılan bir şeye dayandırılır. Anılan bir kelimeye dayandırılması mümkün iken anılmayan şeye dayandırılmaz. Burada ise anılan talak değil, ihtiyardır. Dolayısıyla kadının bu sözü "Ben birinci ihtiyarı" veya "Birinci defayı ihtiyar ettim." demesi gibi olur. Bunu açıkça söylemesi durumunda ise kadın üç talakla boş düşer. Ebû Hanîfenin diğer bir bakış açısı da şöyledir: Kadın sıralama özelliğinin yakışmadığı bir yerde sıralama yapmıştır. Bundan dolayı sıralama hükümsüz olur. Geriye sadece "İhtiyar ettim." sözü kalır. Bu da kocanın bütün sözüne cevap olur.

Bunun açıklaması şöyledir: Üç talak, kadının yetkisinde toplanmıştır. Dolayısıyla kadının kendisini ihtiyar etmesiyle üç talakın hepsi gerçekleşir. Bir zamanda veya bir yerde toplanmış olan bir şeyde ise, sıralama uygun değildir. Yetkide toplanan şeyde de sıralama uygun değildir.

Bu, kadının "Birinci talakı ihtiyar ettim." demesinden ayrıdır. Çünkü böyle demesi durumunda da kadının (birinci gibi) bir sıra sayısı anması hükümsüzdür. Geriye sadece "Ben bir talak ihtiyar ettim." sözü kalır.

"Burada talakın gerçekleşmemesi gerekirdi. Çünkü sıralama hükümsüz kalınca geriye 'İhtiyar ettim.' sözü kalır. Biz ise, kadın, 'Kendimi ihtiyar ettim.' demedikçe, sadece 'İhtiyar ettim.' demekle talakın gerçekleşmeyeceğini açıklamıştık." diye bir itiraz olursa şöyle cevap veririz: Bu hüküm, kocanın sözünde talakı belirleyen bir söz olmadığı zaman böyledir. Burada ise kocanın üç defa "İhtiyar et." demesi talakı göstermektedir. Çünkü üç sayısıyla sınırlı olan şey talaktır.

Koca: "Kendini veya talakını ihtiyar et." dese ve kadın "İhtiyar ettim." dese bu sözü, kocanın sözüne bir cevap olur. Burada da böyledir.

Koca: "Falanca kimse gelirse ihtiyar et." dese ve kadın o kimsenin gelmesinden günler sonra: "Ben o kimsenin geldiğini daha yeni öğrendim ve muhayyerim." dese kocanın bunu kabul etmemesi durumunda yeminiyle birlikte kadının sözüne değer verilir.

Çünkü aslolan o kimsenin geldiğini bilmemektir. Kadın bu asla tutunmuştur. Bunun yanı sıra koca, kadının muhayyerliğinin sabit olduğunu bildikten sonra muhayyerliğini düşürecek olan bir şeyi iddia etmektedir. Kadın ise bunu inkar etmektedir. Bundan dolayı yeminiyle birlikte kadının sözüne itibar edilir. Ancak kadın o mecliste muhayyerlik hakkını kullanmayıp kocayla tartışsa ve yargıca gitse o kimsenin geldiğini öğrendiği meclisten kalktığı için muhayyerliği kalmaz. Bu, kocanın kadını o meclisten kaldırması gibidir.

Koca, eşini bir mecliste muhayyer bıraksa ve kadın o meclisten kalktıktan sonra "Ben kendimi ihtiyar etmiştim." dese kocanın kendisini yalanlaması durumunda kadın bu konuda tasdik edilmez.

Çünkü kadın, tek başına yapmaya yetkili olmadığı bir şeyi haber vermiştir. Fakat kadın bu konuda delil getirirse, delil ile sabit olan şey davacının tasdikiyle sabit olan şey gibi olduğu için, karı-kocanın arası ayrılır. Kadın delil getiremezse (kadının o mecliste muhayyerlik hakkını kullanmadığını) bildiğine yemin etmesi istenerek kocanın sözüne değer verilir. Çünkü kocanın, başkasının yaptığı bir şey hakkında yemin etmesi istenmektedir. (bundan dolayı bildiğine yemin eder.)

Koca: "Bugün ihtiyar et ve yarın ihtiyar et." dese ve kadın bugün muhayyer olmayı reddetse veya kocasını seçse, o günün geriye kalan kısmında kadının muhayyerlik hakkı yoktur. Ertesi gün ise muhayyerdir.

Çünkü kocanın: "Yarın ihtiyar et." sözü gelecek zamana dayandırılan bir muhayyer bırakmadır. Gelecek zamana dayandırılan bir söz ise hemen hüküm ifade eder (Müneccez) değildir. Kadın bugün gerçekleşen muhayyerliği reddetmiştir. Ertesi günkü muhayyerliği ise aynen kalır.

Kocanın: "Bugün ve yarın ihtiyar et." demesi üzerine kadının bugün muhayyerliğini reddetmesi veya kocasını ihtiyar etmesi durumunda ise kadının bir sonraki gün muhayyerliği yoktur. Çünkü koca yarını bugüne bağlamıştır. Atıf ise hükümde iki şeyi ortak kılmak içindir. Bu, yarına dayandırılan muhayyerliğin yarın yenilenmesini değil, muhayyerliğin yarın geçinceye kadar devam etmesini gerektirir. Muhayyerlik bir tane olduğuna göre ve kadın bu muhayyerliği reddettiğine göre, artık kadının muhayyerlik hakkı kalmaz. Kocanın: "ve yarın ihtiyar et." sözü ise kocanın yarın için teklifte (îcapta) bulunduğu başka bir muhayyerliktir. Çünkü koca yarın kelimesi için bir haber anmıştır. Bundan dolayı birinci haber yarın kelimesinin haberi olamaz. [6/220]

Kadın bugün kendisini ihtiyar ederek boş düşerse, yarın muhayyerliği yoktur. Çünkü kendisini ihtiyar etmekle artık kendi işine malik olmuştur. Bu,

gerçekleştirilmiş olan muhayyerliği ortadan kaldırdığı gibi, yarına dayandırılan muhayyerliği de ortadan kaldırır. Diğer yandan yarına dayandırılan muhayyerlik başka bir talakı içermez. Çünkü gerçekleştirilmiş olan muhayyerliğin kapsamında olan talakın, gerçekleşmediği sürece yarına dayandırılma ihtimali vardır. Kadının bugün kendisini ihtiyar etmesiyle talak gerçekleşince, geriye başka bir talak kalmamıştır. Kadın yarın kendisini o muhayyerlikle ihtiyar edemez.

Koca: "Yarın talakı ihtiyar et." dese ve kadın bugünden "Yarın talakı ihtiyar ettim." dese veya "Kocayı ihtiyar ettim." dese kadının bugün kü ihtiyarı geçersizdir. Yarın muhayyerlik hakkı vardır.

Çünkü koca muhayyerliği, beklenen bir vakte dayandırmıştır. Dolayısıyla o vakit gelmeden önce kadının muhayyerlik hakkı sabit olmaz. Kadının muhayyerlik hakkı sabit olmadan önce bir şeyi ihtiyar etmesi (seçmesi) ise hükümsüzdür. Ertesi gün, "Ben kocamı ihtiyar ettim, hayır kendimi ihtiyar ettim." dese evlilik devam eder ve kadının muhayyerlik hakkı sona erer. Çünkü kadının "Ben kocamı ihtiyar ettim." sözüyle muhayyerliği geçersiz olmuştur. "Hayır kendimi ihtiyar ettim." sözüyle ise kadın muhayyerliği geçersiz olduktan sonra kendini seçmiştir. Kadın "Ben kendimi ihtiyar ettim, hayır kocamı ihtiyar ettim." derse "Kendimi ihtiyar ettim." sözüyle bâin talakla boş düşer ve artık "Hayır kocamı ihtiyar ettim." diyerek bu ayrılığı ortadan kaldıramaz.

Koca: "İstersen sen boşsun ve ihtiyar et." dese kadın da: "Ben kendimi ihtiyar ettim ve talakı istedim." dese iki talakla boş düşer.

Çünkü kadının: "Ben kendimi ihtiyar ettim." sözü muhayyer bırakmanın cevabıdır. "Talakı istedim." sözü ise kadının istemesine bağlanan talakın koşulunu gerçekleştirmektir. Sarih (açık) sözcük bâin talaka katılır. Kadının "İhtiyar ettim." sözü talakı istemenin zıddı olan bir iş değildir. Aksine bu söz, talakı isteme türlerinden birisidir. Bundan dolayı istemeye bağlanan talak kadının elinden çıkmaz.

Koca: "Arzu edersen" veya "seversen" veya "dilersen ihtiyar et." dese ve kadın: "Ben kendimi ihtiyar ettim." dese talakın koşulu yerine geldiği için, bâin talak gerçekleşir. Çünkü kadın kendini ihtiyar etmekle bu talakı arzu etmiş, sevmiş ve dilemiştir.

Koca: اخْتاري مِنْ ثلاث تَطْليقَاتٍ مَا شِئْت **"Üç talaktan istediğini ihtiyar et." dese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadın bu sözcükle ancak bir veya iki talak ihtiyar etme hakkına sahiptir.**

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bu sözcükle üç talak da ihtiyar edebilir.

Çünkü (istediğini anlamında olan مَا شِئْت nin başındaki) مَا harfi genelleştirme (ta'mîm) içindir. (Üçten anlamındaki مِنْ ثلاث nin başındaki) مِنْ harfi ise bir şeyin bir

kısmını ifade etmek (teb'îz) için olabileceği gibi beyân için de olabilir. Nitekim bu anlamda olmak üzere سَيْفٌ مِنْ حَدِيدٍ "demir(den) kılıç" denir. Allahu Teâlâ:

﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ﴾

"O durumda pislik olan putlardan sakının." (el-Hacc, 22/30) buyurmuştur.

مِنْ harfi sıla (zâid) da olabilir. Nitekim Allahu Teâlâ:

﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾

'Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın." (Nuh, 71/4) ve

[6/221]

﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ﴾

"Allah evlat edinmemiştir." (el-Mü'minûn, 23/91) âyetlerinde bu anlamda kullanılmıştır. Dolayısıyla مَا kelimesiyle olan genelleme tarafını gözetmek daha doğru olur. Kocanın sözü genelleme anlanıma alınınca her üç talak hakkı da kadına bırakılmış olur. مِنْ kelimesi de kadına verilen yetkide talakı diğer şeylerden ayırmak üzere beyan için olur veya fazladır. (zâiddir.)

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: مَا kelimesi Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in dedikleri gibi genelleme içindir. مِنْ kelimesi ise esas olarak bir kısmını ifade (teb'îz) içindir. Bir söz öncelikle gerçek anlamına alınır. Gerçek anlam bir delil bulunmadığı sürece mecaza terkedilmez. Dolayısıyla her iki kelimenin de gerçek anlamlarıyla iş yapılır. Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle devam eder: Genelleme harfi olan مَا dan dolayı, bir talaka ilave yapılır, kısım ifade harfi olan مِنْ den dolayı da üç talaktan bir talak çıkartılır. Böylece kadının eline iki talak hakkı geçer. Bir ya da iki talak verdiği zaman geçerli olur. Üç talak vermesi durumunda ise Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre talak gerçekleşmez. Çünkü iki talak vermesi emredilen kişi, ona göre, üç talak verme yetkisine sahip değildir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kadın üç talakla boş düşer. Çünkü üç talak hakkı da kadına verilmiştir. *el-Asl* kitabında Muhammed ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün delilleri şöyle anılmaktadır: Bir kimse "Şu yemekten istediğin kadar ye." dese yemesi emredilen kimsenin o yemeğin hepsini yemesi caizdir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demiştir: "Bu sözde mecaz ipucu (karinesi) olan örf vardır. Bunun yanı sıra bu söz ibahâdır (izindir). Bu konuda bağlayıcılık yoktur. Bundan dolayı böyle bir konudaki emrin genişlik üzere olması gerekir. Talak ise böyle değildir. Çünkü talak bağlayıcıdır. Bundan dolayı talakta her sözcüğün gerçek anlamı dikkate alınır.

Kadın hiçbir şey ihtiyar etmese ve bunun üzerine koca: "Beni ihtiyar etmen karşılığında sana bin dirhem var." dese ve kadın kocasını ihtiyar etse muhayyerliğini geçersiz kılmış olur. Çünkü muhayyerliğin düşürülmesi, geçersiz koşuldan câiz olana bağlı olmaz. Geçersiz koşul, muhayyerliğin düşmesine engel

değildir. Kadın bin dirhemi alamaz. Çünkü kadın muhayyerliğini düşürmekle, kocasını herhangi bir şeye sahip kılmamaktadır.

Koca, eşine: "İhtiyar et." dese ve kadın: "Kendimi veya kocamı ihtiyar ettim." dese muhayyerlik hakkı ortadan kalkar. Talak gerçekleşmez.

Çünkü "veya" kelimesi, anılan iki şeyden herhangi birisinin ispatını gerektirir. Kadının kapalı bir sözle uğraşması, muhayyerliği geçersiz kılması anlamına gelir. Talak gerçekleşmez. Çünkü kadın kendini ihtiyar etmeyi, kesin olarak belirtmemiştir.

Kadın: "Kendimi ve kocamı ihtiyar ettim." dese "Kendimi ihtiyar ettim." sözüyle boş düşer. Sonra söylediği; "kocamı ihtiyar ettim." sözü hükümsüz kalır.

"Kocamı ve kendimi ihtiyar ettim." demesi durumunda ise "Kocamı ihtiyar ettim." demesiyle muhayyerliği düşmüştür. Bundan sonraki "Kendimi ihtiyar ettim." sözü hükümsüzdür. Evlilik devam eder ve kadının muhayyerliği yoktur.

Her türlü eksiklikten münezzeh ve yüce olan Allah doğruyu daha iyi bilir. Dönüş ve son varış O'nadır.

KOCANIN: "EMRİN SENİN ELİNDE" DİYEREK EŞİNE TALAK YETKİSİ VERMESİ (EL-EMRU Bİ'L-YED)

Kocanın, karısına: "İşin elinde" demesi

Bir kimsenin, eşinin talak işini (emrini) kendi eline verdiği zamanki hüküm, önceki konuda geçen bütün meselelerde "kadının talak muhayyerliği" hükmü gibidir. Ancak talak işinin kadına verilmesi hem kıyasa, hem de istihsana göre doğrudur. (Muhayyer bırakma ise sadece istihsana göre doğrudur.)

Çünkü koca, eşinin talak işi konusunda yetkilidir. Koca: "İşin kendi elindedir." demekle kendi yetkisinde olan talak işinde, kadını da yetkili kılmaktadır. Dolayısıyla kocanın bu kullanımı geçerli ve bağlayıcı olur. Koca talakta olduğu gibi, bu kullanımından dönme yetkisine sahip değildir.

[6/222]

Koca, bu, 'talak işinin elinde' sözüyle üç talakı kastetmişse hüküm niyetine göredir. Kadın kendisini üç talakla boşadığı zaman üç talakla boş düşer. Çünkü bu söz talak konusunda kadını yetkili kılmaktır. Bu sözün genele ve özele ihtimali vardır.

Koca: "İhtiyar et." sözü ile kadına bir şey yapmayı emretmektedir. Dolayısıyla bu sözün genele ihtimali yoktur.

Koca: "işin elinde" sözüyle üç talaka niyet etmemişse kadın bir bâin talakla boş düşer.

İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Bu söz üç talaktır. Koca: "Ben bir talakı kastetmiştim." dediği zaman, kazâen (hukûken) tasdik olunmaz. Çünkü bu sözle koca, eşine kendisinde olan yetkinin aynısını bırakmıştır. Kocanın talak yetkisi ise üçtür.

Biz ise şöyle diyoruz: Talakın başkasını da talak kullanımına yetkili kılmak (tefvîzi) genel olabileceği gibi, özel de olabilir. Koca bir talaka niyet edince özel kullanımı kastetmiş olur ve bu görünüşe aykırı değildir. Kocanın sadece talaka niyet etmesi de böyledir. Çünkü birden çok ihtimal olduğu zaman, ancak kesin olan miktar sabit olur. Kocanın iki talaka niyet etmesi de böyledir. Çünkü bu, talakta sayıya niyet etmektir. Bu sözcükte ise sayıya niyet etmek söz konusu olamaz. Dolayısıyla kadın bir bâin talakla boş düşer.

Koca, eşine: "(Talak) işin kendi elinde." dese sonra "Bin dirhem karşılığında (talak) işin senin elinde." dese ve kadın: "Kendimi ihtiyar ettim." dese iki Bâin talakla kocasından boş düşer ve bin dirhemi borçlanır.

Çünkü kadının sözü kocanın iki teklifinin (îcabının) da cevabı olup kocanın icaplarından birisi bedelli, diğeri ise bedelsizdir. Kadın kendisini ihtiyar edince iki talak birlikte gerçekleşir. Kadın kocasına bin dirhem borçlanır. Çünkü bedelsiz talak gibi, bedelli talak da kadın henüz nikahında iken gerçekleşmiştir.

Koca üç talaka niyet ederek eşine: أَمْرُكِ فِي يَدِكِ "Talak işin kendi elinde." dedikten sonra üç talaka niyet ederek yeniden أَمْرُكِ فِي يَدِكِ "Bin dirhem karşılığında talak işin kendi elinde." dese kadın da bunu kabul edip sonra, "Birinci muhayyerlik hakkı ile ihtiyar etmiştim." dese, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kadın kocasına bin dirhemi borçlanmış olur.

Çünkü iki talak işi bir talak işine dönüşmüştür. Yani, kocanın eşi üzerinde üç talak hakkı vardır. Kocanın bedelli talak icabının içeriği birinci icabın içeriği ile aynıdır. Kadın da bunu kabul etmiş ve talakı gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla malı ödemesi gerekir.

Bu şöyle açıklanabilir: Kadının sıra sayısı kullanması Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin kuralına göre hükümsüzdür. Geriye sadece "Kendimi ihtiyar ettim." sözü kalır. Bu söz de kocanın her iki îcabının cevabı olur. Kadının malı ödemesi gerekir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kadın üç talakla boş düşer. Mal ödemesi gerekmez. Çünkü kadın, ihtiyar etmekle birinci sözün içerdiği şeyi gerçekleştirmiş olur. Kocanın birinci sözü ise bedelsiz idi.

Koca, eşine: "Bugün" veya "Bu günde talak işin kendi elinde." dese ve kadın kocasını ihtiyar etse muhayyerliği geçersiz olur. Hiçbir şey ihtiyar etmezse muhayyerliği güneş batıncaya kadar devam eder.

Bişr, Ebû Yusuf (rh.a.)'tan "bugün" ile "bu günde" kelimelerinin kullanılması arasında şöyle bir fark anmıştır: Koca "Bu günde" dediği zaman kadının

muhayyerliği sadece o meclis süresince olur. Çünkü burada "de" (fî) harfi kullanılmıştır. Mazrûf ise zarfın bir kısmını kapsar.[135] Böylece koca eşine o günün sadece bir kısmında muhayyerlik tanımış olur. "Bugün" kelimesi ise böyle değildir. Bu söz, muhayyerliğin o günün tamamında olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Fakat bu fark zayıftır ve her iki kullanımda da kocanın maksadı muhayyerliği o günle sınırlandırmaktır.

Koca: "Dün talak işini senin eline vermiştim. Sen ise hiç bir şey ihtiyar etmedin." dese, kadın da "Hayır, ihtiyar ettim." dese eşinin ihtiyar etmediğini bildiğine yemin ettirilerek kocanın sözü dikkate alınır.

[6/223]

Çünkü kadın kendi başına yapmaya yetkili olmadığı bir şeyi haber vermiş ve talakın gerçekleştiğini iddia etmiştir. Koca ise bunu inkar etmiş, sadece muhayyer bıraktığını ikrar etmiştir. Sadece muhayyer bırakma ile de kadın kendisini ihtiyar etmediği sürece talak gerçekleşmez.

Kadının, eşinin talakını çocuğun ya da akıl hastasının eline vermesi

Koca, eşinin talak işini bir çocuğun veya akıl hastasının eline verirse o mecliste bu yetki çocuk ve akıl hastasının elinde olur.

Çünkü bu yetkilendirme (tefvîz) çocuğun ve akıl hastasının gerçekleştireceği talakın geçerli olmasını gerektirir. Talak çocuğun sözüyle olur. Çocuğun da söz söyleme ehliyeti vardır. Bu konuda çocuk ergen kişi gibidir. Yetkilendirilen çocuk veya akıl hastası o meclisten kalkmadığı sürece kocanın bu yetkiyi onların elinden almak veya geçersiz kılmak hakkı yoktur.

Koca, eşinin talak işini iki kişinin eline verse ve onlardan birisi boşasa talak gerçekleşmez.

Çünkü koca bu işi ikisine birlikte vermiştir. Her ikisinin yetkisinde olan bir konuda onlardan birisi tek başına tasarrufta bulunamaz. Bunun yanı sıra kocanın talak kullanımında bulunup bulunmama yetkisini iki kimseye vermesi kadının boşanması konusunu iyice düşünsünler diyedir. Bir kişinin düşünmesi de iki kişinin düşünmesi gibi değildir.

Kocanın: "Eşimi boşayın." demesi ise böyle değildir. Çünkü bu konuda koca iyice düşünmüş ve yalnızca kendi iradesini açıklamak konusunda o iki kişiyi vekil yapmıştır. Kocanın iradesini bir kişinin açıklaması ile iki kişinin açıklaması arasında ise fark yoktur.

Koca câriye olan eşine iki talaka niyet ederek: "Talak işin senin elindedir." dese, eşi de kendisini ihtiyar etse iki talakla boş düşer. Çünkü bu, genel yetkilendirmeye niyet etmektir. Câriye hakkında iki talak özgür kadın hakkında üç talak gibidir. Kadının özgür olması durumunda ise iki talaka niyet etmek sayıya niyet etmektir. Bu sözcükte ise sayıya niyet etme ihtimali yoktur. Aralarındaki

[135] Yer veya zamanı belirlenmiş olan şey (mazrûf), içinde bulunduğu yer veya zamanın (zarf) bir kısmını kaplar.

evlilik iki talak hakkıyla devam ediyorsa (yani koca bir talak hakkını daha önce kullanmış ise) hüküm yine böyledir. Çünkü nikahın aslıyla koca, eşi üzerinde üç talak hakkına sahip olmuştur. Bundan dolayı bu, özgür kadın hakkında sadece sayıya niyet olabilir. Bununla bir bâin talak gerçekleşir.

Koca, eşine: "Bugün, yarın ve ertesi gün talak işin senin elindedir." dese, bu tek yetkidir. Kadın bu yetkiyi reddederse hepsi geçersiz olur.

Biz bunu muhayyerlik konusunda açıklamıştık. Talak işinin kadının eline verilmesi konusunda da hüküm aynıdır. Ebû Yusuf (rh.a.) *el-Emâlî* adlı eserinde Ebû Hanîfe (rh.a.)'den şöyle rivayet etmiştir: Kadın bugün reddederse talak yetkisi yarın elinde olur. Bu, kocanın; "ve senin talak yetkin yarın da senin elindedir." demesi gibidir. Bu iki söz arasındaki farkı daha önce açıklamıştık.

Koca, eşine: "Talak yetkin bugün ve yarından sonraki gün senin elindedir." dese bu, iki talak yetkisidir. Dolayısıyla kadın bugün reddettiği zaman yarından sonraki gün yeniden muhayyerlik hakkı olur.

Züfer (rh.a.)'e göre ise bu, bir talak yetkisidir. Kocanın "Bugün ve ay başında talak yetkin senin elindedir." demesi durumunda da Züfer (rh.a.) şöyle demiştir: "Koca, sözünde talak yetkisini tekrarlamaksızın iki vakti birbirine bağlamıştır. Bundan dolayı bu, "Bugün ve yarın" sözünde olduğu gibi, tek talak yetkisi olur.

Biz ise şöyle diyoruz: Burada anılan iki vakit peşpeşe değildir. Aralarında anılmayan bir vakit vardır. Bu vakitte ise talak yetkisinin hükmü sabit değildir. Böylece biz ikinci vaktin anılmasıyla, birinci talak yetkisinin uzamasının kastedilmediğini anladık. Bu, başka bir talak yetkisi icabını gerekli kılmıştır. Kocanın "Bugün ve yarın"demesi durumunda ise iki vakit peşpeşedir. Dolayısıyla "yarın"ın anılması talak yetkisinin yarına kadar uzamasını ifade etmek içindir. Bununla başka bir talak yetkisi sabit olmaz. Çünkü burada zorunlu bir durum yoktur.

Allahu Teâlâ daha iyi bilir

ZIHAR

Bil ki zıhar, cahiliyye döneminde bir boşama (talak) çeşidiydi. İslam, zıharın aslını kabul etmiş, ancak hükmünü, nikah bağı kopmaksızın, kefâret ödeyinceye kadar bir zamanla sınırlı olmak üzere, cinsel ilişkiyi haramlığa dönüştürmüştür. Zıhar şu âyette açıklanmıştır: **[6/224]**

Zıharın tarifi

﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾

"Eşlerinden zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin eşleriyle temas etmeden önce bir köleyi özgürlüğe kavuşturmaları gerekir." (el-Mücâdele, 58/3)

Zıhar âyetinin iniş sebebi

Bu âyetin iniş nedeni, Havle bint Sa'lebe (r.a.) hakkındaki şu rivayettir. Havle bint Sa'lebe şöyle anlatmıştır: Ben Evs b. Sâmit (r.a.)'le evliydim. O yaşlı olduğu için huyu kötüleşmişti. Bana emrettiği bir konuda ona karşı çıktım. O da "Sen bana anamın sırtı gibisin." dedi. Sonra evden çıkıp kavminin toplantı yerinde oturdu. Bir süre sonra gelip benimle cinsel ilişkiye girmek istedi. Ben de "Havle'nin nefsi, elinde olan Allah'a yemin ederim ki sen bana yanaşamazsın." "Allahu Teâlâ ve Resûlü bu konuda hüküm verinceye kadar sözüm budur." dedim. Beni ilişkiye zorladı. Ben de bir kadının yaşlı bir erkeği engelleyebildiği ölçüde ona engel oldum. Bir komşumun yanına giderek üzerime bir şey giyindim ve Resûlüllah (s.a.v.)'ın yanına gittim. O'na olanı-biteni anlattım. O da (s.a.v.) şöyle dedi. "O senin eşindir. Amca oğlundur. Yaşlanmıştır. Bu yüzden ona iyi davran." buyurdu. Bunun üzerine ben onun kötü huyluluğunu Allah'a şikayet etmeye başladım. Bu sırada, Peygamber (s.a.v.)'i vahiy gelirken gerçekleşen durum, sardı. Bu durum kendisinden gidip normale dönünce:

قَدْ أَنْزَلَ اللهُ فِيكَ وَزَوْجِكَ بَيَانًا

"Allah seninle eşin hakkında açıklama indirdi." buyurarak Allahu Teâlâ'nın;

﴿قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللهِ﴾

"Kocası hakkında seninle tartışan kadının sözünü Allah işitmiştir." (el-Mücâdele, 58/1) diye başlayan zıhar âyetlerini sonuna kadar okudu. Sonra:

مُرِيهِ فَلْيُعْتِقْ رَقَبَةً

"Kocana söyle, bir köle özgür kılsın." buyurdu. "Buna gücü yetmez." dedim. Resûlüllah (s.a.v.):

مُرِيهِ أَنْ يَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ

"Kocana söyle, iki ay ardı ardına oruç tutsun." buyurdu. "Kocam oruca gücü yetmeyecek kadar yaşlı birisidir." dedim. Resûlüllah (s.a.v.);

مُرِيهِ فَلْيُطْعِمْ سِتِّينَ مِسْكِينًا

"O halde kocana söyle, altmış fakiri doyursun." dedi. "Ey Allah'ın Resûlü! kocamın hiç malı yoktur." dedim. Resûlüllah (s.a.v.):

إِنَّا سَنُعِينُهُ بِفَرْقٍ

"Biz ona bir miktar yardımda bulunalım." dedi. Ben: "Ben de bir miktar yardımda bulunayım." dedim. Resûlüllah (s.a.v.):

افْعَلي واسْتَوْصِي به خَيْرًا

"Peki, öyle yap ve kocanın iyiliğini iste."[136] buyurdu.

Fıkıh bilginleri (rh.a.),

﴿ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾

"Sonra söylediklerinden dönenler." (el-Mücâdele, 58/3) âyetinin açıklamasında görüş ayrılığına düştüler.

Zıhar kefâretinin nedeni konusundaki görüşler

Hanefî fıkıh bilginlerimiz bunun iyilikle tutkmak anlamına gelen cinsel ilişkiyi kastetmek olduğunu söylediler.

Şâfiî (rh.a.) ise bu dönüşün zıhar yaptıktan hemen sonra boşama sözünü ağzına almamak olduğunu söylemiştir.

Dâvûd ez-Zâhirî (rh.a.) ise bunun zıharın tekrarlanması olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı Zâhirî mezhebine göre zıhar yapan kişiye, bu zıhar sözünü tekrar ağzına almadıkça kefâret gerekmez. Bu görüş zayıftır. Çünkü böyle olsa ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا âyetinin anlamı "zıhar lafzına dönüp söylediklerini tekrar ederler." şeklinde olurdu

Yukarıda Evs (r.a.) hakkında anılan rivayet, bu görüşün yanlış olduğunu gösterir. Çünkü o zıharı tekrarlamamış, sadece cinsel ilişkide bulunmak istemişti. Resûlüllah (s.a.v.) ise ona kefâreti gerekli görmüştür.

Seleme b. Sahr el-Beyâzî (r.a.)'nin rivayet ettiği hadis de bu görüşün yanlışlığını gösterir. O şöyle demiştir:

Ben cinsel ilişkiden kendimi alamıyordum. Ramazan ayı girince, fecrin doğmasından sonra eşimle ilişkiye girmekten korktuğum için eşime zıhar yaptım. Ramazan ayının bütününde zıhar yapmış olarak devam ettim. Sonra dayanamadım. Eşimle cinsel ilişkiye girdim. Sonra kavmimin yanına gittim. Yaptığımı haber verdim. Bana çok sert davrandılar. Resûlüllah (s.a.v.)'ın huzuruna giderek olanı O (s.a.v.)'na anlattım. Resûlüllah (s.a.v.)

انْت بذَاكَ

"Böyle mi yaptın." buyurdu.

Ben de "Evet, böyle yaptım ve işte huzurundayım. Allahu Teâlâ'nın hükmünü ver." dedim. Resûlüllah (s.a.v.):

---

[136] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/410; Ebû Dâvûd, Talâk 17; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/107;Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I/225; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/391.

أَعْتِقْ رَقَبَةً

[6/225] *"Bir köle özgür kıl...."*[137] buyurdu.

Bu hadisi "Oruç Konusu"nda[138] rivayet etmiştik. Bu rivâyette de zıharın tekrar edilmesi gibi bir durum yoktur.

Şâfiî (rh.a.) ise şöyle demektedir: Bir kimse zıhardan hemen sonra boşama sözünü ağzına almayınca karısını nikahında tutmuş olur. Böylece kefâret gerçekleşir.

Biz ise şöyle demekteyiz: Allahu Teâl^'nın ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا *"Sonra söylediklerinden dönenler."* (el-Mücâdele, 58/3) buyruğundan maksat kişinin, sözünün gerektirdiği şeyin zıddını yapmasıdır. Onun sözünün gerektirdiği şey ise evlilik bağının sona ermesi değil, eşinin kendisine haram olmasıdır. Bu sözün gerektirdiği şeyin zıddı evlilik bağının devam ettirilmesi değil, eşler arasında helal olması istenen cinsel ilişkiyi kastetmektir.

Bize göre sırf kastetmekle (niyetle) kefâret gerekmez. Bundan dolayı geri dönmeye niyet ettikten sonra kişi eşini bâin talakla boşasa veya eşi ölse kefâret gerekmez. Kısaca Şâfiî (rh.a.)'ye göre kefârette ceza anlamı üstün tutulur. Bu yüzden sırf yasak olan zıharın kendisi ile kefâret gerekir. Ancak dînî yönden, kişi, zıhar sözüne, boşama sözünü de ekleyerek zıhar kefâretini düşürebilir. Zıhardan hemen sonra eşini boşamaması durumunda ise kefâret kesinleşir.

Biz Hanefîlere göre ise kefârette hem ibâdet, hem de ceza anlamı vardır. Sırf yasak olan bir şey ise (hem ibâdet, hem ceza anlamını taşıyan) kefârete neden olamaz. Kefâretin nedeni yasaklık (hazr) ile serbestlik (ibâha) arasında bulunan bir şeydir. Bu ise eşini iyilikle nikahında tutmak olan, cinsel ilişkiye girme kastı ile gerçekleşebilir ki kefâret nedeni serbestlik ve yasaklık hükümleri arasında dolaşsın. Biz bu kuralı Yeminler Konusunda açıklayacağız.

Zıhar kefâretinde tertibe uymanın gerekliliği

Zıhar kefâretinde sıralamaya (tertibe) uyulması gerektiğinde ve bu konuda muhayyerlik olmadığında görüş ayrılığı yoktur. Kefâretini köle özgür kılmakla veya oruç tutmakla ödemesi gereken bir kimse, kefâreti yerine getirmedikçe eşine yaklaşamaz. Çünkü Allahu Teâlâ:

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾

"Eşler birbiriyle temas etmeden önce bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaları gerekir." (el-Mücâdele, 58/3) buyurmuştur.

---

[137] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/37; İbn Mâce, Talâk 25; Ebû Dâvûd, Talâk 16; Tirmizî, Tefsir 58; Hâkim, *Müstedrek*, II/221.

[138] Bkz. *El-Mebsût*, III/71.

Şayet kefâreti ödemeden önce eşiyle cinsel ilişkiye girerse Allahu Teâlâ'dan bağışlanmasını diler. Kefâreti ödeyinceye kadar bir daha dönmez. Çünkü haram bir şey yapmıştır. Ancak yaptığı bu işten dolayı kefâret gerekmez. Çünkü rivayet edilmiştir ki bir kimse eşine zıhar yapmış sonra kefâreti ödemeden önce eşiyle cinsel ilişkiye girmişti. Resûlüllah (s.a.v.) bunu duymuş ve bu kimseye Allahu Teâlâ'dan bağışlanma dilemesini ve kefâreti yerine getirinceye kadar cinsel ilişkide bulunmamasını emretmiştir.

Kişinin zıhar kefâreti sırasında unutarak eşiyle cinsel ilişkiye girmesi

Zıhar yapan kişi kefâret orucunu tutarken gündüz unutarak veya gece kasten eşiyle cinsel ilişkiye girerse, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre kefârete yeniden başlaması gerekir. Bunu Oruç Konusunda açıklamıştık. Aynı şekilde kölenin yarısını özgür kıldıktan sonra eşiyle cinsel ilişkiye girse, sonra geriye kalan yarısını özgür kılsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre yeterli olmaz. Çünkü kefâretin oruç yoluyla yerine getirilmesinde olduğu gibi, özgür kılmanın koşulu, özgür kılmanın cinsel ilişkiden önce olması ve böylece kişinin, cinsel ilişkiden bütünüyle mahrum kalmasıdır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre özgür kılma bölünebilir. (Kişi kölenin önce yarısını, sonra diğer yarısını özgür kılabilir.) Bu mesele Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşlerine göre düşünülemez. Çünkü onlara göre özgür kılma bölünemez. Efendi, kölenin bir bölümünü özgür kıldığı zaman köle bütünüyle özgürlüğüne kavuşur.

Kefâretin yemek yedirmek yoluyla olması durumunda biz Hanefîlere göre kişi kefâretten önce cinsel ilişkiye giremez.

Mâlik (rh.a.) ise "Kefâreti yemek yedirerek ödemesi durumunda zıhar yapan kişi eşiyle cinsel ilişkiye girebilir." O, "Çünkü yemek yedirme kefâretinin cinsel ilişkiden önce yerine getirilmesi koşul değildir. Böyle bir konuda kıyasın (aklın) bir rolü olmaz." demiştir.

Fakat biz Hanefîler Resûlüllah (s.a.v.)'ın

اِسْتَغْفِرْ اللهَ وَلَا تَعُدْ حَتَّى تُكَفِّرَ

"Allah'tan bağışlanma dile ve kefâreti yerine getirinceye kadar bir daha cinsel ilişkiye girme."[139] buyruğunu delil olarak kabul ediyoruz.

Bu hadiste kefâret ödeme şekilleri arasında herhangi bir ayrım yapılmamıştır. Diğer yandan yemek yedirmekte olan kişinin özgür kılma ve oruç tutma gücüne sahip olması da mümkündür. O zaman bu kişinin kefâreti ona dönüşür. Bu durumda olan bir kişi eşiyle birleşirse, özgür kılma ile kefâreti ödemeden önce cinsel ilişkide bulunmuş olur. Bu ise haramdır.

---

[139] Ibn Mâce, Talâk 26; Ebû Dâvûd, Talâk 16; Tirmizî, Talâk 19; Nesâî, Talâk 33; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III/244.

Ancak kişi otuz yoksulu doyurduktan sonra cinsel ilişkiye girmişse doyurma kefâretine yeniden başlaması gerekmez.

[6/226]

Oruç ve özgür kılma ise böyle değildir. Çünkü cinsel ilişkiyi terketme koşulu, kefâreti cinsel ilişkiden önce yerine getirme koşulunun zorunlu bir sonucudur. Bu koşul (cinsel ilişkiyi terketme koşulu) ise, altmış yoksulu doyurma kefâretinde açıkça belirtilmemiştir. Bu koşul daha önce açıkladığımız gibi doyurma dışındaki bir nedenle sabit olmuştur. Bu yüzden kefârete yeniden başlaması gerekmez. Oruç ve özgür kılma ise böyle değildir.

Çok eşli birisinin tüm eşlerine zıhar yapması

Dört eşi olan bir kimse dört eşine birden zıhar yaparsa biz Hanefîlere göre dört kefâret ödemesi gerekir.

Şâfii (rh.a.)'ye göre ise "Bu kimse eşlerine tek bir sözle zıhar yapmışsa sadece bir kefâret ödemesi gerekir. Çünkü zıhar, kefâreti gerektiren bir nedendir. Tek bir söz ile ise, yeminde olduğu gibi, kefâret hükmünde sadece bir zıhar gerçekleşir.

Bir kimse, karılarına hitap ederek: "Allah için size yaklaşmamak bana bir borç olsun." diye yemin etse sonra yaklaşsa sadece bir kefâret gerekir."

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Zıhar, kefâretle son bulan geçici bir haramlık gerektirir. Kişi, sözünü eşlerine dayandırdığında eşlerin herbiri hakkında haramlık sabit olur. Bu haramlık ancak kefâretle ortadan kalkar. Nitekim üç talakla boşama da başka bir kocayla evlenmekle son bulan süreli bir haramlık gerektirir. Kişi bir sözle dört eşini birden üç talakla boşadığı zaman, her bir eşi hakkında, başka bir kocayla evlenip boşanıncaya kadar sürecek olan haramlık hükmü sabit olur.

Yemin kefâreti ise böyle değildir. Çünkü yeminin bozulması durumunda, "Allah" ismine karşı bir saygısızlık olduğu için kefâret gerekir. Bu saygısızlıkta ise eşlerin birden çok olmasıyla herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Bizim görüşümüz, Ömer(r.a.), İbrahim en-Nehaî (rh.a.) ve Hasan-ı Basrî de (rh.a.)'den rivayet edilmiştir.

Bir kimse bir mecliste veya farklı meclislerde eşine iki veya üç defa zıhar yapsa her zıhar için ayrı kefâret gerekir.

Bir eşe birden çok zıhar yapmanın hükmü

Ali (r.a.)'den böyle nakledilmiştir. Diğer yandan zıharın bir kadına yöneltilmiş olarak tekrarlanması yeminin tekrarlanması gibidir. Nasıl ki bir yeminin tekrar edilmesi durumunda her yemin için ayrı kefâret gerekiyorsa, her zıhar için de ayrı kefâret gerekir.

"Birinci zıharla, geçici haramlık hükmü sabit olunca, ikinci ve üçüncü zıharla nasıl sabit olur." diye itiraz edilirse şöyle cevap veririz:

"Birinci zıharla, kocanın eşi üzerindeki nikahı devam etmekte iken haramlık sabit olmuştur. Dolayısıyla ikinci ve üçüncü zıhar da gerçekleşir. Haramlık nedenleri aynı eşte birleşebilir. Nitekim, ihramda olan kişiye Harem sınırları içinde kara avı, hem ihramlı olmasından, hem de Harem sınırları içinde olmasından dolayı

haramdır. Şarap, oruçlu olan kimseye hem kendisi haram olduğu için, hem de bu kimse oruçlu olduğu için ve içki içmemeye yemin etmesi durumunda yeminli olduğu için haramdır. Zıhar konusunda da ikinci kefâret birinci kefâretten başkadır. İkinci zıhardaki haramlık hükmü de birinci zıharla sabit olan haramlık hükmünden başkadır.

Bir kimse eşine üç defa zıhar yapsa ve ikinci ve üçüncü zıharında birinci zıharın tekrarına niyet etse bir kefâret gerekir.

Çünkü zıharda haramlık hükmünü gerçekleştiren sözü söylemenin ve haber vermenin niteliği aynıdır. Bir söz tekrar edilince ilk olarak söylenen sözle ne gerekmişse, tekrarlanan sözle de aynı şey gerekir.

Zıhar yapmanın şekli

Bir kimse, eşine: "Sen bana annemin sırtı gibisin." veya "Karnı gibisin." dese zıhar yapmış olur.

Çünkü annenin karnı da sırtı gibi kişiye haramdır. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi zıhar,

﴿مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا﴾

"Çirkin bir laf ve yalandır." (el-Mücâdele, 58/2)

Zıharın tanımı ve kapsamı

Zıhar, bir kimsenin kendisine bütünüyle helal olan bir kimseyi eşini bütünüyle haram olan bir kimseye benzetmesidir. Bu benzetme ise karın veya sırtın anılmasıyle değişmez. Aynı şekilde kişinin, eşinin belli olmayan oranlı bir parçasını (örneğin, yarısını veya dörtte birini) ya da kendisiyle bütün bedenin kasdetildiği önemli bir organını ansa zıhar gerçekleşir. Fakat, el ve ayak gibi bedenin bütününü ifade etmiyen bir organı anmakla zıhar gerçekleşmez. Bunu Boşama Konusunda açıklamıştık.

[6/227]

Eşini nesep, süt emme veya hısımlık (evliliğe dayalı akrabalık) ilişkisi nedeniyle kendisine ölünceye dek haram olan (kız kardeşi, süt annesi ve kendisiyle cinsel ilişkiye girdiği eşinin annesi gibi) bir kadının sırtına benzetmesi durumunda da hüküm böyledir. Açıkladığımız nedenden dolayı, ölünceye kadar kendisiyle evlenmek haram olan bir kimseye benzetmekle, annenin sırtına benzetmek arasında bir fark yoktur.

Ebû Yusuf (rh.a.) *el-Emâlî* adındaki eserinde şöyle demiştir: "Kişi eşini zina yaptığı kadının kendisine haram olan annesine veya kızına benzetirse zıhar yapmış olur. Çünkü bu kimse eşini, nikahı kendisine ölünceye dek haram olan bir kimseye benzetmiştir. Çünkü yargıcın, bu kimse ile zina yaptığı kadının annesi veya kızı arasında evliliğin helal olduğuna hükmetmesi, bana göre geçerli değildir. Çünkü böyle bir hüküm delile aykırıdır. Çünkü "nikah" sözcüğünün gerçek anlamı cinsel ilişkidir.

Bu, kişinin eşini, kendisiyle liân[140] yaptığı bir kadının sırtına benzetmesinden ayrıdır. Çünkü liân, bana göre her ne kadar ölüme kadar süren haramlığı gerektirse de zinanın aksine olarak, ictihadın yapılabileceği ve yargıcın bu haramlık hükmüne aykırı bir hüküm verebileceği bir konudur. Bu yüzden annenin haramlığı gibi değildir."

Muhammed (rh.a.) ise *el-Keysâniyyât*[141] adlı eserinde şöyle demiştir: Bir kimse eşini zina yaptığı kadının annesine benzetince zıhar yapmış olmaz. Çünkü bu kadının bu kimseye haram olması konusunda fıkıh bilginlerinin görüş ayrılığı vardır. Bir yargıç, bu kimse ile zina yaptığı kadının annesi arasında evliliğin helal olduğuna hükmetse hükmü geçerli olur. Çünkü nikah sözcüğünün insanlar arasında evlilik sözleşmesi anlamında kullanılması örf durumuna gelmiştir.

Bir kimse eşini, annesine veya kızına cinsel arzuyla dokunduğu bir kadına ya da annesinin ya da kızının cinsel organına cinsel arzuyla baktığı bir kadına benzetse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre zıhar yapmış olmaz. Çünkü bu haramlık zayıftır. Annenin haramlığı anlamında değildir. Bu yüzden bir yargıcın bu hükmün aksine verdiği hüküm geçerli olur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise zıhar yapmış olur. Çünkü bir kadının cinsel organına bakmak yoluyla haramlığın sabit olması, Resûlüllah (s.a.v.)'ın;

مَلْعُونٌ مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ وَابْنَتِهَا

"Bir kadının ve kızının cinsel organına bakan kimse lanetlidir."[142] buyruğunda açıkça belirtilmiştir. Bu yüzden eşini bunlardan birine benzettiği zaman zıhar hükmü gerçekleşir.

Bir kimse eşini yabancı bir kadının veya nikahı haram olmayan bir yakınının (örneğin, dayı ve amca kızına) sırtına benzetse zıhar yapmış olmaz. Çünkü nikahı helal olan eşini nikahı helal olan başka bir kimseye benzetmiştir. Çünkü kendisine benzettiği kadın, evlenme yoluyla bu kimseye helal olur. Bu yüzden zıhar yapmış olmaz. Yabancı veya yakın bir erkeğe benzetmesi durumunda da hüküm böyledir. Çünkü bu kimseye bakmak ve dokunmak bile haram değildir. Bu yüzden zıhar yapmış olmaz.

---

[140] **Liân /اللعان (Mülâane /الملاعنة):** Sözlükte lanetleşmek anlamındadır. Şer'î ıstılahta; kocanın karısına zina isnadında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hakim huzurunda şer'î usulüne uygun olarak dörder defa şahadette bulunduktan sonra kendilerine lanet ve gazap okumalarıdır. Koca "zina isnadında doğru olduğuna, eğer yalancılardan ise AllahTeâlâ'nın lanetinin üzerine olmasını"; kadın da "kocasının kendisine zina isnadında yalancı olduğuna eğer doğru ise Allah Teâlâ'nın gazabının üzerine olmasını" yeminle ifade eder. (en-Nûr 24/6-9) Yapılan bu yeminler, koca hakkında hadd-i kazif, kadın hakkında da hadd-i zina yerine geçer ve hakim tarafından araları ayrılır.

[141] *Nâdiru'r-rivâye* eserlerinden birisidir.

[142] Abdurrezzak, *Musannef*, VII/194; Dârekutnî, III/268; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/169.

Kadın kocasına zıhar yaparsa yaptığı bu zıharın bir hükmü yoktur. Çünkü zıhar aradaki cinsel ilişkinin haram olmasını gerektirir. Bu ise boşama gibi, nikaha ait bir durumdur. Kadının ise bu konularda bir yetkisi yoktur.

Kadının kocasına zıhar yapması

Ebû Yusuf (rh.a.)'un "Bu kadının zıhar kefâretini ödemesi gerekir. Çünkü erkek açısından kefâreti gerektiren neden kendisine helal olan eşini haram olan bir kimseye benzetmesidir. Bu ise, kadın açısından da gerçekleşebilir. Çünkü ilişkinin helal olması, karı-koca arasında ortak olan bir konudur." dediği rivayet edilmiştir.

Hasan b. Ziyâd (rh.a.) ise "Kocasına zıhar yapan kadının yemin kefâreti ödemesi gerekir. Çünkü, bu sözü, kocasını kendisine haram kılması anlamındadır. Helal olan bir şeyi haram kılmak ise yemindir. Bu yüzden yemin kefâreti gerekir. Nitekim, bir kadın kocasını kendisine yaklaştırmamaya yemin ettikten sonra kocasının yaklaşmasına izin verse yemin kefâreti gerekir." demiştir.

Biz Hanefîlere göre bir kimse câriyesine, ümmü veledine (kendisinden çocuğu olan câriyesine) ve müdebberesine (özgür kılınması hükmünü kendi ölümüne bağladığı câriyesine) zıhar yapamaz.

Câriyeye zıhar yapılması

Mâlik (rh.a.)'e göre ise "Kişinin bunlara yaptığı zıhar geçerlidir. Çünkü milk-i müt'a mahallindeki milk-i yemin (kişinin kendisiyle cinsel ilişkiye girmesi câiz olan câriyesi hakkındaki mülkiyeti) milk-i nikahta (evlilik ilişkisinde) olduğu gibi milki müt'aya (cinsel ilişkiye girmeye) nedendir. Bu yüzden zıhar anlamı gerçekleşir. Çünkü, zıhar helal olan birisini haram olan birisine benzetmektir."

Biz ise Allah Teâlâ'nın;

[6/228]

﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾

"Eşlerine zıhar yapanlar." (el-Mücâdele, 58/3) buyruğunu delil olarak kabul ediyoruz: Bu ifade câriyeleri değil, eşleri içine alır.

Daha önce, zıharın cahiliyye döneminde boşama olarak kabul edildiğini, İslam Dininin zıhar hükmünü boşamadan kefâretle sona eren haramlığa naklettiğini açıklamıştık. Câriye ise talaka konu olamaz. Bu yüzden zıhara da konu olamaz. Bundan dolayı bir kimsenin câriyeye îlâ (yaklaşmama yemini) yapması da geçerli değildir. Çünkü îlâ ileri bir zamana ertelenmiş olan boşamadır. Câriye ise talaka konu olamaz.

İbn Abbas (r.a.) da şöyle demiştir: "İsteyen gelsin, onunla Hacerülesvedin yanında câriyeye yapılan zıhardan kefâret gerekmediği konusunda mübâhele yapayım. (lanetleşeyim)"

Aynı şekilde bir kimsenin yabancı bir kadına yaptığı zıhar da talakı gibi, geçersizdir. Çünkü yabancı kadın, kendisiyle evlenmediği sürece bu erkeğe helal değildir. Dolayısıyla bu kimse haram olan bir kadını haram olan başka birisine benzetmiş olur.

Mahrem kadının zıhara konu olan veya olmayan organları

Bir kimse, eşine: "Sen bana annemin cinsel organı gibisin." veya "Uyluğu gibisin." dese zıhar yapmış olur.

Çünkü annenin sırtı gibi cinsel organı ve uyluğu da oğluna haramdır. Kişinin helal olan eşini haram olan bir kimseye benzetmesi bu yolla da gerçekleşir.

"Sen bana annemin eli gibisin." veya "ayağı gibisin" dese zıhar yapmış olmaz. Çünkü kişinin, annesinin ayağına ve eline bakması ve dokunması haram değildir. Bu yüzden, kişi, bu sözle helal olan eşini haram olan bir kimseye benzetmiş olmaz.

"Senin yanın" veya "sırtın annemin sırtı gibidir." dese zıhar olmaz. Bu "Elin ve ayağın annemin eli ve ayağı gibidir." demek gibidir. Çünkü âdet olarak bu organla bedenin bütünü ifade edilmez. Muhammed (rh.a.)'in *el-Mebsût* adlı eserinin bazı nüshalarında ظَهْرُكِ "senin sırtın" kelimesi yerine ظُفْرُكِ "senin tırnağın" ifadesi yer almıştır ki bu hatadır. Çünkü "senin yanın" sözcüğüyle birlikte "sırt" sözcüğünün anılması "tırnak" sözcüğünün anılmasından daha uygundur.

Bir kimsenin eşine: "Sen bana anam gibisin" demesi

Bir kimse eşine: "Sen bana annem gibisin." dese bu söz bir çok şeyi ifade etme ihtimâli olan bir sözdür.

Çünkü "gibi" sözcüğü benzetme içindir. Bir şey diğer bir şeye bir yönden benzetilebileceği gibi, başka yönlerden de benzetilebilir. Kişi bu sözle eşinin iyiliğini ve saygınlığını kastetmişse zıhar yapmış olmaz. Çünkü sözünün, niyet ettiği şeye de ihtimali vardır. Bu durumda bu söz "Sen benim yanımda iyiliği ve saygıyı hak etme bakımından annem gibisin." demektir.

Bu sözüyle zıhara niyet etmişse zıhar olur. Çünkü eşini annesinin bütününe benzetmiştir. Annesinin sırtına benzettiği zaman zıhar olduğuna göre annesinin bütününe benzettiği zaman zıhar olması öncelikli olarak anlaşılır.

Bu sözü söylerken kişinin herhangi bir niyeti yoksa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu sözün hiçbir hükmü yoktur. Muhammed (rh.a.)'e göre ise zıhar olur. (*Kitâbu'l-Asl*'da) Ebû Yusuf (rh.a.)'un ne görüşte olduğu anılmamıştır. Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bu konuda iki rivayet vardır. Birinci rivayet Muhammed (rh.a.)'in görüşü gibidir. Çünkü Ebû Yusuf (rh.a.), *el-Emâlî*'de şöyle demiştir: "Bu sözü kızgın iken söylemesi durumunda "Ben bu sözümle eşimin iyiliğini kastettim." dese hukûken bu iddia doğrulanmaz ve zıhar olur." Ebû Yusuf (rh.a.)'tan gelen diğer rivâyette ise O, bu sözün îlâ olduğunu söylemiştir. Çünkü anne, kişiye âyet (nass) ile haram kılınmıştır. Allahu Teâlâ;

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾

"Anneleriniz... size haram kılındı:" (en-Nisâ, 4/23) buyurmuştur. Buna göre kişinin: "Sen bana annem gibisin." demesi, "Sen bana haramsın." demesi hükmündedir.

Biz bu söz hakkında daha önce açıklamıştık ki kişi bu sözle herhangi bir şeye niyet etmemişse ihtimallerden en az sonucu olan sabit olur. (çünkü bu ihtimal diğerlerinde fazlasıyla bulunmaktadır.) Bu da îla (yaklaşmama yemini) dır. Muhammed (rh.a.) de buna yakın bir tarzda delil getirmekte, fakat şöyle demektedir: Bu söz, kişinin sözündeki "gibi" edatından dolayı zıhardır. Çünkü zıhar bu harfe özgüdür. (benzetme edatı kullanılmadan zıhar yapılmaz.) Kişinin maksadı iyilik olsaydı "Sen bana annem gibisin" değil, "Sen benim yanımda annem gibisin." derdi. Ancak iyiliği kastetmesi durumunda , niyetini tasdik etmek için, "bana" sözcüğünü "benim yanımda" anlamında kabul ederiz. Kişi herhangi bir şeye niyet etmediği zaman ise bu söz gerçek anlamında kalır ve zıhar olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Aklı başında olan adamın sözü, dînî bakımdan helal olan geçerli bir şeye yorumlanması mümkün olduğu sürece o şeye bağlanır. Dînî bakımdan haram olan şeye yorumlanmaz. Zıhar ise çirkin bir laftır ve yalandır. Bu yüzden bu sözü iyilik ve değerlilik anlamına anlamak mümkün olduğu sürece zıhara yorumlanması mümkün değildir. [6/229]

Bunun açıklaması şöyledir: Bu kadın kocasına helal idi. Bu sözün ise hem iyilik ve değerlilik anlamına, hem de zıhar anlamına yorumlanması mümkündür. Fakat şüphe ile boşama nasıl sabit olmuyorsa haramlık da sabit olmaz.

Kişinin, eşine: "Sen bana anam gibi haramsın" demesi

"Sen bana annem gibi haramsın." dese bu durumda iyilik ve keramet (değerlilik) anlamı ortadan kalkar.

Çünkü haramlığı açıkça anmıştır. Geriye, boşama ve zıhar ihtimalleri kalmıştır. Kişi boşamaya niyet ederse boşama olur. çünkü "Sen bana haramsın." sözü niyetle boşama olur. "Annem gibi" sözü de bu haramlığı pekiştirmek için olur. Bu söz kocanın boşamaya niyet etmesiyle eşi boşanmış olmaktan çıkarmaz. Zıharı değil de, haramlığı niyet etmesi durumunda da bu söz aynı şekilde boşama olur. Bazı Hanefî fıkıh bilginlerimiz (rh.a.) "Sen bana haramsın." sözüyle yalnızca haramlık hükmünü kastetmesi durumunda olduğu gibi, bu sözün de îlâ olması daha uygundur." demişlerdir.

Biz ise şöyle diyoruz: Bu kimse haram kılmayı milkin (evlilik bağının) sona ermesi için kastetmiştir. Çünkü, eşini annesine benzetmiştir. Annenin haramlığı ise evliliğe bütünüyle kapalıdır. Haram kılma yoluyla evliliğin sona ermesi, boşamakla gerçekleşir. Bu sözüyle zıharı kastetmesi durumunda ise zıhar olur. Çünkü eşini haramlıkta annesine benzetmiştir. Eşini annesinin sırtına benzetiği zaman nasıl zıhar oluyorsa annesine benzettiği zaman da zıhar olur. Hiç niyeti olmaması durumunda da zıhar olur. Çünkü ihtimalin birden çok olması durumunda ancak kesin olan miktar sabit olur. Zıharla sabit olan haramlık ise boşamayla sabit olan haramlığın aşağısındadır. Çünkü zıharla sabit olan haramlık evlilik ilişkisini sona erdirmezken boşamayla gerçekleşen haramlık evlilik ilişkisini sona erdirmektedir.

Zıhar sayılan sözler

"Sen bana annemin sırtı gibi haramsın." dese Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu zıhar olur. Kişinin zıhara veya boşamaya niyet etmesi ile hiçbir şeye niyet etmemesi arasında da hüküm bakımından fark yoktur. Bu söz "Sen bana annemin sırtı gibisin." demek hükmündedir.

Çünkü bu söz, benzetme haramlık konusunda olduğu için zıhar olmuştur. Kişinin, sözünün gerektirdiğini açıkça anması, sözün hükmünü değiştirmez. Aksine güçlendirir. Bu söz ise zıharda açık bir ifadedir. Bu yüzden kişinin başka şeye niyet etmesinin bir etkisi olamaz. Nitekim boşamada açık olan söz de böyledir. Bu sözde de başka bir şeye niyet etmenin bir etkisi yoktur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bu kimse zıhara niyet etmişse veya hiçbir niyeti yoksa bu söz zıhar olur. Boşamaya niyet etmişse boşama olur. Çünkü kocanın niyet ettiği şey kullandığı sözün muhtemel anlamlarındandır. Çünkü "Sen bana haramsın" sözü ile sadece bu kısmıyla yetinilmesi durumunda boşamaya niyet edilmesi de mümkündür. "Annemin sırtı gibi" sözü ise bu haramlığı pekiştirmek için olabilir. Bu yüzden bu sözün boşama niyetine olan ihtimali ortadan kalkmaz.

el-İmlâ kitabının râvîleri Ebû Yusuf (rh.a.)'un şöyle dediğini nakletmişlerdir: Kişi bu sözüyle boşamaya niyet ettiğini söylerse niyetiyle boşama gerçekleşir. Zıharı açıkça belirtmesi durumunda da zıhar yapmış olur. Sözün açık ifadesinden çevrilmesi hukukî açıdan kabul edilmez. Bu şuna benzer: Bir kimse "Zeynep boştur." dese ve bu isimle bilinen bir eşi olsa kişinin "Benim bu isimde başka bir eşim daha var. Ben onu kastetmiştim." demesi durumunda diğer eşini niyetiyle, bu eşini de sözünün açık ifadesiyle boşamış olur.

Fakat bu görüş zayıftır. Çünkü "Sen bana haramsın." sözüyle boşama gerçekleşse zıhar sözünü, eşi bâin talakla boş düştükten sonra söylemiş olur. Kadın boş düştükten sonra zıhar yapmak ise geçerli değildir.

[6/230] "Sen bana haramsın." sözünde boşama ve zıhar birlikte gerçekleşmiştir." denilirse "Bir sözün iki farklı anlama gelmesi mümkün olmaz." diye cevap veririz.

Bir kimse eşine: "Ben sana zıhar yapıyorum." dese zıhar olur.

Çünkü zıharın gerektirdiği şey haram kılmadır. Haram kılma sözünün karı-kocadan her ikisine de dayandırılabileceğini daha önce açıklamıştık. Çünkü aralarındaki helallik ilişkisi ortaktır. Zıhar sözü de böyledir. "Sana zıhar yaptım." demekle de zıhar yapmış olur. Çünkü zıharda ikrar kalıbı (dili geçmiş fiille zıhar yaptığını haber vermesi) ve inşâsı (zıhar yapıyorum demesi) boşama konusunda olduğu gibi, zıhar konusunda da aynıdır.

"Sen benden" veya "benim yanımda" veya "benimle birlikte annemin sırtı gibisin." demesi de "bana" demesi gibi zıhar olur.

Çünkü helal olan eşin bu sözcüklerle de haram olan bir kimseye benzetilmesi mümkündür.

Kadının zıhar yapan kocasını yaklaşmaması

Koca kefâreti ödeyinceye kadar kadının, kocasını kendisine yaklaştırması uygun olmaz.

Çünkü koca kefâret ödemediği sürece kadın, kocasına haramdır. Haram olan şeyden kaçınması gerekir.

Kadının, kocasını zıhar kefâretini ödemeye zorlama hakkı vardır. Bunun için mahkemeye baş vurabilir. Çünkü kadın iyilikle nikah altında tutulmayı hak etmiştir. Koca ise zıhar yaparak kadının bu hakkını elinden almıştır. Bu yüzden kadın nikahta hak ettiği şeyi isteme hakkına sahiptir. Kadın talepte bulununca yargıç, kocayı kefâreti ödemeye zorlar. Çünkü eşini iyilikle nikahında tutmasının başka bir yolu yoktur.

Koca da kefâreti ödeyinceye kadar eşine sarılamaz ve onu öpemez. Çünkü âyette

﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾

"Karı-koca birbirine temas etmeden önce" (el-Mücâdele, 58/3) buyurulmuştur. Diğer yandan bu haramlık evlilik bağının sona ermesi ve haramlığın kefâretle ortadan kalkması dışındaki konularda boşama yoluyla gerçekleşen haramlık anlamındadır. Boşama ile gerçekleşen haramlık ise dokunma ve öpmenin haramlığını gerektirir. Zıhar da böyledir.

Zıharın evliliğe dayandırılması

Bir kimse bir kadına: "Seninle evlendiğim zaman sen bana annemin sırtı gibisin." dese veya "Evlendiğim bütün kadınlar bana anamın sırtı gibidir." dese bu kimsenin dediği söz geçerlidir.

Çünkü zıhar boşama gibi, koşula bağlanabilir. Bu yüzden hükmün evliliğe dayandırılması geçerli olur. koşula bağlanan şey, koşulun gerçekleşmesi durumunda sözün söylendiği sırada yerine getirilmiş gibi olur.

Bir kimse bir kadına: "Seninle evlendiğim zaman sen boşsun ve sen bana annemin sırtı gibisin." dese ve sonra evlense Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre eşi boş olur ve zıhar geçersiz olur.

Çünkü zıhar boşamaya bağlanmıştır. Koca zıhar yapmadan önce, eşi bâin talakla boş düşer. Diğer iki imama göre ise boşama ve zıhar birlikte gerçekleşir. Bu konuyu Boşama Konusunda açıklamıştık.

Bir kimse bir kadına: "Seninle evlendiğim zaman sen boşsun." dedikten sonra "Seninle evlendiğim zaman sen bana anamın sırtı gibisin." dese ve sonra o kadınla evlense hem boşama gerçekleşir, hem de zıhar kefâreti gerekir.

Çünkü bu sözde boşama ve zıhardan her biri doğrudan doğruya evlenmeye bağlanmıştır. Bu yüzden evlilik durumunda her ikisi de gerçekleşir.

Zıharın koşula bağlanması

Bir kimse eşine: "Eve girersen sen bana annemin sırtı gibisin." dese sonra da bâin talakla boşasa eşinin iddet döneminde veya iddetten sonra eve girmesi durumunda zıhar yapmış olmaz.

Çünkü zıharın gereği, kefâretle sona eren haramlıktır. Bâin ayrılıkla ise bundan daha kuvvetli bir haramlık sabit olur. Bu yüzden zayıf, kuvvetlinin karşısında duramaz. Diğer yandan eş, zıhar yapmaya elverişli bir mahaldir. Çünkü her yönden kocasına helaldir. Eş olma durumu bâin ayrılıkla ortadan kalkmıştır. koşula bağlanan şey ise koşulun gerçekleşmesi durumunda, ancak konu varsa gerçekleşebilir. Çünkü bir yere ulaşmak, ancak onun varlığı durumunda mümkündür. Kadın ayrılıktan sonra zıharın konusu olmaktan çıktığı için koca zıhar yapmış olmaz.

[6/231]

Özgür veya köle olan bir Müslümanın; özgür, câriye, küçük veya Ehl-i kitaptan olan eşine zıhar yapması câizdir.

Çünkü Allahu Teâlâ:

﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾

"Eşlerine zıhar yapanlar." (el-Mücâdele, 58/3) buyurmuştur. Köle, zıharın gereğine ki kefâretle son bulan haramlıktır ehliyetli olmak konusunda özgür kimse gibidir. Câriye, küçük kız ve Ehl-i kitaptan olan kadın da helâl olmak konusunda bütün yönlerden özgür kadın gibidir.

Zimmî'nin zıharı

Koca zimmet ehli ise biz Hanefîlere göre eşi Müslüman olsun, zimmî olsun yaptığı zıhar geçersiz olur.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise zimmet ehlinin yaptığı zıhar geçerlidir. Çünkü zimmet ehli olan kişi boşamaya ehildir. Daha önce söylediğimiz gibi, zıharla olan haramlık, talakla olan haramlık gibidir. Boşaması geçerli olan herkesin zıharı da geçerli olur.

Aynı şekilde zimmet ehli, kefâret ödemeye ehliyetlidir. Çünkü zimmînin yemek yedirme ve köle özgür kılma ehliyeti vardır. Ancak oruç tutarak kefâret ödemeye ehil değildir. Bu suretle, zimmet ehlinin yaptığı zıharın da geçerli olması imkansız değildir. Bu konuda zimmet ehli de köle gibidir. Çünkü köle her ne kadar mal ile kefâret ödeme ehliyetine sahip değilse de yaptığı zıhar geçerli olur.

Bu, Şâfiî (rh.a.)'nin kuralına göre doğrudur. Çünkü ona göre kefâretteki ceza anlamı daha ağır basar. Bu yüzden kamu suçu (had) cezası gibi olur. Had cezasında da kefâret anlamı vardır. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.);

اَلْحُدُودُ كَفَّارَاتٌ لِأَهْلِهَا

"Had cezaları, cezalandırılan kimseler için kefârettir." buyurmuştur.

Diğer yandan kefâret, zimmet ehline bir ceza olarak uygulanır. Zimmî kefâret ehlinden olmasa da kendisi hakkında haramlığın sabit olmasına ehildir. Bu yüzden Ebû Hanîfe (rh.a.) nasıl boşama konusunda zimmet ehlinin îlâsını geçerli kabul etmişse, haramlık konusunda da yaptığı zıhar geçerli kabul edilmelidir.

Bizim sözümüz Mecusî olan kimse hakkında daha güzel anlaşılır. Şöyleki Mecusî annesi ve kızkardeşinin kendisine helâl olduğuna inanır. Bu durumda eşini, evlenilmesinin helâl olduğuna inandığı bir kimseye benzetmiş olur. Bu yüzden zıhar yapmış olmaz. Bu, Müslümanın eşini yabancı bir kadına benzetmesi gibidir.

Biz Hanefîlerin delili ise şöyledir. Zimmî, kefârete ehil değildir. Dolayısıyla çocuğun yaptığı zıhar nasıl geçerli değilse, zimmînin yaptığı zıhar da geçerli değildir.

Bunun açıklaması şöyledir: Kefâretin amacı kişinin günahından temizlenmesi ve arınmasıdır. Kâfir ise günahtan arınacak durumda değildir. Kâfirde bulunan şirk günahı, zıhardaki günahtan kat kat fazladır.Had cezaları ise böyle değildir. Çünkü had cezalarında amaç suçlunun acı çekmesi ve aşağılanmasıdır. Kefâret, ancak Mâiz (r.a.) gibi, dinin hükmüne teslim olan ve tevbe ederek gelen kimse hakkında düşünülebilir. Bunun delili şudur: Kefârette ibâdet anlamı ağır basar. Bu yüzden sırf ibadet olan oruçla bile bu kefâret ödenebilmekte ve ancak ibadet niyetiyle ödenmektedir. Kefâret ödeme fetvâ konusudur (yargıya konu olmaz). Kişiye zorla kefâret cezası verilmez. Kâfir ise ibadete ehil değildir.

Bu gerekçelendirmenin, sabit olmasından sonra, etkisi şudur: Zıharın gerektirdiği şey kefâretle sona erecek olan haramlıktır. Zimmî hakkında ise bu haramlığın varlığını kabul etmek mümkün değildir. Çünkü zimmî kefârete ehil değildir. Zıharının geçerli olması durumunda ise mutlak haramlık hükmü sabit olacaktır. Zıharın gerektirdiği şey ise mutlak haramlık değil, kefâretle sona erecek olan haramlıktır. Zıhardaki haramlık hükmü bu açıdan boşamadaki haramlık hükmünden farklıdır. Çünkü boşama, evlilik bağının sona ermesiyle veya helallik konusunun yok olmasıyla gerçekleşen bir haramlıktır. Boşamaya kâfir de ehildir. Kâfir bu açıdan köleden de farklıdır. Çünkü köle kefârete ehil ise de kefâreti, mal ile ödemekten âcizdir. Çünkü malı yoktur. Dolayısıyla köle özgür kılınsa ve bir şekilde mal sahibi olsa kefâreti mal ile de ödeyebilir. Böylece zıhar îlâdan (yaklaşmama yemini) da ayrılır. Çünkü îlâ, konusunda açıklayacağımız üzere ileri bir tarihe ertelenmiş bir boşamadır. Zimmî ise boşamaya ehildir. Diğer yandan yeminle sabit olan haramlık mutlaktır. Kefâretle son bulmaz. Bu nedenle de yemini bozmadan önce kefâreti ödemek câiz değildir.

Bir Müslüman, eşine zıhar yapsa sonra eşiyle birlikte dinden çıksa sonra yeniden Müslüman olsalar Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu kimsenin zıharı kefâret ödeyinceye kadar devam eder. [6/232]

Zıhardan sonra dinden çıkma

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise dinden çıkması ile zıhar düşmüştür. Çünkü kâfir zıhara ehil değildir. Bu kimse dinden çıkmakla aslen kâfir olan kimse hükmüne girmiştir. Nasıl ki zıhar, ehliyet olmadan gerçekleşmiyorsa ehliyetin ortadan kalmasından sonra da devam etmez. Çünkü zıharla sabit olan şey kefâretle sona erecek olan geçici haramlıktır. Dinden çıktıktan sonra bu haramlığı devam ettirmenin bir yolu kalmaz. Çünkü bu kimsenin ehliyeti sona ermiştir. Kalacak olsa mutlak haramlık hükmü kalacaktır. Mutlak haramlık ise zıharının gerektirdiği bir şey değildir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Bu kimsenin zıharı hükmünü gerektirecek şekilde gerçekleşmiştir. Bu yüzden hükmü ancak kefâretle ortadan kalkar. Çünkü zıhar yoluyla gerçekleşen haramlık, boşama yoluyla gerçekleşen haramlık gibidir. Müslüman bir kimse, eşini üç talakla boşasa, sonra boşanan eşler ikisi birden dinden çıksa ve yeniden Müslüman olsalar boşadığı eşi bu kimseye ancak başka birisiyle evlenip boşandıktan sonra helal olur. Zıhar yaptığı zaman da böyledir. Çünkü bu kimse küfrü üzerinde bırakılmaz. Aksine İslam'a dönmeye zorlanır. Böylece İslam'a yeniden girmesinden sonraki zaman dikkate alınarak kefâretle son bulacak olan haramlık gerçekleşebilir.

Bunun açıklaması şöyledir: Nedenin gerçekleşmesi sırasında ehliyetin dikkate alınması, zıharın kefâreti gerektiren bir durum olabilmesi içindir. Kefâretin ödenmesi sırasında ise ödemenin geçerli olması içindir. Bu iki durum arasındaki zamanda ise ehliyetin devam edip etmemesi dikkate alınmaz. Görmez misin bir kimse eşiyle zıhar yaptıktan sonra akıl hastalığına yakalansa ve bir süre sonra akli dengesi yerine gelse, zıharı kefâreti ödeyinceye kadar devam eder. Halbuki bu kimse özgür kılmak yoluyla kefâreti ödemeye ehildir. Buna göre bu kimse mürted iken zıharına kefâret olarak bir köle özgür kılsa sonra Müslüman olsa özgür kılması kefâret olarak geçerlidir. Bunu açıklayacağız.

Zıharı hanımın isteğine bağlamak

Bir kimse eşine: "Dilersen sen bana annemin sırtı gibisin." dese ve eşi o mecliste dilese zıhar gerçekleşir.

Kadının isteğine bağlanan zıhar ve kadının isteğine bağlanan boşama arasında, isteğin o mecliste olması konusunda bir fark yoktur. koşula bağlanan şey, koşul gerçekleşince söylendiği sırada gerçekleşmiş gibi olur.

Zıharın süreye bağlanması

Bir kimse eşine: "Sen bana bugün annemin sırtı gibisin." dese dediği gibi olur. O gün kefâret ödemedikçe eşine yaklaşamaz.

O gün geçince zıhar geçersiz olur. İbn Ebû Leylâ (rh.a.) ise "Bu kimsenin zıharı kefâreti ödemedikçe sonsuza kadar devam eder." demiştir. O, bu şekildeki zıharı bir vakitle sınırlandırılmamak konusunda, boşama ile gerçekleşen haramlığa kıyas etmiştir.

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Zıhar haramlığı gerektirir. Bu haramlığın iddet nedeniyle olan (evlenme) haramlığı, Cuma namazı bitinceye kadar süren (alım

satım) haramlığı, ihramdan çıkıncaya kadar ihramda olan kimseye kara avının haramlığı ve yemin nedeniyle olan haramlık gibi, vakitle sınırlandırılma ihtimali vardır. Vakitle sınırlandırılma ihtimali olunca vakitle sınırlandırmak geçerli olur. Belirtilen vakit geçince hükmü kalmaz. Boşama ise böyle değildir. Çünkü boşamadaki haramlık evlilik bağının sona ermesi veya helalliğe konu olan şeyin yokluğu bakımındandır. Bu ise vakitle sınırlandırılamaz. Buna göre "Sen bana bir ay" veya "falanca gelinceye kadar annemin sırtı gibisin." dese söylediği gibi olur. Bir ayın geçmesiyle veya falancanın gelmesiyle zıhar düşer. Çünkü vaktin geçmesiyle haramlık ortadan kalkmıştır.

Bir kimse eşine zıhar yaptıktan sonra üç talakla boşasa veya eşi islam dininden çıkıp bâin (ayrı) düşse sonra Müslüman olsa ve kadın başka bir eşle evlendikten sonra yeniden eski eşiyle evlense zıhar aynen devam eder. Bu kimse kefâret ödemedikçe eşine yaklaşamaz. [6/233]

Çünkü yaptığı zıhar geçerli olmuştur. Bu zıharla kefâret ödeninceye kadar haramlık sabit olur. Haramlığın başka bir nedenle gerçekleşmesi, bu haramlığın devam etmesine engel değildir. Çünkü haramlık nedenleri bir konu üzerinde birleşebilir. Bu haramlık devam ettiğine göre ancak kefâretle ortadan kalkar.

Bir kimse câriye olan eşine zıhar yapsa, sonra eşini satın alsa kefâreti ödemedikçe ona yaklaşamaz.

Çünkü haramlık zıhar ile sabit olur. Bu, boşama ile gerçekleşen haramlık gibidir. Bir kimse câriye olan eşini iki talakla boşasa ve sonra satın alsa, kadın başka birisiyle evlenip boşanmadığı sürece eski kocasının satın alması onu kendisine helal kılmaz. Haramlığın zıharla sabit olması durumunda da hüküm böyledir. Başka bir açıdan da, bu haramlık evlilik bağı devam ederken gerçekleşen bir haramlıktır. Bu yüzden hayız nedeniyle olan haramlık gibidir. Hayız döneminde olan kadın ise kocasına nikahla helal olmadığı gibi, milk-i yemin (câriye mülkiyeti) nedeniyle de helal olmaz. Özgür kıldıktan sonra evlenmesi durumunda da hüküm böyledir. Çünkü ikinci nikah birinci nikah gibidir. Birinci nikah devam ederken ise kefâreti ödemedikçe onunla cinsel ilişkiye girmesi helâl değildir. İkinci nikahta da hüküm böyle olmalıdır.

Küçük çocuğun ve akıl hastasının zıharı, boşaması gibi geçersizdir.

Küçük çocuğun ve akıl hastasının zıhar yapması

Çünkü zıhar kefâretle sona erecek olan haramlığı gerektirir. Küçük çocuk ve akıl hastası ise kefâretin farz olmasına ve irade beyanında bulunarak, haramlık nedeni olan bir şey yapmaya ehil değildir.

Sarhoşun ve zorlama altında olanın (mükrehin) zıharı ise boşaması gibi geçerlidir.

Sarhoşun ve mükrehin zıharı

Çünkü biz Hanefîlere göre ikrâh ve sarhoşluk, kişinin irade beyanında bulunarak haramlık nedeni olan bir şey yapmasını ve kefâretin farz olmasını etkilemez.

Dilsizin zıharı

Dilsizin yazarak veya işaret ederek eşine zıhar yapması, boşaması gibi geçerlidir.

Çünkü dilsiz, zıharın gerektirdiği şeye (kefârete) ehildir.

Zıhar yapan kimse, dört ay veya daha fazla bir süre eşine yaklaşmasa bile zıhar îlâya dönüşmez.

Zıharda kefâret ödemenin süresi

Mâlik (rh.a.) ise "Kişi eşiyle cinsel ilişkiye girmeden ve kefâreti ödemeden dört ay geçse, eşi îlâ nedeniyle boş düşer. Çünkü îlâ yapan kimse eşinin cinsel ilişki hakkını vermemek konusunda inat etmekte ve eşine zarar vermektedir. Bu durum kadın açısından zıharda da gerçekleşmiştir. Çünkü her iki yerde de koca, eşine ancak kefâreti ödeyerek yaklaşabilir." demiştir.

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Her iki meselenin hükmü de Kur'an'da açıkça belirtilmiştir. Hükmü delille belirtilen bir mesele ise, hükmü yine delille belirtilen diğer meseleye kıyas edilemez. Îlâ hükmünü zıharda da kabul etmemiz ancak kıyas yoluyla olabilir. Zıharın hükmünün kıyas yoluyla îlâda uygulanması nasıl câiz değilse, îlânın hükmü de zıharda uygulanamaz. Bunun yanı sıra zıhar, îlâ anlamında değildir. Çünkü zıharda kefâret cinsel ilişkiden önce, îlâda ise cinsel ilişkiden sonradır.

Zıharı, cinsel ilişki koşuluna bağlamak

Bir kimse eşine: "Seninle cinsel ilişkiye girersem sen bana annemin sırtı gibisin." derse îlâ yapmış olur. Dört ay eşine yaklaşmazsa eşi bâin düşer.

Dört ay içinde eşiyle ilişkiye girerse bu söz zıhar olur. Bu, kişinin eşine: "Sana yaklaşırsam boşsun." demesi gibidir. Çünkü gerçekleşecek bir zıhar olmaksızın eşine yaklaşmaktan kendisini engellemiştir. Zarar verme ve inat etme anlamı bununla gerçekleşir. Kişi böylece îlâ yapmış olur.

Eşi îlâ ile kocasından ayrı düştükten sonra yeniden evlense ve eşiyle cinsel ilişkiye girse zıhar yapmış olur. Çünkü yaptığı yemin devam etmektedir. koşula bağlanan şey ise koşul gerçekleştiği zaman sözün söylendiği sırada gerçekleşmiş gibidir.

[6/234]

Eşine zıhar yaptıktan sonra diğer eşine zıhar niyetiyle: "Sen de bana bu eşim gibisin." dese zıhar yapmış olur.

Bir eşe zıhar yaptıktan sonra diğer eşi de ona benzetmek

Çünkü ikinci eşini birinci eşine benzetmiştir. Bunun yanı sıra kişinin benzetmeyi kastetmesi zıhar hükmündedir. Bu ise geçerli bir kasıttır. Çünkü bir şeyin başka bir şeye benzetilmesinin özel bir yönden olacağını açıklamıştık.

Başka bir kimse, zıhar niyetiyle eşine: "Sen bana falancanın eşi gibisin." dese bu kimse de zıhar yapmış olur. Zıhara niyet etmemişse bu sözü geçersiz olur.

Çünkü sözünün bir çok şeye ihtimali vardır. Benzetme helallik ve evlilik bağının hükmünde olabileceği gibi, iyilik ve değerlilik konusunda da olabilir. Birden çok şeye ihtimali olan söz ise niyet olmadıkça bağlayıcı olmaz.

Bir eşine zıhar yaptıktan sonra diğer eşine: "Falanca eşimin zıharına seni de ortak yaptım." dese onun için de zıhar yapmış olur.

Nitekim boşamada da hüküm böyledir. Çünkü ortak etme iki kişiyi eşitleştirmek demektir. Koca, zıharı açıkça andığı için bu söz zıhar hükmünde iki eşini eşitlemeyi açıkça ifade etmek demektir.

Zıharı, Allah'ın veya başka birisinin isteğine bağlamak

Kişi eşine: "(İnşâallah) Allah dilerse sen bana annemin sırtı gibisin." dese hiçbir şey gerekmez. Çünkü istisna (inşâallah demek) bir sözde kullanılınca o sözü azimet olmaktan çıkartır. Nitekim boşamada ve özgür kılmada da hüküm böyledir. Resûlüllah (s.a.v.):

مَنْ حَلَفَ بِطَلَاقٍ أَوْ عَتَاقٍ وَاسْتَثْنَى فَلَا حِنْثَ عَلَيْهِ

"Kim inşâallah diyerek boşamaya veya özgür kılmaya (azat etmeye) yemin ederse yeminini bozmuş olmaz."[143] buyurmuştur.

"Falanca kimse dilerse" derse, karar verme yetkisi, öğrendiği mecliste o kimsenin olur. Boşamada da hüküm böyledir. Görmez misin kişi zıharı eşinin isteğine bağladığı zaman, eşi bunu öğrendiği mecliste zıharı dilerse zıhar gerçekleşmektedir. Başkasının isteğine bırakılan zıhar da böyle olur.

Köle, özgür kılınmadığı sürece zıhar kefâretini oruç tutarak öder.

Çünkü; köle, köle özgür kılmaktan âcizdir. Kölenin âcizliği, yoksulun âcizliğinden daha açıktır. Çünkü kölenin bir şeye malik olma ehliyeti yoktur. Bu yüzden kefâretini oruçla öder. Efendisi köleyi oruç tutmaktan alıkoyamaz. Çünkü bu oruçta eşinin de hakkı vardır. Bunu Oruç Konusunda açıklamıştık.

Köle, kefâreti ödemeden önce özgür kılınsa ve mal sahibi olsa, kefâretini bir köle özgür kılarak öder. Çünkü kefâretin oruçla ödenmesi kişinin kefâreti malla ödemekten âciz olması zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Bu âcizliği ortadan kalkınca kefâreti malla ödeme yükümlülüğü geri döner. Nitekim teyemmüm eden bir kimse suyu bulunca teyemmümü geçersiz olur.

Kefâreti ödemede yerine getirme vaktinin dikkate alınması

Bu hüküm, "Kefâretlerde, kefâretin farz olduğu durum değil, yerine getirildiği durum dikkate alınır." kuralımıza dayalıdır.

Şâfiî (rh.a.)'nin bir görüşüne göre kefâretin farz olduğu durum dikkate alınır. Bu görüş Şâfiî (rh.a.)'nin had cezalarında olduğu gibi kefâretlerde de ceza anlamının dikkate alınması konusundaki kuralına dayalıdır. Şöyleki bir kimseye, köle iken bir

[143] Bkz. İbn Mâce, Keffârât 6; Ebû Dâvûd, Eymân 11; Tirmizî, Nüzûr 7; Nesâî, Eymân 39; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/232.

had cezası gerekse had cezası uygulanmadan önce özgür kılınsa bu kimseye özgür kimseler için olan değil, köleler için olan had cezası uygulanır. (kölenin had cezası özgür kimsenin cezasının yarısı kadardır.) Kefâret ise böyle değildir.

Biz Hanefîlere göre ise kefâretin yerine getirildiği durum dikkate alınır. Ancak oruç, köle özgür kılmaya bedeldir. Kefâret, asılla ödenmesine güç yeterken bedelle yerine getirilemez. Kölelerin had cezaları ise özgür kimselerin had cezalarına bedel değildir. Köleler için olan had cezasına başvurulması, âcizlik nedeniyle değildir. Çünkü kölenin bünyesi dövülmeye, özgür kimsenin bünyesinden daha dayanıklıdır. İnşâallah biz bunu Yeminler Konusunda açıklayacağız.

Zıhar yapan kölenin efendisi, kölenin izniyle kefâreti olarak bir köle özgür kılsa veya altmış fakiri doyursa kefâret yerine gelmez.

Çünkü kölelik mal sahibi olmaya aykırı bir durumdur. Bu yüzden efendinin malik kılması yoluyla köle mal sahibi olamaz. Çünkü mal sahibi olmaya aykırı bir durum söz konusudur. Birbirine zıt olan iki şey bir araya gelemez. Kölenin mal sahibi olmaksızın köle özgür kılması ise düşünülemez. Yerine getirmesi gereken kefâret ise başkasının sahip olduğu mal ile düşmez. Bu yüzden efendinin, kölesinin kefâreti olarak köle özgür kılması veya altmış fakiri doyurması geçerli değildir. Bunu bizzat efendinin yapması ile efendinin izniyle kölenin yapması arasında da bir fark yoktur.

[6/235] **Maddi durumu iyi olmayan özgür bir kimse zıhar yapsa ve sonra durumu düzelse köle özgür kılması gerekir.**

Çünkü kefâretin oruçla ödenmesi âcizlik nedeniyle idi. Kefâreti düşürmeden önce bu âcizlik ortadan kalktı. Zıhar yaptığı sırada zengin olan bir kimse gibi oldu. Zengin olan kişinin kefâreti ödemeden önce fakir düşmesi durumunda kefâretini oruçla öder. Çünkü köle özgür kılmak yoluyla kefâreti yerine getirmekten âciz olmuştur. Çünkü Allahu Teâlâ;

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ﴾

"(Buna imkan) bulamayan kimse, eşiyle temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar." (el-Mücâdele, 58/4) buyurmuştur.

Her türlü eksiklikten uzak olan Allahu Teâlâ daha iyi bilir. Dönüş ve son varış O'nadır.

KARMA İNDEKS

A

âdet vakti, 20
ahsen boşama, 4
asb, 90
atâ günü, 292
atiyye, 294
âyise, 15, 16, 24, 25

B

ba'l, 31
bâin, 145
bâin talak, 27, 29, 40, 55, 191, 220, 261, 273
Basra ekolü, 173
bedel, 63
benc, 267, 268
beriyye, 227
bey', 300
beynûnet, 40, 114, 116, 122, 130, 261, 266, 273
beynûnet-i kübrâ, 302
beynûnet-i suğrâ, 232
bid'î talak, 4
boşama, 3, 353
boşama mülkiyeti, 15
Bud'u, 141

C

câriye, 52
câriyenin iddeti, 25
ciyâd, 297

D

dârülharp, 258

E

Ehl-i sünnet, 86
eman, 264
emsal mehir, 284
eşya, 285
evlilik, 3

F

fârr, 235, 249, 295
fâsit nikah, 78
ferc, 139
fey', 34
firâş, 71, 74, 76

G

gece, 176
geçerli akit, 202
geçersiz akit, 202
gün, 176

H

had cezası, 352
hades, 46
haliyye, 227
halvet, 26, 37, 40, 77
hamilelik, 15, 17

haram li ğayrihî, 113
harbî, 113, 134
hasen boşama, 4
hasta, 256
hayız günleri, 32
hâzil, 270
hazr, 342
Herât kumaşı, 298
hezil, 270
hıdâne, 256, 258
hıdâne hakkı, 259
hıyâr-ı atâka, 329
hıyâru'l-ıtk, 329
hibe, 101, 117
hidâd, 50, 88, 93
hilâl, 18
Horasan kadınları, 43
Hudra oğulları, 51
hul', 1, 29, 40, 52, 89, 115, 243, 256, 273
hükmî delil, 80
hülle evliliği, 14
hürmet, 261, 273
hürmet-i musâhere, 249

I

ıstıshab delili, 78
ıtlak, 128

İ

ibâha, 342
ibare, 309
îcap, 154, 262
iddet, 1, 23, 48, 50, 58
iddet beklemek, 16
iddetin bitimi, 16
ihsan, 92
ikrâh, 268
İkrar, 233
îlâ, 6, 31, 40, 111, 130, 144, 197, 241, 356
îma, 63
İmâmiyye, 87
innîn, 250
inşâ, 233
inşâ ifadesi, 233
irtidat, 136, 247, 268
iskat, 18
istibrâ, 15, 17, 84
istibrâ süresi, 33
istîfâ, 260
istihkak, 297
iyâs, 43

K

kabz, 101
kasb, 90
kazâî hüküm, 124
kazf, 145, 165, 214
kefâet, 260, 292
kefâret, 342, 353
kefâret ehli, 353
keff, 64
keylî, 289
Kıbtî, 110
kısas, 294
kinaye, 115
kitâbî, 136
kitâbî kadın, 91
kitâbiyye, 24
kölelik, 358
Kûfe ekolü, 172
kuru', 19, 20, 21

L

li aynihî haram, 113
liân, 40, 76, 145, 346
lohusalık, 168

M

ma'tûh, 81, 271, 309
mahcûr, 272
mahmil, 323
mahrem hısım, 37
marazı mevt, 67
mebtûte, 89
Mecûsi, 137
mehri misil, 95, 98, 229
mehri müsemma, 98
menkûhe, 116
menopoz, 15
menopoz dönemi, 16
mihrican, 292
milk, 266
milk-i müt'a, 347
milk-i nikah, 347
milk-i yed, 132, 278
milk-i yemin, 347, 355
miras, 74
muâvaza, 260, 274, 276, 292, 295

mudârabe, 147
mudârib, 132, 147
muhâlea, 52, 241, 259, 260, 264, 266, 274, 283, 284, 290, 292, 295
muhallel leh, 14
muhallil, 14, 150
muhsan, 92
mûris, 14, 247
mûsâ leh, 286
mutallaka, 116, 214
muvakkat nikah, 141
muvâzaa, 251
Mü'min, 94
mübâ'ale, 31
mübâne, 116
mübârae, 261, 289, 290
müdebbera, 39, 51, 52, 271, 347
mükâtebe, 32, 33, 39, 51, 52, 271
mükâtebe bedeli, 85
mükâtep köle, 85, 246
mükreh, 268, 269
mükrih, 269
müneccez, 195, 239
müneccez boşama, 153
mürâhika, 53, 77
mürted, 68
müste'men, 136
müstehâza, 21, 253
müstes'âh, 39, 52
müt'a, 94, 95
mütekavvim, 230
mütenâkihayn, 122
müvekkil, 272, 295

N

nankörlük, 2
nebîz, 267
nesep, 237
nesh, 48
nevruz, 292
nikah, 48
nikah mülkiyeti, 32, 35
nüşûz, 71

Ö

ölüm hastası, 235, 255
ölüm iddeti, 47, 50

R

Râfizî, 26
rakabe, 139, 278
ric'at, 18
ric'î talak, 18, 54, 58, 60, 118, 192, 266
riddet, 136
rucû, 170
Rum kadınları, 43

S

sahih nikah, 78
sarf akti, 320
selem akti, 320
sıhrî haramlık, 34
süknâ, 261
sünnî talak, 4
süreli evlenme, 14
süttûka, 297

Ş

Şîa, 86
şuf'a, 284

T

ta'lîk, 276
tahliye, 220
talak, 1, 6, 118, 128, 169, 321, 335
talak-ı bâin, 20
talak-ı fâr, 200
tanıklık, 74, 75
Tarafeyn, 254
tatlîk, 232
tedâhul, 64
tefrik, 15
tefvîz, 174, 302, 338
tefvîzu't-talak, 320, 327, 329
temizlik, 20
tencîz, 307, 309
terabbus, 65
tevkîl, 295
teyemmüm, 46
tuhur, 63

U

uhrevî hüküm, 124
usfur, 90

Ü

üç talak, 9
ümmü veled, 39, 51, 52, 58, 82, 92, 164

V

vâde, 292
vakit, 176
vasî, 258
vasiyyet, 236
vefat iddeti, 105
vekâlet, 302
velâyetu't-tasarruf, 258
veraset hükmü, 246
veznî, 289

Y

yed, 266
Yemen hırkası, 90

Z

za'ferân, 90
zaman, 172, 173, 175
zarûret, 165
Zeydiyye, 87
zeyyif, 297
zıhar, 6, 9, 129, 144, 148, 197, 339, 345, 356
zifaf, 1
zimmet ehli, 352
zimmî, 136, 228, 353
zorunluluk, 2

Notlar ve Değerlendirmeler :